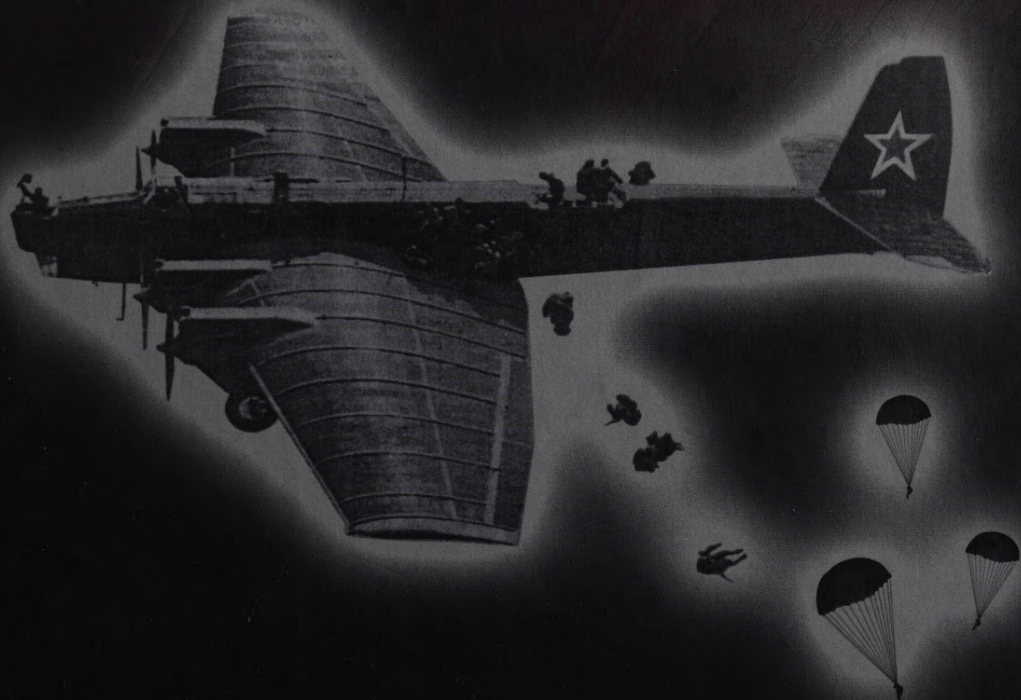

B
9(4)27

Heinrihs Strods

PSRS KAUVINIEKI LATVIJĀ (1941-1945)

I daļa

0307018687

SEP 21 1988
909 37

HEINRIHS STRODS

PSRS KAUIJINIEKI LATVIJĀ
(1941–1945)

I

Latvian
done with
1941-1945
Riga 2009

113958

*“Tiesības meklēt patiesību uzliek pienākumus;
nedrīkst noslēpt pat ne niecīgāko daļu no tā, par ko
atklājies, ka tā ir patiesība.”*

Alberts Einšteins

B
9(4)27

UDK 94(474.3)
"1941/1945"
27.294

Heinrihs Strods

PSRS KAUVINIEKI LATVIJĀ
(1941–1945)

Letouxai

donā auš Fois

2007. 11. 11.
Heinrihs Strods

Rīga 2006

UDK 94(474.3)
"1941/1945"
St 794

Heinrihs Strods. PSRS kaujinieki Latvijā (1941–1945). I daļa

Rīga 2006, 408 lpp.

Heinrihs Strods. USSR Combatants in Latvia (1941–1945). Part I.

Riga 2006, 408 pp.

Хейнрихс Стродс. Боевики СССР на территории Латвии (1941–1945). I часть.

Рига 2006, 408 стр.

Manuskripta sagatavošanu organizējis un vadījis
Latvijas Okupācijas muzejs
Projekta vadītāja *Mag.hist.* Inese Dreimane

Grāmata izdota ar Latvijas Vēsturnieku komisijas
un Latvijas Republikas Aizsardzības ministrijas
finansiālu atbalstu

Tēvijas Sargs

Dokumentus no krievu valodas tulkojis	<i>Jānis Dūms</i>
Tulkojumi angļu valodā	<i>Jānis Rimšans</i>
Tulkojumi krievu valodā	<i>Irina Buša</i>
Kartes un shēmas zīmējis	<i>Modris Esserts</i>
Datorsalicēja	<i>Daina Aspere</i>
Redaktore, korektore	<i>Vija Kaņepe, Dr.hist. Dzidra Paeglīte</i>
Maketēšana	
un vāka noformējums	<i>Andrejs Zīle</i>
Izdevējs	<i>Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds</i>

Saturs

Ievadam	7
Historiogrāfijas apskats	12
Avotu apskats	27
I. PSRS sakāves posma specdienestu kaujinieki (1941. gada 22. jūnijs – 1942. gada pavasaris)	40
II. PSRS kaujinieku organizatoru iesūtīšanas mēģinājumi Latvijā (1942. gada pavasaris – 1943. gada rudens)	58
1. PSRS Centrālais partizānu kustības štābs (CPKŠ) pie Augstākā virspavēlnieka mītnes un Latvijas Partizānu kustības štābs (LPKŠ)	58
2. PSRS kaujinieku sagatavošana un pirmie mēģinājumi nokļūt Latvijā (1942. gada pavasaris – 1943. gada rudens)	69
3. Pulka „Par Padomju Latviju” darbība 1942. gadā	72
4. Projekti nokļūt Latvijā un LK(b)P CK Atsevišķā latviešu partizānu vienība Osvejā (1942. gada 17. jūlijs – 1943. gads)	85
III. PSRS kaujinieku iesūtīšana Latvijā (1942–1944)	112
1. Specgrupu kaujinieki	112
2. Kaujinieku infiltrācija	126
3. Krievu kaujinieki	141
4. Izvairījušies un dezertieri	152
5. PSRS specgrupu kaujinieki Kurzemē	172
6. Apgāde	194
7. Iesūtīto kaujinieku skaits un sastāvs (1943. gada beigas–1944. gads) ...	220
8. Atraidītie sabiedrotie	242
IV. Partizānu darbības veidi	247
1. Uzbrukumi no slēpņa	247
2. Kaujinieku uzbrukumi	249
3. Spridzināšanas	254
4. Marodierisms	268
5. Propaganda	274

V. Izlūkošana un pretizlūkošana	281
1. Izlūkošanas organizācija un vadība	281
2. Aģentūra	291
3. Pretizlūkošana	297
4. Militārā izlūkošana	303
5. Tautas ienaidnieku sarakstu sastādīšana	322
VI. Vācijas pretkaujinieku darbība	329
1. Vācijas armijas cīņas pret PSRS kaujiniekiem Latvijā	329
2. Pretpartizānu operācijas Baltkrievijā	347
VII. PSRS kaujinieku izformēšana 1944. gadā	358
1. Sarkanās armijas lieluzbrukums Latvijai 1944. gadā	358
2. Uzvaras, zaudējumi un sadale	362
Izskaņai	378
Summary	384
Резюме	386
Izmantotie avoti	388
Saīsinājumu skaidrojumi	390
Personu rādītājs	394

Oficiālā (atklātā) lielā un neoficiālā (slēptā) mazā kara loma, formas un vietas pēdējos gadsimtos mainījušās. 16.–18. gadsimtā Eiropas stiprāko valstu paplašināšanās notika galvenokārt uz ārpuseiropas teritoriju rēķina oficiālā lielā kara rezultātā. 19. gadsimtā, jo sevišķi 20. gadsimtā, Eiropas valstu cīņas par savu paplašināšanos notika arī uz Eiropas pārdalīšanas rēķina, uzskatot kaimiņu valstis par savu stratēģisko teritoriju, arī paplašinot un dažādojot neoficiālos mazos karus (militāros, ekonomiskos, politiskos, ideoloģiskos militāros draudus un tamlīdzīgi).

Militārā klātesamība – kara bāzes – nosaka valsts ārējo un iekšējo politiku. Pārdalīšanu īstenoja pirmām kārtām arī ar kara bāžu ierīkošanu. Visus karus, it īpaši kopš 19. gs. sākuma, kad Eiropā bija stabilizējušās nācijas, organizējot tautu līdzdalību karā arī caur slēptajiem mazajiem kariem, centās pārveidot par nacionālās atbrīvošanās kariem.¹ Tāpat kā lielo karu, arī mazo karu organizēšanā iesaistījās valstu specdienesti, izmantojot visus iespējamus līdzekļus.

Otrais pasaules karš, vispirms kā konflikts starp 19. gs. veidojušos Eiropas strādnieku kustību un Pirmajā pasaules karā zaudētājvalsts jauno nacionālās atbrīvošanās cīņu,² bija pateicīgs spēles lauks partizānu kariem (*Guerilla Warfare*), sevišķi no pirmā viedokļa. Taču PSRS karā pret Vāciju izmantoja ne tikai darbaļaužu interešu vienotības saukļus, krievu nacionālismu un imperiālisma idejas, bet arī cilvēku pretošanās tiesības uzbrukumam,³ organizējot vairākkārtīgu sasaisti ar savām interesēm.

Pretošanās tiesības uzbrukumam un apspiešanai⁴ ir idejiski un humāni pamatotas augstākās tiesības, pēdējais līdzeklis uzstāties pret ārēju, citādi neapspiezamu agresijvalsts netaisnību. Demokrātiskās valstīs, kur pilsoņi aicināti saglabāt demokrātisko kārtību, viņiem ir tiesības un pat pienākums pretoties valsts varai, sevišķi iekarotājiem. Rezultātā 20. gadsimtā karu gaitu un rezultātus tālā perspektīvā noteica nevis oficiālais karš vai tam sekojošais miers, bet nāciju attieksme pret karu un mieru, bruņota, nevardarbīga un garīga pretošanās karam un tā sekām. Tās notika gan kara, gan miera apstākļos, bruņotās pretošanās dalībniekus dēvējot par citādi domājošiem – partizāniem.

Partizāns (fr. *partisan*) – 16. gs. ierocis, līdzīgs alebardai, bet piemērotāks individuālā un grupu cīņā. Partizāni bija ar ieročiem apbruņotas vienības, kas koncentrējās aktīvās armijas aizmugurē un flangos. Partizāni t.s. mazo karu ietvaros veica arī izlūkošanu,

¹ Schulz G. Partisanen und Volkskrieg. – Bonn, 1985.

² Mandel E. Der Zweite Weltkrieg. – Hamburg, 1991.

³ Maziere U. de. Von den ethnischen Grundlagen der Verteidigung // Pilster H. Rußland – Sovietunion. Werden, Wesen und Wirken einer Militärmacht. – Bonn, 1981. – S. 7–15; Longworth Ph. Russia's Empires: Their Rise and Fall from Prehistory to Putin. London: John Murray, 2005. – P. 238–260.

⁴ Meyers Kleines Lexicon. Geschichte II Aufl. Menschenrechte. – Mannheim, 1991. – S. 271–272; Nevardarbīgā pretošanās. – Rīga, 2006.

pretinieka aizmugures dezorganizāciju. Partizāni („partijas”) bija līdzīgi vieglajām vienībām, sevišķi huzāriem.⁵ Par partizāniem šodien dēvē personas, kas ārpus oficiālajām militārajām organizācijām (armijas, milicijas) brīvprātīgi piedalās starpvalstu vai iekšvalsts sadursmēs (*Auseinandersetzung*).⁶ Partizānu kustība var būt organizēta un neorganizēta. Partizāns ir persona, „kas ietilpst galvenokārt no vietējiem iedzīvotājiem veidotu bruņotu vienību sastāvā un cīnās pret pretinieku tā okupētajās teritorijās vai arī pret iekšējiem pretiniekiem to pārvaldītajās teritorijās. Par partizāniem sauc arī pretošanās kustības dalībniekus.”⁷

20. gadsimta vidū tradicionālo karu vešana cieši savijās ar netradicionālajām cīņas formām, tā ka zuda robeža starp militārajām un nemilitārajām operācijām.⁸ Valstu un nāciju stratēģisko mērķu sasniegšanā arī bez tradicionālajām teritorijas sagrābšanas metodēm arvien lielāku nozīmi ieguva politisko, ekonomisko un kultūras, kā arī netiešu spēka metožu izmantošana. Sakarā ar starptautiskajām humanitārajām tiesībām partizāni, ja viņi izpilda starptautiskos noteikumus, ir pieskaitāmi neregulāro formējumu kategorijai, kuri ar netradicionālām kara vešanas metodēm – diversijas, uzbrukumi no slēpņiem, snaiperu darbība – cīnās pret ienaidnieku.⁹

Starptautiskajā sabiedrībā par partizāniem uzskata brīvprātīgas vietējo iedzīvotāju militārus cīnītājus. Totalitārā PSRS ievērojami paplašināja šo partizānu jēdzienu, uzskatot, ka partizānu kustībā ietilpst regulārās armijas vienību militāras darbības, tā attaisnojot VK(b)P CK vadībā sagatavoto Sarkanarmijas kaujinieku apakšvienību (kombatantu-kaujinieku) nogādāšanu ienaidnieka aizmugurē caur fronti vai desantēšanu. Arī republikāniskās Spānijas partizāni jau 1930. gadu vidū ar PSRS speciālām kaujinieku vienībām cīnījās par kreiso uzvaru pret ģenerāļa Fransisko Franko (1892–1975) armiju. „Partizānu kustība,” rakstīts 1967. gadā izdotajā Padomju vēstures enciklopēdijā, „tautas masu atbrīvošanās kustība ienaidnieka okupētajās teritorijās, ieskaitot vienību un armiju militārās darbības, kā arī visas tautas sacelšanos. .. Tautas atbrīvošanās partizānu kustība vērsta pret ārzemju iekarotājiem un viņu pakalpiņiem nacionālās neatkarības, brīvības un demokrātijas aizstāvēšanai vai sociālistiskās Dzimtenes suverenitātes, tās teritorijas un revolucionāro iekarojumu aizstāvēšanai.”¹⁰ Vēl 2001. gadā Maskavā izdotās grāmatas „Partizānu kustība” ievadā rakstīts, ka partizānu kustībā „var piedalīties regulārā karaspēka un zemescargu (*ополченцы*) apakšvienības, kuras darbojas ienaidnieka aizmugurē.”¹¹ PSRS partizāni 1941.–1945. gadā bija Valsts Aizsardzības komitejas (VAK) Centrālā Partizānu kustības štāba (CPKŠ), PSRS Bruņoto spēku ģenerālštāba (ĢŠ) Galvenās izlūkošanas pārvaldes (GIP), Sarkanās armijas frontu štābu izlūkošanas nodaļu, PSRS IeTK un VDTK organizētas un tām pakļautas sevišķi uzticamas militārpersonas,¹² kas varēja būt partizāni, kaujinieki, diversanti.

PSRS 1941.–1945. gadā Latvijā iesūtīto militārpersonu stāvoklis, sastāvs, organizācija un darbība neatbilda diversantu statusam. Diversija (*Diversions*) bija „graujoša, kaitnieciska

⁵ Hilfswörterbuch für Historiker. Mittelalter und Neuzeit. Von Eugen Haberkern und Joseph Fredrich Wallach. – Berlin-Grunewald, 1935.

⁶ Meyers Kleines Lexicon.. – S. 317. Sal. Münkler H. (Hrsg.). Das Partisan. Theorie. Strategie. Gestalt. – Opladen, 1990.

⁷ Svešvārdu vārdnīca. – Rīga, 1999. – 565.–566. lpp.

⁸ Strods H. Nacionālie partizāni un PSRS partizāni Latvijā, 1941–1956. Kopīgais un atšķirīgais // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. – Rīga, 2006. – 17. sēj. – 19.–35. lpp.

⁹ Военные преступления / Перевод с английского. – Москва, 2002. – С. 341.

¹⁰ Советская историческая энциклопедия. – Москва, 1967. – Т. 10. – С. 870–871.

¹¹ Партизанское движение. По опыту Великой отечественной войны 1941–1945 г. – Москва, 2001. – С. 7.

¹² Готхард В. Ф. Судьба и время. Записки бывшего офицера КГБ // Панорама Латвии. – Рига, 2000, 31 окт. – С. 5.

darbība pretinieka aizmugurē, pretinieka vai savas valsts teritorijā, ko okupējis pretinieks".¹³ Kaut arī PSRS militārpersonas šādas darbības kādreiz veica, taču viņu stāvoklis un sastāvs (Sarkanās armijas vai PSRS IeTK–VDTK bruņotās vienības), organizācija (militārā struktūra virsnieku un štābu pakļautībā), kā arī darbība (militāri uzdevumi, spridzināšanas, izlūkošanas ziņojumi), PSRS apgāde, apbruņojums un mēnešalga pierāda, ka PSRS iesūtīja vācu okupētajā Latvijā profesionālas kaujinieku vienības (*ranger*). No franču valodas vārda „*combat*” (kauja) atvasinātais franču vārds „*combatant*” latviešu valodā parasti tulkots kā kaujinieks, kareivis.¹⁴ Divdesmitā gadsimta kombatantu precīzākai apzīmēšanai juridiskajā literatūrā, militārajās rokasgrāmatās un apsūdzības lietās izmanto jēdzienu „nelikumīgais kombatants”, kas nav paredzēts ne Hāgas, ne Ženēvas konvencijā. „Nelikumīgais (pretlikumīgais) kombatants”¹⁵ (arī pretinieka kaujinieks vai neprivilēģēts karojošās puses (lielvalsts) kaujinieks) ir persona, uz kuru neattiecas ne karavīriem kara laikā, ne civiliedzīvotājiem miera laikā paredzētās tiesības. Par „nelikumīgā kaujinieka” jēdzienu starptautiskajā juridiskajā un civiltiesību literatūrā tiek diskutēts. Šis termins patiesībā precīzāk apzīmē PSRS anektētajā Latvijā iesūtītos kaujiniekus. Starptautiskajās tiesībās kombatanti (kaujinieki) ir personas, kas ietilpst karojošo valstu bruņotajos spēkos. Starp PSRS iesūtītajiem kaujiniekiem, kā redzēsīm, nebija kombatantu – personu, kas neietilpa PSRS bruņotajos spēkos. Medicīniskie darbinieki, radisti, komisāri u. c. – visi bija PSRS bruņoto spēku locekļi un piedalījās uzbrukumos. CPKŠ, LPKŠ un LK(b)P CK dokumentos un padomju literatūrā PSRS anektētajā Latvijā iesūtītie kaujinieki, kā redzēsīm, dēvēti dažādi – par specvienībām, diversantiem, partizāniem. Šajā darbā tos visus sauksim par PSRS kaujiniekiem (kombatantiem) Latvijā, vienlaikus atceroties, ka Krievijas un Baltkrievijas pamatteritorijās darbojās arī PSRS partizāni, kaut arī parasti apmācītu un algotu kaujinieku, komandieru un komisāru vadībā. Tāpēc Krievijas un Baltkrievijas bruņotās pretošanās vienības šajā darbā sauksim par partizāniem, taču saglabājot partizānu, diversantu nosaukumu arī oficiālo dokumentu citātos, kas attiecas uz Latviju.

Partizānu kara lomas paplašināšanās 20. gadsimtā veicināja partizānu starptautisko tiesību izstrādāšanu, kas apkopotas 1949. gada 18. augusta Ženēvas vienošanās dokumentā un šī dokumenta 1977. gada 10. jūnija Ženēvas vienošanās papildprotokolos.

1949. gada 12. augusta „Ženēvas vienošanās” (*Genfer Vereinbarung*) 43. paragrāfa 3. iedaļa dod tiesības karojošām pusēm „savos bruņotajos spēkos izveidot paramilitāras vai bruņotas vienības (*bewafnete Vollzugsorgane*), par šo pasākumu iepriekš informējot konfliktā iesaistītās puses.”¹⁶ Ja par partizānu darbību iepriekš paziņots konfliktā iesaistītajām pusēm, partizāni ir legāli kombatanti (kaujinieki) (*Legale Kombatanten*). Šiem partizāniem jābūt savai virspavēlniecībai un atbildīgiem komandieriem, atklāti jānēsā ieroči un jāvalkā zīmotnes, jāaizsargā civiliedzīvotāji (68. §). Pretējā gadījumā partizāni ir nelegālie kombatanti (kaujinieki), uz kuriem neattiecas partizānu (legālo kombatantu) tiesības un kuriem draud sods. Pēc starptautiskajām tiesībām, legālie partizāni darbojas pretinieka okupētā zemē pretinieka aizmugurē, kas neietilpst regulārā karaspēka darbības zonā. Regulārā karaspēka aizmugurē partizāni var izdarīt pārsteiguma uzbrukumus, uzbrukumus no aizmugures un sabotāžas aktus¹⁷ pret pretinieka bruņotajiem spēkiem.

¹³ Svešvārdu vārdnīca.. – 164. lpp.

¹⁴ Zandreitere I., Ābrama J. Franču–latviešu vārdnīca. – Rīga, 1957. – 132. lpp.

¹⁵ Unlawful combatant.

¹⁶ Brockhaus. Die Enzyklopädie in vierundzwanzig Bänden. 20. Aufl. – Mannheim, 1996. – Bd. 16. – S. 608.

¹⁷ Turpat, 270. lpp.

PSRS partizānu kustības pamatā bija speciālas, militāras desanta vienības – komandos (angl. *comandos*).¹⁸ PSRS partizānus (komandosus) iesūtīja pretinieka aizmugurē, jo īpaši zemēs, kuras PSRS bija okupējusi 1939.–1941. gadā. Arī citu valstu armijās bija komandos vienības,¹⁹ taču nevienam nenāca prātā tās dēvēt par partizāniem, kaut arī tajās varēja būt neliela daļa vietējo iedzīvotāju, kuri tiem simpatizēja, – karagūstekņi, politieslodzītie, no Vācijas armijas izvairījušies, dezertieri, bēgļi no Krievijas.

Šīs ārpus regulārā karaspēka ienaidnieka aizmugurē darbojošās grupas un atsevišķas personas, kas pēc Sarkanās armijas partizānu zvērēta pieņemšanas ietilpa PSRS Bbruņotajos spēkos, varēja saukt par kaujiniekiem, jo tās bija „personas, kas ietilpst karojošo valstu bruņotajos spēkos”.²⁰ PSRS partizānu vērtējumi jau Vācijas un PSRS kara laika notikumu aculiecinieku skatījumā bija ļoti atšķirīgi, par tiem toreiz ļoti maz zināja un pat tautā nebija īpaša nosaukuma. Bijušais Krievijas valdības galva Aleksandrs Kerenskis (1881–1970) trimdā Ņujorkā PSRS partizānus sauca par „ļeņinisko piekto kolonnu”.²¹ Arī šodien PSRS pieņemtais oficiālais vispārinošais nosaukums „partizāni” tiek apšaubīts, jo pēc būtības to lielākā daļa 1941.–1945. gadā bija PSRS kaujinieki: tie bija CPKŠ, Sarkanās armijas, PSRS IeTK, VDTK, Ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes Frontu izlūkošanas daļu sastāvdaļa. Turpretī partizāns ir persona, kas ietilpst galvenokārt no vietējiem iedzīvotājiem veidotu bruņotu vienību sastāvā un cīnās pret pretinieku tā okupētajā teritorijā vai pret iekšējiem pretiniekiem to pārvaldītajā teritorijā. Partizāns ir arī pretošanās kustības dalībnieks.²² PSRS partizāni bija PSRS ideoloģisko un politisko apsvērumu dēļ par partizāniem pārdēvēti PSRS kaujinieki.

1943. gada otrajā pusē un 1944. gada sākumā līdz ar vācu mobilizācijas sabotieru, dezertieru un kara laika bēgļu pievienošanos PSRS kaujiniekiem „jauno” kaujinieku skaits palielinājās, kaut arī vadība saglabājās kaujinieku rokās. „Jaunoš” var uzskatīt par partizāniem.

Šajā pētījumā PSRS iesūtītos „partizānus” Latvijā dēvēsim par kaujiniekiem. Vācijas militārajā literatūrā (1941–1945), sevišķi pēc 1943. gada maija, PSRS partizānus dēvēja par „parašutistiem” un bandītiem, aizliedzot lietot partizāna nosaukumu.²³ Boļševiku laika propagandas literatūrā un daiļliteratūrā PSRS partizānus dēvēja par „Staļina vīriem”, „Sarkanās zvaigznes brīnumvaroņiem” un tamlīdzīgi.²⁴ PSRS partizānu varoņmīti un viņu pretinieku demonizēšana bija PSKP CK Propagandas nodaļas veidota padomju mitoloģijas sastāvdaļa, kas balstījās uz šiem mītiem nepieciešamo vēstures avotu atlasī un interpretāciju²⁵. Vēsturnieku galvenais uzdevums šodien ir šīs propagandas demitoloģizēšana, balstoties uz neapšaubāmu vēstures avotu kompleksu liecībām un, cik iespējams, izvairoties no jaunu mītu radīšanas.

Šis darbs izstrādāts 2003.–2005. gadā, turpinot iesāktos pētījumus par mazajiem kariem Latvijā. Balstoties galvenokārt uz jauniem Latvijas, Krievijas un Vācijas arhīvu un citiem vēstures avotiem, sniegts PSRS partizānu izveidošanas un galveno darbības virzienu apskats Latvijā, cik to atļauj atslepenotie mūsdienu Krievijas arhīvi, atstājot šodien vēl nezināmo

¹⁸ Svešvārdu vārdnīca.. – 369. lpp.

¹⁹ Макензи У. Секретная история УСО. – Москва, 2004. – С. 92.

²⁰ Svešvārdu vārdnīca.. – 369. lpp.

²¹ Новый журнал. – Ņujорка, 1942, февруāris, Nr. 1. – 193. lpp.

²² Svešvārdu vārdnīca.. – 565.–566. lpp.

²³ „Partisanen”. Die Anweisung dieses Begriffes ist zu vermeiden. „Wegleger”. – Latvijas Zinātņu akadēmijas arhīvs (turpmāk – LZAA), 40. f., 5. apr., 45. lp.

²⁴ „Staļina brīnumvaroņi” – (V. Lācis).

²⁵ Беленкин Б. Миф как источник // Право на имя биографии XX века. – Санкт Петербург, 2004. – С. 76–77.

nākamo pētnieku risināšanai. Šeit mēģināts ar pašas PSRS – uzvarētājas valsts – dokumentiem, pārbaudot „uzvarētāju versiju” par PSRS kaujinieku darbību Latvijā 1941.–1945. gadā, noskaidrot tās cēloņus, iemeslus, posmus un sekas. Jānoskaidro, kas bija PSRS partizāni Latvijā: no PSRS iesūtītie kaujinieki, t. i., partizānu imitācija, vai arī uz Latvijas vietējo iedzīvotāju iniciatīvu izveidotās partizānu vienības, kas cīnījās par 1940.–1941. gada padomju varas atjaunošanu Latvijā. Kas organizēja un veidoja kaujiniekus Latvijā?

Šis darbs ir veltīts „mazajam karam”, taču jau no Otrā pasaules kara sākuma līdz tā beigām Vācijas–PSRS „lielais karš” kopumā noteica „mazā kara” sekmes un neveiksmes, kaut arī atsevišķas uzvaras „mazajā karā” varēja būt arī „lielā kara” zaudējumu posmā un PSRS partizānu zaudējumi – „lielā kara” uzvaru posmā. Jāatstāj militāro vēsturnieku tālākajai analīzei, vai un cik lielā mērā Sarkanās armijas uzvaras pie Staļingradas un Kurskas lokā ietekmēja sabiedroto desanti Itālijā un Marokā. Taču ASV „Palīdzības noma” („Lend Lease”) deva PSRS ap 100 miljardu dolāru (pēc tā laika valūtas kursa ap 100 dolāru uz vienu sarkanarmieti), kas būtiski ietekmēja sarkanarmijas uzvaras. Balstoties uz līdzšinējiem pētījumiem un jauniem pirmavotiem, šī darba mērķis ir sniegt pamatotākas, zinātniski argumentētas atziņas līdzšinējo novadpētniecisko secinājumu vietā.

Līdzās tematiskajam principam pētījumā ievērots hronoloģiskais un, cik iespējams, Latvijas teritoriālais analīzes princips, kas dod iespēju atklāt notikumu savstarpējo sakarību un mijiedarbību. Gan hronoloģiski (1941–1945), gan arī teritoriāli PSRS kaujinieku darbība pētīta tikai Latvijas teritorijā, nepievēršoties PSRS partizānu (komandos) vienību, kurās darbojās arī latvieši, kauju darbībai ārpus Latvijas teritorijas.

Autors izsaka pateicību manuskripta recenzentiem – *Mag. hist.* Jurim Ciganovam un *Mag. hist.* Inesei Dreimanei, konsultantiem – LZA akadēmiķim Vilim Samsonam, atvaļinātam virsleitnantam Gunāram Krūmiņam un *Dr. hist.* Aurorai Ūdrei.

Autors

2006. gada 5. martā

Historiogrāfijas apskats

Pievēršoties PSRS kaujinieku vēsturei Latvijā un iedziļinoties tās mūsdienu pētniecībā, jākonstatē, ka pēdējos piecpadsmit gados Latvijā par to nav veikti pētījumi. Apkopojošā grāmata „Latvijas vēsture. 20. gadsimts”,¹ kā arī skolu mācību grāmatas bez balstīšanās uz speciāliem pētījumiem nespēj pietiekami profesionāli izvērtēt PSRS kaujinieku darbību Latvijā 1941.–1945. gadā. Tādējādi saglabājas padomju literatūrā paustie viedokļi vai arī šī tēma tiek apieta. Piecpadsmit gadus pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas PSRS kaujinieku vēsture Latvijā (1941–1945) patiesībā ir balts plankums, kuru daļēji aizpilda mīti.

Lai novērtētu šīs tēmas izpētes pašreizējo stāvokli, vispirms apskatīsim svarīgākos PSRS (Krievijas), Latvijas un ārzemju vēsturnieku pētījumus, tos savukārt iedalot padomju un pēcpadomju laika pētījumos, īpaši aplūkojot trimdas autoru pētījumus un literatūras avotus.

Latviešu padomju historiogrāfija par PSRS kaujinieku darbību Latvijā ir paudusi oficiālos VK(b)P CK un PSRS valsts cenzūras noteiktos viedokļus, kuru pamatā bija Vācijas–PSRS kara laikā teiktās J. Staļina runas, kuras tūlīt pēc kara apkopoja brošūrā (boļševiku propagandisti to gan sauca par grāmatu) „Par Padomju Savienības Lielo Tēvijas karu”.² Šī „grāmata” pēckara gados visiem strādājošiem gadiem ilgi bija jāstudē partijas izglītības sistēmā, bet vēsturniekiem jāliek savu zinātnisko secinājumu pamatā. Tāpēc PSRS partizānu vēstures (1941–1945) literatūras apskats jāsāk ar PSRS un tagadējās Krievijas literatūras apskatu, kas lielās līnijās noteica arī Latvijas PSR vēstures historiogrāfiju.

Kā jau iepriekš minēts, Vācijas–PSRS kara vērtējumā pirmajā pēckara desmitgadē (1945–1955) izteikti dominēja VK(b)P CK politbiroja pēdējos kara gados paustais viedoklis. Kopš 1937. gada PSRS mazinājās tautību vienlīdzība.³ J. Staļina 1945. gada 24. maija uzvaras runā Kremli par galveno uzvarētāju minēta nesaliektā krievu tauta; tas liecināja par jauna perioda oficiālu sākumu PSRS etnopolitikā. PSRS pirmās personas – J. Staļina sakralizācija noteica arī PSRS partizānu darbības novērtējumu. Minētajā brošūrā lasām, ka pēc „aktīvās aizsardzības perioda” 1941.–1942. gadā Sarkanarmija uzsāka „10 staļiniskos triecienus”, un šī padomju varoņdarba rezultātā PSRS izglāba cilvēci no fašisma briesmām. Sarkanās armijas „atbrīvošanas karagājiena attēlošanā 1944.–1945. gadā”⁴ liela vieta šī laika historiogrāfijā ierādīta PSRS partizāniem.

Lielā Tēvijas kara vēstures rakstīšanai bija jāizvērsas arī impērijas novados, iekļaujot tajā PSRS pakļauto tautu agitpropagandai pieaicinātus un apstiprinātus līdzautorus. Grāmatas „Cīņa par padomju Baltiju Lielā Tēvijas kara gados (1941–1945)” uzrakstīšanai bija izvēlēti 23 autori. To vidū bija latviešu izcelsmes ģenerālis P. Baumanis (bija paredzēts, ka viņš uzrakstīs 4 autorloksnes), igauņis F. Sepps (3 a. l.), lietuvietis P. Štaras (3 a. l.),

¹ Latvijas vēsture. 20. gadsimts. – Rīga, 2005.

² J. Staļins. Par Padomju Savienības Lielo Tēvijas karu. – Rīga, 1945; Kā jāmāca vēsture. Rakstu krājums. – Rīga, 1946. – 48. lpp.

³ История отечества. Под ред. Попова Г. – 2-е изд. – Москва, 2002. – С. 643.

⁴ История СССР. Под ред. Зуева М. А., Чернобаева А. А. – Москва, 2003. – С. 303.

**PSRS dalība hitleriskajā un antihitleriskajā koalīcijā
Otrā pasaules kara laikā**

		1939 sept./dec.	1940 janv./dec.	1941 janv./jūn.	1941 22.jūn./dec.	1942 janv./dec.	1943 janv./dec.	1944 janv./dec.	1940 janv./maijs
Hitleriskā koalīcija	Vācija								
	Itālija								
	Japāna								
	PSRS								
Antihitleriskā koalīcija	Anglija								
	Francija								
	ASV								
		22 mēneši (31,88%)				47 mēneši (68,11%)			

latviešu partizānu komandieri V. Samsons (1920) (3,5 a. l.) un A. Raškevics (1910–1977) (2,5 a. l.).⁵ Kaut arī šie autori savas nodaļas bija uzrakstījuši, pat izmantojuši PSRS Aizsardzības ministrijas Centrālā arhīva materiālus, vairāki iesniegtie manuskripti netika publicēti.⁶ Atdodot pārāk lielu Baltijas „atbrīvošanas” vēstures sarakstīšanas daļu nekrievu autoriem, lasītājiem varētu rasties iespaids, ka daļu šo zemju atbrīvošanu veikuši impērijas pamatnācijai nepiederšie komandieri un to vadītās vienības, tā paverot iespēju pakļautajām tautām iesaistīties impērijas pārvaldē.

Ceturtajā Vācijas–PSRS kara vērtējuma posmā (1985–2005) Krievijas liberālākie vēsturnieki 1989. gadā atklāja PSRS–Vācijas 1939. gada 23. augusta līguma slepenos dokumentus, sāka runāt par PSRS uzvaras nesamērīgo cenu, it īpaši cilvēku zaudējumu ziņā.⁷ Šie vēsturnieki sāka runāt par PSRS politisko, ekonomisko un militāro sadarbību ar Vāciju 1939.–1940. gadā.⁸ Krievijā diskutēja par jautājumu, kad PSRS iestājās karā – 1939. gada 1. septembrī vai 1941. gada 22. jūnijā, kāda loma bija J. Staļina 1941. gada 27. jūlija pavēlei „Ne soli atpakaļ”, turpināja pētīt Gulagā ieslodzīto izmantošanu kara mērķiem. Taču šos pētījumus ierobežoja.

ASV publicēja ASV armijas vēsturi 99 sējumos, kur atrodamas ziņas par šīs armijas darbību – no virspavēlniecības līdz rotai. Krievijā 1990. gados tika noraidīts Militārās vēstures institūta vadītāja ģenerāļa Dmitrija Volkogonova (1928–1995) pārraudzībā izstrādātais „Lielā Tēvijas kara vēstures” pirmais sējums (bija par maz Staļina slavinājumu), un D. Volkogonovu pašu atlaida no darba par „padomju vēstures apgānīšanu”.⁹ 1990. gadu beigās izdots nedaudz pārstrādātais Lielā Tēvijas kara vēstures variants.

PSRS un mūsdienu Krievijas patriotiskie vēsturnieki aizstāvēja trīs pamattēzes. Pirmkārt, padomju partizānus vispusīgi atbalstīja visplašākās civiliedzīvotāju masas. Otrkārt, padomju partizānu galvenais mērķis bija cīņa pret vācu karaspēku un iedzīvotāju aizstāvēšana pret

⁵ Latvijas Valsts arhīvs (turpmāk – LVA), 458. f., 1. apr., 4. l.

⁶ LVA, 458. f., 1. apr. – P. Baumaņa fonds.

⁷ Другая война. Афанасьев Ю. (Ред.) – Москва, 2002.

⁸ Мельтюхов М. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу в 1939-1941 гг. – Москва, 2002.

⁹ Turpat, 206–336. lpp.

Vilis Samsons –
viens no partizānu
komandieriem

ienaidnieka teroru un represijām. Treškārt, „tautas atriebējus” materiāli un tehniski nodrošināja ienaidniekam atņemtās trofejas, no kurām daļu partizāni atdeva vietējiem iedzīvotājiem.

PSRS–Vācijas kara attēlojumā sešdesmit gadu laikā (1945–2005) Krievijā ir mainījušās nianšes, bet nav mainījusies kara vērtējuma būtība. Šim uzskatam šodien piekrīt puse Krievijas iedzīvotāju. Turpretī uzskatam, ka PSRS gatavoja uzbrukuma karu Vācijai un plānoja „karu ar nedaudz asinīm ienaidnieka teritorijā”, ka 1945. gada uzvara stiprināja komunistisko totalitārismu,¹⁰ piekrīt mazākā daļa krievu.¹¹

PSRS impērijas pārtapšanai par Krievijas nacionālo valsti, lietojot Henrija Kisindžera terminoloģiju, nesevoja impēriskās vēstures modeļa pārvēršanās par PSRS okupēto tautu nacionālo modeli, jo PSRS impērijas vēstures modelis bija Krievijas nacionālais modelis.

Vēsturnieks Aleksandrs Zinovjevs izvirzījis tēzi, ka uzvarētājs „aukstajā” karā veic totālu vēstures falsifikāciju, lai atņemtu uzvarētājiem vēsturē uzvaru „karstajā” karā, it īpaši izmantojot „mierīgo revolūciju” sekas.¹²

Mūsdienu Krievijas vēstures historiogrāfija PSKP 20. kongresa (1956) lēmumu garā PSRS partizānu kustības vēstures rakstīšanu iedala trijos posmos: Vācijas un Krievijas kara laika (1941–1945), 1945.–1956. gada un vēlākajā historiogrāfijā.¹³ Joprojām tiek uzsvērti bijušās ceturtās Krievijas impērijas, PSRS, cilvēces glābējas funkciju mūsdienās.¹⁴ To panāk,

¹⁰ Волкогонов Д. Сталин. II. Вожди. – Москва, 1998. – С. 1.

¹¹ Мельтюхов М. И. Упущенный шанс Сталина.. – С. 206–336.

¹² Сталиниана. – Москва, 2002. – С. 413.

¹³ Партизанское движение. По опыту Великой Отечественной войны 1941–1945. – Москва, 2001. – С. 10.

¹⁴ Longworth Ph. Russia's Empires. – John Murray Publishers, 2005. – P. 301. etc.

pirmkārt, neatlepenojot agrāk izstrādātos „slēgtos darbus” (to skaitā disertācijas) un, otrkārt, neatļaujot pētniekiem izmantot vairāku Krievijas centrālo arhīvu materiālus (Krievijas Aizsardzības ministrijas Centrālais arhīvs Podoļskā). Treškārt, to panāk, pārpublicējot novecojušus darbus¹⁵ un npublicējot partizānu veterānu V. Andrianova, V. Korovina, I. Starinova u. c. kritiskos darbus.

Mūsdienu Krievijas vēsturnieki atļaujas tikai dažas kritiskas piezīmes par PSRS partizānu tēmu.¹⁶ „Un tomēr partizānu darbība 1942./43. gada ziemā,” rakstīja 1998. gadā Krievijā oficiālās „Lielā Tēvijas kara vēstures” autori, „nebija tik augstā līmenī, kā cerēja militārā vadība. Kaut arī diversiju skaits palielinājās, tās neradīja vācu transporta sistēmas paralīzi un tādējādi būtiski neietekmēja ziemas kampaņas rezultātus.”¹⁷ Pēc šo autoru domām, PSRS partizānu kustība Baltijā vēl 1943. gadā bija tik nenozīmīga, ka nodaļā „Partizānu un pagrīdes kaujas darbība” tā ne ar vārdu nav pieminēta.¹⁸

Taču šie vēsturnieki neatbild uz jautājumu, kā var vienlaikus cīnīties par Staļina „fašistisko” režīmu (PSKP Politbiroja sekretāra Aleksandra Jakovļeva vārdi) un vienlaikus būt „antifašistiskās frontes cīnītāji”. Kā var vienlaikus iet kaujā ar saukļiem „Par dzimteni, par Staļinu!” un tajā pašā laikā cīnīties pret fašismu un dzimtenes atbrīvošanu?¹⁹ Kaut arī 20. un 21. gadsimtu mijā Krievijas vēsturi parasti cenšas veidot uz PSRS identitātes bāzes, šim virzienam vēl neizdodas likvidēt 1990. gadu sākuma informācijas buma veidotās šaubas par PSRS historiogrāfiju un pilnīgi pārtraukt brīvus vēstures pētījumus ārpus valsts oficiālajiem vēstures institūtiem.²⁰ Pēdējos gados atsevišķi krievu pētnieki sākuši pārskatīt boļševiku mītus arī par PSRS partizāniem. Starp šīs pētnieku grupas autoriem ir gan ievērojami partizānu kustības vadītāji (Ilja Starinovs, 1900–2000), bijušie drošības iestāžu darbinieki (A. Popovs), gan profesionāli vēsturnieki (V. Bojarskis u. c.). Partizānu kustības izcelsmes, organizēšanas un darbības pētīšanai visai nozīmīga ir A. J. Tarasa redakcijā kopš 1997. gada Minskā izdotā grāmatu sērija „Komandosi” (*Командос*), kurā līdz šim izdotas ap 20 grāmatu, to skaitā arī V. Bojarska darbs par PSRS partizāniem.²¹ Šie pētnieki sniedz jaunas atziņas par PSRS partizānu darbību Latvijā. Profesors B. Sokolovs 2002. gadā grāmatā „Okupācija” rakstīja: „Baltijā un Besarābijā masu partizānu kustības tā arī neizveidojās. .. Baltijā padomju partizāni no vietējo iedzīvotāju puses nesaņēma nekādu atbalstu un tāpēc nespēja izvērst aktīvāku darbību pret vāciešiem.”²² Arī Ukrainas rietumdaļā notika tikai sarkano partizānu reidi, kuri veica diversijas un daļēji nodarbojās ar izlūkošanu. Tas bija speciālo uzdevumu karaspēks, kurš darbojās līdzīgi kā Vācijas armijas speciālo uzdevumu divīzija „Brandenburga”.²³ „Tauta šajā karā zaudēja,” rakstīja B. Sokolovs, „kaut arī vēl līdz šim tic, ka uzvarēja.”²⁴

„Baltijā, spriežot pēc partizānu atskaitēm, partizānu kustības pilnīgi nebija,”²⁵ 2001. gadā rakstīja krievu žurnāls „Vlastij” (*Власть*). 1943. gadā tur darbojās tikai IeTK izveidotās

¹⁵ Партизанское движение.. – С. 10.

¹⁶ Turpat, 564. lpp.

¹⁷ Боевые действия партизан и подполья // Великая Отечественная война. – Москва, 1998. – С. 341.

¹⁸ Turpat, 340.–355. lpp.

¹⁹ Diena. – 2001, 23. augusts.

²⁰ Александров К. Мы еще не всё вспомнили, чтобы о чем-то забыть // Новый мир. – 2001, №19. – С. 10.

²¹ Боярский В. Партизаны и армия. История утерянных возможностей. – Минск, 2003.

²² Соколов Б. В. Оккупация. – Москва, 2002. – С. 208.

²³ Turpat, 40. lpp.

²⁴ Turpat, 329. lpp.

²⁵ «.. партизанское движение отсутствовало напрочь».

diversiju grupas: Igaunijā – trīs grupas, kopskaitā 46 cilvēki, Latvijā 13 grupās bija 200 cilvēki, bet Lietuvā 29 diversiju grupās ietilpa 199 cilvēki.²⁶ Visai kritisks PSRS partizānu un karavīru cīņu novērtējums vācu karaspēka aizmugurē sniegts Sergeja Čujeva grāmatā „Nolādētie zaldāti”.²⁷

Vēstures zinātnu doktors atvaļinātais pulkvedis V. Bojarskis, tāpat kā Ukrainas partizānu kustības štāba priekšnieka vietnieks I. Starinovs, PSRS partizānu kara organizācijā un norisē atklāja trūkumus un kļūdas. Svarīgāko trūkumu vidū V. Bojarskis min trīs: uzdot VK(b)P vadīt partizānu karu, atstāt PSRS partizānus pašapgādei un nozīmēt par partizānu vienību vadītājiem tikai VK(b)P biedrus.²⁸ Partizānu kustība PSRS, tāpat kā Sarkanā armija, gadu pēc Vācijas–PSRS kara sākuma bija cietusi sakāvi. Partizānu skaits Baltkrievijā 1942. gada vidū bija tikai 13%, Krievijā 20–23 % no 1941. gada partizānu skaita²⁹, jo krituši bija ap 45 000 partizānu, kuri nāca no ielenktajām Sarkanās armijas vienībām.

Līdz 1990. gadu sākumam PSRS vēstures historiogrāfija nerakstīja par čekistu vadošo lomu PSRS partizānu kustībā. Citāda ievirze parādās bijušā PSRS drošības dienesta darbinieka Alekseja Popova 2004. gadā publicētajā grāmatā „Staļina diversanti. Drošības orgānu darbība okupētajā teritorijā Lielā Tēvijas kara gados”.³⁰ Tā liecina, ka PSRS partizānu organizēšanā, sagatavošanā un vadīšanā vismaz kara pirmajā posmā izšķiroša loma bija PSRS Valsts drošības orgāniem – VDTK, IeTK. Visus lielākos partizānu novadus Ļeņingradas apgabalā, Baltkrievijā, Ukrainā organizējuši un vadījuši čekisti.³¹ Kaut arī šī uzskata izplatībā var būt arī novērojams „baļķa sindroms” un kārtējā austrumnieciskā izpatikšana priekšniecībai, tomēr līdz šim publicētie vēstures fakti šo uzskatu balsta un mazina agrāk izcelto VK(b)P CK lomu partizānu kustībā.

Atsevišķi krievu vēsturnieki sākuši kritizēt „pierakstīšanu” partizānu atskaitēs kā vienu no šīs totalitārās sistēmas būtiskām pazīmēm.³² Publicētā slepenā izziņa „Par Baltkrievijas partizānu darbību” liecina, ka, pēc Baltkrievijas partizānu kustības štāba datiem, Vācijas armijai nodarītie zaudējumi faktiski bija gandrīz divreiz mazāki, nekā tie parādās partizānu brigāžu un vienību atskaitēs.³³ PSRS partizānu atskaišu statistika nebija ticama. „Šī nebija vienkārša melošana, bet gan valsts mērogā izplānota dezinformācijas programma.”³⁴

Visai intensīvi PSRS partizānu kustības vēsturi pēta baltkrievu vēsturnieki. Jau veikti pētījumi par partizānu izlūkdarbību,³⁵ partizānu un pagrīdnieku izdotajām skrejlapām,³⁶ Sarkanās armijas aviācijas nozīmi partizānu kustībā.³⁷ Atsevišķi baltkrievu vēsturnieki

²⁶ Жирнов Е. На оккупированных территориях // Комерсант Власть. – Москва, 2001, 7 авг. – С. 62.

²⁷ Чув С. Проклятые солдаты. – Москва, 2004. – С. 299.–433.

²⁸ Боярский В. Партизанство вчера, сегодня, завтра. – Москва, 2003. – 230 с.

²⁹ Попов А. Из истории начального этапа партизанского движения // Отечественная история. – Москва, 2005, № 2. – С. 74.

³⁰ Попов А. Диверсанты Сталина. – Москва, 2004.

³¹ Попов А. Из истории начального этапа партизанского движения // Отечественная история. – Москва, 2005, № 3. – С. 71–75.

³² Сулов А. Системный элемент советского общества 20-х–начала 50-х годов // Вопросы истории. – Москва, 2004, № 1. – С.133.

³³ Жирнов Е. На оккупированных территориях.. – С. 59.

³⁴ Ezergailis A. Vācu laiki // Jaunā Gaita. – 2002, Nr. 1. – 32. lpp.

³⁵ Киселев В. Партизанская разведка. (Сентябрь 1943 – июль 1944). – Минск, 1980.

³⁶ Ермолович В. Листовки партизан и подпольщиков Белоруссии в период Великой Отечественной войны как исторический источник (1941–1944). – Минск, 1993.

³⁷ Якубовский Н., Якубовский В. Крылатые помощники партизан. – Минск, 1998.

sākuši izmantot arī Rietumu vēstures avotus, lai novērstu literatūrā valdošos stereotipus.³⁸ Vēsturnieks L. D. Grenkevičs atzīst, ka 1941. gadā partizānu kustība bija rudimentāla, bet vēlāk Sarkanarmijai bija izšķiroša nozīme partizānu darbībā. Tāpēc autors PSRS partizānus dēvē par kombatantiem (kaujiniekiem).³⁹ Balstoties uz pēdējos piecpadsmit gados publicētajiem pētījumiem un dokumentiem, Vācijas–PSRS 1941.–1945. gada kara kritiskajam novērtējumam 2005. gadā piekritis bijušais Maskavas mērs Gavrils Popovs grāmatā „Karš un patiesība. Uzvaras cena”.⁴⁰ Tā nāca klajā Ņujorkā, un Maskavā to neļāva oficiāli ne ievest, ne publicēt kaut ko no tās presē. Sanktpēterburgas vēsturnieks Kirils Aleksandrovs rakstā „Mēs vēl visu neatcerējāmie, lai par kaut ko aizmirstu” 2005. gadā rakstīja, ka PSKP CK Ideoloģiskā nodaļa kategoriski deva norādījumus, kādus notikumus izvēlēties un kā tos novērtēt, bet vēsturniekiem uzdeva šos vērtējumus pamatot.⁴¹ Viens no tādiem notikumiem bija Otrā pasaules kara sākums 1941. gada 22. jūnijā un visas padomju tautas celšanās cīņai pret iebrucējiem, arī visas tautas iesaistīšanās partizānu karā. Tādējādi, lai gan PSRS partizānu darbības vērtējumā valdīja vispārēja oficiāla stagnācija, mūsdienu Krievijā parādās jaunas atziņas, kas kritizē partijas valsti (*зосударство нармуу*)⁴² un PSRS partizānu (kaujinieku) vēsturi kā komunistu totalitārās valsts noteikto vēsturi.

1989.–1991. gadā Krievijas vēstures attīstībā pirmais ceļš bija PSKP totalitārās komunistiskās iekārtas noziegumu nosodīšana. Otrais ceļš bija PSRS vadošo kadru un vēstures integrācija Krievijas vēsturē, kas nozīmēja PSRS vēstures vērtējuma integrāciju Krievijas vēsturē. 1990. gados Krievijas oficiālajā vēstures zinātnē abi minētie ceļi it kā iesāka kopēju ceļu un savstarpēju sacensību, bet 1990. gadu beigās sāka dominēt otrā ceļa politiskā atbalstīšana un uzsvēršana, tādējādi Krievijas oficiālā vēsture pašreiz attīstās pa otro ceļu. PSRS totalitārais komunisms tiek attaisnots un uzsvērts PSRS – superlielvalsts – stāvoklis, noklusējot PSRS impērijas veikto kaimiņvalstu sagrābšanu, kā arī PSRS imitēto PSRS partizānu karu. PSRS neoimperiālisma atbalstītāji šodien cenšas cilvēciskot totalitāro komunismu vēsturē, arī noklusējot tā noziegumus.

Tā, pirmkārt, Krievijas oficiālā historiogrāfija šodien atspoguļo Krievijas (agrākās un tagadējās) lielvalstiski orientētās varas impērisko viedokli, pieturas pie uzvarētāju versijas un viņu mītiem un neveicina vēsturiskās patiesības atklāšanu.⁴³ Otrkārt, šīs lielvalstiski orientētās varas viedoklis Krievijā pastāv kopš tatāru– mongoļu laikiem. Tas pauž uzskatu, ka Krievija var kļūt bagāta, tikai tai paplašinoties. Treškārt, šis novecojušais viedoklis Krievijā eksistē arī tās tālākās demokrātiskās attīstības koncepcijas trūkuma dēļ, un to atbalsta liela daļa krievu tautas. Ceturtkārt, Krievijas historiogrāfijā pēdējos gados izplatījušos liberālo viedokli PSRS partizānu vēstures historiogrāfijā, atzīstot tajā arī būtiskas kļūdas, uzskata par krievu tautas loģiski domājošās daļas viedokli. Krievijas demokrātiski noskaņoto PSRS partizānu kara vēstures pētījumi liecina, ka paši Krievijas vēsturnieki šodien nav pilnīgi uzticami šodienas Krievijas oficiālajai informatīvajai telpai.

Latvijas PSR historiogrāfija, nerunājot jau nemaz par tās publicistiku, atstājusi plašu literatūru par PSRS partizānu kustības vēsturi Latvijā. Līdzās PSRS partizānu komandieru

³⁸ Grenkevich L. The Soviet Partisan Movement 1941–1944. – London, 1999.

³⁹ „Combat activities of the soviet partisans”. – Turpat, 147. lpp.

⁴⁰ Попов А. Война и правда. Цена победы. – New York, 2005.

⁴¹ Александров К. Мы еще не всё вспомнили, чтобы о чем-то забывать // Новое время. – Москва, 2005, № 19. – С. 10.

⁴² Козлов В. Крамола. Инакомыслие в СССР при Хрущеве и Брежневe. 1953–1982. – Москва, 2005. – С. 8.

⁴³ Scherren J. Siegensmytos versus Vergangenheits Aufklärung. Mythen der Nationen. 1945. Arena der Erinnerungen. Bd. II. – Berlin, 2004. – S. 619.–670.

37

БЕЛОРУССКИЙ ШТАБ ПАРТИЗАНСКОГО ДВИЖЕНИЯ

Снятие копий воспрещается

Совершенно секретно

ШИФРОВКА вх. № 230

Поступила в 6 отдел 04 " августа 1943 14 " час. 40 " мин.
 Расшифр. 04 " августа 19 " час. 00 " мин.
 Из / Р - С № 6 /
 Куда и кому г. СПРОГИМ, АМЕРИКА

Для отметок

Продолжение: Нав № 236, 237.

Минский фронт
1943

Трудность: большие расстояния, которые нужно преодолеть своим потертым ногами, нет продуктов. Начался дождь, цель, база насаждение, лесники, дабы только там отряд сможет выдвинуть ответственные задачи, - найти, одержать массы. Идти своими силами без разведки, проводников и названного места означает большие трудности отряда, бюджет, определенная растянучность, переброска таких сил для претивления.

В 45
 03.08.43г.

Расшифровал

на не останется неизвестной. САНСОН ЯНИС

Отп. 3 экз.

Экз. № 2 тов. Димитрий Крайнов

ПОДЛЕЖИТ ВОЗВРАТУ

Экз. № 2

Экз. № 3 тов. Спругас

через 48 часов
 в 6 отдел Белорусского штаба партизанского движения

Экз. № 4 тов. ЦК КП/б Латвия

Экз. № 5 тов. 7 отд.

Начальник 7-го отделения

Упр. Амурск

ЦТ НКО. 443сс-43

1. vienības komandiera vec. leitnanta Viļa Samsona un vienības komisāra Jāņa Riktera 1943. gada 4. augusta šifrētā telegramma pilnīgi slepeni LPKŠ priekšniekam A. Sprogim un LK(b)P CK pilnvarotajam E. Amerikam par vienības grūtībām nokļūt Latvijā (LVA, 3-2. f., 4. apr., 3. l., 37. lp.)

galvenokārt uz atmiņu bāzes izdotajiem apcerējumiem 1960.–1980. gados PSRS partizānu vēstures tematiku iekļāva Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas (ZA) Vēstures un filozofijas institūta pētījumu plānos (Vilis Samsons (1920), Jānis Dzintars (1928), Aurora Ūdre (1930)), kā arī LKP CK Partijas vēstures institūta plānos. ZA Vēstures institūtā veikto pētījumu rezultātā parādījās V. Samsona, J. Dzintara, A. Ūdres grāmatas un vairāki monogrāfiski apcerējumi,⁴⁴ bet LKP CK Partijas vēstures institūtā 1980. gados saktā „Latvijas partizānu brigāžu hronikas” sastādīšana netika pabeigta.⁴⁵

Vislielākie nopelni PSRS kaujinieku pētīšanā un interpretēšanā no „uzvarētāju viedokļa” pieder akadēmiķim Vilim Samsonam, kurš ne tikai pats vadījis šos kaujinieku gājienus no Krievijas uz Latviju 1942. un 1943. gadā, bet arī komandējis vienību un brigādi 1943.–1944. gadā Ziemeļlatvijā, sadursmēs ar ienaidnieku vairākas reizes ievainots. V. Samsons PSRS kaujinieku vēsturi Latvijā pētījis, sākot jau ar pirmajiem pēckara gadiem,⁴⁶ sevišķi Ziemeļlatvijā un Kurzemē, kā arī organizējis vēstures zinātnieku un skolotāju 21 komplekso

⁴⁴ Izņemot A. Ūdres pētījumu „Pulka „Par Padomju Latviju” vēsture”.

⁴⁵ LVA, 200. f., 11. apr., 45. l., 39. u. c. lp.

⁴⁶ Samsons V. Partizānu kustība Ziemeļlatvijā Lielā Tēvijas kara laikā. – Rīga, 1950.

ekspedīciju atmiņu vākšanai par kaujiniekiem. Viņa pētījumos vērojama vietējo faktu bagātība, taču V. Samsona publicētie darbi atrodas vidū starp pētījumu un memuāristiku. V. Samsona grāmata „Partizānu kustība Ziemeļlatvijā Lielā Tēvijas kara laikā”⁴⁷ ir papildināts agrākais publicējums žurnālā „Karogs”⁴⁸ un pirmais plašākais PSRS partizānu kustības pētījums Latvijā. Grāmatai raksturīga lietišķa pieeja faktiem un to izklāstam. Tajā stāstīts arī par pretfašistisko tautas masu cīņu boļševiku vadībā, kura Latvijā, kā redzēsim, bija vāja.

Viļa Samsona grāmatā „Kurzemes partizāni” (1956) jau minētas atsauces uz arhīvu fondiem, laika liecinieku stāstījumiem un tālaika presi.⁴⁹ Kopumā par PSRS kaujiniekiem Kurzemē 1941.–1945. gadā Vilis Samsons publicējis trīs grāmatas,⁵⁰ izmantojot tālaika liecinieku atmiņas un arhīva materiālus.⁵¹ Partizānu un viņu atbalstītāju vidū autors vairāk izceļ vietējos Latvijas iedzīvotājus. Nozīmīgi ir autora minētie (kaut arī atlasītie) novadpētnieciskie fakti un jo sevišķi topogrāfiskās kartes. Autora rīcībā bijis vairāk materiālu, kas saglabājušies V. Samsona arhīvā, bet grāmatā nav iekļauti cenzūras vai citu apstākļu dēļ. Gribētos pieminēt divas V. Samsona izvirzītās tēmas. Pirmkārt, grāmatā „Partizānu kustība Ziemeļlatvijā” iesākto tēmu par PSRS kaujinieku Latvijā ciešo sadarbību ar Ļeņingradas, Kaļiņinas un Vitebskas apgabala partizāniem V. Samsons turpināja speciālā rakstā.⁵² Otrkārt, grāmatā krievu valodā „Tautu draudzība uzvarēja” V. Samsons parādīja PSRS kaujinieku un Sarkanās armijas kopējās kaujas darbības „Kurzemes katlā” 1944.–1945. gadā.⁵³ Izlūki, pēc V. Samsona domām, zināmā mērā ietekmēja partizānu uzdevumus un darbības veidus.⁵⁴

Plašākais V. Samsona pētījums „Latviešu darbaļaužu cīņa pret ienaidnieku uz laiku okupētajā republikas teritorijā” publicēts 1966. gadā Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta izdotajā grāmatā „Latviešu tautas cīņa Lielajā Tēvijas karā (1941–1945)”.⁵⁵ Būdam Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis, Vilis Samsons bija arī šīs grāmatas atbildīgais redaktors. Darbā izmantoti arī toreiz retajiem pētniekiem atļautie LK(b)P CK Partijas vēstures institūta partijas arhīva fondi.⁵⁶ Šis pētījums ir plašākais okupācijas laikā publicētais darbs.

1941.–1942. gadā PSRS kaujinieku darbība (izņemot dažu īslaicīgu grupu aktivitātes) faktiski nenotika. „Radikālā lūzuma gads” viņu darbībā sākās 1943. gadā.⁵⁷ Grāmatā „Latviešu tautas cīņa Lielajā Tēvijas karā” autoriem nav izdevies pierādīt, ka Latvijā 1944. gadā notika „masu cīņa pret okupantiem”.⁵⁸ Vilis Samsons, tāpat kā vēsturnieks Vasilijs Savčenko (1923), atzina, ka PSRS kaujinieku kustība Latvijā 1941.–1945. gadā pamatā nebija endogēnas, bet eksogēnas dabas. „Latvijas Komunistiskās partijas Centrālajai komitejai

⁴⁷ Turpat.

⁴⁸ Karogs. – 1948, Nr.7.–12.

⁴⁹ Samsons V. Kurzemes partizāni (1941.–1945. g.) – Rīga, 1956.

⁵⁰ Samsons V. Kurzemes partizāni (1941–1945). – Rīga, 1956; 2. izdevums – 1959; Samsons V. Kurzemes katlā. Partizānu un frontes izlūkcīņas. – Rīga, 1969; Samsons V. Kurzemes meži šalc. – Rīga, 1974.

⁵¹ Samsons V. Kurzemes meži šalc.. – 10. lpp.

⁵² Самсон В. Совместные действия витебских, калининских и латвийских партизан // В дни войны. – Рига, 1964. – С. 143–157.

⁵³ Самсон В. Дружба народов победила. – Рига, 1980.

⁵⁴ Turpat, 46. lpp.

⁵⁵ Latviešu tautas cīņa Lielajā Tēvijas karā (1941–1945). – Rīga, 1966. – 243.–375. lpp.

⁵⁶ LVA, 101. f., 301. f.

⁵⁷ Latviešu tautas cīņa Lielajā Tēvijas karā.. – 288. u. c. lpp.

⁵⁸ Turpat, 340. lpp.

praktiski nācās veikt organizatorisku darbību partizānu kustības sagatavošanā un pagrīdes izveidošanā, nosūtot pāri frontes līnijai partijas darba un partizānu kustības organizatoru grupas jau pēc tam, kad partijas un padomju organizācijas bija evakuējušās no Latvijas.”⁵⁹

Jāatzīmē, ka V. Samsona pētījumiem 1960. gados raksturīga PSRS partizānu vadības un sastāva latviskošana. V. Samsons centās pierādīt latviešu tautas dominējošo lomu šajā toreiz it kā visām tautām obligātajā cīņā. Viņš noklusēja kaujinieku darbības ēnas puses, kuras viņam bija labi zināmas.

V. Samsons nepietiekami izmantojis PSRS Centrālā partizānu kustības štāba dokumentus, kā arī Vācijas Federālā arhīva Militārārhīvu Freiburgā.⁶⁰ Kopumā V. Samsona memuāristika, publicistika un pētījumi par PSRS kaujiniekiem Latvijā (1941–1945) ir atbilstoša tālaika padomju viedoklim, taču starprindās jaušams arī nacionālkomunistu viedoklis. Kaut arī V. Samsons, spriežot pēc viņa plašajām vēstulēm autoram 2005. un 2006. gadā, arī šodien aizstāv „uzvarētāju versiju”, tomēr atsevišķos jautājumos atzīst savu un savu kolēģu (J. Dzintara) politisko tendenciozitāti, kā arī PSRS partizānu darbības atsevišķo posmu nekritiskos vērtējumus (pulks „Par Padomju Latviju” u. c.).

V. Samsona un, kā vēlāk redzēsīm, arī A. Ūdres darbos ir pētnieciska ievirze. Taču tāda neparādās LKP CK pieņemtajos oficiālajos vēstures „akadēmiskajosursos”, pēc kuriem obligāti bija jāraksta arī skolu mācību grāmatas. „Akadēmiskie kursi” pilnībā atkārtoja PSRS historiogrāfijā par PSRS partizāniem teiktās oficiālās frāzes. Tā kā pēc VK(b)P (PSKP) CK direktīvas Vācijas–PSRS karā 1941.–1945. gadā PSRS pilsoņi oficiāli drīkstēja cīnīties tikai PSRS pusē, 1967. gadā izdotajā „Latvijas PSR vēsturē” bija iedaļa „Padomju Latvijas darbaļaužu līdzdalība cīņās pret vācu fašistiskajiem iebrucējiem frontē un aizmugurē”.⁶¹ Šīs iedaļas autors V. Savčenko rakstīja, ka 1941.–1942. gadā „Latvijā pret ienaidnieku cēlās arvien jauni un jauni cīnītāji. Tie organizējās vai nu partizānu vienībās, vai dažādās pretfašistiskās patriotiskās pagrīdes grupās.”⁶² Taču nevienu Latvijā šai laikā organizējušos PSRS partizānu vienību autors nenosauc, bet raksta, ka „šo vienību un grupu materiālā apgāde, apbruņošana un nogādāšana ienaidnieka aizmugurē bija uzticēta PSRS Iekšlietu tautas komisariātam”,⁶³ ka „veikto pasākumu rezultātā” – (šeit domāta VK(b)P CK kaujinieku iesūtīšana Latvijā) – „1943. gada beigās un 1944. gada sākumā antifašistiskā pagrīdes un partizānu kustība aptvēra praktiski visus Latvijas novadus un kļuva par plašu masu kustību.”⁶⁴

LK(b)P CK vadības, boļševiku loma, organizējot visas tautas antifašistisko kustību, uzsverta arī LKP vēstures apcerējumu trešajā sējumā (1981).⁶⁵ Taču šajā grāmatā izlases veidā citēti daži, kaut arī anonīmi, LKP CK un PSRS Aizsardzības ministrijas Centrālā arhīva materiāli, it kā cenšoties tuvoties reālākam tēlojumam.

Zināmas izmaiņas novērojamas arī 1986. gadā publicētajā „Latvijas PSR vēstures” 2. daļas VII nodaļas, kuras autors ir V. Savčenko, tekstā. „Partizāniem un antifašistiskās pagrīdes dalībniekiem vajadzēja cīnīties ne tikai pret vācu fašistiskajiem iebrucējiem, bet arī pret latviešu buržuāziju kā šķiru. .. Tādējādi partizānu karam un antifašistiskās pagrīdes cīņai Latvijā piemita arī zināmas pilsoņu kara pazīmes.”⁶⁶ Autors rakstīja: „Sakarā ar

⁵⁹ Latviešu tautas cīņa Lielajā Tēvijas karā.. – 244. lpp.

⁶⁰ Vācijas Federālais arhīvs, Militārārhīvs (turpmāk - VFA MA).

⁶¹ Latvijas PSR vēsture. Saīsinātais kurss. Otrs izdevums. – Rīga, 1967. – 511. lpp.

⁶² Turpat, 517. lpp.

⁶³ Turpat.

⁶⁴ Turpat, 527. lpp.

⁶⁵ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi. 1940.–1959. g. – III sēj. – Rīga, 1981. – 120.–124., 139.–150., 158.–164. lpp.

⁶⁶ Latvijas PSR vēsture. – 2. daļa. – Rīga, 1986. – 196. lpp.

partizānu pulka reida [1942] neveiksmi partizānu kustības organizatoriskā centra izveidošana aizkavējās.⁶⁷ Kaujinieku skaita mazo pieaugumu Latvijā 1942.–1943. gada ziemā autors skaidroja ar „ziemas apstākļiem”, taču vienlaikus tieši „ziemas vidū” Baltkrievijā, Osvejas bāzē, esot nostiprinājusies „Atsevišķā latviešu partizānu vienība”.⁶⁸ Tātad cēloņi kaujinieku nelielajai darbībai Latvijā bija citi.

Kopumā 1940.–1980. gados gan Padomju Savienībā, gan vēl šodien PSRS partizānu vērtējumā Krievijā oficiāli dominē VK(b)P CK izstrādātais viedoklis, pie tam atbilstoši PSKP CK visai svārstīgajai ģenerāllīnijai parādījās dažādas totalitārā komunisma politikas aktualitātes. Pēc „šķiras ienaidnieku” sakāves iekšzemē PSRS ienaidnieki 1960.–1970. gados tika meklēti ārzemēs. Tā kā par PSRS partizānu darbību bija maz pozitīvu atskaņu, PSKP CK ideologi izvirzīja tēzi, ka „padomju tauta” kopā ar Rietumiem cīnījies arī nelegālajā antifašistiskajā frontē. Šai cīņai savās publikācijās pievērsies Jānis Dzintars.

J. Dzintars 1968. gadā aizstāvēja kandidāta disertāciju „Antifašistiskā pagrīdes kustība Latvijas PSR okupētajā teritorijā (1941–1945).”⁶⁹ Tajā pašā gadā nāca klajā arī viņa monogrāfija „Neredzamā fronte”.⁷⁰ Šajā darbā autors, protams, neaizmirsā nozāķāt „nacionālo pagrīdi”.⁷¹

1970.–1975. gadā J. Dzintars pētīja „Antifašistisko pagrīdes cīņu hitleriešu okupētās Latvijas teritorijā 1941.–1945. g.”,⁷² bet 1970. gadu otrajā pusē pievērsās tēmai „Latvijas darbaļaužu cīņa pret latviešu buržuāziskajiem nacionālistiem – imperiālisma ieliekteņiem 1941.–1950. g.” Pēdējos gados J. Dzintars dzīvo Maskavā, sūta rakstus Latvijas krievu preseī un kļuvis par Gebelsa cienīgās filmas „Baltijas fašisms” konsultantu. V. Samsons šodien J. Dzintara secinājumus raksturo kā „absolūti politiskus.”⁷³

Partizānu tēmu risinājis arī Alfrēds Raškevics. Grāmatā „Partizāna piezīmes” līdzās autora – aculiecinieka – atmiņām pārsvaru ņem izdevuma propagandiskais raksturs,⁷⁴ jo autors redīgējis savu galveno „piezīmju burtnīcu” – atmiņas.⁷⁵ Daudz lielāka pamatotība un augstāks mākslinieciskais līmenis ir Viļa Samsona atmiņām un komentāriem par viņa gaitām pulkā „Par Padomju Latviju” 1942. gada vasarā un ziemā par 1. kaujinieku vienības gājienu 1944. gada februārī un martā no Noglovas uz Liepnu. Atmiņas labi papildina oriģinālfotogrāfijas un kartes. Šīs atmiņas, kā arī V. Samsona kaujinieku gaitu dienasgrāmatas, izmantojamas PSRS partizānu kustības pētīšanai.⁷⁶

Līdzās atmiņām padomju laikā „baļķa nešanas” sindroma ietekmē publicēts daudz izdomātu atmiņu – gan grāmatās, gan presē.⁷⁷ Uz V. Sana raksta „Viņi izturēja līdz galam” V. Samsons uzrakstīja rezolūciju: „Viss izdomāts.”⁷⁸ Latvijas padomju enciklopēdijā 1984.

⁶⁷ Turpat, 191. lpp.

⁶⁸ Turpat, 190.–193. lpp.

⁶⁹ Антифашистское подпольное движение на оккупированной гитлеровцами территории Латвийской ССР (1941–1945). – Рига, 1968.

⁷⁰ Dzintars J. Neredzamā fronte. – Rīga, 1968.

⁷¹ Turpat, 21.–62. lpp.

⁷² LVA, 2371. f., 5. apr., 30. l., 39.–45. lp.

⁷³ V. Samsona vēstule autoram 2006. gada 21. janvārī. – Autora arhīvs.

⁷⁴ Raškevics A. Partizāna piezīmes. – Otrais izdevums. – Rīga, 1961. – 7.–8. lpp.

⁷⁵ Turpat, 7. lpp.

⁷⁶ Samsons V. No Lovates līdz Zilupei. – Rīga, 1987; Samsons V. Pretim jaunam pavasarim. – Rīga, 1987.

⁷⁷ Avtomatovs P. Mana mīļā Latvija // Literatūra un Māksla. – 1974, 5. okt.; Šī draudzība mūžības ilgumu zin // Komunists. – 1960, 5. sept.

⁷⁸ LZAA, 40. f., 5. apr., 24. l., 171. lp.

gadā apgalvots, ka Latvijā darbojušās četras partizānu brigādes, 24 vienības, 33 apakšvienības, atsevišķi vadi, kopā ap 20 000 sarkano partizānu⁷⁹ un atbalstītāju. PSRS kaujinieku tēlojumus Latvijā ietekmēja arī autoru subjektīvā ietekme. Latvijas padomju historiogrāfijā izplatītajiem uzskatiem, kas uzsvēra atsevišķu „lauku komandieru” lomu un noraidīja Centrālā partizānu kustības štāba (turpmāk – CPKŠ) un Latvijas partizānu kustības štāba (turpmāk – LPKŠ) lomu PSRS kaujinieku kustībā, nepiekrita vairāki PSRS kaujinieku vadītāji. „Šodien visa latviešu partizānu darbība,” 1973. gada 25. aprīlī rakstīja LPKŠ priekšnieks pulkvedis Arturs Sproģis (1904–1980), „atspoguļota nepiedodami vāji galvenokārt no atsevišķu bijušo komandieru viedokļa, kuri ir šo sacerējumu autori un apgaismo partizānu kustību kā personisku lietu tikai caur palielināmo stiklu.”⁸⁰ Publikāciju par PSRS kaujiniekiem Latvijā pēdējo piecpadsmit gadu laikā publicēts pavisam nedaudz. Vērtējot padomju vēsturnieku darbus par partizāniem, tālaika liecinieks sociāldemokrāts Klāvs Lorencs (1885–1975) savās atmiņās pretrunīgi vērtē partizānu kustību. „Nav noliedzams, partizānu kustība pastāvēja, darbojās, tai piekrita sava nozīme un ne maza vieta kā kara gaitās, tā okupācijas varas likteņos. Bet šī kustība nepieņēma plašāku tautas masu kustības raksturu. Tā bija spēcīgāka un plašāka tikai tur, kur radās saskare ar padomju armijas spēkiem, to atbalsts. Pa daļai šī kustība bija arī viens no padomju armijas cīņas ieročiem un paņēmieniem, kam bija ierādīta būtiska vieta tās stratēģijā un taktikā. Kur vien padomju armijas vai tās orgānu iespaidu sfēra sniedzās, partizānu kustība saņēma vajadzīgo atbalstu, palīdzību, tai vienmēr pievadīja dzīvinošas asinis un svaigus spēkus. Tālā aizmugurē, vienalga – laukos vai pilsētās –, partizānu kustība bija niecīga, vāja, sabiedrība to nejuta un neredzēja, jo nekādas sabiedriskās aizmugures tai nebija. .. Rakstnieks Roberts Sēlis romānā „Kam vara un viltus” ir mēģinājis ļoti idealizētā veidā notēlot mūsu partizānu kustību, bet arī šie neredzam tās sabiedrisko plašumu un lielumu. Tāda tā arī Latvijā nebija.”⁸¹

Kopumā Latvijas padomju historiogrāfija ar Otrā pasaules kara, kara noziegumu un pretošanās tēlojuma faktu un noklusējumu atlasī, lai veidotu tālaika uzvarētāju vēstures tēlu sabiedrībā, bija tikai „sociālistiskās nometnes” vēstures impēriskās skaidrošanas neliela sastāvdaļa, nezinātniska „uzvarētāju versija”. PSRS laikā rakstītajai PSRS kaujinieku vēsturei Latvijā raksturīgs novadpētnieciskums; tikai mazu daļu var uzskatīt par zinātnisku literatūru.

Latviešu trimdas militārās vēstures historiogrāfija pievērsās galvenokārt Latvijas neatkarības laikā iemītajām takām – latviešu strēlnieku, Latvijas atbrīvošanas cīņu un Latvijas Armijas vēsturei, galvenokārt pārpublicējot agrākos izdevumus vai publicējot laikabiedru atmiņas. Militārie notikumi Latvijā Otrā pasaules kara laikā šeit reducēti galvenokārt uz Latviešu leģiona vēsturi, kuru savos pētījumos un atmiņās bija „privatizējuši” šo vienību bijušie komandieri Rūdolfs Bangerskis (1978–1958), Aleksandrs Plēnsners (1892–1984), Voldemārs Skaistlauks (1892–1972), Vilis Janums (1894–1981), Artūrs Silgailis (1895–1997).⁸² Izņēmums – ne tikai bijušās nemilitārās profesijas, bet arī kritiskās pieejas dēļ Otrā pasaules kara militārajiem notikumiem Latvijā – bija Haralda Biezā (1909–1995) plašais pētījums,⁸³ kurā atzīta arī vācu izsludinātās mobilizācijas sabotēšana Latvijā.

Tā kā ārzemju literatūra bibliotēkās praktiski bija aizliegta, uz to nedrīkstēja atsaukties. PSKP CK Aģitācijas un propagandas nodaļas uzdevumā Ārzemju dienesta izdevniecība sāka

⁷⁹ Latvijas padomju enciklopēdija (turpmāk – LPE). – 5² sēj. – Rīga, 1984. – 231. lpp.

⁸⁰ Спрогис А. О партизанском движении в Латвии и личные документы. – LVA, 200. f., 9. apr., 1080. l., 5. lp.

⁸¹ Kāda cilvēka dzīve. Klāva Lorenca atmiņas. – Rīga, 2005. – 382. lpp.

⁸² Balodis A. Latvijas un latviešu tautas vēsture. – Rīga, 1991. – 312.–317. lpp.

⁸³ Biezais H. Latvija kāškrusta varā. Sveši kungi – pašu ļaudis. – Gauja, 1992.

izdot speciālus „Informācijas biļetenus” par ārzemju grāmatām. 1956. gadā šī nodaļa sastādīja „Republiku, novadu un apgabalu vadošo darbinieku sarakstu speciālās ārzemju literatūras informācijas izsūtīšanai”.⁸⁴ No Latvijas PSR šajā sarakstā atrodami J. Kalnbērziņš, K. Ozoliņš, V. Lācis, J. Peive un K. Krauliņš. Tā izdeva anotētus ārzemju grāmatu rādītājus ārzemniekiem. Tos izsūtīja sociālistisko valstu un ārzemju komunistiskajiem autoriem kopā ar recenzijām par ārzemēs izdotajiem darbiem, tā sniedzot direktīvas, kā vērtēt ārzemēs izdotos darbus.⁸⁵

Tāpēc ārzemju, it īpaši t. s. sociālistisko valstu pētnieki, līdz 1990. gadam PSRS kaujinieku vēstures skaidrojumos parasti atkārtoja padomju vēstures avotu izlasē minētos faktus un, kaut plaši izmantoja Vācijas arhīvus, jaunus skaidrojumus nesniedza.⁸⁶ Taču vairākos pēdējā gadu desmitā izdotajos Rietumu pētnieku darbos iezīmējas jauni vērtējumi arī par PSRS kaujiniekiem, skatot to darbību kopsakarā ar boļševiku cīņu par pasaules kundzību.⁸⁷ 1996. gadā Frankfurtē pie Mainas izdota Dr. Hansa Heinriha Vilhelma labi argumentēta monogrāfija „Drošības policijas un Drošības dienesta Rīcības grupa A 1941./42. g.”,⁸⁸ kurā izmantoti arī Vācijas Federālā arhīva Militārārhīva materiāli. H. Vilhelma pētījums, kaut arī Vācijas vēsturnieki to vērtē neviennozīmīgi par grāmatā pausto viedokli par Vācijas armijas piedalīšanos Drošības dienesta pasākumos, līdz šim ir viens no vislabāk argumentētiem pētījumiem. Taču lasītājs tajā neatradīs iedaļas par minētās organizācijas cīņām pret PSRS kaujiniekiem Baltijas valstīs, bet gan tikai austrumos no Peipusa ezera un Baltkrievijā.⁸⁹ Tas liecina, ka autora rīcībā nebija faktu par PSRS kaujinieku vienībām Latvijā, Lietuvā un Igaunijā. Romualda Misjūnas un Reina Tageperes grāmatā „Baltijas valstu atkarības gadi 1940.–1990” autori secinājuši, ka militārā pretošanās Vācijas okupācijas varai 1941.–1945. gadā bija minimāla, ja salīdzina ar to, kāda pretošanās bija novērojama pret Padomju Savienību 1940.–1941. gadā, jo patiesībā Baltijas nācijas 1941.–1945. gadā cīnījās pret diviem okupantiem un neredzēja nepieciešamību novājināt Hitleru cīņā pret Staļinu.⁹⁰ Jaunākais plašākais lietuviešu pētījums „Padomju partizāni Lietuvā” publicēts monumentālajā grāmatā „Lietuva 1940.–1990. (710 lpp.). Okupētās Lietuvas vēsture.”⁹¹ Padomju kaujinieku skaits Lietuvā palielinājās 1943. gadā no 230 līdz 1225 1944. gadā.⁹² Šajā darbā parādīta padomju kaujinieku iefiltrēšana no Baltkrievijas un lietuviešu ciemu apsardzes kaujas pret tiem 1944. gadā. Lietuvā, kā lasām šajā grāmatā, PSRS kaujinieku darbība bija visai analogiska darbībai Latvijā un tikpat maznozīmīga. Taču padomju kaujinieku iebrukumu rezultātā no Baltkrievijas Austrumlietuvā nogalināja daudz vairāk cilvēku nekā

⁸⁴ Список для высылки специальных информационных изданий иностранной литературы руководящим работникам республик, краев и областей. – Krievijas Federācijas Valsts arhīvs (turpmāk – KFVA), 5. l., 33. apr., 14. l., 120.–139. lpp.

⁸⁵ Выпуск книг для ИНО. – KFVA, 5. f., 33. apr., 14. l., 30., 101. u. c. lpp.

⁸⁶ Novell E. The Soviet partisan Movement 1941–1944. – Washington, 1956; Hesse E. Der Sovietische Partisanenkrieg 1941 bis 1944. – Göttingen, 1969.

⁸⁷ Topitsch E. Stalins Krieg: Moskaus Griff nach der Weltherrschaft. – 2. Auflage. – Herford, 1993; Classen Ch. Faschismus und Anti-faschismus. Die nationasozialistische Vergangenheit im ostdeutschen Hörfunk (1945–1953). – Köln-Weimar, 2004. – 384. lpp.

⁸⁸ Wilhelm H. Die Einsatzgruppe A der Sicherheitspolizei und der SD 1941/42. – Fr./M., 1996. – 597. lpp.

⁸⁹ Turpat, 261.–307., 353.–379. lpp.

⁹⁰ Misjūnas R, Tagepere R. The Baltic States. Years of Dependence 1940–1990. Expanded and Updated Edition. – Berkeley and Los Angeles, 1993. – 69.–70. lpp.

⁹¹ Lietuva 1940–1990 (Okupuotos Lietuvos istorija). – Vilņa, 2005. – 248.–252. lpp.

⁹² Turpat, 250. lpp.

МИНИСТЕРСТВО ОБОРОНЫ
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
(МИНОБОРОНЫ РОССИИ)

Профессору ХЕЙНРИХУ СТРОДС

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ АРХИВ

142100, г. Подольск, Московской области

«21» марта 2005 г. № 7 / 1135

На № _____

При ответе сослаться на наш номер и дату.

Ваше письмо, направленное в адрес начальника Центрального архива Министерства обороны РФ о допуске Вас к работе с документами архива, рассмотрено.

Сообщаю Вам, что документов по партизанским отрядам, частям Центральный архив Министерства обороны РФ не хранит. Интересующие Вас сведения могут быть в фондах государственных архивов областей и краев по месту действия отрядов. При отсутствии данных – в Российском Государственном центре хранения и изучения документов новейшей истории /103821, г.Москва, ул.Большая Дмитровка, 15/.

Для сведения сообщаю, что допуск иностранных граждан к работе с архивными документами Центрального архива Министерства обороны РФ осуществляется через начальника Генерального штаба Вооруженных Сил РФ /103160, г.Москва, К-160/.

НАЧАЛЬНИК 7 ОТДЕЛА

И. Пермяков

Krievijas Federācijas Aizsardzības ministrijas Centrālā arhīva
atteikums strādāt arhīvā 2005. gada 21. martā

Latvijā, kaut arī Lietuvā bija plaši organizēti „ciemu sargi” un darbojās arī poļu pretošanās kustība.⁹³

Arī Latvijas vēsturnieki sākuši pētījumus par PSRS partizāniem, minot dažus faktus, bet nesniedzot to darbības dziļāku analīzi.⁹⁴ Tāpēc PSRS kaujinieku vēsturē Latvijā dominē

⁹³ Turpat, 252. lpp.

⁹⁴ Strods H. Jauni fakti par Staļina vīriem // Mājas Viesis. – 2004, 13. febr.

padomju interpretācija, kas, lai gan nav zinātniski pamatota, taču komunistu totalitārās varas un „uzvarētāju versijas” piekritēju aprindās vēl šodien tiek uzskatīta par patiesu. Vēl 1996. gadā 130. Latviešu strēlnieku korpusa un Latviešu partizānu brigāžu veterānu biedrība V. Samsona raksturojumā rakstīja, ka V. Samsona komandētajā 1. Latviešu partizānu brigādē bija 3000 kaujinieku,⁹⁵ lai gan, pēc LPKŠ datiem, 1944. gada vidū visās trijās Latvijas partizānu brigādēs bija 2260 vīru. Tas liecina, ka padomju okupācijas perioda vērtējumā pastāv arī viedoklis: pēc teiksmainās PSRS pagātnes veidojas jauns superetnoss Eiropā.⁹⁶ Tāpēc nevar piekrist vēsturniekam profesoram Dr. Etjenam Fransuā, ka līdz ar „Padomju Savienības sabrukumu beidzās arī šis kara traktējums”.⁹⁷ Taču jāpiekrīt autoram, ka PSRS partizānu darbības ideoloģizētā raksturojuma vietā gan skolu mācību grāmatās,⁹⁸ gan speciālos pētījumos – pagaidām gan bez plašākas avotu bāzes – paplašinās šo partizānu darbības zinātnisks vērtējums.

Jaunu, īstenībai visai tuvu vērtējumu sniedzis profesors Antonijs Zunda⁹⁹ par padomju partizānu skaitu 1944. gada sākumā: 11 partizānu vienībās bija 812 partizāni. Nevar piekrist vienīgi autora vērtējumam par komunistiskās pagrīdes lomu.

Latvijas PSR historiogrāfijā valdošās „uzvarētāju versijas” piekritējus kritizēja Latvijas vēsturnieku populārzinātniskās publikācijas par latviešu likteņiem Sarkanajā armijā sakarā ar 1945. gada uzvaras 60. gadadienu 2005. gadā.¹⁰⁰ Taču diemžēl Latvijas vēsturnieki šajā jautājumā nav publicējuši ne grāmatas, ne dokumentu krājumus. Visai neizvērtēta ir PSRS kaujinieku vadītāju loma 1941.–1945. gadā. Šeit minams LPKŠ priekšnieks pulkvedis Arturs Sproģis (1904–1980), komandieri Vilis Samsons, Pēteris Ratiņš (1911–1986), Otomārs Oškalns (1904–1947), LK(b)P CK Operatīvās grupas vadītājs Kārlis Ozoliņš (1905–1987), LK(b)P CK sekretārs Ernests Ameriks (1897–1997), PSRS IeTK un PSRS VDTK 4. pārvaldes 1. un 2. nodaļas (Latvijas un Igaunijas) specgrupu un PSRS IeTK-VDTK orggrupas vadītājs Latvijā Alfons Noviks (1908–1996) u. c. Viņu izvērtēšanu kavē arī Krievijas Valsts Sociālpolitiskās vēstures arhīva (turpmāk – KVSPVA) 69. fonda 2.–4. aprakstu slepenība, kur glabājas PSRS partizānu personāllietas, kā arī PSRS IeTK un VDTK arhīvu nepieejamība.

Latvijas vēsturnieki piemirsuši vai pārāk kritiski piemin pulkvedi Arturu Sproģi, kurš 1941. gadā kā bijušais Spānijas pilsoņu kara cīnītājs bija viens no pieredzējušākajiem un profesionāli sagatavotākajiem PSRS izlūkošanas diversiju speciālistiem. Pēc Ukrainas partizānu štāba priekšnieka I. Starinova datiem, A. Sproģis sarunā ar bijušo Baltkrievijas K(b)P CK sekretāru, nākamo CPKŠ priekšnieku P. Ponomarenko, pirmais centies viņu pārliecināt par kaujinieku nepieciešamību. Par šo priekšlikumu P. Ponomarenko ziņoja PSRS Aizsardzības tautas komisāram S. Timošenko (1895–1970). PSRS nodibināja pirmo kaujinieku sagatavošanas skolu „Rietumu frontes operatīvais mācību centrs” (*Оперативный учебный центр Западного фронта*),¹⁰¹ ko vadīja A. Sproģis, un Īpašo sevišķo uzdevumu bataljonu, kurā viņš darbojās kā komandieris.

⁹⁵ LZAA, 40. f., 7. apr., 6. l., 32.–34. lp.

⁹⁶ Панин И. Информационная война и Россия // Информация, дипломатия, технология. – Москва, 2002. – С. 231.

⁹⁷ Fransuā E. Stāstu sabrukums // Diena. – 2005. 7. maijs, Nr. 4. – 15. lpp.

⁹⁸ Kurlovičs G., Tomašūns A. Latvijas vēsture. Okupācijas gadi. – Rīga, 1998. – 160.–161. lpp.

⁹⁹ Latvijas vēsture. 20. gadsimts. – Rīga, 2005. – 266.–267. lpp.

¹⁰⁰ Feldmanis I. „Uzvarētāju versijas” gūstā // Mājas Viesis. – 2005, 6. maijs. – 18.–19. lpp.; Neiburgs U. Latvieši frontes otrajā pusē // Mājas Viesis. – 2005, 6. maijs. – 19. lpp.; Gundare I. Latviešu likteņi Sarkanajā armijā // Mājas Viesis. – 2005,

¹⁰¹ Боярский В. Партизанство вчера, сегодня, завтра. – Москва, 2003. – 223 с.

Svarīga nozīme PSRS kaujinieku vēstures izpētē ir dokumentālajām un arī mākslas filmām, kas glabājas Krievijas kinoarhīvā Maskavā un Latvijas Kinofonofoto dokumentu arhīvā. 1970. gados Rīgā uzņēma filmu "Zaļais bastions" par V. Samsona kaujinieku štābu. 1980. gadu beigās Juris Podnieks uzņēma filmu „Vilis Samsons” (Komandieris), kurā minēts, ka viņš savā brigādē uzņēmis arī izvairījušos un dezertierus no Latviešu leģiona. PSRS Valsts Kinematogrāfijas komiteja – gan jau ar PSKP CK ziņu – šo filmu nepieņēma. Tikai pēc tam kad filmas subtitros krievu valodā Maskavas norādītos trūkumus novērsa, filmu atļāva demonstrēt.¹⁰² PSRS partizānu vadītāji V. Samsons un A. Sprogis, kuru nozīme partizānu kustībā ir nenoliedzama, līdz šim kā personības nav pētīti. Nepietiekami noskaidrota PSRS oficiālās cenzūras loma PSRS partizānu vēstures atspoguļošanā. Kā redzams no Latvijas PSR Galvenās literatūras pārvaldes („Glavlit”) 1978. gada 10. oktobra slepenā ziņojuma LKP CK, „Glavlita” darbinieki bija atdevuši izdevniecībai „Liesma” pārstrādāšanai V. Paegļa dokumentālo monogrāfiju „Laikabiedra stāsts”, kurā autors esot nemotivēti, nepamatoti apvainojis LPKŠ, kurš licis partizāniem veikt bezjēdzīgas kaujas darbības ar neattaisnotajiem cilvēku upuriem. Turklāt „Glavlits” iebildis pret parādīto PSRS partizānu piedalīšanos cīņās pēckara posmā pret „buržuāziski nacionālistiskajām bandām”. Šīs cīņas partizānu vadītāju kļūdu, kā arī PSRS VDTK un IeTK orgānu savstarpējās neuzticēšanās dēļ nav devušas cerētos panākumus.¹⁰³

Atšķirībā no Gulaga sistēmas, kur cilvēkus spaidu darbos un badā iznīcināja dažu mēnešu laikā, pārrunas LKP partijas komitejās, LKP CK kritiskie raksti „Cīņā” un „Padomju Latvijas Komunistā” vienmēr negatīvi ietekmēja kritizētā stāvokli, bet PSRS valsts cenzūra un padomju propaganda lēnām iznīcināja patiesību ideoloģiski traumēto cilvēku un jaunās paaudzes apziņā. Kopā ar vairākām mūsu valsts vēstures patiesībām iznīcināta arī patiesība par PSRS kaujinieku darbību Latvijā 1941.–1945. gadā. Latvijas padomju jaunāko laiku historiogrāfija liecina, ka padomju okupācijas totalitārā vara ietekmēja gandrīz visus vēsturniekus. Latvijas okupācijas vēstures rakstīšanā vairāk novērojama vēsturnieku locīšanās ap PSKP ģenerālo līniju nekā virzīšanās uz priekšu un patiesības atklāšana. Nemaiņīga palika cenšanās vēsturniekus pakļaut diktātam, varas nesēju pagātnes heroizācijai, viņu godināšanai un komunisma slavināšanai.¹⁰⁴

Tādējādi Latvijā joprojām dominē pirms 25 un 50 gadiem literatūrā izveidotie uzskati, kas pauda padomju varas un krievu nacionālisma apvienojumu.¹⁰⁵ PSRS kaujinieku darbības zinātniski pamatota, vēsturiski patiesa atspoguļošana Latvijā var objektīvi parādīt latviešu nācijas sarežģīto pašapzināšanās ceļu divu totalitāro varu cīņas periodā par kundzību Eiropā, parādīt mūsu vietu šajā cīņā.

¹⁰² Filmas konsultanta Jāņa Riekstiņa atmiņas.

¹⁰³ LVA, 917. f., 1-a apr., 164. l., 25. lp.

¹⁰⁴ Mednis I. Savu vēsturi mēs rakstījām visi kopā. – Rīga, 2005. – 131. lpp.

¹⁰⁵ Globa P. Krievija kā sabrukusi valsts // Diena. – 2005, 20. aug. – 12. lpp.

Darbā izmantoti npublicētie un publicētie vēstures avoti, atmiņu stāstījumi, kā arī fotomateriāli. Avotu apskatā vispirms pievērsisimies npublicēto dokumentu apskatam, pēc tam – avotu publikācijām un nobeigumā – atmiņu materiālu vērtējumam, lai gan avotu analīze tiks veikta visā tālākajā darbā. Pētījuma avotu lielākā daļa ir npublicēti Latvijas, Krievijas un Vācijas arhīvu un muzeju materiāli.

Pirmavotu nepieejamība PSRS ir bijusi līdzšinējo pētījumu un arī šī pētījuma galvenais trūkums. Lielākā daļa arhīvu, kuri glabā PSRS partizānu kustības vēstures materiālus (Krievijas Prezidenta arhīvs, Krievijas Centrālais Aizsardzības ministrijas arhīvs, PSRS Valsts drošības komitejas arhīvs) iekļauti iestāžu (*ведомственный*) arhīvu skaitā un ārzemniekiem joprojām nav pieejami. Nav pieejami arī Krievijas valsts arhīvu neatslepenotie materiāli, kuru skaits pēdējā laikā palielinās. Taču zināms daudzums jaunu materiālu par PSRS kaujinieku darbību Latvijā ir pieejams Maskavā. Sevišķi nozīmīgi ir PSRS Bruņoto spēku Augstākā virspavēlnieka mītnes Centrālā partizānu kustības štāba (CPKŠ) dokumenti¹ Krievijas Valsts sociālpolitiskās vēstures arhīvā (bijušais PSKP CK Marksisma-ļeņinisma institūta Centrālais partijas arhīvs). Paši šo partizānu vadītāji, partizāni un viņu pretinieki dokumentē PSRS kaujinieku darbību arī Latvijā.

PSRS kaujinieku organizēšanai un vadīšanai jau drīz pēc Vācijas un PSRS kara sākuma pie VK(b)P CK sāka darboties Baltkrievijas K(b)P CK pirmā sekretāra ģenerālleitnanta Panteleimona Ponomarenko (1902–1984) vadītā grupa. Centrālo partizānu kustības štābu pie Bruņoto spēku Galvenās virspavēlniecības mītnes² 1942. gada 30. maijā dibināja pēc PSRS Valsts aizsardzības komitejas (VAK) un VK(b)P CK 1941. gada 18. jūlija direktīvas „Par cīņas organizēšanu vācu karaspēka aizmugurē”. CPKŠ pakļautībā sākumā nodibināja sešus, bet vēlāk vēl 12, kopā 18 vietējos savienoto republiku un apgabalu kaujinieku štābus. PSRS kaujinieku labākai vadībai jau 1942. gada septembrī nodibināja Rietumu Partizānu kustības štāba (RPKŠ) un Centrālā partizānu kustības štāba (CPKŠ) pārstāvniecību pie Rietumu frontes. Vēlāk CPKŠ pārstāvniecības pastāvēja pie visām frontēm ar tiesībām dot rīkojumus vietējiem partizānu kustības štābiem un vienībām, kas darbojās pirms frontu pirmajām līnijām.

PSRS CPKŠ sākumā darbojās astoņas nodaļas,³ taču to nosaukumi un uzdevumi mainījās. Politisko nodaļu, kura vadīja PSRS kaujinieku specgrupas, 1942. gada septembrī reorganizēja par Politisko pārvaldi. Nodibināja Preses nodaļu, kuru vadīja VK(b)P CK sekretārs Vladimirs Malins (1906–1982). Ar 1943. gada janvāri CPKŠ tālāk uzdeva vadīt visu savienoto republiku kaujinieku štābus. Pie CPKŠ darbojās trīs kaujinieku sagatavošanas specscolas. 1979. gadā

¹ Sprūde V. Uz Maskavu pēc jaunumiem // Latvijas Avīze. – 2004, 12. jūl. – 10. lpp.

² Центральный штаб партизанского движения при ставке Верховного главнокомандующего (ЦШПД при ГКО).

³ Operatīvā, izlūkošanas, politiskā, sakaru, materiāli tehniskās nodrošināšanas, medicīniski sanitārā dienesta, slepenā un administratīvi saimnieciskā nodaļa.

no CPKŠ materiāliem sastādīja deviņus fonda aprakstus. Minētajā Krievijas Valsts sociālpolitiskās vēstures arhīvā⁴ uzrādīti seši apraksti.⁵ Pirmajā aprakstā koncentrētas VK(b)P CK un Valsts aizsardzības komitejas (VAK) direktīvas un pavēles, CPKŠ, vietējo kaujinieku kustību štābu materiāli (1453 lietas). Otrajā, trešajā un ceturtajā aprakstā iekļautas 15 517 PSRS kaujinieku personīgās lietas. Piektajā aprakstā minētas kaujinieku specscolas 1941.–1945. gadā (387 lietas). Finanšu un šifrēšanas daļas materiāli (1765 lietas) iekļauti 6.–9. aprakstā. Ar fonda dokumentiem strādāju 2003.–2005. gadā, kaut tika izsniegtas tikai 1. apraksta (ap 90 %) lietas, kurām nebija atzīmes „lasītavā neizsniedz”.

Šeit blakus instrukcijām un pavēlēm, kā arī operatīvajiem plāniem un atskaitēm izmantoti arī Latvijas partizānu kustības štāba (LPKŠ) materiāli.⁶ LPKŠ dokumentus var iedalīt četrās grupās. Pirmajā grupā ir kartes par partizānu izvietojumu. Otrajā grupā – LPKŠ Izlūkošanas daļas ziņojumi. Trešajā, lielākajā grupā apkopotas Centrālā partizānu štāba pavēles un direktīvas, no kurām lielākā daļa joprojām ir slepenas un nav pieejamas ārzemju lasītājiem.⁷ Ceturtajā grupā – LPKŠ iegūtie trofeju materiāli, galvenokārt Vācijas armijas uzsaukumi, pavēles, instrukcijas cīņai pret partizāniem. 2003.–2005. gadā vēl nebija atslepenotas CPKŠ lietas, kas liecina par PSRS IeTK un VDTK darbu Latvijas partizānu organizēšanā, desantēšanā un vadīšanā, kā arī par Vācijas okupācijas varas un pašpārvaldes naudas un dokumentu izgatavošanu un izsniegšanu kaujiniekiem Latvijā.⁸

PSRS kaujinieku vēstures pētīšanai Latvijā CPKŠ materiāliem ir pirmreizēja vērtība, kaut arī LPKŠ materiāli tikai daļēji apkopoti. Taču darbu traucē arī vienas partizānu darbības vietas pakļaušana vienlaikus vairākiem štābiem un vadības centriem. Tā, piemēram, Baltkrievijas kaujiniekus līdz 1942. gada septembrim vadīja Rietumu, Kaļiņinas un Brjanskas frontes štābs, kā arī Ģenerālštāba Galvenā izlūkošanas pārvalde, PSRS IeTK–VDTK. Turklāt kaujinieku dokumenti Latvijā jāmeklē starp daudzu novadu un ļoti dažādiem PSRS kaujinieku dokumentiem. Visām kaujinieku vienībām un atsevišķiem kaujiniekiem kā Sarkanās armijas sastāvdaļām bija jāsniedz ziņojumi, kurus apkopoja CPKŠ un nodeva VK(b)P un VAK. PSRS kaujinieku vienībās, LPKŠ un CPKŠ bija atšķirīgs informācijas līmenis. Vienībās, pastāvot labiem aģentūras un radiosakariem, varēja būt labāka informācija par vienības vai brigādes darbības vai pārvietošanās virzienu, bet LPKŠ un jo sevišķi CPKŠ rīcībā, ja ne pilnīgi, tad daļēji ienāca ziņas kā no VAK, tā izlūkorganizācijām (GIP, PSRS IeTK, VDTK u.c.). Tāpēc

⁴ Российский Государственный архив социально-политической истории. (Krievijas Valsts sociālpolitiskās vēstures arhīvs). Bijušais PSKP CK Marksisma-ļeņinisma institūta Centrālais partijas arhīvs Maskavā, Boļšaja Dmitrovkas ielā 15 (turpmāk – KVSPVA, 69. f.).

⁵ Краткий путеводитель. Фонды и коллекции собранные в Центральном партийном архиве. – Москва, 1993.

⁶ Центральный Штаб партизанского движения при ставке верховного главнокомандования. Латвийский Ш. П. Д. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445.–457. l.

⁷ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 4., 10., 11., 14., 23., 28. u. c. l.

⁸ Директивы ЦШПД по оперативным планам ЛШПД и переписка с ЛШПД о политике немецкой тоталитарной мобилизации Латвии, о недопущении немцам сбора урожая, о выделении самолетов ЛШПД и выброске людей и спецгрупп в тыл врага. (KVSPVA. – 69. f., 2. apr., 446. l.); Оперативные сводки № 2–3, ведомость с справкой донесения ЛШПД о боевом и численном составе отрядов, о случаях мародерства 6 I – 12 I 1944 г. (KVSPVA, 69. f., 2. apr., 449. l.); Директивы по агентуре, школах подготовки, о националистических формированиях 1943 VII – 1944 II. (KVSPVA, 69. f., 2. apr., 704. l.); Переписка ЦШПД с местными ШПД и главным управлением Красной Армии и НКВД СССР об изготовлении и приобретении документов противника для нашей агентуры 1942 VIII–XII (KVSPVA, 69. f., 2. apr., 763. l.); Tas pats, 1943 (764. l.); Tas pats, 1944 (765. l.).

CPKŠ – totalitārās sistēmas centrālajai iestādei – bija plašāka, kaut arī ne vienmēr precīzāka informācija nekā atsevišķām vienībām un brigādēm.⁹

Darbā, kā redzēsim, izmantotas visas iespējamās dokumentu grupas, taču sīkāk pievērsīsimies CPKŠ operatīvajiem ziņojumiem un LPKŠ izlūkziņojumiem. Visai svarīgs avots kaujinieku izpētei ir CPKŠ ikdienas „operatīvie ziņojumi”, kā arī radiogrammas „Operatīvie ziņojumi un pārskati augstākajām instancēm par partizānu vienību un diversiju grupu operatīvajām kaujas darbībām, 1941. g. 4. augusts – 1942. g. 8. jūnijs.”¹⁰ Šie ziņojumi gan līdzās sniegtajiem faktiem bieži vien nevis atspoguļo notikumus, bet sastāv no PSRS politisko, militāro un citu panākumu izskaistināšanas, kurus pieprasīja toreizējā sistēma. Nedaudz konkrētākus ziņojumus PSRS vadībai, varbūt arī pēc norādījuma no augšas, CPKŠ sūtīja pēc 1942. gada 15. jūnija, daļa no tiem glabājas arī VK(b)P CK Politbiroja arhīvā.¹¹ Šos ziņojumus sniedza VK(b)P CK Politbirojam, pavairojot desmit (reizēm pat 12 vai 18) eksemplāros¹² tekošās numerācijas kārtībā. Ar 1943. gadu CPKŠ operatīvos ziņojumus sūtīja ik nedēļu, laiku pa laikam nosūtot arī „Saīsinātos operatīvos ziņojumus”. Šie ziņojumi sastāvēja no ievaddaļas, sīkiem ziņojumiem par jaunākajiem notikumiem, kuriem dažreiz pievienota arī CPKŠ īpaša informācija. Kaut arī operatīvajos ziņojumos acīmredzot pārspīlēti partizānu panākumi un pretinieka zaudējumi, šie ziņojumi uz vairākām lappusēm ir svarīgs avots, it īpaši tādēļ, ka kaujinieku darbības pētīšanā Latvijā tie nav izmantoti.

Kaujinieku vienību atskaitēs bija iesakņojušies pierastie sasniegumu pierakstījumi („tufta”), jo iznīcināto pretinieku skaitu, uzspridzinātos sliežu ceļus u. c. nevarēja kontrolēt. „Tufta” partizānu ziņojumos veicināja P. Ponomarenko 1942. gada 3. augusta pavēle, kura noteica partizānu varoņdarbu normas, lai iegūtu Padomju Savienības Varoņa nosaukumu un „Zelta Zvaigzni”. To piešķīra par militāra ešelona uzspridzināšanu ar vairāk nekā 20 vagoniem, militāro noliktavu uzspridzināšanu, uzbrukumiem aerodromiem, pretinieka štāba iznīcināšanu un citiem “izcilie” nopelniem.¹³ Operatīvie ziņojumi ir svarīgs avots PSRS kaujinieku darbības skaidrošanā Latvijā, taču ticamāki ir mazākie, nevis lielākie minētie panākumu skaitļi. Kopumā CPKŠ arhīvs sniedz visai plašu informāciju par kaujinieku „pārtikas sagādes darbu”, par iedzīvotāju attieksmi pret kaujiniekiem, karagūstekņu stāvokli, par kaujinieku skaitu, „tautas ienaidniekiem”, par latviešu un poļu nacionālo partizānu darbību.

Līdz 1943. gada sākumam kaujinieku darbību Latvijā plānoja un vadīja CPKŠ Specformējumu daļa.¹⁴ Izskatot CPKŠ operatīvos ziņojumus par laiku līdz 1942. gada 2. novembrim, kaujinieku darbības rezultāti Latvijā nav minēti. Taču CPKŠ, PSRS Bruņoto spēku Ģenerālštāba Galvenā izlūkošanas pārvalde (GIP),¹⁵ PSRS IeTK 4. pārvalde,¹⁶ PSRS VDTK prasīja PSRS kaujinieku darbības koordināciju uz vietām. Igaunijas kaujinieku štābu IK(b)P sekretāra Nikolaja Karotama (1901–1969) vadībā un Lietuvas kaujinieku štābu Lietuvas K(b)P CK sekretāra Antana Sniečkus (1903–1974) vadībā CPKŠ nodibināja 1942. gadā. Arī Latvijas

⁹ KVSPVA, 69. f., 1. un 2. apr.

¹⁰ Оперсводки и доклады в высшие инстанции об оперативно боевых действиях партизанских отрядов и диверсионных групп 4. 8. 1941 – 8. 6. 1942. – KFVA, R-9478 си, 1. apr., 22. l.

¹¹ Оперативные сводки сообщения о боевых действиях партизанских отрядов. 2.1. 43 – 7.10.44 г. – KVSPVA, 17. f., 163. apr.

¹² Оперативные сводки. - Стаļинам, Молотовам, Маļенковам, Щербачевам, Бериям, Ворзненским, Панфиловам, CPKŠ un CPKŠ informācijas daļai. (KVSPVA, 69. f., 1. apr., 49. l.)

¹³ Соколов Б. Оккупация. – 105. lpp.

¹⁴ Отдел Спецформирований ЦШПД.

¹⁵ Главное Разведывательное Управление Генерального Штаба Вооруженных сил СССР.

¹⁶ Четвертое Управление НКВД СССР.

161 147
СТРОГО СЕКРЕТНО

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ ШТАБ ПАРТИЗАНСКОГО ДВИЖЕНИЯ ПРИ СТАВКЕ ВЕРХОВНОГО ГЛАВНОКОМАНДОВАНИЯ

№ 2188с

18 декабря 1942 г.

Товарищу С Т А Л И Н У И. В.
товарищу Маслову В. М.
товарищу Маслову С. М.

СООБЩЕНИЕ

отрядов Сабурова

Партизанской разведкой было установлено, что противник бросает против отрядов Сабурова 600 латышей. Тов. Сабуров, приняв решение опередить противника, 6 декабря выступил для ликвидации гарнизона в районе Славечно. В результате 36-часового боя гарнизон в Славечно был полностью уничтожен. Убито 350 гитлеровцев, из них 100 — ^{убито в бою} ~~столкнувшись с партизанами~~ ^{были сожжены вместе со зданиями} ~~редов~~ в двухэтажном здании. Уничтожено 18 автомашин, 9 велосипедов, станковый пулемет, склад оружия и боеприпасов, склад фуража, почта и взорван мост на шоссе. Партизанами захвачены трофеи: 2 ручных и 9 станковых пулеметов, 180 винтовок, 2 автомата, 24 пистолета, 40.000 винтовочных патронов, 10.000 пистолетных патронов, 4 автомашины, 2 батальонных миномета, ~~27~~ мин, 1,5 тонны сахара, 1 тонна сливочного масла, свыше 100 тонн зерна и другое имущество.

Во время боя противник пытался спасти гарнизон авиацией и бросил подкрепление ^{и авиацию}. Самолеты противника бомбили непрерывно с 11 до 19 часов партизанские отряды и их базы. Идущее подкрепление противника было встречено на пути следования врасплох и до гарнизона не было допущено. В этом бою партизаны потеряли убитыми 8 человек, ранеными 21 чел.

Далее тов. Сабуров сообщает, что на 3 декабря гарнизон гор. Киева состоит из 4-5 тысяч ^{в том числе} ~~из них~~ мадьярский полк, 3 батальона украинской полиции. В гор. Киеве частично работают заводы "Большевик" — ремонт вагонов, "Ленинская кузница" — ремонт автомашин,

Дарницкий мясокомбинат. В городе работает трамвай, который только обслуживает грузоперевозки и перевоз рабочих с работы и на работу.

Действует аэродром Пост-Волянский, на котором имеется до 40 самолетов разных систем.

Завезено и завозится большое количество горючего на старые нефтехранилища Брест-Литовском шоссе и Шулявка.

Оба вокзала работают. Восстановлены мосты Наводницкий и Нижний железнодорожный (Дарницкий). Верхний железнодорожный (Петровский) мост восстанавливается. Цепной мост (им.Бош) не восстанавливается. Железная дорога Коростень-Киев работает только на участке Киев-Тетерев.

Рабочие с 16 до 50 лет насильно увозятся в Германию. В городе установлены 3 категории выдачи хлеба для рабочих: первая - 12 кг в месяц, вторая - 8 кг в месяц, третья - 6 кг в месяц.

Сообщением тов.Сабурова подтверждаются данные о том, что в районе Киева действует партизанский отряд Калашникова, который в ноябре месяце вел бой в Киеве с немецкой полицией. На борьбу против партизан Калашникова противник бросил батальон "СС".

В октябре, ноябре месяце отряд Калашникова вывез из городского склада 4 машины немецкого обмундирования, 2 вагона сливочного масла, с табачной фабрики увезли весь табак. Пустили под откос эшелон с живой силой в районе Дарницы, остановили 2 эшелона с молодежью, отправляемой в Германию. Молодежь распустили. ^{В ночь} Отряд распространяет в городе листовки.

П.ПОНОМАРЕНКО

Верно: *Л. Коростень*

CPKŠ priekšnieka P. Ponomarenko 1942. gada 18. decembra ziņojums J. Staļinam stingri slepeni par 600 latviešu uzbrukumu Saburova partizānu brigādei (KVSPVA, 69. f., 1. apr., 19. l., 161. lp.)

kaujinieku štābs acīmredzot darbību uzsāka 1942. gadā. Vismaz Latvijas partizānu kustības štāba priekšniekam A. Sproģim dienesta apliecību izsniedza 1942. gada beigās. Taču oficiāli štābu nodibināja 1943. gada 11. janvārī, un kaujinieki par to uzzināja 1943. gada vasarā. LKPŠ materiāli saglabājušies arī Centrālā partizānu kustības štāba arhīvā. Tie ir LKPŠ izstrādātie un Centrālajam štābam apstiprināšanai iesniegtie operāciju plāni, vienreizējie un pārskata izlūkziņojumi, operatīvie ziņojumi un citi materiāli.¹⁷

1943. gada 11. maijā LKPŠ nosūtīja pirmo izlūkošanas ziņojumu CPKŠ par laika posmu no 1943. gada 11. janvāra līdz 10. februārim, bet otro – 1943. gada 18. maijā – par 1943. gada aprīli un maiju.¹⁸ Lai gan ziņojumos bija arī acīmredzami izdomājumi (piemēram, latviešu leģionāru un vācu armijas kareivju savstarpējas bruņotas cīņas, leģionāru masveidīga pāriešana pāri PSRS robežai partizānos u. c.), izlūkošanas ziņojumi satur arī patiesu informāciju. Izlūkziņojumi par 1943. gadu un 1944. gada janvāri (Nr. 1–38) izmantoti pētījumā. LKPŠ priekšnieks pulkvedis A. Sproģis savos ziņojumos jo plaši „iznīcināja” ienaidniekus un dzelzceļus “uz papīra”.¹⁹ Visi svarīgākie kaujinieku izlūkziņojumi balstīti uz aģentūras datiem, kuri glabājas PSRS VDK arhīvā un autoram nav pieejami. Pašu kaujinieku zaudējumi, izņemot dažu grupu pilnīgu iznīcināšanu, ko nevarēja noslēpt, minēti reti. Taču kopumā minētie operatīvie un izlūkziņojumi palīdz analizēt galvenās kaujinieku darbības formas.

Latvijas kaujinieku vēstures pētīšanai nozīmīgs CPKŠ priekšnieka ģenerālleitnanta P. Ponomarenko personiskais arhīvs.²⁰ P. Ponomarenko arhīvā saglabājusies viņa 1941. gada oktobrī rakstītā vēstule Staļinam par diversiju darba paplašināšanu, kā arī par PSRS kaujinieku sadarbību ar sarkanarmijas frontēm. Fondā bez vēstulēm un dienesta ziņojumiem sastopams npublicēts apcerējums „Partizānu darbība Baltijas republikās”. Autors tajā atzīnis, ka kaujinieku darbībai Baltijas valstīs bez kopējām vairāk bijis atšķirīgo īpašību.²¹

Kaujinieku vadošo kadru pētīšanai izmantots PSKP (VK(b)P) nomenklatūras darbinieku personāllietu fonds.²² Pētītas Artura Sproģa,²³ Alfona Novika,²⁴ V. Samsona (1920),²⁵ K. Ozoliņa u. c. personāllietas. Izmantoti arī Valsts Aizsardzības komitejas (VAK) atslēptie dokumenti.²⁶

Faktu ziņā pēc sava nosaukuma visai daudzsološs ir VK(b)P CK Aģitācijas un propagandas nodaļas arhīvs, jo tajā glabājas CPKŠ Politiskās daļas ziņojumi Politbirojam. Taču pētījumi šajā arhīvā nedeva gaidītos rezultātus, lai gan CPKŠ Politiskās daļas vadītājs Vladimirs Malins (1906–1982) 1943. gada 5. janvārī un vēlāk rakstījis ziņojumus VK(b)P CK Aģitācijas un propagandas nodaļas priekšniekam Georgijam Aleksandrovam (1908–1961) par PSRS kaujinieku darbību,²⁷ atsevišķu kaujinieku vienību panākumiem²⁸ un dažiem operatīviem pasākumiem. Tomēr materiāli visai fragmentāri.²⁹ Vēlāk CPKŠ informāciju G. Aleksandrovam

¹⁷ LVA, 302. fonds.

¹⁸ Разведдонесения добытые латвийским партизанским отрядом с января месяца 1943 года. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 1., 7.–9. lp.

¹⁹ LVA, 101. f., 6. apr., 11. l.

²⁰ Пономаренко Пантелеймон Кондратович (1902–1984). – KVSPVA, 625. f., 1. apr., 1.–153. l.

²¹ Партизанское движение в Прибалтийских республиках. – KVSPVA, 625. f., 1. apr., 13. l.

²² KVSPVA, 17. f., 100 apr.

²³ Turpat, 168993. l.

²⁴ Turpat, 262512. l.

²⁵ Turpat, 80484. l.

²⁶ KVSPVA, 644. f., 1. apr.

²⁷ Сообщение о боевых действиях партизанских отрядов. – KVSPVA, 5. f., 125. apr., 161. l., 1.–11. lp.

²⁸ Turpat, 19.–20. lp.

²⁹ Turpat, 43. lp.

sūtījis arī CPKŠ priekšnieka vietnieks S. Beļčenko³⁰ u. c. Taču šie ziņojumi Politbirojam nesniedza informāciju, kas nebūtu jau bijusi iknedēļas operatīvajos ziņojumos Valsts Aizsardzības komitejai.

VK(b)P CK Politbiroja lēmumi Sarkanarmijas jautājumos (1939–1945), t. s. Sevišķā mape, pilnā apjomā nav pieejami vēl šodien. Kaut arī VK(b)P CK faktiskā nozīme Vācijas–PSRS kara laikā mazinājās (nenotika neviens CK plēnums) un visa augstākā vara koncentrējās Valsts Aizsardzības komitejā, VK(b)P CK arhīva Sevišķo mapju pētīšana varētu sniegt jaunu informāciju. Taču vairāki svarīgi PSRS partizānu centrālo vadības iestāžu arhīvi ne bijušajā VK(b)P (PSKP) CK Marksisma-ļeņinisma institūta Centrālajā partijas arhīvā, ne Krievijas jaunākās vēstures arhīvā (Iljinka 11), ne Krievijas Valsts kara arhīvā (Makarova prospektā 29) pagaidām nav atrasti. Starp neatrastajiem fondiem jāmin „VK(b)P CK komisija pagrīdes kustības vadīšanai”,³¹ „Strādnieku zemnieku Sarkanās armijas Galvenās politiskās pārvaldes nodaļa partizānu kustības vadīšanai ienaidnieka aizmugurē”³² u. c., kas acīmredzot glabājas Krievijas Federācijas Aizsardzības ministrijas Centrālajā arhīvā Podoļskā. Autoram nebija pieejami PSRS Ģenerālštāba Izlūkošanas pārvaldes arhīva materiāli.³³ Tās valstis, kuras vēlas distancēties no komunistiskā totalitārisma, ir atvērušas savus arhīvus zinātniekiem.

Latvijas Valsts arhīvā kaujinieku vēstures pētīšanai nozīmīgi ir LK(b)P (LKP) CK materiāli par viņu sagatavošanu un iesūtīšanu Latvijā.³⁴ Šie materiāli (lēmumi, direktīvas LPKŠ, kaujinieku vadītāju un partijas sekretāru šifrētās telegrammas) u. c. dokumenti liecina, ka kaujinieki ir PSRS varas veidojums, kas pilnīgi pakļauts VK(b)P filiālei – LK(b)P Maskavā.

Kā redzams no LK(b)P CK Partijas vēstures institūta 1945. gada 18. augusta pilnīgi slepenās izziņas VK(b)P CK Marksisma-ļeņinisma institūtam, LK(b)P CK Partijas vēstures institūta Partijas arhīvā, kas vēlāk ievērojami papildināts, jau glabājas 233 kaujinieku lietas.³⁵

„Partizānu kustības Latvijas štāba” aprakstos glabājas vairāki dokumenti, kuru nav CPKŠ.³⁶ Te minamas PSRS Aizsardzības Tautas komisariāta un CPKŠ pavēles,³⁷ LPKŠ priekšnieka pulkveža A. Sproģa un kaujinieku vienību atskaites par darbību,³⁸ dokumenti par kaujinieku izformēšanu.³⁹ Nozīmīgas PSRS partizānu kustības vēstures izpētei ir kaujinieku vienību atsevišķu kaujinieku atskaites par savu darbību, kaut arī tās ir lielā mērā pārspīlētas. Gala atskaites sniegtas pēc LPKŠ priekšnieka vietnieka pulkveža Mihelsoņa 1944. gada 21. augustā izstrādātā plāna (sastāv no sešiem paragrāfiem), kuru apstiprinājis arī LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sproģis.⁴⁰ Taču atskaites rakstītas lielā steigā. Turklāt pēc LPKŠ programmas bija jāiesniedz arī militāri teorētisks pētījums „Teorētiskie jautājumi

³⁰ Turpat, 58. lp.

³¹ Комиссия по руководству подпольного движения при ЦК ВК(б)П 1941–1945.

³² Отдел по руководству партизанского движения в тылу противника при Главупр РККА 1941–1945.

³³ Архив РУ МО СССР – 9774., 9775., 9776. и др. Uz autora 2004. gada 8. decembra iesniegumu, lai atļautu strādāt, šis arhīvs neatbildēja. Visai nozīmīgs un pētniekiem nepieejams avots ir PSRS ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes (GIP) materiāli, kas saglabājušies Viļņa Zariņa arhīva izrakstos par Semjonova partizānu vienību, kā arī materiāli, kas glabājas A. Raškevica fondā. (LKM, Nr. 4.–62407, 1415-VII). Daži GIP materiāli glabājas V. Samsona fondā un LKP CK Partijas vēstures institūta Partijas arhīvā.

³⁴ LVA, 101. fonds.

³⁵ Справка. – LVA, 200. f., 1. apr., 60. l., 8. lp.

³⁶ LVA, 302. f., 1.–7. apr.

³⁷ Turpat, 1. apr., 1.–3., 13. u. c. l.

³⁸ Turpat, 1. apr., 192. l.; 2. apr., 18.–27. u. c. l.

³⁹ Turpat, 2. apr., 78., 79., 80.–83. l.

⁴⁰ LVA, 302. f., 2. apr., 16. l., 1.–3. lp.

partizānu kara īpatnībām Latvijas PSR”.⁴¹ Izmantoti ir arī atmiņu pēckara pieraksti,⁴² materiāli par kaujinieku aģentūru un izpalīgiem. Šis fonds līdz 1990. gadam glabājās LKP CK Partijas vēstures institūta Partijas arhīva specfondā un bez LKP CK atļaujas pētniekiem nebija pieejams.

Kaujinieki pēc kara ne tikai paši savos rakstos un pārskatos parasti neminēja negatīvo parādību savā darbībā, bet arī iznīcināja pašu partizānu dokumentus, kas par to liecināja. Tā, piemēram, ar A. Raškevica un V. Samsona parakstu iznīcināta partizāna Edmunda Ratnieka (1922–?) dienasgrāmata Osvejas noietnē, kurā rakstīti arī negatīvi fakti par PSRS partizānu kustību.⁴³ Tādējādi var secināt, ka vēsturnieku rokās nonākuši dokumenti, kas izgājuši sarežģītu ideoloģiskās un valsts cenzūras kontroli.

Visai nozīmīgs avots kaujinieku vēstures pētīšanai ir LKP CK Partijas vēstures institūtā sastādītā „Latvijas partizānu štāba kartotēka”, kurā ir ziņas par 5054 kaujiniekiem.⁴⁴ Kartotēka pēckara gados sastādīta, izmantojot ne tikai LPKŠ, bet arī citu arhīvu un iestāžu materiālus. Svarīgu vietu šeit ieņem kaujinieku vienību vadītāju un tālaika liecinieku apliecinājumi par konkrētu cilvēku piedalīšanos partizānu kustībā. Ir LKP Kuldīgas un Aizputes rajona un pilsētu komiteju lēmumi par to. Daudzi partizānu vārdi ierakstīti PSRS partizānu sarakstos, balstoties uz 1958.–1974. gada skolotāju ekspedīcijās savāktajiem atmiņu materiāliem. „Izziņnieki” un „atmiņnieki” sastāda daļu no kartotēkā minētajiem, jo kaujinieki un viņu piederīgie ieguva kaujinieku statusu un ar to paredzētās privilēģijas. Kaujiniekiem bez to vārdiem, uzvārdiem un tēva vārdiem sniegti arī dzimšanas gadi, tautība, sociālais stāvoklis, piederība VK(b)P vai LĻKJS. Kartotēkā minēti kaujinieki, kuri nākuši no gūstā saņemtajiem sarkanarmiešiem, Vācijas armijas iesaukuma sabotieriem vai dezertieriem. Kartiņas izpildītas arī par kritušajiem, bezvēsts pazudušajiem, ievainotajiem, arī par dezertējušajiem kaujiniekiem. Kartotēkas materiāli apkopoti, sastādot statistiskus pārskatus. Kartotēkā ir ziņas par 5852 PSRS partizānu atbalstītājiem.⁴⁵ Šajā kartotēkā datu mazāk, taču obligāti norādīta tautība un dzimums. Partizānu atbalstītāju vidū bijuši partizānu apgādātāji ar pārtiku un citu dzīvei nepieciešamo, veļas mazgātāji, ceļveži, izlūki, aģenti un rezidenti. Abu minēto kartotēku statistikas kopsavilkumi⁴⁶ sniedz visai atšķirīgus datus no padomju publikācijām, atklājot arī ievērojami lielākus kaujinieku zaudējumus, nekā uzrādīja CPKŠ, LKPŠ un vienību komandieri. Kaujinieku skaits Latvijā kopā ar visiem vēlāk tajos pienākušajiem bija tikai ap 25 % no padomju presē publicētajiem 20 000 kaujiniekiem, partizānu atbalstītāju skaits no publicētajiem 80 000 – samazinājies līdz 5 852 kaujiniekiem (7,2 %). Šajā darbā izmantoti Lielā Tēvijas kara Vēstures komisijas savāktie materiāli, kur lasāmas arī laika liecinieku pašrocīgi rakstītas un stenografētas liecības,⁴⁷ kā arī bijušo kaujinieku vēstules saviem komandieriem, kurās nereti lūgts piešķirt viņiem apbalvojumus (*награды*). To autori gandrīz nemin kaujinieku uzvaras, par kurām tik plaši rakstīja padomju vēsturnieki un rediģēto atmiņu autori,⁴⁸ kaut arī sniedz 1970. gados viņu atmiņā saglabājušos faktus (pulkveža Kriša Ķūža (1874–1945) nogalināšana u. c.).

⁴¹ Turpat, 4.–7. lpp.

⁴² LVA, 302. f., 6. apr., 82.–89. l.

⁴³ Vēsturnieces A. Ūdres dati.

⁴⁴ LVA, 302. f. „Latvijas partizānu štābs”. Kartotēka, skapis Nr. 3 (3.1).

⁴⁵ LVA, 302. f. „Latvijas partizānu štābs”. Partizānu atbalstītāju kartotēka, skapis Nr. 3 (3.2).

⁴⁶ Справочные данные партизанского движения в Латвии, 1941–1945. (2 lpp.) – Autora arhīvs. LZAA, 40. f., 7. apr., 19. l.

⁴⁷ LVA, 302. f., 1. un 2. apr., 1942.–1944.

⁴⁸ Vēstules, dokumenti par partizānu vienības „Sarkanā bulta” darbību. (Materiālus sakopojis Herberts Knēts Kuldīgā). – Totalitārisma seku dokumentācijas centrs (TSDC), 1. f., 4. sēj.

Darbā izmantots arī LKP CK Partijas vēstures institūta lietvedības arhīvs. Šeit nozīmīga ir LKP CK Partijas vēstures institūta direkcijas, partijas arhīva vadības un LKP rajonu komiteju sarakste ar PSRS Aizsardzības ministrijas Centrālo arhīvu, Baltijas Jūras kara flotes štābu laikā no 1958. līdz 1971. gadam par kaujinieku darbību Latvijā.⁴⁹ Minēto iestāžu oriģināl-izziņas min Latvijā desantēto kaujinieku grupu un atsevišķu kaujinieku vārdus, uzvārdus un dzimšanas gadus, kā arī darbības rezultātus un partizānu likteņus. Svarīgs dokuments ir PSRS Aizsardzības ministrijas Centrālā arhīva 1965. gada 29. maija izziņa „Īss izlūku grupu un partizānu vienību darbības apraksts, kuras karaspēka daļas Nr. 44388 sastāvā darbojās vācu fašistiskā karaspēka aizmugurē Latvijas PSR teritorijā (Kurzemē) Lielā Tēvijas kara periodā (1944. gada augusts–1945. gada maijs)”. „Īsais apraksts” (157 lpp.) pavairots trīs eksemplāros: viens nosūtīts V. Samsonam, otrs – I. Muzikantkam, bet trešais atstāts PSRS AM arhīva lietā.⁵⁰ Izziņas materiāli liecina par Sarkanās armijas Ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes (karaspēka daļa Nr. 44388) aktivitātēm Latvijā. Līdz šim vislielāko darbu kaujinieku darbības materiālu apkopošanā veicis V. Samsons, kura savāktie materiāli glabājas LZA arhīvā.⁵¹

Visai nozīmīgs avots ir arī V. Samsona 2005.–2006. gadā autoram nosūtītās septiņas plašās vēstules, kurās viņš precizē vairākus agrāk publicētos viedokļus, taču principā tos saglabājis⁵² un nepiekrītot šīs grāmatas autora secinājumiem.

LKP CK Partijas vēstures institūta Partijas arhīva vadītāji ir bijuši Bruno Kažoks (1897–1955) (ar 1945. gadu), Krišjānis Žubīte (1955.–1960. gados), Ivans Muzikantiks (1960.–1970. gados) un Imants Kļaviņš (1980. gados). LKP CK Partijas vēstures institūta Partijas arhīva specfondā glabāja kā LPKŠ arhīvu, tā kartotēku un partizānu atmiņu pierakstus. Dokumentālo materiālu pārspilējuma vai noklusēšanas vājās puses bija redzamas kaujinieku vēstures rakstītājiem arī okupācijas laikā. „Jābūt uzmanīgiem, biedri vēsturnieki! Arī Partijas arhīvā var atrasties materiāli „oldvāverlisma garā”,” rakstīja npublicētajās piezīmēs V. Samsons.⁵³

Fotomateriāli meklēti Latvijas Nacionālajā mākslas muzejā, Rīgas pilsētas vēstures muzejā, Latvijas Okupācijas muzejā, kā arī Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvā. No Latvijas Kara muzeja izmantots bij. Revolūcijas muzeja savāktais „Sarkano partizānu kustības Latvijā 1942.–1945. g. fonds”. Šeit vairākos simtos mapju sakopoti dokumentālie materiāli, atmiņu pieraksti, attēli⁵⁴ un palīgmateriāli.⁵⁵ Izmantoti gan dokumentu oriģināli, gan noraksti un fotoattēli. Ja salīdzina ar CPKŠ (KVSPVA) un LPKŠ (LVA) materiāliem, redzam, ka šeit saglabājušies materiāli dažreiz dublē augšminētajos fondos glabājušos materiālus, taču pa lielākai daļai tie atspoguļo PSRS partizānu darbību atsevišķu vienību, grupu un

⁴⁹ Institūta sarakste ar karaspēka daļām par izlūku grupām un partizānu vienībām, kas 1942.–1945. gadā darbojās Latvijas teritorijā. 1958. g. 14.10. – 1971. g. 26. 10. – LVA, 200. f., 14. apr., 184. l., 208.lp.

⁵⁰ Краткое описание деятельности разведывательных групп и партизанских отрядов действовавших от войсковой части 44388 в тылу немецко-фашистских войск на территории Латвийской ССР (Курляндия) в период Великой Отечественной войны (август 1944 – май 1945). – LVA, 100. f., 14. apr., 184. l., 46.–201. lp.

⁵¹ Akadēmiķa Viļa Samsona arhīvs. LZAA, 40. f., 5. apr., 1.–46. l.; 6. apr., 1.–7. l.

⁵² V. Samsona vēstules autoram 2005.–2006. gadā, Nr. 1–7. – Autora arhīvs.

⁵³ LZAA, 40. f., 7. apr., 26. l., 343. lp.

⁵⁴ Latvijas Kara muzejs (turpmāk – LKM), 4-62407 (1415-VII); 4-61721 (1304-VII); 4-70270 (1687-VII); 4-51904 (494-VII); 4-62327 (1335-VII); 4-61088 (1236-II).

⁵⁵ LKM, 302.

personu līmenī. Izņemot A. Raškevica fondu,⁵⁶ materiāli ir visai fragmentāri, novadpētnieciski un visi atmiņu materiāli prasa ticamības pārbaudi.

Darbā izmantoti trīs vācu cilmes arhīvu materiāli – Vācijā, Krievijā un Latvijā.

Vācijas armijas Virspavēlniecības ģenerālštāba materiālos Vācijas Federālarhīva Militārajā arhīvā Freiburgā (VFM MA) (*Bundesarchiv Deutschland Militärisches Archiv*)⁵⁷ minami 16. un 18. armijas ziņojumi laikā no 1944. gada 1. oktobra līdz 1945. gada 5. aprīlim,⁵⁸ kā arī ziņojumi par kaujinieku darbību frontes aizmugurē.⁵⁹ Izmantoti Vācijas ģenerālštāba „Sveši ārzemju karaspēki” 12. nodaļas materiāli.⁶⁰

Vācijas Federālajā arhīvā (VFA) (*Bundesarchiv Deutschland*) Berlīnē (agrāk Koblenčā) izmantots Rīgas ģenerālkomisāra Dr. Otto Drekslera fonds,⁶¹ kurā glabājas Latgales, Zemgales un Vidzemes apriņķu un pagastu iesniegtie ziņojumi par PSRS kaujinieku uzbrukumiem zemniekiem, sevišķi Abrenes un Ludzas apriņķī. Dr. O. Drekslera fondā saglabājušās Vācijas armijas cirkulārinstrukcijas par iespējamām kaujinieku darbības formām, kā arī cīņas formām pret partizāniem.⁶² Līdzīgi materiāli izmantoti Ostlandes Valsts komisāra Hinriha Lozes (1896–1964)⁶³ un Alfrēda Rozenberga (1893–1946) Austrumu ministrijas fondā.⁶⁴

Visai nozīmīgi materiāli kaujinieku darbības izpētei Latvijā saglabājušies „Vācijas Drošības policijas un Drošības dienesta priekšnieka Baltijas teritorijā” (sēdeklis Rīgā) fondā, kas glabājas Krievijas Kara vēstures arhīva Sevišķajās (Trofeju) arhīva kolekcijās Maskavā (KVKA SA).⁶⁵ Vācijas Drošības policijas un Drošības dienesta priekšnieks Rīgā operatīvajā ziņā bija pakļauts Vācijas Valsts drošības Galvenajai pārvaldei (RSHA⁶⁶) Berlīnē, bet organizatoriski Ostlandes Valsts komisāram H. Lozem Rīgā. Dokumentus Sevišķais arhīvs 1955. gadā daļēji saņēma no PSRS MP VDK Smoļenskas apgabala izmeklēšanas daļas un daļēji 1970. gadā no PSRS IeM Galvenās arhīvu pārvaldes. Fondā atspoguļota kaujinieku darbība Baltijā un cīņa pret tiem, arī poļu nacionālo organizāciju cīņa pret sarkanarmiju. Fondā saglabājušies Vācijas armijas „Ziņojumi par partizānu karu”. Vairākas dokumentu mapes liecina par Vācijas izlūku skolu darbību, cīņu pret PSRS izlūkdarbību, kā arī karagūstekņu un koncentrācijas nometnēs ieslodzīto izmantošanu izlūkdarbībā.

Darbā izmantoti PSRS un Vācijas puses visaugstākā līmeņa, vidējā līmeņa un zemākā līmeņa dokumentālie, kā arī atmiņu materiāli un visi autoram pašreiz pieejamie avoti. Autora

⁵⁶ LKM, 4-71165 (1700-VII).

⁵⁷ Oberkommando der Heeres / Generalstab der Heeres. Bestand RH2. Bearbeitet von Werner Loss. Teil 3. – Koblenz, 1988. – S. 306, 307, 310–315.

⁵⁸ Feindmeldungen unter dem Befehl der Heeresgruppe Nord / Kurland eingesetzten Kommando-behörden. – VFA RH2, 3. apr., 2067., 2068., 2070., 2036., 2072., 2077. l.

⁵⁹ Lage der hinter der Front (auch Bandenlage). – VFA, RH2, 3. apr., 2129., 2130., 2052., 2061., 2060., 2071., 2080., 2034., 3035., 2069., 2028., 2029., 2030. l.

⁶⁰ Abteilung Fremde Heere Ost. 12 Abteilung General-Stab der Heeres.

⁶¹ Banden und Partisanen in Generalbezirk Lettland. 1942–1944. – VFA, R-92 (Generalkommisar in Riga), 468. l.

⁶² Action „Sommerreise”. – VFA, R-92/5. Partisanen.

⁶³ VFA, R-90/100.

⁶⁴ VFA, R-6.

⁶⁵ Befehshaber der Sicherheitspolizei und SD in Riga (1941–1944). – Начальник немецкой полиции безопасности и службы безопасности (СД) на оккупированной территории Прибалтики г. Рига. – Российский Государственный Военный архив. Особый Архив (turpmāk – KVKA SA), 504. f., 1.-22. apr.

⁶⁶ Reichs Sicherheitshauptamt. (VFA Bestand R-58).

secinājumi vai atsevišķos gadījumos atturēšanās no secinājumiem var adekvāti atspoguļot faktisko stāvokli kaujinieku darbībā Latvijā vai arī netieši norādīt nākotnē pētāmās problēmas.

Publicēto dokumentu apjoms par kaujiniekiem Latvijā ir neliels. Nozīmīgu kaujinieku vēstule krājumu „Ienaidnieka aizmugurē” 1987. gadā sastādījusi vēsturniece Aurora Ūdre.⁶⁷ Šajā dokumentu krājumā sakopotas vēstules, kuras kaujinieki rakstījuši pirms došanās pāri fronteī, jo kaujiniekiem frontes aizmugurē sarakste un piezīmju rakstīšana bija aizliegta. Publicētās vēstules kara cenzūras noteiktajās robežās atklāj galvenokārt partizānu personiskos pārdzīvojumus un pārdomas. Svarīgākais šajā krājumā ir 110 PSRS kaujinieku un viņu komandieru biogrāfijas (II un III nodaļa). Visai objektīvi autore atainojusi kaujinieku pulka „Par Padomju Latviju” (1942. gada vasarā) reidu, kā arī kaujinieku darbību 1943.–1944. gadā,⁶⁸ ar savu lietišķumu atšķiroties no toreiz obligātās kaujinieku glorificēšanas.

PSRS VDTK un PSRS IeTK darbu kaujinieku organizēšanā un vadīšanā atklāj dokumentu krājums „PSRS Valsts drošības orgāni Latvijā Lielajā Tēvijas karā”. Četros sējumos (katrs divās daļās) publicēti lielākoties (dažkārt 90 %) PSRS vadošo iestāžu atslepenotie dokumenti no 1938. gada novembra līdz 1942. gada 31. decembrim.⁶⁹ Dokumentu krājums papildina pēdējos gados Krievijā pastiprināto interesi par spēcīgu saistību ar kaujinieku darbību, par ko visi zināja, bet tikai retais ieminējās. Šis dokumentu krājums zināmā mērā nostājas pret agrāk pausto viedokli par kaujinieku darbību kā spontānu PSRS tautu cīņu komunistiskās partijas vadībā pret iebrucējiem. Dokumenti pierāda, ka kara sākumā kaujinieki sastāvēja tikai no PSRS IeTK un VDTK darbiniekiem,⁷⁰ tā sniedzot liecības arī par stāvokli Latvijā. Krājumā ievietoto dokumentu lielākā daļa pētījumā izmantota, strādājot ar dokumentu oriģināliem vai kopijām PSRS centrālajos arhīvos. Tāpēc atsauces, ja tās kaut vai netieši attiecas uz Latviju, citētas pēc dokumentu oriģināliem⁷¹ vai kopijām. Taču vairākos gadījumos, salīdzinot krājumā publicētos dokumentus ar oriģināliem vai to apstiprinātām kopijām arhīvos, redzam, ka dokumenti krājumā publicēti, izlaižot iedaļas, kurās kritizēti savienoto republiku boļševiku partijas trūkumi kaujinieku darbībā un vadībā, vai arī šādi dokumenti vispār nav publicēti. Šādas dokumentu politcenzūras mērķis ir saglabāt PSKP CK propagandas un aģitācijas izveidoto kaujinieku varonības un PSKP CK vadības nemaldības tēlu. Taču par PSRS partizānu kustību Latvijā šajās astoņās grāmatās nav neviena ziņojuma, kas varētu apliecināt, ka līdz 1942. gada 31. decembrim tāda Latvijā pastāvēja.

Darbā izmantotas kaujinieku un laikabiedru atmiņas. Bez parastās boļševiku valsts cenzūras kaujinieku atmiņas kopš 1944. gada vēl cenzēja boļševiku partijas „ģenerāļi” – Centrālkomiteju trešie sekretāri. PSRS Galvenās literatūras pārvaldes 1944. gada 12. septembra cirkulārpavēle Nr. 12 noteica: „Partizānu atmiņas, apcerējumus un rakstus publicēt ar Komunistiskās (boļševiku) partijas Centrālkomitejas sekretāru ideoloģiskajā darbā

⁶⁷ Ienaidnieka aizmugurē / Sast. Ūdre A. – Rīga, 1987.

⁶⁸ Turpat, 91.–97., 187.–190. lpp.

⁶⁹ Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне. Сборник документов: Накануне. – Т. 1, кн. 1, ноябрь 1938 – декабрь 1940; кн. 2, 1 января 1941 – 21 июня 1941. – Москва, 1995; Начало. – 22 июня 1941 – 31 августа 1941. – Т. 2, кн. 1. – Москва, 2000; сентябрь 1941 – 31 декабря 1941., кн. 2. – Москва, 2000; Крушение блицкрига. – Т. 3, кн. 1, 1 сентября 1942 – 30 июня 1942; кн. 2. – Москва, 2003; От обороны к наступлению. – Т. 4, кн. 1 – 2, 3 июля 1942 – 31 декабря 1942. – Москва, 2003.

⁷⁰ Органы государственной безопасности СССР в Великой Отечественной войне: Начало. – Т. 2, кн. 1. – Москва, 2000. – С. XI.

⁷¹ Приказ НКВД СССР № 00882 О создании особой группы при Наркоме внутренних дел СССР 5 июля 1941 г. – ОГБ СССР, т. 2, кн. 1, № 367. – 186.–187. lpp.

iepriekšēju piekrišanu.”⁷² Arī Latvijas Kara muzejā (bijušajā Revolūcijas muzejā) kaujinieku atmiņas „literāri apstrādājuši” šī muzeja bijušie darbinieki atbilstoši LKP CK tā laika prasībām. Visai tipisks padomju varas iestāžu rediģēto atmiņu paraugs ir H. Knēta Kuldīgas un Ventpils apriņķī savāktu atmiņu noraksti par PSRS kaujinieku darbību.⁷³ Šeit pētnieks atradīs galvenokārt kaujinieku varonības piemērus, vācu zaudējumus, visas tautas palīdzību kaujiniekiem. Šādus rediģēto atmiņu pierakstus lasot, pētniekam šķiet, ka viņš lasītu PSRS valsts cenzūras cenzētu grāmatu. Tāpēc darbā pēc iespējas izmantoti autoru rokraksti.

Atmiņu materiālus varētu iedalīt – kaujinieku atmiņas, kaujinieku atbalstītāju atmiņas un civiliedzīvotāju atmiņas.

Kaujinieku atmiņas publicētas gan atsevišķās grāmatās,⁷⁴ gan atmiņu krājumos.⁷⁵ Pat kaujinieku vadītāju atmiņu publicēšana ilgās un vairāklīmeņu saskaņošanas dēļ ļoti ieilga.⁷⁶ Norādījumus sniedza arī bijušie kaujinieku vadītāji. 1949. gada 11. janvārī V. Samsons recenzēja A. Raškevica manuskriptu.⁷⁷ A. Raškevica „Partizāna piezīmes” recenzēja arī Baltkrievijas Partizānu kustības štāba pārstāvis N. Bardadins.⁷⁸

Vilis Samsons, Jānis Dzintars, Tālvāldis Vilciņš ar LPSR ZA Vēstures institūta un LPSR Izglītības ministrijas Skolotāju kvalifikācijas institūta atbalstu 1960.–1970. gados organizēja divdesmit vienu ekspedīciju Latvijā⁷⁹ atmiņu vākšanai. Šajās ekspedīcijās, kā rakstīja V. Samsons savā recenzijā par J. Dzintara kandidāta disertāciju, disertants bija ieguvis vai pierakstījis 560 atmiņas un „atklājis” vairākus simtus partizānu,⁸⁰ kurus agrākie pētnieki, paliekot skopo, vienpusējo arhīva materiālu gūstā,⁸¹ nebija spējuši atklāt. Liels zaudējums ir LPSR ZA Vēstures institūta Padomju vēstures sektora Rokrakstu fonda nozūšana 1990. gadu sākumā. Fondā glabājās LPSR ZA Vēstures institūta un Skolotāju kvalifikācijas institūta ekspedīcijās savāktie tālaika liecinieku atmiņu stāstījumu oriģināli, kas dotu iespēju pētīt kaujinieku kustības vēsturi Latvijā, arī pārbaudot pēc šiem materiāliem rakstītos vēsturnieku pētījumus (V. Samsons, J. Dzintars u. c.). Tas būtu svarīgi arī tāpēc, ka, pirmkārt, „atmiņnieku” dati bieži nesakrīt ar oficiālo dokumentu liecībām pat novadpētnieciskā līmenī. Ekspedīcijas veica zināmu darbu kaujinieku darbības apsekošanā. Taču šie atmiņu materiāli kaujinieku darbības izpētē bija novadpētnieciskā līmenī, nepārkāpjot LKP CK ideoloģiskās prasības. Tāpēc „citus” materiālus šajās atmiņās „neatklāja”, kaut arī par tām stāstīja ekspedīciju dalībnieki T. Vilciņš un citi. Otrkārt, atmiņu vākšana notika 20–30 gadus pēc Otrā pasaules kara beigām, kad ekspedīcijā pierakstīja mirušo laikabiedru kādreiz it kā stāstītās vai stāstītāja atmiņā pabalējušās atmiņas. Treškārt, ekspedīciju dalībnieku sastāvs nereti nebija pietiekami profesionāls, kas negarantēja atmiņu kvalitatīvu vākšanu. Ceturtkārt,

⁷² «.. с предварительным согласием». – KFVA, 9425. f., 2. apr., 61. l., 11. lp.

⁷³ Knēts H. Atmiņu noraksti par partizānu un izlūku darbību Latvijā Tēvijas kara gados Ventpils un Kuldīgas apriņķos 1941–1945. – 2. sēj. – Totalitārisma seku dokumentācijas centrs (turpmāk TSDC), 1. f., 1.–188. lp.

⁷⁴ Jakobsone-Raine G. No pirmās latviešu partizānu brigādes pirmās vienības vēstures. – Rīga, 1953; Raškevics A. Partizāna piezīmes. – Rīga, 1961; Samsons V. No Lovates līdz Zilupei. – Rīga, 1987.

⁷⁵ Reiz cēlās strēlnieks sarkanais. – 1. sēj. – Rīga, 1965. – 245.–418. lpp.; 2. sēj. – Rīga, 1971. – 179.–319. lpp.

⁷⁶ Raškevics A. Partizāna piezīmes. Manuskripts. – Rīga, 1952. (LKM, Nr. 4-56135/888-VII).

⁷⁷ LKM, Nr. 4-56136/889 – VII.

⁷⁸ LKM, Nr. 4-56141/899-VII.

⁷⁹ To skaitā Kurzemē 1963., 1965., 1966., 1968., 1973., 1974., 1976., 1977. gadā. – Dzintars J. Nepakļāvīgie. – Rīga, 1988. – 182. lpp.

⁸⁰ Jāņa Dzintara personīgā lieta. – LVA, 2371. f., 4. apr., 429. lp.

⁸¹ LVA, 2371. f., 5. apr., 30. l., 44. lp.

salīdzinot šos dažkārt par vienu jautājumu savāktos un attiecīgi „noformētos” materiālus, novērojamas lielas pretrunas atmiņu pierakstos. Piektdārt, šie atmiņu materiāli varbūt izmantojami kaujinieku novadpētnieciskam aprakstam, bet mazāk noderīgi to darbības sintēzei un vērtējumam. Daudzi aptaujātie mēģināja pierādīt, ka viņi piedalījušies PSRS partizānos savtīgu apsvērumu dēļ. Tā, piemēram, ne vietējie iedzīvotāji, ne PSRS ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes arhīvā nebija ziņu, ka darbojusies ap 70 cilvēku liela Auguļa grupa Salacas novadā.⁸² Arī V. Samsons atzina: „Tie nebija nekādi organizēti partizāni.”⁸³ Taču, lai pierādītu, ka LK(b)P CK izdevies organizēt PSRS partizānu kustību visos Latvijas apriņķos un pagastos, V. Samsons 1975. gadā rakstīja: „Balto plankumu partizānu kustībā nav.”⁸⁴ Taču patiesībā visa Latvija, izņemot daļu Abrenes un Ludzas apriņķa, PSRS partizānu darbībā, kā redzēsīm, bija gandrīz balts plankums. Tāpēc šie ekspedīciju materiāli izmantojami ļoti kritiski. Tā kā padomju vēsturniekiem nebija pieejami pirmavoti, bija jābalstās tikai uz atmiņām, mutvārdu liecībām un publicistiskiem sacerējumiem,⁸⁵ nonākot pie iepriekšminētajiem, valsts cenzūras atļautajiem secinājumiem.

„Baļķa nešanas sindroms” jau 1960. gados sasniedza tādas dezinformācijas apjomus, ka PSKP CK Marksisma-ļeņinisma institūts 1965. gadā uzdeva PSKP CK Marksisma-ļeņinisma institūta filiālei – LKP CK Partijas vēstures institūtam, kuru vadīja A. Raškevics, „sniegt precīzas ziņas par pagrīdes kustības vadītājiem, nelegālajām partijām, komjaunatnes un antifašistiskajām organizācijām, par partijas biedru un komjauniešu skaitu tajās, par pagrīdes kustības dalībnieku skaitu vispār”.⁸⁶ Tāpēc 1965. gada 15. februārī A. Raškevica vadībā notika Vācijas–PSRS kara laikā 20 vadošo partijas darbinieku, partizānu un partijas vēsturnieku sanāksme „Par pagrīdes un partizānu kustības vadītāju un darbības precizēšanu”.⁸⁷ Spriežot pēc sanāksmes protokola, plašākā informācija šajā jautājumā bija V. Samsonam, bet pārējie sanāksmes dalībnieki aprobežojās ar savu atmiņu stāstīšanu.

Šajā darbā izmantoti gan PSRS centrālajos, gan republikas un vietējos (pilsētu un rajonu) laikrakstos publicētie šķietami ticamie materiāli un dokumenti. VK(b)P CK centrālajā orgānā „Pravda” publicēti VK(b)P CK aicinājumi kaujiniekiem, PSRS AP dekrēti par PSRS partizānu apbalvošanu Latvijā.⁸⁸

Kaujinieku vēstures avotu meklēšana (euristika) un pētīšana pašreiz atrodas tikai sākuma stāvoklī. Turpmāko pētījumu uzdevums ir tālāk izpētīt LVA „Latvijas partizānu štāba” kartotēku,⁸⁹ kā arī partizānu kustības atbalstītāju kartotēku.⁹⁰

Pašreiz pieejamie avoti ļauj kaujinieku darbību Latvijā atspoguļot tuvāk īstenībai.

Šajā darbā lasītājs sastapsies ar lielu daudzumu faktiskā materiāla. Taču autors uzskata, ka patiesība vienmēr ir konkrēta. Sākot pārvērtēt vairākus agrāk izplatītos uzskatus, plaši izmantots jauns arhīvu materiāls gan autora uzskatu pierādīšanai, gan noraidīšanai. Svarīgākos savāktos materiālus lietderīgi publicēt dokumentu un materiālu krājumā „PSRS kaujinieki Latvijā, 1941.–1945.” 2. sējumā.

⁸² LZAA, 40. f., 5. apr., 35. l., 14.–16. lp.

⁸³ Samsons V. Ar tautas atbalstu // Спґа. – 1980, 4. jūl.

⁸⁴ Samsons V. // Padomju Jaunatne. – 1975, 6. maijs.

⁸⁵ Козлов А. В. Введение // Крамола. Инакомыслие в СССР при Хрущеве и Брежневe, 1953–1982. – Москва, 2005. – С. 11.

⁸⁶ LVA PA 200. f., 9. apr., 1386. l., 2. lp.; LKM, Raškevica A. fonds; LZAA, 40. f., (Samsona V. fonds).

⁸⁷ LVA PA, 200. f., 9. apr., 1386. l., 2.–9. lpp.

⁸⁸ Правда. – 1944, № 55, 17 янв. и др.

⁸⁹ LVA, skapis Nr. 3 (3,1).

⁹⁰ LVA, skapis Nr. 3 (3,2).

I. PSRS sakāves posma specdienestu kaujinieki (1941. gada 22. jūnijs – 1942. gada pavasaris)

Mazais karš savas valsts aizstāvēšanai nepieciešamāks mazajām, it īpaši ģeopolitiski iekārojamām valstīm, bet mazos karus vairāk izmanto lielvalstis. PSRS, lai īstenotu savu ekspansiju ārpus PSRS un sagrautu kaimiņu un Rietumu kapitālistiskās valstis, vispirms slepeni izmantojot dažādus politiskos, ekonomiskos un kultūras līdzekļus 1920.–1939. gadā, gatavojās arī mazajam karam savā zemē. Sekojot mācībai par šķiru cīņas izšķirošo lomu vēstures notikumos, partizānu karš PSRS bija paredzēts arī imperiālistu uzbrukuma gadījumā kā strādnieku-zemnieku valsts paš aizsardzības forma.

Sarkanās armijas ģenerālštāba priekšnieks Mihails Frunze (1885–1925) uzskatīja, ka ģenerālštāba pienākums bija savlaicīga PSRS mazā kara idejas izstrādāšana. Izpildot šo ieceri, 1924.–1930. gadā Padomju Savienībā veidoja rūpīgi konspirētu partizānu grupu tīklu, it īpaši uz rietumiem no pierobežas aizsardzības rajoniem, kā arī īstenoja šo grupu materiāli tehnisko nodrošināšanu. Nākamās partizānus rūpīgi apmācīja dažādās jomās: gatavoja radistus, spridzinātājus, strēlniekus, ķīmiķus, elektriķus, fotogrāfus, tulkus, autovadītājus, feldšerus, snaiperus.² Viens no šādas specvienības priekšniekiem bija Apvienotās Valsts politiskās pārvaldes (AVPP) specbiroja Baltkrievijā pilnvarotais Arturs Sproģis.

Rietumu apgabalos 1928. gadā izveidoja sešas partizānu vienības (*отряды*),³ katrā no 300 līdz 500 vīriem. Tātad iespējamās partizānu vienības kopā veidoja ap trīs strēlnieku pulkus. Otrais partizānu kara gatavošanas virziens bija slepenu ieroču (šauteņu, rokas ložmetēju) un municijas noliktavu iekārtošana. Trešais virziens bija partizānu rezervistu kursi, kurus Ļeņingradā apmeklēja ap 500 cilvēku. Taču, mainoties PSRS militārajai stratēģijai no gatavošanās aizstāvēšanās karam uz uzbrukuma karu, sevišķi pēc VK(b)P 18. kongresa 1939. gadā, šīs vienības izformēja, Sarkanās armijas stratēģiju un nākamo karu plānojot ienaidnieka teritorijā.⁴ Turpretī Eiropas valstīs, palielinoties kara draudiem, gatavojās arī iespējamajam partizānu karam. Lielbritānijas armijas Ģenerālštāba diversiju nodaļa (D) jau 1939. gada maijā sagatavoja norādījumus „Partizānu kara māksla”, „Partizānu komandiera ceļvedis”, „Kā izmantot spridzekļus”,⁵ kuros apkopoja britu armijas uzbrukuma kauju pieredzi. Tajos izteikta doma, ka ar partizānu kara palīdzību frontes aizmugurē iespējams tik tālu novājināt pretinieka galvenos spēkus, ka viņu uzbrukumi kļūs neiespējami.⁶ Turpretī līdz ar VK(b)P stratēģijas maiņu PSRS vadība

¹ Фрунзе М. Избранные произведения. – Москва, 1977. – С. 22–23.

² Попов А. Диверсанты Сталина. – Москва, 2004. – С. 41.

³ Minskas, Polockas, Sluckas, Pleskavas u. c. apgabali. – Литвинов М., Седунов А. Шпионы и диверсанты. – Псков, 2005. – С. 170.

⁴ Колпакиди А., Прохоров Д. Империя ГПУ. Очерки истории российской военной разведки. – Книга вторая. – Москва, 2000. – С. 130–131.

⁵ Макензи У. Секретная история УСО. – Москва, 2004. – С. 74.

⁶ Turpat, 75. lpp.

paredzēja sakaut imperiālistus pirmajā triecienā viņu pašu zemē ar nelieliem zaudējumiem (*малой кровью*).⁷ Šādiem uzbrukumiem nebija nepieciešami partizāni, kuri darbotos pretinieka teritorijā. Tāpēc daudzi sagatavotie un pieredzējušie militārie darbinieki ar cīņu pieredzi pretinieka aizmugurē Spānijas pilsoņu karā pat tika iznīcināti 1937.–1938. gadā.⁸ Pēc Krievijas vēsturnieku aprēķina, PSRS–Vācijas karā krita mazāk Sarkanarmijas augstāko virsnieku, nekā PSRS politiskajās tīrīšanās 1937.–1938. gadā iznīcināja pati PSRS.⁹ Tādējādi PSRS partizānu kara sagatavošanas sistēmu sagrāva, ieroču un munīcijas noliktavas likvidēja, jo netika pieļauts, ka kara darbība varētu notikt pašu teritorijā.¹⁰ „Apmēram astoņus gadus,” pēc atgriešanās no Spānijas pilsoņu kara A. Sproģis rakstīja priekšniecībai, „es nodarbojos ar cilvēku komplektēšanu partizānu un diversijas grupām, tās vadīju, tieši piedaloties aktu organizēšanā. .. Mūsu darbiniekus izmanto nevis specialitātē, bet uzdod vākt kritušos, piedalīties arestos, arestēto konvojēšanā, noslogo ar dežūrām utt.”¹¹

PSRS vadības pāreja uz uzbrukuma stratēģiju, kā raksta mūsdienu krievu vēsturnieki,¹² veicināja atteikšanos arī no partizānu kara stratēģijas un taktikas izstrādāšanas. PSRS Apvienotās Valsts politiskās pārvaldes un IeTK vienības arī Pleskavas apgabalā Baltijas valstu pierobežā pilnīgi tika likvidētas līdz ar PSRS valsts robežas pārnešanu uz rietumiem 1940. gadā.¹³ PSRS vadība demontēja partizānu sagatavošanas darbus, lai gan Vācijas armija 1930. gadu otrajā pusē partizānu karam gatavojās.¹⁴ Partizānu darbības sekmes noteica vairāki apstākļi: 1) partizānu profesionālā sagatavotība; 2) partizānu darbības optimāla plānošana; 3) partizānu komandieru un ierindnieku iniciatīva. Nekā tamlīdzīga PSRS vadība 1941. gadā neparedzēja¹⁵ un par to neinteresējās. Tādējādi VK(b)P CK un PSRS vadība valsts aizsardzībai, evakuācijai, kā arī bruņotās un nevardarbīgās pretošanās organizēšanai Vācijas un PSRS kara sākumā vairāk nekā pusgadu nebija gatava. PSRS militārās pretošanās vēsturi pēc Vācijas armijas uzbrukuma shematiski var iedalīt četros galvenajos posmos – apjukuma posms, specdienestu posms, ielenkto posms un organizēto kaujinieku posms, lai gan pēdējie trīs posmi praktiski noritēja vienlaikus.

Vācijas un PSRS kara sākumā arī PSRS absolūtajai varai nebija priekšstata par partizānu kara iespējām un formām. Tāpēc VK(b)P CK un PSRS TKP vadība aprobežojās tikai ar parastajām direktīvām un lēmumiem. Tādas bija PSRS TKP un VK(b)P CK 1941. gada 29. jūnija direktīva¹⁶ un 1941. gada 18. jūlija VK(b)P CK lēmums „Par cīņas organizēšanu vācu karaspēka aizmugurē”.¹⁷ 1941. gada 29. jūnijā direktīva uzdeva: „Ienaidnieka ieņemtajās teritorijās izveidot partizānu vienības un diversiju grupas cīņai pret ienaidnieka armijas daļām” (5. §).¹⁸ Lēmumā bija dots uzdevums spridzināt tiltus, ceļus, dedzināt noliktavas.

⁷ Соколов Б. Оккупация. – 37. lpp.

⁸ Турпат, 38. lpp.

⁹ Партизанское движение. – Москва, 2001. – С. 70.

¹⁰ Попов А. Диверсанты Сталина. – Москва, 2004. – С. 53.

¹¹ Боярский В. Партизаны и армия. – Москва, 2001. – С. 61–62.

¹² Партизанское движение. – Москва, 2001. – 69. lpp.

¹³ Литвинов М., Седунов А. Шпионы и диверсанты. – Псков, 2005. – С. 170.

¹⁴ Директивное письмо о террористической диверсионной и шпионской деятельности немецких троцкистов по заданию гестапо на территории Союза ССР. – Москва, 1937. Строго секретно. № 220. НКВД СССР Главное управление Государственной безопасности.

¹⁵ Старинов И. Мины замедленного действия. – Москва, 1999. – С. 123.

¹⁶ Директива СНК СССР и ЦК ВК(б)П от 29 июня 1941 года.

¹⁷ Постановление ЦК ВК(б)П от 18 июля 1941 года «Об организации борьбы в тылу германских войск». – КВСПВА, 17. f., 162. apr., 36. l., 55. lp.

Taču direktīvas iegūlās Maskavā, un bez komandas no Maskavas neviens vadītājs neuzdrošinājās pats kaut ko iesākt. Vācijas un PSRS kara sākumā VK(b)P vadība, kura bija pieradusi ignorēt tautas lomu, neaicināja uz partizānu karu. 1941. gada 3. jūlijā uzrunā tautai J. Staļins aicināja iedzīvotājus dedzināt mežus, iznīcināt pārtikas krājumus, bet neaicināja pat Vācijas kara rezultātā aizmugurē palikušos sarkanarmiešus uz partizānu karu, kas jau 1941. gadā varētu veidot Otro fronti.¹⁹ VK(b)P CK vadība ar J. Staļinu priekšgalā PSRS partizānu kustībā redzēja tikai „nežēlīgus tautas atriebējus”.²⁰ Tā kā ne VK(b)P CK, ne VAK nekādu ideju par cīņas organizēšanu Vācijas frontes aizmugurē nebija, kaujinieku organizēšanai Valsts aizsardzības komitejā (VAK) iesniegti vairāki projekti. PSRS VDTK 1941. gada 29. jūnija (Nr. 136) un 1941. gada 1. jūlija (Nr.168) direktīvas „Par valsts drošības orgānu uzdevumiem kara laikā”²¹ norādīja neatšifrētos VDTK darbiniekus, arī aģentūru, atstāt pretinieka frontes aizmugurē (1. un 2. §) un kopā ar PSRS IeTK darbiniekiem organizēt kaujinieku vienības un kaujas grupas okupētajā teritorijā.²² 1941. gada 22. jūlijā PSRS Aizsardzības tautas komisārs S. Timošenko bija izstrādājis projektu pie PSRS Aizsardzības tautas komisariāta (ATK) Galvenās pārvaldes kaujinieku formēšanai (*Главныйформ*) ģenerālleitnanta V. Repina vadībā okupētajā Dienvidkrievijā (Donā, Kubaņā, Terekā), organizēt „1. Jātnieku tautas atriebēju partizānu armiju” ar kara padomi priekšgalā 33 008 cilvēku sastāvā. Autori sevišķi uzsvēra, ka masveidīgos pasākumos karavīri darbojas drošāk un pārliecinātāk.²³ Okupētajā Krievijas ziemeļdaļā autori paredzēja organizēt „1. Strēlnieku partizānu tautas atriebēju armiju” 26 465 cilvēku sastāvā. Abas partizānu armijas būtu pakļautas PSRS Valsts aizsardzības komitejai.

Šo projektu PSRS ATK tikai 1941. gada 7. decembrī nosūtīja VK(b)P CK sekretāram Georgijam Maļenkovam (1902–1988) un Josifam Staļinam līdz ar PSRS VAK lēmuma projektu „Par partizānu armiju veidošanu”.²⁴ Par VK(b)P CK fantastiskajiem uzskatiem izvērst PSRS partizānu darbību Vācijas armijas aizmugurē pirmajā pusgadā pēc Vācijas un PSRS kara sākuma liecina J. Staļina un G. Maļenkova 1941. gada 7. decembrī parakstītais plāns par divu PSRS partizānu armiju formēšanu Vācijas armijas aizmugurē. Parakstītā J. Staļina pavēle par septiņu PSRS partizānu divīziju izveidošanu palika uz papīra.²⁵ Taču 1942. gadā VK(b)P CK vadība, kā redzēsīm, mēģināja īstenot šos Staļina plānus.²⁶ 1941. gada rudenī vadība, sekojot kara ar Napoleonu paraugam 1812. gadā un somu – 1939.–1940. gadā, izvirzīja lozungu „Dzen vāciešus salā”.

1941. gada 17. novembra pavēlē (slepeni, Nr. 0428) PSRS Bruņoto spēku augstākais virspavēlnieks J. Staļins, pastiprinot savā 1941. gada 3. jūlijā runā teikto, uzdeva: „Atņemt iespēju vācu armijai novietoties ciemos un pilsētās, izdzīt vācu okupantus laukā no visiem apdzīvotajiem punktiem, izkvēpināt viņus no visām telpām un apsildītajām slēptuvēm

¹⁸ Колпакиди А., Прохоров Д. Империя ГПУ... – С. 139. PSRS ТКР un VK(b)P CK 1941. gada 29. jūnija direktīva Nr. P-509, kas uzdeva partijas un padomju orgāniem piefrontes apgabalos visu uzspridzināt un nodedzināt, publicēta dokumentu krājumā: sk. 52. lpp. (Органы государственной безопасности в Великой Отечественной войне. Начало. – Т. 2, кн. 1. – Москва, 2000. – № 337. – С. 121–123)

¹⁹ Боярский В. Партизанство вчера, сегодня, завтра. – Москва, 2003. – С. 222.

²⁰ «Беспощадные мстители народа»

²¹ Литвинов М., Седунов А. Шпионы и диверсанты.. – С. 199–200.

²² Turpat.

²³ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 18. l., 1.–7. lp.

²⁴ Turpat.

²⁵ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 18. l., 1.–2. lp.

²⁶ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 17. l.

un piespiest nosalt zem atklātām debesīm – tāds ir neatliekamais uzdevums, no kura īstenošanas lielā mērā ir atkarīga ienaidnieka sakāves un armijas sabrukuma paātrināšana.”

Augstākā Virspavēlnieka mītne pavēl:

„1. Sagraut un līdz pamatiem nodedzināt visus apdzīvotos punktus ienaidnieka aizmugurē 40–60 kilometru dziļumā no frontes pirmās līnijas un 20–30 kilometrus pa labi un pa kreisi no ceļiem. Apdzīvoto punktu iznīcināšanai norādītajās teritorijās nekavējoši pārsviet aviāciju, plaši izmantot artilērijas un mīnmetēju uguni, izlūku vienības, slēpotājus un partizānu diversiju grupas, kas apgādātas ar degmaisījuma pudelēm, granātām un spridzinām materiāliem.”²⁷

Otro projektu J. Staļinam 1941. gada septembrī iesniedza VK(b)P Baltkrievijas K(b)P sekretārs Pantelejons Ponomarenko,²⁸ kā redzēsīm, ar pulkveža Artura Sproģa ieteikumu. Taču arī līdz šī reālākā projekta īstenošanai bija jāpaiet gandrīz gadam, jāpaiet kaujām pie Maskavas 1942. gada ziemā.

Reāls spēks PSRS militārās pretošanās organizēšanai kara sākumā bija ielenktie karavīri. Taču PSRS vadība ielenktos neuzskatīja par īstiem partizāniem un, kā redzējām, vispirms 1942. gada pirmajā pusē pievērsās PSRS IeTK ieteiktajai cīņai pretinieka aizmugurē. PSRS IeTK „bija visaptverošs dienests, kurš paklausīgi veica visu veidu grauļošās darbības, kā arī visas katra veida „melnās” darbības”.²⁹ Tāpat darbojās Himlera organizācija SS un Vācijas Drošības policija – arī šajā jomā abas totalitārās valstis – PSRS un Vācija – bija līdzīgas. Šis PSRS IeTK trieciena virziens, kas visai efektīvs bija PSRS „lielā terora” laikā 1937.–1939. gadā, dominēja arī 1941.–1942. gadā un arī vēlāk ārpus Ļeņingradas, Baltkrievijas un Ukrainas partizānu novadiem cīņā pret vācu armijas aizmuguri. PSRS specdienestu un specgrupu darbība pretinieka aizmugurē kļuva par kaujinieku pirmo un galveno sastāvdaļu.

No pirmajām Vācijas un PSRS kara dienām PSRS IeTK 4. pārvaldes priekšnieks Valsts drošības pārvaldes vecākais majors Pāvels Sudoplatovs (1907–1996) vadīja izlūkošanas un diversiju darbu Vācijas armijas aizmugurē. PSRS IeTK Ļeņingradas apgabala 4. nodaļas vadītājs L. I. Koževņikovs vadīja diversiju, aģentūras, militārās izlūkošanas un partizānu veidošanas darbu pretinieka aizmugurē.³⁰ Balstoties uz 1941. gada 29. jūnija direktīvu, 1941. gada 5. jūlijā kā pirmo centru PSRS IeTK izveidoja Sevišķo grupu,³¹ lai organizētu kaujiniekus pretinieka aizmugurē arī Baltijā. Šī grupa vēlāk pārvērtās par PSRS IeTK 4. pārvaldi.³²

PSRS IeTK 4. (diversiju) pārvaldi P. Sudoplatova vadībā izveidoja 1942. gada 18. janvārī.³³ Pēc Ukrainas Partizānu štāba priekšnieka I. Starinova domām, P. Sudoplatovs bija vairāk terorists nekā diversants, kas lielā mērā noteica PSRS IeTK 4. pārvaldes darbību.³⁴ Padomju historiogrāfijā bija pilnīgi noklusēta PSRS VDTK vecākā Valsts drošības majora Alfona Novika

²⁷ Семиряга М. Коллаборационизм. – Москва, 2000. – С. 820.

²⁸ Письмо т. Сталину. Сентябрь 1941 года. К вопросу о постановке диверсионной работы. – KVSPVA, 625. f., 1. ар., 69. л.

²⁹ Маккензи У. Секретная история УСО. – С. 483.

³⁰ Литвинов М., Седунов А. Шпионы и диверсанты. – С. 205.

³¹ Судоплатов П. Разведка и Кремль. Записки нежелательного свидетеля. – Москва, 1996. – С. 149.

³² Судоплатов П. Спецоперации Лубянки и Кремля, 1930–1950 годы. – Москва, 1997. – С. 197, 202, 203. Šajā čekas brigādē bija 25 000 pārbaudītu cīnītāju, to skaitā 2000 ārzemnieku. (Органы государственной безопасности. – С. 187)

³³ Попов А. НКВД в партизанском движении. – Москва, 2003. – С. 161.

³⁴ Боярский В. Партизанство вчера, сегодня, завтра. . – С. 225.

(1908–1996) loma PSRS IeTK – VDTK kaujinieku un izlūku grupu iesūtīšanā un vadīšanā Latvijā. Par PSRS IeTK 4. pārvaldes pirmās daļas 1. un 2. nodaļas priekšnieku ar PSRS IeTK komisāra pavēli Nr. 0011241/84 1942. gada 1. jūnijā tika iecelts Valsts drošības pārvaldes vecākais majors Alfons Noviks. Viņa atbildībai bija pakļauta Latvijas PSR un Igaunijas PSR.³⁵ Par viņa vietnieku 1943. gada 14. septembrī PSRS IeTK komisārs iecēla Valsts drošības pārvaldes kapteini Albertu Sieku (1899–?). PSRS IeTK 4. pārvalde bija operatīvi pakļauta PSRS IeTK Sevišķajai grupai P. D. Sudoplatova vadībā, lai organizētu partizānu darbību, pagrīdi, izlūkošanu okupētajās teritorijās.³⁶ Arī savā autobiogrāfijā A. Noviks rakstīja, ka 1942.–1943. gadā vadījis šīs 4. pārvaldes nodaļas, bet 1943.–1944. gadā vadījis PSRS VDTK operatīvo grupu Latvijā.³⁷

PSRS kaujinieku praktiskajā organizēšanā un vadībā izšķirošā loma nebija VK(b)P CK, bet PSRS IeTK un VDTK, sākumā uzsvāru liekot uz šo spēka komisariātu speciālu karaspēka daļu izveidi. PSRS IeTK nodarbojās ar terora un diversiju organizēšanu ienaidnieka okupētajā teritorijā. Teroru un diversijas okupētajā PSRS teritorijā vadīja šī komisariāta 4. pārvaldes (terors un diversijas pretinieka ieņemtajās teritorijās) 2. daļa, bet tieši Latvijā kaujinieki sākumā bija pakļauti šīs daļas 6. nodaļai.³⁸ Pirmās daļas sastāvā bija iznīcinātāji, vēlāk strādnieku gvardi, bet viņu rezerve bija ielenktie sarkanarmieši.³⁹

Ar PSRS TKP un VK(b)P 1941. gada 26. augusta lēmumu Nr. 001151 vietējās valsts drošības orgānu grupas pārveidoja par PSRS, savienoto republiku un apgabalu četrām nodaļām, kas bija pakļautas PSRS IeTK Sevišķajai grupai.⁴⁰ PSRS IeTK četru nodaļu darba nolikums uzdeva tām veikt PSRS kaujinieku un diversiju grupu organizēšanu un koordinēt darbu ar PSRS IeTK sevišķajām nodaļām (*Особенные отделы*) (OO). Četras nodaļas organizēja aģentūras un militāro izlūkošanu, īstenoja diversijas. PSRS VDTK aģentūru desantēja ienaidnieka aizmugurē līdz 100 km no frontes līnijas, sākumā ar legendām par cilmi no PSRS „svešām šķirām”.⁴¹ Bez šiem spēkiem totalitārā komunisma valsts jau 1942. gada sākumā centās izveidot lielu vienotu centru un kaujinieku vienību.

Sākās otrā centra – PSRS IeTK Sevišķu uzdevumu atsevišķās motostrēlnieku brigādes (turpmāk SUAMB) organizēšana.⁴² SUAMB bija uzdots veikt izlūkošanu, diversijas un organizēt kaujiniekus pretinieka aizmugurē. SUAMB tieši piedalījās Centrālā partizānu kustības štāba (CPKŠ) un sešu vietējo partizānu štābu veidošanā. PSRS Valsts aizsardzības komiteja ar 1942. gada 30. maija pavēli noteica, ka no sešiem partizānu štābiem pieci štābi (83 %) jāvada čekistiem.⁴³ Nedaudz vēlāk arī LPKŠ, kā redzēsim, vadīja viens no SUAMB vadītājiem – Valsts drošības pārvaldes pulkvedis Arturs Sproģis. Sevišķo uzdevumu motostrēlnieku brigāde⁴⁴ Maskavā izvietojās „Dinamo” stadionā. Trešais centrs bija Sarkanās armijas Ģenerālštāba Galvenā izlūkošanas pārvalde (GIP). 1941. gada augustā Sarkanarmijas Galvenās izlūkošanas pārvalde pie Rietumu frontes štāba Izlūkošanas daļas izveidoja karaspēka daļu ar kodētu numuru 9903, lai veiktu diversiju un izlūkošanas darbu Vācijas

³⁵ KFVA, 9401. f., 9. apr., 909. l.

³⁶ Осназ. От бригады особого назначения к «Выстрелу», 1941–1981. – Москва, 2001. – С. 15.

³⁷ KFVA, 9401. f., 2. apr., 580. l.; KVSPVA, 17. f., 100. apr., 236454. l., 3.–9., 16. lр.

³⁸ Лубянка. Справочник. – Москва, 1997. – С. 276.

³⁹ Бродский В. Партизаны и армия. – Минск, 2003. – С. 69.–109.

⁴⁰ Органы государственной безопасности.. – С. 518.

⁴¹ Попов А. Диверсанты Сталина.. – С. 28–29.

⁴² ОМСБОН НКВД СССР.

⁴³ Попов А. Диверсанты Сталина.. – С. 24–25.

⁴⁴ Отдельная мотострелковая бригада особого назначения (ОМСБОН НКВД СССР). – Судоплатов П. Спецоперации. – Москва, 1997. – 198. lрр.

armijas aizmugurē.⁴⁵ Šo karaspēka daļu sākumā komandēja pulkvedis A. Širins, vēlāk – pulkvedis A. Sprogis.⁴⁶ Šajā karaspēka daļā sākumā ietilpa 1194 profesionāli izlūki, kaujās izcēlušies virsnieki un seržanti un brīvprātīgie, kuri apmācīti speciālosursos cīņām aizmugurē. Vienība 1941. gada 15. septembrī – 31. decembrī izdarīja 71 uzbrukumu aizmugurē. A. Sprogis pats parasti izvēlējās vienības personālu un nereti pats pavadīja izlūkus ienaidnieka aizmugurē. Vēlāk no šīs vienības izveidoja Rietumu frontes diversiju nodaļu. Starp vāciešu un PSRS izlūkiem frontē un aiz frontes izvērtās izlūku cīņa, kurā liela loma bija arī karaspēka vienībai Nr.9903.⁴⁷

Aktīvi darbojās minētā PSRS IeTK 4. pārvalde. Pēc pēdējiem publicētajiem datiem PSRS IeTK 4. pārvalde 1941.–1944. gadā bija sagatavojusi 35 PSRS partizānu un trīsarpus izlūku pulkus (1. tabula).

1. tabula

**PSRS IeTK 4. pārvaldes sagatavotie partizāni
(1941–1942)⁴⁸**

Nr.p.k.		Skaits
1	Kaujinieku vienības	1 798
2	Kaujinieki un komandieri	70 796
3	Diversantu grupas	1 153
4	Izlūki un spridzinātāji	7 143
Kopā		80890

Redzam, ka kaujinieku vadība jau no 1941. gada jūlija bija PSRS (IeTK, VDTK un GIP) specdienestu rokās un oficiāli pastāvēja decentralizācija, kas daļēji skaidrojama ar minēto iestāžu darbības slepenību. Visi PSRS kaujinieki bija politiski pārbaudīti, apmācīti, apbruņoti. Tā bija sava veida politiskā izlase darbam ārzemēs, t. i., Vācijā. Lai gan bija organizatoriskā decentralizācija (SZSA, PSRS VDTK – IeTK u. c.), visi kaujinieki (kombatanti) faktiski un arī oficiāli – no „SZSA partizānu vienību pagaidu nolikuma”⁴⁹ 1942. gadā līdz partizānu demobilizācijai 1944.–1945. gadā – bija SZSA un tai pakļauta sastāvdaļa, t. i., kaujinieki (kombatanti), nevis partizāni.

PSRS militārās pretošanās „otrā kāja” līdzās specdienestiem bija Sarkanās armijas ielenktās daļas (*окруженцы*) Vācijas frontes aizmugurē. PSRS vadības 1939.–1940. gadā sludinātais „blickkrigs” uzvarēt Rietumu imperiālismu „lielajā uzbrukumā ar maz asinīm” (*малой кровью*) jau 1941. gadā izgāzās, kad PSRS zaudēja uzbrukumam Vācijas pierobežā savesto dzīvo spēku ar lielāko tanku armiju pasaulē. Vācijas un PSRS karš no 1941. gada 22. jūnija pirmajām stundām notika PSRS teritorijā, Vācijas armijas tanku grupu triecieni grāva nepārtraukto ierakumu sistēmu, un VK(b)P CK un Sarkanās armijas vadībai vajadzēja domāt par uzbrukumiem pretiniekam arī no aizmugures – vispirms ar ielenkto armijas daļu palīdzību. Taču PSRS vadība kara pirmajos gados Sarkanarmijas gūstekņiem neuzticējās, pievērsoties, kā redzējam, sākumā specdienestiem.

Taču PSRS partizānu izveidošanos PSRS krievu, baltkrievu un ukraiņu bijušajos PSRS novados veicināja Sarkanarmijas virspavēlniecības 5 miljonu armijas lielākās daļas – ap 3

⁴⁵ Колпакиди А., Прохоров Дм. Империя ГПУ. – С. 247.

⁴⁶ Осипов Г. Товарищ Артур, кто Вы? – Москва, 1989. – 83 с.

⁴⁷ Попов А. Диверсанты Сталина. – С. 93–94; Колпакиди А., Прохоров Дм. Империя ГПУ. – 140 с.

⁴⁸ Пятницкий В. За линией германского фронта // Новая и новейшая история. – Москва, 2005, №. – С. 24.

⁴⁹ Временные положения о партизанских отрядах РККА. – КАМА, 1. f., 3. apr., 2. l., 19.–74., 392. lp.

<p>Der Kommandeur der Sicherheitspolizei Lettland - Aussenstelle Dünaburg</p> <p>gibt bekannt:</p> <p>Die Einwohner des Dorfes Morduki, Gemeinde Rundekai, insgesamt 47 Personen, haben geflüchtete Kommunisten und Rotarmisten bei sich aufgenommen und sie in jeder Weise unterstützt.</p> <p>Im Kampf gegen diese Elemente ist ein lettischer Polizei-Beamter erschossen worden.</p> <p>In konsequenter Anwendung des angekündigten Strafmasses bei dem Vorfall von Audrini habe ich sämtliche beteiligten Personen am 6. 1. 1942 in Ludsen erschossen lassen.</p> <p>gez. Tabbert SS-Obersturmführer.</p>	<p>Latviešu Drošības Policijas Daugavpils nodaļas komandieris</p> <p>paziņo:</p> <p>Morduku sādžas, Rundēnu pagastā, iedzīvotāji, kopā ar 47 personas, ir slēpuši pie sevis aizbēgušos komunistus un sarkanarmiešus un tos dotādi atbalstījuši.</p> <p>Ціпа ар šіем элементіем ір крітис віенс латвіеšu поліціјас іерēдніс.</p> <p>Konsekventi pielietojot Audrīņu gadījumā pieteikto soda mēru, es pavēleju 6. 1. 1942. gadā Ludzā nošaut visus notikumā iesaistītās personas.</p> <p>Tabbert SS-Obersturmführer.</p>	<p>КОМАНДИР ЛАТВИЙСКОЙ ОХРАННОЙ ПОЛИЦИИ ДВИНСКОГО ОТДЕЛА</p> <p>извещает:</p> <p>Жители деревни Мордуки, волость Рундены, общим числом 47 лиц, скрывали у себя беглых коммунистов и красноармейцев и вслески им помогали.</p> <p>В борьбе с этими элементами пал один латышский полицейский.</p> <p>В строжайшем применении объявленного наказания по случаю села Аудрины я дал приказ 6 1 1942 г всех участвующих лиц в Лудзе расстрелять.</p> <p>Tabbert SS-Obersturmführer.</p>
---	--	--

Latviešu Drošības policijas Daugavpils nodaļas komandiera SS pulkveža Taberta (Tabbert) rīkojums par Rundēnu pagasta Morduku sādžas 47 iedzīvotāju nošaušanu 1942. gada 6. janvārī Ludzā par aizbēgušo komunistu un sarkanarmiešu slēpšanu (LVKFDA, Nr. 87093)

miljonu sakoncentrēšana 1941. gada sākumā cieši pie Vācijas robežas, acīmredzot iebrukumam. Vācijas pēkšņais uzbrukums ļāva tās armijai triju nedēļu laikā pārvarēt divas trešdaļas attāluma līdz Maskavai. Gandrīz trīs miljonu sarkanarmiešu sagūstīšana 1941. gadā arī Vāciju sagaidīja pilnīgi nesagatavotu. 1941. gadā vācieši pat atbrīvoja no gūsta 318 800 sarkanarmiešu, to skaitā 277 100 ukraiņus. Līdz 1944. gadam Vācija atbrīvoja no gūsta 0,8 miljonu sarkanarmiešu.⁵⁰ Vācijas armija ielenca Baltkrievijas, Ukrainas un Krievijas teritorijās lielus Sarkanarmijas spēkus, kas daļēji kopā ar civiliedzīvotājiem kļuva par partizāniem. To noteica arī Sarkanarmijas virspavēlniecības stratēģiskā kļūda, kas sagaidīja Vācijas uzbrukuma galveno triecienu Ukrainā, bet saņēma to Baltkrievijā.⁵¹ Baltkrievijā, izņemot PSRS okupētos Polijas austrumu novadus (Rietumbaltkrieviju), izveidojās lielākās ielenktās Sarkanarmijas vienības. Tādējādi jau kara pirmajās nedēļās izveidojās Baltkrievijas partizānu novads bez VK(b)P CK vadības, lai gan vēlāk tā sev pierakstīja tālredzīgi plānoto pasākumu atstāt partizānu grupas un partijas vadību aizmugurē. Latvijā Sarkanās armijas atkāpšanās bija tik strauja, ka Vācijas armijai šeit neizdevās pilnībā īstenot „Barbarosas” plānā paredzēto sarkanarmiešu masveida ielenkšanu. Partizānu vienību veidošanos kavēja arī nelieli meži un iedzīvotāju neatsaucība.⁵²

⁵⁰ Рыбаковский Л. Людские потери России в войне 1941–1945. г. – Москва, – С. 40.

⁵¹ Васильев А. Был ли в 1941 г. Советский Союз готов к войне? // Вопросы истории. – Москва, 2005, № 1. – С. 108.

⁵² Strods H. Sarkanarmijas haotiskā atkāpšanās no Latvijas, 1941. gada 22. jūnijs – 1941. gada 5. jūlijs // Latvijas Okupācijas muzeja Gadagrāmata 2001. Nācija gūstā. – Rīga, 2002. – 31.–93. lpp.

Bēgot no sarkanarmiešu un aktīvistu vajāšanām,⁵³ atsevišķiem karavīriem izdevās paslēpties pie radiem, domubiedriem, tautiešiem. Par „Sarkanās bultas” komisāru 1944. gadā kļuva PSRS robežapsardzības virsnieks M. Streļņikovs, kurš vēlāk Krievijā pēc PSRS IeTK pratināšanas bija spiests izdarīt pašnāvību.⁵⁴ Septiņu bruņotu cilvēku grupa 1941. gada beigās bija izveidojusies Rēzeknes apriņķa Audriņu ciemā (sk. 2. tab.). Grupa bija ierīkojusi slēptuves zem zemes, brīvi pārvietojās un piedalījās ballītēs, kaut arī visi zināja, ka viņi ir bruņoti nelegālisti.

2. tabula

**Audriņu un Moluvjes ciemu bruņotie nelegālisti
1941. gada 18. decembrī⁵⁵**

Nr.p.k.	Vārds, uzvārds	Amats
1	Rodions Glušņovs (1918)	(Rēzeknes milicis 1940.–1941. g.), izbēdzis no Rēzeknes cietuma
2	Simons Veriščagins (1919)	(Vologdas apgabals) sarkanarmietis
3	Aleksandrs Sidorovs (1919)	(Alma-Atas pilsēta) sarkanarmietis
4	Grigorijs Nikolajevs	sarkanarmijas kapteinis
5	Stefans Marinins (1918)	(Penzas pilsēta) jūrnieks
6	Lavrens Glušņovs	Komjaunietis
7	Vasilijs Glušņovs	Skolnieks

1941. gada 18. decembrī vietējie policisti pārsteidza nelegālistus Audriņu ciemā, Glušnovu mājā, tīrot ieročus. Sadursmē viens policists krita, viens no karagūstekņiem nošauts. Nelegālistiem izdevās pa novadgrāvi izrauties no aplenkuma. Pēc Vācijas Drošības policijas datiem, 48 Audriņu iedzīvotāji slēpa Sarkanarmijas gūstekņus un nošāva vienu policistu. Par nelegālistu slēpšanu, izpildot Daugavpils apgabala komisāra rīkojumu, 1942. gada 4. janvārī 30 audriņiešus Rēzeknes tirgus laukumā publiski nošāva. Audriņu nodedzināšanas laikā 1942. gada 2. janvārī sprāga ēkā noslēptās rokasgranātas un munīcija, kaut arī ēka pirms tam bija rūpīgi pārmeklēta. Par brīdinājumu citiem izplatīja 6000 plakātus ar paziņojumu par Audriņu sodīšanu. Arī Ludzas apriņķa Morduku ciemā, kur arī slēpās komunisti, Ludzā 1942. gada 6. janvārī publiski nošāva 47 cilvēkus.

Baltkrievijas un Latvijas vēsture liecina, ka atsevišķu policistu vai vācu karavīru nošaušana „aiz stūra” vai sadursmēs, nesa lielākus zaudējumus iedzīvotājiem, nekā nodarīja zaudējumus pretiniekam.⁵⁶

Taču gūstekņu nošaušana neliecināja par Vācijas okupācijas varas zvērībām vien, kā to tēloja padomju propagandisti. Sarkanarmieši zināja, kas viņiem draud par palikšanu aizmugurē, kaut arī viņi pie tās nebija vainīgi, – drīzāk Sarkanās armijas sakāve un viņu komandieri. Taču PSRS vadība sarkanarmiešu nokļūšanu gūstā (arī J. Staļina dēlu) uzskatīja

⁵³ Strods H. Pirmā padomju gada aktīvistu vajāšanas, 1941.–1945. // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. – 16. sēj. – Rīga, 2005. – 106.–207. lpp.

⁵⁴ Vēstules, dokumenti par partizānu vienības „Sarkanā bulta” darbību. – TSDC, 1. f., 4. sēj., 1. l., 65. u. c. lp.

⁵⁵ V. Samsona arhīvs. – LZAA, 40. f., 5. apr., 41. sēj., 18. lp. 1963. g. 1.–5. jūnija skolotāju ekspedīcijā uz Audriņiem, 1943. 1.–5. VI Audriņos un apkārtnē nošauti 208 (205) cilvēki. 30 šīs sādžas vīrieši 1942. gada 4. janvārī Rēzeknē nošauti publiski. Pēc šiem avotiem minēti 5 sarkanarmieši. (LKM, paka 483, Nr. 4-50151, 901-VII).

⁵⁶ Боярский В. Партизанство вчера, сегодня, завтра. – С. 225.

par Dzimtenes nodevību, nereti vēlāk nošāva ierindas priekšā, ieslodzīja koncentrācijas nometnēs vai ieskaitīja soda bataljonos (*штрафные батальоны*). Lai ierobežotu Sarkanās armijas atkāpšanos, J. Staļins 1942. gadā izdeva pavēli Nr. 227 „Ne soli atpakaļ”. Karavīrus, kuri atstāja ierakumus, parasti nošāva pulka ierindas priekšā vai vieglākajos gadījumos nosūtīja uz soda bataljoniem. Uz vienu armiju frontē bija viens soda pulks ar apm. 2400 karavīriem, kuriem nereti bez artilērijas sagatavošanas bija pirmajiem jāiet uzbrukumā. Viens mēnesis soda vienībā skaitījās seši mēneši armijā. Aiz soda bataljona sekoja PSRS IeTK „nožogojuma vienība”, kura „atpalcējus” nošāva. Šī J. Staļina pavēle liedza sarkanarmiešiem atkāpties un ietekmēja arī kaujinieku skaitu. Sarkanās armijas gūstekņu cerības iestāties kaujiniekos parasti beidzās ar nosūtīšanu uz aizmuguri un ieslodzīšanu 19 specnometnēs, kuras bija izveidotas ar VAK 1941. gada 27. decembra pavēli. 1942. gada 4. jūnijā šajās nometnēs, kā ziņoja L. Berija, jau bija 128 132 cilvēki, to vidū 3277 virsnieki.⁵⁷ Vēlāk šo „dzimtenes nodevēju” skaits sniedzās pāri pusmiljonam. Tas veicināja „ielenktu” grupēšanos ap kaujiniekiem, partizānos un nemēģināšanu atgriezties pār frontes līniju Krievijā. Iekarotajās vietās VK(b)P CK, Augstākā virspavēlnieka mītne un Sarkanarmijas frontu pavēlniecība mēģināja organizēt un vadīt ielenktos sarkanarmiešus. Latvijā tādu nebija, jo sarkanarmieši uzskatīja Latviju par ienaidnieka zemi. Turpretī vecajās republikās „... daudzas savas kaujas operācijas,” raksta mūsdienu krievu vēsturnieki, „viņi veica kopdarbībā ar Sarkanās armijas karaspēku.”⁵⁸

Lai raksturotu kaujinieku darbības apstākļus Latvijā, jāmin trīs pamatfaktori: attieksme pret PSRS okupācijas varu 1940.–1941. gadā, iedzīvotāju noskaņojums, sākoties Vācijas iebrukumam, un izrēķināšanās ar padomju aktīvistiem.

Lielu triecienu padomju varas atbalstītājiem deva padomju okupācijas varas terors pret iedzīvotājiem (1941. gada 14. jūnija masveida deportācijas), Latvijas tradicionālo vērtību (privātīpašums, vārda, preses un reliģijas brīvība) iznīcināšana. Tā pati PSRS okupācijas vara uz ilgu laiku pati sagrava savas pastāvēšanas nestabilos pamatus. Pēc Vācijas uzbrukuma 24. teritoriālais korpuss līdz Latvijas robežai daļēji dezertēja vai tūlīt aiz robežas tika sakauts, izformēts un pārgāja uz 201. latviešu strēlnieku divīziju.⁵⁹

Pēc A. Novika datiem, 1941. gada vidū Latvijā izdevās mobilizēt tikai ap 700⁶⁰ brīvprātīgos cīņai pret Vāciju. Tajā pašā laikā Latvijas nacionālajos partizānos, pēc pulkveža Aleksandra Pļensnera 1941. gada 9. augusta nepilnīgā pārskata, bez kaut kādas pavēles bija organizējušies vairāk nekā 6 000 cilvēku. Sarkanarmijas un Kara jūras flotes izkliedēto, panikā atkāpjošos grupu sporādiskās apšaudes kopā ar aprīņu un pilsētu komiteju vienībām pie Liepājas un Alūksnes 1941. gada vasarā, kas izmantoja, kā raksta V. Samsons, partizānu kara metodes,⁶¹ nevar uzskatīt par PSRS partizānu vienībām.

No Imanta Sudmaļa (1916–1944) ziņojuma 1942. gada beigās par Liepājas aizstāvēšanu redzams, ka 1941. gada 17. jūnijā – 29. jūlijā tajā piedalījās 150–200 cilvēku grupās pa 7–9 cilvēku, kuri visi bija bruņoti. Taču nekādu sarunu vai rīkojumu par palikšanu Vācijas armijas aizmugurē, spriežot pēc šī dokumenta, nebija. Gluži otrādi, pat Sarkanarmijas virsnieki, kā rakstīja I. Sudmalis, pārgērbās privātās drēbēs un bēga, kā kurš spēja.

⁵⁷ Органы государственной безопасности в Великой Отечественной войне. – Т. 3., кн. 1. – Москва, 2003. – С. 822–839; Bischof G., Karner S., Stelze-Marx B. Kriegsgefangene des Zweiten Weltkrieges. – Wien-München, 2005.

⁵⁸ Боевые действия партизан и подполья // Великая Отечественная война. – II. – Москва, 1998. – 351. lpp.

⁵⁹ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1940.–1959. – Rīga, 1981. – 104. lpp.

⁶⁰ LVA, 302. f., 5. apr., 59. l., 3. lp. Nevis vairākus pulkus, kā rakstīja pēckara gados.

⁶¹ Latviešu tautas cīņa.. – 245.–246. lpp.

Vācijas armijas specvienības rīkojās drakoniski, par vienu nošauto vācieti nošāva 30 ķīlniekus.⁶²

„Lielvācijas vadoņa propagandas lielakcijas” un cenzūras ietvaros Vācijas okupācijas vara izmantoja spontāno tautas reakciju pēc PSRS okupācijas varas krišanas, lai īstenotu savu okupācijas politiku.⁶³ Kaujinieku darbību Baltijā apgrūtināja arī tas, ka daudzi iedzīvotāji šeit bija cietuši 1940.–1941. gadā un, krievu vēsturnieka A. Popova vārdiem runājot, „daļa iedzīvotāju nepieņēma padomju varu”.⁶⁴ Tāpēc propagandai, lai „cīnītos par padomju varu”, ja tāda arī būtu, Latvijā nebija nozīmes. Iedzīvotāju lielākā daļa labāk piecieta vācu okupāciju, nekā gribēja, lai Latvijā atgrieztos PSRS terors.

Vācijas armijas 38. korpusa Izlūkdaļas (Abt. 1c) ziņojumi, virzoties cauri Latvijai (Rīga–Veselava–Ape) 1941. gada 4.–10. jūlijā liecināja, ka iedzīvotāji šo armiju sagaidīja ar cerībām uzlabot savu materiālo stāvokli. Iedzīvotāju aptaujas Pleskavā liecināja, ka cilvēki dzīvojuši sliktos mājokļos, 1941. gada pavasarī trūcis pārtikas.⁶⁵ Ar partizāniem Vācijas armija sastaposies tikai 1941. gada 27. jūlijā – 6. augustā Peipusa ezera austrumu puses mežos, taču, ciemos ieceļot stārustus, stāvoklis uzlabojies.

Vācijas uzbrukuma sākumā LK(b)P CK, lai gan jau iepriekš bija saņēmusi vairākus Maskavas norādījumus, izrādījās, ka nav spējīga domāt, vadīt un arī organizēt. „Vērmahta uzbrukuma sākumā LK(b)P CK un valdības vīri un sievas,” 2005. gada 1. februārī rakstīja V. Samsons, „daudz mītiņoja fabrikās u. c., izklīdzot tukšas patriotisma frāzes, bet neko nedarīja, lai sagatavotos skaidri redzamās drīzās okupācijas notikumiem. Partijas un padomju funkcionāri, iebaidīti jebko uzsākt bez „tētiņa” ziņas no Maskavas.. ne pirkstu nepakustināja, lai savlaicīgi sagatavotu bāzi partizānu kustībai.”⁶⁶

LK(b)P CK un LPSR valdība 1941. gada jūlija pirmajās dienās steidzami devās uz Valku un vēlāk uz Novgorodu, neorganizējot iedzīvotāju un iekārtu evakuāciju, nerunājot jau nemaz par nelegālo vadītāju atstāšanu. Latvijas čekisti līdzās LK(b)P CK un LK(b)P apriņķu komiteju vadībai bija tik čakli bēgšanā, ka nepalika, kas cīnītos pret Vācijas okupāciju. 1941. gada 24. jūnijā VK(b)P CK Politbiroja nodibinātās PSRS Tautas komisāru evakuācijas padomes⁶⁷ dokumentos Maskavā par 1941. gadu nekādi materiāli par Latvijas evakuāciju nav saglabājušies,⁶⁸ jo organizēta evakuācija nav notikusi. 3722 cietumniekus, arhīvu specdaļas, PSRS IeTK un VDTK darbiniekus kopā ar Sarkanās armijas ģimeņu locekļiem evakuēja šīs organizācijas, bet aktīvisti un ebreji „atkāpās” uz savu roku, sasniedzot 51 000 cilvēku. Kopā starp evakuētajiem un bēgļiem 13 705 bija latvieši.⁶⁹

⁶² Судмалис И. Защита Лиепай. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 84.–85. lp. I. Sudmaļa rakstītais runā pretī rēckara „patriotisko” vēsturnieku sacerējumiem: Белевитнев Р, Лось А. Защитники Лиепай. – Рига, 1963; Савченко В. Оборона Лиепай. Ход. Значение. – Рига, 1981. Для служебного пользования. Отпечатано 300 экз. Экз. № 000248.

⁶³ Pavlovičs J. Okupācijas varu maiņa Rīgā 1941. gada vasarā // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. – 16. sēj. – Rīga, 2005. – 203.–277. lpp.

⁶⁴ Попов А. Диверсанты Сталина.. – С. 117.

⁶⁵ General-komando 38 Armeekorps. Abteilung 1c. Tätigkeitbericht 27.5-41 – 71.3.42. (VFA MA, RH 24 – 38/162, 2.–3. lp.

⁶⁶ V. Samsona vēstule autoram 2005. gada 1. februārī. – Autora arhīvs.

⁶⁷ KVSPVA, 17. f., 162. lp.; 36. l., 115. lp., 115. §. Priekšsēdētājs Lazars Kaganovičs, vietnieks Aleksejs Kosigins.

⁶⁸ KFVA, 6822. f., 1. apr.

⁶⁹ Strods H. Latvijas pirmās padomju okupācijas aktīvistu vajāšanas (1941. g. 23... jūnijs – 1945. gads) // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. – 16. sēj. – Rīga, 2005. – 123. lpp.

Latvijas iedzīvotāju attieksme pret padomju varas aktīvistiem svārstījās starp nicināšanu un atriebību. Pirmajās nedēļās pēc Vācijas armijas ienākšanas latviešu paš aizsardzības vienības arestēja 7144 Latvijas civiliedzīvotājus, no kuriem ne mazāk kā 800 nekavējoši nošāva. Pēc Visvalda Lāča domām, 1941. gada otrajā pusē politiskajā terorā gāja bojā 12 000 cilvēku,⁷⁰ bet, pēc autora aprēķiniem, – ap 10 000 cilvēku.⁷¹ 16 stacionārie cietumi un aizvietotājcietaumi bija pārpildīti.⁷² Pēc Vācijas Drošības policijas aprēķina, Latvijas cietumos varēja ievietot 2350 ieslodzītos. Tāpēc Latvijas SD priekšnieks R. Lange 1941. gada 1. decembrī rakstīja Baltijas Drošības dienesta priekšniekam, ka Rīcības komandas 2 (*Einsatzkommando 2*) teritorijā vien atrodas 3000 ieslodzīto. Pēc Dr. Rūdolfa Langes domām, bija trīs izejas: ieslodzītos likvidēt, ievietot koncentrācijas nometnēs (*KZ*) vai atbrīvot. Taču, kaut arī daudzi aktīvistu tika nošauti, arestiem turpinoties, ieslodzīto skaits palika tāds pats, kā bijis, – 3000. Tāpēc Berlīnē 1941. gada 6. oktobrī piekrita ierīkot paplašinātu cietumu ar 3800 vietām.⁷³

SD Latvijas palīgpolīcijas 1941. gada meklējamo personu sarakstā Nr. 1 bija 4846 personas, no kurām 374 sagūstītas.⁷⁴ Meklēja 559 iespējamus nelegālistus. Lielākā daļa no tiem bija bēgļi uz PSRS vai bijušie ielenkie sarkanarmieši (*окруженцы*), kuri slēpās pie radiem un paziņām. Ap 23 000 Latvijas pilsoņu tika ierakstīti „latviešu kartotēkā” iespējamai izsekošanai. Šīs Vācijas okupācijas varas darbības iznīcināja ne tikai iespējamus PSRS partizānus, bet arī viņu atbalsta bāzi.

Svarīga nozīme partizānu kara gatavībai bija tās vadības personālam. Partizānu karam piemērotu cilvēku uzskaitē un partizānu virsnieku kadru sagatavošana Lielbritānijā bija uzsākta jau 1939.–1940. gadā.⁷⁵ „Tālredzīgā” VK(b)P CK to uzdeva veikt mēnesi pēc Vācijas uzbrukuma. 1941. gada 18. jūlijā VK(b)P CK Politbirojs pieņēma lēmumu „Par cīņas organizēšanu vācu karaspēka aizmugurē”.⁷⁶ Šajā lēmumā teikts, ka daudzas partijas organizācijas „kauna pilnā veidā pamet savus kaujas posteņus, aiziet dziļā aizmugurē mierīgākās vietās un patiesībā pārvērš sevi par dezertieriem un nožēlojamiem glēvuļiem”. Lēmums uzdeva partijas organizācijām veikt pasākumus „savas ādas glābēju un dezertieru sagraušanai”. Lēmumā VK(b)P CK lika nacionālajām kompartijām organizēt pagrīdes komunistu grupas, kas vadītu partizānu kustību, organizēt diversiju grupas, atstāt tās pilsētās, izveidojot 2–35 savstarpēji saistītus cilvēkus, bet nesaistītus starp grupām. VK(b)P CK lēmums uzdeva komunistiskās partijas organizācijām okupētajā teritorijā pāriet nelegālā stāvoklī; PSRS IeTK un PSRS VDTK darbiniekiem, pilsoņu kara dalībniekiem organizēt kaujinieku vienības, kuras apgādāt ar iepriekš noslēptiem ieročiem, naudu un vērtslietām. Partijas organizāciju sekretāriem jāizlemj par labākajiem vadītājiem, kuru vārdi republiku partiju CK jāpaziņo VK(b)P CK. „VK(b)P CK pieprasa,” rakstīts lēmumā, „lai partiju organizāciju vadītāji personīgi vadītu visas cīņas vācu armijas aizmugurē.”⁷⁷ Šajā lēmumā iezīmētas kaujinieku darbības galvenās līnijas arī Latvijā – partijas vadība, nekādu sakaru starp grupām, sevišķi, ja tās nāk no dažādām organizācijām, naudas un vērtslietu izmantošana pagrīdes darbības nolūkiem un tamlīdzīgi.

⁷⁰ Lācis V. Latviešu tautas augšupeja, krišana un augšāmcelšanās // *Atmoda*. – 1989, 7. okt.

⁷¹ Strods H. Padomju aktīvistu vajāšana 1941.–1945. gadā // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. – 16. sēj. – Rīga, 2005. – 106.–204. lpp.

⁷² LVA, R-82. f., 1. apr., 254., 363. lp.

⁷³ KVKA SA, 504. f., 2. apr., 8. l., 146.–148., 152.–155., 163. lp.

⁷⁴ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 3. lp.; Strods H. Pirmā padomju okupācijas gada aktīvistu vajāšanas 1941.–1945. gadā .. – 106.–204. lpp.

⁷⁵ Макензи В. Секретная история УСО. . – С. 91.

⁷⁶ KVSPVA, 17. f., 162. apr., 36. l., 55. lp., 250. §. Lēmuma teksts nav publicēts.

⁷⁷ Turpat, 57. lp.

LK(B)P CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš, Latvijas PSR TKP priekšsēdētājs V. Lācis un VK(b)P CK un PSRS TKP pilnvarotais Latvijas PSR Vladimirs Derevjanskis (1902–1980) 1941. gada 10. septembrī ziņoja VK(b)P CK sekretāram Andrejam Andrejevam (1895–1971) un Evakuācijas padomes priekšsēdētājam Nikolajam Švernikam (1888–1970), ka kaujinieku vienību un pagrīdes darbu Latvijas PSR teritorijā „organizē [PSRS] IeTK, un šajā virzienā sasniegti nepieciešamie rezultāti”.⁷⁸ Latvijā, kā redzējām, 1941. gadā ne kaujinieku, ne pagrīdes darba organizēšanas nenotika. 1941. gada 10. septembrī LK(b)P CK vadība nezināja, cik un kādi komunisti palikuši Latvijā. Lai izpildītu minēto lēmumu, 1942. gadā un vēlāk LKP CK vadītāji Ieva Paldiņa (1896–), Ernests Ameriks (1897–1977), Arvīds Pelše (1899–1983) u. c. sastādījuši sarakstus par pagrīdes darbam atstātajiem LK(b)P funkcionāriem. Tā, piemēram, E. Amerika sarakstā iekļauti divdesmit LK(b)P atbildīgie darbinieki, kas atstāti vai iesūtīti darbam Latvijā pretinieka aizmugurē. Taču no tiem lielākā daļa bija bojā gājušie vai pēc 1942. gada nosūtītie komunisti.⁷⁹ A. Pelše pat ziņoja, ka 1941. gada septembrī Latvijā iesūtīti 26 cilvēki četrās specgrupās.⁸⁰ LK(b)P CK atskaitēs Latvijā iesūtīto komunistu skaits palielinājās, sevišķi pēc kara.

Pēc LK(b)P CK 1945. gada 1. jūnija oficiālās izziņas, no 1941. gada 1. jūlija līdz 1945. gada 1. jūnijam Latvijā palika 221 LK(b)P biedrs un kandidāts (4,7%), no kuriem (1941.–1945. gadā) tika nogalināts 61 (27,6 %).⁸¹ Tātad Latvijā palika 160 komunisti, starp tiem arī LK(b)P CK uzskaitē esošie sarkanarmieši, kuriem bija jāvada kaujinieki. Taču LK(b)P CK trūka datu par 1265 partijas biedriem (25 %), kuri nebija ne iesaukti Sarkanarmijā (24,9 %), ne evakuējušies (37,7 %), ne krituši frontē, ne miruši, ne atradās kaujinieku vienībās. Iespējams, ka viņi arī bija gājuši bojā. V. Samsons 1974. gadā savukārt rakstīja, ka 120 (2,3 %) komunistu „bija LKP CK uzdevumā speciāli atstāti vai iesūtīti ienaidnieka aizmugurē”.⁸² Citā LK(b)P CK izziņā 1942. gadā rakstīts, ka pretinieka aizmugurē bija atstāti tikai 12 komunisti.⁸³ Arī V. Samsons atzina, ka nelielā komunistu un komjauniešu skaita dēļ nevienā no kaujinieku vienībām Kurzemē, izņemot Sarkano bultu, nevarēja izveidot partijas vai komjaunatnes organizāciju,⁸⁴ jo tajās katrā vajadzēja būt vismaz trim biedriem. Tātad nekādas LK(b)P CK vadības aizmugurē faktiski nebija.

Baltkrievijā 1941. gadā „ielenkītie” slēpās lielos mežos un sāka meklēt ieročus, – tā 1944. gada beigās vēstīja gvardes leitnants Rihards Šneiders un 2. LPB komandieris Pēteris Ratiņš (1911–1986), – lai 1942. gada rudenī caur frontes pārrāvumu Neveļa–Daugava nokļūtu vācu aizmugurē, bet Latvijā 1941. gadā tādu spēku nebija. No Latvijas visi potenciālie partizāni, kā redzējām, aizbēga vai tika nošauti. „Tāpēc partizānu kustības organizatoru uz vietas nebija. Tādi bija jāsaņem no padomju aizmugures.”⁸⁵ Daži no cietumiem izbēgušie aktivisti mitinājās pie radiem vai pārgāja robežu uz Baltkrieviju bez LK(b)P CK ziņas. Kara sākumā kaujinieku personālsastāvu veidoja komunistiski noskaņoti vai bezizejā nonākuši PSRS

⁷⁸ KFVA, 6822. f., 1. apr., 422. l., 156.–161. lp.

⁷⁹ Список ответственных работников КП(б) Латвии, оставшихся или направленных на специальную работу в тыл войск противника. (LVA, 302. f., 5. apr., 45. l., 72. lp.)

⁸⁰ LVA, 302. f., 5. apr., 45. l., 63. lp.

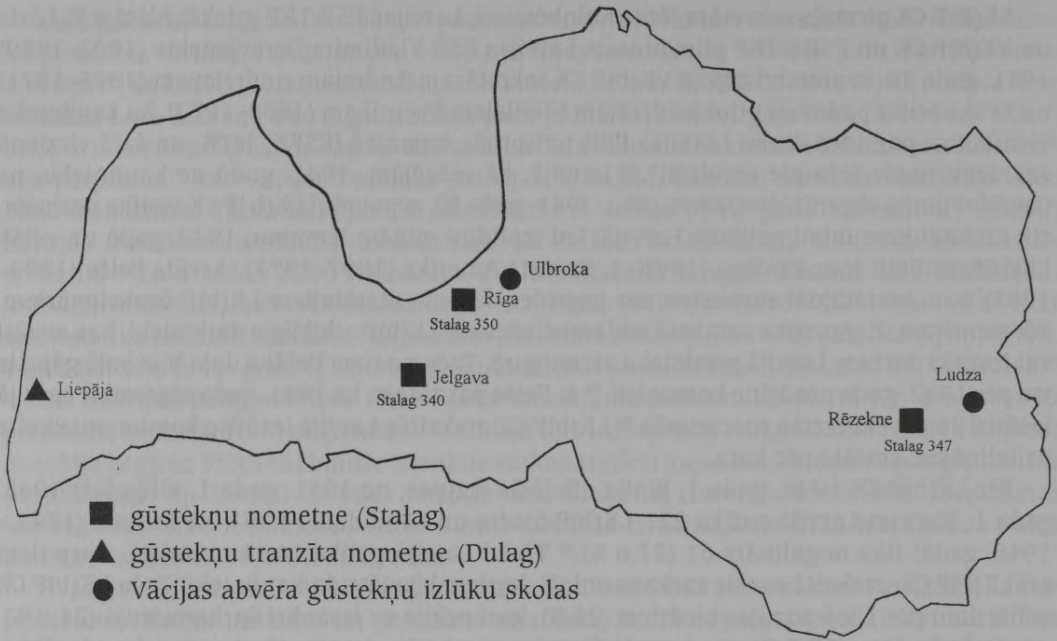
⁸¹ Справка о движении состава парторганизации Латвийской республики, 1 июня 1941 – 1 июня 1945 г. – LVA, 101. f., 8. apr., 54. l.

⁸² Samsons V. Kurzemes meži šalc.. – 19. lpp.

⁸³ LVA, 302. f., 5. apr., 45. l., 72. u. c. lp.

⁸⁴ Samsons V. Kurzemes meži šalc.. – 28.–29. lpp.

⁸⁵ Шнейдерс Р., Ратиныш П. Тактические вопросы боевой работы партизанских бригад и отрядов. Сов. секретно. – LVA, 302. f., 2. apr., 25. l., 1.–2. lp.

Sarkanarmiešu gūstekņu nometnes Latvijā un skolas gūstekņu sagatavošanai par izlūkiem padomju aizmugurē (1942–1944)

pilsoņi. Par tādiem tika uzskatīti arī no Vācijas cietumiem izbēgušie. 1941. gada 13. novembrī no Ludzas cietuma izbēga astoņi⁸⁶ ieslodzītie, no kuriem pieci vēlāk kļuva kaujinieki.

Kaut arī pats J. Staļins kara pirmajās dienās neaicināja sākt partizānu darbību pret vāciešiem, daži Latvijas vēsturnieki, bez šaubām, LKP CK Aģitācijas un propagandas daļas uzdevumā, vienbalsīgi apgalvoja, ka LK(b)P CK kaujinieku kustību organizējusi kopš kara pirmajām dienām.⁸⁷ Taču šie autori nekur līdz šim nav norādījuši, kādās vietās un kā šo kustību LK(b)P CK organizējusi, parasti, tāpat kā LK(b)P CK ziņās, tikai minot, ka Rīgā, Daugavpilī, Valkā un Valmierā palikuši daži komunisti. Taču Sarkanajai armijai līdzī neatkāpušies komunisti, ja tādi arī bija, neorganizēja nekādu militāro pretošanos Vācijas okupācijas varai.

Savukārt, Vācijas vadība savā kroņa optimismā kara sākumā pārvērtēja militāros un politiskos panākumus un nenovērtēja kaujinieku iespējas. Slepējā apspriedē pie Ā. Hitlera 1941. gada 16. jūlijā nolemts: „Krievi tagad izdevuši pavēli par partizānu karu mūsu frontes aizmugurē. Šis partizānu karš arī mums ir izdevīgs: tas dod mums iespēju iznīcināt visus, kas pret mums uzstājas.”⁸⁸ Tas Latvijā arī tika darīts. Taču Vācijas okupācijas politika – jau minētā „zemes attīrīšana” jauno iekarotāju kolonizācijai un ekonomiskie un politiskie spaidi – parāda, ka Latvijas iedzīvotāji novērsās no „atbrīvotājiem”⁸⁹ drīz pēc „blickrīga” zaudējumiem.

⁸⁶ Modests Kiščenko, Vasilijš Kužeļevs, Edvards Lurins, Ignats Bricis, Mihails Kodoļevs. – LZAA, 40. f., 5. apr., 39. l.

⁸⁷ Ūdre A. Ienaidnieka aizmugurē.. – 93. lpp.

⁸⁸ Откровения и признания. – Смоленск, 2000. – С. 277.

⁸⁹ Strods H. Zem melnbrūnā zobena. – Rīga, 1994.

Pārskatā par 1941. gada 16. oktobri – 1942. gada 31. janvāri Rīcības grupas „A” komandieris ģenerālmajors Valters Štālekera (1900–1942) iedaļā par iedzīvotāju noskaņojumu (*Stimmungsbbericht*) norādīja, ka „Latvijas iedzīvotāju noskaņojums mainās par sliktu vāciešiem, kura cēlonis ir frontes stāvoklis un frontes bēgļu baumas. Vāciešiem draudzīgie latvieši,” rakstīja V. Štālekera, „iekšēji ir konjunktūras politiķi un politiski žonglieri.”⁹⁰ Pie Ģenerālkomisāra pārvaldes Rīgā darbojās propagandas nodaļa.⁹¹ Taču tās darbības ietekme arvien vairāk samazinājās. Rīcības grupas A pārskata ziņojumā no 1941. gada 16. oktobra līdz 1942. gada 31. jūnijam minēts, ka baumas par vācu armiju un iedzīvotāju negatīvo noskaņojumu Latvijā izplatot bēgļi no Krievijas, kā arī Ulmaņa anglofilie piekritēji. Baumas izplatoties galvenokārt no Rīgas, tās veicinot arī angļu un zviedru radoraidījumi.⁹² Tajā pašā iedaļā secināts, ka mazinās iedzīvotāju sajūsma par vāciešiem, jo izplatās Krievijas propaganda, ka boļševiku partija sodīs visus, kas sadarbojušies ar vāciešiem un veiks teroru.⁹³ Šo uzticības zudumu nespējot novērst ne vāciešiem ļoti draudzīgais⁹⁴ luterāņu arhibīskaps Teodors Grīnbergs (1870–1962), ne pareizticīgo eksarhs Sergijs Voskresenskis (1898–1944), kurš savā darba kabinetā pie sienas novietojis pat Ā. Hitlera bildi un Vācijas karogu ar kāškrustu.⁹⁵ Lai ierobežotu Vācijas okupācijas varai kaitīgu ziņu cirkulāciju, 1942.–1943. gadā Vācijas okupācijas vara pastiprināja pasta un telegrāfa cenzūru, kas bija stingra jau 1941. gadā.⁹⁶

Kaujinieku darbība ne tikai Latvijā, bet arī visā Austrumeiropā 1941. gadā ierobežojās ar izpletņlēcēju desantēšanu. Kā redzams no Vācijas Drošības policijas ziņojumiem līdz 1941. gada decembrim, Vācijas okupētajā teritorijā Austrumeiropā konstatēts 351 izpletņlēcējs, no kuriem 181 (51 %) ir sagūstīti, bet 170 vēl nav sagūstīti.⁹⁷

Ar PSRS partizānu organizēšanu, kā minēts, nodarbojās PSRS specdienesti. Pirmās direktīvas un ziņojumus par kaujinieku organizēšanu Igaunijā un Kaļiņinas frontē PSRS IeTK Sevišķās nodaļas un PSRS VDTK apgabalu pārvaldes izdeva jau 1941. gada 24. un 29. jūlijā,⁹⁸ taču rezultātu Igaunijā nebija.

Latvijas K(b)P CK 1941. gada beigās nodarbojās ar atrakstīšanos un „prožektu” sastādīšanu nākotnei. LK(b)P CK birojs, izpildot J. Staļina norādījumu „Par visu iespējamo palīdzību fronteī un partizānu kustības kara izvēršanu ienaidnieka aizmugurē”, jau 1941. gada 30. oktobrī pieņēma lēmumu, kurā atzina, ka šis norādījums „tiekl izpildīts neapmierinoši”. Partizānus organizēt Latvijā bija uzdots LK(b)P CK biroja loceklim Ernestam Amerikam un Alfonam Novikam. Tādējādi par PSRS partizānu vadītājiem Latvijā iecēla politdarbinieku un čekas darbinieku, kuri savas vadītārvietas saglabāja līdz kara beigām. Taču ar PSRS partizānu „iedabūšanu” Latvijā neveicās. LK(b)P CK birojs 1941. gada 30. decembra sēdē atzina, ka partizānu kustība Latvijā netiek pietiekami vadīta. Lai uzlabotu šo darbu, nolēma partizānu kustības vadīšanai Latvijā izveidot biroju, kuru vadītu no centra uz Latviju nosūtītie 2–3 cilvēki, kā arī daži atstātie partizānu kustības

⁹⁰ „Deutschfreundliche Letten leben in ihr eines Konjunkturpolitiker und politischen Jongler”. – KVKA SA, 500. f., 4. apr., 91. l., 12. lp.

⁹¹ Turpat, 27. lp.

⁹² Gesamtbericht von 16. Okt. bis 31. Junie 1942. – KVKA SA, 500. f., 4. apr., 92. l., 13.–14. lp.

⁹³ Turpat, 120. lp.

⁹⁴ „sehr deutschfreundlichen Mann”

⁹⁵ Gesamtbericht von 16. Okt. bis 31. Junie 1942. – KVKA SA, 500. f., 4. apr., 92. l., 72. lp.

⁹⁶ Turpat, 4. apr., 283. l., 3., 6., 10. lp.

⁹⁷ Ereignissmeldungen in Abwehrpolizeischen Hinsicht. – KVKA SA, 500. f., 1. apr., 757. l., 9. lp.

⁹⁸ Органы государственной безопасности в Великой Отечественной войне. – Т. 2, кн. 1. – Москва, 2000. – С. 403–405 (№ 446); с. 416 (№ 807).

⁹⁹ Заседания бюро ЦК КП(б) Латвии. – LVA, 101. f., 1. apr., 24. l., 3.–4. lp.

norādījumi „Par partizānu vienību, iznīcinātāju un diversiju grupu organizēšanu pretinieka aizmugurē” galvenokārt uzdeva partizāniem nodarīt zaudējumus pretiniekam, neiesaistoties ar to kaujā.¹⁰⁴

Baltijā 1941. gadā un 1941.–1942. gada ziemā kaujinieku vispār nebija, bet arī Baltkrievijā gan neveiksmīgo kauju, gan nepietiekamas organizācijas, gan apgādes trūkuma dēļ aizgāja bojā lielākā daļa bijušo ielenkto sarkanarmiešu. Baltkrievijā šai laikā bija palicis mazāk kā 12 % vienību.¹⁰⁵ Pat tipiskajos „partizānu novados”, partizāniem nespējot saglabāties, PSRS vadība turpināja desantēšanu. Pēc publicētiem datiem, no 1941. gada augusta līdz 1942. gada jūnijam PSRS specdienesti ienaidnieka aizmugurē Ukrainā desantēja 778 partizānu vienības un 612 diversiju grupas 28 754 cilvēku sastāvā.¹⁰⁶ Taču no desantētajiem partizāniem izdzīvoja tikai 7 %.¹⁰⁷

1941. gada 8. novembrī Vijciema apkārtnē desantēja 10 cilvēku grupu bez radiosakariem, kura gāja bojā (3. tabula).

3. tabula

**Ziemeļrietumu frontes Izlūkošanas daļas B. Rezgaļa grupa
1941. gada 8. novembrī Vijciemā¹⁰⁸**

Nr.p.k.	Vārds, uzvārds	Dzimšanas gads	
1	Boļeslavs Rezgalis	1917	Komandieris
2	Vilis Līkops	1922	Komandiera vietnieks
3	Ziedonis Dzērve	1922	
4	Margonis Zemītis	1920	
5	Edvards Roze	1921	
6	Ādolfs Pechols	1922	
7	Kārlis Krontāls	1919	
8	Pēteris Kirilovs	1922	
9	Andrejs Mihailovs	1922	
10	Jānis Garokaters	1916	

Arī Ņeņingradas apgabalā saglabājās tikai 48 (12 %) vienības no tām 400 vienībām, kas darbojās 1941. gada rudenī. Izdzīvojušo partizānu īpatsvars liecina arī par vides apstākļiem un iedzīvotāju atbalstu. Uzlabojot kaujinieku sagatavošanu un apgādi 1944.–1945. gadā, desantēto zaudējumi bija mazāki par 10 %.¹⁰⁹ Ar radiomītiņiem no Maskavas (1942. gada 1. martā u. c.) LK(b)P CK partizānu kustību Latvijā neizdevās noorganizēt. 1941. gada beigās sāka iesūtīt specgrupas.

Sprīžot pēc pašreiz pieejamiem avotiem, 1941. gada beigās Latvijas virzienā fronti pārgāja pirmās Sarkanarmijas specgrupas. Tās parasti dēvēja par Izlūkošanas kaujas vienībām, un tajās pa lielākajai daļai bija 10–12 cilvēku.¹¹⁰ Pēc dažiem datiem, viena no pirmajām nelegālajām grupām Boļeslava Paegļa (1917) vadībā 10 cilvēku sastāvā Latvijā

¹⁰⁴ Попов А. Диверсанты Сталина.. – С. 33.

¹⁰⁵ Turpat, 73. lpp.

¹⁰⁶ Turpat, 58. lpp.

¹⁰⁷ Turpat, 67. lpp.

¹⁰⁸ LVA, 200. f., 14. apr., 184. l., 4. lp.; Gesamtbericht von 16. Oktober 1941 bis 31. Januar 1942. – KVKA SA, 500. f., 4. apr., 92. l., 124.–126. lp.

¹⁰⁹ Turpat, 74. lpp.

¹¹⁰ Разведователно боевой отряд (РБО).

ieradās 1941. gada rudenī. Visi grupas dalībnieki gāja bojā.¹¹¹ Jau 1941. gada septembra beigās uz Latviju izsūtīja četras specgrupas 26 cilvēku sastāvā Pēteris Brieža (1905–1982) vadībā. Tās bija: 1) Abrenes–Rēzeknes–Gulbenes grupa (vadītājs Nikolajs Petrovs; 7 cilvēki); 2) Siguldas–Cēsu grupa (vadītājs Grigorijs Lobahs; 7 cilvēki); 3) Jelgavas–Rīgas grupa (vadītājs Ivans Naumovs; 5 cilvēki); 4) Daugavpils–Rēzeknes grupa (vadītājs Fricis Kohs; 6 cilvēki).¹¹² Taču arī šīs specgrupas „pazuda”. 1941. gada 9. oktobrī P. Brieža grupu desantēja 12–15 kilometru attālumā no Žīguru stacijas. Taču grupu jau tūlīt aplenca aizsargi, un tā ar visu raidstaciju „Sever” bija spiesta steigā atkāpties caur Abreni, 1941. gada 24. oktobrī nonākot PSRS teritorijā.¹¹³ PSRS specgrupu darbības 1941. gada beigās Latvijā nebija. Tādējādi gan minētajai kaujinieku desantēšanai, gan iefiltrēšanai nebija rezultātu.

Kaujinieku desantēšana un viņu „pazušana” 1941. gada beigās un 1942. gadā liecināja, ka nekādas vēra ņemamas padomju bruņotās un neapbruņotās pretestības Latvijā nebija.

Kaujinieku darbības iztrūkumu Latvijā 1941. gada otrajā pusē V. Samsons izskaidroja ar milzīgiem vācu soda vienību spēkiem, vietējās policijas vienībām, bāzu un rāciju trūkumu un bargo 1941. gada ziemu.¹¹⁴

Pretēji padomju vēsturnieku apgalvojumiem par aizmugurē atstātajām PSRS partizānu grupām,¹¹⁵ PSRS Iekšlietu ministrijas „Operatīvajos pārskatos un ziņojumos augstākajām instancēm par partizānu vienību un diversijas grupu operatīvajām kaujas darbībām 1941. g. 4. 8. – 1942. g. 8. 6.” aprakstītas šādu grupu cīņas Krievijā, Ukrainā, Baltkrievijā u. c., bet nav minētas nevienā Baltijas valstī.¹¹⁶ Arī 1942. gada 13. februārī J. Staļinam Valsts Aizsardzības komisariātā bija nosūtīts līdzīgs ziņojums¹¹⁷ un 1942. gada 6. martā – „Faktu apkopojums par partizānu vienību cīņām”.¹¹⁸ Taču nevienā no minētajiem dokumentiem nav minētas kaujinieku cīņas ne Baltijā, ne Latvijā. 1942. gada martā PSRS vadībai iesniegts „Nosūtīto diversijas grupu saraksts ienaidnieka aizmugurē”.¹¹⁹ Arī šajā sarakstā nav minēta neviena no „dzīvajām” iesūtītajām kaujinieku grupām Latvijā. Tas liecina, ka kaujinieku darbība Latvijā nenotika.

1942. gada sākumā Vidzemē tika desantētas izlūku un diversiju grupas. 1942. gada martā Rīgas apriņķa Birzgales pagastā 50 m no Kalnenieku mājām ar izpletni nolaidās trīs izpletņlēcēji. Viens no tiem bija ebrejs Šērs, viens nositās un vienu nošāva.¹²⁰ PSRS organizēja arī citas cīņas formas aiz frontes.

V. Štālekera „Rīcības grupa A” no Latvijas ziņoja, ka 1942. gada 2. aprīlī pie Madonas Sarkanu pagastā nezināma lidmašīna nometusi gaisa balonus ar uzliesmojošām vielām. Tādi

¹¹¹ Goba A. Izpletņi virs meža // Padomju Jaunatne. – 1968, 17. jūl.

¹¹² LVA, 302. f., 5. apr., 45. l., 63. lp.

¹¹³ Отчет о работе партизанской группы Бриедиса за период с 9 октября по 24 октября 1941 г. – LVA, 302. f., 5. apr., 12. l., 1.–5. lp.

¹¹⁴ Latviešu tautas cīņa.. – 255. lpp.

¹¹⁵ 1941. gada jūlijā viena grupa – 10 cilvēku, 1941. gada augustā – četras grupas un no Tallinas apkārtnes – divas partizānu grupas. 1941. gada vasarā un rudenī – izlūku un diversiju grupas utt. – Latviešu tauta Lielajā Tēvijas karā.. – 248., 253. lpp.

¹¹⁶ Оперсводки и донесения в высшие инстанции об оперативно боевых действиях партизанских отрядов и диверсионных групп 4.8.1941 – 8.6.42. (22 lpp.) – KFVA, P-9478. f., 1. apr., 22. l.

¹¹⁷ Turpat, 102.–109. lpp.

¹¹⁸ Сводка фактов о боевых действиях партизанских отрядов 6.3.1942. – Turpat, 118.–135. lpp.

¹¹⁹ Список диверсионных групп направленных в тыл врага. – KFVA, P-9478. f., 1. apr., 22. l., 160.–162. lpp.

¹²⁰ Jāņa Veides liecība. – LZAA, V. Samsona fonds, 4. f., 5. apr., 34. l., 297. lp.

baloni atklāti vēl sešos Latvijas pagastos. Kopā konstatēti 350 šādi baloni, kas ražoti divās dažādās vietās.¹²¹

Arī Vācijas izlūkdienesta ziņojumi liecina, ka no 1941. gada septembra līdz 1942. gada jūnijam Latvijā kaujinieku darbība neradīja problēmas. Vācijas Drošības policija 1942. gada 3. jūlijā ziņoja, ka Latvijā no 1941. gada septembra līdz 1942. gada jūnijam konstatēti 122 kaujinieki, spiegi un sabotieri. No viņiem 41 (34,4 %) krituši kaujās, 48 (39,3 %) sagūstīti, bet 32 (26,2 %) vēl ir uz brīvām kājām.¹²² Lielākā daļa no viņiem bija agrākie padomju aktīvistu, kuri slēpās. Tādējādi PSRS sakāves posmā Latvijā tika likvidēti nedaudz palikušie sarkanarmieši un desantētie kaujinieki, kā arī vajāti pēdējie aktīvistu. Jākonstatē, ka Latvijā 1941. gada otrajā pusē un 1942. gada pirmajā pusē nebija pat atsevišķu kaujinieku darbības.

¹²¹ Meldungsblatt aus dem Besetzten Ostgebieten, Nr. 1. Berlin, 01.05.1942. – KVKA SA, 500. f., 1. apr., 757. l., 30. lp.

¹²² Turpat, N 14.

II. PSRS kaujinieku organizatoru iesūtīšanas mēģinājumi Latvijā (1942. gada pavasarī – 1943. gada rudens)

1. PSRS Centrālais partizānu kustības štābs (CPKŠ)

pie Augstākā virspavēlnieka mītnes un Latvijas Partizānu kustības štābs (LPKŠ)

Nākamais solis PSRS partizānu darbības attīstībā bija Centrālā partizānu kustības štāba (CPKŠ) un republiku un apgabalu partizānu kustības štābu nodibināšana nepilnu gadu pēc Vācijas-PSRS kara sākuma.

Centrālo partizānu kustības štābu pie Galvenā virspavēlnieka mītnes (GVM) nodibināja 1942. gada 30. maijā ar Valsts Aizsardzības komitejas (VAK) lēmumu. „CPKŠ uzdevums,” rakstīts 1942. gada augusta Nolikumā par CPKŠ, „ir apvienot un īstenot partizānu kustības vadību pretinieka aizmugurē, izstrādāt un īstenot pasākumus partizānu kustības tālākai attīstībai, vadīt atbilstošo frontu darbību.” CPKŠ uzdevums ir nodarīt kaitējumus pretinieka aizmugurē sakaru tīklam, noliktavām, štābiem, sniegt ziņas Sarkanajai armijai, uzturēt sakarus ar partijas organizācijām, PSRS IeTK orgāniem un frontu kara padomēm, kā arī „nodarboties ar partizānu izvēli, sagatavošanu un iesūtīšanu pretinieka aizmugurē”.¹ CPKŠ varēja dot pavēles Sarkanās armijas Ģenerālštāba (GŠ) vārdā (11. §), taču bija atbildīgs VAK (3. §). Sākumā CPKŠ bija operatīvā, izlūkošanas, sakaru, kadru, šifrēšanas, slepenā vispārējā, materiāli tehniskā un finanšu nodaļa. (sk. 4. tabulu.)

Par CPKŠ priekšnieku iecēla bijušo Baltkrievijas K(b)P CK sekretāru Panteleimonu Ponomarenko, kuram vēlāk piešķīra ģenerālleitnanta dienesta pakāpi. Par CPKŠ priekšnieka vietniekiem kļuva Valsts drošības komisārs S. Beļčenko un Valsts drošības 3. ranga komisārs V. Sergijenko (1903–1982).

Ar 1942. gada 6. septembra pavēli Nr. 0034 par PSRS partizānu kustības virspavēlnieku (*главнокомандующий*) iecēla maršalu K. Vorošilovu (1881–1969).² Neskaidrs paliek jautājums, kā var būt virspavēlnieks kustībai, kurai nav zināms ne skaits, ne organizācija, ne darbības vieta, ne koordinēta pakļautība. Jau 1942. gada 6. septembrī K. Vorošilovs uzsāka darbu, parakstot CPKŠ pavēles un citus svarīgākos dokumentus kopā ar CPKŠ priekšnieku P. Ponomarenko. Ar 1942. gada otro pusi, sevišķi 1942. gada 5. septembrī, PSRS Aizsardzības komisāra pavēle „Par partizānu kustības uzdevumiem” konkretizēja partizānu darbības uzdevumus.³

CPKŠ strādāja tiešā VAK, VK(b)P CK un PSRS Aizsardzības komisariāta vadībā. 1942. gada 13. decembrī CPKŠ priekšnieks pie Augstākā virspavēlnieka mītnes P. Ponomarenko un viņa vietnieks V. Sergijenko apstiprināja „Centrālā partizānu kustības štāba nolikumu”⁴

¹ Положение ЦШПД, август 1942. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1. l., 1. lp.

² KVSPVA, 69. f., 1. apr., 4. l., 62. lp.

³ Органы государственной безопасности в Великой отечественной войне. Сборник документов. – Т. 3, кн. 2. – Москва, 2003. – С. 208–211; Приказ № 001890 «О задачах партизанского движения». (KVSPVA, 69. f., 1. apr., 3. l., 12.–17. lp.)

⁴ Положение о центральном штабе партизанского движения. Совершенно секретно. (KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1. l., 27.–42. lp.)

un „Republikānisko un apgabalu partizānu kustības štābu nolikumu”.⁵ Nolikumi apstiprināja agrāk pastāvošo pakļautību, pielīdzinot republiku partizānu štābus apgabalu štābiem un sīkāk nosakot gan partizānu štābu priekšnieku, gan nodaļu priekšnieku pienākumus. CPKŠ bija 10 nodaļas, bet republiku (apgabalu) štābos 5 nodaļas ar vairākām apakšnodaļām (4. tabula).

4. tabula

CPKŠ un republiku (apgabalu) partizānu štābu struktūra⁶

Nr. p.k.	CPKŠ nodaļas	Nodaļu numuri	Republiku (apgabalu) štābu nodaļas un nodaļas	Nodaļu numerācija
1	Operatīvā	1.	Operatīvā	1.
2	Izlūkošanas	2.	Izlūkošanas	2.
3	Politiskā	3.	–	–
4	Sakaru	4.	Sakaru	3.
5	Kadru	5.	Kadru	4.
6	Materiāli tehniskās apgādes	6.	Materiāli tehniskās apgādes	5.
7	Šifrēšanas	7.	Šifra	3-e
8	Slepenā	8.	Slepenā	2-e
9	Finanšu	9.	Finanšu	1-e
10	Administratīvi saimnieciskā	–	Administratīvi saimnieciskā	4-e

CPKŠ un republiku (apgabalu) štābu nolikumi bija visai līdzīgi dokumenti, kuros paredzēta PSRS partizānu darbības organizēšana VK(b)P CK, VAK, PSRS ATK un Sarkanās armijas ģenerālštāba un Sarkanarmijas frontu padomju noteiktajā virzienā. CPKŠ partizānu darbību vadīja netieši gan ar republiku (apgabalu) partizānu štābu palīdzību, gan līdzdarbojoties CPKŠ pārstāvjiem pie Sarkanās armijas frontēm. Savukārt, CPKŠ priekšnieks bija vairāku frontu kara padomju loceklis. CPKŠ noteica partizānu vienību dislokāciju un uzdevumus. PSRS partizānu vienības CPKŠ 1942. gada nolikums oficiāli iedalīja trijās grupās: partizānu, diversantu un speciālajās grupās. Sakarā ar visu PSRS partizānus vadošo iestāžu slepenību un šo iestāžu pilnvarām komandēt vietējos partizānu štābus un pat partizānu vienības CPKŠ priekšniekam P. Ponomarenko un viņa vietniekam S. Beļčenko neizdevās panākt CPKŠ nolikuma apstiprināšanu VAK.⁷ To noteica PSRS spēka struktūru slepenība un cīņa par varu to iekšienē.

PSRS partizānu kustības štābu darba slepenību noteica jau PSRS ATK 1939. gada 4. septembra pavēle Nr. 0150, kas aizliedza spēka struktūru centralizāciju.

Visi PSRS CPKŠ un republiku partizānu štābu izdevumi (kaujas lapiņas, uzsaukumi) bija pakļauti Sarkanās armijas Centrālajai militārajai cenzūrai,⁸ kura tos kontrolēja.

Lai uzsvērtu VK(b)P CK vadošo lomu, PSRS partizānu vienībās atšķirībā no Sarkanās armijas saglabājās politisko komisāru institūts. PSRS partizānu vienību komisāri nebija pakļauti partizānu vienību komandieriem, bet komandieri – komisāriem. Ievērojot PSRS IeTK–VDTK lielo lomu partizānu kustībā, L. Berija centās PSRS partizānu kustību dabūt savā

⁵ Положение о республиканских и областных штабах партизанского движения. Совершенно секретно. (KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1. l., 43.–54. lp.)

⁶ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1. l., 29., 45. lp.

⁷ Попов А. Диверсанты Сталина. – Москва, 2004. – С. 25–26.

⁸ ЦБЦ РККА Majors Andrejevs. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 62. l., 2. lp.

PSRS Bruņoto spēku Augstākā virspavēlnieka mītnes CPKŠ priekšnieks ģenerālleitnants Panteleimons Ponomarenko un PSRS apgabalu un republiku partizānu kustības štābu priekšnieki Maskavā 1944. gadā. Otrais no labās (otraajā rindā) – LPKŠ priekšnieks pulkvedis Arturs Sprogis (LNM-IN, 9955. neg.).

pakļautībā, bet P. Ponomarenko to vēlējās „pārvilkt” uz savu pusi.⁹ Tas ne tikai traucēja PSRS partizānu kustības attīstību, bet pat noveda pie īslaicīgas štāba likvidēšanas 1942. gadā. PSRS partizānu militārie vadītāji savukārt prasīja PSRS partizānus „militarizēt”¹⁰ gan organizatoriski, gan administratīvi – partizānu kustībā ieviest pilnīgi Sarkanarmijas nolikumus un pakļautību, jo partizāni bija SZSA sastāvdaļa. Tas līdz galam tomēr nenotika. Atšķirībā no netotalitārajām valstīm, kur politisko aģentūru un diversiju nodaļu,¹¹ izlūkošanas aģentus¹² un partizānu darbību¹³ organizēja dažādas iestādes, CPKŠ bija uzdots veikt visus šos pienākumus, – arī „balto propagandu” un „melno propagandu”.

Centrālais partizānu kustības štābs, Sarkanās armijas vadības, reģionālo partizānu štābu, PSRS IeTK, PSRS VDTK un Ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes (GIP) attiecības bija ļoti sarežģītas un pašreiz pieejamo avotu ietvaros pilnībā nav noskaidrojamas. CPKŠ dokumenti liecina par ciešo sadarbību ar Sarkanās armijas frontēm, ar saviem rīkojumiem uzdodot PSRS partizāniem pildīt šo armiju stratēģiskos un taktiskos plānus Vācijas armijas aizmugurē.¹⁴ CPKŠ priekšnieks P. Ponomarenko, kā minēts, vienlaikus bija 5. Kaļiņas,

⁹ Боярский В. Партизанство вчера, сегодня, завтра.. – С. 225.

¹⁰ Турпат, 226. lpp. («военнизировать»).

¹¹ Anglijā „D” nodaļa.

¹² Anglijā CIA (Secret Information Service)

¹³ Anglijā MIR – M15, M16, M19. – Маккензи У. Секретная история УСО. – Москва, 2004. – С.895.

¹⁴ Представительство ЦШПД и Белорусского ШПД на 1 Прибалтийском фронте. – KVSPVA, 69.f.

Rietumu, Centrālās, Brjanskas un 1. Baltkrievijas frontes Kara Padomes loceklis,¹⁵ kas CPKŠ nodrošināja arī PSRS partizānu horizontālo vadību. Tāpēc CPKŠ rīkojumi arī Latvijā vēl pirms Latvijas Partizānu kustības štāba izveidošanas bija obligāti.

1942. gada 22. jūnijā CPKŠ priekšnieks pie Augstākā virspavēlnieka mītnes P. Ponomarenko uzdeva štāba operatīvās daļas priekšniekam Abajevam: „Lūdzu stāties sakaros ar atbilstošiem biedriem no savienoto republiku kompartiju CK un izstrādāt operāciju plānus.” Rīkojums paredzēja nodibināt sakaru ar Moldāvijas, Baltkrievijas, Latvijas un Igaunijas kompartijām, turklāt Baltkrievijā bija paredzēts iesūtīt jaunas kaujinieku vienības. Rīkojuma 3. paragrāfs uzdeva „Par [vienību] iesūtīšanu Latvijā nokārtot ar b. Kalnbērziņu”.¹⁶ Rīkojumā bija paredzēta arī stratēģiski nozīmīgo tiltu uzspridzināšana Vācijas armijas aizmugurē un citas operācijas. Rīkojuma beigās P. Ponomarenko rakstīja: „Operāciju plānus sagatavot tā, lai tie visi būtu apstiprināti līdz 1942. g. 26. jūnijam.”

Lai gan bijušie komandieri, PSRS specdienestu vēstures pētnieki, norādīja uz daudzajām kļūdām CPKŠ darbā, Centrālais partizānu kustības štābs 1942.–1943. gadā veica virkni vajadzīgu organizatorisku pasākumu. Starp tiem jāmin, pirmkārt, PSRS kaujinieku profesionālās sagatavošanas organizēšana arī pie CPKŠ un, otrkārt, mēģinājumi ieviest minimālo organizatorisko kārtību „PSRS partizānu kustībā”.

Sarkanarmijas sakāve frontē 1941. gadā un grūtais aizstāvēšanās stāvoklis 1942. gada sākumā lika PSRS vadībai forsēt PSRS kaujinieku sagatavošanu. Tā bija uzticēta PSRS IeTK–VDTK Valsts drošības virsnieku vadībā un pārraudzībā. Sākumā PSRS tā norisinājās nelielās grupās, ilga ne vairāk kā 5–7 dienas,¹⁷ bet vēlāk PSRS IeTK Sevišķo uzdevumu motostrelnieku brigāde sagatavoja vairākus tūkstošus spridzinātāju un radistu.¹⁸ Pēc VK(b)P CK norādījuma 1942. gada janvārī izveidoja trīs specskolas kaujinieku sagatavošanai. Pirmā specskola (*Спецшкола № 001*) gatavoja komunistus un komjauniešus kaujinieku un pagrīdes darba organizēšanai pretinieka aizmugurē. Otrā specskola (*Спецшкола № 002*) gatavoja kaujinieku komandierus un spridzinātājus. Trešā specskola (*Спецшкола № 003*) gatavoja radistus. 1942.–1943. gadā CPKŠ izstrādāja radistu skolas un organizatoru skolas nolikumus.¹⁹ Vēlāk pie savienoto republiku un apgabalu štābiem izveidoja savas skolas. 1942. gada 15. jūlijā CPKŠ atkal apstiprināja skolas, bet 1942. gada 2. augustā pie CPKŠ nodibināja vēl Augstāko operatīvo skolu. Tajā mācījās un strādāja vienlaikus 891 cilvēks.²⁰ Kopā 1941. gada jūlijā–1943. gada decembrī sagatavoja 3485 kaujinieku vienību komandierus, 5610 spridzināšanas instruktorus, 2578 radistus, 2591 izlūku, 39 537 spridzinātājus, – pavisam 59 188 speciālistus.²¹ Šajā laikā LPKŠ skolā sagatavoja 34 komandierus, 58 spridzināšanas instruktorus, 17 radistus, 14 izlūkus, 139 spridzinātājus, – kopā 262 partizānus.²² Kaujiniekus apmācīja arī LK(b)P CK specvienības kursos, Ziemeļrietumu frontes štābā Valdaļā. Pēc skolas un politiskās uzticamības pārbaudes kaujinieks vienības priekšā nodeva partizāna zvērestu:

¹⁵ Кто был кто в Великой Отечественной войне 1941–1945. – Справочник. – Москва, 2000. – С. 201; Горьков Ю. Государственный Комитет Обороны постановляет. (1941–1945). – Москва, 2002. – С. 569.

¹⁶ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 14. l., 1. lp.

¹⁷ Партизанское движение. – Москва, 2001. – 71. lpp.

¹⁸ Turpat, 73. lpp. Отдельная мотострелковая бригада особого назначения НКВД СССР (ОМСБОН).

¹⁹ Положение о специальной радиошколе при ЦШПД 23.07.1942; Положение о центральной школе организаторов партизанских отрядов (Школа № 1) ЦШПД. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 4. l., 29.–30. un nāk. lp.

²⁰ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 3. l., 9. lp.

²¹ Turpat, 78.–79. lpp.

²² Turpat, 80. lpp.

СОВ. СЕКРЕТНО *44*

экз. № 2

128

Товарищу С Т А Л И Н У И.В.

По учетным данным Центрального Штаба партизанского движения на 1.11.42г. количество партизанских отрядов и численность партизан представляется следующими данными:

Наименование республики (области)	Количество действующих партизанских отрядов	Общая численность отрядов	Количество отрядов, с которыми имеется связь	Количество радиостанций	Количество отрядов, с которыми имеется радиосвязь
Карело-Финская ССР	23	1.550	16	13	13
Латвийская ССР	20(групп)	200	-	3	-
Литовская ССР	12(групп)	126	1	2	1
Белорусская ССР	475	45.002	351	62	200
Эстонская ССР	2	48	-	-	-
Украинская ССР	55	6.350	36	42	34
Калмыцкая АССР	12	223	-	-	-
Крымская АССР	6	760	6	4	6
Ленинградская область	81	2.813	60	45	73
Калининская область	43	3.600	38	4	20
Смоленская область	128	10.972	120	22	87
Орловская область	84	15.274	84	15	84
Курская область	5	850	5	1	5
Воронежская область	25	417	-	2	-
Ростовская область	9	305	-	-	-
Сталинградская область	14	115	-	-	-
Северный Кавказ	89	5.879	51	3	3
ВСЕГО:	1.033	94.484	768	217	536

Имеются данные, что кроме указанных отрядов существует большое количество партизанских отрядов на Украине, в Западной Белоруссии и оккупированных районах областей Р.С.Ф.С.Р.

m/m

НАЧАЛЬНИК ЦЕНТРАЛЬНОГО ШТАБА
ПАРТИЗАНСКОГО ДВИЖЕНИЯ

(П. ПОНОМАРЕНКО)

№ 18 "18 ноября 1942г.
№ 1663

Верно. Ансимова

PSRS Bruņoto spēku AVM CPKŠ priekšnieka P. Ponomarenko 1942. gada 18. novembra ziņojums J. Staļinam par PSRS partizānu skaitu 1942. gada 1. novembrī (KVSPVA, 69. f., 1. apr., 19. l., 129. lp.).

„Es, sarkanais padomju partizāns, zvēru saviem kaujas biedriem – sarkanajiem partizāniem, ka būšu vienmēr drošsirdīgs, disciplinēts, noteikts un nesaudzīgs pret ienaidnieku. Es zvēru, ka nekad nenodošu savu vienību, savus komandierus, komisārus un biedrus–partizānus, vienmēr stingri glabāšu partizānu noslēpumus, kaut arī tas man maksātu dzīvību. Es būšu līdz galam uzticīgs savai Dzimtenei, partijai un savam vadonim un skolotājam – biedram Staļinam.”²³ Lielākā daļa kaujinieku vadītāju Latvijā bija beiguši dažādas partizānu specscolas. 1. LPB 1. vienības komandieris Antons Počs (1914–1945) rakstīja, ka no 1942. gada augusta mācījies Partizānu specskolā.²⁴

Kaujinieki aizmugurē desantēti arī no Sarkanarmijas vienībām vai Augstākās strēlnieku skolas (ASK) (*Высшая*). Kā teorijā, tā praksē kaujinieki bija sagatavoti kaujas taktikai frontālajās kaujās. Taču vispārējā armijas kaujas taktika prasīja nerēķināties ar partizānu dzīvībām.²⁵

PSRS partizānu apmācībai izmantoja arī „Partizāna rokasgrāmatu”, kuras pirmais izdevums kabatas formātā uz plāna papīra 253 lappusēm iznāca Maskavā 1941. gadā. Rokasgrāmatā 13 nodaļās raksturota partizānu taktika, ieroči (krievu 1891–1930. gada šautene), Sarkanajā armijā lietojamās mīnas (TOZ-8(9) u. c.), tuvciņa, tanku iznīcināšana, sakaru darbība, izlūkošana, maskēšanās, „dzīve sniegā”, pārtikas pašsagāde un citi jautājumi.²⁶ 1942. gadā izdotā „Partizāna rokasgrāmata” jau bija plašāka un aptvēra 431 lappusi.²⁷

PSRS partizānus Vācijas un Krievijas kara pirmajā pusē stipri ierobežoja PSRS sarežģītā partizānu vadība un VK(b)P CK pieņēmums, ka visās Vācijas okupētajās teritorijās Sarkanarmiju un kaujiniekus visi iedzīvotāji gaida ar izplestām rokām. PSRS kaujinieku darbība 1941. gada otrajā pusē un 1942. gada pirmajā pusē pierādīja, ka partizānu darbības vadība nebija efektīva. Arī kaujinieku nosūtīšana no centra bez vietējo valodu un tradīciju zināšanām, bez sakariem ar iedzīvotājiem neļāva PSRS partizāniem iefiltrēties ārpus veco PSRS republiku robežām. 1942. gadā CPKŠ, balstoties uz minēto VK(b)P CK radīto mītu, ka Sarkanarmiju gaida visas pasaules darbaļaudis, nolēma paplašināt partizānu novadu no Krievijas uz Latvijas pusi. Krievijas partizānu novadu paplašinātu līdz Zilupei, bet Latvijā partizānu darbību turpinātu vadīt LPKŠ. PSRS partizānu vadīšanai ar PSRS ATK 1942. gada 30. jūnija pavēli nodibināja sešus armijas frontu partizānu štābus: Ukrainas, Brjanskas, Kaļiņinas, Rietumu, Ļeņingradas un Karēļu–Somu partizānu štābu.²⁸ Acīmredzot republiku partizānu vadības štābus toreiz nebija paredzēts organizēt.

Latvijas PSR un daļēji Igaunijas PSR pakļāva Ļeņingradas partizānu kustības frontes štābam, tajā ieskaitot 7. armiju, Ļeņingradas un Ziemeļrietumu frontes. Latvijas PSR pakļāva Kaļiņinas partizānu kustības frontes štābam, iekļaujot tajā Kaļiņinas fronti un Vitebskas apgabala ziemeļu daļu ar Vitebskas pilsētu. „Visa partizānu vienību darbība un visa partizānu kustība minētajās robežās uzdota atbilstoša štāba vadībai.”²⁹ (1. §). Šiem partizānu kustības

²³ Списки-подписки на партизанскую клитку и члена боевой подготовки отряда «С». – LVA, 303. f., 5. apr., 70. l., 1. u. c. lp.; Samsons V. Partizānu kustība Ziemeļlatvijā.. – 130.–131. lpp.

²⁴ LZAA, 40. f., 5. apr., 37. l., 5. lp. Высшее стрелковое училище.

²⁵ Боярский В. И. Партизан и армия. – Москва, 2003. – 202.–218. lpp.

²⁶ Спутник партизана. – Москва, 1941. – 253 с. (LKM, 4287-VII. О. Oškalna eksemplārs.)

²⁷ Спутник партизана. – Москва: Молодая гвардия, 1942. – LKM, Nr. 4-52643.

²⁸ Приказы НКО. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 3. l., 1. lp. Pavēli atkārtoja CPKŠ 1942. gada 5. jūlija rīkojums, nosakot, ka šiem štābiem jāuzsāk darbs 1942. gada 15. jūlijā.

²⁹ Начальникам штабов партизанского движения при Военсоветах Карельского, Ленинградского, Калининского, Западного, Брянского фронтов. Начальнику Украинского штаба партизанского движения. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 14. l., 2. lp.

frontu štābiem ik dienas plkst. 18.00 pa radio „Bode” vai pa augsto frekvenču tīklu AF (B4) jāsniedz ziņojumi par partizānu vienību darbību partizānu frontē. Operatīvie ziņojumi bija jāsniedz pēc topogrāfiskajām kartēm 200 000 vai 500 000 mērogā, norādot „patieso partizānu vienību atrašanās vietu” (2. §). Pavēle uzdeva katra mēneša 5. datumā sniegt ziņas par partizānu skaitu uz mēneša pirmo datumu – pēc pievienotās formas. Atsevišķus ziņojumus sniegt katra mēneša 1. un 15. datumā (3. §). 1942. gada 14. jūlijā CPKŠ uzdeva visiem partizānu kustības štābu priekšniekiem, kā arī speciāli Igaunijas un Latvijas PKŠ veidot aģentūru un vākt izlūkošanas datus Sarkanarmijas vajadzībām³⁰ atbilstoši VAK 1942. gada 30. maija lēmumam. Ziņas, kurām ir svarīga izlūkošanas nozīme, partizānu kustības štābiem nekavējoties jānosūta CPKŠ telegrāfiski slepenrakstā, bet katra mēneša 15. un 30. datumā jāsniedz apkopojami ziņojumi par aģentūras izlūkošanas darba rezultātiem. Taču joprojām eksistēja PSRS partizānu kustības daudzvadība. Līdzās CPKŠ bijušo savienoto republiku (apgabalu) partizānu štābiem darbojās arī štāba pilnvarotie pie visām Sarkanarmijas frontu pavēlniecībām. Ģenerālštāba Galvenajai izlūkošanas pārvaldei, PSRS IeTK un PSRS VDTK grupām bija savas augstākstāvošas vadības, kuras varēja informēt partizānu štābu, bet kuras nebija pakļautas atskaitei.

Lai PSRS partizānu vadību tuvinātu to darbības vietām, līdzās CPKŠ un frontu partizānu štābiem 1942. gada beigās nodibināja republiku partizānu štābus. 1942. gada 10. novembrī K. Vorošilovs un P. Ponomarenko izdeva pavēli „Par Igaunijas partizānu kustības štāba izveidošanu”, ieceļot par šī štāba priekšnieku Igaunijas Komunistiskās (boļševiku) partijas pirmo sekretāru Nikolaju Karotamu.³¹ Lietuvas Komunistiskās (boļševiku) partijas pirmais sekretārs Antanas Sniečkus tika nozīmēts par Lietuvas partizānu kustības štāba priekšnieku. Tā tika pildīta VK(b)P CK pirmā sekretāra J. Staļina 1941. gada 18. jūlija slepenā direktīva: PSRS partizānu vadībai jābūt savienoto republiku, apgabalu un rajonu pirmo sekretāru pārziņā.³² Nav skaidrs, kāpēc Latvija bija izņēmums: LK(b)P CK sekretāru J. Kalnbērziņu neiecēla par LPKŠ priekšnieku. No pašreiz pieejamajiem dokumentiem redzams, ka notika cīņa starp boļševiku un čekas vadību par saviem kandidātiem, kaut arī čekas kandidātam pulkvedim A. Sproģim jau 1942. gada beigās bija izsniegta LPKŠ priekšnieka apliecība.

1943. gada 9. janvārī arī J. Kalnbērziņš lūdza CPKŠ priekšnieku P. Ponomarenko nozīmēt A. Sproģi par LPKŠ priekšnieku.³³ Taču 1943. gada 29. janvārī J. Kalnbērziņš telegrafēja K. Ozoliņam, ka pēc lietuviešu parauga notiek LPKŠ organizēšana, par štāba priekšnieku ieceļot Lielo Vili (Vilhelmu Laiviņu) (1911–1979), lai visas brigādes un vienības darbotos pēc štāba norādījumiem. Taču Maskavā LK(b)P CK sevišķi vērā neņēma. Par LKPŠ priekšnieku jau 1942. gada beigās iecēla Valsts drošības majoru Arturu Sproģi (1904–1980). Arturs Sproģis bija VK(b)P biedrs kopš 1920. gada, beidzis pilsētas skolu un 1920.–1921. gadā Kara komisāru skolu pie Vissavienības Centrālās izpildkomitejas (VCIK), bet 1928.–1930. gadā Robežsargu augstāko skolu. 1935.–1937. gadā bijis Francijā un Spānijā „kā militārais padomnieks Spānijas pilsoņu karā partijas un valdības speciālajā uzdevumā”, konsultējies diversiju darbību Franko armijas aizmugurē. 1940.–1941. gadā beidzis Frunzes Kara akadēmiju – faktiski PSRS Bruņoto spēku Ģenerālā štāba speciālo skolu. Maskavā strādājis

³⁰ Об организации и постановке агентурной разведки. Сов. секретно. ЭКз. № 7. – KVSPVA, 69.f., 1. apr., 14. l., 8.–11. lp.

³¹ Об организации Эстонского Штаба Партизанского движения 10 X 1942 г. № 0062 – Приказы совершенно секретно. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 4. l., 120. lp.

³² Об организации борьбы в тылу германских войск 18 VII 1941 г – KVSPVA, 17. f., 162. apr., 36. l., 55. lp. 250 §. Sevišķā mapē.

³³ LVA, 200. f., 9. apr., 1080. l., 15. lp.

Sarkanās armijas Ģenerālštāba Galvenajā izlūkošanas pārvaldē (GIP), Ziemeļrietumu frontes štābā par štāba izlūkošanas daļas priekšnieku, 1941.–1942. gadā vadījis PSRS partizānus Baltkrievijas PSR.³⁴ A. Sprogis bija pieredzējis PSRS partizānu komandieris. „1942. gada vasarā,” rakstīja A. Sprogis autobiogrāfijā, „es atrados pretinieka aizmugurē un komandēju izlūkošanas diversiju daļas Ziemeļrietumu frontes aizmugurē.”³⁵ Kaujās bija četreiz ievainots un kontuzēts. Vienu reizi izvests uz aizmuguri ar lidmašīnu. 1943.–1944. gadā A. Sprogis bija LPKŠ priekšnieks.³⁶

Ar PSRS ATK 1943. gada 6. (14.) janvāra pavēli savienoto republiku partizānu kustības štābus pakļāva Sarkanajai armijai, piešķirot šiem partizānu štābiem Sarkanās armijas karaspēka daļu numurus. Latvijas partizānu kustības štābam tika piešķirts apzīmējums slepenā „Karaspēka daļa Nr. 00137”. LPKŠ tika savs stūra spiedogs un apaļais zīmogs ar minēto tekstu un PSRS ģerboni centrā.³⁷ LPKŠ bija nodibināts ar CPKŠ priekšnieka 1943. gada 8. janvāra slepeno pavēli Nr. 004³⁸ un atradās Maskavā, Lidostā (*Аэропорт*), Sarkanarmijas ielā 59 ar karalauka pasta numuru 19672. LPKŠ sākotnēji bija astoņas atbildīgās personas un trīs tehniskie darbinieki. Tika nodibināta Atsevišķā latviešu partizānu vienība un LK(b)P CK operatīvā grupa. Pie štāba pastāvēja kaujinieku mācības punkts (skola) ar astoņiem darbiniekiem un 25 vienlaikus sagatavojamiem kaujiniekiem. LPKŠ bija pakļauts pārvietojams radiocentrs ar 11 darbiniekiem, kas atradās Ļeņingradas dzelzceļa līnijas Šomiļinas stacijā.³⁹ Sākumā LPKŠ bija 30 darbinieku, neskaitot kursantus. 1943. gada 26. jūnijā CPKŠ pieņēma jaunus Sarkanarmijas štāba štatus Nr.034/342 49+1 cilvēka sastāvā. Bez 20 kaujinieku kursantiem bija arī 15 brīvā līguma darbinieki, kopā 84 cilvēki.⁴⁰ Iespējams, ka LPKŠ birokrātiskajā aparātā bija vairāk ierēdņu nekā kaujinieku Latvijā 1943. gadā. LPKŠ štati saglabājās līdz tā likvidēšanai 1944. gada 13. janvārī. Vēlāk štābs atradās Daugavpilī un Rīgā. LPKŠ bija laba „patvertne” LK(b)P un PSRS IeTK – VDTK „bosiem”, kuri negribēja doties uz fronti. Štāba praktisko darbību stipri ietekmēja CPKŠ Ziemeļrietumu (1. un 2. Baltijas) frontes štābi, kā arī LK(b)P CK pilnvarotie, tā darbību novirzot uz plānu un atskaišu, kā arī izlūkziņojumu apkopošanu CPKŠ un saraksti ar to. Blakus šo partizānu štābu organizēšanai 1943. gadā PSRS partizānu vadība gan centās mazināt centralizētās vadības lomu. 1943. gada 13. februārī CPKŠ uzdeva: „Brigādēm, vienībām darboties patstāvīgi sakarā ar vietējiem apstākļiem. Lielās kaujās ar pretinieku neiesaistīties.” Taču V. Samsona apgalvojums, ka „Maskavas roka līdz mums praktiski nesniedzās,”⁴¹ manuprāt, ne visai atbilst īstenībai. Visi kaujinieki bija Sarkanās armijas kareivji, bija devuši zvērestu izpildīt priekšniecības pavēles, un par to nepildīšanu draudēja bargs sods, pat nošaušana.

Jau Krievijas imperators Nikolajs I 19. gs. vidū, izvairoties no impērijas reformām valstī, ieviesa paralēlās struktūras (I, II un III personīgās kancelejas nodaļas), kuras bija pārākas par pastāvošajām struktūrām un ar politisko varu. Šo Romanovu trešās impērijas īstenoto paralēlo struktūru pārņēma arī Krievijas ceturrtā impērija – PSRS. Līdzās visām valsts administratīvajām un municipālajām struktūrām (PSRS TKP–VK(b)P CK, Latvijas PSR TKP–LK(b)P CK, Rīgas izpildkomiteja – LK(b)P Rīgas pilsētas komiteja, rajonu izpildkomitejas–

³⁴ KVSPVA, PSKP CK Politbiroja Nomenklatūras lietu arhīvs Mari republikā, 17. f., 100. apr., 168993. l., 3.–6. lp.

³⁵ LKM-4-51904 (494-VII)

³⁶ Lielā padomju enciklopēdija, 9. sēj. – Rīga, 1987. – 209. lpp.

³⁷ «Войсковая часть № 00137». – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 3. l., 25. lp.

³⁸ О создании Латвийского штаба партизанского движения. – LVA, 302. f., 1. apr., 13. l., 1.–3. lp.

³⁹ Maskavas apgabala Ļubercu rajons.

⁴⁰ LVA, 302. f., 1. apr., 13. l., 24.–25. lp.

⁴¹ V. Samsona vēstule autoram 2005. gada 20. jūlijā. – Autora arhīvs.

LKP rajonu komitejas utt.) visos pārvaldes līmeņos līdz pat atsevišķām iestādēm pastāvēja paralēlās struktūras, kuras politiski vadīja un noteica valsts administratīvo un municipālo struktūru darbību. Arī PSRS partizāniem Latvijā līdzās LPKŠ darbojās LK(b)P CK operatīvā grupa (Kārlis Ozoliņš, Otomārs Oškals, M. Ozoliņa u. c.). Partizānu pulkā „Par Padomju Latviju”, kā redzēsīm, bija LK(b)P CK operatīvā grupa, brigādēs un vienībās virs komandieriem, kas veica militāri organizatorisko darbu, darbojās komisāri. Bez komisāra bija partijas sekretārs, rotas politvadītājs (poļitruks), komsorgs.⁴² Kaujinieku vienībās bija blīvs specdienestu nodrošinājums.

Visai kritiski par LPKŠ darbību noskaņots labi informētais V. Samsons. „Un ko tad varēja vadīt štāba vadība?” – rakstīja V. Samsons 2005. gada 1. februārī. „Tie bija Krievijas latvieši – Sproģis, Mihelsons, Vecgailis, Kalniņš, kas bija ietramdīti 1937. gadā un nepārzināja Latvijas sociālekonomiskos un ģeogrāfiskos apstākļus.”⁴³

Pēc Vācijas armijas Ģenerālštāba Svešo ārzemju karaspēku 12. nodaļas⁴⁴ datiem, LPKŠ 1943. gadā atradās Kuvšinovas ciemā Kaļiņinas apgabalā. LPKŠ, pēc šiem datiem, darbojās pēc Sarkanarmijas frontes štābu norādījumiem, lai gan oficiāli tiem nav padots. Republikānisko partizānu štābu galvenais uzdevums bija izlūkošana ienaidnieka aizmugurē un komunikāciju postīšana. PSRS partizānu eksogēno raksturu Latvijā, kā redzēsīm, pierāda arī kaujinieku sastāva organizēšana CPKŠ vadībā pēc LPKŠ nodibināšanas.⁴⁵

Zināma nozīme kaujinieku darbībā bija viņu – kaut arī ierobežotai – informēšanai par šo partizānu darbību pārējos PSRS novados. Tāpēc Centrālais štābs publicēja „CPKŠ informācijas biļetenu” 3000 eksemplāros. 1943. gada 15. martā šī informācijas biļetena 20 eksemplārus nosūtīja LPKŠ.⁴⁶ Taču kaujinieki šos biļetenus reti saņēma. 1943. gada 15. maijā P. Ponomarenko A. Sproģim nosūtīja Latvijas un tai piegulošo teritoriju SZSA slepeno topogrāfisko karšu komplektu.⁴⁷ Kaut arī bija noteikts, ka vietējie kaujinieku štābi, protams, partijas CK vadībā, atbild par partizāniem savā teritorijā, pārvaldes decentralizācija paplašinājās. V. Samsons uzskata, ka 1943. gada beigās un 1944. gada sākumā partizāni bija samērā brīvi.⁴⁸ To veicināja arī spēcīgāku speciālo struktūru izveidošana Sarkanajā armijā.

1943. gada 19. aprīlī ar J. Staļina parakstīto PSRS TKP pavēli Nr. 415-138 uz PSRS IeTK Sevišķo daļu bāzes izveidoja PSRS Aizsardzības ministrijas Galveno pretizlūkošanas pārvaldi (Smerš – Nāvi spiegiem),⁴⁹ kā arī Jūras kara flotes pretizlūkošanas pārvaldi.⁵⁰ Pavēle uzdeva šai organizācijai cīnīties ar spiegiem, diversantiem un pretpadomju elementiem Sarkanās armijas rindās (9. §), nodrošināt frontes līniju pret ienaidnieka aģentūras iefiltrēšanu (6. §), cīnīties pret dzimtenes nodevējiem Sarkanās armijas rindās (9. §), cīnīties pret dezertieriem un pašiem nodarītajiem locekļu bojājumiem⁵¹ frontē (d §), pārbaudīt karagūstekņus un ielenktos sarkanarmiešus (j-ž §). Pēdējo pienākumu veica „Smerša” 2. nodaļa. Līdztekus „Smeršam” PSRS kaujiniekus kontrolēja armijas vadība, kuras apkaimē partizāni darbojās.

⁴² LZAA, 40. f., 7. apr., 26. l., 342. lp.

⁴³ V. Samsona vēstule autoram 2005. gada 1. februārī. – Autora arhīvs.

⁴⁴ Fremde Heere Ost (12 Abteilung OKW).

⁴⁵ Nachrichten über Bandenkrieg, Nr. 3, 1943. g. 27. jūlijā. – KVSPVA, 504. kf., 1. apr., 12. l., 2.–3. lp.

⁴⁶ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 82. l., 35. lp.

⁴⁷ Turpat, 58. lp.

⁴⁸ V. Samsona vēstule autoram 2005. gada 1. februārī. – Autora arhīvs.

⁴⁹ ГУКР НКВД «Смерш».

⁵⁰ УКР НК «Смерш».

⁵¹ Членовредительства.

Sarkanās armijas frontēs un armijā atradās kaujinieku darbības kontroles daļas. Pēc Vācijas izlūkdienesta datiem, katrā armijā šim nolūkam bija paredzēti 14 cilvēki (5. tabula).

5. tabula

**Sarkanarmijas armiju partizānu kontroles daļa
1943. gada 27. jūlijā⁵²**

		Skaitis	
1	Armijas komandiera vietnieks	1	
2	Operatīvā grupa	3	
3	Izlūkošanas grupa	3	
4	Saimnieciskā grupa	5	
5	Radiostacija	2	„Belka” un RPO-1
	Kopā	14	

Kaujinieku štābiem ar 1943. gadu rīkojumus deva arī PSRS Bruņoto spēku Ģenerālštāba Galvenā izlūkošanas pārvalde, tā pastiprinot kaujinieku izlūkošanas darbu. PSRS IeTK II specdaļa deva rīkojumus pastiprināt diversiju darbu. PSRS Jūras spēku Galvenā štāba Izlūkošanas pārvalde uzdeva pastiprināt piekrastes izlūkošanu.⁵³ Lai organizētu un vadītu partizānu vienības, tajās iesūtīja savus pārstāvjus gan frontu štābi, gan Ģenerālštāba Galvenā izlūkošanas pārvalde, gan PSRS IeTK un VDTK. Pārstāvju un pilnvaroto iesūtīšana arvien vairāk ierobežoja kaujinieku darbību. Tāpēc 1943. gada 3. septembrī VAK izdeva pavēli Nr. 0030 „Par dažādu pārstāvju iesūtīšanas sakārtošanu partizānu vienībās”.⁵⁴ Taču kaujinieku vadības decentralizācija saglabājās.

Kaujinieki cieta no J. Staļina un P. Ponomarenko organizētās kaujinieku vadības decentralizācijas. „Pie mums ar partizānu kara organizēšanu nodarbojās GIP un IeTK, un armiju štābi, un kara padomes, un partizānu kustības štābi. Pilnīgs sajukums,” rakstīja PSRS partizānu komandieri.⁵⁵ Rezultātā kaujinieku darbībai 1943.–1944. gadā nebija vienota plāna. Viena grupa devās likt mīnas, bet cita ieradās agrāk un pasākumu izjauca. Partizānu kustības sadrumstalotība bija zināma arī VAK. 1943. gada augustā ar J. Staļina pavēli izveidoja kaujinieku darbības koordinācijas padomi septiņu cilvēku sastāvā, kurā ietilpa arī CPKŠ priekšnieks P. Ponomarenko,⁵⁶ tā pastiprinot VK(b)P CK kaujinieku vadību. Vācijas armijas Ģenerālštāba izlūkdienests savā slepenajā izdevumā „Ziņas par partizānu karu” 1943. gada 3., bet jo sevišķi 6. numurā⁵⁷ pat pārspīlēti uzsvēra VK(b)P CK lomu PSRS partizānu organizēšanā un vadībā. Patiesībā vislielākā nozīme kaujinieku organizēšanā un vadīšanā bija PSRS specdienestiem, kuru zemākie virsnieki komandēja SZSA augstākos komandierus. Rezultātā Centrālais štābs un vietējie štābi kara gaitā arvien vairāk sāka ieņemt „piektās kājas” lomu un faktiski kļuva nevajadzīgi. Vadoņa izpatikšanai sūtītie ziņojumi, kuri patiesībā dezinformēja PSRS vadību un radīja grūtības armijai, pēc uzvarām 1943. gada beigās arī vadonim, šķiet, bija lieki. Vadonis no ziņojumiem atbrīvojās, likvidējot “uzvaru”

⁵² Meldungen über Bandenkrieg. № 3. 1943. 27. VII. – KVKA SA, 504. k f., 1. apr., 12. l., 15. lp.

⁵³ Переписка с КГБ I 43 – X 43. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1226. l., 27., 54. u. c. lp.

⁵⁴ Об упорядочении засылки в партизанские отряды разных представителей. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 4. l. un nāk., 57. lp.

⁵⁵ Боярский В. Партизанство вчера, сегодня, завтра.. – С. 237.

⁵⁶ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 16. l., 1. lp.

⁵⁷ Nachrichten über Bandenkrieg. № 6. 1943. 6. XII. – KVKA SA, 504. kf., 1. apr., 13. l.

LK(b)P CK pirmais sekretārs Jānis Kalnbērziņš un
LPSR TKP priekšsēdētājs Vilis Lācis 1943. gadā (LVMIN, 5493)

ziņojumu ražošanas cehu – CPKŠ. Vispirms likvidēja Centrālo, bet vēlāk – vietējos partizānu kustības štābus.

Pašreizējās izpētes stāvoklī nav skaidrs, kādu stratēģisku vai politisku apsvērumu dēļ 1944. gada 12. janvārī G. Maļenkovs un P. Ponomarenko iesniedza J. Staļinam pilnīgi izstrādātu plašu CPKŠ likvidācijas projektu. 1944. gada 13. janvārī Valsts Aizsardzības komiteja pieņēma lēmumu Nr. 40459 „Partizānu kustības jautājumi”.⁵⁸ VAK pavēlēja izformēt CPKŠ, jo lielākā partizānu daļa atradās Ukrainas un Baltkrievijas atbrīvotajās teritorijās. Turpmāk kaujiniekus uzdeva vadīt savienoto republiku, arī LK(b)P CK (2. §), bet par munīciju un spridzināmvielām gādāt Sarkanarmijas frontu padomēm (3. §). Lēmums uzdeva turpmāk noteikt partizānu štābu štatus un tos finansēt Sarkanās armijas frontu finanšu nodaļām. 189 CPKŠ darbiniekus, 166 Centrālās partizānu skolas un 267 Centrālās radio skolas darbiniekus un kursantus uzdeva nodot ATK Sarkanarmijas un CPKŠ rīcībā. 24 CPKŠ lidmašīnas⁵⁹ nodeva Tālās darbības aviācijas rīcībā, 397 140 ostmarkas, 25 000 RM, 100 000 somu markas, 500 unģāru gengo, 20 000 poļu zlotus, 335 rumāņu lejas un sudraba priekšmetus 6763 rubļu vērtībā nodeva PSRS Finanšu tautas komisariātam (9.§). 20 CPKŠ automašīnas nodeva Sarkanajai armijai (10. §), bet arhīvu – VK(b)P CK arhīvā. Lēmumu paziņoja arī LK(b)P CK,⁶⁰ ar to likvidējot LPKŠ. Taču tas vēl darbību nepārtrauca. 1944. gada

⁵⁸ Постановление ГКО «Вопросы партизанского движения» от 13 января 1944 г. Совершенно секретно. № 4995сс. – KVSPVA, 22. f., 1. apr., 265. l., 123.–131. lp.

⁵⁹ 3 – Ли-2, 1 P-5, 20 – U-2.

⁶⁰ Оперативная сводка ЦШПД от 17.01.1944. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 57. l., 69. lp.

otrajā pusē uz Daugavpili, bet vēlāk uz Rīgu pārcēlās LPKŠ operatīvā grupa. No PSRS militāro interešu viedokļa, iespējams, ir apšaubāma CPKŠ likvidēšana 1944. gada janvārī. Pirmkārt, štābs savā darbības laikā bija sniedzis ieguldījumu kaujinieku sagatavošanā, organizēšanā, apgādē. Otrkārt, PSRS varēja organizēt partizānu karu ārpus PSRS robežām. Taču šo darbības lauku gribēja pārņemt un pārņēma VK(b)P CK un PSRS VAK.

CPKŠ priekšnieks P. Ponomarenko bija diezgan labs organizators, taču pilnīgs analfabēts militāros jautājumos. Viņš pieļāva vairākas būtiskas kļūdas PSRS partizānu kustības organizēšanā un vadīšanā. Pirmkārt, pēc partizānu kustības krievu speciālistu domām, P. Ponomarenko nevarēja organizēt republiku un apgabalu partizānu kustību štābus, bet, kā ieteica A. Sproģis un I. Starkovs, vajadzēja organizēt pārvaldes. Taču P. Ponomarenko to nedarija. Otrkārt, CPKŠ organizēja sešus partizānu pulkus Ļeņingradas un divus partizānu pulkus Ukrainas partizānu novados, kuri sadursmēs ar Vācijas regulāro armiju gāja bojā. Līdzīgs liktenis, kā redzēsim, bija arī kaujinieku pulkam „Par Padomju Latviju”. Treškārt, kaujiniekus parasti apmācīja 10–15 dienās, nosūtīja bez sakariem un apgādes uz aizmuguri, kur partizāni, runājot PSRS partizānu kustības vadītāja I. Starkova vārdiem, „mira kā tauriņi ugunskurā”. Ceturtkārt, CPKŠ organizēja speciālu kampaņu sakaru speciālistu apmācīšanai, bet vēlāk lika iznīcināt armijas komunikācijas. Telefonu sakaru iznīcināšana bija svarīgs taktisks uzvaras panākums Pirmajā pasaules karā. Otrajā pasaules karā Vācijas armija bija labi apgādāta ar radioraidītājiem, tāpēc šāda kaujinieku akcija nedeļa gaidītos rezultātus. Piektkārt, nesekmīga izrādījās, kā vēlāk redzēsim, arī t. s. „sliežu akcija”, kas faktiski novirzīja triecienu no Vācijas armijas transportiem. Sestkārt, mūsdienu krievu vēsturnieki uzskata, ka ne PSRS, bet ķīniešu organizētais partizānu karš Vjetnamā bija partizānu kara paraugs. Pēc V. Bojarska domām, PSRS partizānu vadība lielās līnijās pieļāva vismaz trīs kļūdas: 1) uzdeva kaujiniekus vadīt kompartijas organizācijām; 2) kaujiniekiem vajadzēja pašiem gādāt par ieročiem un pārtiku; 3) par komandieriem nozīmēja tikai partijas biedrus.⁶¹ Latvijas pieredze, kā redzēsim, pilnībā apstiprina ne tikai minētās PSRS partizānu vadības kļūdas, bet pierāda totalitārā komunisma neveiksmi pat partizānu darbības imitācijā anektētajā valstī.

2. PSRS kaujinieku sagatavošana un pirmie mēģinājumi nokļūt Latvijā (1942. gada pavasarī – 1943. gada rudenī)

Partizānu vienības okupētajās zemēs parasti veidojas no aizmugures iedzīvotāju vidus, kas ir neapmierināti ar pašreizējo stāvokli un ir gatavi cīnīties pret okupācijas varu. Latvijā lielākā daļa iedzīvotāju bija noskaņoti pret PSRS un Vācijas okupācijas varu uzskatīja par sabiedroto cīņai par neatkarību. Tāpēc PSRS partizānu vienības 1941.–1942. gadā no Latvijas iedzīvotājiem izveidot nebija iespējams.

Par PSRS kaujinieku bāzi 1942. gadā kļuva uz PSRS evakuējušies Latvijas iedzīvotāji, Padomju Savienībā dzīvojušie latvieši, 24. teritoriālā strēlnieku korpusa (LSK) vietā izveidotā 201. latviešu strēlnieku divīzija (LSD).

Latviešu strēlnieku 201. divīzija kā pirmā nacionālā Sarkanās armijas vienība izveidota ar Staļina 1941. gada 3. augusta pavēli Nr. 383-s no 24. LSK karavīriem un galvenokārt no Latvijas evakuētajiem iedzīvotājiem. Kaujās pie Maskavas piedalījās ap 11 000 divīzijas vīru. Pēc „Dienesta ziņojuma par stāvokli 201. latviešu strēlnieku divīzijā” 1942. gada 3. janvārī, kuru pārbaudīja un apsprieda LK(b)P CK birojs, kaujās pie Maskavas krita 5 100 (46 %) vīru. Ievainoja 5 174 (47 %) vīrus. Liela daļa no ievainotajiem mira vai kļuva fronteī nederīgi.

⁶¹ Turpat, 236. lpp.

Kā rāda dati, četri kareivji bija dezertējuši, viens savainojis locekļus, viens izdarījis pašnāvību. PSRS IeTK atklājusi, ka divīzijā notikusi pretpadomju aģitācija. Pēc kaujas pie Maskavas 201. latviešu strēlnieku divīzijas stāvoklis (ap 700 palikušo vīru) bija ļoti slikts. 6. tabulā redzam, ka pārtikas trūkuma dēļ 1942. gada jūnijā badā nomira 20 karavīri, bet fiziski novājējušo un cīņas nespējīgo skaits bija 2494 (42,2 %) cīnītāji.

6. tabula

**201. divīzijas fiziski novājējušo, cīņas nespējīgo kareivju skaits
(1942. gada aprīlis – jūnijs)**

	Absol.	%	
Aprīlis	234	9,4	
Maijs	609	14,4	
Jūnijs	1043	41,8	Mira no vājuma 20
Jūlijs	608	24,9	
Kopā	2494	100	

7. tabulā redzam, ka divīzijai trūka 1000 šauteņu, bija tikai 15 (13,9 %) nepieciešamo ložmetēju, 90 (25 %) rokas ložmetēju, 700 (29 %) nepieciešamo zirgu.

7. tabula

**201. divīzijas apbruņojums un zirgu skaits
1942. gada 4. jūnijā⁶²**

	Ir divīzijā	Jābūt	Ir %
Ložmetēji	15	108	13,9
Rokas ložmetēji	90	360	25,0
Šautenes	–	–	Trūkst 1000
Zirgi	700	2410	29,0

Lai gan fakti liecināja par faktisko stāvokli, ko radīja PSRS sakāve 1941.–1942. gadā, LK(b)P CK birojs konstatēja, ka lielie divīzijas zaudējumi, kā rezultātā tā faktiski tika iznīcināta (zaudējumus aizstāja Sarkanās armijas 370. un 26. divīzijas palikušie cīnītāji), ir skaidrojami ar vājo divīzijas vadību. LK(b)P CK birojs nolēma, ka vainīgs ir divīzijas komandieris, bijušais politsodītais ģenerālmajors Jānis Veikins (1897–1979).⁶³ Tāpēc LK(b)P CK birojs ieteica atcelt divīzijas komandieri pulkvedi Jāni Veikinu. Par divīzijas politiskās daļas vadītāju iecēla apakšpulkvedi Ļebedevu, par artilērijas priekšnieku Kušnera vietā – apakšpulkvedi Šarikovu, divīzijas štāba priekšnieka Zača vietā iecēla apakšpulkvedi Ivanovski, bet par izlūkdaļas komandieri Līksnes vietā iecēla apakšpulkvedi Tkačenko. Tātad atbilstoši divīzijas jaunajam personālsastāvam visu divīzijas latviešu vadību atcēla, nozīmējot tās vietā krievus. Taču Latvijas PSR politiskajai izrotāšanai divīzijai atstāja Latviešu strēlnieku divīzijas nosaukumu un iecēla par tās komandieri ģenerālmajoru Detlavu Brantkalnu (1898–1979). 1942. gada 20. februārī divīzijā bija 40 % personālsastāva.⁶⁴ Tāpēc 1943. gada 8. martā divīzijai nosūtīja 3000 vīrus no rezerves pulka; pavisam līdz 1943. gada 1. maijam uz divīziju

⁶² 201. latviešu strēlnieku divīzijas komandiera pulkveža Veikina un divīzijas komisāra pulka komisāra Andrejeva 1942. g. 4. jūnija ziņojums LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam. – LVA LK(b)P CK arhīvs), 101. f., 4. apr., 3. l., 19. lp.

⁶³ Докладная записка о состоянии 43-ей гвардейской латвийской стрелковой дивизии. – LVA, 101. f., 5. apr., 2. l., 1.–3. lp.

⁶⁴ D. Brantkalna ziņojums J. Kalnbērziņam. – Turpat, 20. lp.

nosūtīja 4500 vīrus, bet vēl trūka 3000 vīru.⁶⁵ Kaujinieku atlasī un sagatavošanu savienoto republiku CK uzdeva veikt minētais VK(b)P CK 1941. gada 18. jūlija lēmums.⁶⁶ Kaut arī ieskaitīšana PSRS kaujiniekos salīdzinājumā ar stāvokli 201. divīzijā un tās perspektīvām līdzinājās nosūtīšanai uz „sanatoriju”, reālā nepieciešamā nacionālā (latvieši) un politiskā (VK(b)P biedri) bāze bija ļoti ierobežota.

1942. gada pavasarī 201. latviešu strēlnieku divīzija, izpildot VK(b)P CK rīkojumu, pievērsās kaujinieku organizēšanai Latvijā LK(b)P CK vadībā. CPKŠ arhīvā Maskavā saglabājušies dokumentu oriģināli ļauj visai precīzi izsekot šai LK(b)P CK darbībai. 1942. gada 31. martā LK(b)P CK sekretārs J. Kalnbērziņš rakstīja pilnīgi slepenu vēstuli VK(b)P CK orginstruktoru daļai un nosūtīja „Izdevumu tāmi Latvijas K(b)P CK speciālo uzdevumu kadru sagatavošanai un apgādei 1942. gada otrajā ceturksnī”: 1942. gada 1. aprīlī–30. jūnijā. Speciālo uzdevumu kadrus bija paredzēts gatavot pie SZSA Ziemeļrietumu frontes Politiskās pārvaldes. Lūgumam J. Kalnbērziņš pievienoja izdevumu tāmi kopā par 1 184 750 rubļiem. Uz dokumenta pirmās lappuses uzrakstīts pasākuma nosaukums „D[iversijas] Latvijā”.⁶⁷

Minētā „LK(b)P CK speciālo uzdevumu kadru sagatavošanas un apgādes izdevumu tāme 1942. gada otrajam ceturksnim” (aprīlis–jūnijs) paredzēja iekļaut 30 pasniedzējus un 240 klausītājus, veidojot 10 speciālo uzdevumu grupas. 1942. gada maijā skolas klausītāju skaitu bija paredzēts samazināt līdz 150 (7 grupas) un jūnijā līdz 60 klausītājiem (3 grupas). LK(b)P CK šajā speciālo uzdevumu kadru sagatavošanas plānā triju mēnešu laikā bija paredzējusi sagatavot 450 cilvēkus 20 grupās.⁶⁸ Spriežot pēc rezolūcijām, VK(b)P CK orginstruktoru daļa paredzēja speciālo uzdevumu vienību samazināt līdz 300 cilvēkiem. Tā kā PSRS veikalos 1 184 750 pieprasītie rubļi vien neko nenozīmēja, LK(b)P CK dokumenta pirmajā pielikumā uzskaitīja: „Pārtikas produktu daudzums, kas nepieciešams LK(b)P CK speciālo uzdevumu skolas klausītāju vajadzībām 1942. gada II ceturksnī”.⁶⁹ Te bija paredzētas 5,4 tonnas rupjmaizes, 4 tonnas baltmaizes, pustonna rīsu, 2 tonnas gaļas, 1 tonna zivju, 40 kg surogāt-kafijas, 6,7 tonnas kartupeļu, 90 kg ziepju utt.

Otrajā pielikumā uzskaitīti „Bruņojuma un ekipējuma priekšmeti, kuri nepieciešami Latvijas K(b)P CK speciālo uzdevumu darbiniekiem 1942. gada otrajā ceturksnī”.⁷⁰ Speciālo uzdevumu vienību, sekojot tā laika VK(b)P CK direktīvām, bija paredzēts apbruņot ar Vācijas armijas ieročiem. 120 specvienības kareivjiem bija paredzēts izsniegt Vācijas armijas parauga automātus (katru ar 300 patronām) un 140 kareivjiem – Vācijas armijas karabīnes (katru ar 120 patronām), kā arī 100 automātiskās pistoles (katru ar 100 patronām). Tas bija saprotams, jo VAK pavēle noteica: kaujinieki apbruņojami ar pretiniekam atņemtiem ieročiem un munīciju. Bija paredzētas astoņas radiostacijas ar papildakumulātoriem, 1200 rokas granātas, 300 dunči (*кинчесары*), 1,5 tonnas tola, 250 kompasi, 64 elektriskās kabatas lampiņas, 300 alumīnija katliņi. Spriežot pēc pieprasītā apgērba specifiskācijas, specvienībā vajadzēja būt 260 vīriešiem un 40 sievietēm, kuri gērbtos privātā apgērbā. Bija paredzētas 20 medicīniskās somas (katrai vienībai viena) ar nepieciešamākajiem medikamentiem, kā arī 40 žņaugi, 30 litru spirta un tamlīdzīgi.

⁶⁵ Turpat, 35. lр.

⁶⁶ ОГБ. – Т. 2, кн. 1. – Москва, С. 343–345.

⁶⁷ В оргинструкторский отдел ЦК ВК(б)П. Совершенно секретно. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 455. l., 1. lр.

⁶⁸ Смета расходов на подготовку и снаряжение кадров специального назначения ЦК КП(б) Латвии на 2-ой квартал 1942 г. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 2.–3. lр.

⁶⁹ Количество продуктов питания, необходимых для слушателей школы специального назначения при ЦК КП(б) Латвии на 2-ой квартал 1942 года. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 4.–5. lр.

⁷⁰ Количество предметов вооружения и экипировки, необходимых для работников специального назначения ЦК КП(б) Латвии на 2-ой квартал 1942 года. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 6.–8. lр.

Trešajā J. Kalnbērziņa lūguma pielikumā norādīts „Produktu daudzums, kas nepieciešami speciālo uzdevumu darbiniekiem 1942. gada II ceturksnī sausajai pārtikai un avārijas rezervei”.⁷¹ Šeit bija plānoti 75 kg sausiņu, 5 kg cukura, 0,3 kg tējas uz vienu grupu, kā arī koncentrētā barība, 15 kg desu, 15 kg speķa, 45 paciņas mahorkas un 45 paciņas sērkočiņu uz vienu grupu.

PSRS kaujinieku kandidātus, sākot ar 1942. gadu, parasti izvēlējās no 1. atsevišķā latviešu strēlnieku rezerves pulka, kuru komandēja pulkvedis Hansis Šponbergs (1896–1982); politdaļas vadītājs – majors Jevgeņijs Meija.⁷² Partizānu vienības komandieris Pāvels Dergačs savās atmiņās rakstīja, ka 1942. gada jūnijā Gorohovecas noietnē 1. latviešu strēlnieku rezerves pulkā atlasīja 35 cilvēkus kaujinieku vienībai,⁷³ kuru sadalīja trijās grupās: 1) Ivana Baranovska (1919–1946), 2) Alfreda Lapas (1909–1942), 3) Hugo Grīšļa (1911–1946) (Kostrova) grupa.⁷⁴ Šo grupu politiskā pārliecība ir visai apšaubāma. Tā, piemēram, Hermanis Bendīks (1911–1978), 2. LPB štāba priekšnieks, jaunākais leitnants, vairākkārt publiski apgalvojis: „Tagad es esmu partizāns, bet toreiz es aizgāju mežā atpūsties.”⁷⁵ Grupas bija paredzētas „pagrīdes darba un partizānu cīņas organizēšanai okupētās Latvijas PSR teritorijā.”

201. latviešu strēlnieku divīzija un tās rezerves pulks, kuru komplektēja no Latvijas bēgļiem Krievijā un Krievijas latviešiem 1941. gadā, kļuva par nozīmīgu PSRS kaujinieku komplektēšanas bāzi. Pašreiz mūsu rīcībā nav datu, cik PSRS kaujinieku deva šī strēlnieku divīzija un cik kaujinieku nosūtīja pārējās karaspēka daļas un specdienesti „speciālajiem uzdevumiem” Latvijā. Par kaujinieku skaitu un sastāvu sīkāk runāsim III daļā.

3. Pulka „Par Padomju Latviju” darbība 1942. gadā

PSRS kaujinieku gatavošana Latvijai 1942. gada ziemā un pavasarī notika VK(b)P CK, VAK un LK(b)P CK līmenī. 1942. gada 1. martā LK(b)P CK birojs, kā minēts, apsprieda jautājumu „Par partizānu kustības stāvokli Latvijā”. Birojs nolēma „Papildus Latvijas partizānu vienībām 1942. gada martā vēl nosūtīt dažas partizānu vienības” (2. §). Birojs uzdeva partizāniem „atmaskot un iznīcināt nodevējus” (5. §), kā arī izstrādāt konkrētu darba plānu partizānu kustības organizēšanai, kopā ar partizāniem nosūtot partijas darbiniekus viņu organizēšanai (8. §).⁷⁶ LK(b)P CK tūlīt nosūtīja uz Ziemeļrietumu frontes štābu vēl 149 personas ieskaitīšanai kaujinieku vienībās.⁷⁷

1942. gada 13. martā LK(b)P CK sekretārs J. Kalnbērziņš un Latvijas PSR TKP priekšsēdētājs V. Lācis rakstīja VK(b)P CK sekretāram G. Maļenkovam: „Kā zināms, ar Valsts Aizsardzības komitejas 1941. gada 3. augusta lēmumu uzdots LK(b)P CK un Latvijas PSR TK uzsākt partizānu vienību formēšanu darbībai pretinieka aizmugurē.” J. Kalnbērziņš un

⁷¹ Количество продуктов, необходимых для работников специального назначения при ЦК КП(б) Латвии на 2-ой квартал 1942 года по сухому пайку и аварийному заказу. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 9. lp.

⁷² Исторические данные об организации и работе I отдельного латышского стрелкового запасного полка. – LVA, 301. f., 1. apr., 409. l.

⁷³ M. Muravskis min, ka atlasīja 60 cilvēkus. – Samsons V. No Lovates līdz Zilupei. – Rīga, 1987. – 22. lpp.

⁷⁴ LZAA, 40. f., 5. apr., 37. l., 305. lp.

⁷⁵ Autora arhīvs.

⁷⁶ О состоянии партизанского движения на территории Латвии. – LVA, 101. f., 3. apr., 1. l., 1.–2. lp.

⁷⁷ Список граждан присланных ЦК КП(б) Латвии для зачисления в партизанские отряды. – LVA, 302. f., 1. apr., 185. l., 19.–24. lp.

V. Lācis ziņoja VK(b)P CK sekretāram Georgijam Maļenkovam, ka viņi ir atlasījuši 240 cilvēkus no „partijas biedru, komjauniešu un bezpartijisko biedru vidus”. No šiem biedriem paredzēts izveidot 18 grupas, kas veidos pamatu septiņām partizānu vienībām, kas darbosies Latvijā mežu masīvos. Daļu ieroču, tāpat partizānu pārsviešanu pāri fronteī, uzņēmis Sarkanarmijas Ziemeļrietumu frontes štābs. Taču kaujinieku darbībai ienaidnieka aizmugurē J. Kalnbērziņš un V. Lācis lūdza piešķirt 143 000 rubļu un 583 000 Vācijas ostmarku.⁷⁸ 1942. gada 3. aprīlī PSRS TKP priekšsēdētāja vietnieks Anastass Mikojans (1895–1978), kurš, būdams VAK loceklis, vadīja armijas apgādi, deva rīkojumu piešķirt LK(b)P CK 210 vīriešu un 30 sieviešu civiltērpus, 210 uzvalkus, 210 virskrekļus, 240 cimds PSRS kaujinieku vajadzībām Latvijā.⁷⁹ Kaujiniekos brīvprātīgi pieteicās arī tie, kas negribēja cīnīties frontē, bet bija ar labām biogrāfijām, lai darbotos Sarkanajā armijā frontes aizmugurē, t. i., ārzemēs.

VK(b)P pilsētu un rajonu komiteju sekretāri, zinot stāvokli frontē, lielā skaitā pieteicās par partizānu vienību komandieriem un komisāriem.⁸⁰ Izņēmums nebija arī LK(b)P CK, kur partizānu vadību uzņēmās K. Ozoliņš, E. Ameriks u. c. Bija arī materiālā ieinteresētība. Jau 1942. gada sākumā, 6. janvārī, LK(b)P CK Lietu pārvalde paziņoja J. Kalnbērziņam, ka sakarā ar VK(b)P CK lēmumu partijas biedri un komjaunieši, kuri atstāti vācu aizmugurē un veic aģitācijas un propagandas darbu, kā arī viņu ģimenes locekļi saņem darba algu no VK(b)P CK Lietu pārvaldes.⁸¹ 1942. gada aprīlī 65 kaujiniekus nosūtīja uz Nikolaja Vasiļjeva (1908–1943) brigādi Ļeņingradas partizānu novadā stažēties uz 5–6 nedēļām. Par LK(b)P CK pārstāvi nozīmēja LK(b)P CK sekretāru E. Ameriku.⁸² 1942. gada 14. jūnijā, piedaloties LK(b)P CK sekretāram E. Amerikam un LPSR AP priekšsēdētājam Pēterim Briedim, tika izveidots pulks „Par Padomju Latviju”, kurš sastāvēja no trim partizānu vienībām⁸³ (sk. 8. tabulu). Šis kaujinieku pulks pēc nosaukuma bija it kā atspulgs 1942. gadā noorganizētajai PSRS partizānu brigādei „Par Padomju Baltkrieviju”.⁸⁴

No Ziemeļrietumu frontes štāba 10. daļas priekšnieka vecākā bataljona komisāra Bezprozvanova atskaites redzams, ka PSRS kaujinieku kursus Latvijai organizējusi Ziemeļrietumu frontes Politiskā pārvalde. Kursi sākās 1942. gada 17. februārī un beidzās 1942. gada 17. aprīlī. Piecus kursantus atsūtīja no Maskavas, bet 75 – no 201. latviešu strēlnieku divīzijas. Kursantus rūpīgi pārbaudīja PSRS IeTK. No pēdējiem 75 trīs kursantus politisku iemeslu dēļ aizsūtīja atpakaļ uz divīziju. Kursos bija četras programmas – politiskā, taktiskā, šaušanas un topogrāfijas programma. Kursus pabeidza 67 kaujinieki, to skaitā 21 teicam-

⁷⁸ LVA, 101. f., 4. apr., 6. l., 56. lp.

⁷⁹ LVA, 101. f., 4. apr., 6. l., 58. lp.

⁸⁰ Партизанское движение. – Москва, 2001. – С. 70.

⁸¹ LVA, 101. f., 4. apr., 6. l., 55. lp.

⁸² LVA, 101. f., 4. apr., 6. l., 61. lp.

⁸³ V. Samsons 1987. gadā publicētajā grāmatā „No Lovates līdz Zilupei” nemin partizānu pulku „Par Padomju Latviju” un šodien uzskata, ka „nebija ne pulka, ne sakāves” (Samsons V. Vēstule autoram 2006. gada 25. janvārī. – Autora arhīvs). Pēc V. Samsona domām, pulka „Par Padomju Latviju” nosaukumu izdomājis A. Raškevics, paņemot 1942. gadā Valdajā Ž. Spures izdotās avīzes „Par Padomju Latviju” nosaukumu. 2006. gada 12. februārī V. Samsons rakstīja: „Es paškritiski atzinu, ka mēs, vēsturnieki, 60.–70. gados nepamatoti pieņēmām partijas funkcionāru *post factum* piedomāto, bet dokumentos nefundēto mītu: pulks „Par Padomju Latviju” (Samsons V. Vēstule autoram 2006. gada 12. februārī. – Autora arhīvs). Vēsturniece Aurora Ūdre gatavo grāmatu par šo vienību. Pēc grāmatas iznākšanas un tālākas dokumentu analīzes varēs vērtēt šīs vienības militāro statusu.

⁸⁴ Оперативная сводка № 59. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 55. l., 160. lp.

LK(b)P CK pilnvarotā
Ieva Paldiņa partizānu pulkā
„Par Padomju Latviju”
1942. gadā
(LVKDA, 81826. neg.)

nieks. Politiskā vadītāja (poļitruka) pakāpi ieguva viens⁸⁵, jaunākā leitnanta – 26, staršinas – 14, vecākā seržanta – 24 un seržanta pakāpi – seši kursanti. Maija beigās bija paredzēts kaujiniekus nosūtīt uz Latviju.⁸⁶

1942. gada pavasarī un vasaras sākumā 201. latviešu strēlnieku divīzijas Rezerves pulkā pēc LK(b)P CK izveidotās partizānu organizēšanas komisijas atlases bija izveidota un apstiprināta „69 speciālās nozīmes darbinieku grupa”. Tajā bija Jevgenijs Kaupužs (1919–1942), Longins Avdjukevičs (1916–?), Otomārs Oškalsns, Ivans Muzikantiks, Jūlijs Reinholds (1910–1942), Ieva Paldiņa, Fjodors Larionovs (1911–1944) un citi. Speciālās nozīmes darbinieku sarakstu parakstīja Rezerves pulka komandieris apakšpulkvedis H. Šponbergs un bataljona komisārs, pulka komisārs J. Meija.⁸⁷ 1942. gada 2. jūlijā sarakstus apstiprināja Sarkanās armijas Ziemeļrietumu frontes štāba operatīvās grupas komandieris pulka komisārs Asmolovs.

⁸⁵ Jaunākā politvadītāja nosaukumu A. Raškevicam piešķīra 1942. gada 16. aprīlī ar Ziemeļrietumu frontes karaspēka pavēli Nr. 0425. – LKM, Inv. 4-711 65 (1700-VII).

⁸⁶ Отчет о работе курсов по подготовке организаторов-командиров партизанских отрядов в Латвии. – LVA, 302. f., 1. apr.,

⁸⁷ Списки работников спецназначения. – LVA, 302. f., 5. apr., 45. l., 15., 35.–36. lp.

No Sarkanarmijas Ziemeļrietumu frontes politiskās pārvaldes „Atskaites par kursu darbību partizānu organizatoru-komandieru sagatavošanai Latvijā”, kuru parakstīja Sarkanarmijas Ziemeļrietumu frontes pavēlnieks ģenerālleitnants Nikolajs Vatutins (1901–1944), šīs frontes padomes loceklis divizionā komisārs A. Moņins un štāba priekšnieks ģenerālmajors Ivans Šlemins (1898–1909), redzams, ka partizānu organizatoru un komandieruursos Valdajā bija mācījušies, kā jau minēts, 75 cilvēki. Grupa bija noklausījusies 348 stundu programmu, no tām 41 stunda (11,8 %) bija politiskās mācības. Bija jānoskatās 14 kinofilmas. Vislielākā nodarbību daļa bija veltīta kaujinieku vadītāju profesionālajai izglītībai, pievēršot sevišķu vērību trīs jomām: 1) slēpni dienā un naktī; 2) diversijas; 3) uzbrukumi apdzīvotajām vietām un nocietinājumiem.⁸⁸

Visi kaujinieku komandieru kursu beidzēji 1942. gadā Sarkanarmijas Ziemeļrietumu frontes Politiskajā pārvaldē tika pārbaudīti un atestēti. Vairākiem partizānu komandieriem (L. Avdjukevičs, V. Samsons u. c.) raksturojumā dots toreiz augstākais uzticamības vērtējums: „Uzticams Ļeņina-Staļina lietai.”⁸⁹

Plāns paredzēja 1942. gadā izveidot Dienvidlatvijas (Jēkabpils, Ilūkstes, Daugavpils apr.), Viduslatvijas (Madonas, Rēzeknes apr.) un Ziemeļlatvijas (Abrenes, Valkas apr.) PSRS partizānu centrus.⁹⁰

A. Raškevics bija 201. latviešu strēlnieku divīzijas vada komandiera vietnieks, vēlāk rotas politiskais vadītājs. 1942. gada 22. februārī A. Raškevics saņēma izsaukumu. „Izbraucām uz Valdaju ap 70 cilvēku,” rakstīja A. Raškevics 1967. gada 19. jūnija vēstulē Aurorai Ūdrei. „Mācījāties vidējo komandieru augstākā stāža strēlnieku skolā (*Выстрел*) tipaursos. Kursu beidzām 1942. gada 17. aprīlī. Pēc mācību beigām no mūsu kursa izveidoja partizānu vienību „Par Padomju Latviju”. Par pirmo komandieri bija iecelts vec. leitnants [Georgijs] Žuravļovs, par komisāru O. Oškals. Es biju nozīmēts par 1. rotas politrūku.” 1942. gada 1. maijā vienība bija Ļeņingradas partizānu novadā. Jūnija sākumā partizānu vienību „Par Padomju Latviju” savienoja ar 140 cilvēkiem, kuri bija beiguši speciālosursos Maskavā. Kursantus sadalīja trijās jaunizveidotajās vienībās. Tā tika veidots partizānu pulks „Par Padomju Latviju”, kurā bija vairāk nekā 50 partijas biedru un kandidātu.”

Sākumā kaujiniekus 1942. gadā bija paredzēts pārvietot uz Latviju ar lidmašīnām. Starp viņiem bija pazīstami Latvijas kaujinieku vadītāji. Ar pirmo kārtas numuru bija minēts A. Raškevics. Ar 19. numuru sarakstā bija V. Samsons, kuram piešķīra jaunākā leitnanta dienesta pakāpi. 27. numurs bija V. Laiviņam, kuram arī piešķīra jaunākā leitnanta dienesta pakāpi.⁹¹ No minētajiem kaujinieku organizatoriem 72 bija latvieši (40,2 %), 28 – krievi (38,9 %). Lielākā daļa partizānu komandieru (37–51,4 %) bija dzimuši Latgalē, bet vismazāk Kurzemē (6–8,3 %). Pēc LKP CK Partijas vēstures institūta izziņas PSKP CK, 1967. gadā pulkā „Par Padomju Latviju” no 200 cilvēkiem 68 (34 %) bija LK(b)P biedri un 77 (38,5 %) komjaunieši.⁹² Kaujinieku komandieru izglītības līmenis bija zems. 23 komandieri bija beiguši tikai 3–5 pamatskolas klases (31,9 %), bet vienam (Lapoško) bija tikai viena pamatskolas klase.⁹³ Tas liecina, ka LK(b)P CK gandrīz nebija iespējams partizānu darbībai Latvijā sameklēt izglītotus latviešu komunistus.

⁸⁸ Турпат, 3. лр.

⁸⁹ Аттестационный лист на присвоение воинского звания выпускника спецкурсов при ПУ СЗФ. – LVA, 302. f., 1. apr., 80. l., 1., 97. u. c. лр.

⁹⁰ Samsons V. Partizānu kustība Ziemeļlatvijā.. – 40. lpp.

⁹¹ Отчеты, приказы, списки граждан присланных ЦК КП(б) Латвии для записания в партизанские отряды Северно-Западного фронтах 1942. – LVA, 302. f., 1. apr., 185. l., 13. u. c. лр.

⁹² LVA, 200. f., 1. apr., 320. l., 2. лр.

⁹³ Турпат, 185. l., 1.–2. лр.

Kaujnieku pulks „Par Padomju Latviju” 1942. gada 14. jūnijā (203 cilvēki (21 sieviete))⁹⁶

Vienība	Skaits	Komandieris	Komisārs	Štāba priekšnieks	Sevišķās daļas priekšnieks	Komsorgs	Dislocēšanās vieta	Bāze	Pulka vadība reida laikā (1942.19.06.–12.07)
1. vienība	78 (8 siev.)	Hugo Vīnde	Jūlijs Reinholds	S. Dimenšteins (vēlāk L. Avdjukevičs)	Igors Palkovs	Pāvels Dergačs (vēlāk Anna Obrante)	Daugavpils apr., vēlāk Jekabpils un Jelgavas meži	Ļeņingradas 1. un 4. brigāde, Ļeņingradas apg. Slavkoviču rajons	Komandieris V. Latviņš, komisārs O. Oškals, intendants V. Ezernieks. (vēlāk LK(b)P CK operatīvā grupa: I. Paldiņa, O. Osvalds, G. Peterse, V. Latviņš)
1. rota		Augusts Krampis (vēlāk Rūdolfs Čulkstēns)							
2. rota		Jānis Rīkters (vēlāk Valdis Lauzmanis)							
3. rota		Jānis Laurenovičs (vēlāk Pēteris Kasalītis)							
2. vienība	58 (2 siev.)	Jānis Bonda (vēlāk A. Balodis)	Varfolomejs Rubulis (vēlāk L. Avdjukevičs)	Ivans Semjonovs (vēlāk J. Bonda)	Lipovskis	Pēteris Lazdiņš	Rēzeknes apr., vēlāk Madonas apr. Lubānas meži		
1. rota		Pēteris Kazāks							
2. rota		Nikolajs Bogdanovs							
3. vienība	58 (2 siev.)	Vilhelms Latviņš	Ivans Bagrads	Mihails Muravskis	Korotnijs		Abrenes – Valkas meži		
1. rota		Juris Freimanis							
2. rota		Vilis Samsons				Dominiks Kaupužs (partorgs)			
LKP CK operatīvā grupa	14 (7 siev.) 2 radiisti 2 tipogrāfijas darbinieki								
Kopā	503								

1942. gada 20. aprīlī LK(b)P CK iesniedza VK(b)P CK sekretāram Andrejam Andrejevam „Izziņu par LK(b)P CK darbu”, kurā minēja, ka pāri fronteī bija paredzēts pārvietot 100 kaujinieku un viņu komandieru.⁹⁴ Taču aviācijas trūkuma dēļ desantēšanu neīstenoja.

1942. gada maijā LK(b)P CK sakomplektēja kaujinieku vienību „Par Padomju Latviju” 67 kursantu sastāvā V. Laiviņa vadībā. Vienību izvietoja dienvidrietumos no Staraja Rusas Ļeņingradas partizānu novadā. Kaujinieki „slaveno komandieru N. Buinova un N. Vasiļjeva vadībā tika apmācīti radošam praktiskajam darbam Latvijā”. Darbības rajons bija noteikts jau iepriekš.⁹⁵

1942. gada vasarā LK(b)P CK sekretārs J. Kalnbērziņš ziņoja P. Ponomarenko, ka partizānu darbībai Sarkanarmijas aizmugurē esot atlasīti 250 komunisti, no kuriem 196, iedalīti trīs vienībās, drīzumā tikšot nosūtīti uz Latviju.

9. tabula

Kaujinieku pulks „Par Padomju Latviju”
1942. gada vasarā⁹⁷

		Skaitis	Komandieris	Komisārs
1	1. vienība	74	H. Vinde	J. Reinholds
2	2. vienība	51	J. Bonda	V. Rubuls
3	3. vienība (kopā ar operatīvo grupu)	71	V. Laiviņš	L. Bagrads
	Kopā	196		

Pulkā „Par Padomju Latviju”, kurš sastāvēja no trim vienībām un I. Paldiņas operatīvās grupas, minēti 203 cilvēki. Pēc LK(b)P CK domām, pulks bija labi politiski sagatavots. Tajā bija 140 VK(b)P biedri, biedru kandidāti un komjaunieši⁹⁸ (69,6 %). „LKP Centrālajai komitejai un LPSR valdībai,” rakstīja A. Raškevics, „bija izdevies noorganizēt labi apmācītu un samērā spēcīgu partizānu daļu, ko varēja sūtīt uz okupēto Latviju, lai organizētu visas tautas cīņu pret fašistiskajiem iebrucējiem.”⁹⁹

J. Kalnbērziņš lūdza P. Ponomarenko piešķirt transportlidmašīnu „Duglas” kaujinieku pārvietošanai pāri fronteī un solīja 1942. gada augustā–septembrī „sagatavot un nosūtīt vēl 150 partizānu un diversantu uz Latviju”.¹⁰⁰ Taču lidmašīnu nesaņēma.

1942. gada 19. jūnijā no Ļeņingradas partizānu rajona uz Latviju devās PSRS partizānu pulks „Par Padomju Latviju” 197 cilvēku sastāvā. 1942. gada 19.–20. jūnijā, pārejot Lihočevas–Staraja Rusas ceļu, tas cieta zaudējumus. Ceļu izdevās šķērsot 88 cilvēkiem¹⁰¹ (44,7 %). Izlūkus E. Ratnieku un Augustu Jansonu ievainoja. Pēc kaujām pie Sorokino pulks

⁹⁴ Справка о работе ЦК КП(б) Латвии. – LVA, 101. f., 4. apr., 1. l., 2. lp.

⁹⁵ Latviešu tautas cīņa.. – 270. lpp.

⁹⁶ Ūdre A. Ienaidnieka aizmugurē. – Rīga, 1987. – 94.–95. lpp.; Samsons V. No Lovates līdz Zilupeī.. – 53. lpp.

⁹⁷ V. Samsona fonds. – LZAA, 40. f., 5. apr., 68.–69. l.

⁹⁸ Обзор деятельности партизанского отряда «За Советскую Латвию». – LVA, 302. f., 5. apr., 29. l., 1.–2. lp.

⁹⁹ Raškevics A. Partizāna piezīmes. – Rīga, 1961. – 28. lp.

¹⁰⁰ LVA, 101. f., 4. apr., 6. l., 84.–87. lp.

¹⁰¹ Докладная записка. – LVA, 302. f., 1. apr., 185. l., 38.–56. lp.

bija spiests atkāpties.¹⁰² Pulkam „Par Padomju Latviju” no 1942. gada jūnija nebija sakaru ar aizmuguri.¹⁰³ 1942. gada 7.–10. jūlijā pulks ar kaujām sasniedza Latvijas Ziemeļaustrumu robežu Abrenes–Ludzas apriņķa rajonā, bet atlikusī daļa bija spiesta atgriezties atpakaļ.¹⁰⁴

Priekšstatu par pulka „Par Padomju Latviju” stratēģiju un taktiku sniedz šī pulka komisāra un LK(b)P CK pilnvarotā Otomāra Oškalna 1942. gada 8. septembra pilnīgi slepenais ziņojums LK(b)P CK sekretāram par pulka gaitām no 1942. gada 19. jūlija līdz 1942. gada 25. jūlijam.¹⁰⁵ Otro ziņojumu 1942. gada 20. augustā rakstījusi operatīvās grupas vadītāja LK(b)P CK pilnvarotā PSRS Augstākās Padomes deputāte Ieva Paldiņa.¹⁰⁶ Pēdējo ziņojumu „Latviešu partizānu vienība” LK(b)P CK sekretārs E. Ameriks¹⁰⁷

1942. gada augustā nosūtīja uz VK(b)P CK P. Ponomarenko. Ar šo ziņojumu, spriežot pēc rezolūcijām uz dokumenta, bez P. Ponomarenko iepazīnušās vēl četras personas, kuru paraksti uz ziņojuma nav salasāmi. Spriežot pēc ziņojumiem, sekretārs E. Ameriks bija saņēmis no LK(b)P CK rīkojumu partizānu pulkam „Par Padomju Latviju” kopā ar 1. Ļeņingradas partizānu brigādi doties uz ienaidnieka aizmuguri un organizēt partizānu kustību Slavkovas novadā. Tādu pašu pavēli saņēma arī Ļeņingradas 4. partizānu brigāde. Pirmās un ceturtās partizānu brigādes mērķis bija paplašināt Krievijas partizānu novadu līdz Zilupei un Latvijas robežai, bet pulkam „Par Padomju Latviju” vajadzēja aizvest vienības līdz Latvijas robežai, no kurienes katra vienība dotos uz savu darbības rajonu un Vācijas okupētajā Latvijas teritorijā krievu partizānu novada atbalstam organizētu arī latviešu novadu.

„Mūsu mērķis,” 1942. gada 20. augustā rakstīja Ieva Paldiņa, „bija sasniegt uz laiku okupētās Padomju Latvijas robežu, to pāriet, pacelt un attīstīt partizānu kustību pret vācu okupantiem un pret savas tautas un dzimtenes nodevējiem – asiņainā Hitlera pakalpiņiem.”¹⁰⁸ „Partijas trijniekam,” rakstīja Ieva Paldiņa, „bija jāvada visa partizānu kustība Latvijā.”¹⁰⁹

Naktī no 1942. gada 19. uz 20. jūniju pulks 208 cilvēku sastāvā neveiksmīgi mēģināja pāriet Čihačevas–Staraja Rusas lielceļu. Pulkā jaunākā leitnanta V. Laiviņa vadībā bija trīs vienības, no kurām pirmajai vienībai un trešās vienības vienai rotai izdevās lielceļu pāriet, bet pārējās vienības nepaspēja pāriet un jaunākā leitnanta V. Samsona vadībā turpināja kaujas. Taču, kā rakstīja O. Oškals, pulka virzīšanās kopā ar 1. un 4. partizānu brigādi norādīja pretiniekiem savu gājiena virzienu, dodot iespēju sakoncentrēt šī partizānu karagājiena atvairīšanai ievērojamus Vācijas armijas spēkus, to skaitā tankus un mīnmetējus, kā arī latviešu Abrenes policijas bataljonus.¹¹⁰

Vācijas armijas un latviešu policijas bataljonu ielenkums un uzbrukumi bija tik spēcīgi, ka abas puses cieta zaudējumus.¹¹¹ Latvijas robežu, pēc Oškalna datiem, pārgrupējoties rotās, patstāvīgi izdevās sasniegt tikai ap 125 (148) pulka „Par Padomju Latviju” cīnītājiem (66,4 %) iepretī Kārsavai.

¹⁰² Turpat, 272. lpp.

¹⁰³ Raškevics A. Partizāna piezīmes.. – 54. lp.

¹⁰⁴ Samsons V. Partizānu kustība Ziemeļlatvijā.. Karte starp 32. un 33. lpp.

¹⁰⁵ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 48.–51. lp.

¹⁰⁶ Turpat, 29.–34. lp.

¹⁰⁷ Maskava, Lielā Komjaunatnes šķērsiela, Nr. 1.

¹⁰⁸ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 30. lp.

¹⁰⁹ Turpat, 33. lp.

¹¹⁰ Lettische Pionier-Sicherung Abteilung Abrene.

¹¹¹ Pēc O. Oškalna datiem, vācu armija un latviešu vienības zaudēja 300 vīru.

Pulka „Par Padomju Latviju” Latvijas robežas pāriešana¹¹²

Nr.p.k.	Vienība	Skaitis
1	1. vienības 3. rota	57
2	2. vienība	46
3	3. vienības 1.–2. rota	22
Kopā		125

1942. gada 14. jūlijā Latvijas robežu Abrenes apriņķī pie Putriņu mājām pārgāja 1. vienības H. Vindes rota, bet 15. jūlijā 3. vienības 3. rota pie Potrešiem bez kaujas. 3. vienības 2. rota gribēja pāriet robežu pie Stomariem, taču cieta zaudējumus. 1942. gada 16. jūlijā krita LK(b)P CK pilnvarotā G. Peterse, bet ievainoja LK(b)P CK pilnvaroto Ievu Paldiņu.¹¹³ „Mēs izrādījāmies uzgājuši uz robežsardzes punktu (пограничную заставу). Nebija iespējams pārvarēt Livžas (Лже) dziļo upi. Mēs nesekmīgi atgriezāmies mežā,” rakstīja I. Paldiņa.

1942. gada 23.–24. jūnija naktī 32 vīri jaunākā leitnanta V. Samsona vadībā ieņēma Gorbovas komandantūru,¹¹⁴ iznīcinot 25 vācu un krievu policistus.¹¹⁵ Kā liecina Ievas Paldiņas ziņojums, tuvojoties partizānu vienībām, „ciemu vecākie, uzņēmēji, policisti un citi Hitlera kalpi bēga. Mēs viņus ķērām un sodījām pēc kara laika likumiem.”¹¹⁶ To apstiprina arī O. Oškālņa ziņojums. Pulkam „Par Padomju Latviju” bija speciāla pārtikas sagādātāju vienība no zemniekiem, kuriem maksāja ar vācu markām. Taču visos ciemos bija novietoti karavīri un policisti. „Vācieši,” rakstīja Ieva Paldiņa, „pierobežas ciemos izvietoja savas vienības ar ložmetējiem un mīnmetējiem. Zemniekiem bija kategoriski aizliegts laist savus lopus ganībās. Mūsu partizāni rāvās pēc produktiem tieši zem vācu deguma. (..) Mūs sāka mocīt bads (..) un zem bada spiediena mūsu vidū parādījās dažādas nevēlamas parādības: disciplīnas pārkāpumi, šaurs egoisms, tendence patvaļīgi aiziet mazām grupām utt.”¹¹⁷ Turklāt, pulkā „Par Padomju Latviju”, kā rakstīja Paldiņa, pie robežas no vietējiem krieviem pieņemtie ceļveži izrādījās vācu spiegi. Tāpēc spieģus kaujinieki likvidēja.¹¹⁸ Ieva Paldiņa piemin arī neizdevīgos laika apstākļus. „Bez citām neveiksmēm,” viņa rakstīja, „mūsu partizānu dzīvi ļoti ietekmēja lietainā vasara. Sākot jau no maija vidus, kad mēs sākām savu pārgājienu uz partizānu novadu un no turienes tālāk ienaidnieka aizmugurē, mēs nepārtraukti mirkām ūdenī. Metāla priekšmeti sarūsēja, elektrisko lampiņu un radioaparātu baterijas izjuka, rezultātā mēs palikām bez sakariem un iespējām saņemt kaut kādu palīdzību. Apgērbs un apavi izjuka, cilvēki kļuva pusapģērbti, pusapauti, nenonākot līdz robežai. Radās brūces uz kājām un visa ķermeņa. Atjaunojās dažādas vecas slimības. Viss tas ierobežoja mūsu manevrēšanas kustību un samazināja kaujas spējas.”¹¹⁹ Taču, kā atzina Otomārs Oškālns un Ieva Paldiņa, svarīgākais iemesls pulka „Par Padomju Latviju” sakāvei bija Sarkanajā armijā izplatītā lielummānija – lielu kaujinieku vienību veidošana un raidīšana kaujās, organizējot lielu kaujinieku vienību reidus un tā mēģinot pretiniekam uzspiest armijas frontes taktiku.

¹¹² KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 51. lp.

¹¹³ Turpat, 50. lp. otrā puse.

¹¹⁴ Feldkomandantur 822.

¹¹⁵ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 48. lp. otrā puse.

¹¹⁶ Turpat, 30. lp.

¹¹⁷ Turpat, 33. lp.

¹¹⁸ Turpat.

¹¹⁹ Turpat, 33.–34. lp.

Rezultātā no 208 pulka „Par Padomju Latviju” partizāniem gājiena sākumā 1942. gada 17. jūlijā bija palikuši tikai ap 5 % cilvēku. „Tā mūsu pulkā palika 12 cilvēku,” rakstīja Paldiņa. „Partijas trijotne, kurai bija jāvada partizānu kustība Latvijā, bija sagrauta. Viens tās loceklis, b. Peterse, bija nošauta. Otrais loceklis, biedrs Oškals, pazuda bez vēsts. Kad mēs izrāvāmies no aplenkuma, trešā – es – biju ievainota rokā un krūtīs. Radioaparāta mums nebija. Radists to noslēpa, baidoties, ka viņš to neiznesīs no kaujas lauka. Patronu mums palika ļoti maz. Sanitāro materiālu nebija pavisam, nerunājot jau par pārtiku, apģērbu un apaviem, kuru vajadzību mēs izjutām jau sen. Tāda grupa nebija kaujasspējīga, lai virzītos uz priekšu, un mēs nolēmām doties atpakaļ uz veco partizānu novadu. Pēc 12 dienu pārgājiena mēs šo novadu sasniedzām.”¹²⁰ CPKŠ priekšnieks P. Ponomarenko 1942. gada 22. augustā uz Paldiņas ziņojuma uzrakstīja rezolūciju: „1. Nepieciešams presē attēlot (*освещение*) Latvijas vienību. 2. B. Timošenko nepieciešams biedr. Paldiņu stādīt priekšā apbalvošanai.”¹²¹ Kopā apbalvoja sešus reida dalībniekus.

Taču, arī sadaloties grupās, Latvijā Liepnas mežos no pulka „Par Padomju Latviju” pēc kaujām nonāca tikai apmēram desmitā daļa – ap 20 kaujinieku.¹²² Arī šiem partizāniem, kā rakstīja V. Samsons, neizdevās nostiprināties Latvijā, un viņi bija spiesti 1942. gada rudenī atgriezties PSRS.¹²³ Pēc A. Ūdres aprēķiniem, no pulka „Par Padomju Latviju” 203 cilvēkiem uz PSRS aizmuguri 1942. gada augustā – novembrī atgriezās 12 kaujinieki (5,0 %), bet līdz kara beigām izdzīvoja 34 (16,7 %) kaujinieki.¹²⁴ Pulka „Par Padomju Latviju” neveiksmi atzīst arī Krievijas militārie vēsturnieki.¹²⁵

Arī atskaitē par otrās J. Bondas partizānu vienības „Par Padomju Latviju” neveiksmi 1942. gada 8. jūlijā atzīts, ka, pirmkārt, lielās grupās, rotās Latvijā kaujinieki nevar cīnīties, jo nav lielu mežu un nav vietu, kuras aizsargi nezinātu. Otrkārt, aizsargi pret kaujiniekiem cīnās jebkuros apstākļos. Treškārt, kaujinieku darbību traucējot viensētu sistēma. Ceturtkārt, vietējie Latvijas iedzīvotāji neiesaistās kaujiniekos. Piektkārt, kaujiniekiem jādarbojas grupās pa diviem–pieciem cilvēkiem, secināja vienības izlūkošanas komandieris leitnants I. Muzikants.¹²⁶

Ilgāk izdevās izdzīvot Vidzemē Valdemāra Ezernieka (1905–1943) grupai. Pēc Hermaņa Bendika partizānu grupas datiem, partizāns V. Ezernieks kritis 1943. gada 18. jūlijā Beļavas pagastā; 1942. gada novembrī dienvidos no Gulbenes kritis partizāns Sedihs un ievainots partizāns Augusts Kampis (1900–1942), kurš sagūstīts un nošauts Gulbenē.¹²⁷

Visai fragmentāri ir oficiālie dati par PSRS partizānu pulka „Par Padomju Latviju” zaudējumiem, mēģinot ielauzties Latvijā. Pēc Latvijas Partizānu kustības štāba datiem, no 197 cilvēkiem, kuri 1942. gada 19. jūnijā devās uz Latviju, krita 19 (9,6 %), ievainoti un slimi – 29 (14,7 %), pazuduši bez vēsts vai izklīduši – 41 (20,9 %), 12 cilvēki (6,1 %) 1942. gada 17. jūlijā no Latvijas robežas sāka ceļu uz Krieviju. Trīs partizāni (J. Pētersons kā zemes īpašnieks, P. Jevdokimovs – pārdevis kaujinieku zirgu un Jāzeps Puska) tika no kaujiniekiem

¹²⁰ Turpat, 33. lpp.

¹²¹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 30. lpp.

¹²² Latviešu tautas cīņa.. – 275. lpp. 2006. gada 12. februāra vēstulē autoram V. Samsons uzskata, ka ap 40 cilvēku pievienojās krievu un baltkrievu partizāniem.

¹²³ Latviešu tautas cīņa.. – 275. lpp.

¹²⁴ Ūdre A. Ienaidnieka aizmugurē.. – 96. lpp.

¹²⁵ Партизанское движение. – Москва, 2001. – 34. lpp.

¹²⁶ Отчет второго партизанского отряда «За Советскую Латвию» 8.VII 1942. – LVA, 302. f., 1. apr., 185. l., 57.–69. lpp.

¹²⁷ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 13. lpp.

aizsūtīti prom.¹²⁸ Arhīvā datu nav par 93 (47,2 %) cilvēkiem, kuri arī bija krituši, ievainoti vai pazuduši bez vēsts, vai arī par viņiem centrā neko nezināja. Iespējams arī, ka zaudējumi nav uzrādīti par visām trim pulka „Par Padomju Latviju” vienībām. 1942. gada augustā pulka „Par Padomju Latviju” izdzīvojušos kaujiniekus sadalīja starp krievu vienībām. Vairāki no viņiem (pēc V. Samsona datiem – 14) vēlāk parādīja izcilas spējas.

11. tabula

**Pulka „Par Padomju Latviju” kaujinieku skaits, kuri 1942. gada augustā iekļauti
2. Leņingradas partizānu brigādes sastāvā¹²⁹**

Nr.p.k.	Vienība	Skaits
1	1. Partizānu pulka izlūku vads (vēlāk vienības rota)	10
2	„Par padomju varu”	1
3	4. pulks „Tautas atriebēji”	7 (14)
4	Nosūtīti uz Valdaju	7
Kopā		32

No pulka „Par Padomju Latviju” dalībniekiem 1942. gada 5. decembrī Atsevišķās Latvijas partizānu vienības sastāvā ietilpa 11 (5,5 %) pulka dalībnieku.¹³⁰ Pulka „Par Padomju Latviju” sakāvi atzina arī PSRS partizānu komandieri. V. Samsons 2005. gada 1. februārī rakstīja: „Un atkal vainīga vadītāju militārā nekonsekvence: lauzties Latvijā ar spēku palielās nodaļās, nezinot, kas tās sagaida, sasniedzot (ar pirkstu kartē iešņāpto!) galamērķi.”¹³¹ V. Samsons šo bijušo pagrīdnieku E. Amerika un P. Brieža plānu, izstrādātu pēc krievu un baltkrievu pieredzes, dēvē par „kavalēristu” izlēcieni. 1942. gada reidus V. Samsons šodien vērtē kā izlūkošanas un pieredzes apguvi, bet padomju partizānu organizētās kustības sākumu datē ar 1943. gada sākumu.¹³² Pēteris Ratiņš 1944. gada 28. septembra atskaitē par 2. partizānu brigādes darbību rakstīja, ka Latviju pārvērst par „partizānu Baltkrieviju” 1942. gadā neizdevās. Tikai Sarkanarmijas uzvaras 1943. gadā, pēc P. Ratiņa domām, deva iespēju pārvietot PSRS kaujinieku darbību uz Latviju. 1943. gada augustā sešām vienībām Latvijā izdevās nokļūt 10–11 vīru grupās (kopā 61 cilvēkam), izmantojot t. s. pārvietojošās bāzes (*кочующие базы*).¹³³ Pulka sakāvi atzina arī A. Raškevics un V. Savčenko.¹³⁴ Pulka „Par Padomju Latviju” sakāve 1942. gadā bija impēriskās lielummānijas pārņemtā vadības štāba un partizānu darbības pamatprincipu nezināšanas, kā arī Vācijas un latviešu policijas darbinieku cīņas rezultāts.

Taču CPKŠ 1942. gada 27. augusta operatīvajā ziņojumā Nr. 28 J. Staļinam mēģināja pulka gājienu iztēlot par uzvaru. Pulka „Par Padomju Latviju” darbība tika aprakstīta šādi: „Latvijas K(b)P CK un CPKŠ nosūtīto (*направленных*) triju Latvijas partizānu vienību (*отряды*)

¹²⁸ Наши потери ранеными от 20 июня до 17 июля 1942. г. – LVA, 302. f., 1. apr., 25.–31. lpp. Savukārt, V. Samsons uzskata, ka reida laikā „no visām 10 sadursmes kaujām latvieši izgāja kā uzvarētāji.” (V. Samsona 2006. gada 26. janvāra vēstule autoram. – Autora arhīvs.) Taču 1942. gada 17. jūlijā dažādās atskaitēs par pulka sastāvu minēts, ka no 196–300 cilvēkiem uz aizmuguri devās 12 cilvēku (4-6%), šis reids jāsauc nevis par sakāvi, bet par iznīcināšanu.

¹²⁹ LZAA, 40. f., 5. apr., 44. l., 300. lpp.

¹³⁰ Ūdre A. Ienaidnieka aizmugurē.. – 187. lpp.

¹³¹ V. Samsona vēstule autoram 2005. gada 1. februārī. – Autora arhīvs.

¹³² V. Samsona vēstule autoram 2006. gada 16. februārī. – Autora arhīvs.

¹³³ P. Ratiņa 2. LPB atskaite (1943. g. aprīlis – 1944. g. augusts). – LKM, 461044 (1213-VII).

¹³⁴ Raškevics A. Ienaidnieka aizmugurē.. – 60., 62., 66. lpp.; Latvijas PSR vēsture. Saīsinātais kurss. Otrais izdevums. – Rīga, 1967. – 518. lpp.

kaujas darbība 1942. gada jūnijā un jūlijā Latvijas PSR teritorijā atstāja spēcīgu psiholoģisko ietekmi.”¹³⁵ Latgales iedzīvotāji kaujiniekus uzņēmuši labvēlīgi, un kaujinieki virzoties tālāk Latvijā. Taču īstenībā bija citādi.

Pirmkārt, Vācijas Drošības policija apkaroja iespējamās pretestības grupas. Vācijas Drošības policijas ziņojumā par bandu un izpletņlēcēju apkarošanu 1942. gada 1. novembrī minēts, ka uz Rīgas–Madonas ceļa 1942. gada 28. oktobrī notikusi pusotru stundu ilga kauja ar deviņiem no geto izbēgušiem ebrejiem un no Stalaga izbēgušo krievu leitnantu. Kaujas iznākumā septiņi krituši, bet divi saņemti gūstā. Akcijā saņemtas vēl 17 citas personas.¹³⁶ 1942. gada oktobra beigās Rīgā apcietināta 15 cilvēku grupa, kura gatavojās spridzināt Zasas–Torņkalna dzelzceļu. 1942. gada 5. decembrī atklāta nelegāla organizācija – 21 cilvēks, starp tiem divi vācu armijas dezertieri. 1942. gada decembra sākumā arestēta avīzes „Tautas Balss” redakcija, kopā 20 cilvēki.¹³⁷ Otrkārt, atsevišķi PSRS kaujinieki, kuriem izdevās nokonspirēties pie radiem vai tautiešiem, turpināja slēpties. Pēc A. Ūdres datiem, 1942. gada augustā Liepnas Annas mežos sapulcējās 16 pulka „Par Padomju Latviju” vīri un divi specgrupas dalībnieki (pēc V. Samsona datiem – 22), no kuriem astoņi dažādos pagastos konspirējās pie radiem vai paziņām.¹³⁸ Kopā Latvijas austrumdaļā 1942. gada beigās–1943. gadā slēpās 28 (pēc V. Samsona datiem – 48¹³⁹) kaujinieki.

Jānis Dišlers (1923), kurš kopā ar A. Raškevicu 1942. gada jūnijā 12 cilvēku sastāvā pārgāja robežu, 1944. gada 14. oktobra pārskatā rakstīja, ka slēpies Raunas mežā: „...1942. gada vasarā nekādos pasākumos nevarēju piedalīties. Arī 1942. un 1943. gada ziemā nekāda partizānu darbība nenotika, izņemot pašapgādi un aģitāciju sava stāvokļa uzlabošanai. (..) Šucmaņu partizānu spiegu darbības dēļ nebiju spējīgs uzticēties nevienam svešam cilvēkam un nenodot sevi. (..) Pārtiku no kartupeļiem. (..) No meža iznācu divas dienas pēc Sarkanarmijas ienākšanas 1944. gada 26. septembrī. Savu ieroci nodevu Valmieras apriņķa Smiltenes milicijā.”¹⁴⁰ Vienīgais no pulka atliekām, kas devās Rīgas virzienā un mēģināja kaut ko darīt, bija Valdemārs Ezernieks ar dažiem cilvēkiem, bet pārējie Latgalē pie radiem un tautiešiem „atsēdēja”, vēlāk tēlojot, ka cīnījušies par padomju varu un organizējuši antifašistisko pagrīdi. Taču arī šī grupa, kā raksta J. Dišlers, bija spiesta slēpties mežā.

Latvijas vidienē dažas partizānu grupas nodarbojās ar „atsēdēšanu”, bet Osvejā izvietotās nodarbojās arī ar laupīšanu. „Osvejā izveidoja sešu partizānu cilvēku grupu Aleksandra Groma vadībā, kuru nosūtīja uz Latviju, lai „uzdāvinātu labākos zirgus Sarkanajai armijai. Grupa aizgāja 1942. gada 17. jūlijā 16.00 un atgriezās naktī 1942. gada 20. jūlijā 20.00, izpildījusi uzdevumu”.¹⁴¹

PSRS kaujinieku darbība Latvijā pēc pulka „Par Padomju Latviju” sakāves 1942. gada otrajā pusē praktiski nenotika. Konstatējamas darbības trijos galvenajos virzienos. Vācijas Drošības policija ar vietējo policistu atbalstu, pirmkārt, iznīcināja kaujiniekus. 1942. gada 20. augustā Vācijas 18. armijas virspavēlniecības (AOK) vienība nošāva 1942. gada 13. augustā sagūstītos Mariju Baulini¹⁴² un Ivanu Sidorovu.¹⁴³ No pulka „Par Padomju Latviju”

¹³⁵ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 50. l., 28. lp.

¹³⁶ Kurzbericht über die Tätigkeit der Sicherheitspolizei und der SD in den Bekämpfung von Banden und Fallschirmspringer seit dem 1. Oktober 1942. - KVKA SA, 504. kf., 2.–5. lp.

¹³⁷ Turpat, 3. lp.

¹³⁸ Ūdre A. Ienaidnieka aizmugurē.. – 97. lpp.

¹³⁹ V. Samsona vēstule autoram 2006. gada 12. februārī. – Autora arhīvs.

¹⁴⁰ Jāņa Dišlera atskaite 1944. g. 14. oktobrī. – LVA, 302. f., 2. apr., 24. l., 35.–36. lp.

¹⁴¹ LVA, 302. f., 6. apr., 88. l., 25. lp.

¹⁴² Dokumentā „Baulini”. – KVKA SA, 504. kf., 1. apr., 6. l., 15. lp.

¹⁴³ Turpat, 15. lp.

pieci partizāni Valdemāra Ezernieka vadībā, kā rakstīja A. Raškevics, 1942. gada augusta sākumā Annas–Māilupes mežos „demokrātiskā ceļā organizēja Ziemeļlatvijas partizānu nodalu”.¹⁴⁴ – „Mūs bija sūtījusi Komunistiskā partija,” rakstīja A. Raškevics, un tādēļ mēs jutāmies stipri.”¹⁴⁵ 1942. gada 2. augustā divi kaujinieki naktī Celmiņu mājās nošāva Māilupes pagasta policistu Kļaviņu, bet vēlāk Vīksnas pagasta vecāko Aleksandru Abakanu.¹⁴⁶ Pēc Vācijas Drošības policijas datiem, no 1942. gada 1. oktobra Latvijā notverti astoņi izpletņlēcēji.¹⁴⁷ Taču kopumā notverto kaujinieku skaits, kā redzēsīm, bija lielāks. Otrkārt, atsevišķi kaujinieki „atsēdēja” mežos. Treškārt, atsevišķas kaujinieku grupas no Krievijas iebruka Latvijā laupīšanas nolūkā.

Centrālais partizānu kustības štābs turpināja plānot kaujinieku reidus pretinieka aizmugurē arī tādēļ, lai novērstu uzmanību no citu kaujinieku, it īpaši mīnētāju, darba. Šādus reidus paredzēja arī 1943. gada 27. janvārī izstrādātais CPKŠ darbības plāns. 1943. gada februārī CPKŠ uzdeva veikt reidus, kaut arī tika ciesti zaudējumi.¹⁴⁸ Tādējādi pulka „Par Padomju Latviju” reida uz Latviju bojāejas vērtējums jāatstāj nākamajiem pētniekiem. Viņiem jānoskaidro, vai šim reidam bija patstāvīgs nolūks pārvietot PSRS kaujiniekus uz Latviju, vai arī tas bija CPKŠ tipveida pasākums, lai novērstu uzmanību no Krievijas partizānu darbības. „Partizānu reidi,” 1943. gada 3. aprīļa apspriedē Maskavā teica vairāku frontu kara padomju loceklis ģenerālleitnants Ņikita Hruščovs (1894–1975), „...ievieš bailes nepārlicināto krievu un ukraiņu elementos, kas dzīvo okupētajā teritorijā, kuri gribētu samierināties ar okupantiem, bet baidās no mūsu vienībām.”¹⁴⁹

Taču šādus reidus CKPŠ rīkoja arī vēlāk. 1943. gada 8. maijā CPKŠ apstiprināja 2000 partizānu reidu Baltkrievijā F. Kapusta vadībā (1943. gada septembris– oktobris), piešķirot reidam „Zasloņova” operācijas nosaukumu.¹⁵⁰ PSRS vadība centās organizēt partizānus pret Vāciju pat ar 19. gadsimta karagājienu metodēm, kaut arī partizānu darbība pierādīja, ka tā jāorganizē ar tautas atbalstu un 20. gadsimta vidus metodēm. Taču uz Baltiju PSRS kaujinieku reidus CPKŠ 1943. gadā neplānoja.

Partizāni pildīja Augstākā virspavēlnieka J. Staļina un Centrālā partizānu štāba direktīvas un pavēles. 1942. gada 1. septembrī J. Staļins pieņēma izcilākos partizānu vadītājus, un pēc tam PSRS aizsardzības tautas komisārs 1942. gada 5. septembrī izdeva vienu no svarīgākajām pavēlēm „Par partizānu kustības uzdevumiem” (Nr. 00189). Pavēle noteica, ka partizāniem jāklūst par visas tautas kustību, lai iznīcinātu ienaidnieka aizmuguri. Pavēle prasīja izvērst partizānu kustību visās pilsētās, iesūtot diversantus, nepārtraukti veikt izlūkošanas darbu, sagūstīt vadītājus un militāros komandierus, kā arī dzimtenes nodevējus, veikt propagandas darbu utt. Šīs pavēles plašums veicināja partizānu darbības tālāku sadrumstalošanu.¹⁵¹ Frontes aizmugures nodrošināšanai pret pretinieka izlūku un kaujas grupu darbību jau 1942. gada 14. oktobrī tika izdota un vēlāk atkārtota Augstākā virspavēlnieka mītnes direktīva nekavējoši iznīcināt kā izlūkus, tā kaujas grupas.¹⁵²

¹⁴⁴ Raškevics A. Partizāna piezīmes.. – 96. lpp.

¹⁴⁵ Turpat, 108. lpp.

¹⁴⁶ Jāņa Bērziņa atmiņu pieraksts. – Autora arhīvs.

¹⁴⁷ KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 6. l., 5. lp.

¹⁴⁸ План ЦШПД по усилению боевой деятельности партизанских бригад и отрядов. (KVSPVA, 69. f., 1. apr., 35. l., 6. lp.)

¹⁴⁹ Ukrainas Valsts vēstures arhīvs, 57. f., 4. apr., 189. l., 13. lp.

¹⁵⁰ CPKŠ 1943. gada 8. maija pavēle N r. 0073. Pilnīgi slepeni. (KVSPVA, 69. f., 1. apr., 39. l., 1. lp.)

¹⁵¹ Соколов Б. В. Оккупация.. – 62. lpp.

¹⁵² Волкогонов Д. А. Сталин. – Книга 2: Вожди. – Москва, 1998. – 368. lpp.

Сов. Секретно.

Visu zemju proletārieši, savienojieties!
Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

LATVIJAS KOMŪNISTISKĀ (BOĻŠEVIKU) PARTIJA
CENTRĀLĀ KOMITEJA

Коммунистическая партия (большевиков) Латвии
Центральный Комитет

№..... „31“ марта.....1942. г.

В ОРГИНСТРУКТОРСКИЙ ОТДЕЛ
ЦК ВКП/б/.

При сем препровождаю смету расходов на подготовку и снаряжение кадров специального назначения ЦК КП/б/ Латвии на II-ой квартал 1942 года на сумму в один миллион сто восемьдесят четыре тысячи семьсот пятьдесят /1.184.750/ рублей.

В смету включены также расходы слушателей, подготавливаемых при Политуправлении штаба Северо-Западного фронта РККА

ПРИЛОЖЕНИЕ :

- 1. Смета на 2-х листах - 2 экз.
- 2. Приложение 1 к смете на 2-х листах - 2 "
- 3. Приложение 2 к смете на 3-х листах - 2 "
- 4. Приложение 3 к смете на 1 листе - 2 "

СЕКРЕТАРЬ ЦК КП/б/
ЛАТВИИ:

Калнберзин
/Я.Калнберзин/

е . с .

LK(b)P CK sekretāra J. Kalnbērziņa 1942. gada 31. marta lūgums VK(b)P CK orgbirojam piešķirt 1 184 750 rubļu LK(b)P CK speciālo uzdevumu personāla sagatavošanai (KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 1. lp.)

Izpildot VAK pavēli Nr. 00189, PSRS partizānu kustības virspavēlnieks PSRS maršals K. Vorošilovs 1942. gada 18. septembrī apstiprināja „Pasākumu plānu biedra Staļina plāna īstenošanai Centrālajā partizānu štābā”.¹⁵³ Plānā bija astoņas nodaļas. Kaujinieku organizēšanas un iesūtīšanas jautājumi Latvijā bija paredzēti jau pirmajā iedaļā „Operatīvi organizatoriskie jautājumi”. Pirmajā (a punktā) bija paredzēts uz Baltijas republikām līdz 10. oktobrim nosūtīt sešus CPKŠ pilnvarotos ar palīggrupām un sakaru līdzekļiem, lai plaši izvērstu (*всемерно расширить*) partizānu kustību. Partizānus bija paredzēts iesūtīt pilsētās, „lai atdzīvīnātu izlūkošanas, diversiju un citu darbību”. Izlūkošanas diversiju darbu Tallinā, Rīgā un Kauņā bija paredzēts paplašināt līdz 1942. gada 5. oktobrim (3. §). Bija paredzēts sagatavot un nomest ienaidnieka aizmugurē vienu partizānu brigādi un piecus mīnmetēju bataljonus. CPKŠ Izlūkošanas informācijas pārvalde paredzēja 300 cilvēku lielu aģentūru izveidot vācu karaspēka vienībās, lai mēģinātu tās sagraut no iekšpuses. Katrai lidmašīnai, kas ielidotu okupācijas teritorijā, bija jāņem līdzi un jāizkaisa 8–10 kg skrejlapu. Nacionālo aviāciju izdošanu līdz 1. oktobrim bija paredzēts no frontu politpārvalžu pārziņas nodot savienoto republiku boļševiku partijām.¹⁵⁴

Pretrī J. Staļina 1942. gada 5. septembra pavēlei „Par partizānu kustības uzdevumiem” (Nr. 00189), kura noteica, ka „partizānu vienībām nav jānorobežojas, bet jāiekļauj partizānu kustībā arvien plašāki iedzīvotāju slāņi”,¹⁵⁵ PSRS kaujinieki Latvijā pat nespēja nobāzēties un iekapsulēties, bet turpināja ciest zaudējumus. Turpretī 1942. gadā vecākais bataljona komisārs LK(b)P CK sekretārs Žanis Spure (1901–1943) rakstā „Partizānu kustība Latvijā” apgalvoja, ka „partizānu cīņa nepārtraukti paplašinās,” jo visi latviešu partizāni esat iesaistījušies biedra J. Staļina pavēles izpildīšanā par partizānu kara izvēršanu.¹⁵⁶ Tādējādi CPKŠ operāciju plāns netika Latvijā īstenots, reālu darbību aizvietojo ar aģitācijas saukļu izkliegšanu.

4. Projekti nokļūt Latvijā un LK(b)P CK Atsevišķā latviešu partizānu vienība Osvejā (1942. gada 17. jūlijs – 1943. gads)

1942. gada 17. jūlijā, kā rakstījām, no pulka „Par Padomju Latviju” 208 cilvēkiem PSRS bija palikuši 12 cilvēki. Taču liktenīgi, ka šajā pašā dienā PSRS aizsardzības tautas komisāra vietnieks Sarkanarmijas formēšanas Galvenās pārvaldes priekšnieks armijas pirmā ranga komisārs Jefims Ščadenko (1885–1951) parakstīja pavēli Nr. 77927-ss (noraksts CPKŠ) Maskavas Kara apgabala pavēlniekam par jaunas kaujinieku vienības organizēšanu Latvijā. Rīkojumā bija teikts: „Lai sagatavotu partizānu grupas pārsviešanai (*для заброски*) ienaidnieka aizmugurē Latvijas teritorijā, pavēlu:

1. no Latviešu rezerves pulka (Iljinas stacija) atlasīt 150 cilvēkus no kandidātu skaita, kuri iedalīti Latvijas K(b)P rīcībā;
2. kandidātu izvēlei nosūtīt savu atbildīgo pārstāvi. Atlases darbā piesaistīt arī IeTK apgabala sevišķās daļas pārstāvi;
3. atlasīto pabeigt un ziņot līdz 30. jūlijam, norādot atlasītā ierindas un jaunākā komandējošā sastāva skaitu;
4. atlasītos cilvēkus atstāt rezerves latviešu pulkā, izveidojot atsevišķu vienību, ar kuru veikt nodarbības pēc īpašas programmas.”¹⁵⁷

¹⁵³ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 17. l., 1.–8. lp.

¹⁵⁴ Turpat, 2. lp.

¹⁵⁵ О задачах партизанского движения. – Nr. 00189. – LVA, 302. f., 1. apr., 2. l., 20.–22. lp.

¹⁵⁶ LVA, 101. f., 4. apr., 6. l., 89. lp.

¹⁵⁷ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 26. lp.

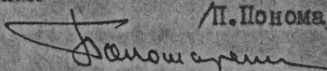
7

П л а н

ПЕРЕВОСОМ ВООРУЖЕНИЯ, ВОЕПРИПАСОВ, ТЕХНИКИ И ИМУЩЕСТВА В
ПАРТИЗАНСКИЕ ОТРЯДЫ НА СЕНТЯБРЬ 1942 г.

К о м у	Вес груза в тоннах	Число людей	К у д а	М е с т о отправки
Для отряда Сабурова	33,00		Р-н Трубчевск ю-з.Брянска	Москва
Для отряда Ковпак	24,00		"-	"-
Для отрядов Емлятина	310,00		"-	"-
Для белорусского штаба	59,00	120	Разные области БССР	Торопец
Для Украинского штаба	30,00	200	Разные области оккупированной Украины	Трубетчино, Липецк
Для Центрального штаба	22,00	80	Литва, Латвия	Торопец
Для Центрального штаба (операция Дуб)	115,00	450	Украина-Белорус- сия, разные места	Торопец Трубетчино
Для Центрального штаба (операция Симбирск)	8,00	240	Ленинградская обл., р-н Дедо- вичи	Хвойная
Для Северо-Западного штаба	8,00	200	Ленинградская обл., р-н Дедо- вичи, Псков	"-
Для Ленинградского штаба	11,00	80	Ленинградская обл. и Эстония	"-
<hr/>				
Итого:	620,00	1370		

Начальник Центрального Штаба
партизанского движения

 /П. Пономаренко/

CPKŠ plānotie desanti Latvijā un Lietuvā 1942. gada septembrī
(KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1252. l., 7. lp.)

Jau 1942. gada 17. jūlijā CPKŠ priekšnieks P. Ponomarenko uzlika rezolūciju: „Operatīvajai daļai. 1. Kopā ar Latvijas K(b)P CK paredzēt apmācības programmu iesūtīšanas laiku. 2. Sagatavot sakaru jautājumus. 3. Visus praktiskos pārsūtīšanas jautājumus utt.”¹⁵⁸ Otra rezolūcija bez paraksta: „Majoram Iščenkovam. Kopā ar b. Tiščenko izpildīt Š[tāba] Priekšnieka] norādījumu. Par pavēli ziņot 25.7.1942.” Dokumenta pielikumā Latvijas K(b)P CK kadru daļas priekšnieka izziņā rakstīts, ka partizānu atlasē rezerves pulkā strādā E. Ameriks un darbam jābūt pabeigtam 1942. gada 27.–28. jūlijā. Otra izziņa vēstī, ka Maskavas Kara apgabala Kara padomes pārstāvis kopā ar Latvijas K(b)P CK pārstāvi E. Ameriku cilvēkus atlasījuši jau 1942. gada 28. jūlijā un sākušās nodarbības latviešu rezerves pulkā. Personālsastāva sagatavošanai kopā ar Latvijas K(b)P pārstāvi tiks izstrādāts šo grupu sagatavošanas plāns un izvirzīti mērķi.¹⁵⁹ CPKŠ pēc VAK norādījuma plānoja Vācijas armijas apgādes izlūkošanu un dezorganizēšanu – armija bija tālu atrāvusies no apgādes pamatbāzēm Vācijā.

1942. gada 11. augustā CPKŠ priekšnieka vietnieks V. Sergijenko parakstīja rīkojumu visiem CPKŠ pilnvarotajiem pie desmit frontēm, kā arī Igaunijas un Lietuvas PKŠ, līdz 1942. gada 25. augustam veikt un iesniegt ziņojumus CPKŠ par Vācijas armijas apgādes organizēšanu no tālās aizmugures stacionārajām apgādes bāzēm līdz fronteī. Bija jānoskaidro, vai pārvadājumus veic atsevišķas smagās mašīnas vai autokolonnas ar uzrakstu „Augstākās virspavēlniecības uzdevumā” un vairākām piekabēm, vai pie autoceļiem atrodas uzpildes stacijas, autocisternas, to apkalpojošais personāls. Jānoskaidro, kā Vācijas armija likvidē autokustības sablīvējumus, kā regulē kustību.¹⁶⁰

CPKŠ kopā ar LK(b)P CK biroju izstrādāja sīku PSRS kaujinieku darbības plānu Latvijā. 1942. gada 28. augustā CPKŠ pirmās operatīvās daļas priekšnieks apakšpulkvēdis Mihails Naumovs (1908–1974) nosūtīja J. Kalnbērziņam šādu vēstuli: „Latvijas K(b)P CK sekretāram b. Kalnbērziņam. Centrālā partizānu kustības štāba priekšnieka b. Ponomarenko uzdevumā nosūtu Jums operatīvā plāna norakstu diversiju grupu iesūtīšanas organizācijas darbībai uz dzelzceļiem un šosejām Latvijas PSR teritorijā. Pielikums: uz 5 lappusēm.”¹⁶¹ Pilnīgi slepeno „Plānu diversiju grupu iesūtīšanas organizēšanas darbībai uz dzelzceļiem un šosejām Latvijas PSR teritorijā” 1942. gada 1. augustā bija apstiprinājuši Panteleimons Ponomarenko un Jānis Kalnbērziņš. 1942. gada 31. jūlijā to bija parakstījuši CPKŠ operatīvās daļas priekšnieks pulkvēdis Sokolovs un viņa vecākais palīgs majors Šestakovs. Plāns sastāvēja no astoņām apakšnodaļām, – vispirms jau stāvokļa raksturojums Latvijā, kura sastādīšanā piedalījies LK(b)P CK birojs. Dokumentā par PSRS partizānu kustības nepastāvēšanu Latvijā vainota Latvijas ātrā okupācija 1941. gadā un tikai dažu komunistu palikšana Latvijā. Uzsvērts, ka 1941. gada augustā uz Latviju no Kaļiņinas apgabala nosūtītas četras nelielas partizānu organizatoru grupas 24 cilvēku sastāvā. 1942. gada jūnijā uz Latviju LK(b)P CK sūtīja trīs partizānu vienības 196 cilvēku sastāvā dzelzceļa Daugavpils–Pleskava paralizēšanai.¹⁶² Taču sakarus Latvijas teritorijā neesot izdevies nodibināt, kaut arī no preses un radio varot uzzināt, ka partizānu kustība pastāvo. Plāna otrajā apakšnodaļā bija noteikts: „Latvijas PSR iesūtīto partizānu grupu svarīgākais pamatuzdevums ir pārtraukt ienaidnieka pārvadājumus pa dzelzceļiem un automaģistrālēm.”¹⁶³ Partizānu un diversijas grupu

¹⁵⁸ Turpat, 26. lp.

¹⁵⁹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 26. lp. otrā puse.

¹⁶⁰ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 14. l., 18.–19. lp.

¹⁶¹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 35. lp. Mašīnrakstā apstiprināts noraksts krievu valodā. Nr. 477. Pārakstīts divos eksemplāros. 1. eksemplārs – adresātam, 2. eksemplārs – lietā, 193, 4. pareizi: Aksenovs.

¹⁶² Pulka „Par Padomju Latviju” reids aprakstīts jau iepriekš.

¹⁶³ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 36. lp.

uzdevums ir iznīcināt pretinieka dzīvo spēku, militāros uzņēmumus un noliktavas, aerodromus. Vispārējo uzdevumu 6. paragrāfs noteica: „Iznīcināt dzimtenes nodevējus – vācu ielikteņus.” Kaujiniekiem bija jāveic militārā izlūkošana, kā arī propaganda pret vāciešiem. Trešajā apakšnodaļā nosauktas četras PSRS sagatavotas partizānu grupas, kā pirmā minēta Kostrova grupa, kura, tāpat kā pārējās, bija 13 cilvēku sastāvā. Latvijā 52 kaujiniekus ar trīs raidītājiem bija paredzēts nogādāt ar lidmašīnām un desantēt. Kopā partizānu grupai bija piešķirti 12 automāti, 30 karabīnes, 12 revolveri, 14 PTŠ, 156 rokasgranātas, 156 mīnas, 400 detonatori, 160 kg tola, 20 somu duncī, 6000 šauteņu un 2000 automātu patronas.¹⁶⁴ Katram PSRS kaujiniekam bija iedalīts 16 kg pārtikas (kopā 832 kg) un apģērbs, kā arī apbruņojums un munīcija, ko izsniedza no LK(b)P CK noliktavām Valdajā. Radistiem bija jāierodas instruktāžā CPKŠ materiāli tehniskās apgādes 6.nodaļā.

Kaujiniekus bija paredzēts 1942. gada 4. augustā no Iljinas stacijas pārvest uz Maskavu, nodrošinot ar kopmītnēm un pārtiku līdz 7. augustam. Bija uzdots partizānus apmācīt izpletņlēcšanai, katram kaujiniekam veicot vienu treniņa lēcieni no lidmašīnas. Kaujinieku sagatavošana bija jāveic 1942. gada 7. augustā, bet 8. augustā jānogādā darbības rajonos Latvijā. Kaujiniekus Latvijā nogādātu ar lidmašīnām no Maskavas aerodroma kopā ar bruņojumu un pārtiku naktī no 7. uz 8. augustu. Pirmo – Kostrova grupu – bija paredzēts desantēt Teivi Zušuri mežā 11 km uz dienvidrietumiem no Periti. Otrā – A. Lapas grupa – bija jādesantē Kampis–Dankas–Draveļu mežā 12 km dienvidrietumos no Smiltenes. Trešā – E. Vācieša grupa – jādesantē Viesītes–Salaini–Mežmuiža mežā 40 kilometrus uz ziemeļrietumiem no Valmieras. Ceturtā – Baranovska grupa jādesantē Moskaļenku mežā 15 km dienvidrietumos no Osvejas ezera. Pēc tam grupa kājām dodas uz Janovkas rajonu 12 km dienvidos no Daugavpils.¹⁶⁵

Plāna trešajā apakšnodaļā bija noteikti grupu uzdevumi, bet ceturtajā – darbības rajoni. Pirmajai, Kostrova grupai, bija jādarbojas Zušu muižas, Nītaures¹⁶⁶ rajonā un jādarbojas uz Nītaures¹⁶⁷– Cēsu dzelzceļa un šosejas. Pavēlē grupai bija noteikts: „Nepārtraukti uzbrukumiem dažādās dzelzceļa Sigulda–Cēsis vietās pārtraukt pārvadājumus pa šo dzelzceļa iecirkni” (1. §). „Uzspridzināt dzelzceļa tiltu pār Amatas upi un uzspridzināt pārbrauktuvi uz dienvidrietumiem no Ierīkiem, kā tikai pretinieks to atjaunos” (2. §). „Veikt nepārtraukti dzelzceļa līnijas demontāžu, uzbērums mīnēšanu, ešelonu katastrofas, pārmiju, ceļu krustojumu un ūdenstorņu spridzināšanas” (3. §). „Apšaudot lokomotīves un vilcienus no prettanku šautenēm un šaujot ar bruņu caursītošajām aizdedzinošajām lodēm, izsist no ierindas ienaidnieka ritošo sastāvu.”¹⁶⁸ Otrajai partizānu grupai Alfrēda Lapas vadībā pavēlē bija noteikts: „Iznīcināt dzelzceļa tiltus pār Gaujas¹⁶⁹ upes pietiekām dzelzceļiem no Cēsīm līdz Valmierai” (1. §). „Iznīcināt pretinieka ešelonus, kuri neskarti izbraukuši, iecirknī Sigulda–Cēsis uzspridzināt dzelzceļa uzbērums, mīnējot, sarīkojot katastrofas, apšaudot no PTŠ ar bruņusitējām, aizdedzinošām lodēm” (2. §). Trešajai, E. Vācieša¹⁷⁰ partizānu grupai, bija uzdots: „Uzspridzināt dzelzceļa tiltu pār Gaujas upi, Abulas upi un ceļu pārvadu Valkas stacijas tuvumā dzelzceļa iecirknī Valmiera–Valka” (1. §). „Iznīcināt dzelzceļa ešelonus pēc iziešanas no Ierīku–Valmieras iecirkņiem, organizējot pretinieka katastrofas, mīnējot ceļus, apšaudot ar PTŠ un bruņusitēj- un aizdedzinošajām lodēm” (2. §). Tātad šīm trim kaujinieku

¹⁶⁴ Turpat, 37. lp. otrā puse.

¹⁶⁵ Turpat, 37.–37. lp. otrā puse.

¹⁶⁶ Dokumentā: Kitaures.

¹⁶⁷ Dokumentā: Oiguļda.

¹⁶⁸ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 36. lp. otrā puse.

¹⁶⁹ Dokumentā: Gacas upe.

¹⁷⁰ Dokumentā: Vacedis.

grupām bija jāparalizē Vācijas armijas transports no Siguldas līdz Valkai, tā nepieļaujot militāros transportus Ļeņingradas fronteī. Ceturtai, Ivana Baranovska grupai pavēlē bija noteikts: „Uzspridzināt dzelzceļa tiltus pāri Daugavai, ceļu pārvadu virs autoceļa un ceļu pārvadu Daugavpils–Turmontas dzelzceļa stacijas 25. kilometrā” (1.§). „Iznīcināt ienaidnieka ešelonus, kuri iet pa dzelzceļu no Viļņas uz Daugavpili, dzelzceļa Turmonta–Daugavpils iecirknī mīnējot uzbērumus, sarīkojot avārijas, apšaudot lokomotīves un vilcienus ar PTŠ un bruņucaursitējām lodēm” (2.§).¹⁷¹ Taču CPKŠ un LK(b)P CK kopīgi izplānotais un sagatavotais kaujinieku desants noteiktā laikā un vietās nenotika acīmredzot aviācijas transporta trūkuma dēļ un kļuva par piemēru CPKŠ operāciju ieceru neveiksmēm. Iepazīstoties ar 102 CPKŠ „operatīvajiem ziņojumiem” no 1942. gada 16. jūnija līdz 1942. gada 2. oktobrim, Latvijas PSR kaujinieku vārds minēts divos ziņojumos. Operatīvajā ziņojumā Nr. 7 (1942. gada 26. jūnijā) acīmredzot izlūku grupa no Rīgas ziņoja, ka Rīgā pie Gaisa tilta bijušās rūpnīcas „Latvello” teritorijā ierīkota Sarkanarmijas karagūstekņu nometne, kurā ieslodzīti 35 000 gūstekņu. Nometni apsargā vācu karavīri. Otra nometne ierīkota 17 km no Rīgas uz Austrumiem, bet trešā – Rēzeknē ar 15 000 gūstekņu. No 1941. gada oktobra pavisam miruši 12 000 gūstekņu.¹⁷² Taču par PSRS kaujinieku darbību Latvijā, kurus CPKŠ labprāt izceltu, minētajos operatīvajos ziņojumos nav.

Arī citās vietās partizānu kustība bija vāja un, kā atzinās paši vadītāji, dažkārt pastāvēja tikai uz papīra. 1942. gada 31. augustā vadošo partizānu brigāžu komandieru apspriedē CPKŠ vadībai viņi ziņoja: „Nereti apstiprinātās partizānu vienības (*отряды*) pastāv tikai atskaitei. Viņi ar vāciešiem necinās, sēž no paša kara sākuma, pieņem no armijas izvairījušos, katrreiz raksta ziņojumus, kuros nogalināti 100 un 200 vāciešu, vienmēr ar divām nullēm. Viņi ir zaudējuši atbildību pret partiju un valsti.”¹⁷³

CPKŠ plānos un pavēlēs 1942. gada rudenī arvien biežāk parādījās Latvijas vārds. 1942. gada 13. septembrī CPKŠ izdeva pavēli par CPKŠ Partizānu kustības organizatoru skolā sagatavoto 150 PSRS partizānu organizatoru paredzēto desantēšanu Vācijas aizmugurē visā frontes līnijā no Moldāvijas, Donas, Ukrainas līdz Ļeņingradas apgabalam. Taču, aplūkojot desantēto partizānu organizatoru skaitu Baltijas republiku teritorijā (pieci katrā republikā – 3,3 %) un Ļeņingradas apgabalā (100 – 66 %),¹⁷⁴ redzam, ka CPKŠ vadītāji bija informēti par Baltijas republiku iedzīvotāju lielākās daļas negatīvo noskaņojumu pret PSRS. Tāpēc desantēto kaujinieku organizatoru skaits, necerot uz sekmēm, bija neliels. Taču arī šis piecu cilvēku plāns netika izpildīts, jo desantēja vairākas specgrupas.

Tajā pašā laikā LK(b)P CK joprojām centās pierādīt savas aktivitātes cīņā pret iekarotājiem, apspriežot un pieņemot lēmumus par kaujiniekiem. 1942. gada 20. septembrī LK(b)P CK birojs apsprieda jautājumu „Par partizānu darbības izvēršanu vācu iekarotāju pagaidām iekarotajos rajonos”.¹⁷⁵ Birojs atzina, ka LK(b)P CK birojam nav nekādu sakaru ar Latviju, nav informācijas, kas tur notiek. Birojs arī atzina, ka latviešu Krievijā nepietiek, lai izpildītu VK(b)P CK uzdevumus cīņā pret iekarotājiem, tā norādot, ka kaujinieku kustībā jāiekļauj citi PSRS pilsoņi. Tas pavēra ceļu PSRS kaujinieku plašākai internacionalizācijai un nereti nelatviešu PSRS partizānu bojāejai Latvijā. Kaujinieku iesūtīšanas plāni Latvijā CPKŠ 1942. gada rudenī bira kā no pārpilnības raga. 1942. gada septembrī CPKŠ paredzēja Latvijā, Lietuvā un Igaunijā

¹⁷¹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 36. lp. otrā puse.

¹⁷² KVSPVA, 69. f., 49. l., 39. lp.

¹⁷³ Стенограмма совещания и командования партизанских отрядов. 31 августа 1942. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 28. l., 21. lp.

¹⁷⁴ Приказание № 04/II Б от 17 сентября 1942 г. Приказы совершенно секретные. - KVSPVA, 69. f., 1. apr., 4. l., 178. lp.

¹⁷⁵ LVA, 101. f., 3. apr., 1. l., 35. lp.

desantēt 160 partizānus (11,7 %) no paredzētajiem un 91 tonnu kravas (no 620 tonnām) (12. tabula).

12. tabula

**PSRS partizānu desantēšanas plāns Baltijas valstīs
1942. gada septembrī¹⁷⁶**

Nr.p.k.		Krava (tonnas)	Cilvēku skaits	Nosūtīšanas vieta
1	Lietuvai, Latvijai	80	80	Toropecā
2	Ļeņingradas PKŠ un Igaunijai	11 ?	80 ?	
Kopā PSRS		620	1370	

Taču plāna īstenošanu jau sākumā skāra neveiksme.

13. tabula

Izveidojamās diversiju grupas 1942. gada 30. oktobrī¹⁷⁷

Nr.p.k.	Dzelzceļš	Km	Diversiju grupas
1	Valmiera – Viru	100	6
2	Daugavpils – Rēzekne	90	4
3	Rēzekne – Zilupe	60	2
4	Telšai – Rēzekne	?	6
Kopā Baltijā		?	18

CPKŠ 1942. gada 30. oktobra plānā bija paredzēts Baltijā izveidot 81 diversiju grupu dzelzceļu spridzināšanai (13. tabula). 1942. gada 10. septembrī no Starajas Toropecas militārā lidlauka pacēlās trīs Duglasa tipa lidmašīnas, lai nogādātu gaisa desantu 10 km dienvidaustrumos no Ķekavas (Dāvju, Kabatu–Stīpnieku un Dardedžu māju rajonā). Desantniekus 1942. gada 11. septembrī arestēja.¹⁷⁸

CPKŠ pilnīgi slepenajā „Plānā partizānu kustības attīstībai un darbībai 1942.–1943. gada ziemas periodā” 1942. gada 21. novembrī iedaļā par „Igaunijas, Lietuvas un Latvijas PSR” rakstīja: „Kaut kādu daudz maz drošu datu trūkums par partizānu kustības attīstību šajās republikās, mazais Centrālajam partizānu kustības štābam zināmo vienību (3 vienības – 80 cilvēku) un diversiju grupu skaits, ievērojamas vietējo iedzīvotāju daļas naidīgais noskaņojums pret partizānu kustību prasa ziemas periodā veikt šādus pasākumus:

1. veikt pasākumus sakaru atjaunošanai ar agrāk pretinieka aizmugurē desantētajām partizānu vienībām, partizānu organizatoru un diversiju grupām;
2. izveidot minēto republiku teritorijās pagrīdes partijas centrus, lai izveidotu jaunas un noskaidrotu esošās partizānu vienības un grupas un aktivizētu to darbību;
3. no sagatavotajām rezervēm desantēt pretinieka aizmugurē partizānu organizatoru grupas šādos rajonos:
 - a) Igaunijas PSR – Tallina, Tartu – Rakvere – Narva;
 - b) Latvijas PSR – Valga, Cēsis, Rīga, Ventspils, Daugavpils, Rēzekne, Krustpils;
 - c) Lietuvas PSR – Telšai, Šauliai, Panevežis, Svenciani, Viļņa, Kauņa;

¹⁷⁶ План перебросок вооружения и боеприпасов, техники и имущества в партизанские отряды на сентябрь 1942 г. - KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1252. l., 7. lp.

¹⁷⁷ Расчет потребности диверсионных групп для крушения и прочих диверсионных действий на железных дорогах Прибалтики. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 19. l., 21. lp.

¹⁷⁸ Jāņa Veides liecība. – LVZA, 40. f., 5. apr., 34. l., 140. lp.

4. ziemas periodā sagatavot rezerves desantēšanai pretinieka aizmugurē 1943. gada pavasarī;
5. augšminētās jaunās vienības un grupas ziemas periodā visos apgādes veidos pamatā jāņem centralizētajā apgādē ar lidmašīnām.¹⁷⁹

CPKŠ 1942. gada oktobra plānā kaujinieku darbības izvēršana Baltijas republikās vispār nav minēta.¹⁸⁰ 1942. gada 21. novembrī izstrādātajā CPKŠ plānā, kas vispārējās līnijās plānoja partizānu darbību 1942.–1943. gada ziemā, gribēja atjaunot sakarus ar partizānu vienībām, kas izveidojās pēc Sarkanās armijas atkāpšanās, sevišķi Baltkrievijas rietumu daļā un Lietuvas un Igaunijas PSR. Gatavojās nodibināt partijas organizācijas šī darba veikšanai.¹⁸¹ Latvijas PSR bija paredzēts izveidot atsevišķu kaujinieku vienību, desantējot kaujiniekus Valkas–Lejasciema, Rīgas–Bauskas, Daugavpils–Krāslavas un Ludzas–Kārsavas rajonā. CPKŠ paredzēja 1942.–1943. gada ziemā nosūtīt kaujiniekus uz Latviju, Lietuvu un Igauniju. 1942. gada novembrī bija izstrādāti plāni 1942.–1943. gada ziemā izvietot PSRS kaujiniekus Igaunijā. Jau bija nosūtīti 48 cilvēki, sagatavotas nosūtīšanai deviņas grupas 130 cilvēku sastāvā, bet vēl gatavoja 433 kaujiniekus. Tātad Igaunijā kaujinieku skaitu bija paredzēts palielināt pavisam līdz 611 cilvēkiem.¹⁸² Arī Lietuvā jau bija desantētas 12 grupas ar 126 cilvēkiem. Taču no 11 rācijām strādāja tikai viena.¹⁸³

Ar 1942. gada rudeni pēc vairāk nekā gadu ilgas PSRS partizānu armiju, divīziju un pulku organizēšanas vērojami šīs stratēģijas izmaiņu mēģinājumi. Ar CPKŠ 1942. gada 30. oktobra rīkojumu bija aizliegts veidot lielas partizānu vienības, izņemot Minskas zonu, kur bija atļautas arī PSRS partizānu divīzijas. To atkārtoja arī 1942. gada 12. decembra P. Ponomarenko pavēle: „Pašreiz ziemā lietderīgāk izklieidēties manevrējošās vienībās un aktīvi darboties vienībās.” Pretēji viennozīmīgi padomju literatūrā slavētajai PSRS partizānu varonībai CPKŠ ienāca ziņojumi, ka 1942. gada rudenī partizāni, lai izvairītos no kaujām ar pretinieku un iegūtu pārtiku un apģērbu, patvaļīgi, bez komandieru pavēles, cauri frontei devās Sarkanās armijas aizmugurē. 1942. gadā, daļēji arī pārtikas un munīcijas trūkuma spiesti, partizāni pat veselām vienībām cauri frontei ieradās aizmugurē. Lai to novērstu, partizāniem uz visstingrāko aizliedza bez pavēles pāriet fronti un ierasties Sarkanās armijas aizmugurē.¹⁸⁴ PSRS partizānu kustības virspavēlnieka K. Vorošilova un CPKŠ priekšnieka P. Ponomarenko 1942. gada 6. oktobra pavēle Nr. 0061 „Par partizānu patvaļīgas iziešanas aizliegumu padomju aizmugurē”¹⁸⁵ noteica, ka PSRS partizānu došanos uz padomju aizmuguri varēja atļaut Sarkanās armijas frontu štābi, Ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvalde, CPKŠ, partizānu kustības republiku un apgabalu štābi stratēģisku, taktisku vai steidzamas nepieciešamības (ārstēšana) gadījumā. Taču, sākoties 1942. gada ziemai, bez

¹⁷⁹ План развития партизанского движения и действий партизанских отрядов в зимний период 1942–1943 года. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 46. l., 12. lp.

¹⁸⁰ Партизанская дислокация и высадки партизанских отрядов и групп. Приложение к приказу, октябрь 1942 года. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 45. l., 1.–6. lp.

¹⁸¹ План ЦШПД на развитие партизанского движения на действия партийных отрядов зимой 1942–1943 г. на оккупированных территориях СССР. Сентябрь 1942 г. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 45. l., 1.–5. lp.

¹⁸² План действия партизанских отрядов зимой 1942–1943 г. Эстонская ССР. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 47. l., 83.–91. lp.

¹⁸³ План организации партизанского движения в Литве в период 1942–1943 г. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 47. l., 92.–100. lp.

¹⁸⁴ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 67. l., 75. lp.

¹⁸⁵ О запрещении самовольного выхода партизанских отрядов в советский тыл. 6 октября 1942. № 0061. Приказы совершенно секретные. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 4. l., 119. lp.

silta apgērba un pārtikas palikušie piefrontes joslas partizāni arvien vairāk pameta mežus, dodoties uz padomju aizmuguri. Vāji bruņotām un apgādātām kaujinieku vienībām Latvijas mežos maksimālais skaits nedrīkstēja pārsniegt 20 cilvēkus. Taču arī mazajām grupām bija mazas iespējas izdzīvot. 1942. gada rudenī pie Medņiem (Gulbenes rajona Stāmerienē) tika izklidināta bijušā LPSR Rīgas apriņķa Lēdmanes pagasta pilnvarotā Alfrēda Lapas grupa piecu cilvēku sastāvā, kurā bija arī LK(b)P Rēzeknes apriņķa partijas organizators Ivans Vaņkovs (1906–?). 1943. gada janvāra pirmajās dienās CPKŠ operatīvās daļas priekšnieka vietnieks vecākais leitnants Kalmikovs izziņā štāba operatīvās daļas priekšniekam pulkvedim Mansurovam rakstīja, ka Kostrova 13 partizānu grupa kopā ar vēl divām (Ivana Baranovska un Alfrēda Lapas) partizānu grupām 1942. gada 24. augustā no Maskavas ar vilcienu tika nosūtīta uz Toropecu. Toropecā bija paredzēts grupām tikties ar Kaļiņinas frontes partizānu kustības štāba priekšnieku un tālāk kājām virzīties līdz Osvejas ezeram, kur bāzējās Zaharova vadītā partizānu vienība. No Ivana Zaharova vadītās partizānu vienības grupai bija jādodas uz Latviju, kur jāizvērs šis darbs (*развернуть диверсионские действия*). Kaujinieku grupai diversiju darbība bija jāveic uz Rēzeknes–Kārsavas dzelzceļa, bet jābāzējas Degušavas apkārtnē. 1942. gada septembrī Kaļiņinas partizānu štābs ziņoja, ka, pēc Zaharova vienības datiem, šīs partizānu grupas izgāja cauri viņa partizānu novietojumam un devās savas darbības virzienā. Sakariem starp Kostrova un pārējām divām kaujinieku grupām un Kaļiņinas frontes Partizānu štābu bija jānotiek pa radio. Taču līdz 1943. gada janvārim nekādu sakaru nebija. Uz ziņojuma uzrakstīta rezolūcija: „Pēc b. Sergejenko datiem, 1942. g. 27. novembrī Kārsavas mežā radistu [Konstantīnu] Čugunovu (1905–1944) sagūstīja latviešu policisti. Sniedz atklātas liecības. Aizvests uz Rīgu.” Otra rezolūcija: „Latvijas PSR mapē.”¹⁸⁶ Arī grupu iesūtīšana Latvijā parasti beidzās ar sakāvi. 1942. gada 10. decembrī izlūku komandieris Baranovskis no Osvejas brigādes Moločkovas ciemā telegrafēja E. Amerikam: „No Grīšļa gr[upas] palika pāri Kostrovs, Laganovskis, radists Čugunovs – ievainots un 13. novembrī sagūstīts. Pārējo liktenis nav zināms. Lapa kritis. Bendiks, Mitrevičs, Vaņkovs šeit. Šeit atrodas latviešu vienība 30 cilvēku. (..) Grupa gatavo veikt diversiju izlūkošanas darbu Latvijā (..) [Kaujinieku] pārsviešana un ieiešana Latvijas teritorijā nav mērķtiecīga (*бесцельна*). No [Hugo] Grīšļa grupas, kura devās uz Latviju 1942. gadā, atgriezās tikai divi.” 1942. gada 13. decembrī I. Baranovskis un Varfolomejs Rubulis (1899–1969) telegrafēja E. Amerikam: „Sakarā ar to, ka atrašanās Latvijas teritorijā nav iespējama, 7. novembrī pārgājām mazām grupām, kuras veidotas no dažādām vienībām, uz Baltkrieviju. Lielākās personālsastāva daļas liktenis nav zināms. Pagaidām atrodamies Maračkovas ciemā. Sakauto vienību grupas izvietotas starp baltkrievu partizāniem. (..) Jauno divu grupu pārsviešana (*переброска*) uz Latviju nav mērķtiecīga.” 1942. gada 15. decembrī šifrētajā telegrammā uz Maskavu LK(b)P CK E. Amerikam partizāni V. Rubuls un I. Baranovskis ziņoja: „Tā kā nav iespējams uzturēties Latvijas teritorijā, 7. novembrī pārnācām uz Baltkrieviju mazās grupās no dažādām vienībām. Jaunu grupu pārnākšana uz Latviju ir bezcerīga.”¹⁸⁷ Tātad redzam, ka līdz 1943. gada sākumam arī PSRS kaujinieku nelielu grupu iekļūšana Latvijā nebija iespējama, nerunājot par šīs kaujinieku kustības izvēršanu. Taču arvien jaunu kaujinieku vienību sagatavošana un nosūtīšana uz Latviju palika PSRS partizānu vadības stratēģijā.

Pēc LK(b)P CK noorganizētā PSRS kaujinieku pulka sakaušanas LK(b)P CK 1942. gada rudenī nosūtīja savu pilnvaroto jaunas PSRS kaujinieku vienības komplektēšanai. 1942. gada 17. novembrī LK(b)P CK Lauksaimniecības daļas vadītājs Kārlis Celovs (Cielavs) ziņoja LK(b)P sekretāram J. Kalnbērziņam, ka, izpildot rīkojumu, viņš 1942. gada 29. novembrī ieradies

¹⁸⁶ Справка. – KVPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 86. lp.

¹⁸⁷ Lācis V. Jūnijs un jūlijs Latvijā pirms 54 gadiem // Neatkarīgā Cīņa. – 1995, 22. jūn.

PSRS partizānu komandieri Latvijā. No kreisās: O. Oškalns, A. Balodis, V. Laiviņš, M. Muravskis, A. Groms, J. Jurčs (LKM, 9726. neg.)

1. Atsevišķajā latviešu strēlnieku rezerves pulkā. Šeit viņš devis rīkojumu pulka komandiera vietniekam politiskajā darbā Jevgeņijam Meijam sagatavot trīs personu sarakstus. Pirmajā sarakstā iekļaut sarkanarmiešus, kuri noderīgi kaujiniekos, bet otrajā sarakstā iekļaut visus vadošos partijas, padomju, tehniskos un ekonomiskos darbiniekus. Trešajā sarakstā jāieraksta visi VK(b)P biedri un kandidāti. 1942. gada 1. decembrī pirmajā sarakstā iekļautos K. Cielavs izsauca pie sevis. „Daudzu dienu darbā,” rakstīja K. Cielavs, „partizānu darbam es atlasīju 90 cilvēkus. Pēc saskaņošanas ar pulka komandiera vietnieku pulkvedi biedr. Šponbergu viņš izvītroja no saraksta visus kadru jaunākos virsniekus, kā rezultātā sarakstā palika tikai 72 cilvēki. (...) Atlasītie visi pārbaudīti sevišķajā daļā, par ko ir izsniegta izziņa.”¹⁸⁸ Līdzās šai atlasei bija pulka „Par Padomju Latviju” saglabājušies (11 cilvēki), LK(b)P CK vadošie kadri un PSRS IeTK, VDTK un GŠ GIP kadri LK(b)P CK un Latvijas PSR TKP vienības veidošanai.

14. tabulā redzam, ka LK(b)P CK un LPSR TKP sevišķajās vienībās uz papīra bija 239 cilvēki. Šīs vienības nosaukumam bija jāmaskē vienības faktiskais uzdevums – izveidot bāzi LK(b)P CK operatīvajai grupai Latvijas pierobežā PSRS kaujinieku iesūtīšanai Latvijā.

¹⁸⁸ LVA, 101. f., 4. apr., 4. l., 80. lp.

LK(b)P CK un Latvijas PSR TKP Atsevišķās latviešu partizānu vienības
skaitliskais sastāvs 1942. gadā¹⁸⁹

Nr.p.k.	Partizānu vienība	Skaitis
1	Vadība	4
2	1. vads	35
3	2. vads	32
4	3. vads	26
5	4. vads	29
6	5. vads	45
7	Ložmetējnieku vads	15
8	Sakaru vads	10
9	Sanitārais vads	11
10	Sanitārā daļa	6
11	Transporta daļa	26
	Kopā	239

Nozīmīgs avots Atsevišķās latviešu partizānu vienības¹⁹⁰ pētīšanā ir V. Samsona dienasgrāmatas „Vēlreiz pāri fronteī” fragmenti. „Vienību noformēja 1942. gada novembrī Maskavas tuvumā 72 cilvēku sastāvā. Vienības uzdevums bija tas pats, kas 1942. gada vasarā nebija izdevies pulkam „Par Padomju Latviju” – nostiprināties ienaidnieka aizmugurē, t. i., Vācijas okupētajā Latvijas teritorijā, un organizēt partizānu kustību. Aviācijas trūkuma dēļ desantēšanai vienība devās apm. 300 km kājām uz Osvejas mežiem.”

Kā redzams no Atsevišķās latviešu partizānu vienības komandiera vecākā leitnanta V. Samsona 1944. gada 6. septembra atskaites, Atsevišķās vienības partizāni 1942. gada 20. novembrī izbrauca no Maskavas. Tajā bija 72 labi apbruņoti kaujinieki, to skaitā desmit komjaunieši Imanta Sudmaļa vadībā.

Kaujiniekiem bija 60 automāti (83,3 %) un divi ložmetēji. Kaujinieki, ņemot vērā vienības „Par Padomju Latviju” neveiksmi, bija sadalīti septiņās grupās, katrā pa desmit cilvēkiem. Vienību komandēja Vilis Samsons, bet Otomārs Oškalns un Vilis Laiviņš bija LK(b)P CK pārstāvji. Radists bija Mečislavs Maculevičs (1916–1961), šifrētājs – Anatolijs Krivokoritovs (1920–1981).¹⁹¹ Šī kaujinieku vienība darbojās no 1942. gada 20. novembra līdz 1943. gada 21. martam.

Taču Atsevišķās vienības virzīšanās uz Latvijas pierobežu notika grūtos apstākļos un smagās kaujās. Par Atsevišķās vienības iziešanu uz Latviju kopā ar 5. partizānu brigādi 1942. gada naktī no 4. uz 5. decembri Vācijas 16. armijas pavēlnieka štāba izlūkošanas nodaļai jau tika ziņots 5. decembrī.¹⁹² Tas nozīmēja, ka Atsevišķo vienību sagaidīja ar durkļiem tūlīt frontes aizmugurē.

¹⁸⁹ Список личного состава особого отряда ЦК КП(б) Латвии и СНХ Латвийской ССР. – LVA, 302. f., 5. apr., 18. l., 31.–34. lp.

¹⁹⁰ Латышский спецотряд.

¹⁹¹ Отчет командира 1-ой Латвийской партизанской бригады тов. Самсона об организации и боевой деятельности партизанской бригады. – LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 3. lp.

¹⁹² LZAA, 40. f., 5. apr., 32. l., 44. lp.

1942. gada 8. decembrī jaunākais leitnants Vasilijs Lisovskis ziņoja S. Beļčenko par O. Oškālņa partizānu vienību: „Pārgāja frontes līniju, četri pazuduši, pieci nosaluši. Piekajā [decembrī] bija kauja Podubjē (..) Mums zaudējumu nav.” 1942. gada 11. decembrī O. Oškālns telegrafēja E. Amerikam: „Pārvietojamies dienā. Apgrūtina dziļais sniegs. (..) 29 ievainoti. Noskaņojums teicams.”

1942. gada 17. decembrī pēc kapteiņa Sergeja Lisovska radiogrammas P. Ponomarenko uzdeva S. Beļčenko operatīvajai daļai: „Nepieciešams dot norādījumu Oškālņam. Viņam katru dienu 5–8 kritušie cilvēki; tā ir vienības sistemātiska iznīcināšana.” 1942. gada 20. decembrī P. Ponomarenko – O. Oškālņam: „Pastāvīgās sadursmes ar pretinieku galu galā noved pie vienības noasiņošanas. Pārvietojoties apejiet garnizonus, izvairieties no lielām sadursmēm ar pretinieku. Kaujas darbību izvērst tikai pēc Latvijas robežas sasniegšanas.” Kaujinieki pārvietojās Sebežas rajonā pie Margo brigādes.

1942. gada 17. decembrī pēc 300 km pārgājiena Atsevišķā vienība izveidoja bāzes apmetni Baltkrievijas PSR Osvejas rajonā ar štābu Gņiļču sādžā iepretī Šķaunei 85 cilvēku sastāvā. „Atsevišķās latviešu partizānu vienības militārie resursi – nepilns simts karotāju un munīcijas – tik, cik var atnest mugursomā – Osvejas nometnē bija nelieli.”¹⁹³ Pievienojot vēl ap 100 kaujiniekus, vienība sasniedza 194 cilvēkus un tuvojās plānotajam.¹⁹⁴ V. Samsons savā 1944. gada 31. augusta atskaitē par 1. Latvijas partizānu brigādes kaujas darbību rakstīja: „1942. gadā partizānu kustība Latvijā bija vāja...”¹⁹⁵

Vācijas armijas izlūkošanas dienests ziņoja, ka uz Latviju virzās ap 500 partizānu, to skaitā ap 100 latviešu vienībā.¹⁹⁶ Vācijas SD aģentūras ziņojums par laiku no 1943. gada 1. janvāra līdz 1943. gada 22. janvārim apstiprināja, ka Osvejas nometnē novietojusies latviešu kaujinieku vienība, ko vada „Samsons no Ludzas”. CPKŠ dokumentos šī vienība parasti nosaukta par LK(b)P un LPSR TKP vienību, jo toreiz PSRS tādu „atsevišķu vienību” nebija.¹⁹⁷ Lai aizsargātu Latvijas teritoriju, 1943. gada 22. janvārī pie Latvijas austrumu robežas 15 km dziļumā nodibināja robežjoslas kordonu, kur bija ierīkota posteņu sistēma un naktī bija noliegta iedzīvotāju pārvietošanās.¹⁹⁸

Atsevišķā vienība, tāpat kā Baltkrievijas partizāni, nodarbojās ar izlūkdarbību un diversantu grupu iesūtīšanu. 1943. gada 6. janvārī O. Oškālņa radiogramma P. Ponomarenko un E. Amerikam: „Latvijā jau mūsu aģentūra. Dažas diversiju grupas nosūtītas uzdevumā.” Oškālņa partizāni gaidīšot LK(b)P CK operatīvo grupu Gņiļču sādžā, kur ienaidnieks atrodas 30 km attālumā un ir droši. 1943. gada 9. janvārī O. Oškālns ziņoja P. Ponomarenko un E. Amerikam, ka Gņiļču sādžā vienībā jau 130 cilvēku, bet piecas grupas nosūtītas uz Latviju uzdevumā. No 1943. g. 22. janvāra Osvejas nometnē bāzējās arī LK(b)P CK operatīvā grupa.¹⁹⁹ LK(b)P CK operatīvo grupu Osvejas mežos vadīja LK(b)P CK biroja loceklis un sekretārs Kārlis Ozoliņš, bet grupas locekļi bija O. Oškālns, V. Laiviņš, Marianna Ozoliņa (1901–?), Milda Birkenfelde (1903–1978).²⁰⁰

Pēc Vācijas izlūkošanas datiem, republiku LK(b)P CK operatīvajām grupām bija jāsasniedz 158–178 cilvēku (*15. tabula*).

¹⁹³ V. Samsona vēstule autoram 2005. gada 1. februārī. – Autora arhīvs.

¹⁹⁴ Ūdre A. Ienaidnieka aizmugurē.. – 188. lpp.

¹⁹⁵ Докладной отчет командира 1-ой Латвийской партизанской бригады от 31 августа 1944 г. – IVA, 302. f., 2. apr., 16. l., 21. lp.

¹⁹⁶ VFA, R-58, T-317, R 000391.

¹⁹⁷ V. Samsona 2006. gada 23. februāra vēstule autoram. – Autora arhīvs.

¹⁹⁸ Raškevics A. Partizāna piezīmes.. – 139. lpp.

¹⁹⁹ LZAA, 40. f., 5. apr., 32.

²⁰⁰ Samsons V. Partizānu kustība Ziemeļlatvijā.. – 60. lp.

LPSR LK(b)P CK un partizānu štāba operatīvās grupas sastāvs²⁰¹

		Cilvēki
1	LK(b)P CK sekretārs (vadītājs)	1
2	LK(b)P CK palīgs	1
3	Radoraidītāji RPO-2 SD-43	2 1
4	Telegrāfists	1
5	Izlūki	20 – 30
6	Diversiju grupa	40
7	Sanitārā daļa	3
8	Komendantūra	40
9	Saimniecības daļa, lidlauka apkalpe	50 – 60
Kopā		158 – 178

Osvejas bāzē nekā tamlīdzīga nebija. PSRS kaujinieku kustību Latvijā no Osvejas vadīja Kārlis Ozoliņš. Savā autobiogrāfijā viņš rakstīja, ka pabeidzis 4 klases lauku skolā Vidzemes guberņā un pēc tam sešu mēnešu partijas kursu Maskavā.²⁰² K. Ozoliņš 1943. gada 23. janvārī ziņoja J. Kalnbērziņam un E. Amerikam, ka 1943. gada 21. janvārī specgrupa ieradusies pie „Mazā” (O. Oškalna). „Ir iespēja uz vietas izveidot veselu latviešu partizānu brigādi. Vienībā atrodas 40 bruņotu partizānu.”

A. Sproģis 1943. gada 14. jūnija ziņojumā plašas PSRS partizānu kustības trūkumam Latvijā norādīja trīs cēloņus – ļoti nelabvēlīgos apstākļus Latvijā, mazā komunistu skaita palikšanu Latvijā 1941. gadā, kā arī LPKŠ vēlo nodibināšanu. Visa tā rezultātā 1941.–1943. gadā republikā nogādātas tikai dažas kaujinieku vienības (16. tabula). Taču pirmajās četrās ailēs un arī 7. un 8. ailē minētie dati ir visai apšaubāmi. A. Sproģim bija jāatskaitās CPKŠ I daļai.

No PSRS nosūtītās kaujinieku grupas Latvijā (A. Sproģa dati)²⁰³

Nr.p.k.	Laiks	Grupas	Vīri	
1	1941. g. jūlija beigas		12	Uz Vidzemi Voldemāra Medņa vadībā
2	1941. g. jūlijs – augusts		11 ²⁰⁴	Arvīda Rendenieka vadībā
3	1941. g. jūlijs		30	No Ļeņingradas frontes uz Rīgas apriņķi
4	1941. g. augusts	4	26	No Kaļiņinas frontes
5	1942. g. jūnijs	3	196	Pulks „Par Padomju Latviju”
6	1942. g. augusts	4	40	Baranovska, Lapas u. c. vienības
7	1942. g.	1	7	
8	1942. g. novembris	1	75	
9	1943. g. jūnijs	–	109	Atsevišķā latviešu partizānu vienība un LPKŠ desanti
Kopā			509	

²⁰¹ Meldungen über Bandenkrieg. Nr. 3. 1943. 27. VII. – KVKA SA, 504. k f., 1. apr., 12. l., 16. lp.

²⁰² KVSPVA, 17. f., 100. apr., 199261. l., 4.–5. lpp.

²⁰³ LVA, 101. f., 5. apr., 5. l., 39. lp.

²⁰⁴ Pēc citiem datiem, trīs – Arvīds Rendenieks, Augusts Fogelis, Jēkabs Apters. Pēdējie divi krita

„Sevišķi nelabvēlīgo apstākļu dēļ Latvijā no 1941.–1942. gadā nosūtītajām partizānu grupām un vienībām neviena Latvijā nobāzēties nespēja,” rakstīja A. Sproģis. Lielākā daļa pēc kaujām gāja bojā, izklīda vai atgriezās Ļeņingradas apgabalā. Partizānu komandieri bija nesagatavoti, nepārzināja Latvijas apstākļus, un trūka materiālās bāzes.²⁰⁵

„Veiktiem mēģinājumiem sūtīt atsevišķas grupas uz Latviju,” rakstīja R. Šneiders un P. Ratiņš 1944. gadā, „partizānu kustības organizēšanai nebija sekmju.” Iemesli galvenokārt trīs: 1) ienaidnieks par grupu sūtīšanu nereti uzzināja agrāk; 2) grupas bija lielas; 3) Latvijas apstākļos „darbība un grupu pārvietošanās bija apgrūtināta”. „Tāpēc gandrīz visas nosūtītās grupas, nenonākot līdz Latvijas robežai lielos mežu masīvos, tika sakautas.”²⁰⁶ Kupravas mežos palika A. Raškevica–V. Ezernieka grupa un vēl konspirējās 26–28 kaujinieki.

Pēc V. Samsona domām, 1942. gadā Latvijā partizānu kustība bija vāja tāpēc, ka Latvijā vēl nebija notikusi vācu mobilizācija, pārtikas nodokļi nelieli, nav noorganizēti sakari ar vietējiem iedzīvotājiem un nav bijis partizānu tīkla.²⁰⁷ Jāpiekrīt V. Samsonam, ka „nevis meži, bet iedzīvotāju atbalsts spēlēja lomu partizānu kustībā.”²⁰⁸

Iedzīvotāju noskaņojums pret Vāciju 1942. gada beigās pasliktinājās. 1942. gada rudenī vēl pirms Atsevišķās latviešu partizānu vienības ierašanās Osvejas noietnē Vācijas armijas vadība un izlūkdienests zināja par vairākām Ostlandes saimnieciskajām un politiskajām problēmām, kā arī iedzīvotāju noskaņojuma maiņu pret okupācijas varu vēl pirms Vācijas armijas sakāvēm pie Staļingradas un Kurskas. 1942. gada 26. decembra ziņojumā Vācijas armijas virspavēlniekam Vilhelmam Keitelam (1882–1946) „Stāvoklis Ostlandē” Ostlandes armijas virspavēlnieks kavalērijas ģenerālis Valters Brēmers (1883–1955) rakstīja, ka šeit eksistē problēmas – visu Ostlandes novadu drošība un nomierināšana, Ostlandes lauksaimniecības izmantošana, Ostlandes darbaspēka racionāla izmantošana Vācijas interesēs. Ostlandes iedzīvotāji visumā apmierināti, brīvprātīgi iesaistoties arī armijā un policijā. Neapmierināto iedzīvotāju vairāk esot Latgalē, Baltkrievijā un Viļņas apgabalā. Pastāvošās un iespējamās problēmas Ostlandē, pēc ģenerāļa Brēmera domām, var atrisināt politiski: 1) Vācijai izšķīroties par atsevišķu tautu politisko nākotni; 2) novēršot bailes par vēlāk iespējamo tautu izspiešanu (*späteren Verdrängungen*); 3) zemes privatizāciju; 4) neliekot doties uz fronti. Ģenerālis V. Brēmers ieteica noteiktu pārvaldes reorganizāciju, jo stāvoklis Ostlandē ietekmē frontes stāvokli. Ja šāda reorganizācija notiktu, palielinātos iedzīvotāju uzticība Vācijai un dalība cīņai pret boļševismu.²⁰⁹

Armijas virspavēlniecības Izlūkošanas daļa 1942. gada beigās ziņoja: „Pēc zemes (*des Landes*) okupācijas pēc pusotra gada jāsecina, ka iedzīvotāju noskaņojums un izturēšanās ir mainījušies uz sliktu pusi un līdz ar to piedalīšanās bruņotajos spēkos (*Wehrfreudigkeit*), darbaspēks un gatavība maksāt nodevas.”²¹⁰ „Kā Ostlandes karaspēka virspavēlnieks, kurš 18 mēnešus sekojis lietu notikumiem praktiski,” rakstīja V. Brēmers, „jūtos atbildīgs, norādot nopietni veikt izmaiņas un uzlabojumus agrāk, nekā Baltijas provinču iekšējais stāvoklis tik tālu krīt, t.i., kļūst tik saspringts, ka tas var būtiski ietekmēt frontes stāvokli.”²¹¹

1942. gada 26. decembrī Ostlandes armijas virspavēlnieka izlūkošanas daļa ziņoja, ka Baltkrievija ar okupāciju ir neapmierināta. „Līdzīgs, kaut arī būtiski maigāks (*mildere*)

1941. gada 25. augustā. – Дзинтарс Я. Тайны Рижского подполья. – Рига, 1986. – С. 94–96.

²⁰⁵ LVA, 101. f., 5. apr., 5. l., 39. lp.

²⁰⁶ Шнейдерс Р., Ратиньш П. Тактические вопросы боевой работы... – LVA, 302. f., 2. apr., 25. l., 2. lp.

²⁰⁷ LVA, 302. f., 2. apr., 16. l., 21. lp.

²⁰⁸ Turpat, 23. lp.

²⁰⁹ Lage in Ostland. 1942. 26.12. - VFA MA, RW 41/53, 1.–16. lp.

²¹⁰ VFA MA, RW 41/53, 7. lp.

²¹¹ Turpat, 9. lp.

PSRS partizānu skolas kursanti.
1943. gads
(LKM, 3961. neg.)

stāvoklis ir Latvijas austrumu daļā (Latgalē) un Viļņas apgabala austrumdaļā. Lielākā daļa Latvijas un Lietuvas pašreiz var uzskatīt par militāri nomierinātām.²¹² Iedzīvotāju neapmierinātību izmantoja PSRS kaujinieki arī ārpus neapmierinātās zonas.

Centrālais partizānu kustības štābs 1943. gada sākumā paredzēja kaujiniekus desantēt Baltijā. 1943. gada 6. februārī štāba priekšnieks P. Ponomarenko lūdza Gaisa spēku komandieri ar Ļeņingradas PKŠ lidmašīnu desantēt Igaunijas PSR piecas PSRS partizānu grupas 25 cilvēku sastāvā Valsts drošības kapteiņa Ivana Štamma vadībā.²¹³ Taču lidmašīnu trūkuma dēļ partizāni uz Igauniju devās kājām. Par PSRS partizānu došanos uz Baltiju atkārtoti ziņoja Vācijas armijas izlūkdienests.

Spriežot pēc Rīgas ģenerālkomisāram pašvaldību iesniegtajiem ziņojumiem, 1943. gada janvārī kaujinieku uzbrukumi no Baltkrievijas pastiprinājās Ludzas apriņķī. Ludzas apriņķa lauksaimniecības vadītāja (*Kreislandwirt*) ziņojums vēsta, ka 1943. gada 19. janvārī kaujinieki iebrukuši Robežniekos un aplaupījuši Mašānu, Pizānu, Pleivu un citu ciemu zemniekus. Kopā izpostījuši 40 zemnieku sētas, divi zemnieki nošauti, divi aizvesti līdzī. 1943. gada 25. un 26. janvārī apriņķa lauksaimniecības vadītājs atkal ziņoja, ka kaujinieki atkārtoti uzbrukuši zemniekiem. Līdz 1943. gada 26. jūlijam no Baltkrievijas Ludzas apriņķī

²¹² Turpat, 1. lp.

²¹³ Переписка ЦШПД с ЦК ВК(б)П и обкомам партии с местными штабами ПД, с ГШ, с главным управлением КА, ГВФ, НКГБ о состоянии партизанского движения. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 82. l., 19. lp.

kaujinieki iebrukuši pavisam 90 reizes.²¹⁴ Vācijas izlūk dienesta analīze liecināja, ka šo uzbrukumu pamatā bija pārtikas sagāde partizāniem un tiem cilvēkiem (ģimenes locekļiem un bēgļiem), kas dzīvoja Osvejas mežos kopā ar viņiem (*Raubversorgung*).

Lai nodrošinātu Sarkanās armijas uzbrukumu ar izlūkošanas ziņām un traucētu Vācijas armijas apgādi, Centrālais štābs jau 1942. gada ziemā plānoja Baltijas kaujiniekus pārvietot līdz 300 kilometru attālumā aiz frontes, solot tādā gadījumā nodrošināt kaujinieku apgādi.

1943. gada 26. februārī A. Sproģis lūdza O. Oškalmam priekšlikumus, kādā Latvijas rajonā labāk pārbāzēties, lai abas piešķirtās lidmašīnas varētu nomest munīciju. Arī 1943. gada 11. martā J. Kalnbērziņš un E. Ameriks uzdeva K. Ozoliņam ar Osvejas vienību atrauties no pretinieka frontes, lai ieročus un munīciju varētu saņemt Latvijā. CPKŠ solīja ieročus un munīciju tikai tad, ja partizāni virzīsies uz rietumiem un pārbāzēsies Latvijas teritorijā. Tātad apgāde ar ieročiem un munīciju tika solīta partizāniem kā atalgojums tikai Latvijas teritorijā, ko LPKŠ nespēja nodrošināt. Taču kaujinieku pārbāzēšanās Latvijas teritorijā 1943. gada pirmajos trīs ceturkšņos praktiski nebija iespējama gan Vācijas pretkaujinieku akciju, gan Latvijas iedzīvotāju pretpadomju noskaņojuma dēļ.

PSRS kaujinieku darbību Latvijā varēja ietekmēt CPKŠ 1943. gada pavasarī veiktā diversiju darba pilnveidošana, jo Latvijā joprojām varēja iekļūt vai desantēt tikai atsevišķas diversantu grupas.

1943. gada 11. martā Centrālā partizānu kustības štāba priekšnieks ģenerālleitnants P. Ponomarenko apstiprināja pilnīgi slepenu „Nolikumu [CPKŠ] operatīvās nodaļas diversiju taktikas un tehnikas plānu”.²¹⁵ Plāna taktikas iedaļā tika uzdots izstrādāt partizānu vienībām nolikumus par kaujas darbību un partizānu disciplīnu, partizānu speciālo diversijas skolu programmu pārbaudi un skolu inspekciju. Operatīvajai nodaļai jāveic mīnu un citu spridzināšanas materiālu pasūtījumi, šo iekārtu pilnveidošana un darbības kontrole, jaunu diversiju līdzekļu izstrāde sadarbībā ar laboratorijām un zinātniski pētnieciskajiem institūtiem, kara inženieru pārvaldēm, izmēģinājumu poligoniem.

Bez diversijām 1943. gada pavasarī sakarā ar mobilizāciju Latviešu legionā radās iespēja palielināt partizānu skaitu ar vīriem, kas bija izvairījušies no mobilizācijas. 1943. gada 24. aprīlī LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sproģis ziņoja CPKŠ priekšniekam ģenerālleitnantam P. Ponomarenko un LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam, ka Latvijā totālās mobilizācijas ietvaros notiek 1919.–1924. gadā dzimušo jauniešu mobilizācija Latviešu legionā, kuram jā sastāv no divām divīzijām. Vienlaikus Vācijas okupācijas vara, uzsverot latviešu izcelsmes un valodas nozīmi, ieskaita latviešus „labajā rasē”, atdod zemi īpašumā zemniekiem, sola piešķirt „kaut kādu patstāvību”.²¹⁶ Taču visos Latvijas novados jaunieši slēpjoties no mobilizācijas, bet Latviešu partizānu brigādes bāzē Osvejas ezera rajonā 1943. gada martā un aprīlī sākumā jau ieradusies ap 200 jauniešu, kuri izvairās no mobilizācijas. „Ar pavasara sākumu,” rakstīja A. Sproģis, „tiek veikti pasākumi, lai organizētu un vadītu partizānu kustību pašā Latvijas teritorijā un izmantotu izveidojušos izdevīgo situāciju. Šinī nolūkā jau noorganizētas un aprīļa beigās katrā savā rajonā [Latvijā] būs izveidotas pavisam 4 partizānu grupas.”²¹⁷ Sagatavots vairāk nekā 100 partizānu vienību organizatoru, kuri aprīļa beigās pāries fronti. Taču A. Sproģim, pat personīgi vadot šo grupu, iekļūt Latvijā neizdevās. „Lai jauktu mobilizāciju, aprīļa mēnesī partizānu brigāde veica vairākus reidus Latvijas teritorijā ar mazāk bruņotām grupām.”²¹⁸ Marta beigās un aprīļa sākumā soda vienības

²¹⁴ Banditenwesen 1943/1944. – VFA, R-92/1022.

²¹⁵ Положение отдела диверсионной тактики и техники. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 679. l., 1.–3. lp.

²¹⁶ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 1. lp.

²¹⁷ Turpat, 3. lp.

²¹⁸ Turpat, 4. lp.

(каратели) veikušas vairākus uzbrukumus kaujiniekiem, lai tos likvidētu. „Soda vienības ir atsistas,” rakstīja A. Sproģis, „bet brigādē izmantota gandrīz visa munīcija. Munīcijas trūkums šodien ļoti traucē brigādes kaujas darbību.”²¹⁹

Uz pulkveža A. Sproģa ziņojuma CPKŠ priekšnieks P. Ponomarenko uzrakstīja „[Operatīvās daļas] priekšniekam pulkvedim biedr. Naumovam. Pārdomājiet, kā palīdzēt latviešiem, un ziņojiet.” Pulkvedis Naumovs savukārt rakstīja: „[CPKŠ] Baltijas virziena pilnvarotajam vec. leitnantam biedram Kalmikovam. Vajag vienoties ar b. Sproģi jautājumā par Latvijas štāba pasākumu plāna sastādīšanu un vasaras periodā sniegt palīdzību viņa republikai. 3.04.[43.]. Naumovs.” Vec. leitnanta Kalmikova uzdevumā pulkvedis A. Sproģis izstrādāja „Pasākumu plānu tālākai partizānu kustības attīstībai un aktivizācijai Latvijā 1943. gada vasarā”.²²⁰ Plāna ievaddaļa sākās ar J. Staļina citātu, tālāk apņēmoties ievērot „reāli izveidojušos labvēlīgos apstākļus partizānu kustības attīstībai Latvijas PSR teritorijā”. Plāns sastāvēja no četrām nodaļām: 1) operatīvais darbs; 2) izlūkošanas darbs; 3) kadru nodrošinājums; 4) sakari. Nodaļām savukārt bija vairākas apakšnodaļas. Sakarā ar plānu 1943. gada maijā no Krievijas un Baltkrievijas bija paredzēts Latvijā iesūtīt trīs kaujinieku vienības, kurām katrai jānoorganizē vēl 3–4 jaunas vienības no vietējiem iedzīvotājiem. Taču, zinot Kurzemes iedzīvotāju pretboļševistisko noskaņojumu, pie otrās nodaļas CPKŠ pilnvarotais Baltijas virzienā vecākais leitnants Kalmikovs bija pielicis trīs jautājuma zīmes,²²¹ jo nezināja, kā uzdevumu veikt.

Sakarā ar LK(b)P CK biroja 1943. gada maijā apstiprināto plānu LK(b)P CK operatīvai grupai bija jāizvērs PSRS kaujinieku darbs Latvijā, izveidojot trīs kaujinieku vienības (17. tabula). Kaujinieku un pagrīdes organizēšanai uz Rīgu nosūtīja I. Sudmali un Veroniku Slosmani (1914–1944).

17. tabula

LK(b)P CK Operatīvās grupas izstrādātais kaujinieku darbības izvēršanas plāns
1943. gada maijā

Nr.	Vienība	Vieta
1	Pirmā vienība	Valkas – Abrenes apriņķis
2	Otrā vienība	Madonas apriņķis
3	Trešā vienība	Ilūkstes – Jēkabpils apriņķis

Kaujinieku organizēšanai uz Daugavpili nosūtīja Alberta Prostaka (1922–1943) grupu un uz Kurzemi – Andreja Macpāna (1910–1945) grupu.

LPKŠ plānā bija paredzēts, ka 1943. gada vasarā minētās trīs kaujinieku vienības tiks pārdēvētas par brigādēm. Taču tas nenotika.

²¹⁹ Turpat, 5. lp.

²²⁰ План мероприятий по дальнейшему развитию и активизации партизанского движения. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 447. l., 2.–7. lp.

1943. gada 5. maijā CPKŠ priekšnieks plānu nodeva operatīvajā daļā Naumovam ar rezolūciju: „Uzmanīgi iepazīties un sagatavot priekšlikumus.” Naumovs savukārt plānu nodeva b. Kalmikovam: „Dodiet savas piezīmes un priekšlikumus plānam. 3.V 43.” Uz plāna CPKŠ Baltijas virziena priekšnieks vec. leitnants A. Kalmikovs uzrakstīja rezolūciju: „Materiāls ievērots, izstrādāts. Latvijas partizānu kustības štābam sniegti nepieciešamie norādījumi un piezīmes, izteikta attieksme par CPKŠ priekšnieka piekrišanu. 1943. g. 18. maijā.”

²²¹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 447. l., 4. lp. otrā puse.

**PSRS kaujinieku darbības un apgādes paplašināšanas plāns Latvijā
(1943. gada maijs – augusts)²²²**

Nr. p.k.	Teritorija	Vienības	Apakšvienības	Skaitis	Apgāde
1	Lubānas ezera, Latvijas ziemeļrietumu daļas meži. Brigādes štābs	1 1943. gada maijs	4	?	Lidmašīnas R-5 „Duglass”
2	Ilūkstes un Jēkabpils apriņķa meži. Brigādes štābs	1 1943. gada maijs	3	400	Lidmašīnas „Duglass”
3	Ludzas apr. Ciblas un Mērdzenes pag. un Rēzeknes apr. Kaunatas pag. meži. Brigādes štābs	1 1943. gada maijs	3	?	Lidmašīnas R-5
Kopā		3	10	1300–1500	

1943. gada 30. aprīlī P. Ponomarenko uzdeva A. Sproģim līdz 1943. gada 10. maijam iesniegt konkrētu plānu kaujinieku darbības izvērsšanai Latvijā. Jau 1943. gada 4. jūnijā CPKŠ operatīvās daļas priekšnieks apakšpulkvedis Mihails Naumovs lūdza Gaisa flotes (ГВФ) komandieri un SZSA Tālās darbības gaisa spēku komandiera vietnieku ģenerāli Fjodoru Astahovu (1892–1966) no Toropecas stacijas desantēt kaujiniekus Latvijā (19. tabula).

**PSRS kaujinieku un bruņojuma desantēšanas plāns no Seļavšinas
1943. gada jūnijā–jūlijā²²³**

	Mēnesis	Datumi
1	Jūnijs	23., 25., 27., 29.
2	Jūlijs	1., 3., 5., 7., 9., 11., 13., 15., 17., 19.

1943. gada 6. jūnijā arī P. Ponomarenko atkārtoti lūdza ģenerāli F. Astahovu desantēt kaujiniekus Latvijā. Taču rezultātu nebija, jo trūka lidmašīnu. Tāpēc 1943. gada 24. jūnijā P. Ponomarenko vēlreiz lūdza F. Astahovu desantēt Latvijas, Lietuvas un Igaunijas kaujiniekus no Toropecas stacijas.²²⁴

Taču desantēšana nenotika, un CPKŠ vadība griezās pēc palīdzības pie VAK, kura uzdeva šo jautājumu kārtot G. Maļenkovam. 1943. gada 7. augustā P. Ponomarenko jau VAK uzdevumā kā sevišķu uzdevumu (*особое задание ГКО*) lūdza ģenerāli Astahovu desantēt PSRS kaujiniekus Latvijā, pārrēķinot tos desantēšanas vienībās kopā ar ieročiem un bruņojumu no Toropecas stacijas (20. tabula).

1943. gada vasarā Centrālais partizānu kustības štābs kopā ar Latvijas štābu atkal plānoja Latvijā izveidot trīs pamatvienības, iesūtot organizatorus no Osvejas bāzes un Abrenes apriņķim piegulošās Krievijas daļas. 1943. gada vasarā bija jāizveido pavisam 13 nodaļas ar 1300–1500 kaujiniekiem.

²²² KVSPVA, 69. f., 1. apr., 447. l., 4.–5. lp.

²²³ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 82. l., 110. lp.

²²⁴ Turpat, 73., 75., 109. lp.

PSRS kaujinieku un apgādes desantēšana Latvijā 1943. gada 7. augustā²²⁵

	Republika	Maisi
1	Latvija	12 000
2	Lietuva	10 000
3	Igaunija	8 000
	Kopā	30 000

Katrai kaujinieku nodaļai bija savi uzdevumi, bet bija arī vairāki kopīgi darbības virzieni. Visu kaujinieku vienību darbībā bija paredzēta dzelzceļu spridzināšana, uzbrukumi auto-transportam, sakaru centru iznīcināšana, sīku vācu garnizonu un štābu iznīcināšana, uzbrukumi lidmašīnām un štābiem, sabotāžas dzelzceļu stacijās un elektrības centrālēs, radiostaciju iznīcināšana. Bija jāiznīcina atsevišķi vācu virsnieki un karavīri, kā arī „soda vienību dalībnieki un nodevēji vietējo iedzīvotāju vidū.” Pirmajai kaujinieku vienībai pie Lubānas ezera, sākot ar 1943. gada maiju, bija uzdots: „Izveidot sakarus ar leģionāriem un brīvprātīgajiem Madonā, Gulbenē, Valmierā un Alūksnē un organizēt palīdzību viņu pārbēgšanai pie partizāniem,”²²⁶ organizēt viņu iekļaušanu vēl četrās jaunveidojamās kaujinieku vienībās. Arī trešajai kaujinieku vienībai Latgalē bija uzdots „nodibināt sakarus ar leģionāriem un brīvprātīgajiem, kuri atrodas Daugavpils, Rēzeknes, Zilupes un Ludzas pilsētās, lai organizētu viņu pārbēgšanu un iesaisti partizānos”.²²⁷ Taču pie uzdevuma „A” pirmajai grupai minētais vecākais leitnants I. Kalmikovs bija pielicis jautājuma zīmi. Sakaru uzturēšanai starp vienībām un centru bija paredzēti trīs veidi – radio, ziņneši un pastkastītes. Ar 1943. gada jūlija mēnesi, kad LPKŠ cerēja organizēt 10 jaunas vienības, radistu skaitu bija paredzēts palielināt līdz 10, tos sagatavojot līdz 1943. gada 1. jūlijam CPKŠ Centrālajā radio skolā (četrus), bet pārējos (sešus) iegūt no LPKŠ rezervēm.²²⁸ Radiostaciju skaitu bija paredzēts palielināt līdz 22, pie tam līdzās radiostacijām „Sever” darbotos arī radiostacija „R10-2”, kurai sniedzamība līdz 800 km. Plāna 3. nodaļa paredzēja, ka 1943. gada vasarā 1. latviešu strēlnieku rezerves pulkā²²⁹ jā sagatavo desmit spridzinātāji, partizānu organizatori, izlūki.

Tajā pašā laikā LPKŠ mācību punktā jā sagatavo 200 partizāni, ne mazāk kā desmit sanitāri un astoņi radisti.²³⁰ Sakaru uzturēšanai bez radiostacijām tika lūgtas divas transporta mašīnas un viens motocikls.

1943. gada 9. jūlijā CPKŠ priekšnieks P. Ponomarenko visiem partizānu štābu priekšniekiem un VK(b)P apgabalu komiteju sekretāriem izsūtīja vēstuli,²³¹ kurā norādīja, ka ienaidnieks grib sagraut sarkano partizānu kustību ar spēka palīdzību okupētajās teritorijās.²³² Šim nolūkam ienaidnieks veido nacionālās policijas bataljonus zem sarkanžilbalta

²²⁵ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 82. l., 131.–132. lp.

²²⁶ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 447. l., 4. lp. otrā puse.

²²⁷ Turpat, 5. lp.

²²⁸ Turpat, 6. lp. otrā puse.

²²⁹ 1-ый отдельный Латышский запасной полк (1-ОЛЗСП).

²³⁰ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 447. l., 6. lp.

²³¹ Сов. секретно. № 1941-ss. Latvijas, Lietuvas un Igaunijas partizānu kustības štābiem tā nav nosūtīta. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 15. l., 5.–12. lp.

²³² Сов. секретно. № 1941-ss. Latvijas, Lietuvas un Igaunijas PKŠ tā nav nosūtīta. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 15. l., 5. lp.

karoga, kā arī „Krievu atbrīvošanas armiju”²³³ (KAA) un „Krievu komiteju”. KAA Vlasova štābs atrodas Berlīnē, Vilhelma ielā 35, kur arī izdod avīzes „Заря” („Ausma”) un „Доброволец” („Brīvprātīgais”), kuri cenšas vietējos iedzīvotājus pakļaut nacistu kara mašīnas vajadzībām. Tāpēc Centrālais partizānu kustības štābs uzdeva paplašināt partizānu karu, dažādos veidos radot jaunas partizānu vienības un grupas, kaut arī nelielas, jo vietās, kur darbojas partizānu vienības, iedzīvotāji parasti nepakļaujas dienestam vācu armijā.²³⁴ Centrālais štābs aicināja uz bezkompromisa cīņu ar vlasoviešiem, iesūtot viņa vienībās diversantus un cenšoties izdevīgos apstākļos iznīcināt pašu Vlasovu un viņa armijas augstākās amatpersonas.²³⁵ Tātad štāba politika izslēdza katru iespēju sadarboties ar KAA un citām krievu organizācijām. Pēc V. Samsona domām, KAA bija tikai „saujiņa Padomju Dzimtenes nodevēju”.²³⁶ Taču patiesībā 1,3 miljoni krievu cīnījās pret boļševikiem kopā ar vāciešiem. Austrumu frontē pret boļševikiem gandrīz katrs piektais bija krievs.

1943. gada 10.–12. jūnijā notika partizānu štābu priekšnieku apspriede, ko bija organizējis un vadīja CPKŠ priekšnieka vietnieks Valsts drošības pulkvedis S. Beļčenko. Latvijas PSR pārstāvēja pulkvedis A. Sproģis, Igaunijas PSR – štāba priekšnieka vietnieks Stamms, Lietuvas PSR – štāba priekšnieka vietnieks leitnants Bazausks.²³⁷ Štābu priekšnieku ziņojumi labi atspoguļoja partizānu darbības stāvokli Baltijā. Ziņojumā Bazausks atzina, ka līdz 1943. gada februārim nekādas partizānu kustības nav bijis. 1943. gadā no padomju aizmugures Lietuvā desantēja 36 grupas, kopā 281 cilvēku. No tām sešas grupas ar 38 cilvēkiem nodarbojās ar izlūkošanu. „Tie bija galvenokārt Lietuvas PSR VDTK darbinieki,” teica Bazausks.²³⁸ Vairākas šīs grupas ziņoja par nolaišanos, bet tad sakari pārtrūkuši. Viņa laikā nosūtītas desmit grupas (no 36) ar 63 cilvēkiem. „No šiem cilvēkiem 16 ir izsisti no ierindas”.²³⁹ Lidmašīnas nosēšanās laikā gāja bojā desmit cilvēki, pārējie seši saslima un bija atsūtīti atpakaļ uz Maskavu. Lietuvā palika 47 cilvēki (74,6 %).

Sprīžot pēc A. Sproģa plašā ziņojuma stenogrammas par partizānu kustības stāvokli Latvijā,²⁴⁰ tās stāvoklis bija bēdīgs. Latvijas partizānu kustības štābs darbojoties tikai 4–5 mēnešus, padomju vara Latvijā pastāvējusi tikai vienu gadu un nav paspējusi nostiprināties, jo valdošajai šķirai „galva bija nocirsta, bet kā šķira tā nebija iznīcināta”.²⁴¹ Tāpēc Latvijā pašreiz veidojas pusemilitāras organizācijas. Latvijā ir savrupsetu sistēma, aizsargi dzīvo izklaidus, un katrā sētā ir šautene. Tas apgrūtina partizānu darbību. Daļa cilvēku politiski orientējas uz Angliju vai Zviedriju. Pēc sakāves pie Staļingradas Vācija sākusi atzīt, ka Ostlandē ir arī tautas, sola latviešiem paaugstināt viņu valodas statusu, atdod īpašumā zemi, taču vīriešus iesauc pierakstīties brīvprātīgajos. „Patiesībā tā tiek veikta piespiedu kārtā,” ziņo A. Sproģis.²⁴² Turklāt vācieši sūta cilvēkus strādāt uz Vāciju. Latviešu policijas bataljoni,

²³³ Русская освободительная армия (РОА).

²³⁴ Сов. секретно. № 1941-ss. Latvijas, Lietuvas un Igaunijas PKŠ tā nav nosūtīta. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 15. l., 9. lp.

²³⁵ Turpat, 11. lp.

²³⁶ Samsons V. Kurzemes meži šalc.. – 71. lpp.

²³⁷ Стенограмма совещания начальников местных ШПД, 10–12 июня 1943. г. – 200 lpp. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 726. l.

²³⁸ Turpat, 122. lpp.

²³⁹ «выбыли из строя».

²⁴⁰ Из стенограммы совещания тов. Бельченко по вопросам разведработы 11 июня 1943 (второй день). – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 726. l., 137.–147. lp.

²⁴¹ Turpat, 138. lp.

²⁴² «На самом же деле оно проводилось в принудительном порядке.» – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 726. l., 139. lp.

izkaisīti starp vācu vienībām, apsargā buržuāziskās Latvijas robežu, bet ziemu pat centās partizānus padzīt 20 km no Latvijas robežas, cerot, ka tādējādi viņu darbība izbeigsies. „Un patiesībā tā arī bija.”²⁴³ Latvijas robežu pāriet vieglāk nekā izkļūt cauri fronteī, taču arī grūti. 1942. gadā 100–150 liela kaujinieku vienība Latvijā spēja iekļūt tikai pa atsevišķām grupām. „Bet tur tā sadūrās ar viensētu sistēmu, ar attīstītu telefonu sakaru sistēmu utt. Rezultātā iznāca, ka partizānu kustība tur nespēja nobāzēties. Pagājušajā gadā bija nosvietas 11 parašutistu desantu vienības. Rezultāts tāds pats.”²⁴⁴ Taču četras partizānu brigādes bāzējas Kaļiņinas apgabala partizānu kustības novadā ziemeļrietumos no Pleskavas Osvejas rajonā. „Bet mums iespējas ļoti mazas, viss ir ļoti grūti. Kaut ko ar Centrālā štāba palīdzību mēs paveiksim.”²⁴⁵ Viena kaujinieku vienība jau virzās uz Lubānu, otra arī gatavojas, sola A. Sproģis. „Partizānu vienības kā tādas [Latvijā] nav nobāzējušās, visas tās savāktas partizānu novadā.” Šeit atrodies spēcīgs štābs, pagrīdes LK(b)P CK. Rīgā, Daugavpilī ir aģentūra, kurai vairāk sakaru ar LK(b)P CK, nevis ar partizāniem. Pāri fronteī sūtītā LPKŠ izlūku grupa kaut kur iestrēgusi, bet drīzumā to cerot sagaidīt Osvejā un iesūtīt Latvijā. Taču, iesūtot izlūku grupas bez sagatavotas bāzes, tās vai nu vaļojas partizānu vienībās, vai iet bojā, un rezultātu nav. Tāpēc nepieciešamas lidmašīnas partizānu apgādei. Šodien tādu nav.²⁴⁶ Tādējādi patiesībā pulkvedis A. Sproģis atklāti atzina, ka 1943. gada jūnijā PSRS kaujinieku Latvijā tikpat kā nav, tiem nav nekāda tautas atbalsta, izņemot Krievijas lidmašīnas.

Daugavpilī kaujinieki ir atklājuši vācu aģentu skolu, no kuriem pieci aģenti jau izsūtīti. Osvejā nomestas četras tipogrāfijas, kuras strādā, izdod avīzes, lapiņas. Izlūkošanas dati, kuri ienāk, raksturo Latvijas ekonomisko stāvokli, bet profesionālu militāro izlūku Latvijā nav. Bēgļus no gūstekņu nometnēm partizāni parasti nošauj, uzskatot par spiegiem, paliek dzīvs parasti viens no pieciem. Ar ziņotāju vervēšanu nodarbojas gan Ģenerālštāba Galvenā izlūkošanas pārvalde, gan PSRS IeTK, kuri vairāk sagatavoti izlūkošanas darbam, bet partizānu vienības ir vāji sagatavotas.²⁴⁷ Ir gadījumi, kad vienu un to pašu aģentu savervē visas trīs izlūkošanas iestādes: Latvijas partizānu kustības štābs, Ģenerālštābs, Iekšlietu tautas komisariāts. Visiem tiek sniegtas ziņas, bet paši īsti nezina, kam kalpo. Tāpēc izlūkošanas darbu vajadzētu centralizēt nevis triju iestāžu, bet LPKŠ un galvenokārt LK(b)P CK rokās. Šim punktam arī J. Kalnbērziņš piekritis.

1943. gada 17. jūnijā LK(b)P CK sekretārs J. Kalnbērziņš nosūtīja CPKŠ priekšniekam plašu (30 lpp.) ziņojumu mašīnrakstā par stāvokli Latvijā, kuru bija uzrakstījis LK(b)P CK sekretārs Kārlis Ozoliņš (Diegs). Ziņojumā no partijas funkcionāra viedokļa vērtēts stāvoklis Latvijā, visnotaļ uzsverot boļševiku partijas lomu. Ziņojumā J. Kalnbērziņam K. Ozoliņš, tāpat kā 1943. gada 25. aprīlī, norādīja trīs trūkumus partizānu darbībai: 1) ieroču trūkums, 2) pārtikas trūkums, 3) cilvēku trūkums.²⁴⁸ Šis ziņojums vēlreiz apstiprināja pulkveža A. Sproģa atskaitē S. Beļčenko izteikto domu, ka visa izlūkošanas darbība koncentrējās boļševiku partijas rokās, bet „cilvēku trūkums” bija Latvijas tautas „nepiedalīšanās” PSRS kaujiniekos. J. Kalnbērziņa un A. Sproģa ziņojumi pierādīja, ka PSRS kaujinieku darbības Latvijā 1943. gada vidū nebija, tā apgāžot augšminētos padomju pētnieku izdomājumus.

1943. gada vasarā atsākās CPKŠ un LPKŠ mēģinājumi apvienot kaujiniekus lielākās vienībās, kaut arī lielāko vienību izveidošanas un iefiltrēšanas mēģinājumi bija cietuši

²⁴³ Turpat, 141. lp.

²⁴⁴ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 726. l., 141. lp.

²⁴⁵ Turpat, 142. lp.

²⁴⁶ Turpat, 143. lp.

²⁴⁷ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 726. l., 147. lp.

²⁴⁸ KVSPVA, 69. f., 450. l., 30. lp.

neveiksmes. Latvijas partizānu štābs un lielākā daļa kaujinieku atradās Osvejas rajonā. Jau 1943. gada 22. martā uz Atsevišķās partizānu vienības bāzes Osvejas mežos izveidojās Latviešu partizānu brigāde (LPB) V. Laiviņa vadībā²⁴⁹ ar Viļa Samsona, Pētera Ratiņa un Pāvila Pizāna (1918–1971) vienībām (21. tabula).

21. tabula

Latvijas partizānu brigāde
(dibināta 1943. gada 22. martā)²⁵⁰

Vienība	Komandieris	Komisārs	Pārceļšanās uz Latviju	Vieta	PSRS partizānu brigāžu dibināšana 1944. gadā
Latvijas partizānu brigāde	V. Laiviņš. Štāba priekšnieks M. Muravskis	O. Oškalns (vēlāk L. Avdjukevičs)	Atkāpās Sarkanarmijas aizmugurē 1943. g. decembrī		
1. vienība	V. Samsons	J. Rikters	1943. gada maijā	Sebeža–Zilupe –Ruskulova –Abrene Stampaku meži	I 1944.17.III V. Samsons un J. Rikters
2. vienība	P. Ratiņš	V. Mazjēcis (vēlāk R. Blūms)	1943. gada septembrī – oktobrī	Madonas apr. Lubānas meži	II P. Ratiņš. Kom. R. Blūms
3. vienība (1943. g. jūnijs)	P. Pizāns	N. Bravins (vēlāk I. Muzikantiks)	Atkāpās Sarkanarmijas aizmugurē 1943. g. decembrī		
4. vienība	D. Kalvāns (vēlāk A. Savickis)	A. Raškevics	1943. gada septembrī	Annas –Mālpupes meži, pievienojās I LPB	III 1944. g. jūlijs O. Oškalns (komandieris un komisārs)
5. vienība (1943. g. oktobris)	T. Brisons	N. Bravins	Atkāpās Sarkanarmijas aizmugurē 1943. g. decembrī		
O. Oškalna reids 16 cilvēk.			1943. gada novembris	Jēkabpils apriņķa meži	Štāba priekšnieks M. Muravskis

Pēc A. Ūdres datiem, 1943. gada decembra sākumā bija 756 partizāni, bet 364 rezervē dzīvoja legāli. Taču patiesais kaujinieku skaits Osvejas nometnē 1943. gada jūnijā bija 365 (48,3%). No 365 partizāniem tikai 210 (57,4 %) bija kaujas ierindā.

²⁴⁹ Brigādes komisārs O. Oškalns, štāba priekšnieks Muravskis, brigādes partorgs I. Sudmalis. – Samsons V. Partizānu kustība Ziemeļlatvijā.. – 71. lpp. Arī PSRS partizāni Ukrainā 1942./43. gadu mijā pēc CPKŠ pavēles sāka virzīties uz Rietumiem.

²⁵⁰ Ūdre A. Ienaidnieka aizmugurē.. – 188. lpp. V. Samsona konsultācija.

Osvejas bāzes PSRS kaujinieki Latvijā 1943. gada 27. jūnijā²⁵¹

Nr.p.k.	Vienības	Skaitis	%	Komandieris
1	Pirmā vienība	100	27,4	V. Samsons, J. Rikters
2	Otrā vienība	83	22,7	P. Ratiņš
3	Izlūku vads	27	7,3	P. Pizāns, N. Bravins
4	Saimniecības daļa	43	11,8	
5	Slimnīcā	5	1,3	
6	LK(b)P CK darbinieki, tipogrāfija, raidītājs, politorganizatori	20	5,4	
7	I daļas darbinieki	22	6,1	
8	Ģimenes locekļi	65	17,8	
Kopā		365	100	

Ņemot vērā pulka „Par Padomju Latviju” un atsevišķu grupu iesūtīšanas neveiksmes arī 1943. gada pirmajā pusē, LPKŠ paplašināja kaujinieku desantēšanu no lidmašīnām. 1943. gada 2. jūlijā LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sproģis ziņoja LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam, ka no 1943. gada 15. jūnija līdz 29. jūnijam LPKŠ uz Latviju ar lidmašīnām nosūtījis 106 LK(b)P CK darbiniekus, kaujinieku komandierus un ierindniekus. Nosūtītas 214 šautenes, 172 automāti (PPŠ), 16 ložmetēji, divas prettanku šautenes, divi mīnmetēji, 2925 šauteņu patronas, 640 kg tola, viena tipogrāfijas iekārta u. c. Tuvākajā laikā uz Latviju nosūtīs vēl 14 cilvēkus un 6 tonnas kravas.²⁵² 1943. gada vasarā pēc V. Ezernieka nāves A. Raškevica vienībā Annas–Mārupes mežos no „lielās zemes” ieradās 1. vienībā sakomplektēta gvardes leitnanta Donata Kalvāna (1916–1944) grupa 10 cilvēku sastāvā ar ieroču rezervi un radiatoraidītāju.²⁵³ Pēc LPKŠ rīkojuma, D. Kalvāns saņēma 49 kaujiniekus un rezerves municiju. Taču cik un kas patiesībā nosūtīts, precīzu ziņu nav.

Kaujinieku skaitu un to darbību pārspilēja abas karojošās puses – gan Centrālais partizānu kustības štābs, gan Vācijas armijas un izlūkdienestu vadība. Pēc P. Ponomarenko datiem, 1943. gada 1. jūlijā PSRS bija 1961 partizānu vienība ar 142 006 cilvēkiem. 858 partizānu vienībām bija radiosakari, bet 268 vienībām patstāvīgs raidītājs. Baltkrievijā bija 472 BK(b)P partizānu organizācijas ar 4395 biedriem.²⁵⁴ Šiem datiem neticēja ne PSRS, ne Vācijas vadība. Vācijas Gaisa karaspēka virspavēlnieks maršals Hermanis Gērings (1893–1946) sarunās ar okupācijas administrāciju norādīja: purvā slēpjas desmit partizānu, bet viņam ziņo, ka tur slēpjas vesela divīzija. H. Gērings atzina, ka tikai Vjazmas un Brjanskas apkaimē ir lielāki partizānu spēki.²⁵⁵ Centrālā partizānu kustības štāba sniegtā dezinformācija par partizānu skaitu un viņu panākumiem bija viens no organizācijas likvidēšanas plāna cēloņiem jau 1943. gadā.

LPKŠ iniciatoru štāba priekšnieka vietnieks E. Ameriks izstrādāja „Pasākumu plānu partizānu kustības tālākai attīstībai Latvijā 1943. gada vasarā”.²⁵⁶ Šajā plānā, kas patiesībā

²⁵¹ Входящие шифротелеграммы... – LVA, 302. f., 4. apr., 3. l., 23. lp.

²⁵² LVA, 302. f., 1. apr., 87. l., 6. apr.

²⁵³ Raškevics A. Partizāna piezīmes.. – 176. lpp.

²⁵⁴ Соколов Б. В. Оккупация.. – 63. lpp.

²⁵⁵ Turpat, 65. lp.

²⁵⁶ План мероприятий по дальнейшему развитию и активизации партизанского движения в Латвии на летний период 1943 года. – LVA, 101. f., 5. apr., 5. l., 19.–24. lp.

bija 1943. gada aprīļa plāna saīsināts variants, bija paredzēts, ka viena mēneša laikā no Osvejas nometnes uz Latviju jānosūta trīs PSRS kaujinieku vienības. Pirmā vienība slēpsies Lubānas–Madonas mežu un purvu rajonos, otrā vienība – Ilūkstes un Jēkabpils mežos, bet trešā vienība – Ciblas un Mārcienas mežos. Plānā bija paredzēts nosūtīt 120 cilvēku, pusi – apbruņot ar automātiem, pusi – ar šautenēm. Kaujiniekiem būtu divas raidstacijas RPO-2, 1200 kg tola. Kaujiniekus un 43 000 kg kravas jādesantē ar lidmašīnām „Duglas”. Kaujiniekiem bija paredzēta operatīvā darbība, izlūkošana un aģentūras darbs. Šķiet, ka arī šis plāns palika uz papīra.

PSRS kaujinieku darbība joprojām izpaudās tikai LK(b)P CK un LPKŠ atskaitēs Maskavai. J. Kalnbērziņš 1943. gada jūnijā ziņoja G. Maļenkovam, ka LK(b)P CK visu izdarījusi kaujinieku darbības izvēršanai. „Partizānu organizēšanai un vadīšanai,” rakstīja J. Kalnbērziņš, „līdz 1943. gada 20. aprīlim mēs sagatavojām 120 partizānu komandierus un speciālistus partijas darbā. Taču pretinieka uzbrukumu un nocietinājumu dēļ 1943. g. maijā A. Sproģa personīgi vadītajai kaujinieku vienībai neizdevās robežu pāriet, un vienību desantēja 1943. gada vasarā. Pašreiz vienība atrodas Kaļiņinas frontes Toropecas rajonā, jo CPKŠ nepiešķir lidmašīnas partizānu pārvietošanai.”²⁵⁷ A. Sproģis 1943. gada 14. jūnija ziņojumā P. Ponomarenko un J. Kalnbērziņam rakstīja, ka Latvijā nelabvēlīgo apstākļu dēļ, kā arī, trūkstot materiālajai bāzei, „partizānu kustības organizēšana Latvijā cieta virkni neveiksmju”. Taču par galveno neveiksmju iemeslu A. Sproģis joprojām uzskatīja LPKŠ nedarbošanos no 1941. līdz 1943. gadam.²⁵⁸

1943. gada 2. augustā J. Kalnbērziņš un V. Lācis atkal ziņoja VK(b)P CK sekretāram A. Andrejevam: no 1941. gada 23. jūnija līdz 1943. gada 2. augustam LK(b)P CK no 1. atsevišķā latviešu strēlnieku rezerves pulka nosūtīja uz Latviju 700 cilvēku, no kuriem 200 bija komunisti. Līdz šim 30 boļševiki Latvijā krituši kaujās.²⁵⁹ Taču par to, ka PSRS kaujiniekiem nebija izdevies nobāzēties Latvijā, J. Kalnbērziņš un V. Lācis pat neminēja, kaut Latgales mežos pie radiem un tautiešiem atsevišķi kaujinieki slēpās.

1943. gada 18. augustā PSRS Aizsardzības tautas komisariāta Kadru pārvalde atļāva 1. atsevišķajam latviešu strēlnieku rezerves pulkam kārtējo reizi piešķirt 66 vīrus nosūtīšanai uz Latviju.²⁶⁰ Jau nākamajā dienā, 1943. gada 19. augustā, K. Ozoliņš (Diegs) vēstulē J. Kalnbērziņam ieteica kaujinieku organizatorus uz Latviju nosūtīt tikai nelielām grupām, jo Latvijā var organizēt 300–1000 vīru kaujinieku vienību „no policistiem, aizsargiem un brīvprātīgo bataljoniem.”²⁶¹ Uzskatot, ka PSRS kaujiniekus Latvijā varētu izveidot no vietējiem iedzīvotājiem, 1943. gada 27. septembrī J. Kalnbērziņš rakstīja G. Maļenkovam, ka LK(b)P CK kaujinieku organizāciju instruktāžai uz Latviju gribējusi nosūtīt LK(b)P CK sekretāru E. Ameriku un LPKŠ priekšnieku pulkvedi A. Sproģi.

Taču transporta līdzekļu trūkuma dēļ abi atrodoties Šeļavščinas lidostā un nespējot savus pienākumus izpildīt.²⁶² Turklāt LK(b)P CK sagatavojusi vairāk nekā desmit LK(b)P CK uzticamības personas, lai viņi organizētu PSRS kaujinieku kustību.²⁶³ Viņu ģimenēm maksāja 800–1300 rubļu mēnesī.²⁶⁴ LK(b)P CK lūdza PSRS Tautas aizsardzības komisariāta Politpār-

²⁵⁷ LVA, 101. f., 5. apr., 5. l., 36. lp.

²⁵⁸ Turpat, 28.–39. lp.

²⁵⁹ Отчеты ЦК КП(б) Латвии 1943. – LVA, 101. f., 5. apr., 1. l., 16. lp.

²⁶⁰ LVA, 101. f., 5. apr., 5. l., 60. lp.

²⁶¹ Turpat, 70. lp.

²⁶² Turpat, 83. lp.

²⁶³ L. Avdjukevičs, J. Kaupužs, O. Oškalns, V. Ezernieks u. c.

²⁶⁴ Список работников находящиеся по особому заданию, семьям которых выплачиваются пособия по письмам ЦК КП(б) Латвии. – LVA, 101. f., 5. apr., 5. l., 77. lp.

valdi 1943. gada 5. oktobrī komandēt uz kursiem vec. leitnantu Aleksandru Ņikonovu (1918–1995).²⁶⁵

1943. gada 17. septembrī P. Ponomarenko savukārt ziņoja G. Maļenkovam, ka Latvijā, Lietuvā un Igaunijā jūnijā–septembrī desantēti 367 kaujinieki un apgāde 22 571 kg apjomā (23. tabula).

23. tabula

**PSRS kaujinieku organizatoru, partizānu un diversiju grupu desantēšana
1943. gada 15. jūnijā – 1943. gada 12. septembrī²⁶⁶**

		Cilvēki	Ieroči, munīcija
1	Latvijas PSR	140	6071
2	Lietuvas PSR	157	8000
3	Igaunijas PSR	70	8500
	Kopā	367	22 571

1943. gada oktobrī bija paredzēts vēl desantēt no Toropecas stacijas uz Latviju 15 000 kg kravas. Kopumā bija paredzēti 30 000 kg kravas. Taču PSRS kaujinieku darbība Latvijā norisinājās tikai sarakstīšanās, plānu un atskaišu līmenī. Tā kā cauri Latvijas robežai kaujinieki iekļūt nevarēja un cīnītāju par padomju varu nebija, 1943. gadā turpināja plānot gaisa desantus.

„Lai nodrošinātu partizānu darbu aizmugurē”, 1943. gada 8. oktobrī CPKŠ lūdza Gaisa flotes komandiera vietnieku aviācijas ģenerālpulkvedi A. Ņikitinu piešķirt LPKŠ vajadzībām vienu lidmašīnu P-5.²⁶⁷ Taču 1943. gada 11. novembrī PSRS Bruņoto spēku ģenerālstābs šo prasību noraidījis.²⁶⁸ Tādējādi kaujinieku un kravu nosūtīšana uz Latviju kavējās. 1943. gada novembrī no Toropecas stacijas uz Latviju bija jānosūta 15 000 kg kravas, taču tajā mēnesī tika nosūtītas tikai 1,8 tonnas kravas.²⁶⁹ Tāpēc CPKŠ atkal ziņoja G. Maļenkovam, ka Latvijas partizāniem 1943. gada septembrī – novembrī piešķirti tikai 10 lidmašīnu lidojumi, bet Igaunijai 1943. gadā divpadsmit mēnešu laikā tikai 10 lidmašīnu lidojumi.²⁷⁰ 1943. gadā no Toropecas stacijas uz Latviju tika pārsviesti 8000 kg kravas.²⁷¹

Tā kā 1943. gada rudenī PSRS partizānu darbībai Latvijā plašāku rezultātu nebija, atkartojās parastā LPKŠ izrādīšanās. 1943. gada 22. novembrī LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sproģis iesniedza CPKŠ priekšniekam Valsts drošības komisāram S. Beļčenko pilnīgi slepenu Nr.00717-ss „Latvijas partizānu kustības darbības un attīstības plānu 1943./44. gada rudens un ziemas periodam”.²⁷² Plānu S. Beļčenko jau 23. oktobrī adresēja CPKŠ Operatīvās daļas priekšniekam pulkvedim M. Naumovam: „Lūdzu (..) korektīvas.” M. Naumovs savukārt plānu 1943. gada 24. novembrī nosūtīja I Baltijas frontes CPKŠ pilnvarotajam kapteinim A. Kalmikovam ar rezolūciju: „Kartē. Jūsu domas? 24.11.1943. g.” Kapteinis A. Kalmikovs, kuram nebija nekāda priekšstata par Latviju, kā štāba ierēdnis bija ar plānu

²⁶⁵ Turpat, 96. lp.

²⁶⁶ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 82. l., 170.–175. lp.

²⁶⁷ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 82. l., 176. lp.

²⁶⁸ Turpat, 177. lp.

²⁶⁹ Turpat, 188., 191. lp.

²⁷⁰ Turpat, 198. lp.

²⁷¹ Turpat, 202. lp.

²⁷² План работы и развития Латвийского партизанского движения на осенне-зимний период 1943/44 гг. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 447. l., 39.–42. lp.

ie pazinies tikai pēc mēneša – 1943. gada 22. decembrī – un savā rezolūcijā rakstīja: „Manas domas par plānu ziņotas un precizētas personiskā sarunā ar LPKŠ priekšnieka vietnieku b. Mihelsonu. Kapteinis Kalmikovs.” Taču A. Kalmikovam bija būtiskas piezīmes par plānu. Plāns sastāvēja no ievaddaļas, kurā bija formulēti vispārējie principi, un piecām nodaļām. Vispārējā nodaļā bija paredzēta dzelzceļu un šoseju spridzināšana visā Latvijā, kaujinieku darbības „attīstība un pastiprināšana dienvidu un rietumu rajonos”, „vietējo iedzīvotāju mudināšana bruņotai cīņai pret vācu fašistiskajiem iebrucējiem”, kā arī nedot iespējas vācu fašistiskajiem iekarotājiem atkāpjoties uzspridzināt un iznīcināt objektus, kuriem ir svarīga tautsaimnieciska nozīme (elektrostacijas, tiltus, kā arī Latvijas pilsētas).²⁷³

Otrajā nodaļā „Atsevišķi uzdevumi partizānu vienībām” 2. kaujinieku vienībai Gostiņu rajonā P. Ratiņa vadībā bija uzdots uzspridzināt dzelzceļu un šosejas tiltu pār Aivieksti, Pļaviņu rajonā – uzspridzināt dzelzceļa līniju 2 km garumā, kā arī uzspridzināt 2 km garumā dzelzceļa līniju Pļaviņas–Gulbene. Krustpils rajonā šai vienībai jāuzspridzina tilts pār Neretas upi, tilts pie Kūku stacijas un jāizposta dzelzceļa līnija 2 km garumā pie Kūku stacijas. Kaujiniekiem bija jāuzspridzina tilts pār Daugavu 8 km uz ziemeļrietumiem no Jēkabpils, kā arī Jēkabpils tilts pār Daugavu un šaursliežu dzelzceļš starp Aldaunes un Rādiņu stacijām. O. Kalvāna vienībai bija jāuzspridzina dzelzceļa tilts pār Tirzas upi 2 km austrumos no Tirzas stacijas Rīgas–Siguldas–Gulbenes dzelzceļa līnijā. Bija jāuzspridzina dzelzceļa tilts pār Gauju starp Drustiem un Piebalgu līnijā Rīga–Sigulda–Gulbene. Jāuzspridzina dzelzceļa sliedes 10 kilometru garumā, to skaitā 2 kilometrus vienlaikus starp Cēsīm un Valku. V. Samsona 1. kaujinieku vienībai bija jāaizdedzina benzīna noliktava 300 metrus uz austrumiem no Abrenes dzelzceļa stacijas, jāuzspridzina munīcijas un degvielas noliktava Taudejaņu mežā 7 km uz ziemeļrietumiem no Rēzeknes, kā arī jāuzspridzina dzelzceļa sliedes starp Rēzekni un Abreni. Zaļuma (P. Pizāna) 3. kaujinieku vienībai bija jāaizdedzina degvielas noliktava 9 km uz austrumiem no Rēzeknes pie šosejas Rēzekne–Ludza, jāuzspridzina un jāaizdedzina degvielas un munīcijas noliktavas Stropu ezera dienvidu krastā pie Daugavpils, kā arī jāuzspridzina dzelzceļa sliedes 10 km garumā starp Krustpili un Daugavpili.

Plāna 3. nodaļā ietilpa „Pasākumi partizānu kustības izvēršanai neapgūtos apgabalos”. Paredzēts izveidot 5. kaujinieku nodaļu mežos dienvidos no Jēkabpils, lai kontrolētu Krustpils–Jelgavas dzelzceļa līniju. Taču plāna izpildīšanai nebija paredzēti ne kaujinieki, ne vadītāji. Tāpēc CPKŠ Baltijas virziena pilnvarotais kapteinis A. Kalmikovs pie šīs nodaļas loģiski atzīmēja: „No kādiem cilvēkiem? Kur? Kurš to darīs?”²⁷⁴ LPKŠ paredzēja izveidot arī jaunu partizānu vienību Tīreļpurva–Olaines–Baldones rajonā, lai kontrolētu pretinieka komunikācijas. Tālāk plānā vienībai bija jāizvērs darbība Dundagas–Talsu–Kuldīgas mežos. Arī šeit kapteinis A. Kalmikovs, kurš labi pārzināja partizānu stāvokli Latvijā, uzrakstīja to pašu rezolūciju: „No kādiem cilvēkiem? Kur? Kurš to darīs?”²⁷⁵

Latvijas partizānu kustības štābs plānoja V. Samsona vienību pārvērst par Latvijas partizānu brigādi ar divām vienībām, lai „apgūtu” Ziemeļlatviju. Tādēļ Smiltenes–Palsmanes mežos bija nolemts formēt jaunu kaujinieku vienību dzelzceļa Rīga–Valka un Rīga–Gulbene, kā arī šosejas Rīga–Pleskava kontrolei.

Plāna ceturtajā nodaļā apkopoti „Pasākumi Sarkanās armijas uzbrukuma gadījumā”. Tādā gadījumā Latvijas kaujiniekiem bija jāmaina savas darbības vietas, pārvietojoties Latvijas iekšienē. Brigādes štābs un P. Pizāna (Zaļuma) vienība no Osvejas ezera rajona pārvietotos uz Daugavas kreiso krastu mežos uz dienvidiem no Jēkabpils. Brigādes pirmā vienība V. Samsona vadībā no Blontu–Lubes ciemiem pārvietotos uz Lubānas mežiem, lai tālāk

²⁷³ Turpat, 39. lpp.

²⁷⁴ «Из кого? Где? Кем?» - KVSPVA, 69. f., 1. apr., 447. l., 40. lpp.

²⁷⁵ Turpat.

virzītos uz mežiem rietumos no Cēsīm, veicot diversijas uz Rīgas–Pleskavas dzelzceļa un šosejas. Pirmā partizānu vienība no Mārupes mežiem dotos Smiltenes un Cēsu virzienā.

O. Oškalna kaujinieku grupa nepieļautu Ķeguma elektrostacijas izpostīšanu, nodrošinot aviodesanta izsēdināšanu, lai pārņemtu Ķeguma hidroelektrostacijas kontroli. Arī pie šī plāna punkta (4. §) CPKŠ uzlikusi divas rezolūcijas, vienā no tām jautāts: „Kā?”²⁷⁶

Plāna piektā nodaļa paredzēja „Pasākumus diversiju un izlūkošanas darba aktivizācijai, policijas un nacionālo formējumu vājināšanu un mūsu aģentūras iefiltrēšanos aizsargu rindās.”²⁷⁷ Šī plāna nodaļa bija plašākā un aptvēra divas lappuses mašīnrakstā. Pirmajā nodaļas paragrāfā bija noteikts veikt diversiju aktus septiņās Latvijas pilsētās. Arī tur kapteinis A. Kalmikovs pielicis jautājumu: „Ar kādiem spēkiem?”²⁷⁸ Plānā bija paredzēts Rīgā, Merķeļa ielā, blakus Rīgas cirkam uzspridzināt Vācijas armijas grupas „Ziemeļi” štābu, Vācu štābu Valdemāra ielā 1, „Gestapo” štābu Reimersa ielā 1, vācu virsnieku viesnīcu Valdemāra ielā 3 – pavisam četras ēkas.

Daugavpilī bija paredzēts uzspridzināt Vācijas armijas aizmugures štābu bij. Kara slimnīcā un Vācijas armijas virsnieku kopmītni bij. Kavalērijas pulka kazarmās. Abrenē, Kārsavā, Ludzā, Zilupē un Rēzeknē bija jāuzspridzina ēkas, kur izvietoti vācu garnizoni. Paragrāfa beigās CPKŠ kapteinis A. Kalmikovs vēlreiz jautājis: „Kādā veidā? Kā domā apgādāt?”²⁷⁹

Nodaļas otrā paragrāfa punktā minēts „Izvērst sagrāves darbību policistu un nacionālistisko formējumu vidū”. Vispirms bija paredzēts ar aģentūras palīdzību veikt izlūkošanas un izskaidrošanas darbu minētajos formējumos. Taču kapteinis A. Kalmikovs atkal jautāja: „Bet kāda partizānu vienība?” LPKŠ paredzēja aizsargu un policistu vidū izvērst propagandu un „organizēt masveida dezertēšanu”, iznīcināt šo formējumu ietekmīgākās, atbildīgākās personības, diskreditēt vadību un līdž ar to šos formējumus viņu personālsastāva un iedzīvotāju vidū. Kapteinis A. Kalmikovs atkal izvirzīja jautājumu: „Kādā veidā?” Darbu policistu un aizsargu vidū vajadzēja veikt Latvijas robežjoslā ar PSRS, 1. Latvijas policijas rotā Abrenē, 672. Latvijas sapieru pulka 1. rotā Abrenē, brīvprātīgo rotā Kārsavā, 273. policijas bataljonā Ludzā, 314. krievu apsardzes bataljonā Daugavpilī, Latviešu SS leģiona vienībās Bolderājā un Rīgā, 275. policijas bataljona rotā Tallinas un Krāsotāju ielā.

Līdztekus bija paredzēts iznīcināt tautas nodevējus Dankeru, Veisu, Arāju, Langi, Ludzas izlūku skolas priekšnieku Jāni Viļumu, „Jaģdkomandas” priekšnieku. Kapteinis A. Kalmikovs vēlreiz rezolūcijas veidā izvirzīja jautājumu: „Konkrēti – kādā veidā?” Latvijas policijas un nacionālistiskos veidojumus vajadzēja demoralizēt Daugavpilī, Liepājā, Ventspilī, Cēsīs, Gulbenē, Rēzeknē, Jelgavā. Visās Latvijas pilsētās un militārajās vienībās LPKŠ paredzēja izveidot drošu aģentūru. Kapteinis A. Kalmikovs atkal jautāja: „Pareizi, bet vai izpildīs?”

Plāna sestajā nodaļā „Pasākumi partizānu vienību apgādei” 1943./1944. gada rudens-ziemas posmā „no padomju aizmugures” LPKŠ paredzēja piegādāt 8000 kg tola, 12 000 kg munīcijas, 1000 ieroču, radiobaterijas un piederumus 1000 kg, saimniecības priekšmetus, siltu apģērbu un medikamentus. Kopā 31 000 kg. Kapteinis A. Kalmikovs plāna noslēgumā jautāja: „Pēc kāda aprēķina?”

Lai gan LK(b)P CK jau 1943. gada pavasarī, kā minēts, deva rīkojumu pārbāzēties uz Latviju, to sāka 1943. gada rudenī.²⁸⁰ 1943. gada augusta beigās un septembra sākumā 1. partizānu vienība, pēc LPKŠ pavēles, izveidoja bāzi Latvijā Abrenes apriņķa mežu masīvos, pārvietojoties sīkās grupās. 1943. gada decembrī sākās plašāka PSRS kaujinieku iespiešanās

²⁷⁶ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 447. l., 40. lp. otrā puse.

²⁷⁷ Turpat, 41. lp. un otrā puse.

²⁷⁸ «СИЛАМИ КОГО?»

²⁷⁹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 447. l., 41. lp.

²⁸⁰ Samsons V. Kurzemes partizāni. – Rīga, 1956. – 89.–90. lpp.

Latvijā. I Latvijas partizānu brigādes 2. vienības komandieris jaunākais leitnants Alfons Andžāns (1920–1985) 1944. gada 27. augustā rakstīja gala atskaitē, ka 1943. gada 20. decembrī V. Samsons A. Andžānu no Noglovas nosūtījis uz Stampaku purva rajonu kopā ar sešiem cilvēkiem. Norīkojuma vietā A. Andžāns ieradies 1943. gada 27. decembrī. Tur jau bijusi agrāk iesūtītā Jāņa Bietaga grupa 12 cilvēku sastāvā. „Grupās uzdevums,” rakstīja A. Andžāns, „bija izveidoties par vienību šajā rajonā un uzsākt diversiju darbu, kas arī tika veikts.”²⁸¹ Grupā bija 68 cilvēki, no kuriem 25 (41,2 %) – bijušie karagūstekņi. 1944. gada 1. aprīlī J. Bietagu no komandiera amata atcēla vājo krievu valodas zināšanu dēļ, bet A. Andžānu iecēla viņa vietā. Grupas uzdevums bija palielināt kaujinieku skaitu, organizēt aģentūru, rūpēties par apgādi un organizēt diversijas. A. Andžāns savervējis divus aģentus Abrenē un trīs Šķilbēnos, kā arī noorganizējis četras diversiju grupas, katrā pa 4–5 cilvēkiem. Kaujinieku grupas komandieris bijis A. Andžāns, komisārs – Pāvels Dergačs, štāba priekšnieks – leitnants Petrovs, (kopš 1944. gada 15. jūnija Mihails Fedosejevs (1921-?)), bet izlūkošanas priekšnieks – jaunākais seržants Vladimirs Konstantinovs (1915-1977). Grupā darbojās divi vadi, kurus komandēja M. Moisejenko un Jānis Gribačenoks. 1943. gada decembra beigās, Vācijas armijai atkāpjoties, 1. Baltijas frontes uzbrukuma rezultātā LK(b)P CK operatīvā grupa ar divām kaujinieku vienībām 325 cilvēku sastāvā pārgāja frontes līniju, bet neiefiltrējās Latvijas teritorijā,²⁸² kā bija plānots.

Pulka „Par Padomju Latviju” organizēšanā un darbībā spilgti parādās PSRS militārās vadības kļūdas, bet Atsevišķās partizānu vienības darbība pēc nobāzēšanās Osvejas nometnē liecina par LK(b)P CK neprasmī vadīt partizānu kustību. PSRS kaujinieki gada laikā Latvijā nespēja ierīkot savas bāzes. Iesūtot nelielu skaitu kaujinieku, kuriem vajadzēja organizēt „visas tautas partizānu kustību,” PSRS vadītāji joprojām it kā centās atkārtot Leņina izslavēto Arhimēda principu, ka neliela sazvērnieku grupa politiski neattīstītā sabiedrībā var veikt apvērsumu. Taču PSRS vadība joprojām negribēja saprast – ne Vācijas un PSRS kara laikā, ne pēc tam, ka neliela grupiņa nevar pārveidot sabiedrības uzskatus. Tāpēc reāla PSRS kaujinieku iefiltrēšanās Austrumlatvijas mežos, izpildot LPKŠ un LK(b)P CK vadības plānus, sākās tikai 1943. gada vasarā, gadu pirms Sarkanās armijas ienākšanas, kaut arī bijušie kaujinieki, Leģiona dezertieri un sabotieri slēpās galvenokārt Latgalē un Viduslatvijā.²⁸³

²⁸¹ Отчет о боевой деятельности 2-ого партизанского отряда II ЛПБ 1. IV – 2 VII 1944 г. – LVA, 302. f., 2. apr., 19. l., 1.–6. lp.

²⁸² Ūdre A. Ienaidnieka aizmugurē.. – 189. lpp.

²⁸³ Pēc V. Samsona datiem, 1943. gada vidū jau darbojās Latvijā 32 kaujinieku vienības un apakšvienības. – V. Samsona vēstule autoram 2006. gada 15. februārī. – Autora arhīvs.

III. PSRS kaujinieku iesūtīšana Latvijā (1942–1944)

1. Specgrupu kaujinieki

Katrai valstij, it īpaši karojošai, 1939.–1945. gadā pretinieka pusē dažādās iestādēs darbojās savi izlūki un frontu aizmugurē - speciālās grupas. PSRS Vācijas armijas aizmugurē, arī Latvijas teritorijā, līdzās 1930. gadu IeTK aģentiem iesūtīja PSRS IeTK, VDTK, Ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes un pretizlūkošanas nodaļas „Nāvi spiegiem” („Smerša”) specgrupas. Latvijas teritorijā paralēli un pat slepeni cita no citas pagrīdē līdzās darbojās vismaz četras PSRS specdienestu struktūras, kuru dalībnieki ietilpa kaujinieku sastāvā ļoti dažādās proporcijās, organizēja kaujiniekus un veica individuālus vai grupu uzbrukumus. Šo grupu un aģentu darbība pašreiz grūti pētāma, jo arhīvi Krievijā vēl nav pieejami pētniekiem. Taču dažas šo personu un grupu darbības aktivitātes, pētot kaujinieku darbību Latvijā, parādās. Katra no šīm specgrupām 3–10 cilvēku sastāvā teorētiski darbojās slepeni.

Daugavpils–Višķu–Preiļu rajonā 1941. gada 7. novembrī 25 km uz ziemeļiem no Daugavas desantēja izlūkgrupu sešu cilvēku sastāvā N. Titova vadībā. Grupas uzdevums bija dzelzceļu un tiltu spridzināšana, uzbrukumi vācu transporta mašīnām. Grupa pastāvēja līdz 1942. gada pavasarim, kad N. Titovs pieteicās policijā, bet pārējie nošāvēs.¹ 1941. gada rudenī arī uz Ziemeļlatviju nosūtīja vairākas frontes izlūku grupas.²

Kā redzams no „Ziņojuma par politisko un ekonomisko stāvokli Latvijā un izlūkgrupas darbību”, izlūkgrupai, kura 1942. gada 13.–14. augustā 17–19 cilvēku sastāvā pārgāja Latvijas robežu, tikai pēc vairākām kaujām ar policijas vienībām dažu cilvēku sastāvā 1942. gada 28. novembrī izdevās atgriezties Krievijā.³

1942. gada 13. martā PSRS IeTK komisārs L. Berija pilnīgi slepeni ziņoja J. Staļinam Valsts aizsardzības komitejā: „Pamatojoties uz Jūsu norādījumiem, [PSRS] IeTK kopīgi ar [boļševiku] partijas organizācijām kara laikā piefrontes apgabalos ir izvērsušas darbu, sagatavojot un iesūtot pretinieka aizmugurē [boļševiku] partijas vienības, iznīcinātājus, diversiju un izlūkošanas grupas.”⁴ Pēc L. Berijas datiem, ienaidnieka aizmugurē atstātas 1600 partizānu vienības ar 2700 cilvēkiem un 580 diversantu grupas ar 2250 cilvēkiem. Kopumā 1941. gada otrajā pusē ienaidnieka aizmugurē nogādātas 198 kaujinieku vienības ar 43 796 cilvēkiem un 1033 diversantu grupas ar 4893 cilvēkiem. Tātad ienaidnieka aizmugurē darbojoties 77 939 cilvēki.⁵

Ziņojuma pielikumā L. Berija nosūtīja „Diversantu grupu vadītāju sarakstu, kuri nosūtīti ienaidnieka aizmugurē”.⁶ Saglabājies arī „Pagaidu nolikums SZSA partizānu vienības

¹ LZAA, 40. f., 5. apr., 43. l., 226.–228. lp.

² Samsons V. Partizānu kustība Ziemeļlatvijā.. – 26. lpp.

³ LVA, 101. f., 4. apr., 6. l., 96.–100. lp.

⁴ Оперсводки и донесения. – KFVA, P-9478. si. f., 1. apr., 22. l., 102.–109. lp.

⁵ Turpat, 103. lpp.

⁶ Turpat, 160.–163. lp.

tehnikai".⁷ Pavisam PSRS IeTK V. Grindina vadībā gatavoja un desantēja pretinieka aizmugurē 212 speciālās vienības ar 7316 cilvēkiem. 1941.–1945. gadā pāri fronteī pavisam pārvietoja vairāk nekā 2000 operatīvās grupas.⁸ Taču ne ziņojumos, ne pielikumos Baltijas republikas nav minētas. Pēc arhīva datiem, no 1941. gada 1. jūlija līdz 1945. gadam PSRS IeTK un VDTK Latvijā desantēja 18 izlūkošanas un diversantu grupas ar 156 cilvēkiem (24. tabula). Vienā grupā vidēji bija 9 cilvēki. Čekistu specgrupu desantēšana, kā redzam 24. tabulā, samazinājās no 27,8 % grupu 1941. gadā līdz 5,6 % grupu 1945. gadā, tā rādot čekistu specgrupu lomas mazināšanos. Taču tas nenozīmēja čekistu skaita un vadošās ietekmes mazināšanos kaujinieku grupās, kuras bez izlūkošanas un Sevišķās daļas (OO) bija pārbīvētas ar čekas virsniekiem un ierindniekiem.

24. tabula

PSRS IeTK un VDTK izlūku un diversantu grupas Latvijā
(1941. gada 1. jūlijs – 1945. gads)⁹

Nr.p.k.	Laiks	Grupas	%
1	No 1941. gada 1. jūlija	5	27,8
2	1942. gadā	7	38,9
3	1943. gadā	3	16,7
4	1944. gadā	2	11,1
5	1945. gadā	1	5,6
Kopā		18	100,0

Šos datus apstiprināja Latvijas PSR Valsts drošības komiteja. Pēc LPSR VDK 1965. gada 8. aprīļa izziņas Nr. 6/2140 – slepeni LKP CK „Par čekistu darbību Lielā Tēvijas kara periodā”, 1942. gada rudenī sākusies čekistu grupu plašāka desantēšana un iepludināšana Latvijā. Pēc čekistu datiem, no 1942. gada 30. septembra līdz 1. oktobrim Latvijā, Rīgas rajonā, ar lidmašīnām desantētas PSRS VDTK 16 grupas 126 cilvēku sastāvā. Grupā vidēji 8 cilvēki. 1959. gadā vēlākais cenzors Kārlis Ceipe biogrāfijā rakstīja, ka no 1942. gada maija līdz 1944. gada maijam bijis PSRS IeTK sevišķo uzdevumu karaspēka atsevišķajā brigādē ienaidnieka aizmugurē.¹⁰

Izpildot LK(b)P CK lēmumu, 1942. gada pavasarī Latvijas PSR Iekšlietu tautas komisariāts nosūtīja uz Latviju septiņas grupas 50 cilvēku sastāvā. Šie dati atkārtο iepriekšējā atskaitē minētos. Taču kaujinieki ne tikai darbības laikā, bet arī organizācijas periodā nereti bija apvienoti ar specvienībām.¹¹

1942. gada 29. martā Sarkanās armijas Kaļiņinas frontes 3. triecienarmijas kaujiniekiem vēl pievienojās izlūku grupa 6 cilvēku sastāvā Dmitrija Krupa (*Крупа*) (1915–1991) vadībā. No Šišu ciema pie Ostrovas, kur bāzējās Višņevska kaujinieku vienība, tā devās uz Latviju. 1942. gada 2.–3. maijā grupa sasniedza Ludzas apriņķa Pildas pagastu, taču, ciešot lielus zaudējumus, 1942. gada 23. maijā bija spiesta atgriezties bāzē. 1942. gada 30. maijā tā ieradās Maskavā.¹² LVU komsorga Paula Bāliņa (1916–1942) grupa (7 cilvēki) desantēta

⁷ Временное положение о технике партизанского отряда РККА. – Турпат, 178.–181. лр.

⁸ Попов А. Диверсанты Сталина.. – С. 224.

⁹ V. Samsona izraksti no LPSR VDK kartotēkas. – LZAA, 40. f., 5. apr., 45. l., 213. лр.

¹⁰ Отдельная бригада особого назначения войск НКВД СССР в тылу противника. – LVA, 917. f., 1-a apr., 19. l., 22.–23. лр.

¹¹ Samsons V. Kurzemes meži šalc.. – 186.–195. lpp.

¹² Тов. Судоплатову. Докладная записка о деятельности партизанского отряда «Узвара». – LZAA, 40. f., 5. apr., 39. l., 105.–125. лр.

Kaujinieks Ivans Baranovskis
(foto no Daugavpils muzeja)

1942. gada 20. maijā Vijciema apkārtnē, darbojās tikai nepilnus divus mēnešus, jo 25. jūlijā tika iznīcināta (25. tabula).

25. tabula

**Ziemeļrietumu frontes izlūkošanas daļas P. Bāliņa
Valkas–Smiltenes grupa 1942. gada 20. maijā¹³**

Nr.p.k.	Vārds, uzvārds	Dzimšanas gads	
1	Pauls Bāliņš	1916	Komandieris
2	Viktors Krūtainis	1920	Komandiera vietnieks
3	Hermanis Jablonskis	1922	Radists
4	Jānis Čūrišķis	1919	Izlūks
5	Žanis Upsovs	1916	Izlūks
6	Nikolajs Turlajs	1922	Izlūks
7	Kārlis Kadiķis	1922	Izlūks

Vienības „Uzvara” komandieris D. Krupa 1942. gada 12. jūnijā ziņoja P. Sudoplatovam: „Latvijas iedzīvotāji, ar kuriem mēs sastapāmies šajā īsajā laikā, visumā pret mums izturējās

¹³ LVA, 200. f., 14. apr., 184. l., 1. lp.

nedraudzīgi.”¹⁴ Pie tā paša secinājums 1942. gada 7. jūnija ziņojumā P. Sudoplatovam nonāca arī vienības operatīvais darbinieks Konstantīns Vītols: „Latvijas teritorijā partizānu vienības var darboties un pārvietoties tikai sīkās grupās pa 4–5 cilvēkiem, jo apiet latviešu viensētas, kas izvietotas ap 500 metru viena no otras un pilnas ar aizsargiem, lielākām vienībām [darboties] nav iespējams.”¹⁵ Tāpēc, kā rakstīja K. Vītols, no 25 vīru vienības „Uzvara” Maskavā atgriezušies pieci vīri¹⁶ (24 %).

Specgrupu un kaujinieku sadarbība bija ierobežota, bet vadības līmenī tā bija ciešāka un informācija pieejamāka. Tā, piemēram, par PSRS IeTK kaujinieku panākumiem Baltkrievijā Minskas apkārtnē 1943. gada 12. janvārī P. Ponomarenko ziņoja P. Sudoplatovam.¹⁷ Arī Vācijas Bruņoto spēku ģenerālštāba 12. nodaļa pētīja specgrupu darbību Vācijas armijas aizmugurē sadarbībā ar kaujiniekiem.¹⁸ Taču atšķirība starp kaujiniekiem un specgrupām pastāvēja.

PSRS IeTK, PSRS VDK un Sarkanarmijas ģenerālštāba GIP grupu dalībniekiem atšķirībā no kaujiniekiem bija segvārdi. Kaujinieki veica kā kaujas, tā izlūkošanas un propagandas darbu, bet specgrupa parasti veica specializētus uzdevumus – izlūkošanu, diversijas un tamlīdzīgi. Tikai ar priekšniecības atļauju specgrupas varēja uzņemt sakarus ar kaujiniekiem vai uzsākt kaujinieku vienību veidošanu. Kopumā rodas iespaids, ka Latvijā 1941.–1942. gadā dominēja PSRS IeTK–VDTK specgrupas, bet 1943.–1945. gadā, fronte tuvojoties, palielinājās ĢŠ GIP un frontu izlūkgrupu skaits un aktivitāte, kaut arī par tām visām nav zināms. Ģenerālštāba izlūkgrupu „Nord” 1943. gada aprīlī desantēja Rīgas tuvumā Rīgas ostas darbības novērošanai. Grupā bija V. Likums (1921).¹⁹

1943. gada jūlija vidū pastiprinājās izlūku diversantu grupu iesūtīšana Latvijā. 1943. gada 9. jūlijā tika desantētas 15 cilvēku lielas tālās aizmugures diversantu grupas Kindovceva un Korunosa vadībā 15 km uz ziemeļaustrumiem no Krasnojoes²⁰ (Daugavpils rajona Biķernieki).

Atšķirīgais dažādos avotos minētais izlūkgrupu skaits liek domāt, ka to autoriem nebija zināms patiesais grupu skaits. Minēts, ka Latvijā 1942.–1944. gadā tika desantētas 86 Galvenās izlūkošanas pārvaldes un PSRS VDTK izlūkgrupas (26. tabula). Frontes izlūki bija 86,1 %, bet PSRS VDTK specgrupas – 13,9 % no visām izlūkgrupām. Izlūkgrupas uzturēja sakarus ar PSRS partizāniem. 1944. gada 7. jūlijā četri Ziemeļrietumu frontes izlūki Šapiro vadībā ieradās V. Samsona brigādē.

26. tabula

Specgrupas Latvijā 1942.–1944. gadā²¹

Nr.p.k.		Gads	Skaits	%
1	Sarkanarmijas Ziemeļrietumu frontes izlūkgrupas (ģen. Kapustins, pulkv. Derevjanskis)	1942	55	64
2	PSRS VDTK izlūkgrupas	1942–1944	12	13,9
3	Sarkanarmijas frontes desantētās izlūkgrupas Vidzemē	1944	19	22,1
Kopā			86	100,0

¹⁴ Тов. Судоплатову. Докладная записка о деятельности партизанского отряда «Узвара». – LZAA, 40. f., 5. apr., 39. l., 122. lp.

¹⁵ Turpat, 142. lp.

¹⁶ Krupa, Stankevičs, Jakovļevs, Stefanovičs un Vītols. (Turpat, 137. lp.)

¹⁷ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 748. l., 11. lp.

¹⁸ Die Sondergruppen der Roten Armee in besetzten Gebiet und ihre Zusammenarbeit mit den Banden. – VFA MA, RH-2, 1. apr., 2679.

¹⁹ LZAA, 40. f., 5. apr., 21. l., 74. lp.

²⁰ Входящие шифротелеграммы. – LVA, 302. f., 4. apr., 2. l., 09. un 41. lp.

²¹ LZAA, 40. f., 1. apr., 40. l.

Tā kā PSRS partizānu (kaujinieku) grupu 1942.–1943. gadā faktiski nebija, bet izpletņlēcēji bija izlūki un diversanti, Vācijas izlūkdienests viņus bieži uzskatīja par kaujiniekiem (izpletņlēcējiem). Pēc Vācijas izlūkdienesta datiem, kara pirmajā gadā Ostlandē desantētas 35 izlūkgrupas, bet 1942. gadā – 20 izlūkgrupas, kas atbilst 2. tabulā minētajiem datiem. Jādomā, ka 26. tabulā minētās 55 izlūkgrupas desantētas nevis Latvijā, bet visā Baltijā (Ostlandē).

27. tabula

Atklātās izpletņlēcēju grupas Ostlandē (1941. gads – 1942. gada 30. jūnijs)²²

Nr.p.k.	Gads	Izpletņlēcēju grupas	Radisti
1	1941	8	Bez radistiem
2	1942	11	Ar radistiem
Kopā		19	

27. tabula parāda, ka 1941. gadā līdz 1942. gada 30. jūnijam no Ostlandē desantētajām 55 izlūkgrupām tūlīt atklāja 19 grupas (34,5 %), t.i., vairāk nekā trešdaļu.

Kaut arī specgrupu dalībnieki nedrīkstēja padoties gūstā, no Vācijas abvēra Ostlandes nodaļas un Latvijas Drošības policijas un SD (Sipo) ziņojumiem RSHA IV daļai redzams, ka 1942. gada aprīlī – jūnijā vien Ostlandē sagūstītas deviņas parašutistu grupas, saņemti astoņi radisti. Kopā aizturēti 19 parašutisti, 15 no viņiem bijuši bruņoti un nošauti, citi turpināja bēgļot.

Sprīžot pēc 28. tabulā minētajiem datiem, parašutistu skaits un atklāšanas koeficients 1943. gada beigās un 1944. gada sākumā palielinājās no 34,5% līdz 48,9 %. Pēc Ostlandes vācu aizmugures pavēlniecības ziņojuma Vācijas armijas virspavēlniecībai, Latvijas un Igaunijas teritorijā 1943. gada beigās un 1944. gada sākumā atklāti 694 desantnieki vai bijusi ar tiem „saskare”. Tā kā atklāto bija gandrīz divreiz vairāk nekā tajā laikā desantēto, jādomā, ka ziņas par daļu parašutistu saglabājušās no iepriekšējā perioda vai arī „saskares” bijušas vairākkārtējas vai ziņotāju piedomātas. Nav arī zināms, vai „saskare” bija tikai ar desantniekiem.

28. tabula

PSRS gaisa desantnieku likteņi Latvijā un Igaunijā
(1943. gada 1. oktobris – 1944. gada 29. februāris)²³

Nr.p.k.		Skaitis	%
1	Desantēti	522	100
2	No tiem atklāti	172	48,9
3	Brīvprātīgi pieteikušies	11	3,1
4	Gāja bojā nolaižoties vai izdarīja pašnāvību	26	7,4
5	Nošauti	57	16,2
6	Aizturēti	76	21,6
7	Meklēšanā	180	51,1

Kaut arī oficiālā sadarbība starp PSRS specgrupām un kaujiniekiem, kā minēts, bija ierobežota, praksē to ne vienmēr ievēroja.

²² Ast Ostland. 1. IV – 30. VI 42. – LZAA, 40. f., 5. apr., 45. l., 30. lp.

²³ LZAA, 40. f., 5. apr., 46. l., 208. lp.

1943. gada 11. februārī CPKŠ priekšnieks P. Ponomarenko pilnīgi slepeni rakstīja PSRS IeTK 4. pārvaldes priekšniekam P. Sudoplatovam, ka kaujinieki parasti aiztur PSRS IeTK 4. pārvaldes desantētās izlūkošanas un diversantu grupas, jo to desantēšana nav saskaņota ar kaujiniekiem. P. Ponomarenko lūdza P. Sudoplatovu par PSRS IeTK desantētajām grupām ziņot CPKŠ.²⁴ Taču arī Latvijas teritorijā tas parasti netika izpildīts. PSRS izlūku grupas tika desantētas un darbojās patstāvīgi. Specgrupu skaits Latvijā bija lielāks nekā kaujinieku skaits, un tas tikai daļēji bija zināms CPKŠ un LPKŠ (29. tabula).

29. tabula

**Latvijas Partizānu kustības štābam nepakļautās PSRS specgrupas Latvijā
1943. gada vidū²⁵**

Nr.p.k.	Komandieris	Vienības pakļautība
1	Šapiro	SA ĢŠ GIP
2	Sapožnikovs	PSRS IeTK
3	Viksne (ar radiniekiem)	PSRS IeTK
4	Grigorijs	SA ĢŠ GIP

Pēc citiem datiem, 1942. – 1944. gadā Ziemeļvidzemē darbojušās sešas izlūkgrupas 35 cilvēku sastāvā.

30. tabula

Specgrupu kaujinieki Ziemeļvidzemē 1942.–1944. gadā²⁶

Nr.p.k.	Grupās nosaukums un skaits		Komandieris	Darbības vieta
1	„Novikovs”, „Triumfs” – 3 cilvēki	1944. gada 9. augusts (?)	E. Augulis (1925)	Limbaži
2	Zubovs – 2 cilvēki	1944. gada 6. septembris	A. Popovs kritis 1944. gada 16. sept.	Zilā kalna rajons
3	7 cilvēki	1944. gada 16. septembris	N. Miroščenko	?
4	Dzenis – 8 cilvēki	1942. gada 20. maijs	Pāvels Pālins	Valkas – Smiltenes apkārtnē
5	„Šatēns” – 6 cilvēki	1943. gada 15. dec. – 1944. g. 17. sept.		
6	Norina grupa – 9 cilvēki	1944. gada 28. jūlijs	Norins Ivans Gavrilovičs	Starp Valku un Valgu
Kopā 35 cilvēki				

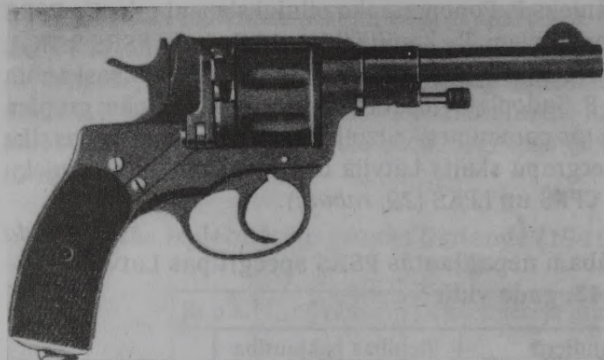
Dati par specgrupu darbību teritoriāli, laika ziņā, vadības līmeņa un informētības ziņā ir atšķirīgi, jo šīs grupas tika ne vien iznīcinātas, bet arī pārvietojās un ieplūda citās kaujinieku grupās.

Sarkanajai armijai 1943. gadā arvien vairāk pārņemot stratēģisko iniciatīvu un 1944. gadā tuvojoties Latvijai, specgrupu skaits, profilēšana, uzdevumi un šo grupu darbība, tāpat kā kaujinieku darbība, paplašinājās Viduslatvijā, jo izlūkgrupām bija jāaptver 400 km aiz frontes.

²⁴ KVSPVA, 69. f., 82. l., 29. lp.

²⁵ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 792. l., 2. lp. otra puse.

²⁶ LZAA, 40. f., 5. apr., 35. l., 6., 45.–50., 174.–175., 216., 272. lp.

Nagans

Automāts PPŠ-41

TT pistole

1944. gada 17. aprīlī nākamajā darbības rajonā uz dienvidiem no Jēkabpils „Smeršs” desantēja savu izlūkgrupu.²⁷

Bez izlūkgrupām Sarkanarmijas vadība projektēja arī trieciengrupu desantus. 1944. gada sākumā 1. Baltijas frontes pavēlnieks ģenerālis I. Bagramjans (1897–1982) paredzēja ieņemt Ķeguma HES pirms vācu armijas atkāpšanās, tādēļ 1944. gadā tika izveidota PSRS partizānu vienība desantēšanai pie Ķeguma.²⁸ Saglabājies 50 kaujinieku saraksts, kurus O. Oškālna vadībā bija paredzēts izmantot Ķeguma spēkstacijas ieņemšanai un noturēšanai līdz vācu armijas atkāpšanās laikam. Saraksts liecina, ka vienībā bija apmēram trešdaļa vietējo iedzīvotāju. Vienībai bija izsniegti deviņi Degtjarova tipa rokas ložmetēji, 37 automāti, 24 pistoles un nagani, 39 rokasgranātas, 5400 ložmetēju patronas, 13 000 patronas automātiem un 12 tālskati.²⁹ Taču vēlāk I. Bagramjans no desanta plāna atteicās, acīmredzot vērtējot to kā

²⁷ Переписка с НКГБИ Смерш по кадровым вопросам. 1 I 44 – 20 VII 44. – LVA, 302. f., 2. apr., 61. l., 17. lp.

²⁸ Отряд выброски к Кегуму 1944 г.

²⁹ Список закрепления оружия 1 Парт[ийного] отр[яда]. – LZAA, 40. f., 5. apr., 23. lieta.

mazperspektīvu. O. Oškalna grupu (štāba priekšnieks Mihails Muravskis (1916-?)) no Osvejas nosūtīja reidā caur Lubānas mežiem uz Augšzemi un vienlaikus ieņemt Ķeguma spēkstaciju.³⁰

Daļa vāciešu un austriešu 1944. gadā–1945. gada pirmajā pusē ne vien veidoja lielāko daļu, pāri par 90 %, frontes cīnītāju Kurzemes frontē, bet arī daļēji, kaut nelielā skaitā, cīnījās pret Vācijas armiju. Pirmkārt, tie bija Vācijas armijas dezertieri un kaujinieku organizētāji. Otrkārt, vācieši piedalījās un pat vadīja SZSA Ģenerālštāba izlūkgrupas. Treškārt, vāciešu karagūstekņu t. s. antifasiistu desanti tika izcelti Vācijas frontes aizmugurē Kurzemē.

PSRS Aizsardzības ministrijas ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes arhīva materiāli liecina, ka 1944. gada 14. septembrī bija izveidota arī franču izlūku grupa, kura 1944. gada 23. decembrī sešu cilvēku sastāvā bija nogādāta Piltenes apkārtnē. Grupu komandēja apakšvirsnieks Pjērs Pals Šacs (1918), francūzis. Izlūks Pauls Gelinders (dzimis Bonnā) bija krievu gūstā kritis francūzis, arī Pēteris Millers (1920) bija francūzis. Radists bija vācietis. Taču izlūkgrupa neko neveica, un 1945. gada 8. janvārī GIP šai grupai rakstīja: „Jūsu bezdarbība ir kauns kā padomju pilsoņiem, tā mūsu sabiedrotās valsts pilsoņiem un noziegums pret Sarkanu armiju. Neskatoties uz grūtībām, pieprasu no visiem grupas locekļiem aktīvu darbību.”³¹

Arī izlūkgrupas „Ernests”, kuru 1944. gada 26. decembrī desantēja Valdemārpils apkārtnē Rojas ostas darbības novērošanai, komandieris bija vācietis Francis Kurctušs (1921), kurš 1943. gada 26. februārī bija dezertējis no Vācijas armijas. Komandiera vietnieks bija latvietis A. Bezbaile un radists Ed. Vilks. Grupa pazuda bez vēsts, jo daļa 1945. gada 24. februārī krita.³² Arī izlūkgrupa „Taurenis” („Motiļok”), kuru desantēja 1944. gada 28. decembrī 12 km uz Dienvidrietumiem no Sabiles, pazuda, iespējams, gāja bojā.³³

Latvijas apstākļos pat sīkām kaujinieku grupām, izņemot Ziemeļvidzemes, Ziemeļkurzemes un Lubānas mežus un purvus, nebija iespējams nokonspirēties. GIP izlūkgrupas „Vars” 8 cilvēki dzīvoja Rendas apkārtnē. „Daudzi šo māju iedzīvotāji,” rakstīja GIP savā slēdzienā, „zināja grupas atrašanās vietu, to apgādāja ar produktiem un slēpa atrašanās vietu no policijas.”³⁴ Par vienu no labākajām izlūkgrupām Kurzemē GIP uzskatīja vecākā leitnanta Ivana Čistjakova 13 cilvēku izlūkgrupu „Sokols” Cīravas apkārtnē, kura nodarbojās galvenokārt ar spridzināšanu.³⁵

Pastiprināta Sarkanās armijas izlūkgrupu darbība Vidzemē sākās 1944. gada pavasarī neilgi pirms Sarkanās armijas lieluzbrukuma. Šis pasākums arī liecināja, ka Sarkanās armijas vadība ne sevišķi paļāvās uz kaujinieku spējām un izlūkziņojumiem. Augusta Stepiņa izlūkgrupu 1944. gada aprīlī desantēja 40 km no Braslavas, lai novērotu vācu karaspēka kustību,³⁶ bet tā vēlāk nonāca pie Liepājas.³⁷ Kapteiņa Orlova izlūkgrupa izcēlās 1944. gada 19.–20. aprīlī Vijciema apkārtnē.³⁸ Līdzās parastajām izlūkošanas un kaujas grupām II Baltijas fronte 1944. gada jūnijā iesūtīja komandiera Aniščenko („Orlova”) vadīto pretizlūkošanas grupu „Normandija” 16 cilvēku sastāvā. Grupas komandiera vietnieks bija P. Aganovs („Saša”). Visi grupas locekļi bija virsnieki un apmetās Launkalnes pagasta

³⁰ Oškals O. Daugavas kreisajā krastā // Reiz cēlās strēlnieks sarkanais. – I sēj. – Rīga, 1965. – 403. lpp.

³¹ LZAA, 40. f., 5. apr., 20. l., 13. lp.

³² Turpat, 117.–119. lp.

³³ Turpat, 126.–129. lp.

³⁴ Turpat, 15.–20. lp.

³⁵ Turpat, 35.–37. lp.

³⁶ Turpat, 43. l., 253.–261. lp.

³⁷ Turpat, 38. l., 221. lp.

³⁸ Turpat, 181. lp.

„Medņos”. Grupu uzdevums bija sekot vācu izlūku darbībai Strenčos, Ulbrokā, Vecākos, Rīgā, kā arī noskaidrot Sarkanarmijas aizmugurē iesūtītos vācu aģentus. Tie bija pagastu aizsargu sapulču dalībnieki,³⁹ kurus leitnants Kārlis Blūms-Blūmhens aicināja palikt Sarkanās armijas aizmugurē un organizēt partizānu karu. Pēc krievu ienākšanas visus 76 arestēja un nosūtīja uz Sibīrijas lēģeriem.⁴⁰

3. Baltijas frontes izlūkgrupu 27 cilvēku sastāvā komandiera Silačeva vadībā Valkas rajonā nogādāja 1944. gada jūlijā vācu karaspēka novērošanai Pleskavas–Rīgas šosejā, kā arī Gaujas tiltu spridzināšanai. Šos uzdevumus izlūkgrupa daļēji pildīja no 1944. gada 1. augusta līdz 1944. gada 23. septembrim.⁴¹

Plānojot, ka Ļeņingradas fronte 1944. gada pirmajā pusē sasniegs Latvijas vidieni, PSRS VDTK Ļeņingradas pārvalde 1944. gada ziemā Lubānas klānos bija paredzējusi izveidot savu izlūkgrupu bāzi, kura neatkarīgi no kaujiniekiem. Sarkanās armijas ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes izlūkgrupām sniegtu informāciju par stāvokli Viduslatvijā. Kopš 1944. gada marta čekistu izlūkgrupas gandrīz nepārtraukti papildināja, desantējot 22 cilvēkus un arī 123 kravas maisus.⁴²

Lubānas apkārtnē 1944. gada februārī–maijā Ļeņingradas VDTK pārvalde ierīkoja divas operatīvās bāzes („Pervenci” un „Mstiteļi”), kur desantēja vismaz 12 grupas ar 98 cilvēkiem (31. tabula). Grupām pievienojās izbēgušie karagūstekņi, Krievijas bēgļi un arī „zaļisarkanie leģionāri”.

31. tabula

**Ļeņingradas Valsts drošības tautas komisariāta pārvaldes
izlūkošanas grupas Lubānā 1944. gada martā – 1944. gada maijā⁴³**

Nr.p.k.	Grupas nosaukums	Desantēšanas laiks	Desantēto cilvēku skaits
1	„Pirmdzimtie” (Pervenci) (I operatīvā bāze)	1944. gada februāris	13
		1944. gada 3. marts – 11. aprīlis 7 izlūkgrupas	51
2	„Atriebēji” (Mstiteļi) (II operatīvā bāze)	1944. gada 15. aprīlis	16
		1944. gada maijs 3 izlūkgrupas	18
Kopā			98

1944. gada 12. aprīlī uz austrumiem no Lubānas ezera kaujās ar šucmaņiem gāja bojā Sergeja Basmanova specgrupa, kuru Ļeņingradas apgabala Valsts drošības tautas komisariāta pārvalde (УНКГБЛО) desantēja jau 1943. gada septembrī.⁴⁴

1944. gada 18. aprīlī čekistu grupa „Atriebēji” saņēma centra uzdevumu „paplašināt aģentūras darbu un aģentūru starp vietējiem iedzīvotājiem, kā arī organizēt partizānu vienības”, bet „Pirmdzimto” grupām līdzās izlūkošanai lika „sagatavoties diversiju veikšanai”,⁴⁵ tāpat kaujinieku darbībai. Tā kā specgrupas nereti pildīja kaujinieku uzdevumus, tās arī vajāja kā kaujiniekus.

³⁹ LZAA, 40. f., 5. apr., 38. l., 199. lp.

⁴⁰ Zigmāra Turčinska dati.

⁴¹ LZAA, 40. f., 5. apr., 43. l., 265.–267. lp.

⁴² Turpat, 30. l., 442. lp.

⁴³ Turpat, 30. l.

⁴⁴ LVA, 302. f., 6. apr., 86. l., 24.–27. lp.

⁴⁵ LZAA, 40. f., 5. apr., 30. l., 425. lp.

Taču specgrupu darbības, lai gan bija kopēji uzdevumi, dažkārt notika, ne vien nesaskaņojot tās ar LPKŠ, bet pat darbojoties pretī. 1944. gada sākumā 2. LPB rajonā Lubānas mežos Ļeņingradas apgabala VDK bez saskaņošanas ar LPKŠ jau bija desantējusi apmēram 48 cilvēku lielu kaujinieku vienību. Vienību plāni un darbības veids ne vienmēr sakrita.⁴⁶

1944. gada 13. maijā LPKŠ pilnīgi slepeni (Nr.00423) ziņoja LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam, PSRS IeTK 4. diversiiju pārvaldes priekšniekam P. Sudoplatovam un Ļeņingradas apgabala Valsts drošības komisāram Kubatkinam, ka PSRS VDTK Ļeņingradas apgabala pārvaldes kaujinieku grupas „Saša” grupu komandieri Panovs, Bruskiš, Čugunovs, komisārs Hjuzovs (Halozovs) un štāba priekšnieks Veļsbors Latvijas teritorijā veic kaitīgu darbību. 1944. gada 8. maijā šī PSRS VDTK grupa zaudējusi daudz ieroču, 10 maisus ar kara materiāliem, daudzus rokas ložmetējus, jo nebija saskaņojusi savus plānus ar Latvijas kaujiniekiem. Turklāt tā radīja naidu pret latviešu kaujiniekiem, aicinot nestāties viņu vienībās.⁴⁷

1944. gada 13. maijā P. Ratiņš ziņoja, ka „Sašas” grupa Ābeļdārzu mājās nošāvusi ne tikai šucmani Baranovsku, kas bija P. Ratiņa aģents, bet nogalinājusi arī visu Baranovska ģimeni un nodedzinājusi sētu, jo netālu no Baranovska mājām bija ierīkots vajātāju slēpnis.⁴⁸ Turklāt kapteiņa „Sašas” grupa aplaupījusi septiņas P. Ratiņa atbalstītāju ģimenes, radot naidīgu noskaņojumu pret kaujiniekiem. „Tie šucmaņi,” 1944. gada 16. maijā rakstīja LPKŠ II daļas priekšnieks majors Kalniņš, „kurus mums izdevās neitralizēt, tagad sēž mežā slēpnos.”⁴⁹ LPKŠ atzina, ka bez centra palīdzības ar šo sajukumu, ko rada kapteiņa „Sašas” grupas darbība, II LPB komandieris P. Ratiņš viens nevar neko izdarīt.

Bija notikušas kapteiņa „Sašas” grupas cīņas ar kaujinieku vajātājiem. Kauju rezultātā grupas cietušas lielus zaudējumus, no kuriem bija iespējams izvairīties. Lai stāvokli Lubānas mežos normalizētu, LPKŠ priekšnieks A. Sproģis un štāba izlūkošanas daļas (II daļas) priekšnieks majors Kalniņš 1944. gada 23. maijā rakstiski vērsās pie LK(b)P CK sekretāra J. Kalnbērziņa, PSRS VDTK 4. pārvaldes priekšnieka Valsts drošības 3. ranga komisāra P. Sudoplatova un Ļeņingradas apgabala VDTK pārvaldes priekšnieka Valsts drošības 3. ranga komisāra Kubatkina. Bez kapteiņa „Sašas” grupas noziedzīgajām darbībām (nošāvis arī P. Ratiņa aģentu Nikolaju Straubi u. c.) LPKŠ vadība minēja arī politiskus argumentus. „Krievu tautības personas noskaņo iedzīvotājus pret latviešu partizāniem,” rakstīja LPKŠ, „kurina nacionālo naidu, ne tikai aģitē nepāriet latviešu partizānu vienībās, bet arī no tām dezertēt.”⁵⁰ Nesagaidot atbildi, 1944. gada 12. jūnijā A. Sproģis ziņoja II Baltijas frontes komandierim ģenerālim Andrejam Jerjomenko (1892–1970), ka kapteiņa „Sašas” grupa „Lubānas mežos veic politiski kaitīgu darbību.”⁵¹ Taču PSRS VDTK 4. pārvaldes priekšnieka vietnieks N. I. Eitingtons (1899–1981) 1944. gada 17. jūnijā atbildēja A. Sproģim, ka kapteiņa „Sašas” grupas darbībā nav konstatēti nekādi pārkāpumi.⁵²

1944. gada 29. jūnijā LPKŠ atkal rakstīja SZSA ģenerālštāba izlūkošanas pārvaldes priekšniekam ģenerālleitnantam A. Kuzņecovam (1905–1950) un II Baltijas frontes izlūkošanas daļas priekšniekam Monovam, ka kapteiņa „Sašas” grupa “izspiež” no LPKŠ izlūkošanas datus un savos ziņojumos tos uzdoņ par saviem, bet patiesībā neko labu nepaveic. „Radists Levko,” rakstīts ziņojumā, „visu laiku piedzēries kļīst apkārt pa vietējo iedzīvotāju

⁴⁶ Шнейдерс Р, Ратиньш П. Партизанские вопросы. – LVA, 302. f., 2. apr., 25. l., 7. lp.

⁴⁷ LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 114.–115. lp.

⁴⁸ «Зарезали всю его семью и сожгли хутор». – Справки, донесения, записки и сообщения о работе спецгрупп и отдельных отрядов. – LVA, 302. f., 2. apr., 43. l., 3. lp.

⁴⁹ Turpat, 4. lp.

⁵⁰ LVA, 302. f., 1. apr., 43. l., 5.–6. lp.

⁵¹ Turpat, 10. lp.

⁵² Turpat, 19. lp.

mājām, meklēdams pašdarināto šnabi (samogonku).” Turklāt dzērumā radists bezjēdzīgi šaujot no pistoles, parasti iedzīvotāju māju durvīs.⁵³

Līdzās kapteiņa „Sašas” grupai kopš 1943. gada 8. jūnija Latvijā Artura Baloža (1909–1944) vienības rajonā Lubānas mežos darbojās vēl četras Maskavas izlūku grupas: 1) Šapiro VIP grupa; 2) Grigorjeva VIP grupa; 3) Bukcova IeTK grupa; 4) Sapožņikova IeTK grupa. Sapožņikova grupa, kura bija nosūtīta uz Latviju ar speciālu uzdevumu 1943. gada augustā, bija pazudusi. Sapožņikova grupā darbojās Ivans Bogdanovs, Francis Rekšņa, B. Geks.⁵⁴ Līdzās grupām Latvijā darbojās atsevišķi izlūki. 1944. gada 15. aprīlī pie Izborskas tika desantēti aģenti „Černij” un „Vesjolij”, kuri bija nonākuši V. Samsona brigādes teritorijā Ziemeļlatvijā. Par šo izlūku darbību Latvijā nezināja arī Maskavā un lika tos arestēt. 1944. gada 16. maijā viņi bija V. Samsona vienības arestā.⁵⁵ Tas liecina, ka, izmantojot izlūku privileģēto stāvokli, centās darboties arī viltus izlūki, un ņeņingradiešu grupas turpināja „atsēdēt” un atrakstīties priekšniecībai par objektīvām grūtībām.

1944. gada 25. jūlijā ņeņingradas apgabala VDK centrs čekistu grupām pavēlēja „visiem spēkiem atstāt [mežu un purvu] biežokņus un aktīvi uzbrukt”, virzīties tālāk Latvijas teritorijā. Taču jau 1944. gada 28. jūlijā komandieris Klementjevs ziņoja: „Ievirzīšanās Latvijas teritorijā slēgta ar trim aizsardzības rindām. Mēs esam bloķēti no visām pusēm un aizstāvējamies. Mēģinājumi izrauties un nokļūt noteiktajā rajonā nav sekmējušies.”⁵⁶ Arī komandieris Alničevs 1944. gada 27. jūlijā ziņoja: „Uzdevums netiek izpildīts.⁵⁷ Mašīnas iegūt nav iespējams.”⁵⁸

Nepazīstot Latvijas apstākļus un neprotot valodu, ņeņingradieši nereti nokļuva aplenkumā un tika iznīcināti. 1944. gada 4. augustā Statoliva (?) grupa ziņoja centram, ka dzīvi palikuši četri cīnītāji un pieci bijušie karagūstekņi.⁵⁹ No vienības komisāra F. Bruskina (īstajā vārdā Barankins) ziņojuma priekšniecībai redzams, ka kaujā pie Juknovas 1944. gada jūlija sākumā krituši 150, bet ievainoti ap 250 grupas cīnītāju.⁶⁰

Minētās ņeņingradiešu izlūkgrupas Lubānā organizēja kaujinieku vienības, iekļaujot tajās Sarkanarmijas gūstekņus un Krievijas bēgļus (32. tabula).

32. tabula

PSRS VDK vienības „Atriebēji” struktūra 1944. gada 23.augustā⁶¹

Nr.p.k.		
1	Štābs	11
2	Izlūkvienības	19
3	I vienība	60
4	II vienība	67
	Kopā	157
	Krituši	7
	Kopā	164
	Slimi	?

⁵³ Turpat, 21. lp.

⁵⁴ Turpat, 55.–56. lp.

⁵⁵ Turpat, 50. lp.

⁵⁶ LZAA, 40. f., 5. apr., 30. l., 479. lp.

⁵⁷ «Задание срывается».

⁵⁸ LZAA, 40. f., 5. apr., 30. l., 442. lp.

⁵⁹ Turpat, 442. u. c. lp.

⁶⁰ Turpat, 464. lp.

⁶¹ Izskaitļots pēc V. Samsona datiem. – LZAA, 40. f., 5. apr., 30. l., 449. lp.

„Atriebēju” pamatvienībā 1944. gada vidū bija 169 cilvēki, kuriem vienība bija pie-
saistījusi 18 vietējos iedzīvotājus un izveidojusi (vismaz atskaitēs) divus „partizānu pulkus”.
Ļeņingradiešu „partizānu pulki” 1944. gadā Lubānā pat savos nosaukumos (pulki) atgādi-
nāja PSRS partizānu organizācijā pilnīgi novecojušo un praksē Latvijā jau 1942. gadā (pulks
„Par Padomju Latviju”) pilnīgi noraidītās kaujinieku darbības formas neveiksmīgu atkārtō-
jumu. Paliek 146 „Atriebēju” kaujinieki, 86 (58,9 %) apbalvoti ar PSRS ordeņiem, medaļām
un pateicībām (33. tabula).

33. tabula

„Atriebēju” divu kaujinieku „pulku” sastāvs 1944. gada 21. jūlijā⁶²

Nr.p.k.		Cilvēku skaits	Komandieris	Apbalvoti ar ordeņiem un medaļām	Apbalvoti ar pateicību
1	1. pulks	74	F.Bruskins (Barankins)	35	11
2	2. pulks	67	Sokols (Kaičenko)	34	6
3	Īpašā grupa	5			
Kopā		146		69	17

Uz Ļeņingradas čekistu „partizānu pulku” organizēšanas ziņojuma V. Samsons jau 1970.
gados uzrakstījis rezolūciju: „Smieklīgi, pat lāga vienības nesanāk.”⁶³

„Atriebēju” divos pulkos 83,5 % bija krievi, baltkrievi un ukraiņi un tikai 16,8% (gandrīz
katrs piektais) latvieši. (35. tabula). Ļeņingradas čekistu organizētās kaujinieku vienības
Lubānas klānos patiesībā bija krievu kaujinieku vienības.

34. tabula

„Atriebēju” vienības sastāvs 1944. gada 23. augustā⁶⁴

Nr.p.k.	Tautība	Skaits	%
1	Latvieši	29	16,8
2	Krievi	114	66,7
3	Ukraiņi, baltkrievi un pārējās	29	16,8
Kopā		172	100

Latvijā savas grupas iesūtīja arī Latvijas čekisti. Latvijas čekisti iekļāvās gan kaujinieku
grupās, gan darbojās patstāvīgi.

1965. gada 18. aprīlī Latvijas PSR MP Valsts drošības komitejas priekšsēdētājs
generālmajors Longins Avdjukevičs nosūtīja LKP CK Ideoloģiskajai nodaļai izziņu par čekistu
darbību Latvijā ienaidnieka aizmugurē. Izziņā rakstīts, ka kara laikā Latvijas PSR IeTK un
VDTK uz Latviju nosūtījušas 16 grupas ar 126 cilvēkiem, to skaitā grupas, kurās bija speciāli
sagatavoti šo ministriju darbinieki. Jau pieminētais Dmitrijs Krupa, kurš 1942. gada 30. aprīlī
kopā ar 25 cilvēkiem mēģināja pāriet Latvijas robežu, bija apmācīts PSRS IeTK Sevišķo
uzdevumu brigādē.⁶⁵

⁶² Turpat.⁶³ Turpat, 416. lp.⁶⁴ Izskaitļots pēc V. Samsona datiem. – LZAA, 40. f., 5. apr., 30. l., 449. lp.⁶⁵ LVA, 101. f., 28. apr., 86. l., 162.–167. lp. Krupa krita pēc Otrā pasaules kara cīņās pret Latvijas
nacionālajiem partizāniem 1947. gadā. – Turpat, 165. lp.

Ivans Bogdanovs savās atmiņās rakstīja, ka 1943. gada 6. jūnijā Latvijas PSR VDTK komisāra A. Novika un vietnieka Jāņa Vēvera (1899–1978) uzdevumā viņš iekļauts Sapožņikova specgrupā „Sagrāve”, kuru nosūtīja uz Latviju 24 cilvēku sastāvā. Uvarovs bija komisārs, bet Vladimirs Staskevičs (1913–1943) – pretizlūkošanas priekšnieks. Grupu desantēja Osvejas rajonā, lai dotos uz Latviju.⁶⁶

1944. gada sākumā čekistu specgrupas organizēja Latvijas PSR VDTK 5. nodaļas priekšnieks Valsts drošības majors Rižovs.

Pēc Latvijas PSR VDTK datiem, Latvijā 1941.–1944. gadā iesūtīti 156 čekisti (35. tabula).

35. tabula

Specgrupu kaujinieki Latvijā (1941–1944)⁶⁷

Nr.p.k.	Gads	Skaitis	%
1	1941	35	22,4
2	1942	59	37,8
3	1943	30	19,3
4	1944	32	20,5
Kopā		156	100

1944. gada 7. janvārī Latvijā bija 816 kaujinieki, 156 no viņiem (19,1%) – Latvijas čekisti. Šie dati apliecina jaunākajā Krievijas historiogrāfijā uzsvērtu faktu par čekistu izšķirošo lomu kaujinieku darbības organizēšanā un vadīšanā no Maskavas līdz nomalēm.

Visai tuvu augšminētajam ir LK(b)P CK un LPKŠ sniegtie dati par izlūkgrupu skaitu Latvijā līdz 1944. gada 1. maijam. Pēc šiem datiem, Latvijā darbojušās 54 izlūkgrupas 246–250 cilvēku sastāvā (36. tabula).

36. tabula

Specgrupu kaujinieki Latvijā 1944. gada 1. maijā⁶⁸

Nr.p.k.	Vieta	Grupas	Cilvēki
1	Rīga	26	107
2	Jelgava	1	4
3	Madona	6	25
4	Daugavpils	4	13
5	Ludza	3	15
6	Abrene	10	50
7	Talsi	1	14
8	Smiltene	1	5
9	Jēkabpils	1	10
10	Aizpute	1	3
Kopā		54	246

⁶⁶ Воспоминания бывшего партизана Ивана Аксентьевича Богданова, начальника группы партизанского движения. – LZAA, 40. f., 5. apr., 41. szj., 270.–273. lp.

⁶⁷ LZAA, 40. f., 1. apr., 40. l. Čekistu izlūkgrupas Latvijā.

⁶⁸ LVA, 101. f., 6. apr., 11. l., 103. lp.; Доклад ЛШПД за период времени с 1 января по 1 мая 1944 г. – LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 99. lp.

Acīmredzot kaujiniekos ieskaitīti 90 (36,6 %) specdienestu aģenti (rezidenti), kuri oficiāli nebija čekistu „štatos”. Tādā gadījumā čekistu īpatsvars kaujinieku vidū 1944. gada sākumā bija 30,1 %. Aplūkojot kaujinieku sadali 1944. gada augustā, redzēsim, ka Latvijas PSR IeTK pārgāja strādāt 388 (43,4 %) kaujinieki. Kopā PSRS specdienestos pārgāja strādāt (acīmredzot ne bez nopelniem) 424 (51,9 %) kaujinieki. Šie dati liecina par specdienestu īpatsvaru kaujiniekos.⁶⁹ Pēc LPKŠ noslēguma pārskata 1944. gadā Latvijā (izņemot Kurzemi) darbojās 31 specgrupa ar apmēram 220 cilvēkiem, 15 grupām (48 %) bija radiosakari.⁷⁰

Šeit pieejamo materiālu robežās izteikti tikai daži apsvērumi, kuri pētniekiem nākotnē jāattīsta vai jānoraida, taču pārdomas par specgrupu kaujiniekiem jau var izteikt.

Pēckara gados vēsturnieku un žurnālistu radītais priekšstats, ka Latvijā bijuši tikai Latvijas Partizānu kustības štāba vadītie kaujinieki, kuri tad arī veikuši visu darbību Latvijā, neatbilst patiesībai. Arī šodien tālaika liecinieki ir visai atturīgi. „Par izlūkgrupām atklātībā neviens nezināja, to darbība bija autonoma un superkonspiratīva. (..) Atklātībai zināmas kļūva tikai diversantu-spridzinātāju uzdarbošanās, ko nezinātāji pierakstīja partizāniem.”⁷¹ Tātad arī pēc V. Samsona atzinuma gan PSRS kaujinieki, gan speckaujinieki darīja vienu darbu. Vācijas–PSRS kara laikā no PSRS Latvijā desantēja apmēram 200 specgrupas, kopā ap 1000 cilvēku.⁷² Varam secināt, ka no apmēram 4000 iesūtītajiem kaujiniekiem ap 25 % bija specgrupu kaujinieki. Specgrupu skaits, lielums un darbība liecina, ka PSRS vadība 1941.–1943. gadā vairāk vienīgi palāvās uz šo grupu darbību, nevis uz LPKŠ pakļauto grupu darbību un informāciju. Gan Centrālā Partizānu kustības štāba, gan Latvijas Partizānu kustības štāba organizētie un iesūtītie kaujinieki vairāk tika izmantoti, lai tēlotu PSRS daudznaicionālo antifaišistisko cīņu un slēptu PSRS impēriskās darbības un partizānu kustības imitāciju.

Lai veiktu okupētās zemes politisko „tīrīšanu”, PSRS administrācijas ieviešanu visās PSRS okupētajās valstīs, pat pirms okupācijas armijas ieiešanas parasti PSRS partizānu drošākajās bāzēs ieradās Valsts drošības orgānu un komunistu pārstāvji, Sarkanās armijas aizmugures pārvaldes apvienotās operatīvās grupas čekistu vadībā. PSRS VDTK–IeTK operatīvās grupas oficiāli nodibinātas 1944. gada 9. maijā. Kaut arī Baltkrievijas lielākā daļa 1944. gada pavasarī vēl bija Vācijas armijas rokās, 1944. gada 4. aprīlī PSRS IeTK uzdeva Baltkrievijas PSR IeTK tautas komisāram S. Beļčenko organizēt un nosūtīt uz Minskas, Pinskas, Viliskas, Baranoviču, Brestas un Belostokas apgabaliem operatīvās čekistu grupas. Operatīvajām čekistu grupām bija jānovietojas kaujinieku bāzēs. Operatīvās čekistu grupas vadīja BPSR IeTK apgabalu priekšnieki un vietnieki. Šīm čekistu operatīvajām grupām katrā apgabalā bija uzdots: „a) noskaidrot un uzskaitīt vācu izlūkdienesta izveidotos bandītu formējumus; b) noskaidrot šo bandu un nacionālās sacelšanās organizācijām vāciešu ierīkotās ieroču, munīcijas, pārtikas un apgādes noliktavas; c) izveidot šīnī nolūkā aģentūras ziņotāju tīklu un iefiltrēt PSRS aģentūru bandītu formējumus un pretošanās kustības vadošajos orgānos.” No PSRS partizāniem un čekistu operatīvajām grupām tika saņemti ziņojumi par pretošanās kustības organizācijām, sastāvu un to darbības jomām. Otrais pasākums bija aizdomās turēto iedzīvotāju arests un uzskaitē. Ukrainas iekšējās okupēšanas organizēšanai un 28 000 PSRS IeTK karaspēka vadīšanai uz Ukrainu 1944. gada sākumā devās pieredzējušu PSRS IeTK–VDTK darbinieku grupa PSRS IeTK tautas komisāra vietnieka II ranga VDK komisāra Sergeja Kruglova (1907–1977) un Ivana Serova (1905–1990) vadībā. Ukraina bija iedalīta septiņos operatīvos karaspēka iecirkņos. Viens no pirmajiem nacionālās pretošanās kustības

⁶⁹ Strods H. PSRS okupācijas administrācija Latvijā 1944. gadā // Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2004: Cīņa par Baltiju. – Rīga, 2005. – 146.–147. lpp.

⁷⁰ Отчет ЛШПД. – LVA, 302. f., 1. apr., 192. l., 45. lp.

⁷¹ V. Samsona vēstule autoram 2005. gada 20. jūlijā. – Autora arhīvs.

⁷² V. Samsona vēstule autoram 2005. gada 6. janvārī. – Autora arhīvs.

likvidācijas pasākumiem bija jaunatnes iesaukšana Sarkanajā armijā. Uz Ukrainu nosūtīja 980 PSRS IeTK–VDTK operatīvo darbinieku, kuri organizēja 97 PSRS IeTK pagastu nodaļas un 116 PSRS VDTK pagastu nodaļas.

Latvijas historiogrāfijā maz skarts jautājums par PSRS IeTK, VDTK un citu operatīvo grupu ierašanos 2. Latvijas partizānu brigādes lidlaukā jau 1944. gada pavasarī, lai organizētu Latvijas okupāciju vēl pirms oficiālās PSRS administrācijas iesūtīšanas Latvijā 1944. gada augustā.⁷³ Spriežot pēc P. Ratiņa un R. Šneidera sniegtajām ziņām, Lubānas–Madonas kaujinieku bāzē 1944. gada pavasarī tika desantēta Sarkanās armijas Aizmugures karaspēka pārvaldes (УТБ), PSRS IeTK, VDTK operatīvā grupa.⁷⁴ P. Ratiņš un R. Šneiders rakstīja, ka šīs grupas varēja sākt darbu pēc tam, kad PSRS kaujinieki tās atrada.⁷⁵ Parasti desanti labāk piezemējās no gaisa labi saredzamos objektos. Latvijas PSR opergrupas desantēšanai izmantoja, kā jau minēts, lidlauku pie Lubānas ezera. Latvijas okupācijas un politiskās tīrīšanas faktiskā vadība tika desantēta Latvijā vairākus mēnešus pirms PSRS ieceltās Latvijas administrācijas ierašanās. PSRS IeTK–VDTK visu Latvijas teritoriju sadalīja sešos operatīvajos sektoros, ko vadīja no Maskavas iesūtīti kvalificēti čekisti. Visiem operatīvajiem sektoriem bija piešķirtas PSRS IeTK Iekšējā karaspēka vienības,⁷⁶ 878 čekisti un 388 kaujinieki.⁷⁷ PSRS un šodien arī Krievijas teritorijā, politiskajiem apstākļiem sarežģīties, vadošu darbinieku vadībā (Beslānā u. c.) sāk darboties operatīvās grupas, kurām pakļautas visas pārējās organizācijas.

2. Kaujinieku infiltrācija

Pēc Vācijas okupācijas un pirmā padomju gada aktivistu nošaušanas vai ieslodzīšanas pat politiski neitrālie iedzīvotāji, nemaz nerunājot par PSRS politiski sodīto piederīgajiem un paš aizsardzības gimenēm, bija krasi negatīvi noskaņoti pret Padomju Savienību. Rīgas iedzīvotāju naida pret PSRS vēl 1942. gadā bija tik liels, ka vietējiem komunistiem nekādi neizdevās izveidot kaujinieku vienības. Imants Sudmalis, kurš Rīgā dzīvoja līdz 1942. gada 25. aprīlim, 1943. gadā rakstīja: „Šajā laikā es mēģināju organizēt partizānu grupu no karagūstekņiem, bet nekas neiznāca.”⁷⁸ „Par komjaunatnes pagrīdes organizēšanu neko nezinu,” rakstīja I. Sudmalis.⁷⁹ Vēl 1942. gada bijušie aktivisti un viņu radinieki, baidoties no politiskajām vajāšanām, devās uz Baltkrieviju un atrada vietu turienes partizānu vienībās.

Baltkrievijā Ivana Zaharova M. Frunzes vārdā nosauktajā partizānu brigādē Osvejā 1942. gada maijā bija ap 80 cilvēku. „Pēc sava sastāva tā bija daudztautību. Vispirms ap 40 latviešu, galvenokārt no Landskoronas pagasta [Krāslavas raj.]. Viņi ieradās vienībā vienā no grupām pēc biedra P. Trofimova iniciatīvas, un daļa no šiem cilvēkiem bija devuši zvērestu.”⁸⁰ Viņu vidū bija arī ierindnieks Sudmalis. Turklāt grupā bija ap 18 ebreju. No Baltkrievijas (no Frunzes vienības) kaujinieki uzbruka Palīnu ciemam Baltkrievijā. Tur iznīcināja pagasta valdi, sagrāba telefona staciju un „paņēma sev līdzī lielu daudzumu cukura, apavu, papirusu,

⁷³ Strods H. PSRS okupācijas administrācija Latvijā 1944. g. // Latvijas Okupācijas muzeja Gadagrāmata 2004. – Rīga, 2005.

⁷⁴ KVSPVA, 17. f., 100. apr., 236454. l., 7. lp. o.p.

⁷⁵ Тактические вопросы. - LVA, 302. f., 2. apr., 25. l., 22.–23. lp.

⁷⁶ Борьба с политическим нацподпольем в СССР (1944–1950 гг.). – Москва, 2005. – Документи Nr. 22.–45.

⁷⁷ Strods H. PSRS okupācijas administrācija Latvijā 1944. g... – 146. lpp.

⁷⁸ Современный вид гор. Риги. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 80. lp.

⁷⁹ Turpat, 69. lp.

⁸⁰ LZAA, 40. f., 5. apr., 44. l., 55.–56. lp.

M. Zaharovs – Daugavpils
pagrīdnieks, M. Frunzes vārdā
nosauktās partizānu
brigādes partizāns
(LVKDA, 87935. neg.)

ziepes u. c.” no kooperatīva. Nodedzināja policijas iecirkni.⁸¹ Zaharova Osvejas brigādē, kura sastāvēja jau no sešām vienībām, 1943. gadā bija 635 cilvēki. Tās centrs atradās Milovidu sādžā 26 km no Rosoniem vai 60 km no Suražas.⁸² Šajā brigādē bija arī vairāki Latvijas iedzīvotāji.

Tikai nedaudziem pulka „Par Padomju Latviju” dalībniekiem 1942. gadā izdevās noslēpties Latvijā, taču kaujinieku darbību neizdevās noorganizēt. Izlūku grupu iesūtīšana Latvijā turpinājās, taču parasti bez cerētajiem rezultātiem, ja vienīgi neņem vērā pašas grupas daļas izdzīvošanu. 1942. gada augustā–septembrī LK(b)P CK uz Latviju nosūtīja piecas kaujinieku grupas, katru 10–12 cilvēku sastāvā, kopā 50–60 cilvēku. Tās komandēja E. Vācietis, A. Lapa, D. Kuzmins, A. Grīslis, I. Baranovskis. Taču grupas cieta lielus zaudējumus, daļa atkāpās un pievienojās baltkrievu partizāniem, daļa nokonspirējās individuāli, bet nespēja nostiprināties Latvijā.⁸³ 1942. gadā tika iznīcināta Artura Baloža vienība Tilžas pagastā.⁸⁴ 1942. gada septembrī majora Konstantīna Čugunova vienība no Pleskavas virzījās uz Latviju un darbojās līdz 1943. gada decembrim Tilžas mežā. Pats K. Čugunovs krita. Sarkanarmijas ienākšanas laikā vienībā bija ap 80 cilvēku.⁸⁵

⁸¹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 81. lp.

⁸² Описание «Операции X». Ноябрь – декабрь 1943 г. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 141. l., 44., 91. lp.

⁸³ Ūdre A. Ienaidnieka aizmugurē.. – 187. lpp.

⁸⁴ LZAA, 40. f., 5. apr., 37. l., 12.–13. lp.

⁸⁵ Turpat, 164. lp.

Par kaujinieku neveiksmēm Latvijā zināja Centrālais Partizānu kustības štābs. 1942. gada 1. novembrī štābs ziņoja J. Staļinam, ka, balstoties uz mutvārdu datiem, kopš kara sākuma uz Latviju no PSRS nosūtītas 20 PSRS kaujinieku vienības 200 cilvēku sastāvā (38. tabula).

38. tabula

PSRS nosūtīto partizānu skaits Baltijas republikās līdz 1942. gada 1. novembrim (pēc mutvārdu ziņām)⁸⁶

Nr.p.k.	Republika	Vienību skaits	Partizānu skaits	Nav sakaru	Radiosakari	Sakarnieku sakari
1	Latvija	20	200	Nav sakaru	—	3
2	Lietuva	12	126	Nav sakaru	2	1
3	Igaunija	2	48	Nav sakaru	—	—
Kopā Baltijā		34	374		2	4
Kopā Savienotajās republikās		1083	94 484	768	217	536

Tas liecināja, ka Latvijā bija iesūtīti 0,2 % no PSRS partizānu kopskaita, taču pa lielākajai daļai tie tika iznīcināti.

Kaujinieku darbību Latvijā arī pēc Vācijas armijas sakāves pie Staļingradas ierobežoja Latvijas iedzīvotāju galvenokārt 1940.–1941. gadā radītais negatīvais pretpadomju noskaņojums. PSRS IeTK 4. pārvaldes 4. daļas 1.–2. nodaļas priekšnieka Valsts drošības majora A. Novika 1943. gada dienesta ziņojumā, kas balstīts uz aģentūras materiāliem, visai atklāti raksturots politiskais un ekonomiskais stāvoklis Latvijā. „Lai gan ir vispārēja neapmierinātība ar vāciešiem,” rakstīja A. Noviks, „tomēr aktīvu cīņu pret vāciešiem vietējie iedzīvotāji veic vāji. (..) Tāpēc partizānu cīņai Latvijā ir tikai iedīgļa raksturs (*зачаточный характер*).”⁸⁷ Kaujinieki, ja viņi tika iepludināti vai desantēti Latvijā nelielās grupās, mitinājās mežos, līdz viņus iznīcināja. Līdzīgs stāvoklis bija Ukrainā, kur, trūkstot iedzīvotāju atbalstam, PSRS partizāni veica reidus.⁸⁸

Padomju Savienībā 1942. gada pavasarī partizānu kustība vēl neaptvēra visu okupēto PSRS teritoriju,⁸⁹ bet Latvijā arī 1943. gada rudenī tā neaptvēra nevienu Latvijas daļu. No Latvijā PSRS iesūtītajiem 280 kaujiniekiem gandrīz puse gāja bojā.⁹⁰

Sekojojot VK(b)P CK Aģitācijas un propagandas nodaļas norādījumiem, CPKŠ, LK(b)P CK, LPKŠ un kaujinieku komandieri, tāpat kā vienību un brigāžu komisāri, pārspilēja savus nopelnus, kā arī aģitācijas un propagandas nozīmi kaujinieku grupu izveidošanā. No PSRS propagandas viedokļa visas tautas gaidīja atbrīvotāju – Sarkano armiju, tāpēc Vācijas armijas aizmugurē jāizmet tikai nedaudzī kaujinieku organizatori, lai sāktos vispārējs partizānu karš. „Masām bija vajadzīgi tikai vadītāji,” rakstīja V. Samsons, „un visur, kur tie bija, izauga bruņotas partizānu vienības.”⁹¹ Pētot dažādas pretošanās kustības Eiropā 20. gadsimtā, sastopam partizānu padomniekus, konsultantus, taču speciālus partizānu organizatorus un politvadītājus (komisārus), kas stāvētu augstāk par partizānu komandieriem, atrast neizdevās. Aģitatori

⁸⁶ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 19. l., 29. lp.

⁸⁷ Докладная записка комиссара госбезопасности Новика о политической и экономической обстановке во временно захваченной Латвийской ССР. – Москва, 1943. – IVA, 302. f., 5. apr., 59. l., 1.–2. lp.

⁸⁸ Соколов Б. В. Оккупация.. – С. 66.

⁸⁹ СССР в 1941–1945 г. – Москва, 2001. – С. 59.

⁹⁰ V. Samsona vēstule autoram 2005. gada 1. februārī. – Autora arhīvs.

⁹¹ Samsons V. Kurzemes partizāni.. – 80. lpp.

nespēja izveidot Latvijā nevienu kaujinieku grupu, turklāt par tiem 1942.–1944. gadā Latvijā pat nedzirdēja. Vadība ticēja, ka stāvoklis uzlabosies pēc LK(b)P CK sekretāra K. Ozoliņa vadītās Operatīvās grupas ierašanās 1943. gada 23. janvārī Osvejas nometnē. K. Ozoliņš 1943. gada 27. janvārī ziņoja P. Ponomarenko un E. Amerikam, ka viņš uzsācis „vienības politisko vadību”. Milda Birkenfelde (Maksis) nodarbojās ar kadriem un organizēja komunistu organizācijas Latvijā. Marianna Ozoliņa (Ērika) vadīja propagandu Latvijā, Anatolijs Savickis (Mazjēcis) (1922–1968) kārtoja sakaru un tehnikas jautājumus, bet O. Oškalns (Mazais) komandēja vienību Osvejā. PSRS specdienesti uzskatīja okupētās Latvijas iedzīvotājus par bīstamiem kaujinieku darbībai. LK(b)P CK operatīvās grupas vadītājs K. Ozoliņš atzina, ka Latvijas iedzīvotājus kaujiniekos sākuši vervēt tikai 1943. gadā.⁹² Arī V. Savčenko 1967. gadā atzina, ka kaujinieku „organizatorisko centru” Latvijā neizdevās izveidot arī 1942./1943. gada ziemā, sūtot 100 cilvēku lielo „Atsevišķo latviešu partizānu vienību” V. Samsona vadībā. Šī vienība Latvijā nenokļuva un „balstījās uz Baltkrievijas un Kaļiņinas apgabala partizānu brālīgo palīdzību,” bāzējoties Baltkrievijā, Vitebskas apgabala Osvejas rajonā.⁹³

Ar specgrupu kaujinieku sagatavošanu un desantēšanu, kā redzējām, nodarbojās PSRS IeTK–VDTK, GŠ GIP, kurām vairāk bija pieejami aviācijas pakalpojumi nekā CPKŠ. Pēc LK(b)P CK operatīvās grupas ierašanās Osvejā 1943. gadā palielinājās ieroču un munīcijas desantēšana Latvijas kaujiniekiem Baltkrievijā (39. tabula).

39. tabula

**Kaujinieku un ieroču desantēšana
(1943. gada 1. janvāris – 1943. gada 1. decembris)⁹⁴**

Nr.p.k.		01.01.1943–01.06.1943	01.06.1943–01.12.1943
1	Kopā (kg)	3922,7	32 230,7
2	Cilvēki	3	150
3	Tols (kg)	4767	?
4	Mīnas (gab.)	6152	?

No 1943. gada 11. februāra līdz 13. martam no Osvejas Pirmā Latvijas partizānu brigāde izsūtījusi septiņas kaujinieku grupas.

40. tabula

**I LPB 1943. gada 11. februārī – 13. martā izsūtītās kaujinieku grupas
(1943. gada februāris – marts)⁹⁵**

Nr.p.k.	Vadītājs	Skaitis
1	Gribačonoks	22
2	Petrovs (Mihails Fedosejevs)	14
3	Jānis Pērkons	20
4	Samsona vadības grupa	19
5	Samsona grupa	12
6	Maskaļenkovs	14
7	Voitišeks	14
	Kopā	115

⁹² KVSPVA, 69. f., 1. apr., 450. l., 1.–31. lp...

⁹³ Latvijas PSR vēsture. Saīsināts kurss. Otrs izdevums. – Rīga, 1967. – 520. lpp.

⁹⁴ Отчет о работе ЛППД, – LVA, 101. f., 5. apr., 5. l., 188. lp.

⁹⁵ LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 40. u. c. lp.

1944. gada 31. janvārī LPKŠ (gvardes pulkvedis Kusiņš) ziņoja J. Kalnbērziņam, ka 1943. gada aprīlī uz Latviju nosūtīti 123 cilvēki.⁹⁶

Taču šīm grupām, ja tās nebija uz papīra, redzamāku darbošanās rezultātu nevar konstatēt. Sevišķi neveiksmīgas bija divas pēdējās grupas. LPKŠ 1943. gada 18. maija ziņojumā Centrālajam štābam minēts parašutistu parastais liktenis Latvijā: „25. aprīlī pie Skripaču ciema Rēzeknes apriņķī nolaidās 6 parašutisti, bruņoti ar revolveriem.” Vācieši sāka viņus vajāt. Viens no viņiem bija nošauts pie Ludzas apr. Bečeru ciema, otrs sevi uzspriecināja ar granātu, pārējie izklīda, un mēs ar viņiem vēl neesam sazinājušies.”⁹⁷

Lai gan latviešu tautā valdīja pretpadomju noskaņojums un kaujiniekus piemeklēja neveiksmes, PSRS kaujinieki Sarkanarmijas plānotā uzbrukuma sakarā 1943. gada vidū saņēma rīkojumu pārbāzēties Latvijā. Lai nonāktu Latvijā, kaujiniekiem bija jāpārvar trīs barjeras – politiskā pārbaude Maskavā un divas militārās barjeras. Otrā barjera bija pāreja cauri Vācijas un PSRS fronteī. Vācu frontes dziļums parasti nepārsniedza 10 kilometrus, turklāt starp vācu karaspēka vienībām veidojās „tukšas vietas”, kuras varēja izmantot frontes pārejai. Frontes pāreja notika ar Sarkanarmijas komandieru un izlūkošanas dienestu piekrišanu. Trešā militārā barjera bija Latvijas un PSRS robeža, kura 1943. gadā bija vairākus kilometrus dziļa, ar armijas un policijas atbalsta punktiem, patruļām, slēpņiem un ziņotājiem par robežas pārkāpējiem. Tieši šīs trešās militārās barjeras pārvarēšana līdz pat 1944. gada vidum kaujiniekiem bija bīstamākā. To varēja šķērsot nelielās grupās, izmantojot robežpārkāpēju metodes. Lai izvairītos no pēdējās barjeras, kā vēlāk redzēsīm, PSRS militārā vadība bija plānojusi savus kaujiniekus Latvijā aviodesantēt. Bija paredzēta kaujinieku nogādāšana frontes aizmugures lidlaukos (Seļavščinā) un no turienes uz Latviju. Taču šī plāna īstenošanu traucēja tehniskas (desantaviācijas trūkums) un taktiskas grūtības (kaujinieku bāzu un nosēšanās laukumu trūkums).

Piefrontes Seļavščinas aerodromā Baltkrievijā, kā redzam 41. tabulā, 1943. gada 19.–26. jūnijā desantēti 70 LPKŠ kaujinieki.

41. tabula

**Kaujinieku desantēšana Seļavščinas aerodromā
1943. gada 19.–26. jūnijā⁹⁸**

Nr.p.k.	Datums	Cilvēki	Krava
1	19.–20. jūnijs	40	200
2	22.–23. jūnijs	20	–
3	25.–26. jūnijs	10	700
Kopā		70	900

„Desantēšanas rezultātā 1943. gada 22. jūlijā,” K. Ozoliņš un O. Oškalns ziņoja CPKŠ, „pie mums ieradās 80 cilvēku, 102 automāti, 189 šautenes, 6 ložmetēji, 2 prettanku šautenes ar 200 patronām, 18 000 vācu patronas, 1 tipogrāfija, 8 bramiti un radiobaterijas.”⁹⁹ Taču desantus no Seļavščinas lidlauka ierobežoja un Osvejā saņēma LPKŠ norādījumu „no augšas” pārvietoties uz Latviju cauri minētajam trešajam aizsprostam pašu spēkiem. „Frontes stāvokļa dēļ lidmašīnas tuvākajā laikā nebūs. Nostādne (установка) – jums ar vienību jāpāriet Latvijas teritorijā un tur jāatrodas visu laiku.”¹⁰⁰ Pēdējais teikums liecināja, ka 1942.–1943.

⁹⁶ LVA, 302. f., 1. apr., 182. l., 13. lp.

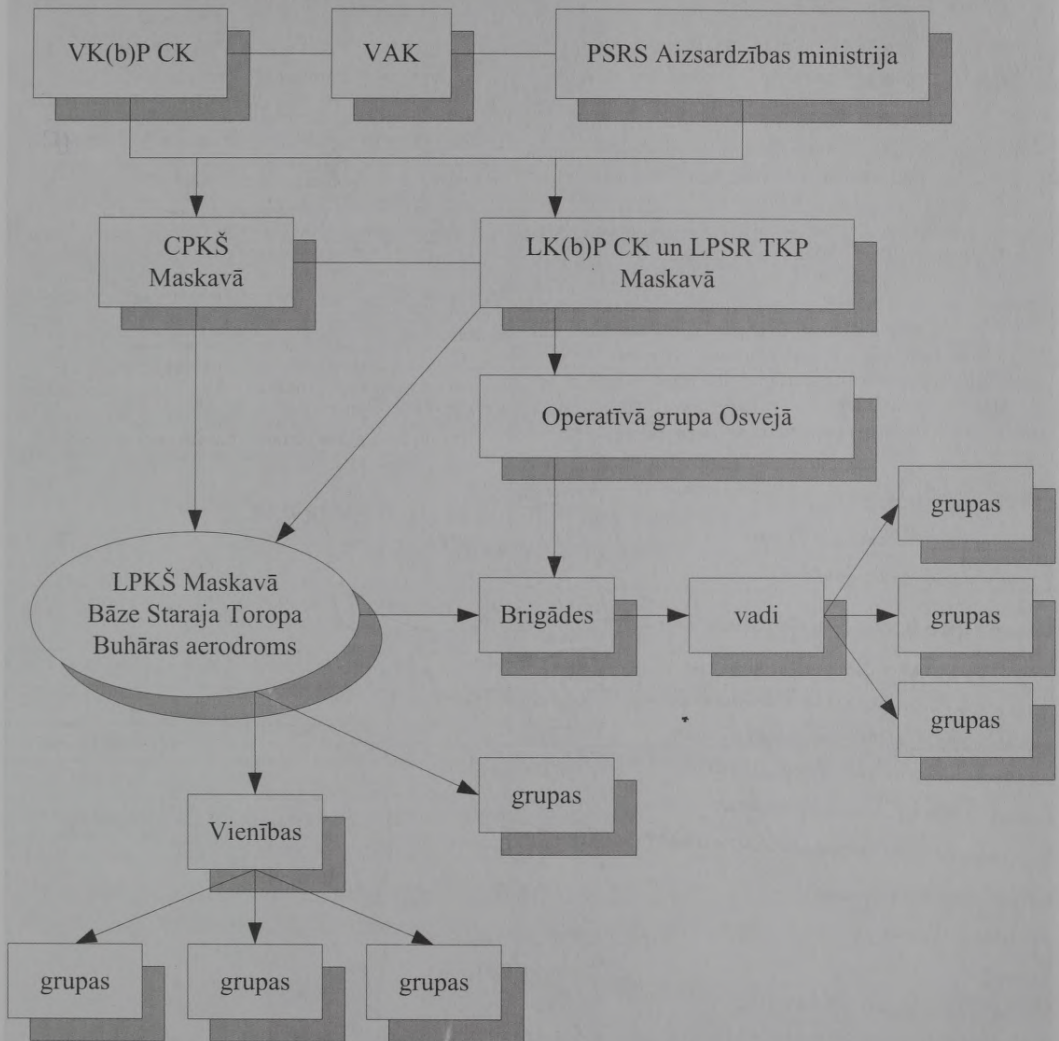
⁹⁷ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 8. lp.

⁹⁸ Входящие шифротелеграммы. Шифровка № 70, 75. – LVA, 302. f., 4. apr., 2. l., 14.–15. lp.

⁹⁹ Turpat, № 111, 71. lp.

¹⁰⁰ LZAA, 40. f., 7. apr., 26. l., 117.(162.) lp.

PSRS kaujinieku organizācijas shēma Latvijā. 1943.–1944. gads.

gada pirmajā pusē parastās kaujinieku prakses – atgriezties „lielajā zemē” – nebūs.

1943. gada jūnijā – jūlijā LPKŠ bija skaidrs, ka Latvijas lielajos mežos iespējams iesūtīt no PSRS līdz 10 cilvēku lielas grupas ar raidstacijām. 1943. gada 21. jūlijā Osvejas bāze (O. Oškalsns, K. Ozoliņš) ziņoja LPKŠ A. Sproģim un E. Amerikam, ka Stefana Seiļa (1917–1984) grupa ar politdarbinieci Ziediņu¹⁰¹ un radistu ar raidstaciju Nr. 1386 devušies uz Lubānas mežiem.¹⁰² R. Šneiders un P. Ratiņš vēlāk atzina, ka kaujinieki Latvijā atklātās vietās nevarēja bāzēties garnizonu un aizsargu, daudzo telefonu un daudzo naidīgi noskaņoto cilvēku dēļ.¹⁰³ Tāpēc kaujinieki Latvijā, pirmkārt, varēja bāzēties mazām grupām lielos mežos, ja viņiem bija sakari ar vietējiem iedzīvotājiem. Otrkārt, kaujinieki varēja bāzēties uzticamu zemnieku sētās 3–4 cilvēku grupās. Treškārt, „diversiju darbs jāveic nevis savas nobāzēšanās

¹⁰¹ Īstais vārds Elvīra Jātniece (Pēda) (1913–?), bij. LK(b)P Tukuma RK otrā sekretāre.

¹⁰² Входящие шифротелеграммы. – 3. л., 5. лр.

¹⁰³ Шнейдерс Р., Ратиньш П. Тактические вопросы. – LVA, 302. f., 2. apr., 25. л., 3.–4. лр.

АРХИВ КОРПУСА

PARTIZĀŅU ZVĒRĀSTS

Es, sarkanais partizāns, zveru, ka līdz pēdējam asins pilienam ar ieročiem rokās cīnīšos pret savas tautas nāvīgāko ienaidnieku — hitlerisko Vāciju un viņas sabiedrotiem līdz pilnīgai Padomju zemes atbrīvošanai no vācu fašistiskajiem iebrucējiem.

Godīgi un pareizi izpildīšu pavēlniecības dotos rīkojumus. Bušu nesaudzīgs pret ienaidnieku. Stingri glabāšu man uzticētos kara noslēpumus. Neizdošu ienaidniekam savus biedrus. Nekad un ne pie kādiem apstākļiem nepadošos ienaidniekam gūsta, kaut arī tas maksātu man dzīvību.

Par šī zvērasta laušanu lai mani sasniedz taisnīgais tautas atbrībeju sods — nāve.

So zvērastu apstiprinu ar savu parakstu:

ПАРТИЗАНСКАЯ ПРИСЯГА

Я, красный партизан, клянусь, что до последней капли крови с оружием в руках буду бороться против смертельных врагов своего народа — гитлеровской Германии и ее союзников, до полного освобождения Советской земли от немецко-фашистских захватчиков.

Честно и аккуратно выполню данные мне командованием поручения. Буду беспощаден к врагам. Строго сохраняю доверенную мне военную тайну. Не выдаю врагу своих товарищей. Никогда и ни при каких обстоятельствах не сдамся врагу в плен, хотя бы это стоило мне жизни.

За нарушение мною этой присяги, пусть постигнет меня справедливая кара народных мстителей — смерть.

Эту присягу закрепляю своей подписью:

Воробьев Леонид Николаевич -	<i>М. Воробьев</i>	} 24. VI. 44
Сидельников Михаил Федор -	<i>О. Сидельников</i>	
Евдаев Яков Григорьевич -	<i>Я. Евдаев</i>	}
Мусатов Иван Дмитриевич -	<i>И. Мусатов</i>	
Мутин Петр Емельянович -	<i>П. Мутин</i>	}
Горшков Владимир Иванович -	<i>В. Горшков</i>	
Соняров Василий Кузьмич -	<i>В. Соняров</i>	}
Мельник Алексей Антонович -	<i>А. Мельник</i>	
Резек Павел Григорьевич -	<i>П. Резек</i>	}
Редотов Григорий Укрюкович -	<i>Г. Редотов</i>	
Соловьев Константин	<i>К. Соловьев</i>	} 29. VI. 44
Сингер	<i>Сингер</i>	
Шевцов Николай Иванович	<i>Н. Шевцов</i>	}
Кузнецов Николай Сергеевич	<i>Н. Кузнецов</i>	
Корнеев Иван Григорьевич	<i>И. Корнеев</i>	}
Уваров Артемий Фридрихович	<i>А. Уваров</i>	
Белов Владимир Викторович	<i>В. Белов</i>	}
Орлов Владимир Николаевич	<i>В. Орлов</i>	
Романов Александр Николаевич	<i>А. Романов</i>	}
Зибриков Георгий Николаевич	<i>Г. Зибриков</i>	

PSRS partizānu (19 krievu un 1 latvieša) zvērests 1944. gada 24. un 29. jūnijā (LVA, 302. f., 5. apr., 70. l., 1. lp.)

rajonā, bet apmēram 20–30 kilometrus tālāk, lai ienaidnieks neatrastu grupas atrašanās vietu."¹⁰⁴ Tā kā kaujinieku iepludināšana pāri Latvijas apsargātajai robežai un pārvietošanās Latvijā kļuva arvien grūtāka, lūdza aviācijas palīdzību, taču tās nebija.

Jau 1943. gada jūlija beigās, augusta sākumā kaujinieki saņēma CPKŠ pavēles no Krievijas un Baltkrievijas pārbāzēties uz Latviju. 1943. gada 1. augustā direktīvu par kaujinieku darbības paplašināšanu Latvijā izdeva arī LK(b)P CK birojs. Šajā direktīvā līdās Latgales, Vidzemes un Jēkabpils partijas organizācijām (1. §) kaujiniekiem bija uzdots organizēt tautas fronti (2. §), pārvērst partizānu kustību par masveida kustību, pārvietot partizānu vienības uz Latviju un tām uzņemt sakarus ar vienībām, kas izveidojušās pašdarbības (*самостоятельными*) ceļā (3. §). Tālāk direktīva uzdeva sagraut no iekšpuses (*разложить*) brīvprātīgo, leģionāru, šucmaņu un aizsargu vienības (4. §), organizēt antifasiistu grupas, izmantojot no iesaukšanas izvairījušos (*скрывающихся*) (5. §). LK(b)P CK ieteica legāli darboties fašistiskās organizācijās (6. §), nodibināt sakarus ar latviešu nacionālistiskajām organizācijām un noskaidrot iespējas ar tām sadarboties (7. §).¹⁰⁵ Taču kaujinieku šo plānu īstenošanai nebija.

Pēc CPKŠ oficiālajiem datiem, LPKŠ rīcībā Osvejas bāzē 1943. gada 23. augustā četrās vienībās bija 162 kaujinieki.

42. tabula

**Kaujinieku skaits Baltijas republikās
1943. gada 23. augustā¹⁰⁶**

Nr. p.k.	Republika	Vienību skaits	Partizānu skaits	Rāciju skaits	Ar rācijām apgādāto vienību skaits
1	Latvija	4	162	3	3
2	Lietuva	3	35	3	3
3	Igaunija	1	43	1	1
Kopā Baltijas republikās		8	240	7	7
Kopā savienotajās republikās		813	9597	134	312

Arī pēc publicētajiem datiem LPKŠ rīcībā šai laikā 1943. gadā bija ap 200 partizānu (43. tabula). Taču tikai nedaudzi no tiem varēja atrasties Latvijā.

43. tabula

Kaujinieki Baltijas valstīs 1943. gada vidū¹⁰⁷

Nr.p.k.	Republika	Grupas	Partizāni	Grupā
1	Igaunija	3	46	15
2	Latvija	13	200	15
3	Lietuva	29	199	10
Kopā		45	445	40

Šādu kaujinieku skaitu nākamajā Sarkanās armijas darbības zonā PSRS militārā vadība uzskatīja par pilnīgi nepietiekamu un centās to palielināt, piegādājot kaujiniekus no PSRS dažādos veidos – gan ar lidmašīnām, gan citādi.

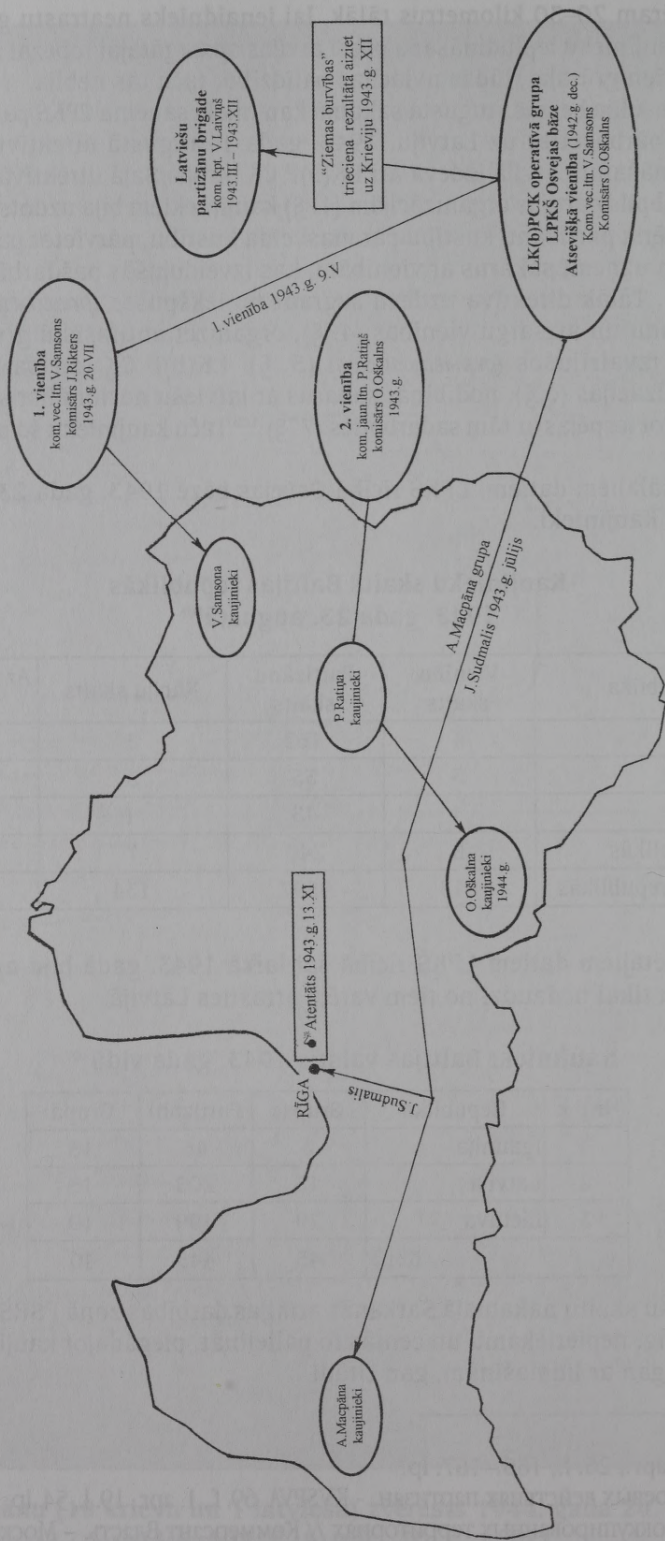
¹⁰⁴ Турпат.

¹⁰⁵ LZAA, 40. f., 7. apr., 26. l., 166.–167. lp.

¹⁰⁶ Сообщения о боевых действиях партизан. - KVSPVA, 69. f., 1. apr., 19. l., 54. lp.

¹⁰⁷ Жиринов Е. На оккупированных территориях // Коммерсант Власть. – Москва, 2001, 7 авг.

PSRS kaujinieku grupu iefiltrēšanās Latvijā (1943.g. okt. – 1944.g. pirmā puse)

© Sastādījis: Heinrihs Strods
 © Grafika: Modris Esserts

1943. gada otrajā pusē paplašinājās aviācijas veiktā partizānu desantēšana Latvijā. Parasti kaujinieku desantēšana Latvijā, sekojot štābā kartē „ar pirkstu” norādītajām vietām, gan tehniski, gan taktiski beidzās neveiksmīgi, taču Madonas apriņķī ierīkotajā lidlaukumā tā bija sekmīga, jo saņēma iepriekš norunāto signālu no zemes. Taču desantēja arī uz labu laimi paredzētajās vietās. 1943. gada 18. septembrī LPKŠ rakstīja CPKŠ: „Ziņoju, ka š. g. 4. un 9. septembrī mēs izmetām vācu okupētajā Latvijas teritorijā tālāk minētās operatīvās diversijas grupas:

1. Novickis Arturs („Juris”) (1921–1943) – 10 cilvēki Jēkabpils Krustpils rajonā;
2. Spuģis Jēkabs („Jaška”) (1906–1968) – 9 cilvēki Smiltenes rajonā;
3. Saulītis A. A. („Petrovskis”) – 3 cilvēki Rīgas rajonā.”¹⁰⁸

Desantētās Kuzmina, Jēkaba Spuģa, E. Vācieša grupas lidotāju neprecizitātes dēļ nokrita pat uz apdzīvoto vietu māju jumtiem vai arī bez tālākiem sakariem ar iedzīvotājiem pa lielāki daļai gāja bojā. Desantēšanai trūka aviācijas. Tāpēc kaujinieki no Osvejas bāzes pārvietojās kājām arī uz Kurzemi. „Pāvilstas–Aizputes–Kuldīgas rajonā darbojās un tagad darbojas A. Macpāna („Ansis”) grupa. Šīm grupām, izņemot A. Saulīša („Petrovskis”) grupu, ir radioraidītājs, un tās uzturēs sakarus ar Markušenko („Garais”) raidītāju,”¹⁰⁹ rakstīja CPKŠ. Taču 1943. gada 5. oktobrī CPKŠ rakstīja Latvijas partizānu štābam, ka jau 1943. gada 25. septembrī vācieši zinājuši: 1943. gada 15. septembrī no Toropecas lidlauka Jēkabpils rajonā desantēta 10 cilvēku radioficēta grupa. Arī 1943. gada 23. septembrī pretinieks uzzinājis, ka 1943. gada 9. septembrī no Toropecas rajona Bauskas un Rīgas rajonā desantētas kaujinieku grupas. „Veiciet nepieciešamos pretdarbības pasākumus,” teikts CPKŠ ziņojumā.¹¹⁰

Trešās Latvijas partizānu brigādes komandieris O. Oškals 1944. gada 10. augustā „Atskaitē par 3. LPB kaujas darbību” rakstīja, ka rīkojumu par 16 cilvēku lielas partizānu grupas izveidošanu Baltkrievijā (Ignalinā) 1943. gada septembrī devis LK(b)P CK sekretārs E. Ameriks un LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sproģis. Grupai bija uzdota speciālā darbība¹¹¹ (Ķeguma spēkstacijas ieņemšana) un parastā darbība – PSRS partizānu darbība Rīgas un Bauskas apriņķos.¹¹² O. Oškalsna vienība atstāja Lubānas mežus un devās uz Augšzemi 1943. gada 20. oktobrī, taču vācu atbalsta punkta komandieris Jaunjelgavā jau 1943. gada 4. novembrī ziņoja, ka „10–20 km uz dienvidiem no Jaunjelgavas parādījās ap 40–60 bandītu, kuri bija apbruņoti pat ar rokasgranātām.” Tas liecina, ka policija bija ātri informēta par kaujinieku ierašanos, tādēļ partizānu „kājāmgājēji” cieta sakāvi un zaudējumus. Kaujinieku ierašanās Latvijā 1943. gada rudenī notika, īstenojot vienu no septiņām – hronoloģiski piekto – CPKŠ „operāciju X”: „Partizāni virzās uz rietumiem”.¹¹³ 1943. gada 15. oktobrī A. Kirhenšteins, V. Lācis un J. Kalnbērziņš¹¹⁴ slepeni lūdza VK(b)P CK sekretāru un Valsts aizsardzības komitejas locekli G. Maļenkovu un Gaisa karaspēku priekšnieka vietnieku ģenerālpulkvedi A. Ņikitinu (pēc viņu sarunas ar A. Ņikitinu) piešķirt 4–5 lidmašīnu reisu un nomest Latvijā vairāk nekā 30 tonnas kravas, „lai nodrošinātu latviešu partizānu kaujas darbību pretinieka aizmugurē”.¹¹⁵ Dokumentu G. Maļenkovs 1943. gada 16. oktobrī pārdresēja P. Ponomarenko.

¹⁰⁸ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 44. lp.

¹⁰⁹ Turpat.

¹¹⁰ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 49. lp.

¹¹¹ O. Oškalsna speciālajā grupā 1944. gada 10. augustā bija 17 cilvēki. (LVA, 302. f., 2. apr., 26. l., 82. lp.). Grupai bija uzdots ieņemt Ķeguma spēkstaciju, lai nepieļautu vācu armijai staciju uzspridzināt.

¹¹² Отчет о боевой деятельности III ЛПБ. – LVA, 302. f., 2. apr., 26. l., 2. lp.

¹¹³ KVSPVA, 69. f., 2. apr., 23. l., 30., 31., 33., 40., 41., 42. lp.

¹¹⁴ Maskavā, Sarkanajā laukumā 3, Valsts Universālveikala telpā Nr. 80.

¹¹⁵ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 446. l., 15. lp.

P. Ponomarenko savukārt to pāradresēja CPKŠ Operatīvās daļas vadītājam pulkvedim Naumovam, piekrītot, ka tiks piešķirti 2–3 lidmašīnu reisi. Naumovs savukārt lūgumu 22. oktobrī pāradresēja CPKŠ pilnvarotajam I Baltijas frontē kapteinim Kalmikovam. Viņš uzrakstīja rezolūciju: „Iesniegums nosūtīts Gaisa karaspēka komandiera vietniekam.” A. Kalmikovs uz iesnieguma uzrakstīja rezolūciju: „Izziņa. Ģenerālštābs pieprasīto eskadriļu atteica. Lūdz izvīzīt jautājumu Tautas aizsardzības komisāram b. Staļinam. Kapteinis A. Kalmikovs.” Tādējādi kārtējais plāns noslīka PSRS birokrātijas papīros, un kaujinieku darbība Latvijā nebija jūtama.

Par kaujinieku bezdarbību Latvijā 1943. gada beigās Sarkanās armijas lieluzbrukuma sagatavošanas laikā Baltijai bija uztraucies arī Centrālās partizānu kustības štābs. Lai pierādītu, ka kaujinieki nedarbojas ne Latvijā, ne tās austrumu pierobežā, štābs 1943. gada 23. novembrī nosūtīja LK(b)P CK Vācijas armijas izlūkošanas sastādīto PSRS partizānu dislokācijas plānu uz 1943. gada 21. augustu.¹¹⁶ Šajā plānā partizānu grupas Latvijā nebija konstatētas. Taču J. Kalnbērziņš 1943. gada 31. decembrī mēģināja taisnoties. Atzīstot, ka vairāki partizāni krituši (V. Ezernieks u. c.) un vairākas grupas „izrādījās darbības nespējīgas” (P. Dergača–J. Kaupuža grupa), viņš tomēr centās pierādīt, ka 1943. gadā iesūtītās trīs diversiju grupas, katra pa 10 cilvēkiem, sekmīgi darbojās¹¹⁷ (J. Spuģis: Smiltenes–Pleskavas mežos, A. Novickis: Jēkabpils mežos, Saulītis (Ivans Malašenko): pie Rīgas–Jelgavas šosejas).

Taču kaujinieku skaita dinamikas bilance 1943. gada rudenī bija negatīva – pieņemti 12, to skaitā 8 dezertieri (66,6 %), bet zaudēti 20 partizāni (166,7 %). Taču kaujinieku aktivitāte, spriežot pēc Vācijas izlūkošanas un drošības dienesta datiem, 1943. gada beigās palielinājās.

44. tabula

**Kaujinieku skaita izmaiņas Latvijā
(1943. gada septembris – 1943. gada 1. decembris)¹¹⁸**

Nr.p.k.	Papildinājumi	Skaits	Zaudējumi	Skaits
1	Pieņemti vietējie	4	Krituši	5
2		–	Ievainoti	13
3	Pārsūtīti pāri fronteī	–	–	–
4	Pieņemti pārbēdzēji	8	–	–
5	–	–	Bez vēsts pazuduši	1
6	–	–	Dezertieri	1
	Kopā	12		20

Trūkst ziņu, cik PSRS lidmašīnu reisu un cik cilvēku aviācija desantēja Latvijā 1943. gada vasarā. Arī par bojā gājušajiem PSRS partizānu desantiem ir nedaudzi dati.

1943. gada 18. decembrī Kaļiņinas apgabala Peņovas rajona Volžkas ciema teritorijā avarēja lidmašīna „Duglas Nr. 825”, kas no Valdaja ar 12 partizānu lielu desantu, ieročiem un munīciju devās uz Latvijas Lubānas mežiem. Gāja bojā 12 PSRS partizānu–virsnieku grupa gvardes majora G. Broziņa un kapteiņa M. Savčenko vadībā.¹¹⁹ Kravā bija 200 kg tola,

¹¹⁶ Bandenlage. Heeresgebiet Mitte. Stand 31.8.43. – LVA, 101. f., 5. apr., 5. l., 145. a lp.

¹¹⁷ Отчет о работе латышских отрядов партизанской бригады и группы ЛШПО с 1 VII по 1 XII 1943. – LVA, 101. f., 5. apr., 5. l., 162.–191. lp.

¹¹⁸ LPKŠ priekšnieka A. Sproģa atskaite 1943. gada 2. decembrī. – LKM, 4-61033 (1202-VII).

¹¹⁹ Desanta grupā bija vec. leitn. G. Broziņš, leitn. Gurejevs, gv. leitn. J. Fjodorovs, gv. leitn. J. Belovs, gv. leitn. Jurevičs, gv. leitn. G. Zaicevs un radiste K. Bardina. (LVA, 302. f., 1. apr., 26. l., 1.–2. lp.)

raidītājs, piecas pilnīgi slepenas ar lakas zīmogu aizzīmogotas paketes, sazināšanās šifri, arī 11 gondolas ar ieročiem, municiju – 17 šautenes, divi ložmetēji, trīs prettanku šautenes, 60 signāltraķetes, 20 parastās šautenes, bikforda aukla 500 m un 200 spridzināšanas kapsulas.¹²⁰

Pēc CPKŠ I (operatīvās) daļas priekšnieka 1943. gada 28. decembra izziņas Latvijas kaujiniekiem bija 258 vīri, kā arī 158 (61,2 %) rezervē Osvejas bāzē,¹²¹ t. i., 416 cilvēki.

LK(b)P CK materiālos 1943. gadā minēts vairākkārtīgi lielāks PSRS partizānu skaits nekā CPKŠ pārskatos (42., 43. tabula). Pēc LK(b)P CK datiem, 1943. gadā bija 785 partizāni (to skaitā pilsētās 12 cilvēki) un 58 diversiju grupas (211 cilvēki). To skaitā 23 diversiju grupas (72 cilvēki) bija Rīgā.¹²² Tātad kaujinieku kopskaits 1943. gadā bija 843 cilvēki. Taču pārliecinošāki šķiet 42. un 43. tabulā minētie CPKŠ dati, kur Latvijā partizānu norādīts piecas reizes mazāk (19,2 %).

45. tabula

Latvijas robežas pāriešana 1943. gada beigās¹²³

Nr.p.k.	Vienība	Skaits
1	3. rotas 1. vienība	57
2	2. vienība	46
3	1. rotas 3. vienība	22
Kopā		125

45. tabulā redzam, ka 1943. gada beigās, pēc LPKŠ atskaites, Latvijas robežu pārgāja 125 kaujinieki. Taču nav zināms, cik no tiem ieradās un ko viņi darīja Latvijā.

Sprīžot pēc LPKŠ 1944. gada 18. aprīļa vēstules J. Staļinam, Sarkanarmijas aizmugurē bija sagatavots ap 150 partizānu komandieru, kā arī speciālistu (spridzinātāji, aģentūrnīki, partijas darbinieki), kuri gaida pārvietošanu uz Latviju. Taču uzsāktā šo cilvēku pārsūtīšana kājām pāri fronteī ir ilgstoša un var nesasniegt mērķi. Tāpēc LPKŠ lūdza J. Staļinu tuvāko 2–3 mēnešu laikā piešķirt ap 20 lidmašīnu lidojumiem uz Latviju, lai pārvestu ieročus, municiju un sagatavotos partizānus. Lidmašīnas „Duglas” piešķirtas vienīgi Baltkrievijas un Ukrainas PKŠ rīcībā. „Latvijas štābam iespēju pārvest pa gaisu pašreiz trūkst.”¹²⁴ Tā kā aviācijas trūka, kaujinieki joprojām varēja iekļūt Latvijā tikai nelielām grupām un robežšķērsošanas ceļā, kurā liela daļa tika iznīcināta. Tas liecina par Vācijas armijas un latviešu policijas pretkaujinieku cīņas efektivitāti un Latvijas iedzīvotāju nepatiku pret šiem kaujiniekiem. Latvijas robežu pārgāja ne tikai LPKŠ, bet arī Kaļiņinas apgabalam pakļautie kaujinieki. 1944. gada 21. maijā LPKŠ priekšnieks ziņoja 1. LPB štāba priekšniekam, ka Kaļiņinas apgabala partizānu vienības (*отряды*) būs pakļauti LPKŠ politiskajai vadībai.¹²⁵ Kaļiņinas apgabala, Ļeņingradas apgabala un daudzo specvienību partizānu desantēšana un iesūtīšana Latvijā 1944. gada pirmajā pusē liecināja, ka LK(b)P CK un LPKŠ kaujinieki bez „brālīgo kaimiņu apgabalu palīdzības” Latvijā nespēja nodrošināt sekmīgu Sarkanās armijas uzbrukuma virzīšanos uz priekšu, kā tas bija Ļeņingradas apgabalā un Baltkrievijā.

¹²⁰ Turpat, 15., 22.–23. lp.

¹²¹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 82. l., 205. lp.

¹²² LVA, 302. f., 5. apr., 60. l., 7. lp.

¹²³ LPKŠ priekšnieka A. Sproģa atskaite 1943. gada 2. decembrī.

¹²⁴ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 446. l., 23.–24. lp.

¹²⁵ A. Sproģa radiogrammas Burcevam. – LKM, 302. mape.

1. LPB darbības analizē atzīts, ka Latvijā var darboties labi konspirētas sīkas partizānu vienības, izvairoties no lielākām kauju operācijām un diversijām savu bāžu tuvumā.¹²⁶ Kā piemērs sīku grupu darbībai minēta Fjodora Larionova vienība „Liesma” 15 cilvēku sastāvā, kura darbojās Abrenes apriņķa Augšpils un Gauru pagastos un pēc 1943. gada 1. aprīļa kaujas tika sadalīta pa trīs cilvēkiem pie atsevišķiem zemniekiem.¹²⁷ Kaujinieku vienība nedrīkst pārsniegt 50–150 cilvēku, bet apakšgrupa – 7–10 cilvēku. Kaujinieku darbībai mazās grupās ir vienkāršāka pārvalde, produktu sagāde, rodas iespēja veikt akcijas, uzlabojas sakari grupā. Taču tajā pašā laikā kaujinieki visu laiku atrodas saspringtā stāvoklī. Pretinieks mazajām grupām uzspieda kaujas, efektīvi sakari 30 km attālumā no citām grupām iespējami tikai pa radio, nevarēja veikt plašas operācijas. Kaujinieku mazākās grupas un arī vienības vienā vietā atradās parasti divas nedēļas līdz vienam mēnesim,¹²⁸ bet kaujas laikā nepārtraukti pārvietojās. Tādējādi noteikt precīzas kaujinieku grupu un vienību atrašanās vietas būtu novadpētnieku uzdevums. Taču šī kaujinieku taktika vienlaikus liecināja, ka viņi bija kaujinieki, nevis partizāni, kurus atbalstīja tauta.

1943. gada 27. decembra operatīvajā ziņojumā CPKŠ ziņoja PSRS valdībai, ka no 1943. gada 12. decembra līdz 14. decembrim Tālās darbības aviācija (ADD) Latvijas teritorijā desantējusi 11 virsniekus un vienu radistu. Taču vēl vajadzētu desantēt 5373 maisus ar ieročiem, munīciju un pārtiku.¹²⁹ Apgādē tas daļēji tika izpildīts, jo Sarkanās armijas vadība tagad bija vitāli ieinteresēta kaujinieku darbībā.

Pēc P. Ratiņa un R. Šneidera atzinuma, 1942. gadā kaujinieki Latgalē varēja formēties no noņemtiem un cietumiem bēgļiem, bet Vidzemē tos varēja sameklēt tikai ar personisko kontaktu palīdzību. 1943. gadā Latgalē bez šiem iespējamajiem komplektēšanas avotiem bija arī bailes no iesaukšanas leģionā un evakuācijas, bet Vidzemē stāvoklis gandrīz nemainījās. „Daudzi slēpās, bet partizānos negāja,” 1945. gadā rakstīja P. Ratiņš un R. Šneiders.¹³⁰ 1944. gadā Latgalē un Vidzemē palielinājās to cilvēku skaits, kuri centās izvairīties no mobilizācijas. Vairākiem karagūstekņiem līdz 1944. gada pavasarim izdevās pārbēgt kaujiniekos no koncentrācijas noņemtiem, bet vēlāk arī no saimniekiem, jo viņus saimniecībās vairs neļāva paturēt. Taču ne P. Ratiņš, ne R. Šneiders, PSRS partizānu vadītāji Viduslatvijā 1942.–1944. gadā, neņēmas apgalvot, ka kaujinieku darbība Latvijā pārvērtusies par visas tautas partizānu kustību, kā rakstīts propagandas literatūrā. Cilvēki iestājās kaujiniekos galvenokārt dzīvības briesmu dēļ – mobilizācija, arests, nosūtīšana spaidu darbos, taču vietējie nekad nekļuva par kaujinieku vairākumu. To noteica arī kaujinieku statusa bīstamība.

No 2. LPB štāba priekšnieka Hermana Bendika (1911–1978) 1944. gada 11. septembra ziņojuma „Izlūkgrupas darbība 1943. gada 25. jūlijā – 1943. gada 16. oktobrī” redzams, ka šajā laikā no Baltkrievijas viņa vadībā uz Lubānu vietraudžos bija devusies 7 cilvēku grupa.¹³¹ 1944. gada 30. septembrī Lubānas grupā jau bija 19 cilvēki, no tiem četri kaujā krita, bet viens tika sagūstīts (Lagoškins). Par „Lubāniešu” dibinātājiem A. Groms pamatoti uzskatīja Hermani Bendiku, Vladislavu Bulānu (1916–1973) un A. Cvetkovu, lai gan arī no H. Bendika izlūkgrupas tikai divi izlūki atgriezās Baltkrievijā, Moročinskaja sādžā.

1944. gada 23. martā uz Višķu, Biķernieku–Izvaltas, Kalupes pagastiem nosūtīja kaujinieku vienību „Daugavietis” četrus cilvēku sastāvā – Kazimirs Meikšāns, Francis Rekšņa,

¹²⁶ Разработка теоретических вопросов ИЛПБ. – IVA, 302. f., 1. apr., 16. l., 12.–13. lp.

¹²⁷ Turpat, 14. lp.

¹²⁸ LZAA, 40. f., 5. apr., 19. l., 45. lp.

¹²⁹ Оперативная сводка ЦШПД от 27.12.1943. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 56. l., 86. lp.

¹³⁰ Практические вопросы. – IVA, 302. f., 2. apr., 25. l., 7. lp.

¹³¹ Komandieris H. Bendiks, komisāre Jātnieks, radists Bulāns, Priede, Stradiņš, Glišans, Jarbus (LZAA, 40. f., 5. apr., 30. l.).

A. Kokins S. Rubens, lai organizētu kaujiniekus. „1944. gada 10. jūlijā mēs pārgājām uz aktīvu darbību,” rakstīts grupas atskaitē, „un karojām ne tikai naktīs, bet arī pa dienām, paralizējot ceļus.”¹³² Vēlāk grupa papildinājusies līdz 23 cilvēkiem, kuri Leģiona uniformās, it kā ķemmējot mežus, ar ieročiem rokās devušies uz Rietumiem. Taču grupu atklāja, un partizāni bija spiesti slēpties un pārvietoties naktīs.¹³³ Izpildot pavēles, kaujinieku grupas 1943. gada beigās, 1944. gada sākumā centās pārbāzēties Latvijā.¹³⁴

Pēc 1. LPB 6. Burceva kaujinieku vienības atskaites 1944. gada 8. augustā, Sebežas bāzē 1944. gada sākumā bijuši 138 cilvēki, no kuriem V. Samsons uzdevis papildināt viņa vienības Latvijā. Taču, pirmkārt, ne visi cilvēki pēc pārbaudes izrādījušies derīgi par kaujiniekiem Latvijā. Bija vajadzīgi vietējie Latvijas cilvēki, taču starp 23 no Latvijas pienākušiem 20 (86,9 %) bija bēgļi no frontes vācu armijas daļām.¹³⁵ 1944. gada martā un vēlāk no minētās bāzes V. Samsona rīcībā nosūtīja septiņas vienības ar 102 cilvēkiem. Otrkārt, Latvijas robežas pāriešana arī 1944. gada sākumā bija grūta. 1944. gada 5. maijā izsūtītās Sorokina un Voiteševska grupas 24 cilvēku sastāvā bija uzdūrušās uz slēpņa, un atgriezās tikai deviņi cilvēki.¹³⁶ Treškārt, arī paša Ivana Burceva (1903–1955) grupa, kura bija 1944. gada 28. februārī izveidota no V. Samsona pirmās vienības 17 cilvēku sastāvā un devās Abrenes apriņķa virzienā, baidījās ieiet Latvijā. „Es negribēju vest vienību uz Latviju,” 1944. gada 5. augustā atskaitē rakstīja šīs vienības komandieris Ivans Burcevs, „jo vienības kaujas un politiskās spējas bija vājas un būtu tikai veltīgi zaudējumi.”¹³⁷ Taču, vēl nepārejot Latvijas robežu, vienībā bija krituši 13 un ievainoti 6 partizāni.¹³⁸ Turklāt 30 cilvēki slimojuši ar cingu, 15 – ar furunkulozi.¹³⁹ Ceturtkārt, Burceva vienības darbības rajonā „Latvijas virzienā aizgāja 2. Baltijas frontes štāba 7 specgrupas un viena specgrupa no 1. un 2. Baltijas frontes izlūkošanas daļas.”¹⁴⁰

LPKŠ 3. operatīvajā ziņojumā 1944. gada 11. janvārī minēta tikai V. Samsona vienības darbība. V. Samsona kaujinieku vienība arī ziņoja, ka „vācu sodu vienības kopā ar mobilizētiem policistiem un aizsargiem pastiprināti apsargā bijušās Latvijas robežas rajonu, acīmredzot lai nepieļautu kaujinieku ienākšanu no Osvejas rajona.”¹⁴¹ Divkārtējais V. Samsona štāba vienības mēģinājums ar 40 cilvēku grupu no Blontu rajona pārvietoties uz Lubānu (2. vienības bāze) beidzās neveiksmīgi pretinieka pastiprinātu slēpņu un patruļu dēļ. Abos gadījumos kaujinieki cīnījās ar ievērojamiem pretinieka spēkiem un, lai izvairītos no aplenkuma un liekiem zaudējumiem, bija spiesti atgriezties Blontu rajonā. Arī 3. partizānu vienība P. Pizāna (Zaļuma) vadībā, kura daļēji atradās Sarkanarmijas aizmugurē, cīnījās ar pretinieka slēpņiem un karaspēku.

Izpildot VK(b)P CK Politbiroja vadošo direktīvu „Tālāk uz Rietumiem” un CPKŠ pavēli par PSRS partizānu kustības pārcelšanu tālāk uz Rietumiem, LK(b)P CK operatīvā grupa izplānoja Austrumlatvijas, Ziemeļlatvijas, Viduslatvijas, Zemgales un Kurzemes partizānu

¹³² LZAA, 40. f., 5. apr., 42. l., 168.–174. lp.

¹³³ Turpat, 168.–178. lp.

¹³⁴ Ļeņingradas partijas arhīvs, O-116. f., 1. apr., 112. sainis, 1284. l., 1.lp. (Noraksts: LZAA, 40. f., 5. apr., 30. l.)

¹³⁵ Отчет о боевом действии VII партизанского отряда I ЛПБ в период с 1 марта – 21 июля 1944 года. – IVA, 302. f., 2. apr., 24. l., 1.–2. lp.

¹³⁶ Turpat, 2. lp.

¹³⁷ Turpat, 2. lp.

¹³⁸ Turpat. – 3. lp.

¹³⁹ Turpat, 4. lp.

¹⁴⁰ Turpat, 17. lp.

¹⁴¹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 449. l., 2. lp.

Сталин И. В.
Молотов В. М.
Маленков Г. М.
Андреев Ч. Я.
Короженков К. Е.
Щербаков А. В.
Бережнев Г. П.
Косигов

VI 85 c.

Сов. секретно

Экз. № 9.

СПРАВКА

численном составе партизанских отрядов по
состоянию на 7 января 1944 г.

№ пп.	Наименование областей.	Количество партизанских отрядов и групп	Численность.	Невооруженный резерв местного населения	Количество отрядов и групп с которыми имеется связь	Количество партизанских отрядов	Количество партизанских отрядов польских рации.
1	Карело-Финская С С Р	18	1510	491	18	31	18
2	Ленинградская обл.	116	20362	-	116	31	116
3	Эстонская ССР	18	178	-	8	18	8
4	Латвийская ССР	11	812	530	8	14	8
5	Литовская ССР	50	1498	524	41	18	41
6	Калининская обл.	57	7448	-	57	21	57
7	В С С Р	693	120288	123420	693	124	693
8	У С С Р	147	25444	50000	147	118	147
9	Крымская АССР	6	3557	-	6	6	6
В о с е г о :		1116	181392	174965	1089	426	1089

Примечание: Данные по Украинскому Штабу партизанского движения взяты по состоянию на 10 декабря 1943 г.

Кроме этого вышло в Советский тыл и соединилось с частями Красной Армии:

47 бригад, 51 отряд и 14 групп общей численностью 522854

Зам. Начальника Центрального
Штаба партизанского движения при Ставке
Верховного Главнокомандования

П о л и о в н и к

Наумов

(И. Наумов)

PSRS Augstākā virspavēlnieka mītnes CPKŠ priekšnieka vietnieka pulkveža Ivana Naumova izziņa VK(b)P CK Politbirojam par PSRS partizānu skaitu 1944. gada 7. janvārī (KVSPVA, 69. f., 1. apr., 23. l., 12. lp.)

kustības centrus.¹⁴² Saņēmis LPKŠ rīkojumu savu štābu un vienību pārvietot Latvijā uz Mālpils–Liepnas mežiem, V. Samsons 1943. gada 4. augustā ziņoja A. Sproģim, ka paredzamas lielas grūtības, ar kājām, bez produktiem, pārvarot lielus attālumus. „Tādu spēku pārsviešana pretīniekam nepaliks nezināma.”¹⁴³ LPB 1. vienībā 1944. gada marta sākumā kopā bija 350 cīnītāju.¹⁴⁴ Visi kaujinieki bija pakļauti LPKŠ. Štābam kā Sarkanās armijas sastāvdaļai 1944. gada vasarā bija savs armijas karaspēka daļas numurs – 196672.¹⁴⁵ Pulkvedis A. Sproģis bija šīs karaspēka daļas komandieris, apakšpulkvedis Mihelsons – štāba priekšnieks, bet gvardes pulkvedis Kusiņš – personāldaļas vadītājs.

Pēc Olgas Augustes (1896–1973) domām, Latvijā 1941.–1945. gadā bija iesūtīti ap 700 kaujinieku. Liela daļa iesūtīto partizānu bija arī komjaunieši – ap 100 cilvēku (10–15 %). Visas kaujinieku vienības Latvijā 1944. gadā ieradās no Baltkrievijas un Krievijas un neviena neizveidojās uz vietas. 1943. gada otrajā pusē, 1944. gadā un 1945. gada sākumā līdzās iesūtīšanai cauri fronteī paplašinājās kaujinieku, ieroču un munīcijas aviodesantēšana.

Kaujinieku darbības veidu Latvijā 1942. gada beigās un 1943. gada pirmajos trīs ceturkšņos noteica, pirmkārt, tautas noskaņojums pret vācu okupāciju. Pēc mobilizācijas sākuma 1943. gada pavasarī tas vēl pasliktinājās. Taču iedzīvotāju lielākā daļa neatbalstīja PSRS partizānus arī 1944. un 1945. gadā. Otrkārt, Latvijas robežas dziļā apsardzība un iedzīvotāji panāca, ka Latvijā iesūtītie un desantētie kaujinieki pazuda vai nepilnā sastāvā atgriezās „lielajā zemē”. Treškārt, Krievijas un Baltkrievijas kaujinieku vienību bāzes bija ne tikai Maskavas sagatavoto kaujinieku atbalsta punkti, bet kļuva arī par pieturas vietām PSRS okupācijas administrācijas nosūtīšanai uz Latviju. PSRS kaujinieki 1944. gadā iekļāvās PSRS okupācijas administrācijā.

3. Krievu kaujinieki

Kaujinieki un viņu komandieri Latvijā bija iesūtīti šim uzdevumam speciāli apmācīti, organizēti, apbruņoti un algoti. Taču būtu nepareizi domāt, ka kaujiniekiem Latvijā nebūtu nekādu etnisku vai politisku atbalstītāju. Sociālo apstākļu ietekme vairāk jūtama Austrumlatvijā, kur dominēja zemnieku sīksaimniecības, mazāka paļāvība uz pašu spēkiem, bet iesakņojusies lielāka cerība visu sagaidīt no augšas. Austrumlatvijā arī dzīvoja 17. gadsimtā no vajāšanām iebēgušie vecticībnieki un 19. gadsimtā šeit Krievijas impērijas iepludinātie krievi. Krievu vecticībnieku un pareizticīgo krievu vidū 1941.–1945. gadā norisinājās nozīmīgs vērtību pārvērtēšanas process, kuru centās izmantot kā Vācija, tā Latvijas pašpārvalde un PSRS.

VK(b)P CK Aģitācijas un propagandas nodaļa uzskatīja, ka Vācijas–PSRS kara laikā PSRS krievu partizāni cīnījušies tikai par padomju varu un boļševiku partiju, taču patiesībā austrumslāvu tautu un viņu konfesiju attiecības pret Vācijas armiju un tās okupācijas varu bija sarežģītas. Pirmkārt, rietumnieciski orientētajā sabiedrības daļā naidis pret boļševikiem par viņu nodarījumiem, atsavinot privātīpašumu (atkulakojojot), liedzot reliģiju un vārda brīvību un tamlīdzīgi, bija lielāks nekā viņu tradicionālā pretrietumnieciskā orientācija. Par krievu tautas visai kritisko attieksmi pret PSRS liecina Krievijā nekad neredzēti lielais militāro kolaborantu skaits – ap 1,5 miljoni.¹⁴⁶ Daļa šīs sabiedrības bija gatava ar ieročiem rokās cīnīties

¹⁴² Samsons V. Partizānu kustība Ziemeļlatvijā.. 72. lpp.

¹⁴³ Входящие шифротелеграммы. Шифровка № 235–236. – LVA, 302. f., 4. apr., 3. l., 36.–37. lp.

¹⁴⁴ Samsons V. Partizānu kustība Ziemeļlatvijā.. – 147. lpp.

¹⁴⁵ Списки партизан направленных на работу в НКВД, прокуратуру и спецсвязь, август 1944. – LVA, 302. f., 2. apr., 85. l., 16. lp.

¹⁴⁶ Александров К. М. Против Сталина. Сборник статей и материалов. – СПб, 2003.

pret boļševikiem. Nevis „maza saujiņa”, bet apmēram 1,5 miljoni krievu ķērās pie ieročiem, lai Krievijas Atbrīvošanas armijas rindās (KAA) un citās vienībās cīnītos pret boļševikiem. Arī Latvijā KAA rindās, kuras komplektēšanai darbojās punkti visos Latgales apriņķu centros,¹⁴⁷ iestājās vairāki simti krievu, bet sešos krievu policijas bataljonos vairāk nekā tūkstotis vīru. Uz Krievijas okupēto daļu devās vairāki desmiti Latvijas pareizticīgo garīdznieku.¹⁴⁸ Taču Vācijas Drošības dienests, no vienas puses, pieļaujot krievu, tāpat kā citu tautu nacionālos formējumus cīņai pret boļševikiem, sevišķi sākot ar 1943. gadu, no otras puses, nepieļāva viņu nekontrolētu nacionālo organizāciju un militāro formējumu darbību.¹⁴⁹ Otrā, acīmredzot lielākā, krievu sabiedrības daļa kā parasti atturējās no aktīvas piedalīšanās politikā un nogaidīja. Trešā, mazākā daļa, sevišķi tā, kas bija sadarbojusies ar boļševikiem, balstoties arī uz Krievijā tradicionāli sludināto naidu pret Rietumiem un nacionālo jūtu vadīti, piedalījās cīņās pret Vācijas armiju vai vismaz šo cīņu atbalstīja. To veicināja arī 1941.–1945. gadā veiktā visai diferencētā politika pret Austrumeiropas tautām, mazāk sodot PSRS impērijā mazintegrētas tautas,¹⁵⁰ bet nežēlīgāk sodot impērijas pamattautu – krievus.

Kaujinieku darbības izplatību Latvijā 1941.–1945. gadā ievērojami ietekmēja iedzīvotāju sastāva demogrāfiskais sastāvs un politiskās demogrāfiskās izmaiņas 1941.–1942. gadā. Pirmkārt, tuvojoties Vācijas armijai, Latviju atstāja ap 50 000 Latvijas iedzīvotāju, to vidū ap 12 000 latviešu, no kuriem lielākā daļa bija boļševistiski indoktrinēta un varēja atbalstīt PSRS partizānus. Otrā politiski demogrāfiskā izmaiņa bija ap 10 000 bijušo padomju aktīvistu nošaušana un vēl citu vairāku tūkstošu ieslodzīšana cietumos un nometnēs vai izsūtīšana no partizānu darbības rajoniem. Trešā politiski demogrāfiskā izmaiņa 1941.–1942. gadā bija frontes bēgļu un vēlāk piefrontes rajonu iedzīvotāju evakuācija no Krievijas un Baltkrievijas uz Latviju. Ceturtais demogrāfiskais elements bija Sarkanarmijas gūstekņi – Sarkanās armijas milzīgo zaudējumu rezultāts –, par kuriem arī šodien Krievijas oficiālā historiogrāfija klusē, bet raksta drošākie autori, kuru darbus izdod tikai 200 eksemplāros. Pēc šo krievu pētnieku domām, 1941. gadā Sarkanarmija zaudēja trīs miljonus cilvēku vai 99 % no sava sastāva Ziemeļrietumfrontē, bet kopējie zaudējumi (krituši, ievainoti, bez vēsts pazuduši un krituši gūstā) Vācijas–PSRS kara laikā bija ap 10 miljonu (46. tabula).

46. tabula

Sarkanarmijas zaudējumi 1941.–1945. gadā¹⁵¹

		Milj.	%
1	1941.	3	28,5
2	1942.	3	30,9
3	1943.		21,6
4	1944.	4	10,0
5	1945.		
Kopā		10	100

¹⁴⁷ Latvijā pastāvēja seši KAA karavīru vervēšanas punkti – Daugavpilī, Ludzā, Rīgā, Abrenē, Rītupē un Kārsavā.

¹⁴⁸ Strods H. Metropolīts Augustīns Pētersons. 1873.–1955. – Rīga, 2005. – 170.–172. lpp.

¹⁴⁹ Боярский В. Партизанство вчера, сегодня, завтра. – Москва, 2002. – С. 237; Сообщения о действиях польских националистических организаций против Красной Армии и их связями с немцами. – Krievijas Valsts kara arhīva Sevišķā arhīva nodaļa (turpmāk – KVK SA), 504. kf., 1. apr., 14. l., 3.–4. lp.

¹⁵⁰ Рыбаковский Л. Л. Людские потери России в войне 1941–1945 г. – Москва, 2000. – С. 41.

¹⁵¹ Рыбаковский Л. Л. Людские потери России.. – С. 36.

Pēc vācu vēsturnieku pētījumiem (Hofmaņa darbs Minhenē), gūstā nonāca 5 240 000 sarkanarmiešu. Vācijas politika pret Sarkanarmijas gūstekņiem, kuri līdz 1941. gada beigām bija jau trīs miljoni, sākotnēji balstījās uz jau 1941. gada 12. maijā apstiprinātajiem noteikumiem, kā apieties ar Rietumos sagūstītajiem karavīriem. Tie paredzēja iespēju šos gūstekņus nodarbināt grupās pa 20 cilvēkiem (1942. g. 1. 04), ļaujot piekopt savus reliģiskos kultus.¹⁵² Pēc Vācijas un PSRS kara sākuma publicētie apiešanās noteikumi ar karagūstekņiem pirmām kārtām regulēja karagūstekņu apbedīšanas kārtību.¹⁵³ 1942. gada 24. martā publicēti noteikumi „Par apiešanos ar karagūstekņiem”. „Boļševisms ir nacionāl-sociālistiskās Vācijas nāvīgs ienaidnieks (*der Todfeind*)”, teikts noteikumu ievadvārdos un sākumā. „Padomju karavīrs vispirms uzskatāms kā boļševisma nesējs.” Tālāk gan minēts, ka „atriebības pasākumus aizliegts īstenot”,¹⁵⁴ taču gūstekņu mērdēšana badā gūstekņu nometnēs arī Latvijā – Salaspilī (trīs nometnes), Jelgavā, Rēzeknē un Liepājā – liecināja, ka iekarotāji drīzāk turējušies pie apiešanās noteikumu pirmajos teikumos minētās domas. Vēl vairāk to pastiprināja 1943. gada 4. aprīļa noteikumi par karagūstekņu nošaušanu, ja konstatētas gūstekņu intīmās attiecības vācietēm.¹⁵⁵

1942. gadā Vācijas okupācijas vara turpināja izrēķināties arī ar bēgļiem, kuri centās doties uz Krieviju, bet bija palikuši Latvijas teritorijā, ar Sarkanās armijas karavīriem, ebrejiem, padomju aktīvistiem. 1942. gada 3. aprīlī Rīgā Rīcības grupa A veica akciju pret kaujinieku atbalstītāju grupu, arestējot ap 200 personas, to skaitā izbēgušos karagūstekņus. Šī grupa atbalstīja PSRS izpletņlēcējus un partizānus, Sarkanās armijas gūstekņus, izplatīja komunistiskus materiālus, plānoja veikt atentātus pret latviešu un vācu vadošajām personām, veikt sabotāžas aktus, vākt ieročus un munīciju. Arestēts arī viens radists un atņemtas 2000 RM.¹⁵⁶

Pēc Vācijas okupācijas pārvaldes datiem, 1942. gada 20. aprīlī Latvijā bija 155 399 Sarkanarmijas gūstekņu. 7635 (4,9 %) no tiem bija slimi, ievainoti vai bezspēcīgi sliktu apstākļu dēļ nometnēs un nevarēja domāt par bēgšanu uz Austrumiem (47. tabula). Ap 80 % gūstekņu bija nometināti gūstekņu nometnēs Rīgā (*Stalag* 350), Jelgavā (*Stalag* 340), Rēzeknē (*Stalag* 347), kā arī Liepājā (*Dulag*) un šo ieslodzījuma vietu nodaļās. Pēc Vācijas datiem, 1942. gada 20. aprīlī 13 396 gūstekņi (8,6 %), bet pēc Latvijas datiem 1942. gada 5. augustā – 32400 gūstekņi (49. tabula) bija bez apsardzes nodoti lauku saimniecībām „atbarošana”. Rodas jautājums, kāpēc gūstekņi, būdami uz brīvām kājām, tikai kādi 5 % (ap 1000) aizbēga galvenokārt kara pēdējos mēnešos pie PSRS partizāniem. Iespējams, tāpēc, ka gūstekņi, tāpat kā vietējie iedzīvotāji, 1942.–1945. gadā par kaujinieku darbību Latvijā nekā nezināja vai arī pamatoti baidījās no padomju sodiem – nošaušanas, soda bataljoniem un Gulaga.¹⁵⁷

Iedaļā „Pirmie tautas atriebēji” V. Samsons visai tuvu īstenībai rakstīja, ka kaujinieku pulkus papildināja ielenkumā nokļuvušie sarkanarmieši, jūrnieki un aktīvistī, kuri centās atkāpties¹⁵⁸ vai arī nevēlējās atkāpties un palika pie radiem, tautiešiem (piem., Audriņos u. c.).

¹⁵² Religionsübung der Kriegsgefangenen 12.05.1941. – KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 5. l., 1.–4., 6. lp.

¹⁵³ Beerdigung gefallenen oder verstorbenen feindlichen Kriegsgefangenen 29.07.1941. – KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 5. l., 7.–9. lp.

¹⁵⁴ Behandlung sowjetischen Kriegsgefangenen. 24.03.1942. – KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 5. l., 11.–17. lp.

¹⁵⁵ Verkehr sowjetischen Kriegsgefangen mit deutschen Frauen. – KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 5. l., 42. lp.

¹⁵⁶ Meldungen aus den Besetzten Ostgebieten Nr. 3. Berlin, 15.05.1942. – KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 10. l., 21. lp.

¹⁵⁷ Ērglis Dz. „Dzimtenes nodevēju” traģēdija // Mājas Viesis. – 2005, 22. jūlijs. – 19. lpp.

¹⁵⁸ Samsons V. Kurzemes partizāni.. – 49., 56. lpp.

Nodarbināto un slimo Sarkanarmijas karagūstekņu skaits Latvijā
1942. gada 20. aprīlī¹⁵⁹

		Skaits	Skaits kopā	%
1.	Nodarbināti:			
	a) lauksaimniecībā	13 396	16 785	10,8
	b) meža darbos	2894		
	c) kūdras purvos	495		
2.	Slimi vai bezspēcīgi:			
	a) ievainoti	1797	7635	4,9
	b) slimi	2667		
	c) bezspēcīgi	3171		
3.	Speciālisti:			
	a) virsnieki	2695	3 484	2,2
	b) ārsti	131		
	c) feldšeri	203		
	d) sanitāri	455		
Kopā			27 904	17,9

Lai risinātu Sarkanarmijas gūstekņu izvietošanu un ierobežotu izbēgšanu, 1942. gada 17. jūlijā Vācijas Valsts drošības policija nolēma ierīkot nometnes 2000–5000 gūstekņiem Baltijas jūras salā, kura būtu katrā laikā sasniedzama ar kuģi. Igaunijas Drošības palīgdienesta priekšnieks majors Meri šim nolūkam ieteica izmantot divas Pokri salas, kurās varētu novietot Baltijas vietējo tautu gūstekņus (*Ehrenhäftlinge*).¹⁶⁰

Pēc Vācijas Drošības policijas datiem, no darba vietām 1942.–1943. gadā izbēga 70–90 karagūstekņu, no kuriem apmēram trešdaļa tika nošauta (48. tabula).

Izbēgušo Sarkanarmijas gūstekņu aizturēšana Latvijā 1942.–1943. gadā¹⁶¹

Nr.p.k.	Aizturēti	Nošauti	Datums
1	68	22 (32,3 %)	1943. gada 3. marts
2	93	27 (29 %)	1942. g. 13. septembris

Līdz ar Vācijas un PSRS kara svaru kausu nosvēršanos PSRS pusē, arī daļa Sarkanarmijas gūstekņu cerēja savu vainu – bez pretošanās padoties – izpirkt, iestājoties kaujiniekos. Taču līdz ar gūstekņu bēgšanu no zemnieku saimniecībām palielinājās gūstekņu apsargāta izmantošana aizsardzības būvēs un samazinājās lauksaimniecībā nodarbināto pat līdz 18,8 % (49. tabula).

Karojošo valstu specdienesti parasti atbalstīja savus izbēgušos karagūstekņus,¹⁶² taču Sarkanarmijas gūstekņi zināja, ka PSRS reti piedeva gūstu (dzimtenes nodevība), kaut arī viņi nebija vainīgi sagūstīšanā. Lai sodu mīkstinātu, gūstekņi mēģināja iestāties kaujiniekos.

1944. gada sākumā kaujinieku komplektēšanai Latvijā izmantoja arī Sarkanās armijas karagūstekņus, „zaļos legionārus” un nedaudzus vietējos. 1. LPB 2. vienības komisārs Dergačs „Atskaitē par partizānu veikto darbu 1942. g. oktobris – 1944. gada 29. jūlijs”

¹⁵⁹ Berichte über lettische Landwirtschaft. – VFA, R-92. f., 976. l.

¹⁶⁰ KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 8. l., 1.–6. lp.

¹⁶¹ KVFA, P-9401. f., 2. apr., 141. l., 16.–18. lp.

¹⁶² Lielbritānijas Speciālo uzdevumu pārvaldes vienība M I, 9.

**Latvijas lauksaimniecībā nodarbinātie Sarkanarmijas gūstekņi
(1941–1944)¹⁶³**

Nr.p.k.	Gads	Skaits	%
1	1941	32 400	100,0
2	1942. g. 5. aug.	32 400	100,0
3	1943. g. 28. aug.	17 796	54,9
4	1943. g. 10. dec.	6000	18,5

rakstīja, ka 2. vienība kopš 1943. gada beigām palielinājusies līdz 198 cilvēkiem, galvenokārt no krievu karagūstekņiem un leģionāriem.¹⁶⁴ Taču Krievijas un Baltkrievijas teritorijā Sarkanarmijas dezertierus varēja sagaidīt trejāds liktenis – nošaušana uz vietas (spiegi), nosūtīšana uz Sarkanās armijas aizmuguri (nedrošie) un uzņemšana partizānos (līdz 20 %). Taču arī no šiem 20 %, nerunājot par „nedrošajiem”, liela daļa vēlāk tika nosūtīti uz soda bataljoniem vai Gulaga koncentrācijas nometnēm. Kaujinieku Kurzemes vienības komandieris apakšvirsnieks Vladimirs Semjonovs savā pārskatā par vienības darbu no 1944. gada oktobra līdz 1945. gada maijam rakstīja: „Vienībā ieradās galvenokārt Sarkanarmijas gūstekņi, mazāk leģionāri, jo viņi ne sevišķi simpatizēja padomju varai un tāpat uzskatīja par labāku sēdēt mežā.”¹⁶⁵

Vācijas–Padomju Savienības kara otrajā pusē Latvijā iepludinātās kaujinieku organizatoru grupas būtiski nepalielinājās ne ar cerētajiem Latvijas darbaļaudīm, ne ar vietējiem krieviem, Sarkanarmijas gūstekņiem, vlasoviešiem, „zaļajiem leģionāriem”. Tas liecināja, ka kaujinieki līdz pat kara beigām nebija atraduši cerēto atbalstu Latvijas iedzīvotāju vidū. Ne VK(b)P CK, ne LK(b)P CK, ne CPKŠ, ne LPKŠ arhīvos nav saglabājusies neviens lūgums – pat ne no Latvijas 1941. gada aktivistiem – brīvprātīgi iestāties PSRS partizānos. Vienīgais no Latvijas bēgļiem, kurš brīvprātīgi gribēja iestāties partizānos, bet tā arī neiestājās, bija rakstnieks Jānis Niedre (1909–1984). 1943. gada 23. martā pēc Arvīda Pelšes kritikas par J. Niedres it kā nacionālistiskiem darbiem viņš rakstīja J. Kalnbērziņam: lūdzu laidiet mani partizānu nodaļā.¹⁶⁶ J. Niedre gribēja iestāties partizānos, t. i., doties pašnāvībā, lai pierādītu A. Pelšem savu boļševika pārliecību, kas atšķiras no A. Pelšes boļševika pārliecības. Taču starp Latvijas krieviem brīvprātīgo netrūka.

Attieksmi pret kaujiniekiem ietekmēja arī Vācijas armijas specdienestu rīcība. Pirmajos divos gados sagūstītos partizānus pēc īsas nopratināšanas parasti nošāva. Tikai 1943. gada 5. oktobrī iznāca pavēle „Izturēšanās pret sagūstītajiem bandītiem”, kurā noteica tos uzskatīt par izlūkinformācijas avotu. Vācijas militāristi izvairījās arī no cīņām mežos, pat slēpņus ierīkojot tikai apdzīvotās vietās, tādējādi radot sarežģījumus vietējiem iedzīvotājiem. Turklāt Vācijas militāristi izmantoja kaujinieku apmetnes savu jauno armijas lidotāju apmācībai kā bumbošanas poligonus, lai gatavotos cīņām Rietumos, kas radīja PSRS iedzīvotāju sašutumu. Tādējādi Vācijas armijas un specdienestu vadības taktika pret kaujiniekiem izrādījās nepareiza.

¹⁶³ Latvijas Drošības policijas un SD ziņojums par noskaņojumu 1943. g. 1. aprīlī. – LVVA, P-32. f., 1. apr., 39. l., 101.–108. lp.

¹⁶⁴ LVA, 302. f., 2. apr., 19. l., 21.–22. lp.

¹⁶⁵ «Следовательно предполагали отсидеться в лесу.» (PSRS AM GIP arhivs, 8711. f., 1. apr., lietas numura nav, 193. lp.)

¹⁶⁶ LVA, 101. f., 5. apr., 5. l., 2. lp.

Līdz 1943. gada sākumam „aizmugurniekus” kaujiniekos neuzņēma, bet 1943. gadā vietējos „jaunos” pēc rūpīgas politiskās pārbaudes, kas ilga mēnešiem, ļoti nelielā skaitā sāka uzņemt kaujiniekos. PSRS līdzās bēgļiem, kuri bija iekļauti kaujiniekos, arī atsevišķu pagastu un pilsētu iedzīvotāji Austrumlatvijā iesaistījās kaujiniekos Baltkrievijas teritorijā. Bez jau minētajiem 40 Landskoronas iedzīvotājiem uz „partizānu zemi” 1942. gadā pārgāja 134 Daugavpils iedzīvotāji, iestājoties Žukova brigādes Čapajeva partizānu vienībā.¹⁶⁷ 1. LPB komisārs J. Rikters atskaitē LPKŠ priekšniekam pulkvedim A. Sprogim 1944. gada 26. augustā rakstīja: „Vairums jauno nāca no Latgales, kur attiecības starp krieviem un latviešiem bija ļoti asas, uz latvieti skatījās kā uz ienaidnieku.”¹⁶⁸ Nepatikas cēlonis bija latviešu cenšanās iegūt neatkarību, bet krievi vēlējās pievienoties savai „lielajai dzimtenei”, lai kāda tā arī nebūtu.

LPKŠ ziņoja, ka dezertēšana 1943. gada beigās sevišķi plaši aptvērusi Latvijas krievu vienības. Daugavpilī dislocētā 314. krievu sardzes bataljona pārbēdzējs 1. partizānu vienībā ziņoja, ka bataljonā ir 650 vīru, no kuriem pēdējā laikā dezertējuši 74 vīri (11,4%). No Sebežā izvietotā 283. krievu bataljona dezertējuši jau 150 vīri. Visos trijos krievu sardzes bataljonos (314., 283., 315.) komandieri bija krievu virsnieki. Taču, palielinoties dezertēšanai, viņu vietā iecelti vācu virsnieki.¹⁶⁹ Uz dokumenta CPKŠ Izlūkošanas daļas darbinieks uzrakstījis rezolūciju: „Svarīgi.” Taču starp dezertieriem bija arī Ludzas abvēra skolā un citur sagatavotie vācu izlūki.

1943. gada 10. novembrī LPKŠ uzdeva kaujinieku vienībām: „Starp jaunajiem, visai iespējams, ir izlūki un provokatori, veidojiet rezerves bāzes un grupas.”¹⁷⁰ Taču krievu dezertierus partizānos pieņēma. „No Rīgas ieradās 17 karagūstekņi, drīzumā atvedīs vēl 20 cilvēku. No viņiem izveidosim vienību,” 1943. gada 30. novembrī V. Laiviņš ziņoja A. Sprogim.¹⁷¹ 1943. gada novembra pēdējās dienās Latvijas partizānu brigādes 1. vienībā ar ieročiem ieradās karaspēka daļas trīs turkmēņu rotas karavīri, kuri bija nodarbināti dzelzceļu un šoseju remontdarbos Rēzeknes apkārtnē. Kopā šajos darbos, pēc pārbēdzēju datiem, strādājuši 240 karavīri – kazahi, tadžiki, kirgīzi, uzbeki un tatāri, kuri pārvietoti no Gatčinas pie Ļeņingradas.¹⁷² Arī Latgales krievi, tuvojoties frontei, vairāk simpatizēja kaujiniekiem.

Ludzas apriņķa policijas priekšnieks 1944. gada 21. martā rakstīja Pašpārvaldes iekšlietu ģenerāldirektoram: „Ludzas apriņķī vecticībnieki visumā ir vai nu paši bandīti, vai arī viņus atbalsta un līdzjūt. Es nekļūdīšos, ja apliecināšu, ka 80% vecticībnieku ir boļševiku vai bandītu pusē.”¹⁷³

Tuvojoties Sarkanajai armijai, arvien lielāka daļa krievu tautības iedzīvotāju nostājās PSRS kaujinieku pusē. 1944. gada 21. augustā Ludzas apriņķa policijas priekšnieks ziņoja Pašpārvaldes iekšlietu ģenerāldirektoram, ka vecticībnieku lielākā daļa nostājas kaujinieku pusē un pat traucē viņu apkarošanu.¹⁷⁴

Arī Kocēnu un Pededzes pagastā¹⁷⁵ 1944. gada 29. maijā 1. LPB F. Sidorova grupa gala ziņojumā rakstīja: „Iedzīvotāju vidū bija liels fašistu slānis: aizsargi un citas fašistiskās

¹⁶⁷ Выписка из архива о партизанах прибывших из Даугавпилса в п/о Чапаева (Бригада Жукова). – LZAA, 40. f., 5. apr., 44. l., 67.–83. lp.; Прибывшие из Даугавпилса в п/о им. Котовского и Клементьева (Бригада Жукова). – LZAA, 40. f., 5. apr., 84.–94. lp.

¹⁶⁸ LVA, 302. f., 2. apr., 16. l., 40. lp.

¹⁶⁹ Разведдонесение № 39 (№ 06840). – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 988. l., 60. lp.

¹⁷⁰ LZAA, 40. f., 7. apr., 26. l., 133. lp.

¹⁷¹ LVA, 101. f., 6. apr., 21. l., 57. lp.

¹⁷² Разведдонесение № 26 (№ 00687), 12. XI 1943 – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 45. lp.

¹⁷³ KVSPVA, P-69. f., 1. apr., 29. l., 196. lp. otrā puse.

¹⁷⁴ KVSPVA, 40. f., 5. apr., 39. l., 71. lp.

¹⁷⁵ Dokumentā „Pedeskoj volostj”.

personas. (...) Krievu iedzīvotāji skatījās uz latviešiem kā uz saviem ienaidniekiem. Latviešu iedzīvotāji [PSRS] partizānus uzskatīja tikai par krievu parādību.”¹⁷⁶

Kaujinieku nacionālajam sastāvam Latvijā pievērsīsimies vēlāk, taču, spriežot pēc atsevišķu vienību pārskatiem, ar retiem izņēmumiem tas pārsvarā bija krieviskāks nekā „latviešu nacionālajā vienībā” Sarkanajā armijā (50. tabula). 1944. gada vasarā LPKŠ sastādīts 297 ierindnieku sastāvs, minot pilnus vārdus un uzvārdus. Šajā sarakstā 57 (19,2 %) ierindnieku bija ar latviešu vārdiem un uzvārdiem.¹⁷⁷

Jāpiekrīt LK(b)P CK operatīvās grupas pilnvarotajam Ludzas apriņķī un Kravčenko kaujinieku vienības komisāram Pāvelam Čerkovskim, ka lielākā kaujinieku skaita cilme atradās Ludzas vai Abrenes apriņķī.¹⁷⁸ Pat pēc mobilizācijas sabotieru un dezertieru pieplūduma latviešu skaits, kā redzēsim, PSRS partizānos bija 27–32 %.

Raksturīgi, ka Sarkanarmijas 43. gvardes latviešu strēlnieku divīzijā bija tikai ap 9 % zemnieku – laikā, kad Latvijā bija ap 64 % zemnieku. Ebreju skaits Latvijā bija 5 %, bet šajā divīzijā bija 17% ebreju. Arī 308. latviešu strēlnieku divīzijā 1944. gada 11. jūlijā 2656 (36,3 %) kareivju bija latvieši (50. tabula).

50. tabula

Sarkanās armijas 308. latviešu strēlnieku divīzijas nacionālais sastāvs 1944. gada 10. jūlijā¹⁷⁹

Nr.p.k.	Tautības	Skaits	%
1	Krievi	3495	47,75
2	Ukraiņi	166	2,2
3	Baltkrievi	67	0,9
4	Ebreji	569	7,8
5	Tatāri	136	1,85
6	Latvieši	2656	36,3
7	Citas tautības	230	3,2
Kopā		7319	100,0

Arī krievu un latviešu kaujinieku vienību attiecības, kā minēts, sevišķi Lubānā, nebija teicamas. „Ļoti daudz, galvenokārt krievu vienības darbības rajonā, kaitēja specgrupas komandieris Panovs ar savu un savas grupas nepareizo rīcību. Tā, piemēram, Panovs un viņa grupas locekļi atklāti stāstīja, ka 1. brigādes vadībā latvieši, 1. vienības vadībā arī latvieši un ka krieviem tur neesot ne ko darīt, ne meklēt, latvieši nodošot krievus utt.”¹⁸⁰ Tāpat kā Lielbritānija cīņai pret Vāciju iesaistīja Francijā ap Lilli dzīvojošos poļus,¹⁸¹ izmantojot viņu nacionālās jūtas, PSRS vadība šim nolūkam izmantoja Latgales krievus. Psiholoģiski tas arī saprotams, jo ārzemēs dzīvojošie savas tautas nacionālās problēmas uztver krasāk nekā dzimtenē dzīvojošie tautieši.

¹⁷⁶ Отчет о боевом действии и политмассовой работе партизанского отряда. Сидоров 1 ЛПБ. 27 V – 27 VIII 1944 г. – LVA, 302. f., 2. apr., 23. l., 1. lp.

¹⁷⁷ Список рядового состава ЛШПД. – LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 211.–220. lp.

¹⁷⁸ LZAA, 40. f., 5. apr., 39. l., 178. lp.

¹⁷⁹ LVA, 301. f., 3. apr., 84. l., 7. un nāk. lp.

¹⁸⁰ LVA, 302. f., 2. apr., 16. l., 54. lp.

¹⁸¹ Макензи У. Секретная история УСО. – С. 394.

Ar Ā. Hitlera 1943. gada 14. februāra pavēli Nr. 4. vācu karaspēkam, „plānveidīgi atkāpjoties” no šiem rajoniem, tāpat kā no partizānu aptvertajiem novadiem, jāizved visi iedzīvotāji.¹⁸²

Zināmu cilvēku bāzi kaujiniekiem veidoja no Krievijas un Baltkrievijas pierobežas partizānu darbības rajoniem uz Latviju evakuētie iedzīvotāji, no kuriem daļai varēja būt sakari ar partizāniem. Krievijas un Baltkrievijas civilpersonas, kas Latvijā ieradās no PSRS teritorijas, dalījās divās grupās – bēgļos un evakuētajos. Bēgļi pa lielākai daļai bija atstāti pašapgādei, bet evakuētajiem bija paredzēts izsniegt apģērbu, apavus un mazgāšanas līdzekļus.¹⁸³ 1944. gada pavasarī Latvijas apriņķos bija 155 624 krievu bēgļi un evakuētie.

51. tabula

**Krievijas un Baltkrievijas bēgļi un evakuētie iedzīvotāji Latvijā
1944. gada 17. maijā (izņemot Rīgu)¹⁸⁴**

Nr.p.k.	Apriņķi	Skaitis
1	Abrene	952
2	Bauska	6958
3	Daugavpils	11 739
4	Kuldīga	7391
5	Aizpute	5250
6	Ilūkste	5992
7	Jēkabpils	9885
8	Liepāja	6409
9	Ludza	735
10	Jelgava	15 145
11	Madona	17 189
12	Rīgas apr.	15 189
13	Rēzekne	7800
14	Talsi	6252
15	Valka	6803
16	Cēsis	9556
17	Tukums	9956
18	Ventspils	3414
19	Valmiera	11 705
Kopā		155 624

51. tabulā redzam, ka Krievijas pierobežas apriņķos Abrenē un Ludzā bija novietoti 1687 (1 %) bēgļi, kaut arī, proporcionāli izvietojot, bija jābūt 10,5 % bēgļu. Tas liecina, ka minēto bēgļu izvietojumā padomju partizānu mazāk skartos apriņķos bija ievērota zināma pretpartizānu aizsardzība. Taču Krievijas bēgļus ātri reevakuēja uz Krieviju.

Pēc 1944. gada 1. septembra oficiālajiem datiem, četros Latvijas dienvidaustrumu apriņķos bija 4476 evakuētie, taču vairumā sievietes ar bērniem un vecāki vīrieši vai

¹⁸² Антипартизанская война 1941–1945. – Москва, 2005. – С. 71.

¹⁸³ Richtlinien für die russische Evakuierten. – LVA, 70. f., 3. apr., 86. l., 82.–96. lp.

¹⁸⁴ LVA, 69. f., 1.a apr., 16. l., 118. lp ar otro pusi.

pusaudži,¹⁸⁵ jo vīrieši bija frontē. Arī Kurzemē no „Sarkanās bultas” 293 partizāniem 138 bija karagūstekņi (47,1 %), 83 – bijušie latviešu legionāri (28,3%), 48 – Krievijas un Baltkrievijas evakuētie iedzīvotāji (16,4 %), 23 (7,8 %) – vietējie kurzemnieki un trīs (1 %) – ārzemnieki no vērmahta.¹⁸⁶ „Visgrūtāk bija darboties Balvu un Viļakas pagastos,” rakstīja V. Samsons 1944. gada 2. septembra atskaitē, „kur iedzīvotāji galvenokārt latvieši, bet apakšvienības sastāvā bija krievu tautības iedzīvotāji un karagūstekņi – latviešu valodas nepratēji.”¹⁸⁷ Vienības sastāvā ap 75 % bija krievi.

1942.–1944. gadā Latvijā, kā minēts, bija izveidoti seši Krievijas Atbrīvošanas armijas brīvprātīgie krievu sardzes bataljoni ar apmēram 2000 karavīru (52. tabula). Taču 315. sardzes bataljonā jau 1943. gadā bija tik spēcīga Sarkanās armijas izlūkošanas aģentūra, ka CPKŠ priekšnieks uzdeva partizāniem ar šī bataljona izlūkošanu nenodarboties. Krievijas Atbrīvošanas armijas karavīru noskaņojums no Vācijas par labu PSRS pusei bija krasi mainījies 1943.–1944. gadā. 1944. gada aprīlī no šīs armijas 315. krievu bataljona partizānos pārgāja vesela rota 160 cilvēku sastāvā, pirms tam iznīcinot sava bataljona štābu.¹⁸⁸

52. tabula

**Krievu sardzes bataljoni Latvijā
1944. gada sākumā¹⁸⁹**

Nr.p.k.	Numurs	Vieta
1	283	Sebeža
2	314	Daugavpils
3	315	Bolderāja
4	326	Daugavpils
5	327	Daugavpils
6	328	Daugavpils

No Rīgas „Krievu komiteja” – Vlasova Krievijas Atbrīvošanas armijas centra štābs – ar savām kultūras un propagandas nodaļām pārcēlās uz Liepāju, Toma ielu 6. Bez gūstekņu novietnēm un nodarbinātības vietām Kurzemē lielu papildinājumu kaujiniekiem deva Vlasova armijas daļas, arī Gibzē (ukraiņu vienība) Usmā, kā arī vācu armijas dezertieru nometne Ventas pagastā. Krievu lielais ģipatsvars kaujiniekos un specvienībās pieļāva iespēju Vācijas armijas pavēlniecībai visus kaujiniekus saukt par krieviem. Tajā pašā laikā vēl 1944. gada augustā Vācijas armijas izlūkdienests uzskatīja Latvijas krievus „no vācu viedokļa par uzticamu elementu Latvijā.”¹⁹⁰

Sprīžot pēc Vācijas Drošības dienesta ziņojumiem, domāju, politiski pārspilētiem, kaujinieku darbībā Latvijā zināma loma bija ebrejiem, kuri bija spējuši izvairīties no holokausta. Vācu Drošības policija, sprīžot pēc tās ziņojumiem par ebreju lomu kaujinieku kustībā Baltijas valstīs, centās pārspilēt ebreju skaitu kaujiniekos un šo kaujinieku nodarīto postu. Sprīžot pēc Drošības dirensta dokumentiem, kaujinieku vidū ebreju skaits bija lielāks

¹⁸⁵ Сводка о наличии граждан эвакуированных немцами из разных областей СССР в Латвийскую ССР по состоянию на 1-е сентября 1944 года. – LVA, 270. f., 1-s apr., 92. l., 19. lp.

¹⁸⁶ Izskaitlots pēc V. Samsona grāmatas „Kurzemes meži šalc”. – 177. lpp.

¹⁸⁷ LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 24. lp.

¹⁸⁸ Отчет ЛШПД. – LVA, 302. f., 1. apr., 192. l., 46. lp.

¹⁸⁹ Русские сторожевые батальоны. – LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 141. lp.

¹⁹⁰ Zur Haltung der Volksgruppen Lettland gegenüber Deutschland. – VFA MA (Fr.), RH2 fonds.

Lietuvā nekā Latvijā. Šajos ziņojumos arī minēts, ka no diviem kaujiniekiem Gaigalavā 1944. gada 9. jūnijā viens bijis vācu uniformā, bet otrs – krievu uniformā un kritušais bijis ebrejs. Arī 1944. gada maijā Lubānas pagasta Zapunieku mājās starp sešiem kaujiniekiem viens bijis ebrejs.¹⁹¹ Kaujiniekos Latvijā bija arī trīs pazīstami ebreji – Rafaels Blūms, Gusta Jakobsone (oficiāli poliete) un Mārgers Vestermanis. Kaut arī poļu un rietumukraiņu partizāni ebreju partizānus ne sevišķi ieredzēja, jārēķina, ka visā okupētajā PSRS teritorijā varēja būt ap 20 000 ebreju partizānu.¹⁹² Latvijā ebreju partizānu bija ap 10 cilvēku.

Ja salīdzina Lietuvas un Latvijas partizānu uzvārdu sarakstus, redzam, ka visiem kaujiniekiem Lietuvā bija lietuviešu uzvārdi.¹⁹³ Turpretī Latvijā, lietojot boļševiku terminoloģiju, sastāvs bija „internacionāls”, ar divkārtēju krievu pārsvaru. Ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes organizētajās partizānu vienībās, it īpaši Kurzemē, kā arī pašas GIP un PSRS IeTK specgrupās lielākā daļa bija krievu. Kaujinieku nacionālajam sastāvam bija arī politiska nozīme. Lietuvas kaujinieku nacionālais sastāvs, spriežot jau pēc 1943. gada vīdus Lietuvas kaujinieku štāba operatīvajiem ziņojumiem, liecināja par lietuviešu vēlmi ātrāk piedzīvot vācu zaudējumus karā un lietuviešu mobilizācijas vācu bruņotajos spēkos izgāšanos.¹⁹⁴ Autora rīcībā pašreiz nav drošu statistisku datu par krievu tautības PSRS partizānu skaitu Latvijā, jo visur figurē segvārds „padomju ļaudis”. Taču kopumā, kā redzēsīm, spriežot pēc LVA saglabājušās LPKŠ kartotēkas datiem, ap 75 % šo partizānu bija krievu, baltkrievu vai ukraiņu tautības. Kaujinieku etniskais sastāvs bija dažāds. Nacionālajos partizānos un arī PSRS partizānos Lietuvā un Igaunijā dominēja Baltijas pamatnācijas, bet PSRS partizānos Latvijā tie bija krievu, baltkrievu, ukraiņu karagūstekņi. Taču tā nebija tikai Latvijas parādība. Arī citās republikās krievu tautības kaujinieki dominēja. Visspilgtākais piemērs bija Moldāvija, kur 1944. gadā bija septiņi moldāvu partizāni (0,2 %), bet krievi, ukraiņi un baltkrievi – 2672 (92,4%) (*53. tabula*). Kaut arī kaujinieku „krieviskošana” Moldāvijā izpaudās visspilgtāk, krievu īpatsvars specvienībās un kaujiniekos liecināja par PSRS vadības lielāku uzticēšanos krieviem un arī par pašu krievu vēlmi dienēt aizmugurē.

53. tabula

Moldāvijas PSR partizānu sastāvs 1944. gadā¹⁹⁵

Nr.p.k.	Tautība	Skaitis	%
1	Krievi	769	26,6
2	Ukraiņi	1443	49,9
3	Baltkrievi	460	15,9
4	Moldāvi	7	0,2
5	Tautība nezināma	273	?
Kopā		2892	100,0

Tas liecināja, ka Vācijas un PSRS karam bija arī nacionālas iezīmes, kuras spilgti izpaudās, ienākot Latvijā Sarkanajai armijai. 1944. gada 25. septembra ziņojumā „Par stāvokli Tukumā padomju karaspēka okupācijas laikā” Vācijas armijas Ziemeļu kaujas grupas Frontes

¹⁹¹ Донесения полиции безопасности об участии евреев в партизанском движении в Прибалтике. – KVKA SA, 504. k f. 1. apr., 7. l., 32., 44. lp.

¹⁹² Enzyklopädie des Holocaust. – Bd. II. – 2. Auflage. – München, Zürich, 1998. – 1092. lpp.

¹⁹³ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 515. l.

¹⁹⁴ Turpat, 22. lp.

¹⁹⁵ Жирнов Е. На оккупированных территориях // Коммерсант Власть. - Москва, 2001, 7 авг. – С.62.

Fernschreibvermittlung:

HOKWO 297

Fernschreibstelle:

25

Vermerke der Fernschreibstelle.

Angenommen:

13 VII / 1945

Aufgenommen:

von:

HOSF

durch:

W. Keitel

Verzögerungsvermerke:

+ 1745 WASL 011471 ROSENTHAL HOKW+

Fernschreiben

Telegramm

Dringlichkeitsvermerke:

11.7
Kernnr. Nr. des Auflieferges: 115-28-370/440

+ SSD GWASL 011471 (13/7 1115 (1150)= (HOSF 007600) =

NACHR REICHSMINISTERIUM F D BESETZTEN OSTGEBIETE =

GLTD : W BFH OSTLAND GENARAL D PZ TRUPPEN KEMPF, RIGA .-

NACHR LEITER DER PARTEI - KANZLEI. -

NACHR REICHSMINISTER U CHEF D REICHSKANZLEI. -

NACHR REICHSMINISTERIUM F D BESETZTEN OSTGEBIETE .-

NACHR GENSTDH / GEN QU. -

NACHR O K L / GEN QU. -

NACHR O K M / SKL / ADM QU=

- G K D O S -

DER FUEHRER HAT UEBER DEN REICHSFUEHRER SS DEM OBERSTEN
SS UND POLIZEI - FUEHRER , OBERGRUPPENFUEHRER JECKELN ZUR
MOBILISIERUNG ALLER GREIFBAREN KAMPFFAEHIGEN LAENDESEIGENEN
UND REICHSDEUTSCHEN MAENNER WEITGEHENDSTE VOLLMACHTEN HEUTE
GEGEBEN. ICH ERSUCHE SIE UM ENGSTE ZUSAMMENARBEIT MIT
SS OBERGRUPPENFUEHRER JECKELN UND DESSEN TATKRAEFTEIGSTE
UNTERSTUETZUNG= =

CHEF D K W GEZ KEITEN V 9.7. 44 OKW / WFST / QU 2 (OST)+

Obs. Anlagen, Berlin O 2, Buchstabe 17

Vācijas armijas ģenerālštāba priekšnieka ģenerāļa V. Keitela 1944. gada 9. jūlija
navēle Augstākajam SS vadītājam un SD priekšniekam ģenerālim Fr. Jekelnam
mobilizēt visus karadienestam derīgos (VFA, R-6. f., 266. l., 25. lp.)

Latviešu Ieroču SS leģionā 1944. gada vasarā mobilizētie jaunieši
(LKM, 2145. neg.)

izlūkošanas komandas 304 301. grupa rakstīja, ka Tukumā dzīvojošo evakuēto krievu liela daļa pieteicās Sarkanajā armijā un milicijā, sākot terorizēt (*Drangsalierungen*) iedzīvotājus. „Latviešu iedzīvotāji turpretī izrādīja pretpadomju un nogaidošu nostāju.”¹⁹⁶

4. Izvairījušies un dezertieri

Vācijas un PSRS kara iznākumu līdzās militārajai darbībai frontē ietekmēja iedzīvotāju noskaņojums arī Baltijā. Tāpēc tam rūpīgi sekoja gan karojošo, gan neitrālo valstu izlūkdienesti un diplomātiskie dienesti. 1943. gada 2. aprīlī Lielbritānijas Ārlietu ministrijas ziņojumā „Situācija Latvijā” (Nr. 3701) atzīts, ka Latvijas iedzīvotāji paredz boļševiku reokupāciju Latvijā pēc kara, un izteica domu, ka Lielbritānija un ASV nav spējīgas īstenot Latvijas neatkarības atjaunošanu.¹⁹⁷ Pēc boļševiku briesmu gada Latvijas iedzīvotāju lielākā daļa sagaidīja vācu armiju kā savus atbrīvotājus. Latviešu tauta vēlas, lai latviešu pārstāvniecība aktīvāk iestājas par Atlantijas hartas īstenošanu un Latvijas aizstāvēšanu pret Staļinu, ko var veikt ASV un Lielbritānija. Ja sabiedrotie to nedarīs, latvieši paši organizēs bruņotos spēkus, lai aizstāvētos, – secināja angļi.¹⁹⁸ 1943. gada 26. jūnijā Memorandā Nr. 1

¹⁹⁶ Zur Lage in Tuckum während der Besetzung durch die sowjetischen Truppen. – VFA Fr. RH-2, 2679. I., 34. lp.l

¹⁹⁷ „The Latvians know that the time will come when the Bolshewik Hordes will again pillage their country, but they desire that this moment should be layd as long as possible.”

¹⁹⁸ PRO FO, 371, 36774, Nr. 3701.

„Situācija Latvijā” Lielbritānijas politiskās izlūkošanas dienests rakstīja, ka „avoti apstiprina agrākos ziņojumus, ka latvieši ir noskaņoti kā pret vāciešiem, tā pret krieviem.”¹⁹⁹ Starp latviešiem ir daudz kvisingu, bet visumā latvieši ir nacionālisti. Latviešu attiecības pret poļiem nav ne aukstas, ne arī draudzīgas, taču viņi uzstājas pret poļu Dzimtenes armijas „*Armia Krajowa*” (AK) rīkojumiem izdzīt vāciešus no Latvijas. Padomju Krievijas propaganda Latvijā ir spēcīga, bet latviešus tā neietekmē, ietekmējot tikai krievu minoritāti.²⁰⁰ 1944. gada 14. janvārī Latvijas vēstnieks Lielbritānijā Kārlis Zariņš (1879–1973) rakstīja Lielbritānijas Ārlietu ministrijai, ka „bažas par krievu atgriešanos ir ļoti lielas, jo tautas atmiņas par krievu okupāciju ir ļoti lielas, neskatoties uz vācu okupāciju”. Katra kolaborācija, kas šeit novērojama, ir tikai bailes no krievu diktāta.²⁰¹ 1944. gada 7. jūnijā K. Zariņš atkal rakstīja Lielbritānijas Ārlietu ministrijas Galvenajam sekretāram: „Latvija negrib nekā zināt ne par Vācijas, ne par Padomju Savienības sastāvdaļas kļūšanu.”²⁰²

Vācijas okupācijas varai 1943. gada sākumā, pēc Vācijas Drošības dienesta datiem, reāls atbalsts Latvijā bija tik mazs, ka apdraudēja Vācijas paredzēto mobilizāciju Legionā. Lai to īstenotu, daļa Vācijas okupācijas vadības domāja, ka jāsašaurina okupācijas varas oficiālā darbība Baltijā. 1943. gada 22. februārī no Rīgas ģenerālkomisāra O. Drekslera šifrētajā telegrammā par apspriedēm Berlīnē šajā jautājumā pretēji H. Lozes stingrajai līnijai teikts: „Vācu pārvalde ievērojami jāsašaurina. Zemes pašpārvaldē jāievēd atsevišķu nozaru ministri, taču bez Ministru prezidenta vadības.”²⁰³ 1943. gada 19. februārī nenotika paredzētais apspriedes turpinājums pie Ā. Hitlera, taču jautājums par autonomijas piešķiršanu Latvijai un Igaunijai tika noraidīts.²⁰⁴ To īsi savā 1943. gada 9. oktobra slēdzienā (*Aufzeichnung*) atzina Otto Broitigams: „Latvijas un Igaunijas atjaunošana pirmskara stāvoklī nevar tikt ievērota.” Taču šis noraidījums jāveic tā, lai Latvijā un Igaunijā nerastos iespaids, ka viņi tiek zemāk vērtēti par Albāniju, Horvātiju, Slovēniju. Tāpēc jāatceļ reihskomisārs, lai Latvijā un Igaunijā nerastos iespaids, ka viņus vēl kāds pārvalda, bet Vācijas valsts intereses jāpārstāvē ģenerālkomisāram.²⁰⁵ Tāpēc jāpiekrīt, ka Vācijas armijas veiktā atbrīvošana bija tikai iemesls paverdzināšanai.²⁰⁶

Liela loma tautas noskaņošanā kā pret nacistu, tā pret boļševiku partijas diktatūru bija luteriskajai, katoļu un pareizticīgajai Baznīcai, kaut arī pēdējā veica neviennozīmīgu politiku.²⁰⁷ 1944. gada 12. septembrī un 20. oktobrī Francijas vēstnieks Maskavā H. Žarēns (*Guerin*) ziņoja Francijas Ārlietu ministrijai: Katoļu Baznīca Padomju Savienībā uzstājas pret šķiru cīņu. Tāpēc PSRS attiecības ar Vatikānu nevar būt labas, un nevar tikt noslēgts nekāds līgums ar Maskavu. Taču Sarkanā armija uzvar, un katoļi cīnās pret hitlerismu. Tāpēc PSRS presē netiek publicēti antireligiski raksti.²⁰⁸ Taču Maskava neesot apmierināta, ka pāvests

¹⁹⁹ „The Latvians are both anti German and anti Russian.” – PRO FO 371, 36774, Nr. 3860.

²⁰⁰ „It has considerable effect on the Russian minority.” – PRO FO 371, 36774, Nr. 3868.

²⁰¹ „The fear of the Russian dictatus.” – PRO FO 371, Nr. 43050.

²⁰² Turpat, Nr. 3532.

²⁰³ Auswärtige Amt Deutschland Politisches Archiv. – Vācijas Ārlietu ministrijas Politiskais arhīvs, R-29670. Auswärtiges Amt. Büro der Staatssekretars. Akten Betreffend Lettland 4.08.1939.–31.08.1944., 160. lpp.

²⁰⁴ Strods H. Zem melnbrūnā zobena. – Rīga, 1994. – 111.–119. lpp.

²⁰⁵ VAA PA, R-29670, 162.–164. lpp.

²⁰⁶ Нюрнбергский процесс. Сборник материалов. – Москва, 1955. – Т. 1. – С. 308.

²⁰⁷ Strods H. Metropolīts Augustīns Pētersons.. –

²⁰⁸ Ministère des Affaires Etrangères. Archives Diplomatiques. – Francijas Ārlietu ministrijas Diplomātiskais arhīvs (turpmāk – MAE AD), Z-463, 1.–2. URSS. Vol. 25. Questions Religienses relations avec le Saint Siege. 1.–2.lp.

aizstāvēt reakcionāro Poliju, Vatikāna preses tonis esot tāds, it kā Vatikāns cīnītos pret Krieviju. Vatikāna politikā pret Maskavu esot trīs principi: 1) jānoslēdz miera līgums ar Vāciju, 2) jāpārvērš Polija par Eiropas morālo daļu; 3) Vatikāns traucē krievu boļševisma izplatīšanos Eiropā. Ar šādu nolūku, pēc Maskavas domām, Vatikāns organizē visu pretpadomju spēku sadarbību.²⁰⁹ 1945. gada 16. februārī Lietuvas neatkarības atjaunošanas sakarā Vatikāna oficiozs „Popolo Romano” publicēja rakstu „Brīvību visiem”,²¹⁰ kurā nosodīja Lietuvas okupāciju, kas ir pretrunā ar Atlantijas hartas principiem, un norādīja, ka lietuviešu tauta gadsimtiem ilgi cīnījusies gan pret vācu, gan krievu imperiālismu. Katoļu Baznīca nosodīja jebkuru imperiālismu, vienalga, kādā formā tas izpaužas – nacisma, komunisma vai ortodoksālās baznīcas formā, bet kas apdraud Centrālo un Austrumeiropu²¹¹ un grib tajā nacisma ideologa Alfreda Rozenberga (1893–1946) kārtības vietā ieviest boļševisma pretkatoļu mieru.²¹²

Atšķirībā no latviešu trimdas historiogrāfijas, kura parasti (izņemot Haraldu Biezo un Ādolfu Blāķi) „nepamanīja” problēmas Vācijas okupācijas laikā veiktajās mobilizācijās Latvijā, lietuviešu trimda par lietuviešu dezertēšanu 1943.–1944 gadā un kontrastiem pretošanās kustībā un kolaborācijā plaši rakstūja.²¹³ Taču latviešu tautas lielākās daļas noskaņojums pret mobilizāciju vācu armijā, kura nesolīja piešķirt pēc kara neatkarību, 1943. gadā bija negatīvs.²¹⁴ To visskaidrāk pauda latviešu virsnieku korpusa attieksme. Latviešu virsnieku lielākā daļa (77 %) uz aicinājumu iestāties Leģionā 1943. gadā nereaģēja, triju mēnešu laikā neieradās pat uz pārrunām. Leģionā iestājās tikai 134 (12,9 %) no uzaicinātiem 1035 virsniekiem (54. tabula).

54. tabula

**Latviešu virsnieku attieksme pret uzaicinājumu
1943. gada 1. jūnijā – 30. septembrī iestāties Latviešu SS leģionā²¹⁵**

Nr.p.k.	Akcija	Skaitis	%
1	Uzaicināti	1168	100,0
2	Neieradās	797	77,0
3	Ieradās	237	22,9
4	Iesaukti Leģionā	134	12,9

1942. gada 24. septembrī Zviedrijas sūtnis ziņoja Francijas valdībai, ka visus vecos virsniekus un karavīrus Ostlandē mobilizē policijas bataljonos.²¹⁶ Vācijas militārajā dienestā 1941.–1945. gadā kalpojošos pēc komplektācijas veida Latvijā varēja iedalīt brīvprātīgajos un iesauktajos (mobilizētajos). Ņemot vērā, ka Leģionā ieskaitīja brīvprātīgos policijas bataljonos, brīvprātīgo skaits it kā kļuva lielāks.

²⁰⁹ „La tête de toutes les sortes de croisade antisovietiques.” – Turpat, 2. lp.

²¹⁰ „Liberte pour tous.”

²¹¹ MAE AD Z-463-1-2, URSS Vol. 25, 71.–72. lp.

²¹² „Sous silence le poliotique anticatholique bolchevique (Le Observatore Romano)”. – Turpat, 10. lp.

²¹³ Sužiedelis S. The Military Mobilization Campaigns of 1943 and 1944 in German-Occupied Lithuania: Contrasts in Resistance Collaboration // Journal of Baltic Studies. – XX, 1. – Millesville, 1990. – P. 33–52.

²¹⁴ Marnics H. Kāvi pār Daugavu. Atceres un apcerējumi par Latvijas likteņiem no 1941. līdz 1943. g. – Apgāds „Latvija”, 1958. – 140.–142. u. c. lpp.

²¹⁵ LZAA, 40. f., 7. apr., 25. l., 145.–146. lp.

²¹⁶ MAE AD, Guerre 1939–1945. Vichy, Etats Balts. Vol. 870. Dossier Generale. 15. lp.

LATVIJAS VALSTS ARHĪVU ĢENERĀLDIREKCIJA
LATVIJAS VALSTS ARHĪVS

Reģ. Nr. 03496177 Bezdolīgu ielā 1, Rīgā, LV-1007,

tālr. 462317, fakss +371 - 2 - 460462

ARHĪVA IZZIŅA

Rīgā

K.ROMANOVAM

04.01.1997 Nr. 05-14/R-3

Dricēnu pagasts "Tirumnieki"
 Rēzeknes rajons, LV- 4615

Uz Nr. _____

Par atrašanos apcietinājumā,
 nometnē Vācijā un PSRS
 filtrācijas nometnē, dienestu
 darba bataljonā

KONSTANTĪNS ROMĀNOVS Kazimira d., dzimis 1908. gadā
 Dricēnu pag., Rēzeknes apr., par dezertēšanu no vācu armijas
 no 1944. gada februāra līdz 1944. gada augustam atradās ap-
 cietinājumā Rīgas cietumā, kad bija etapēts uz Vāciju, kur
 līdz 1945. gada maijam bija ievietots Graudencas nometnē.

No 1945. gada maije līdz 1946. gada janvārim atradās
 PSRS filtrācijas nometnē Graudencā, Polijā, kad nosūtīts dienēt
 darba bataljonā Kaļiņingradā. Demobilizēts 1947. gada 16.martā.

Pamatojums: 1921.fonds, 6.sēj., 79.lpp., reģ. Nr. 2183
 1986.fonds, 1. apraksts, 4307.lieta, 56.lpp.

Direktore

[Handwritten signature]

D. Kļaviņa

Daļas vadītāja

[Handwritten signature]

A. Bambals

Kārklīņš 463377

L V

**K. Romanova izziņa par dezertēšanu no vācu armijas 1944. gadā un ieslodzīšanu
 PSRS filtrācijas nometnē Graudencā Vācijā**

**Mobilizētie un brīvprātīgie latviešu SS un igauņu SS
leģionāri 1943. gadā²¹⁷**

Nr.p.k.		Kopā		Iesaukts		Brīvprātīgie	
		Vīri / virsnieki	%	Vīri / virsnieki	%	Vīri / Virsnieki	%
1.	Latvijā	20 827 / 525	60,99 33,3	8125 / 350	39,01 66,7	12 702 / 175	60,99 33,3
2.	Igaunijā	8735	28,4	6224	71,3	2510	28,4

Precīzu datu par mobilizēto un brīvprātīgo skaitu pagaidām nav. Spriežot pēc publikācijām, Latviešu leģionā bija vairāk brīvprātīgo (60,99 – 33,3 %) nekā Igaunņu leģionā (28,4 %) (55. tabula). Taču patiesībā brīvprātīgo skaits Leģionā bija līdz 20%.

Kaut arī Vācijas militārās vienības pirmajā kara gadā šķita visai saliedētas un ar vāciešu precizitāti pildīja komandieru uzdevumus, PSRS militārajai vadībai jau 1942. gada beigās radās šaubas par Vācijas okupētajās teritorijās veidoto Vācijas militāro nevācu vienību brīvprātīgumu un uzticību nacistu īstenotās politikas perspektīvām. Ar PSRS partizānu kustības virspavēlnieka K. Vorošilova un CPKŠ priekšnieka 1942. gada 6. novembra pavēli Nr. 1492/ss bija uzdots veikt visu okupētajās teritorijā izveidoto militāro vienību sagraušānu, lai nepieļautu to izmantošanu ne frontē, ne pretinieka aizmugures aizsardzībai. Ar šo pavēli tika uzdots kompromitēt šīs karaspēka daļas un viņu komandierus, sevišķi mēģinot ietekmēt svārstīgos un nenoturīgos komandierus, lai panāktu viņu dezertēšanu. „Katram tādām pārbēdzējam,” teikts pavēles 4. paragrāfā, „piešķirt iespēju izpirkt savu vainu ar personisko dalību cīņā par Dzimtenes atbrīvošanu no vācu fašistiskajiem iekarotājiem. Nepieļaut šiem dezertieriem kļūt par partizānu vienību komandieriem un nodrošināt viņu pastāvīgu novērošanu.”²¹⁸ Sevišķu vērību CPKŠ pievērsa vlasoviešu kustības graušānai.²¹⁹

Vācijas nevācu vienību pārliecība mazinājās pēc vērmahta sakāves pie Staļingradas un Kurskas, it īpaši iedzīvotāju pretvāciskā noskaņojuma izplatīšanās dēļ. Iesaucamajiem bija divas iespējas – ierasties mobilizācijas punktus un cīnīties ar ieročiem vai arī izvairīties no iesaukšanas.

Līdz šim nav skaidrs jautājums par Vācijas armijā (leģionā), darba dienestā un spaidu darbos Vācijā iesaukto skaitu, kuriem izdevies izvairīties no iesaukuma vai dezertēt no armijas. Viņus visus tautā nereti dēvēja par „zaļajiem leģionāriem”, bet PSRS partizānos aizgājušos – arī par „sarkanajiem leģionāriem”. Mobilizācija un norises Leģionā līdz šim aprakstītas diezgan virspusīgi. „Nevar apnicīgi sūkt Leģiona varonības konfektīti,” 2005. gada 6. janvārī rakstīja V. Samsons, „jānolaižas uz reālās zemes.”²²⁰ Somu pētnieki uz tās nolaidušies jau pirms mums. No 826 041 Latvijas vīrieša karadienestam derīgi bija 173 409 (21 %) vīrieši. No tiem iesaukšanas punktus ieradās 128 866 (74,3 %), bet izvairījās 44 543 (25,7 %) vīrieši. Tas izpaudās arī mobilizācijās Leģionā. Pēc somu pētnieka S. Miliniemi (*Myllyniemi*) aprēķina, Vācijā izsludinātās otrās mobilizācijas laikā 1943. gada oktobrī –

²¹⁷ Latvian Jewish Relations. The Latvians and Jews under Nazioccupation of Latvia (Bibliothek des Herderinstituts. Nr. 34143, p. 64).

²¹⁸ Указания о способах разложения антисоветских отрядов и частей, формируемых немцами на оккупированной территории. Совершенно секретно. 6 ноября 1942. № 1492/СС. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 14. l., 40.–42. lp. o. p.

²¹⁹ 1943. gada 9. jūlija P. Ponomarenko pavēle Nr. 1841ss. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 15. l., 5.–12. lp.

²²⁰ V. Samsona vēstule autoram 2005. gada 6. janvārī. – Autora arhīvs.

novembrī no 1915.–1924. gadā dzimušajiem vīriešiem iesaukšanas punktos ieradās 75,7 %, bet nozīmējuma vietās tikai 563: 38 % no 14 809 iesauktajiem, atzītiem par derīgiem²²¹ (56. tabula).

56. tabula

Vācijas otrās un trešās mobilizācijas Latviešu leģionā (1915.–1924. gadā dzimušo) rezultāti 1943. gada oktobrī – novembrī (Stāvoklis 1943. gada 21. novembrī)²²²

Nr.p.k.		II 1915–1924		III 1917–1925	
		Skaitis	%	Skaitis	%
1	Reģistrēti	14 809		20 447	
2	Ieradās iesaukšanas punktos	11 212	75,7	13 802	67,5
3	Atzīti par derīgiem	8492	57,3	5162	23,3
4	Ieradās nozīmējuma vietās	5637	38,0	?	?

Kopā no aptuveni 114 000 Vācijas armijā, policijas bataljonos un robežapsardzes bataljonos dienējušo ap 73 % bija mobilizēti (57. tabula). Ierašanos mobilizācijas punktos veicināja Latvijas pilsoņiem raksturīgā mobilizējamo disciplinētība un paklausība Latvijas valsts rīkojumiem, nepieciešamība aizstāvēt Latviju pret Padomju Savienības necilvēcisko rīcību, kuru daudzi mobilizējamie bija redzējuši paši savām acīm.

57. tabula

Mobilizēto skaits Vācijas militārajos formējumos 1944. gada 30. jūnijā

Nr.p.k.	Militārie formējumi	Skaitis
1	15. divīzija	18 412
2	19. divīzija	10 592
3	Policijas bataljoni	42 386
4	Robežsardzes bataljoni	12 118
Kopā		83 508

Lai gan H. Himlers 1943. gada 19. marta rezolūcijā rakstīja, ka mobilizācijas jautājums Latvijā „manu sarunu laikā nokārtots”,²²³ daudzi iesaucamie un jau iesauktie, kaut arī nezināja šo Vācijas vadības birokrātisko „nokārtojumu”, patiesībā tam nepiekrita. Leģionā no 40 616 reģistrētajiem pavisam iesauca 36 284 (89,3%) cilvēkus, bet 1944. gada 30. jūnijā Leģionā bija 29 004 (79,9 %) cilvēki. Tātad „nobirums” bija 7280 vīru (gandrīz viena štata divīzija). Turklāt 4331 iesaucamais leģionārs saņēma iesaukšanas pagarinājumu. Pēc Ādolfa Blāķa īstenībai visai tuviem aprēķiniem, no Leģiona dezertēja vai izvairījās viena trešdaļa,²²⁴ taču vēl lielāks skaits legāli, puslegāli vai nelegāli slēpās no iesaukšanas. H. Biezā darbā „Kurelieši” pārliecināmies, ka lielākā daļa no vācu mobilizācijas izvairījušies vai dezertieri

²²¹ Myllyniemi S. Die Neuordnung der baltischen Länder 1941–1944. Zur nationalsozialistischen Inhalt der deutschen Besetzungspolitik. – Helsinki, 1973.

²²² Turpat, 253. lpp.

²²³ „Durch meine Besprechungen in Riga erledigt.”

²²⁴ „Divas trešdaļas turējās leģionā, bet viena trešdaļa – katrs trešais – bija meklējamo sarakstā, respektīvi dezertieris.” (Blāķis Ā. Medaļas otrā puse. – 72. lpp.)

Hergestellt im Bundesarchiv – Weitergabe dieser Aufnahme nicht gestattet, Reproduktion nur mit schriftlicher Genehmigung des Bundesarchivs.

Fernschreibvermittlung: _____

Fernschreibstelle: HOKW 022333

Angenommen:	weiter an	Datum	Uhrzeit	R.-Nr.	durch	TM-Zahl

Aufgenommen:						
von: _____	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;"> Führungstab Politik Tgh Nr. P 28a g. 12/ Eingeg. 16.5.44 Anl. — </div>					
durch: _____						
Verögerungsmerkmale:						7399

10

Schlüsselstell
OKH, BdE.

Fernschreiben **Geheime Kommandosache**

Telegramm ^{An} das Reichsministerium für die besetzten Ostgebiete, Ministerialdirigent Dr. Bräutigam, Berlin, Hegelplatz

Verpflichtungsmerkmale:
Fernspr.-Nr. des Auslieferers

In Lettland beträgt die Zahl der Männer, die sich nicht zur Musterung gestellt haben und der Deserteure schon 10000 Mann. Verfolgung stößt auf Schwierigkeiten wegen Unzuverlässigkeit der lettischen Ordnungspolizei. Sie greift oft nicht ein, um sich nicht den Zorn der eigenen Landsleute als Deutschen-Spitzel zuziehen, zum Anderen, weil sie teilweise der Auffassung ist, daß der Dienst in der Legion nur den deutschen Interessen diene.

Der Vertreter des Reichsministeriums für die besetzten Ostgebiete beim Obkdo.d.R. Gr.Nord gez. Dr. Weissauer Oberfeldintendant der LW. Br.B. Nr. 76/44 geh.Kdos.

Vācijas Okupēto Austrumu apgabalu ministrijas pilnvarotā pie armiju grupas „Ziemeļi” Gaisa karaspēka karalauka virsintendanta Dr. Veiszauera (Weissauer) ziņojums (saņemts 1944. gada 16. maijā) šīs ministrijas daļas vadītājam (Ministerialdirigent) Berlīnē, ka vācu mobilizācijas sabotieru un dezertieru skaits Latvijā sasniedzis 10 000 vīru (VFA, R-6. f., 28-a l., 10. lp.)

jau 1943. gadā mēģināja pievienoties kureliešiem bez vervēšanas.²²⁵ Dezertierus uz 19. divīziju nosūtīja ar pavadoni (konvoju),²²⁶ jo no divīzijas mēneša laikā bija dezertējuši 1000 vīru. Taču, kā vēlāk atzina Štuthofas koncentrācijas nometnes kara tiesa, izmeklējot 365 kureliešu lietas, 244 (66,8%) atzina par derīgiem Leģionam (15. divīzijai), 87 (23,8 %) – par derīgiem būvbataljonam, bet 34 (9,3 %) atzina par komunistiem un politiski neuzticamiem, atstājot ieslodzījumā. Vācijas okupācijas vara izvairījušos un dezertierus jau 1943. gadā bargi sodīja. „Par neierašanos un izvairīšanos no iesaukšanas Latviešu SS–brīvprātīgo leģionā,” 1943. gada 9. decembra rīkojumā rakstīja Jēkabpils apriņķa priekšnieks latviešu policijas majors E. Bonders, „vainīgos nodos Sevišķai kara tiesai, un tiem draud sods pēc kara un kara stāvokļa likumiem.”²²⁷

Latvijā veidojās „zaļie leģionāri”, kuru skaits 1944. gada vidū bija ap 10 000 cilvēku. Daļa Leģionā iesaukto savas dzīvības glābšanai izvēlējās slēpšanos tēva vai radnieku sētās vai mežos. Taču daudzus izvairījušos un vēlāk dezertierus, kurus uzskatīja par uzticamiem, savās rindās gribēja redzēt kaujinieki. Tūlīt pēc Hitlera pavēles par brīvprātīgā Latviešu SS leģiona dibināšanu LPKŠ priekšnieks A. Sproģis 1943. gada 24. februārī rakstīja CPKŠ priekšniekam ģenerālleitnantam P. Ponomarenko un LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam, ka „sakarā ar totalitāro mobilizāciju izveidojās labvēlīgi apstākļi, lai izvērstu vispārēju partizānu kustību,”²²⁸ solot, ka līdz 1943. gada marta beigām kaujiniekos būs 300 cilvēku.

Pēc Vācijas armijas tālākām sakāvēm 1943. gadā Vācijas pilnīga sagrauve bija tikai laika jautājums. Vienlaikus pastiprinoties darbaspēka, darba dienesta un armijas mobilizācijām, Latvijā pastiprinājās pretošanās minētajiem okupācijas varas pasākumiem. Pretošanās iesaukumam izpaudās vairākās formās: 1) iesaucamo dzīves un darba vietas maiņa; 2) iesaucamo atbrīvošana fronteī svarīgos darbos; 3) iesaucamo slimība; 4) iesaucamo slēpšanās savās vai radnieku sētās;²²⁹ 5) iesaucamo aiziešana pie kaujiniekiem. Sevišķi plaši bija novērojama izvairīšanās no iesaukšanas.

58. tabula

Izvairīšanās no mobilizācijas 1944. gadā²³⁰

Nr.p.k.	Gadi	Iesaucamie	Ieradušies	Neieradušies	%
1	1918., 1922.-1924., 1944. g. 29. janv.	20447	13 802	6645	32,5
2	1944. g. 1. febr.	101 918	85 869	18 156	17,8
3	1944. g. 16. maijs			10 000	

58. tabulā redzam, ka 1944. gada 29. janvārī bija samazinājusies neierašanās iesaukšanas punktā salīdzinājumā ar 1943. gadu, acīmredzot tvarstīšanas, piederīgo un pašu iesaucamo sodīšanas un 1943. gada 24. novembrī nodibinātās Sevišķās kara tiesas darbības dēļ. Izvairīšanās no iesaukšanas (legālā, puslegālā, nelegālā) un dezertēšana no Vācijas armijas ir speciāla pētījuma uzdevums, taču jau šodien jāsecina, ka izvairīšanās un dezertēšana no mobilizācijas 1943.–1944. gadā Latvijā bija sasniegusi plašus apmērus.²³¹ Pēc oficiālajiem

²²⁵ Biezais H. Kurelieši. – Itaka, 1991. – 10., 44.–46. lpp.; Biezais H. Latviešu leģions un dezertieri // Kara Invalīds. – 1986, Nr. 31. – 14. 78. u. c. lpp.

²²⁶ Biezais H. Kurelieši.. – 43. lpp.

²²⁷ Lasmanis U. Ko neparedzēja hercogs Jēkabs. – Rīga, 2005. Faksimils. – 74. lpp.

²²⁸ LVA, 101. f., 5. apr., 5. l., 5. lp.

²²⁹ Samsons V. Kurzemes partizāni.. – 158. lpp.

²³⁰ Neiburģs U. Leģiona „medaļas otrā puse” // Lauku Avīze. – 2001, 15. marts. – 7. lpp.

²³¹ Biezais H. Latvija kāškrusta varā. – 1992. – 279. u. c. lpp.; Biezais H. Kurelieši.. – 44.–46. lpp.; Biezais H. Latviešu leģions un dezertieri.. – 14. u. c. lpp.

Vācijas datiem, 1944. gada jūlijā no Leģiona bija izvairījušies 10 000 iesaucamo,²³² pēc kapteiņa A. Blāķa datiem²³³ – katrs trešais leģionārs no Salaspils koncentrācijas nometnē ieslodzītajiem 2500 (25 %) leģionāriem.²³⁴ Izvairīšanās iemesli varēja būt pacifistiski, nacionāli, pretvācu, sakāvnieciskie noskaņojumi, bet galvenokārt nepietiekamā argumentācija iet cīņā un riskēt ar savu dzīvību karā, kurā Vācijas sakāve neizbēgama. Teiciens „labāk mežā nekā frontē” jau ar 1943. gadu kļuva arvien populārāks visos Latvijas novados,²³⁵ izņemot Austrumlatvijā. Usmas pagastā, kas atradās vispiemērotākajā mežainajā novadā, jau 1943. gadā „aiziet dzīvot mežā” Žanis Veltmanis, Eduards Ķeizars, Jānis Vīgants, Arvīds Indriksons, Mārtiņš Pečaks. Lai izvairītos no iesaukuma Vācijas armijā, visā Austrumeiropā 1943. gadā vīrieši uzskatīja par labāk udoties mežā. 1943. gada 4./5. janvārī PSRS IeTK 4. pārvaldes priekšnieks P. Sudoplatovs rakstīja, ka Baltkrievijā Berezinas rajonā mežā aizgājuši 500 jauniešaucamo, un lūdza P. Ponomarenko desantēt ieročus.²³⁶ 1943. gada 6. janvārī P. Sudoplatovs ziņoja, ka mežā vēl aizgājuši 1500 cilvēku, un lūdza paātrināt ieroču un munīcijas desantēšanu.²³⁷ 1943. gada 7. jūnijā V. Samsons un Jānis (Riktors) ziņoja CPKŠ, ka Latvijā notiek mobilizācija „brīvprātīgajā leģionā”, bet izvairījušos policija arestē. Taču kaujinieku vadība bez pavēles no augšas visai atturīgi izturējās pret „jaunajiem”. 1943. gada 24. jūnijā CPKŠ priekšnieka vietnieks Valsts drošības pulkvedis S. Beļčenko uzdeva LPKŠ priekšniekam A. Sproģim: „Nepieciešams izmantot šo mobilizāciju partizānu kustības izplatībai.”²³⁸ „Reizēm Latgalē no „večerinkām”, pēc iepriekšējas norunas,” rakstīja V. Samsons 2005. gada 6. janvāra vēstulē, „tika mežā aizvesti desmitiem iesaucamo. Pie tam brīvprātīgi: tiem, kas nebija „nobrieduši”, atļāva nozust nakts tumsā.”²³⁹ Pēc A. Raškevica datiem, Kocēnu un Liepnas pagastā uz mobilizāciju neieradās ap 300 jauniešu, no tiem daļu (25 kaujiniekus) iepazīstināja ar marksismu-ļeņinismu un kaujinieku kara taktiku. Rezultātā kaujinieku vienība palielinājās no 15 līdz 40 cilvēkiem.²⁴⁰ „Tā no oktobra mēneša 1943. g. līdz 1944. gada martam klāt nākuši ap 450 partizānu, t. i., 2/3 no visa brigādes skaita. Lielākā tiesa ir mobilizācijas gados un bez militārajām zināšanām,” atskaitē rakstīja I LPB komandieris V. Samsons.²⁴¹ Jāpiekrīt V. Samsonam, ka visus „mobilizācijai pakļautos” neizdevās pakļaut mobilizācijai.²⁴² Kaujiniekos no tiem ieradās kāda desmitā daļa. Lielākā daļa, kura neizturēja politisko pārbaudi, tika ieskaitīta partizānu rezervē, nosūtīta Sarkanarmijas aizmugurē vai 1944. gada otrajā pusē nodota kara komisariātiem nosūtīšanai uz Sarkanarmiju.

Bez izvairīšanās no iesaukšanas 1943. gadā paplašinājās dezertēšana. Pirms dezertēšanas no Vācijas armijas un policijas bataljoniem bija novērojami disciplīnas pārkāpumi, kuri arvien

²³² Strods H. Latvijas nacionālo partizānu karš. Dokumenti un materiāli, 1944.–1956. – Rīga, 1999. – 72. lpp.

²³³ Blāķis Ā. Medaļas otrā puse. Okupācijas varu pavadā un jūgā 1940.–1945. – Buenosairesā, 1956. – 72. lpp.

²³⁴ Strods H. Salaspils koncentrācijas nometne (1941–1944) // Okupācijas muzeja gadagrāmata 2000. – Rīga, 2001. – 150. lpp.

²³⁵ Latvijas PSR vēsture.. – 521. lpp.

²³⁶ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 748. l., 8. lp.

²³⁷ Turpat, 9. lp.

²³⁸ «Необходимо использовать эту мобилизацию для роста партизанского движения.» - KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 6. lp.

²³⁹ Vēstule autora arhīvā.

²⁴⁰ Raškevics A. Partizāna piezīmes.. – 153.–154. lpp.

²⁴¹ LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 34. lp.

²⁴² Samsons V. Kurzemes meži šalc.. – 238., 289. lpp.

vairāk sāka izpausties uniformēto uzvedībā publiskās vietās. Tā, piemēram, Vācijas armijas pavēlnieks Ostlandē 1943. gada 10. aprīļa pavēlē atzīmēja, ka vairāki SS un armijas izpalīgi (*Hilfswillige*) „Hivi” formās dienām ilgi uzturas Rēzeknes dzelzceļa stacijā, nereti būdami piedzērušies. Piedzērušies latviešu policisti redzēti Balvos, Abrenē un Daugavpilī.²⁴³ Vācijas armijas vadība jau 1943. gada 15. septembrī saņēma slepenu ziņojumu par vietējo bruņoto palīgspēku uzticamības pasliktināšanos.²⁴⁴ 1943. gadā no Latvijas policijas bataljoniem bija dezertējuši 652 vīri, bet 1944. gada pirmajā pusē – 672 vīri un 270 vietējie šucmaņi.²⁴⁵ Rezultātā bija dezertējuši 1594 policisti (3,8%), t. i., pusotrs pulks vīru. Vācijas Drošības policija mēģināja izvairījušos un dezertierus pārliecināt laboties. Ostlandes Drošības policijas Drošības dienesta pavēlnieks policijas pulkvedis Dr. Fuhs (*Fuchs*) 1944. gada 31. janvārī ziņoja RSHA Berlīnē: „Pēc līdzšinējiem ziņojumiem, ap 600 izvairījušies no mobilizācijas un dezertieri pieteikušies paredzētajās viņu uztveršanas vietās. Pieteikšanās termiņš, kuram bija jābeidzas 1945. gada 31. janvārī, uz vietējo iestāžu pieprasījuma pagarināts uz 10 dienām.”²⁴⁶ Taču pieteikšanās pagarināšanai bija arvien mazāki rezultāti.

Vācijas armijas organizētajos krievu un baltkrievu policijas bataljonos **bolševiku** propaganda un arī specvienību darbība dažreiz noveda pie šo vienību pilnīgas **iziršanas** vai pat plašas pārejas Sarkanarmijas pusē, bet ukraiņu bataljonos šis sagraušanas darbs bija bez sevišķām sekmēm.²⁴⁷ Šādas sagraušanas centieni ietekmēja arī Latvijas policijas bataljonus un Leģionu, kaut arī mazākā mērā. Latviešu leģiona 19. divīzijas komandieris, kā jau minēts, ziņoja, ka mēneša laikā vien no divīzijas dezertējuši 1000 leģionāru.²⁴⁸ Bēguļojošos un dezertierus savā labā „ar labiem panākumiem izmantoja” gan 16. armijas 212. izlūkošanas grupas komandieris leitnants Haselmanis,²⁴⁹ gan ģenerālis Kurelis un kaujinieki. „Zaļie leģionāri” sāka pārvērsties par „sarkanajiem leģionāriem” – vispirms Vidzemē un Latgalē. Kaujinieku skaits bija ievērojami mazāks nekā bēguļojošo karagūstekņu un „zaļo leģionāru” skaits.

Pirmā „zaļo leģionāru” grupa nonāca A. Raškevica vienībā jau 1943. gada jūlijā.²⁵⁰ 1943. gada 26. septembrī no Purvmalas Abrenes apriņķī partizānu vienības komandieris V. Samsons ziņoja, ka viņa vienībā ieradušies divi leģiona (15. divīzijas) 1. bataljona 2. rotas leģionāri.²⁵¹ LPKŠ operatīvajā ziņojumā par laiku no 1943. gada 26. decembra līdz 31. decembrim minēts, ka V. Samsona vienībā ieradušies 43 leģionāri no 329. grenadieru pulka. Viņi devušies pie kaujiniekiem, paņemot līdz ieročus, 12 000 patronu, apavus u. c. nepieciešamo. Taču Kaļiņinas partizānu brigāde visas mantas, arī apģērbus, atņēmusi. V. Samsona brigādē partizānus apmācot, bet viņiem nav ko darīt, jo trūkst ieroču.²⁵² Daļa no 43 leģionāriem, kuri dezertējuši no Blūma bataljona, saduroties ar militārām grūtībām partizānos, grib dezertēt, kaut arī noskaņoti pret vāciešiem, grib glābt dzīvību un slēpties mājās, – rakstīja V. Samsons 1944. gada 15. janvārī.²⁵³

²⁴³ LVA, P-83, 1. apr., 80. l., 47.–48. lp.

²⁴⁴ Zunahme der Fälle von Unzuverlässigkeit der Landeseigene Hilfskräfte. Geheim. – VFA MA, RH 58-78. Anlage 3.

²⁴⁵ Ost und Fremdländische Verbände. – VFA MA, RH 58 (Alt. A 62).

²⁴⁶ VFA, R-58. f., 598. l., 18. lp.

²⁴⁷ Жирнов Е. На оккупированных территориях // Коммерсант Власть. – Москва, 2001, 31 июля.

²⁴⁸ Biezais H. Kurelieši.. – 105. lpp. Sal. 101. lpp.

²⁴⁹ Turpat, 106. lpp.

²⁵⁰ Входящие шифротелеграммы. – LVA, 302. f., 4. apr., 3. l., 10. lp.

²⁵¹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 18. lp.

²⁵² Оперсводка № 1 от 30 января 1944 года. – LVA, 101. f., 6. apr., 11. l., 1. lp.

²⁵³ LVA, 302. f., 4. apr., 10. l., 123. lp.

Pie Pustoškas Krāslavas rajonā dezertējušie 43 leģionāri, kurus krievu partizāni 1943. gadā nodeva V. Samsona vienībai, pa lielākai daļai gribēja slēpties savās mājās. Trīs no viņiem dezertēja, bet sešus kaujiniekus par bēgšanas mēģinājumu sodīja ar nāvi. No kaujiniekiem aizbēga arī viens robežsardzes dezertieris.²⁵⁴ Leģionāru bēgšana no kaujinieku vienībām apdraudēja kaujinieku drošību. Kaut arī bijušie leģionāri bieži vien „ievazāja nacionālo šaurību”,²⁵⁵ V. Samsons leģionārus savā vienībā pieņēma, par to vēlāk saņemot stingru kritiku. „Šajā posmā (1944. gada janvāris, februāris. – H. S.) otrajā ieradās 121 jauns partizāns no mobilizētajiem iedzīvotājiem, kā arī dezertieri no Leģiona,” rakstīja V. Samsons atskaitē par 1. latviešu partizānu brigādi.²⁵⁶ V. Samsona vienībā tajā laikā bija 350 cilvēku. Jaunie veidoja 34 % no visa skaita, taču neieņēma nevienu vadošo vietu.

1944. gada 26. februārī Vācijas 18. armijas virspavēlnieks rakstīja, ka lielas bažas izraisa Panteras nocietinājumu līnijas aizmugures apsardzība, ko veic SS policijas divīzija, no kuras karavīri bieži dezertējo. Tāpēc H. Himlera uzdevums esot novērst karavīros katru domu par brīvprātīgu aiziešanu no armijas ierindas.²⁵⁷ Jau 1944. gada 15. aprīļa Vācijas armijas Izlūkošanas pārvaldes Austrumos slepenajā ziņojumā uzsvērts, ka Vācijas armijas Austrumos saformētājās nevācu vienībās vērojama krīze. Krīzi nosaka Vācijas militāri politiskais stāvoklis, Vācijas neskaidrie politiskie mērķi Austrumos, padomju propaganda. Lai krīzi novērstu, Izlūkošanas pārvalde ieteica sadalīt nevācu karaspēka grupas sīkākās un palielināt vāciešu skaitu tajās, vairāk skaidrot, ka cīņa pret boļševikiem notiek Austrumeiropas tautu interesēs.²⁵⁸

Dati par izvairījušos no mobilizācijas un dezertieru skaitu saglabājušies arī par atsevišķām vietām, it īpaši Latgalē. Mērdzenes pagastā 1944. gada sākumā izvairījušies no iesaukuma Julijans Probuks, Francis Kudlans, Klementjevs Rudušs, Jānis Korolševskis u. c., kopā ap 10 cilvēku.²⁵⁹ 1944. gada maijā Bērzgales pagasta Kūkoju ciemā policisti šāva uz Petrovski, kurš slēpās no iesaukšanas Vācijas armijā.²⁶⁰ Liepnas pagastā izvairījās no iesaukuma P. Lavroks, Gusevs, Lazdiņš no Goruško ciema u. c. Naukšēnu pagastā 1944. gadā no Leģiona dezertēja Ernests Ceriņš (1919). „Bez tam Nautrēnu rajonā,” savā pārskatā par kaujas darbību rakstīja 1. LPB 1. vienības komandieris A. Počs, „noformējām grupu no leģionāriem, kopā 48 cilvēki, kuri bija dezertējuši no savām vienībām.”²⁶¹ „Šajā laikā,” savā ziņojumā tālāk rakstīja A. Počs, „ieradās daudz cilvēku, sevišķi no Leģiona un policijas. Dažus no viņiem mēs uzņēmām savās rindās. [1944. gada] 1. februārī no mums dezertēja viens leģionārs.”²⁶² Redzams, ka A. Počs bija atturīgāks par V. Samsonu „jauno” uzņemšanā. LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sproģis pārskatā par 1943. gada decembri 1944. gada 1. janvārī ziņoja CPKŠ: „Partizānu vienību sastāva palielināšanās par [1943. gada] decembra mēnesi notika galvenokārt uz pārbēdzēju rēķina no vācu armijas nacionālajiem formējumiem un vietējiem iedzīvotājiem. Tikai pirmajā [janvārī 1944. gadā] šie papildinājumi bija: pārbēdzēji – 122 cilvēki un vietējie iedzīvotāji – 33 cilvēki.”²⁶³ Šie 155 cilvēki bija uzņemti kaujiniekos un deva 18,9 % no 816 kaujiniekiem, skaitliski un organizatoriski nepārvēršot viņus par partizāniem.

²⁵⁴ V. Samsona 1944. gada 2. septembra atskaite. – LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 28. lp.

²⁵⁵ Samsons V. Kurzemes meži šalc.. – 99. lpp.

²⁵⁶ LKM, 305. kaste, Nr. 3216/9997-VII, 87. lp.

²⁵⁷ VFA MA, RH 201 (18), 1138, 1.–4. lp.

²⁵⁸ Propaganda und NS-Führung den Freiwilligen Verbände. – VFA MA, RH 58-63, 1.–7. lp.

²⁵⁹ LVA, 1896. f., 1. apr., 2106. l., 33., 124. lp.

²⁶⁰ Turpat, 290. lp.

²⁶¹ Отчет I отряда I-ой бригады. – LZAA, 40. f., 5. apr., 37. l., 7. lp.

²⁶² LZAA, 40. f., 5. apr., 37. l., 6. lp.

²⁶³ LVA, 302. f., 2. apr., 29. l., 3. lp.

Vācijas armijas dezertieru skaita palielināšanos 1944. gada sākumā vairākkārt apstiprināja arī Vācijas armijas aizmugures dienests. 1944. gadā Ostlandes frontes aizmugures tīrīšanas akcijas Vācija veica triju evakuāciju operāciju (*Räumung*) ietvaros. Igaunijas evakuācijas operāciju sauca par Ziemsvētku eglīti I („*Tannenbaum I*”), Siguldas – Pērkonis („*Donner*”) un Rīgas – Neļķe („*Nelke*”).²⁶⁴ Kā redzams no karalauka žandarmērijas 689. nodaļas pārskata, no 1943. gada 11. novembra līdz 1944. gada 31. jūnijam, ķemmējot 18. armijas aizmuguri, tā tika aizturēti 318 vīrieši, kuri neatļauti uzturējušies ārpus savām vienībām. Starp viņiem bijuši 172 vācieši un 146 (45,9 %) izvairījušies no mobilizācijas. Starp aizturētajiem bijuši vācieši, latvieši, igauņi.²⁶⁵

1944. gada 11. aprīlī LPKŠ priekšnieks A. Sproģis slepenā radiogrammā ziņoja 1. LPB štāba priekšniekam Ivanam Burcevam (1903–1955), ka robežu pāriet grupa cīnītāju uz Latviju. 100 ieroču ir ierakti zemē. Taču kaujiniekos pieteikušos jauno dezertēšanu Latvijā turpinājās arī Sarkanās armijas iebrukuma laikā Latvijā. 1944. gada 23. jūnijā I LPB komandieris V. Samsons un komisārs Rikters (Jānis) telegrafēja I Latviešu partizānu brigādes štāba priekšniekam I. Burcevam: „Jaunus ļaudis uz šejieni nesūtiet. Pa ceļam no grupas dezertēja 6 cilvēki un no Ozola 2 cilvēki. Tāpat nesūtiet sievietes. Samsons, Jānis.”²⁶⁶ Taču 1944. gadā izvairīšanās un dezertēšana no vācu armijas turpinājās. Nonākuši kritiskā situācijā, dubultdezertieri nereti atstāja vienību un slēpās patstāvīgi.

1944. gada 30. jūlija 18. armijas izlūkošanas nodaļas ziņojumā teikts, ka “bandās” ierodas Krievijas atbrīvošanas armijas cīnītāji, brīvprātīgie un civiliedzīvotāji, kuri neierodas mobilizācijas punktos. Šie cilvēki kļūst pa mežiem. Civiliedzīvotāju lielākā daļa bandās neiet. „Apsardzības uzdevumos, kā arī lai pastiprinātu armijas aizmuguri, ļoti nepieciešams, lai latviešu policija un paš aizsardzība, līdz jefreitoram ieskaitot, atrastos izlūkošanas nodaļu divīziju rīcībā, izlūkotu bandītus un veiktu pasākumus, sevišķi tāpēc, ka civiliedzīvotāji ik dienas pārvietojas.”²⁶⁷ Mazākā mērā, taču dezertēja arī vācieši.

Pēc Vācijas Drošības policijas 1944. gada 6. jūlija ziņām, Abrenes apriņķī partizānu izlūku grupā „Rieksts” kopš 1944. gada februāra darbojās Baltkrievijā dezertējis vācu leitnants Kārlis, gara auguma blondīns, runā tikai vācu valodā, uz labās rokas pirksta gredzens.²⁶⁸

Ļeņingradas specgrupu priekšnieku ziņojumos no Lubānas centram (Makarovam) jau kopš 1944. gada maija uzsvērts, ka apkārtnē daudz Latviešu leģiona dezertieru. Sākumā ziņojumos nav pieminēta čekistu attieksme pret šiem dezertieriem.²⁶⁹ Taču 1944. gada 28. augusta ziņojumā minēts, ka vienībai pievienojušies 14 leģionāri no 15. divīzijas, kā arī dezertieri no 3. robežapsardzības pulka un 327. darba bataljona (8,5 %).²⁷⁰ Dezertēšana tā paplašinājās, ka 1944. gada 1. septembrī Leģiona ģenerālinspektors R. Bangerskis aicinājis visus Leģiona dezertierus atgriezties savās vienībās.²⁷¹ Taču „Iesaucamie slēpās mājās, pie radniekiem, mežos un pārnāca pie mums,” 1944. gada 2. septembra atskaitē rakstīja V. Samsons. Kaujiniekos uzņēma pavisam 121 dezertieri un nepakļāvušos, t. i., 12 % – mazu daļu no

²⁶⁴ Kampf an die Narwa Front bis zur Räumung von Estland und Rückzug auf die Düne. - VFA MA, D-151, 5.–9. lp.

²⁶⁵ Tätigkeitsberichte – Kogend u. IV d. 11:11-43-137. 44 – VFA, RH 20-18/1476, 2.–6. lp.

²⁶⁶ Radiogramma 00777. LKM, 302. mape.

²⁶⁷ VFA MA, RH 24-38/221.

²⁶⁸ Сообщение полиции безопасности о действиях советских партизанских отрядов и отдельных партизан I. IV 42.–6. VII 44. – KVKA SA, 504. k f., 1. apr., 6. l., 1. lp.

²⁶⁹ LZAA, 40. f., 5. apr., 30. l., 398.–467. lp.

²⁷⁰ Turpat. – 449. lp.

²⁷¹ Ventas Balss, 1944, 1. sept.

tiem, kas bija izvairījušies no mobilizācijas.²⁷² Visi pārējie slēpās.

„Labāk mežā nekā leģionā” – par šī uzskata izplatību dzīvē un leģionāru aiziešanu mežā liecināja Kurzemes vācu vadības un latviešu ierēdņu atkārtotie uzsaukumi līdz 1944. gada 14. decembrim visiem iziet no mežiem.²⁷³ 1944. gada 14. decembrī sākās plaša Vācijas armijas un policijas organizētā mežu tīrīšanas operācija Kurzemē.

Par latviešu leģionāru un krievu karagūstekņu pulcēšanos Kurzemes mežos pēc Sarkanās armijas iebrukuma Latvijā arvien biežāk ziņoja Vācijas abvēra 311. grupa. Pēc Vācijas 311. izlūkgrupas pārskata, no 1944. gada 26. septembra līdz 29. oktobrim Kurzemē Vācijas 16. armijas aizmugurē no Latviešu leģiona, policijas bataljonu un krievu brīvprātīgo dezertieriem izveidojušās desmit daļēji pretvācu, daļēji padomju un daļēji pretpadomju partizānu grupas. Kurelieši cenšoties apvienot visus latviešu „zaļos” partizānus, kas cīnās pret PSRS. Līdzās šīm grupām, kas ir 30–60, pat 100 vīru lielas, „daudzās mājās slēpjas izbēgušie latviešu dezertieri pie saviem radiem vai paziņām”.²⁷⁴ Pēc Vācijas abvēra ziņojuma, izvairījušos un dezertieru pieplūdums ģenerāļa Kureļa grupā Kurzemē 1944. gada oktobrī bija tik liels, ka ģenerālis Kurelis ziņoja abvēram par nespēju atbrīvoties no dezertieriem, jo to izdošanas rīkotājus dezertieri uzskata par vācu spiegiem.²⁷⁵ Ziņojumā par stāvokli 1944. gada 29. septembrī – 26. oktobrī šī abvēra grupa ziņoja, ka Sabiles apkārtnē slēpjas 19. latviešu leģiona dezertieri. Turpretī mežā, 8 kilometrus uz dienvidiem no Rendas, slēpjas ap 60 bandītu grupa, kurā ir gan latviešu leģionāri, gan krievu brīvprātīgie.²⁷⁶ 1944. gada 21. oktobra ziņojumā Ziemeļkurzemē konstatētas 10 dažādu „bandītu” vienības.²⁷⁷ Spāres apvidū atrodoties ap 100 cilvēku liela Latviešu SS grupa un policisti, kuri saka, ka ģenerāļa Jāņa Kureļa (1882–1954) vadībā cīnās pret partizāniem. Šī grupa uzskata par savu uzdevumu apvienot visus latviešu „zaļos partizānus, kuri cīnās pret [PSRS] partizāniem.”²⁷⁸ PSRS partizāni Kurzemē galvenokārt centās saglabāt savas dzīvības slēpjoties.

Kaujinieki Kurzemē īstenoja vismaz trīs slēpšanās veidus no ķērājiem: sadalīšanās nelielās grupās pa 3–5 cilvēkiem, izešana no rūpīgi izraudzītajiem mežiem un paslēpšanās atbalstītāju zemnieku sētās, pārvietojoties pa iepriekš izveidotu bunkuru sistēmu.²⁷⁹

Kaujinieku vajātājiem palīdzēja iedzīvotāji. Ziņotāji policijai par kaujiniekiem un Leģiona dezertieriem pēc kara tika sodīti parasti ar spaidu darbiem uz 5–10 gadiem. Olga Veidemane, Elkšņu pagasta Liepiņu māju saimniece, bija ziņojusi Jēkabpils policijas priekšniekam Kriškānam par PSRS partizānu, no vācu armijas dezertējušo L. Bortnikovu, kuru policija vajājot nošāva. O. Veidemani 1946. gada 2. jūlijā PSRS IeTK Sevišķā apspriede sodīja ar pieciem gadiem ieslodzījumā.²⁸⁰

Analizējot izvairījušos un dezertieru koncentrāciju atsevišķos Latvijas apgabalos, rodas iespaids, ka to visvairāk bijis Kurzemē. Izvairījušos un dezertieru „glābšanās” pie attāliem radiem lauku sētās mežu tuvumā vai mežos salīdzinājumā ar došanos uz fronti bija drošāka,

²⁷² LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 25. lp.

²⁷³ LZAA, 40. f., 5. apr., 22. l., 22. lp.

²⁷⁴ ASVNA, T-312, R. 1645, 000732.

²⁷⁵ LZAA, 40. f., 7. apr., 33. l., 86. lp.; 184.–205. lp.

²⁷⁶ VFA BAB, T-312, Rolle 1645.

²⁷⁷ 20 km SO no Kuldīgas, Kabile-Renda, W-Renda-S Usmas ezers, SW Stende, Līču stacija NO – Spāres ezers WSW – Ugāle, 20 km NW Talsi, NNW – Spāre, N- Talsi, 20 km SO Talsi, 8 km no Kuldīgas.

²⁷⁸ VFA BAB T-312, Rolle 1645.

²⁷⁹ Samsons V. Kurzemes partizāni.. – 176. lpp.

²⁸⁰ LVA, 1896. f., 1. apr., 39016. l., 3., 12., 33. lp.

kaut arī pēc sagūstīšanas draudēja karatiesa vai koncentrācijas nometne.²⁸¹ Iestāšanās kaujiniekos čekistu politisko pārbaužu dēļ vieniem bija bīstama, bet dažiem drošāka nekā frontē.

Tādējādi Kurzemes mežos līdz ar izbēgušajiem Sarkanās armijas gūstekņiem un ebrejiem bija daudz izvairījušos un dezertējušo leģionāru. Pēc Marģera Vestermaņa ziņām, pēc viņa izbēgšanas no Popervāles geto 1944. gada septembrī kaujinieka Alfreda Veismaņa grupā bija gan ebreji, gan ukraiņu gūstekņi, gan leģionāri. Visi viņi 1944. gada decembrī centās izvairīties no lielajām mežu tīrīšanām.²⁸² Leģionārs St. Ratnieks (1912) atmiņās rakstīja, ka 1944. gadā no Jaunmokām, kur bija novietota viņa karaspēka daļa, atgriezies Lubes pagastā un sākumā nelegāli uzturējies Purciemā (Dižmāru ciems), bet vēlāk pievienojies A. Veismaņa grupai. Grupā bijuši 24 cilvēki, to skaitā divi ebreji, viens vācietis un vairāki ukraiņu karagūstekņi. A. Veismaņa grupa izbūvējusi trīs zemnīcas Lubes apkārtnē un pie Lubes Vēžciema.²⁸³ Lai nelegālistiem neļautu atgriezties vecajos bunkuros, policija tos mīnējusi. Pie vecajiem bunkuriem atrastas 24 kājnieku mīnas.²⁸⁴ Ernests Krevalks 1970. gadā Vandzenes pagasta „Pīlādžos” rakstīja: „1944. gada ziemā uz mūsu māju Vandzenes pag. „Pīlādžos” bieži pēc pārtikas nāca no iesaukšanas vācu armijā bēguļojošie jaunieši, kas dzīvoja mežos.”²⁸⁵ Pēc viņa datiem, pagastā bēguļojuši 12 jaunieši, no kuriem meža bunkurā saķerti un nošauti trīs.²⁸⁶

Leģionāru pāriešana kaujinieku pusē, sevišķi formas tērpos, ar ieročiem un grupās, bija dezertieriem diezgan bīstama, jo labākajā gadījumā beidzās ar mantu, formas tērpa un ieroču nolaupīšanu. 1944. gada jūnija sākumā 3. kaujinieku vienība aplaupīja dezertierus.²⁸⁷ Arī 38. operatīvajā ziņojumā rakstīts, ka O. Oškalna vienība saņēmusi gūstā 24 latviešu leģionārus un „pēc apstrādāšanas” ieskaitīja vienībā.²⁸⁸ „Leģionāri no atvaļinājumiem neatgriezās vienībās,” rakstīja O. Oškalns, „bet pie mums no Saukas, Zalbes, Mazsalacas, Daudzevas, Viesītes pagastiem.” Pēc mobilizācijas Leģionā no Dribes (Saukas pagastā) vienā dienā ieradās 16 cilvēku, bet drīz kopā 60.²⁸⁹ Taču, vai viņi uzņemti kaujiniekos, O. Oškalns neraksta. Latviešu leģiona dezertieris P. Merlins (1923) 1972. gada 1. oktobrī atmiņās rakstīja, ka viņu arestēja un kopā vēl ar sešiem dezertieriem ievietoja Liepājas SD cietumā.²⁹⁰ Ar nāvi karatiesas sodītos parasti aizveda nošaušanai vakarā pēc plkst. 21. Kopā Liepājas SD cietumā 1945. gada 8. maijā bija 236 ieslodzītie.²⁹¹

LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sproģis 1944. gada 1. jūnijā „Aģentūras izziņā par Latviju”²⁹² rakstīja: „Nekavējoši pēc latviešu iesaukuma tā saucamajā „brīvprātīgajā” leģionā (faktiski mobilizēti) dažādās vietās izcēlās konflikts starp „brīvprātīgajiem latviešiem” un vācu karavīriem, kas izpaudās dažādās sadursmēs un kautiņos (*мордобития*). Tas, kā rakstīja A. Sproģis, radījis labvēlīgus apstākļus partizānu izplatībai Latvijā. „Pa 1943. gadu un 1944. gada pieciem mēnešiem pie partizāniem ieradās vairāk nekā 2000 cilvēku, taču tā bija tikai neliela daļa no tiem, kas vēlējās pievienoties partizāniem.”²⁹³ Šie A. Sproģa dati liecina, ka no apmēram 10 000 minētajiem „zaļajiem leģionāriem” kaujiniekiem bija zināms katrs piektais, bet kaujiniekos uzņēma 121 (1,2 %). Tomēr LK(b)P CK vadība no dienesta izvairījušos un dezertierus uzskatīja par savas agitācijas panākumu un potenciāliem kaujiniekiem.

1944. gada 3. jūlijā LK(b)P CK sekretārs J. Kalnbērziņš un LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sproģis rakstīja VK(b)P CK sekretāram G. Maļenkovam: „Izvairīšanās no mobilizācijas

²⁸¹ Strods H. Salaspils koncentrācijas nometne 1941.–1944. // Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata. – Rīga, 2001.

²⁸² Marģera Vestermaņa atmiņas. V. Samsona pieraksts. – LZAA, 40. f., 5. apr., 24. l., 33. lp.

²⁸³ Turpat, 83. lp.

un aiziešana mežā pieņēmusi masveida raksturu.²⁸⁴ Tā, piemēram, A.Groma grupā esot pieņemti 200 cilvēku, no kuriem 100 nav ieroču. PSRS Civilās aviācijas Galvenās pārvaldes priekšnieks ģenerālpulkvedis F. Astahovs (1899–1966) ieroču un munīcijas piegādēm solījis 12 lidmašīnu reisus, taču nav iedots neviens. „Pēc Jūsu norādījuma,” tālāk rakstīts, „aviācijas maršals Goļikovs 1944. gada februārī – martā piešķīra dažas bombardētāj-lidmašīnas, kuras nosvieda ap 40 000 kravas”. J. Kalnbērziņš un A. Sproģis lūdza G. Maļenkovu nekavējoši piešķirt lidmašīnas personu, ieroču un munīcijas desantēšanai 60 000 kg apjomā. Trūka arī komandieru, jo pieredzējušākie partizāni (pat 5–6 %) no LPKŠ nozīmēti politdarbā.²⁸⁵ Taču PSRS vadība 1944. gada vidū vais nesaskatīja lielu vajadzību pēc kaujiniekiem Latvijā.

J. Kalnbērziņa un A. Sproģa ziņojumos VK(b)P CK un CPKŠ par „zaļo leģionāru” lielo skaitu un ieroču nepieciešamību pārbēdzēju apbruņošanai parādās fakts nesakritība. No vienas puses, abi ziņoja, ka PSRS partizānos uzņēma ap 10 % no visa pieteikušos „zaļo leģionāru kopskaita”, no otras, atkārtoti savos ziņojumos rakstīja, ka PSRS partizānu rezervē Latvijā esot tūkstoši. Iespējams, ka šādu J. Kalnbērziņa un A. Sproģa rīcību var vērtēt kā centienus pierādīt Maskavai, ka LK(b)P CK darba rezultātā ir izdevies cīņai pret nacistiem sacelt lielas tautas masas. Taču „zaļo leģionāru” skaita ziņā LK(b)P CK faktiski nebija nekādu nopelnu. No dienesta izvairījušos un dezertierus kaujiniekos uzņēma reti.

Otrās Latvijas partizānu brigādes komandieris V. Laiviņš 1944. gada 23. janvārī ziņojumā rakstīja: „Protams, ir daudz policistu, kuri iestājušies partizānu rindās vai uztur sakarus ar partizāniem un daļēji strādā partizānu labā.” Pēc V. Laiviņa domām, no Leģiona dezertēja iedzīvotāju trūcīgāko slāņu pārstāvji. Sevišķi daudz dezertējuši latgalieši, kuri pabijuši frontē un negrib tur vairs atgriezties. Daļu policistu partizāni sūtījuši atpakaļ strādāt par policistiem, bet viņi nav gājuši.²⁸⁶

Arī P. Ratiņš 2. LPB atskaitē rakstīja, ka jaunos partizānus 6–10 dienas apmācīja diversiju organizēšanā, pretinieka garnizonu sagraušanas, pretslēpņu darbībās, cīņā pret soda ekspedīcijām, sniegta arī marksisma-ļeņinisma pamatu izpratne. Apmācībām sekoja partizānu pārbaude darbībā.²⁸⁷ 1944. gada 1. augustā brigādē bija 343 (53,7 %) pārbēdzēju, t. i., apmēram puse. No viņiem 216 (33,8 %) ne visai drošie jaunatnācēji bija rezervē. Tikai 15 (2,3 %) bija palikuši no iesūtītajiem kaujiniekiem (59. tabula). Taču P. Ratiņš nerakstīja, cik no pārbēdzējiem bija no dienesta izvairījušies un cik – dezertieri, kā arī, cik no viņiem uzņēmti kaujiniekos. Īsti nav izprotama arī aile „vietējie iedzīvotāji”.

²⁸⁴ Turpat, 89. lp.

²⁸⁵ Turpat, 94. lp.

²⁸⁶ Arturs Ozoliņš, Jānis Vanags, Arturs Melngalvis.

²⁸⁷ Оперсводка № 28. – LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 164. lp.

²⁸⁸ Оперсводка № 34. – LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 182. lp.

²⁸⁹ Отчет о боевой деятельности III ЛПБ. – LVA, 302. f., 2. apr., 20. l., 26., 32. lp.

²⁹⁰ „Sechs lettische Banditen”.

²⁹¹ LZAA, 40. f., 5. apr., 22. l., 284., 288., 293., 296. lp.

²⁹² Агентурная справка по Латвии на 1 VI 1944 г. – LVA, 101. f., 6. apr., 11. l., 125.–149. lp.

²⁹³ Агентурная справка по Латвии на 1 VI 1944 г. – LVA, 101. f., 6. apr., 11. l., 125.–149. lp.

²⁹⁴ LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 166. lp.

²⁹⁵ Turpat, 183. lp.

²⁹⁶ Отчет командира Латвийской партизанской бригады тов. Лайвиньша. 1–10 янв. 1944 г. – LVA, 302. f., 2. apr., 15. l., 60.–62. lp.

²⁹⁷ P. Ratiņa 2. LPB atskaite (1943. gada aprīlis – 1944. gada augusts). – LKM, 4-61044 (1213-VII).

2. Latvijas partizānu brigādes sastāvs 1944. gada 1. augustā²⁹⁸

Nr.p.k.		Abs. skaits	%
		Brigādes kopskaits	639
1	Pārbēdzēji	343	53,7
2	Rezerve	216	33,8
3	Vietējie iedzīvotāji	65	10,2
4	Pārvietoti pāri fronteī	15	2,3
	Kopā	639	100,0

Vidzemē Sarkanarmijas uzbrukuma laikā un vēlāk Kurzemē savas vienības atstāja daudzi latviešu karavīri sliktās ieroču un pārtikas apgādes dēļ, kā arī tādēļ, ka Vācijas armijas pavēlniecība nemitīgi centās aizlāpīt frontes „caurumus” ar latviešu vienībām. 1944. gada oktobrī un novembrī, kad daudziem bija neskaidrs, vai Vācija Kurzemi aizstāvēs, no Leģiona dezertēja ap 500 karavīru, bet no lauku papildinājumu depo vairāk nekā 200 karavīru.²⁹⁹ Pretēji padomju apgalvojumiem, ka dezertēja tikai Vācijas armijas karavīri, patiesībā dezertēja arī sarkanarmieši. Sarkanarmieši Kurzemi uzskatīja par „krievu karavīru nāves ieleju”.³⁰⁰ Vācijas armijas 38. armijas korpusa pavēlniecība, balstoties uz izlūkošanas nodaļas datiem, ziņoja, ka Auces apkārtnē no 1944. gada 16. jūlija līdz 1944. gada 15. oktobrim saņēmti 867 gūstekņi un 110 dezertieri. Divas trešdaļas no gūstekņiem bijuši „nomaldījušies no Sarkanās armijas”.³⁰¹ Tāpēc jau 1944. gada 15. oktobrī, lai novērstu dezertēšanu no vācu armijas, brīvprātīgo vienībām un Krievu atbrīvošanas armijas, 18. armijas virspavēlniecības Izlūkošanas daļas (AK Ic) nodaļa ieteica ziņot par dezertieriem karaspēka vienībā vai tuvākajā tiesā, ja viņi arī atradās pretinieka aizmugurē vai neatgriezās no atvaļinājuma.³⁰² 1944. gada oktobrī – decembrī dezertēšana Sarkanarmijā pastiprinājās it īpaši no Baltijā jauniesauktajiem veidojamajās divīzijās. Tā, piemēram, no 50. Lietuvas rezerves divīzijas 1944. gada oktobrī – decembrī dezertēja vairāk nekā 1000 vīru, to skaitā 83 grupas ar ieročiem.³⁰³ Spriežot pēc Ostlandes Drošības policijas un SD Slepēnās karalauka policijas 501. grupas datiem, kā arī no 16. armijas virspavēlniecības 212. frontes izlūkošanas grupas slepenajiem darbības pārskata ziņojumiem, kopš 1944. gada rudens sevišķa uzmanība pievērsta Latvijas iedzīvotāju noskaņojuma pētīšanai pret Vāciju un PSRS. Slepēnās karalauka policijas 501. grupa 1944. gada novembrī inspicēja armijas sekretariātus Talsos, Spārē, Sabilē un Rendā. „Pārskata periodā,” 1944. gada 25. novembrī ziņoja grupas komandieris Gašs (*Gasch*), „grupa un tās sekretariāti nodarbojās galvenokārt ar latviešu dezertieriem, kuri ārkārtīgi lielā skaitā kļīst apkārt pa laukiem un daļēji ir iekļāvušies bandās.”³⁰⁴ No pārskata redzams, ka 1944. gada novembrī sagūstīti 154 latviešu leģionāri, 15 citu austrumu tautu vienību karavīri un četri vācu karavīri. No vāciešiem divi par laupīšanām Talsos vēlāk nosauti. Leitnanta Zelmaņa vadītajā bandā Engures mežos bija ap 200 vīru četrās nometnēs. Viņu vidū bija

²⁹⁸ Отчет 2-ой ЛПБ (с апреля по август 1944 г.) – LVA, 302. f., 2. apr., 25. l., 114. lp.

²⁹⁹ Neiburgs U. Leģiona „medaļas otrā puse” // Lauku Avīze. – 2001, 15. marts. – 7. lpp.

³⁰⁰ «долина смерти русских солдат»

³⁰¹ Tätigkeitsbericht mit Anlagen Gen. Kdo 38 Ak 16.7.44–15.10.44. – VFA MA, RH 24-38/221, 7.–10. lp.

³⁰² VFA MA, RH 24-38/221, 12.–15. lp.

³⁰³ KVKA, 4. f., 11. apr., 83. l., 125.–127. lp. J. Staļina 1944. gada 18. decembra pavēle Nr.278.

³⁰⁴ Tätigkeitsbericht für den Monat November 1944. - VFA Fr. RH-20-16-61 lp.

seši krievu aģenti ar radioraidītāju. Grupa izklīdināta, un 60 vīru sagūstīti. Leģiona apakšvirsnieka Semjonova grupā mežā pie Usmas ezera ir ap 50–60 vīru, to skaitā 20 krievu un divi vācu karavīri, viens latviešu leitnants, viens politvadītājs, kā arī raidstacija. „Visi vācu iestāžu mēģinājumi pēc Latvijas ieņemšanas 1941. gadā,” 1944. gada 10. augustā rakstīja 304. un 317. frontes izlūkošanas grupa par stāvokli 1944. gada jūlija vidū, „latviešu tautu iespējami vairāk iesaistīt jaunās Eiropas atkaluzbūvē palikuši bez kādām sekmēm.”³⁰⁵

Dezertieru skaits palielinājās pēc SS 15. divīzijas pāri palikušo karavīru un 1. un 2. policijas pulka pārvešanas uz Vāciju,³⁰⁶ jo daudzi nevēlējās doties nāvē zem angļu bumbvedējiem. Kaut arī sodu par dezertēšanu no sešiem mēnešiem ieslodzījumā 1944. gada vasarā palielināja līdz nošaušanai 48 stundu laikā, tam pakļaujot arī personas, kas nepakļaujas mobilizācijai, to skaits 1943. gada beigās un 1944. gada sākumā strauji palielinājās. Leģiona ģenerālinspektora štāba priekšnieks no 1944. gada vidus līdz kara beigām virspulkvedis A. Silgailis atzina, ka „apmēram viena ceturtdaļa no 15. (latv.) divīzijas dezertēja pirms iesēdināšanas kuģos”.³⁰⁷ Pēc frontes izlūkošanas 212. komandiera leitnanta Haselmana 1944. gada 17. decembra ziņojuma, 1944. gada oktobrī vien arī no 19. divīzijas dezertējuši 1000 vīru, par ko divīzijas komandieris ziņojis priekšniecībai.³⁰⁸ Literatūrā minēts, ka no leitnanta Rubeņa bataljona uz kaujinieku „Sarkano bultu” pārgāja 80–90 vīru. Kaut arī kurelieši nekad nav plānojuši sadarbību ar kaujiniekiem pret vāciešiem,³⁰⁹ pēc sakāves viņi veidoja apmēram vienu trešdaļu no „Sarkanās bultas”.³¹⁰ Taču 1945. gada maijā kaujinieku sarakstos minēti tikai 25 bijušie kurelieši, tas liecina, ka ap divām trešdaļām kureliešu pāri fronte netika.³¹¹ A. Groms 1958. gadā rakstīja, ka partizānos ieradušos „neizmantojamos” nosūtīja uz aizmuguri. Tāda bija PSRS partizānu politiskās „attīrīšanas” metode, praktizēta jau Krievijā un Baltkrievijā.

Spriēžot pēc Vācijas Frontes izlūkošanas vienību ziņojumiem, 1945. gada ziemas mēnešos palielinājās atklāto dezertieru bunkuru skaits. 1945. gada 20. janvārī četrus kilometrus no Plāņiem bija atrasts atstāts bunkurs, kurā dzīvojuši ap 20 dezertieri, arī sievietes.³¹² 1945. gada 30. janvāra Vācijas 16. armijas virspavēlniecības slepenajā ziņojumā gan uzsvērts, ka 1944. gada novembrī armijā bijuši tikai 1092 dezertieri, no kuriem vairāk nekā puse nevācieši 634 (58,1 %). „Dezertieru kopskaits,” rakstīja virspavēlniecība, „kā arī neatļautie atvaļinājumi pārskata mēnesī turpināja samazināties.”³¹³ Taču patiesībā no dienesta izvairījušos un dezertieru skaits palielinājās. Vācijas frontes izlūkošanas dienesta arestēto vidū 1945. gada ziemā liela daļa Kurzemē darbojās vācu armijas formas tērpos vai privātpāgērbā. 1945. gada 1. februārī cīņā ar vāciešiem iesaistījušies 10–15 kaujinieki, kuri bija ģērbusies civilpāgērbā un Vācijas armijas formas tērpos. 1945. gada 1. martā sagūstīti 15 latvieši un latvietes, no kuriem pieci bijuši dezertieri un divi no apcietinājuma izbēgušie. 1945. gada 28.–29. janvārī pie Stiru stacijas padevušies 11 bandīti un trīs dezertieri. Pavisam „bandītu” vienībā esot 122 cilvēki.³¹⁴

³⁰⁵ Zur Haltung der Volksgruppen in Lettland gegenüber Deutschland. – VFA Fr. RH-2 f., 2129.I., 43.lp.

³⁰⁶ Biezais H. Kurelieši.. – 42.–43. lpp.

³⁰⁷ Silgailis A. Pretestības kustība Latvijā līdz 1950. gadam // Daugavas Vanagu Mēnešraksts. – 1071. Nr. 3. – 25. lpp.

³⁰⁸ Lage-Bericht. – VFA Fr. RH-2 f., 2129. l., 15.(167. lp.)

³⁰⁹ Biezais H. Kurelieši.. – 78.–79. lpp.

³¹⁰ Samsons V. Kurzemes meži šalc.. – 305. lpp.

³¹¹ Biezais H. Kurelieši.. – 82. lpp.

³¹² Tagesmeldungen Ic/AK von Januar 1945. – VFA MA, RH 2, 1. apr., 2036. l.

³¹³ Tagesmeldungen Ic/AK von Februar 1945. – VFA MA, RH 2, 1. apr., 2036. l., 11., 16., 40. lp.

³¹⁴ VFA MA, RH 2/2129, 72. lp.

Iestāšanās kaujiniekos ne vienmēr bija politiski motivēta. Pēc Vācijas abvēra Ostlandes (*Ost*) un Latvijas Drošības policijas un SD (*SPO*) ziņojumiem, Valsts Drošības galvenajai pārvaldei (*RSHA*) redzams, ka Latvijā klīda daudzi vācu dezertieri, kuri šeit bija ienākuši gan no Prūsijas, gan no Krievijas. Bija gadījumi, kad Kurzemes zemnieku sievas iemīlējās kaujiniekos un pašas aizgāja līdzī kaujiniekiem,³¹⁵ bet vēlāk boļševiku laikā tika „apdziedātas un nekrologos apraudātas” kā varonīgas cīnītājas.

Kaujinieku sastāvs kopumā nebija tik boļševistisks, kā apgalvoja boļševiku propaganda. Tā, piemēram, Baltkrievijā, Kličevskas rajonā, 1944. gada 18. jūnijā 277. brigādē bija 1399 cilvēki. Brigādes komisārs J. Z. Izohs ziņoja, ka 595 (42,5 %) no kaujiniekiem bijuši vietējie vācu „policaji”.³¹⁶ Tātad kaujinieku pulkus un viņu rezervi veidoja galvenokārt t. s. savas „ādas glābēji”.

Padomju vēsturnieki vienmēr ir uzsvēruši kaujinieku nepārtraukto cīņu pret ienaidnieku, turpretī Vācijas armijas ziņojumi liecina, ka 1944. gada rudenī un 1945. gada pavasarī daļa šo kaujinieku sastāvēja no izbēgušajiem Sarkanarmijas karagūstekņiem un latviešu dezertieriem, kuri ne tikai necīnījās, bet slēpās un vairākkārt dezertēja. 1944. gada 30. decembra „Dienas ziņojumā” teikts, ka sagūstīti 24 latviešu un viens vācu dezertieris, bet 55 „bandīti” paši pieteikušies. 1945. gada 1. janvārī ziņots, ka pieteicies 61 bandīts. Daudzi bijuši latviešu policijas uniformās. 1945. gada 4. janvārī divus kilometrus uz ziemeļiem no Talsiem kādā bunkurā sagūstīti pieci latviešu dezertieri, bet astoņi bunkuri tikuši uzspridzināti. 1945. gada 12. janvārī ziņots, ka pēdējā laikā pieteikušies 90 bandīti.³¹⁷ Spriežot pēc tālaika liecinieku atmiņām, Kurzemē nošauti vairāki desmiti Vācijas mobilizācijas sabotieru un dezertieru. Kuldīgas apriņķa Kalnadeķos 1944. gada 19. novembrī nošāva 21 vācu uniformā tērptu vīrieti, pie viena nošautā atrada Latvijas pasi. Kuldīgas apriņķa Ozolmuižā nošāva piecus leģionārus.³¹⁸ Lai gan latviešu kārtības sargi, kā ziņoja vācu iestādes, dezertierus pietiekami aktīvi netvarstīja, vācu žandarmērijai, kas maskēšanās nolūkā tērpās arī Sarkanarmijas uniformās, izdevās „neutralizēt” vairākus simtus mobilizācijas sabotieru un dezertieru. Bēguļojošo bunkuri bija katrā lielākajā mežā vai mežos lauku māju tuvumā. Mārupes mežā slēpās astoņi cilvēki, no kuriem leģionārs Liepiņš mežu ķemmēšanas laikā 1945. gada februārī krita.³¹⁹ Taču daudziem izdevās mežu un lauku māju slēptuvēs izvairīties ne tikai no vācu armijas, bet arī no Sarkanās armijas „ķemmēšanām”.

„Partizānu vienībā 1944. gada maijā,” rakstīja V. Semjonovs atskaitē, „bija ap 20 cilvēku. Partizānu vienībā sāka ierasties mazāk pārbaudīti cilvēki, galvenokārt dezertieri, bijušie karagūstekņi un izvairījušies no mobilizācijas.” 1944. gada jūnijā jau izveidojās četras grupas, pie tam dezertieri un izvairījušies galvenokārt dzīvoja pie saviem radiem. „Jaunos partizānus uzņēmām vienībā pēc katra individuālas rūpīgas pārbaudes.” Viens no vecās partizānu gvardes galvoja par jaunpienācēju. „Vietējie iedzīvotāji,” pārskatā rakstīja V. Semjonovs, „vairāk centās palīdzēt dezertieriem, nevis partizāniem.”³²⁰ Visai spilgtu priekšstatu par vairākiem kaujiniekiem V. Semjonova brigādē sniedz šīs brigādes vienību komandiera sniegtie cīnītāju raksturojumi 1945. gadā pēc Vācijas okupācijas. V. Semjonova vienības nodaļas komandieris Antons Ozols (1906–?) 1942. gada 14. februārī iestājies 2. Liepājas policijas pulka 313. bataljonā. 1944. gada 12. jūlijā A. Ozols dezertējis un 28.

³¹⁵ LZAA, 40. f., 5. apr., 18. l., 143. l61p.

³¹⁶ Соколов Б. В. Оккупация. – 49. lpp.

³¹⁷ Tagesmeldungen. – VFA MA, RH 2/2068, 1-65, 71. lp.

³¹⁸ Atmiņu noraksti. – TSDC, 1. f., 2. sēj., 42., 122. lp.

³¹⁹ LZAA, 40. f., 5. apr., 24. l., 284.–287. lp.

³²⁰ LKM, 4-66721 (1304-VII). L. Krišjansones 1959. gada izraksti no PSRS AM ĢŠ arhīva. 2. burtnīca Nr. 328, 68., 70. lp.

augustā – 29. septembrī bijis cietumā. 1944. gada 18. oktobrī bija ieradies V. Semjonova vienībā. 1945. gada 17. maijā raksturots „kā sociālistiskās Dzimtenes patriots”.³²¹ Arvīds Hirte (Hirts) 1943. gada 6. augustā iesaukts Latviešu leģiona 19. divīzijas 43. pulkā, kurā dienējis līdz 1944. gada 6. februārim. 1944. gada 6. februārī dezertējis un līdz 1944. gada 20. jūnijam slēpies. No 1944. gada 20. jūnija līdz 7. septembrim bijis Salaspils noietnē, pēc tam – celtniecības bataljonā. No 1944. gada 4. novembra līdz 13. decembrim – kureliešos. Pārgājis V. Semjonova vienībā. „Bija patriots un mūsu Dzimtenes partizāns,” rakstīts A. Hirtes raksturojumā.³²² Tenis Vīziņš (1922) no 1943. gada 26. augusta dienējis LL 15. divīzijā. No 1943. gada 26. augusta līdz 1943. gada 1. septembrim slēpies. No 1943. gada 1. septembra līdz 1944. gada 7. septembrim bijis Salaspils noietnē. No 1944. gada 7. septembra līdz 3. novembrim – Celtniecības bataljonā, bet no 3. novembra līdz 8. decembrim – kurelietis. 1944. gada 14. decembrī iestājies V. Semjonova vienībā un kļuvis par padomju patriotu.³²³ Jāzeps Vanags (1906) mobilizēts 1944. gada februārī, bijis SS sevišķo uzdevumu bataljonā. 1944. gada 9. oktobrī – kaujinieka Tīruma grupā, bet 1944. gada 22. novembrī – V. Semjonova vienībā.³²⁴ Raksturots kā padomju patriots. Kopā saglabājušies raksturojumi par 21 dezertieri V. Semjonova vienībā no 313. policijas bataljona, pretgaisa aizsardzības, Kureļa vienības, kā arī par tiem, kas pārsvarā izvairījušies no iesaukuma.

Padomju vēsturnieki rakstīja, ka pēc Vācijas armijas sakāves pie Staļingradas un Kurskas „sākās iedzīvotāju masveida iestāšanās partizānos”, jo Vācijas sakāve bija tikai laika jautājums. Taču ne ar vārdu netika pieminēts, ka partizānu rindas visvairāk papildināja no dienesta izvairījušies leģionāri, policisti un vlasovieši, kā arī citi kaujinieki, tā dēvētie nodevēji, kuri ar vācu asinīm centās izpirkt savu vainu. Taču ne visiem tas izdevās, jo daļu šo partizānu nosūtīja uz armijas soda bataljoniem, kur tie pārvērtās par „lielgabalu gaļu”.³²⁵ 1944. gada 17. maijā LPKŠ priekšnieks radiotelegrafēja 1. LPB štāba priekšniekam Burcevam, ka Strahova grupā jābūt 200 latviešu pārbēdzējiem, kurus lika „nodot mums”, – t. i., nosūtīt uz Sarkanarmijas aizmuguri. Krievu karagūstekņus, kuri ieradās 1. partizānu vienībā, nodeva krievu partizānu brigādēm.³²⁶

No dienesta izvairījušos vai dezertieru pievienošanās PSRS partizāniem Baltkrievijas, Krievijas teritorijā, kā arī Austrumlatvijā, nereti beidzās šiem pārbēdzējiem nelabvēlīgi. Tā, piemēram, partizānu vienības komandieris A. Groms 1958. gada 5. aprīlī rakstīja, ka Baltkrievijā pārbēdzējus, kuri svārstījās, mobilizējām. „Tie, kuri nederēja, tos sūtījām pāri fronteī un nodevām Sarkanarmijai.”³²⁷ Daļu izvairījušos vai dezertierus no PSRS partizānu jaunajiem pienācējiem pēc Sarkanās armijas ienākšanas nodeva „Smeršam”. „Smeršam” nodeva piecus ukraiņu brīvprātīgos, četrus bijušos policisus un trīs dezertierus no P. Ratiņa vienības – Kārli Vanagu, Jāni Liepiņu un Gati Parkši.³²⁸ No dienesta izvairījušies vai dezertieri bija nolemti trim variantiem: iestāties partizānu vienībā, tikt nosūtītiem uz Sarkanās armijas aizmuguri (turklāt bija jāņem vērā frontes pāriešanas „grūtības” vācu uniformā) vai nošaušana – uz vietas vai bēgot no vienības. Šāda partizānu taktika bija obligāta partizānu un izlūkvienību konspirēšanās sastāvdaļa, jo katrs, aizgājis no vienības, „brīvsolī”, varēja apdraudēt partizānu vai izlūkvienību, kaut arī tā pārvietojās ik pāris nedēļas.

³²¹ PSRS AM ĢŠ GIP arhīvs, 8711. f., 1. apr., 226. lp. (V. Zariņa izraksti). – LKM, 4-62407 (1415-VII) lieta.

³²² Turpat, 240. lp.

³²³ Turpat, 238. lp.

³²⁴ Turpat, 235. lp.

³²⁵ A. Sproģa radiogrammas Burcevam. – LKM, 302. mape.

³²⁶ V. Samsona 1944. gada 2. septembra atskaite. – LVA, 302. f., 2. apr., 17. lieta, 18. lp.

³²⁷ LKM, Inv. 8-2457-VII, 1.–8. lp.

³²⁸ LKM, 302. mape.

60. tabulā, kas sastādīta pēc LPKŠ kartotēkas datiem, redzam, ka 1365 (27 %) partizāni, t. i., gandrīz katrs trešais, bija Sarkanarmijas gūsteknis vai izvairījis (dezertieris) no Vācijas armijas. Taču kartotēka neliecina, cik no šiem 27 % patiešām pieņemti partizānos un nodevuši partizānu zvērestu.

60. tabula

Sarkanarmijas karagūstekņi un no Vācijas armijas izvairījušies (dezertieri) kaujinieku uzskaitē 1941.–1945. gadā³²⁹

Nr.p.k.		Skaitis	%
1	Sarkanarmijas gūstekņi	643	12,7
2	No Vācijas armijas izvairījušies (dezertieri) „zaļie leģionāri”	722	14,2
3	Kopā	1365	27
	LPKŠ kartotēkas dati	5054	100,0

61. tabulā redzam, ka lielāks izvairījušos un dezertieru skaits no Leģiona un policijas bataljoniem bija tajās kaujinieku vienībās, kas bija teritoriāli tālāk uz rietumiem no PSRS robežas (3. LPB – 30 %).

61. tabula

Policijas bataljonu un Leģiona dezertieru un izvairījušos skaits PSRS partizānos 1942.–1945. gadā³³⁰

Nr.p.k.		Partizānu kopskaits	Dezertieri	Dezertieru %
1	V. Samsona 1. LPB	1579	295	18,7
2	P. Ratiņa 2. LPB	727	189	26,0
3	O. Oškalna 3. LPB	414	124	30,0
4	V. Laiviņa LPB 1943.g. II–XII	585	65	11,1

„Karam tuvojoties beigām,” rakstīja A. Silgailis, „pastāvēja iespējama tendence vairs neziedot latviešu asinis zaudētam karam.”³³¹

Kopumā jāsaka, ka izvairījušos un dezertieru vērtējumā gan padomju, gan mūsdienu latviešu historiogrāfijā vērojami gan noklusējumi, gan politiski tendētas kļūdas. Pirmkārt, neatbilst patiesībai padomju historiogrāfu apgalvojums, ka dezertējušas tikai Vācijas puses militārpersonas. Noklusēta Sarkanās armijas karavīru un kaujinieku dezertēšana. Otrkārt, tikai neliela daļa (ap 10 %) no dienesta izvairījušies un dezertieri nonāca kontaktā ar PSRS partizāniem. Treškārt, liela daļa pieteikušos dezertieru un izvairījušos tika nosūtīti pāri fronteī – gan Krievijā un Baltkrievijā, gan Kurzemē, tādējādi faktiski tika iznīcināti.

Mūsdienu latviešu historiogrāfi, runājot par latviešu vienībām Vācijas armijā un policijā, arī pieļauj noklusējumus. Nepietiekami atklāta latviešu izvairīšanās no iesaukšanas Vācijas armijā un dezertēšana gan no Leģiona, gan policijas bataljoniem, aptverot kopā ap 4 000 vīru (vēlāk arī no Sarkanarmijas). Pārspīlētas Leģiona 19. divīzijas kaujas spējas,

³²⁹ LVA, 302. f. „Latvijas partizānu štāba” kartotēka. Skapis Nr. 3. (3. 1).

³³⁰ Turpat.

³³¹ Silgailis A. Pretestības kustība Latvijā līdz 1950. gadam // Daugavas Vanagu Mēnešraksts. – 1971, Nr. 3. – 25. lpp.

uzvaras un nozīme, nosargājot aizmuguri latviešu emigrācijai uz Rietumiem. Divīzija bija tikai ap 3 % no Vācijas karaspēka Kurzemē.

5. PSRS specgrupu kaujinieki Kurzemē

Kurzemes kaujinieku darbību vērtējis V. Samsons,³³² tāpēc šeit pakavēšos pie mazāk skartiem vai neadekvāti vērtētiem jautājumiem. Pirmkārt, lai attaisnotu vājo kaujinieku darbību Kurzemē, pārspīlēts vispirms jau policistu skaits. 1942. gada sākumā Kurzemē bija 1495 (62. tabula) policisti, kuri kopā ar Latviešu drošības palīgpoliciju nepārsniedza 1500 vīrus. 1944. gadā, kā redzēsim, vācu okupācijas varas apsardze strauji palielinājās, iesaistoties policijas bataljoniem, aizsargiem un Vācijas armijas vienībām, kurām bija galvenokārt citi uzdevumi.

62. tabula

Latviešu policistu skaits Kurzemē 1942. gada 12. janvārī³³³

Nr.p.k.		Skaits
1	A – grupa	945
2	B – grupa	350
3	C – grupa	200
Kopā		1495

Taču nevar apgalvot, ka kaujiniekiem bija jāsastopas ar „Supernenormāli uztūkušā okupācijas soda un drošības aparāta pastāvēšanu Kurzemē”.³³⁴ Tajā pašā laikā padomju autori noklusē kaujinieku darbības galveno cēloni – Kurzemes iedzīvotāju vairākuma pretpadomju nostāju, kas bija izšķirošais kaujinieku neveiksmju cēlonis.

Otrkārt, padomju laikā žurnālisti un novadpētnieki Kurzemē atklāja arvien „jaunas” kaujinieku vienības. V. Samsons bija spiests uzstāties pret šādiem viltojumjiem. Pēc kaujinieku uzsaukumiem, kuri parakstīti ar „partizānu vienības Venta IX” vārdu, LKP Liepājas komitejas sekretārs I. Pinksis 1955. un 1962. gadā secināja, ka atrasta jauna partizānu vienība Kurzemē. Taču šādas vienības nebija.³³⁵ Treškārt, izņemot V. Samsona 1974. gadā izdoto grāmatu „Kurzemes meži šalc”, parasti tika noklusēta specgrupu kaujinieku darbība Kurzemē, ar ko reizumis arī sākās un beidzās kaujinieku partizānu darbība. Ceturtkārt, gandrīz nepiemin Sarkanarmijas I Ļeņingradas frontes Izlūkošanas daļas un Ļeņingradas apgabala Valsts drošības pārvaldes nozīmi Kurzemes kaujinieku darbībā. Kaujiniekus desantēja arī Baltijas flote. Šeit vispirms jārunā par PSRS armijas izlūku un kaujinieku grupu iesūtīšanu, šo grupu kopdarbību un sastāvu, kaujinieku organizēšanu, kā arī viņu darbības un tās ierobežošanas rezultātiem. Hronoloģiski kaujinieku darbība iedalāma līdz Kurzemes frontes izveidei 1944. gada rudenī un pēc šīs frontes izveides. PSRS specgrupu un citu kaujinieku desantēšanu un darbību Kurzemē ne tikai ietekmēja, bet arī noteica Vācijas un PSRS kara paredzamais rezultāts, kā arī Sarkanās armijas vismaz divkārtējais skaitliskais un bruņojuma pārspēks gan frontē, gan aizmugurē. Pēc Vācijas armijas ģenerālštāba izlūkošanas datiem, Sarkanajai armijai 1945. gada 16. februārī Kurzemes frontē bija 430 000 – 800 000 karavīru (no tiem 210 000 kaujā), 400 – 1440 tanku pašgājēju lielgabalu un 3200 – 5060 artilērijas stobru (1600 kaujā) (63. tabula). Vācijas

³³² Samsons V. Kurzemes partizāni.; Samsons V. Kurzemes meži šalc..

³³³ LZAA, 40. f., 5. apr., 45. l., 83. lpp.

³³⁴ Samsons V. Kurzemes meži šalc.. – 319. lpp.

³³⁵ Turpat, 231. lpp.

armijai bija ap 60–70 % šādu resursu. Pie tam, iespējams, ka daļu savu spēku Sarkanā armija slēpa.³³⁶

63. tabula

Sarkanarmijas spēki Kurzemes frontē 1945. gada 16. februārī³³⁷

Nr.		Kareivji	Tanki un pašgājējlielgabali	Artilērijas stobri (no 7,62 kalibra un lielāki)
1	Frontē	430 000 (210 000)	400	3200
2	Aizmugurē	243 000	770	1200 (600)
3	Iespējamie papildinājumi	128 000 (47 000)	270	660 (320)
4	Kopā Kurzemes frontē	430 000 – 800 000	400–1440	3200–5060
5	Atsaukti no frontes	101 000	200	590 (300)
6	Nav zināms, kur atrodas	128 000 (47 000)	270	660 (320)
7	Pēc pēdējām kaujām atsaukti	49 000 (20 500)	30	320 (160)

Līdz 1944. gada rudenim kaujinieku darbība Kurzemē bija vēl nemanāmāka kā pārējā Latvijā. 1943. gada vasarā tajā iesaistījās LK(b)P CK pilnvarotā A. Macpāna grupa (5 cilvēki), taču neguva gaidītos panākumus un tika iznīcināta. Šādu iznākumu noteica vispirms jau iedzīvotāju noskaņojums. „Vislabākais noskaņojums ir Latgalē, izņemot dažus pagastus, un Rīgā. Tālāk labvēlīgā noskaņojuma ziņā seko Vidzeme, pēc tam Zemgale, un, šķiet, vissliktākais noskaņojums pret mums ir Kurzemē,” 1943. gada 25. martā VK(b)P CK ziņoja LK(b)P CK operatīvās grupas vadītājs Kārlis Ozoliņš.³³⁸

Pirmā PSRS IeTK karaspēka īpašā uzdevuma atsevišķās motorizētās strēlnieku brigādes izlūkgrupa „Horizonts” desantēja Kurzemē 1942. gada 22. augustā starp Usmas ezeru un Abavu.³³⁹ Taču grupu drīz atklāja, un Alfrēds Kude un Alberts Pētersons 1942. gada 11. decembrī krita Alsungas pagasta „Bierandos”.³⁴⁰ Kurzeme kaujiniekiem bija sevišķas bīstamības zona. Kaujinieks Andrejs Strautmanis atmiņās rakstīja: „... frontes izlūkiem visiem tika apsolīts, ka tie, kas divas nedēļas nodzīvos šajā zonā, tos apbalvos ar Ļeņina ordeni.”³⁴¹ Dzīvības saglabāšana izrādījās iespējama, tikai klusu atgriežoties savās vai radu ģimenēs. Pirmie kaujinieki Kurzemē iesūtīti 1943. gadā.

A. Strautmanis rakstīja, ka A. Macpāna (Ansis, Vecais) grupa izsūtīta no Osvejas partizānu bāzes 1943. gada 20. jūlijā. Grupa pārvietojusies tikai naktīs. Grupā līdz Jelgavai bija Imants Sudmalis, kurš aizgāja uz Rīgu. „Ļoti smags bija apavu un pārtikas jautājums,” rakstīja

³³⁶ Glantz David M. Soviet Military Deception in the Second World War. – London, 1989. – P. XXXVII; Справочник истории России XX в. – Москва, 1998. – С. 210.

³³⁷ Vortrags notiz. Freindliches Kraftbild vor 17. Gr. Kurland. – VFA Fr. – 12H2/2052/35-36. lp.

³³⁸ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 450. l., 1.–31. lp.

³³⁹ Alfrēds Kude (1916–1942), Alberts Pētersons (1910–1942), Arnolds Klieve (1913–1943), Jēkabs Bierands (1911–?). – Ūdre A. Ienaidnieka aizmugurē.. – 169. lpp.

³⁴⁰ LZAA, 40. f., 5. apr., 18. l., 99. lp.

³⁴¹ Turpat, 13. lp.

A. Strautmanis, „bieži nācās pārtikt tikai no ogām.”³⁴² Pretēji apgalvojumam, ka „jau 1944. gada vasarā un rudenī tautas masu cīņa pret hitleriešiem arī te kļuva visaptveroša”,³⁴³ arī A. Strautmanis liecināja, ka kaujiniekus Kurzemē iedzīvotāji neatbalstīja. Pat minimālu PSRS kaujinieku iepludināšanu Kurzemē nebija iespējams veikt, pirmkārt, Kurzemes iedzīvotāju krasi negatīvā noskaņojuma dēļ (LK(b)P CK sekretāra K. Ozoliņa atzinums). Otrkārt, PSRS specgrupu kaujinieku darbību Kurzemē apgrūtināja ap 150 000 vairumā pretpadomju noskaņojuma bēgļu, kā arī vairāk nekā 300 000 vācu armijas un to palīgvienību ierašanās Kurzemē 1944. gada otrajā pusē. Tas palielināja Kurzemes PSRS kaujiniekiem izteikti nelabvēlīgo apdzīvotību vēl gandrīz par pusmiljonu cilvēku, t. i., vidēji vairāk nekā 70 cilvēki uz kvadrātkilometru, pārsniedzot iedzīvotāju blīvumu Latgalē.

PSRS specdienestu atzinums, ka Kurzemē iedzīvotāji ir pretpadomiskāk noskaņoti nekā Austrumlatvijā, bija iemesls, ka, lai gan Kurzemē kaujinieku darbībai bija ļoti izdevīgi ģeogrāfiskie apstākļi, 1942.–1944. gadā tur neizdevās veikt kaujinieku darbību, tādēļ SZSA un specdienestu vadību desantēja galvenokārt speckaujinieku grupas. Treškārt, PSRS kaujinieku iesūtīšanu Kurzemē ierobežoja Vācijas–PSRS kara sākumā iznīcinātā spēcīgākā PSRS jūras karaflotes operatīvi stratēģiskā daļa – Baltijas Jūras karaflote (BJKF).³⁴⁴ Rezultātā BJKF nespēja Kurzemē 1942.–1944. gadā izsēdināt pat PSRS kaujinieku grupas, nerunājot jau par lielākiem desantiem.

Noklusēta Sarkanarmijas I Ļeņingradas frontes štāba Izlūkošanas daļas nozīme kaujinieku sagatavošanā, iesūtīšanā un apgādē. Tā aktivizējās jau 1944. gada vasarā P. Ratiņa kaujinieku brigādes darbības rajonā Lubānas mežos, desantējot līdz 150 vīru lielu kaujinieku vienību kā bāzi iefiltrēšanai arī Kurzemē. Vācijas un PSRS kara darbībai 1944. gada vasarā sasniedzot Latviju un bēgļiem virzoties uz Kurzemi, 1944. gada rudenī un ziemā Ļeņingradas frontes štāba izlūkošanas daļa desantēja Kurzemē – Talsos, Kuldīgā un Rojā – vismaz četras diversiju izlūkošanas grupas ar 30 Sarkanarmijas virsniekiem un apakšvirsniekiem (64. tabula).

Bez kopīgiem diversiju un izlūkošanas uzdevumiem grupām bija sevišķi uzdevumi – nelegālā darbība (leitnants Nikolajs Žirovs („Starkins”), vec. leitnants Pjotrs Širokijs („Bistrovs”) un PSRS partizānu organizēšana (vec. leitnants Vasilijs Redjko („Zasluzennij”). Grupas bija ģērbusās privātā apģērbā, tikai Sarkanarmijas zābakos un cepurēs. Grupām bija raidītāji sakariem ar centru, ieroči, munīcija. „Starkina” un „Bistrova” grupām līdzī bija arī pa 3000 padomju rubļu un 10 000 ostmarku, kā arī Latvijas pilsoņu pases. Katram grupas loceklim bija savs segvārds. Grupas desantēja no lidmašīnas „Duglass”, un tās piezemējās labi, izņemot divus starpgadījumus. Viktora Semigonovska („Vitja”) vietnieks I. Ogurcovs (Sokols) bija zaudējis samaņu. N. Žirova (Starkina) grupas kravas sūtījums nokrita Ēdolē uz mājas jumta, un to saņēma policisti. Grupas novietojās zemnieku sētās vispirms kā bēgļi, organizēja algotu aģentūru galvenokārt nelatviešu bēgļu un Sarkanarmijas karagūstekņu vidū. Par grupu aģentiem kļuva arī turīgi saimnieki, Talsu apriņķa priekšnieks u. c.

Lielie naudas līdzekļi veicināja šo grupu aģentu tīkla izveidošanu. Trešā PSRS organizācija, kas 1944. gadā veidoja savu specgrupu tīklu Kurzemē, bija Ģenerālštāba Galvenā izlūkošanas pārvalde (ĢŠ GIP). ĢŠ GIP izlūkgrupa „Baltijec”, kura 1944. gada 30. augustā desantējās 10 km ziemeļaustrumos no Skrundas „Veclūsēm” deviņu cilvēku sastāvā, jaunākā leitnanta Nikolaja Kapustina (1918–1945) vadībā iesaistīja grupas darbā ziņu vākšanai par Liepājas garnizonu vācu propagandas rotas locekli Mazuli un pulkvedi Ausekli Pļaviņu.³⁴⁵

³⁴² Turpat, 7. lp.

³⁴³ Samsons V. Kurzemes meži šalc.. – 15. lpp.

³⁴⁴ Платонов А. В. Трагедии финского залива. – СПб-Москва, 2005. – С. 9.

³⁴⁵ LZAA, 40. f., 5. apr., 20. l., 48.–51. lp.

Sarkanās armijas Ļeņingradas frontes štāba Izlūkošanas daļas
diversiju un izlūkošanas grupas Kurzemē 1944.–1945. gadā³⁴⁶

Nr. p.k.	Grupās nosaukums un komandieris	Desantēšanas vieta	Desantēšanas laiks	Cilvēku skaits	Pabeidz darbu
1	Staršina Viktors Gonovskis „Vita”	Talsi	1944. gada 17.-18. dec.	6	Diversija 1945. g. 15. maijs Rīga
2	Leitnants Nikolajs Žirovs „Starkins”	Kuldīga	1944. gada 20.–21. dec.	8	Slepena darbība 1945. g. 15. maijs Rīga
3	Vec. leitnants Pjotrs Širokijs „Bistrovs”	Kuldīga	1944. gada 20.–21. dec.	4	Slepena darbība 1945. g. 15. maijs Rīga
4	Vec. leitnants Redjko Viktors „Zaslužennij” + „Vorona”	Pope	1944. gada 12. sept.	12	PSRS partizānu organizēšana 1945. g. 20. maijs Tukums
Kopā				30	

Izlūkgrupai „Vepr”, kuru 1944. gada 13. augustā deviņu cilvēku sastāvā desantēja 25 km uz ziemeļiem no Spāres, ziņas par vācu armijas darbību gādāja Valija Treziņa (1918).³⁴⁷

Ernesta Āboliņa („Grišas”) (1911–1970) izlūkgrupu cauri fronteī Ventspils apkārtnē 1944. gada augustā iefiltrēja Baltijas Jūras kara flotes pavēlniecība, lai grupa darbotos Popes, Puzes, Ances pagastā.³⁴⁸ Ne visas izlūku grupas guva panākumus. 1944. gada novembrī un decembrī II Baltijas frontes štābs Kurzemē iesūtīja labi apbruņotas 10–12 cilvēku lielas spridzinātāju grupas.³⁴⁹ 1944. gada 23. novembrī desantētās divas grupas 23 vīru sastāvā pie Pāvilostas, trešā grupa pie Alsungas faktiski tika iznīcinātas.³⁵⁰ N. Ivanova izlūku grupu desantēja 1944. gada 23. novembrī Aizputes apriņķa Alsungas pagasta „Linkuļos” piecu cilvēku sastāvā.³⁵¹ Taču grupa jau 1945. gada 11. janvārī kopā ar „Sokola” grupu krita.³⁵²

Izlūkgrupai „Titāns”, kuru 1944. gada 27. jūlijā desantēja 30 km uz rietumiem no Rīgas divu cilvēku sastāvā,³⁵³ latviešu leģionāri nozaguši raidstaciju, tādēļ grupa neko nav darījusi, bet dzīvojuši puslēģāli.³⁵⁴

ĢŠ GIP izlūkgrupa „Delta”, kuru vadīja Margarita Vaļuma (1923), 1944. gada 27. decembrī bija desantēta Talsu apkārtnē, dzīvoja leģāli Talsos un Ventspilī, bet neveica nekādu militāro

³⁴⁶ Отчет командира диверсионно разведывательной группы Семигоновского В. 3. 18 янв. 44 – 9 мая 1945. – LVA, 302. f., 2. apr., 92. l., 1.–5. lp.; Отчет командира диверсионно разведывательной группы Жирова Н. Я. 30 дек. – 9 мая 45. – LVA, 302. f., 2. apr., 93. l., 1.–5. lp.; Отчет командира диверсионно разведывательной группы Широкого Р. А. 20 дек. – 9 мая 45. – LVA, 302. f., 2. apr., 94. l., 1.–22. lp.

³⁴⁷ Turpat, 62. lpp.

³⁴⁸ Командование Балтийского флота. (Saīsinājums КБФ), в/ч № 09631. – LZAA, 40. f., 5. apr., 19. l., 153. lp. Некроlogs // Padomju Karogs (Talsi). – 1970, 30. maijs.

³⁴⁹ Turpat, 80. lpp.

³⁵⁰ Turpat, 81.–83., 99.–100. lpp...

³⁵¹ Antonovs, Mezencevs, Jakovļevs, Infutins, Bolvarins, Valentīna Litovčenko.

³⁵² LZAA, 40. f., 5. apr., 18. l., 196. lp.

³⁵³ Ernests Riņķis (1905, Talsu apr.), Antons Viskers (Rēzekne).

³⁵⁴ LZAA, 40. f., 5. apr., 30. l., 94. lp.

darbību. „Par izrādīto bailīgumu un bezdarbību,” savā atzinumā rakstīja GIP, „atskaitīta no izlūkošanas orgāniem.”³⁵⁵ Arī izlūkgrupa „Latos”, kuru desantēja 25 kilometrus no Ventspils, austrumos no Puzes ezera, nepildīja pienākumus un dzīvoja pie Lizetes Girtbakas Puzes pagasta Puzpanu mājās.³⁵⁶ 1944. gadā I un II Baltijas frontes štābs Kurzemē desantēja 36 izlūku grupas, no tām 1944. gada augustā un septembrī septiņas, novembrī – deviņas un decembrī – 18 izlūku – spridzinātāju grupas. 1945. gada četros mēnešos desantēja vēl sešas jaunas izlūkgrupas.³⁵⁷ Frontes izlūku apgāde bija labāka nekā kaujinieku apgāde. „Zaslužnijs” saņēma trīs aviodesanta kravas.³⁵⁸ Daļu nosviesto kravu Kurzemes mežos atrada tikai pēc kara.³⁵⁹ Daļa specgrupu gāja bojā. 1944. gada 28.–29. martā Mazstrazdē iznīcināja Kārļa Paldiņa (1911–1944), bet 1944. gada aprīlī Rendas pagasta „Prāmniekos” Alekša Siliņa un Mihaila Streļņikova grupu.³⁶⁰ 1944. gada martā iznīcināja Bārtas, Aizviķu un Skrundas grupas.³⁶¹

Pēc Galvenās izlūkošanas pārvaldes arhīva datiem Kurzemē 1943.–1945. gadā desantētas 47 GIP specgrupas (65. tabula). ĢŠ GIP 46 specgrupās Kurzemē 1943.–1945. gadā tika desantēti 343 cilvēki, ar kuriem sadarbojās 145 vietējie iedzīvotāji, un viņiem pievienojās 313 Sarkanarmijas gūstekņi. Kopā specgrupu aktīvā bija 807 cilvēki, no tiem pašas specgrupas veidoja 42,5 %, vietējie bija 18 % un 38,8% –Sarkanarmijas gūstekņi. Bez „vietējiem palīgiem”Kurzemē pavisam bija desantēti aptuveni divi bataljoni ĢŠ GIP labi apmācītu, bruņotu un apgādātu kaujinieku ar radiosakariem. Tas liecina, ka Kurzemē iepludināto specgrupu kaujinieku skaits bija lielāks nekā parasto kaujinieku skaits 1944. gada 7. janvārī. Specgrupās bija daudz pieredzējušu virsnieku ar lieliem naudas līdzekļiem un sakaru iespējām. Tāpēc, it īpaši Kurzemē, drīzāk jārunā par cīņām pret specgrupu kaujiniekiem.

Apmēram pusei specgrupu bija uzdots sekot militārajam transportam pa dzelzceļiem, jūru un šosejām, kā arī darbībai Liepājas, Pāvilostas, Rojas un Rīgas ostā. Apmēram septiņu grupu galvenais uzdevums bija kaujinieku darbība – spridzināšana, uzbrukumi no slēpņiem. Specgrupas bija paredzētas vācu virsnieku sagūstīšanai un dokumentu iegūšanai. Vairākas specgrupas uzturēja sakarus ar kaujiniekiem un pulcināja Sarkanās armijas karagūstekņus un „zaļos leģionārus”. Daļa grupu gāja bojā tūlīt pēc nosēšanās, daļa – mežu ķemmēšanā vai arī bija nobaidījušās par savu dzīvību un „atsēdēja”, aizbildinoties, ka nedarbojas raidītāji.

ĢŠ GIP grupām līdzīgi uzdevumi bija jāpilda arī frontes štābu grupām. „Frontes štābs,” rakstīja partizāns Andrejs Strautmanis, „pēc vairāku izlūku grupu neveiksmīgas iesūtīšanas Kurzemē uzdeva mums galveno uzmanību pievērst nevis kaujas operācijām, bet militāra rakstura ziņu sniegšanai.”³⁶² Taču tas nenozīmēja, ka šīs grupas neveica kaujinieku darbību. Taču salīdzinājumā ar 1945.–1950. gadā zviedru, angļu un amerikāņu desantētajiem aģentiem ĢŠ GIP specgrupas darbojās nesalīdzināmi efektīvāk. Vispār PSRS drošības dienesti darbojās efektīvāk nekā vācu un latviešu policija un soda vienības „Kurzemes mežos”.

Kaujinieku grupas un specgrupas pildīja tos pašus uzdevumus, taču ar neredz atšķirīgiem akcentiem. Pēc Vācijas armijas aizmugures komandiera (*Korück 584*) domām, 1944. gada 30. decembrī visus Kurzemes kaujiniekus komandēja kāds „komandieris” PSRS

³⁵⁵ LZAA, 40. f., 5. apr., 20. l., 34.–40. lp.

³⁵⁶ Turpat, 81. lp.

³⁵⁷ Samsons V. Kurzemes meži šalc.. – 328. lpp.

³⁵⁸ Turpat. – 144. lpp.

³⁵⁹ Skude A. Tebras meži atdod noslēpumu // Padomju Dzimtene (Kuldīga). –1966, 6. okt.

³⁶⁰ Latviešu tautas cīņa Lielajā Tēvijas karā.. – 595. lpp.

³⁶¹ Samsons V. Kurzemes meži šalc.. – 35.–38. lp.

³⁶² LZAA, 40. f., 5. apr., 18. l., 12. lp.

Pjērs Pols Šacs (dz. 1918),
izlūkvienības „Versaļa”
komandieris 1944. gadā
Kurzemē (LVKDA – 8574ON)

teritorijā. Šis „komandieris” sazinājās ar piecām spiegu grupām Kurzemē. Spiegu grupas kontaktējās ar „Kurzemes bandu štābu” (*Bandestab Kurland*), sazinājās pa radio tieši ar sešām kaujinieku vienībām Kurzemē³⁶³ (*sk. shēmu*). Notika specgrupu un partizānu grupu sadarbība izlūkošanas datu apmaiņā un kaujinieku grupu organizēšanā. Nevar piekrist apgalvojumam, ka 1944. gada beigās un 1945. gada sākumā „Kurzemē izveidojās turpat pussimts partizānu grupu, kas sadarbojās ar frontes izlūkiem”.³⁶⁴ Patiesībā bija otrādi – ap pussimts minēto specgrupu sāka organizēt kaujiniekus no Sarkanarmijas dezertieriem, no vīriešiem, kas nebija pakļāvušies iesaukumam, un kara bēgļiem, – tā rezultātā izveidojās Nikolaja Kapustina, V. Semjonova u. c. vienības.³⁶⁵ Taču padomju literatūrā noklusēta specgrupu loma „partizānu kustības organizēšanā”, pierakstot to „visas tautas kustībai cīņā par padomju varu”. 1944. gada maijā Baltijas Jūras kara flotes štāba izlūka Ernesta Āboliņa (Grišas) un PSRS partizāna A. Macpāna grupā bija pāris desmit bruņotu vīru, bet 1944. gada vasaras otrajā pusē tas sniedzās pāri simtam.³⁶⁶ Attīstība gan bija citāda.

³⁶³ Vermütliche Bandenlage Korück 584. Tag: 30.12.1944. – VFA Fr., RH 20. f., 16/613. l., Pielikums Nr. 1.

³⁶⁴ Ūdre A. Ienaidnieka aizmugurē.. – 190. lpp.

³⁶⁵ Samsons V. Kurzemes partizāni.. – 185. lpp.

³⁶⁶ Turpat, 218.–221., 271.–277. lpp.

65. tabula
Sarkanās armijas Ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes (GIP) izlūkgrupas Kurzemē (1943–1945)³⁶⁷

Nr. p.k.	Nosaukums	Komandieris	Desanta laiks	Desanta vieta	Cilvēku skaits	Vietējie palīgi	Sarkanarmijas gūstekņi	Uzdevums
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Griša	Āboliņš	1943. g. sept.	Pope	1			
2	Tigr	Auziņš	1943. g. sept.	Spāre	8			+ 28. janv. 1945
3	Ars		1944. g. jūnijs	Jelgavas raj.	5			Milit. kustības novērošana
4	Raduga	Pankina	1944. g. okt.		2			Milit. kustības novērošana
5	Zasluzēnnij	Haritonovs	1944. g. 14.aug.	Piltene, Gibzde	12	10		Novērošana
6	Titan	Ripkis	1944. g. 27. jūl.	pie Rīgas	2			
7	Baltijec (Vožak)	Kapustins	1944. g. 30. jūn.	Kuldīga	9	11(15)?	23 (21 ?)	Milit. transp. + 1944
8	Ščerbak	Čuprovs	1944. g. 29.aug.	Spāre, Ugāle	6	3		Milit. transp.
9	Lesnik	Antipovs	1944. g. 10.aug.	Bārta	4			+ I, 1945 Liepājas garnizons
10	Triumfs	Lielkoks	1944. g. 15.aug.	Liepāja	2			Milit. transp.
11	Lotoss	Pavlovičs	1944. g. 9.aug.	Pūre	?			(nosēdēja)
12	Maks	Maksimovs	1944. g. 15.okt.	Pope	5	5		Diversijas
13	Kudrjavij	Dubrovins	1944. g. 10.okt.	Kuldīga	6			Milit. transp.
14	Morskoj	Rozenblūms	1944. g. 26.okt.	Abava	4			+ 1944. g. 20. dec.
15	Spartaks	Mačiņš	1944. g. 11.okt.	Abava	3	9	8	Part. organ. + 10. janv. 1945
16	Vepr	Potilicins	1944. g. 13.aug.	Stende	9	13	24	Milit. transp.
17	Sibirjak	Obuhovs	1944. g. 25.okt.	Skrunda	3	4		Milit. pārvad.
18	Sidorov	Slepnevs	1944. g. 8.okt.	Engure	6		152	Milit. transp.
19	Somov	Dzērve J.	1944. g. 2.okt.	Pope, Pūre	2	5	10	Milit. transp. + I, II 1945
20	Bajānists	Jomčenko	1944. g. 23.okt.	Alsunga	11			Diversijas + 11. I 1945 Pāvilstas novēroš.
21	Sokol	Čistjakovs	1944. g. 23. nov.	Dzērve	13			Milit. transp., diversijas + 11. I 1945

³⁶⁷ Министерство обороны СССР. Архив генерального штаба. Главное разведывательное управление. – LZAA, 40. f., 5. apr., 20. l., 1.–258. лр.

1	2	3	4	5	6	7	8	9
22	Raduga	Pankina	1944. g. 23.nov.	Alsunga	2			Milit. transp.
23	Akmens	Pūce	1944. g. 21.dec.	Dundaga	3	9		Milit. transp.
24	Mars	Glušenko	1944. g. 19.nov.	Dundaga	4			
25	Koršun	Vilmans	1944.g. 28.dec.	Dundaga	4	8		Krasta nocietinājumi
26	Gvardeječ	Hohlovs	1944.g. 15.dec.	Auce	13			Diversija uz dzelzc.
27	Voron	Bihalenko	1944. g. 15.dec.	Gibze, Auce	12			Diversijas
28	Orjol	Fedorčuks	1944.g. 15.dec.	Piltene	10	4	5	Dokumentu iegūšana + 8. II 1945
29	Versaļ	Šacs	1944.g. 23.dec.	Piltene	6			+ 14. II 1945
30	Sļedopit	Žuravļovs	1944.g. 22.dec.	Ziemeļkurzeme	12			Diversijas +2. II 1945
31	Gromovoj	Ščemeļovs	1944.g. 22.dec.	Ziemeļkurzeme	9	3		Milit. transp.
32	Bars	Ļubimovs	1944.g. 17.dec.	Rampāti	4			
33	Begun	Petrovs	1944.g. 22.dec.	Ramati	12			+ 24. I 1945
34	Štarkin	Žirovs	1944.g. 21.dec.	Kuldīga	8	5		Milit. transp.
35	Motijlok	Dukats	1944.g. 28.dec.	Sabile	2			Pazudusi
36	Vitija	Semigonovskis	1944.g. 17.dec.	Spāre	6			Milit. transp.
37	Redjko		1944.g. 1.okt.					Partizānu organizēšana
38	Smelij	Kumikovs	1944.g. 15.dec.	Alsunga	6	10		Milit. transp.
39	Ernst	Kurcušs	1944.g. 26.dec.	Talsi	3			+ 24. II 1945 (13. IV 1945)
40	Rainis	Vasiļonoks	1944.g. 28.dec.	Engure	4	6		Aizsardzības. sistēmu novērošana
41	Velta	Vaļuma	1944.g. 27.dec.	Talsi	2			Nedarbojās
42	Mars	Glušenko	1944.g. 19.dec.	Dundaga	4			Jūrmalas nocietinājumi
43	Bistrovs	Širokovs	1945.g. 5.janv.	Kuldīga	4			Dokumentu iegūšana
44	Ohotņik	Matvejevs	1945.g.15.marts	Pāvilosta	12	7		50 % pazūd
45	Dvina	Stepiņš	1945.g.15.marts	Pāvilosta	3			Liepājas ostas novērošana
46	Verner	Skačkovs	1945.g.20.febr.	Skrunda	4			+ 1945.g. 30.marts
47	Jastreb		1945.g.16.apr.	Usma	4	1		Milit. transp.

E. Āboliņš pats bija kaujinieku vienību „Bulta” un „Vairogs” organizētājs. Tā „apauga” ar Sarkanarmijas gūstekņiem un krievu bēgļiem. Taču, ja šo „apaugšanu” gribēja skaidrot ar „visas tautas cīņu par padomju varas atjaunošanu”, tad jāievēro arī citi fakti. Tā, piemēram, ar aktīvu specgrupu iekaušanās 1945. gada vasarā bija izveidojušies Raimonda Zālīša (1909) kaujinieku grupa.

Lai organizētu kaujiniekus, izlūkgrupas centās nodibināt sakarus ar vācu okupācijas opozīciju. V. Semigonovska grupa „Vitja” 1945. gada pavasarī nodibināja sakarus ar apmēram 100 vīru lielu latviešu partizānu vienību leitnanta Treikmaņa vadībā.³⁶⁸ Kureļa armijas leitnanta R. Rubeņa bataljons plānoja apvienot visus Kurzemē esošos spēkus, to skaitā PSRS partizānus, un sākt cīņu pret Vācijas armiju.³⁶⁹ Taču pirms kaujas sakaros ar kaujiniekiem viņš nestājās. Sevišķu uzmanību kaujinieku organizēšanai pievērsa Vasilija Redjko grupa Ventspils–Popes rajonā, kur viņam no bijušajiem Sarkanarmijas karagūstekņiem, krievu bēgļiem un latviešu dezertieriem sākumā izdevās organizēt 89 cilvēku kaujinieku grupu: „Vienība organizēta galvenām kārtām no padomju pilsoņiem, kuri dažādu iemeslu dēļ nokļuvuši pretinieka gūstā, neskaitot atbirumu pēc pārbaudes.”³⁷⁰ (66. tabula).

66. tabula

Vasilija Redjko kaujinieku vienības sastāvs 1945. gada pavasarī

Nr.p.k.	Vienības sastāvs	Skaitis	%
1	Sarkanarmijas gūstekņi, izbēguši no nometnēm	34	39,1
2	Krievu bēgļi un pārvietotie	38	43,6
3	Baltijas krievi un citi, no iesaukšanas izvairījušies	4	4,6
4	Izvairījušies no iesaukšanas	11	16,6
Kopā		87	100

V. Redjko grupu veidoja 39,1 % Sarkanarmijas gūstekņi un 43,6 % krievu bēgļu. Pieskaitot vēl no iesaukuma izvairījušos četrus krievus, to skaits ir 87,3 % no vienības (66. tabula). Iespējams, ka 11 kaujinieki (16,6 %) bija latviešu „zaļi sarkanie leģionāri”.

Izbēgušā krievu karagūstekņa Vasilija Redjko vienības darbības pārskatā „Vienības organizācijas vēsture” teikts, ka vienību jau 1944. gada augustā galvenokārt no t. s. zaļajiem leģionāriem kā „Sarkanās bultas” nodaļu ar nosaukumu „Par Padomju Latviju” organizējis komandieris Kārlis Salmiņš („Sniedziņš”).³⁷¹ „Politisko nesaskaņu dēļ starp krievu elementu un latviešu leģionāriem,” rakstīts V. Redjko atskaitē, „vienība, kura sasniedza 110 vīru, izjuka” (*распался*). Latviešu daļa pameta likteņa varā gandrīz pilnīgi neapbruņotos krievus, kuri veidoja „Redjko” vienības pamatu. „Sniedziņš” gribējis krievus izdot, bet nodeva viņu pašu. „Sniedziņu” nošāva.³⁷² Sarkanarmijas desanta vienības komandiera leitnanta Vasilija Haritonova („Zaslužennij”) un viņa vietnieka Ivana Malašonoka („Boruna”) vadībā „Sniedziņa” krievu daļa kļuva par kaujasspējīgu vienību. V. Redjko vadībā Popē vienība uzspirdzinājusi vācu municijas noliktavu ar apmēram 30 000 lādiņiem; kaut arī spridzināšanu gan sev pieraksta arī citas grupas. Sadursmēs ar pretinieku krituši četri, bez vēsts pazuduši septiņi, bet hospitalizēti seši kaujinieki. 1945. gada 20. maijā V. Redjko vienība iznāca Sarkanarmijas aizmugurē Tukumā 89 vīru sastāvā, no kuriem 72 (81 %) nonāca Jelgavā rezerves pulkā,

³⁶⁸ LVA, 302. f., 2. apr., 92. l., 3. lp.

³⁶⁹ Usmas skolas novadpētnieku darbs 1951. g. – LZAA, 40. f., 5. apr., 22. l., 14. lp.

³⁷⁰ Turpat, 4. lp.

³⁷¹ Dokumentā „Sniedin”. – LVA, 302. f., 2. apr., 96. l., 16. lp.

³⁷² LVA, 302. f., 2. apr., 96. l., 17. lp. „Sniedziņš” krita 1944. gada 1. janvārī.

APSŪDZĪBAS PAVĒLE

1943. g. 11. jūlijā Latvijas brīvpr. leģiona Ģenerālin-
spektors Rīgā, Ullersperģera ielā Nr.6, savā darba istabā, caur-
skatījis Apsūdzības pārstāvības lietu Nr.160/44.g. par
Pauli-Alfrīdu M e r o l i a s aps. pēc Sod.
lik. 206.p.I.d.2.pkt. un 1944.g. Izpildnoteikumu
par Sevišķo kara tiesu 2.§, atrada, ka lietā nodibināts seko-
sais

1943 g. 15. decembrī, Kuldīgā
Kuldīgas apriņķa . . . karaklausības komisijā, saskaņā ar Iekšlietu
Ģenerāldirektora 1943.g.24. novembra rīkojumu par Latvijas pil-
sētu iesauksanu aktīvā kara dienestā (Rīk.Vēstn.Nr.275/1943.g.)
Latviešu leģiona Ģenerālinpektora 1943. gada 1. decembra rīkojumu
par 1924.-1922.g. un 1918.g. dzimušo vīriešu iesauksanu aktīvā
kara dienestā Latviešu SS-leģonā (Rīk.Vēstn.Nr.282/43.g.) un
Kuldīgas apriņķa priekšnieka 1943.gada 10. decembra rīkojumu, bijis
Jāņevēdāp veselības pārbaudē, Latvijas pilsoņa Pauli-Alfrīda
Merolijs, dzim. 1921.gada 6. augustā Londonas pagastā, ar pēdējo
dzīves vietu Londonas pagastā

Merolijs karaklausības komisijā veselības
pārbaudē neieradās un no karaklausības izvairījās līdz 1944.g.
11.4.kad. 10. policijas distriktā 1944.g. 28. aprīlī
Merolijs derīgumu karadienestam pārbaudīja
Merolijs M-kara apriņķa karaklausības komisija, pie
kam atzina viņu par derīgu aktīvās kara dienestam, ierindā . . .

Notiecināts izziņa, Pauli-Alfrīda M e r o l i a s
. paskaidroja, ka viņš atzīstot sevi
par vainīgu, ka neesot ieradās karaklausības komisijā kopā . . .
ar citiem desertieriem, līdz pieņemšanas brīdī dzīvojis, būn
noteiktas dzīves vietas Kuldīgā, un Talsu apriņķa

Pamatojoties uz Iekšlietu Ģenerāldirektora 1943.g. 24. novembra rīkojuma par Latvijas pilsoņu iesaukšanu aktīvā karadienestā 5.§ un 1944.g.9.februāra Izpildnoteikumu par Sevišķo kara tiesu 1. un 10.§§, nododu:

Latvijas pilsoni. Pauli - Alfrida Marolina . . .
 dzim. 1923. gada 6. augustā Rendas pag. , tiesāsānai Sevišķai kara
 tiesai, apsūdzot, ka viņš 1944. g. laikā no 1943. gada 15. dec. līdz
 11. aprīlim Kuldīgas un / kara laikā, apzinādamies, ka viņam kā
 1923... gadā dzimušam pienākas izpildīt karaklausību, bez likumīga
 iemesla izvairījies no ieršanās attiecīgā karaklausības
 komisijā uz medicīnisko apskati, pie kam ar "Līdzpājas"
 // kara apr. karaklausības komisijas 1944.g. 28. aprīlī . . . lēmu u
 viņš atzīts par derīgu aktīvā kara dienēšanā
 t.i. Sodū lik.
 206.p.l.d.:2.pkt: un 1944.g.9. februāra Izpildnotei-
 kumu par Sevišķo kara tiesu 2. § paredzētā roziedzīgā nodarīju-

(paraksts)
 R. Bangerskis)
 Ierocū - Generālleitnants un
 Gruppenführer's

Par noraksta
 pareizību:

Kap. J. J. J.

Latvijas SS Leģiona ģenerālinpektora ģenerāļa R. Bangerska 1944. gada 21. jūlija
 apsūdzības pavēle par Paula Alfrida Marlina, dzimuša 1923. gada 6. augustā Rendas
 pagastā, nodošanu Sevišķajai karatiesai par izvairīšanos no iesaukuma. 1943. gada
 15. decembrī Kuldīgā (LZAA, 40. f., 5. apr., 25. l.)

bet pārējie 17 – Ziemeļrietumu frontes 204. izlūkošanas daļā.³⁷³ Iespējams, ka V. Redjko
 vienībā bija galvenokārt krievu karagūstekņi un bēgļi, kuri „tēloja” kaujiniekus. Izlūka V.
 Redjko kaujinieku grupas sastāva analīze liecina, ka četras piektdaļas no grupas (80,9 %) bija
 izbēgušie Sarkanās armijas gūstekņi un krievu bēgļi (67. tabula).

³⁷³ Turpat, 1.–22. lp.

Vasilija Redjko (1911) grupas partizāni 1945. gada maijā

Nr.p.k.	Sastāvs	Skaits	%
1	Bijušie karagūstekņi	34	38,2
2	Krievijas bēgļi	38	42,7
3	Izvairījušies no dienesta vācu armijā	6	6,7
4	Latvijas iedzīvotāji	11	12,4
Kopā		89	100

Atsevišķas kaujinieku specgrupas guva lielus panākumus. Kaujinieku iekļūšanu Rīgā un pat došanos bēgļu gaitās uz Vāciju veicināja Vācijas okupācijas un latviešu pašpārvaldes iestāžu labvēlība pret bēgļiem. Tā, piemēram, izlūkošanas grupas „Artumi” (?) vadītājs leitnants S. Jakovļevs kopā ar savu palīdzi A. Markinu, kuri 1944. gada 10. martā bija desantēti Opočkas apkārtnē, lai izlūkotu Vācijas karaspēka kustību, 1944. gada jūlijā kā bēgļi ieradās Rīgā. Viņu dokumenti bija kārtībā. Abus bēgļus reģistrēja Rīgā, kur viņi izteica vēlēšanos doties bēgļu gaitās uz Vāciju. 1944. gada septembrī bēgļi ieradās Liepājā, bet pēc tam bēga uz Vāciju. Taču pa ceļam 1944. gada septembrī S. Jakovļevs pie Klaipēdas iebēga mežā, bet A. Markina kļuva par abvēra darbinieci.³⁷⁴

Ar aģentūras starpniecību kaujinieku specgrupas vāca arī datus par vācu karaspēka pārvietošanos, karaspēka daļu numurus, par nocietinājumu izbūvi (arī par Rīgas jūras līci³⁷⁵), aerodromu darbību. V. Semigonovska grupa ieguva datus par „Jagdverband” grupu desantēšanu Sarkanās armijas aizmugurē Rīgas, Krustpils un Madonas apriņķī jau 10 dienas pirms desantēšanas.³⁷⁶ Kaujinieku grupas uzspridzināja dažas dzelzceļa līnijas.³⁷⁷ 1945. gada 3. janvārī tās sagrāba autobusu uz Talsu–Dundagas ceļa. Kaujinieki uzspridzināja Vācijas armijas „Luftwaffe” raidstaciju pie Ezeres.³⁷⁸

Kaujinieku vidū Kurzemē bija vairākas kaujiniekus imitējošas grupas un personas. Lielākās bija Kurzemes mežos pulcējušās bēgļu un krievu karagūstekņu grupas (minētā Vasilija Redjko grupa), kuras centās attaisnot savu nokļūšanu gūstā, organizējot it kā „partizānu grupas”. Taču vairākas grupas darbību gandrīz neveica, organizēja pašapgādi, laupot produktus no zemniekiem un bez grupas sagādes priekšnieka pat ieceļot grupai pāvarus. Tas bija raksturīgs arī V. Redjko grupai Ventspils–Popes mežos. Kaujiniekus imitējošas grupas bija arī galvenokārt no vietējiem iedzīvotājiem Vācijas žandarmērijas un abvēra organizētas antipartizānu grupas, kuras centās izķert nelielākas kaujinieku grupas un to aģentus.

1945. gada 13. aprīlī grupa „Vitja” sadūrās ar citu kaujinieku grupu Sarkanarmijas formās, kas bija vācu žandarmi. Sadursmē krita grupas komandiera vietnieks Latgales krievs Ivans Ogurcovs (Sokols) un ierindnieks Aleksejs Kuzņecovs (Kuzins).³⁷⁹ Lielākā un bīstamākā antipartizānu grupa bija pretboļševistiski noskaņotie Latvijas iedzīvotāji, kuri pretojās klusējot un vēlāk darbojās „Mednieku savienībā” (*Jagdverband*).

³⁷⁴ LZAA, 40. f., 5. apr., 37. l., 158. lp.

³⁷⁵ LVA, 302. f., 2. apr., 92. l., 2. lp.

³⁷⁶ Turpat, 2. lp.

³⁷⁷ Pastende, 1945. gada 31. janvārī. – LVA, 302. f., 2. apr., 92. l., 3. lp.; V. Samsons. Kurzemes meži šalc.. – 271. lpp.

³⁷⁸ LVA, 302. f., 2. apr., 96. l., 6. lp.

³⁷⁹ LVA, 302. f., 1. apr., 92. l., 5. lp.

Par „zaļo leģionāru” uzskatiem liecināja ģenerāļa J. Kureļa grupējuma un jo sevišķi leitnanta Roberta Rubeņa (1917–1944) rotas palielināšanās no apmēram 200 vīriem 1944. gada septembrī līdz bataljonam ar 650 vīriem 1944. gada 14. novembrī cīņai pret vāciešiem.³⁸⁰ Pēc vācu karalauka policijas ziņām, latviešu ģenerāļa Kureļa vienībai Vācijas armijas vadība 500 vīru sastāvā atļāvusi darboties 15 km no Spāres (*Johannahütte*), lai apkarotu padomju kaujiniekus. Taču patiesībā Kureļa vienībā bija ap 2500 vīru, galvenokārt vācu armijas dezertieri. Tāpēc ģenerālis Jekelns kureliešus likvidēja, arestējot vairāk nekā 110 vīru.³⁸¹ Vācijas abvērs (*Abwehr II*) 1944. gadā Pūces dzirnavās dienvidos no Talsiem organizēja pulcēšanās vietu latviešu dezertieriem ar segnosaukumu „Pulkveža Lobes štābs”. Ar savu uzticamības personu palīdzību abvēram izdevās no mežiem „izvilkt” vairāk nekā 600 dezertierus, iekļaujot viņus būvbataljonos un abvēra darbā.³⁸² 1945. gada 2. janvārī frontes izlūkošanas 212. grupas komandieris leitnants Haselmans ziņoja, ka grupa iesūtījusi Kurzemes mežos savus ziņotājus (*V-Leuten*), lai organizētu partizānu kustību. Līdz 1945. gada 2. janvārim pie šiem ziņotājiem pieteikušies ap 50 potenciālo partizānu, „kuri ar 16. armijas virspavēlniecības piekrišanu nogādāti Talsu karalauka komandantūrā”.³⁸³ Apbalvojumus saņēma latviešu ziņotāji leitnants Šterns, brīvprātīgais Brauns un apakšvirsnieks Grīnvalds. Ziņotāji izmantoti arī partizānu dislokācijas apzināšanai pirms uzbrukumiem šīm novietnēm. „Zaļo leģionāru” slēpšanās atsevišķi vai grupās, neiesaistoties ne ģenerāļa J. Kureļa vienībā, ne leitnanta Haselmaņa sadarbīgos, ne kaujiniekos, nodarīja vislielākos zaudējumus tieši „neitrālajiem vīriem” un parasti beidzās labākajā gadījumā ar cietumu. Tā, piemēram, Pauls Merlins (1923) slēpās Kuldīgas apriņķa Rendas ciemā; jau 1943. gadā mežā tika sagūstīts un ievietots Rīgas Terminācijā, bet vēlāk Liepājas SD cietumā.³⁸⁴ Tuvākajā apkārtnē arī slēpušies seši latvieši. Dažādu grupu nelegālistu un partizānu Dundagas mežos bija tik daudz, ka vācieši uz ceļiem izlika brīdinājumu: „Uzmanību! Partizāni!” – „Ieročus kaujas gatavībā!” – „Bandīti!”³⁸⁵ Visus ceļus partizānu darbības rajonos atkarībā no kaujinieku darbības plašuma vācieši apzīmēja sarkanā, dzeltenā un zaļā krāsā, kā arī izlika brīdinājuma zīmes. Šādas zīmes Vācijas karaspēks 1945. gada pavasarī izlika tikai Ziemeļkurzemē, jo citur Latvijā Vācijas armijai partizānu uzbrukumi nedraudēja.

1944. gada decembrī Vācijas armijas pavēlniecība uzdeva visiem kaujiniekiem pamest mežus līdz 1944. gada 14. decembrim, draudot „bandas” iznīcināt triju dienu laikā. Ģenerāltīrīšana Kurzemes mežos sākās 1944. gada 11. decembrī. Policistu un vācu armijas ķēdes pārstaigāja mežus 5–8 metru attālumā vīrs no vīra. „Vācieši pret partizāniem izmantoja gan regulāro karaspēku, gan policistus, gan lauka žandarmēriju, gan vlasoviešus,” 1965. gada 5. jūlijā rakstīja tālaika liecinieks Arturs Akmeņkalns.³⁸⁶ Bijušā Aizputes apriņķa milicijas priekšnieka palīgam A. Macpānam (Ansis, Vecais) kā LK(b)P CK pilnvarotajam bija uzdevums, pirmkārt, Liepājas–Aizputes apkārtnē organizēt ar četriem kaujiniekiem³⁸⁷ komunistiskās pagrīdes organizāciju un „nodrošināt tai pareizu boļševistisku vadību”,³⁸⁸ pašam darbojoties

³⁸⁰ Latvju enciklopēdija. – IV. – Rokvila, 1990. – 140. lpp.

³⁸¹ Tätigkeitsbericht Geheimen Feldpolizei Gruppe 501. – VFA Fr, RH 20-16-62. lp.

³⁸² Silgailis A. Pretestības kustība Latvijā līdz 1950. gadam // Daugavas Vanagu Mēnešraksts. – 1971, Nr. 3. – 27. lpp.

³⁸³ VFA Fr, RH 20, 16-613. lp.

³⁸⁴ LZAA, 40. f., 5. apr., 25. l., 86.–87. lp.

³⁸⁵ Achtung! Partisanen! Waffen in Ordnung! – LZAA, 40. f., 5. apr., 25. l., 150. lp.

³⁸⁶ LZAA, 40. f., 5. apr., 17. l., 85. lp.

³⁸⁷ Andrejs Macpāns, Voldemārs Barons, Andrejs Strautmanis, Raimonds Zālītis, Tāļivaldis Vents, Imants Sudmalis.

³⁸⁸ Samsons V. Kurzemes partizāni.. – 90. lpp.

kā LK(b)P Kurzemes apgabala komitejas loceklis. Otrkārt, bija jānoorganizē kaujinieku vienība A. Macpāna vadībā un, treškārt, jāizlūko piejūras novads, par to informējot frontes vadību. Grupa izgāja 1943. gada 30. jūlijā no Šķaunes. 1943. gada 28. augustā grupas daļa sasniedza Grāveru muižu dienvidos no Alsungas.³⁸⁹ Taču tikai 1944. gada maijā, kā ziņoja paši grupas locekļi, „ir likti pamati partizānu vienībai”.³⁹⁰ Kurzemē meža darbos Stirnas mežniecībā strādājošie Sarkanarmijas gūstekņi pārgāja Macpāna kaujinieku vienībā.³⁹¹ A. Macpāna kaujinieku grupā,

1944. gada vasarā bija ap 150 cilvēku. Ieroči gan bija tikai ap 50 cilvēkiem, partizāni grupās pa 8–10 cilvēkiem dzīvoja savu atbalstītāju tuvumā,³⁹² resp., atsevišķi „glabājās”. 1944. gada 14. decembrī sākās kauja pret Andreja Macpāna grupu un izlūkgrupām „Sokols” un „Bajanists”, kurām bija nomesta krava. Kravas saņemšana soda ekspedīcijām ļāva nokļūt uz partizānu pēdām. Izšķirīgā kauja pret A. Macpāna kaujinieku grupu notika 1944. gada 25. decembrī pie Stirnas stacijas un Ulmales, kas turpinājās 1945. gada 26. februārī, kad A. Macpānu ievainoja, un viņš nošāvas.³⁹³

A. Macpāna brīdinājums par Kurzemes mežu bīstamību traģiski piepildījās. 1945. gada 9. janvārī radists Valentīns Jakovļevs („Bors”) LKPŠ telegrafēja: „Vienībā bija 180 cilvēku, palikuši 80. Pārējie soda ekspedīciju sakauti vai apšauti sliktā apbruņojuma un munīcijas trūkuma dēļ. Uzturas grupās pa 20 cilvēkiem dažādos rajonos. Ja nesniegs palīdzību, būs grūti.”³⁹⁴ Cīņas rezultātā LK(b)P CK un LPKŠ vadības grupa Kurzemē bija sakauta, LK(b)P CK pilnvarotais A. Macpāns gājis bojā, bet viņa vienība 1945. gada janvārī un februārī bija spiesta darboties ārkārtīgi grūtos apstākļos (ziemas laiks, soda ekspedīciju uzbrukumi, nepārtraukti aplenkumi, izsekošana) bez pietiekama apbruņojuma, munīcijas un ietēra. Nevar izskaidrot A. Macpāna grupas atstāšanu likteņa varā 1944. gada rudenī ar to, ka pārtrūka LPKŠ sakari ar šo grupu un trūka lidmašīnas.³⁹⁵ LPKŠ neesot bijis savas lidmašīnas, bet frontes štābs centās nodrošināt PSRS partizānus tuvākajā pretinieka aizmugurē un lielākajās grupās.³⁹⁶

Kurzemē dominēja Galvenās izlūkošanas pārvaldes desantētās specgrupas. Kaujinieki veidojās ap šīm grupām no karagūstekņiem, Leģiona bēgļiem, dezertieriem. Pēc dažiem aprēķiniem, 1944. gadā Kurzemes mežos bija ap 1000–1300 organizētu vīru, no kuriem kureliešos bija apmēram puse. Lielākā daļa nelegālo vīru aizgāja kureliešos, R. Rubeņa bataljonā vai vienkārši „glabājās”, turpretī Sarkanarmijas karagūstekņi un Krievijas bēgļi grupējās ap specgrupām un kaujiniekiem.³⁹⁷

Kārlis Salmiņš („Sniedziņš”) (1908–1945) bija jelgavnieks, VK(b)P biedrs, kurš drošības apsvērumu dēļ pārcēlās uz Ventspili. Tur K. Salmiņš nonāca kontaktā ar Ernesta Āboliņa (Griša) izlūkgrupu un noorganizēja ap 25 kaujinieku vienību.³⁹⁸ Īsi pirms Zambes kaujas 1945. gada 1. janvārī K. Salmiņa grupa apvienojās ar 60 cilvēku lielo V. Redjko izveidoto grupu. Partizāns Arturs Engelss 1962. gada 12. martā atcerējās, ka „Sniedziņa” grupa izveidojās 1944. gada rudenī. „Sniedziņš nemīlēja disciplīnu.. un mīlēja pie gadījuma apzagt

³⁸⁹ Turpat, 93. lpp.

³⁹⁰ Turpat, 102. lpp.

³⁹¹ LZAA, 40. f., 5. apr., 143. l.

³⁹² Turpat, 104. lpp.

³⁹³ Turpat, 142. lpp.; LZAA, 40. f., 5. apr., 17. l., 86.–95. lp.

³⁹⁴ LVA, 302. f., 4. apr., 13. l., 20. lp.

³⁹⁵ Samsons V. Kurzemes meži šalc.. – 73. lpp.

³⁹⁶ V. Samsons šo A. Sproģa taisnošanos uzskata par viņa lielāko nelietību.

³⁹⁷ Latvju enciklopēdija. 1962–1982. – II. – Rokvila, 1985. – 223. lpp.

³⁹⁸ LZAA, 40. f., 5. apr., 19. l., 74. lp.

vienu otru zemnieku.”³⁹⁹ Zambes kaujā 1945. gada 1. janvārī krita, bija sagūstīti vai pazuda bez vēsts ap 30 partizānu, bet izlauzties izdevās trijiem (68. tabula).

68. tabula

Salmiņa (Sniedziņa) grupas aplenkuma rezultāti 1945. gada 1. janvārī⁴⁰⁰

Nr.p.k.		Skaitis	%
1	Krituši	13	38,2
2	Sagūstīti	7	20,6
3	Nepiedalījās kaujā	7	20,6
4	Izbēga	4	11,8
5	Likteņi nezināmi	3	8,8
Kopā		34	100

Vladimirs Semjonovs (1924–1944) bija dzimis Daugavpilī krievu tirgotāja ģimenē. 1943. gadā mobilizēts vācu armijā un nosūtīts uz Mazirbi. Mazirbē ar 16 cilvēku lielu grupu, paņemot divus franču ložmetējus u. c., naktī dezertēja uz Usmas mežiem. V. Semjonova vietnieks bija Viktors Stolbovs. V. Semjonova organizētās „Sarkanās bultas” sastāvs lielākoties bija krievu karagūstekņi un evakuētie krievi – 186 (63,7%), bet vietējie iedzīvotāji bija 23 (7,9%) (69. tabula). Pēc sava sastāva, pakļautības un organizācijas „Sarkanā bulta” nebija partizānu, bet kaujinieku vienība.

69. tabula

„Sarkanās bultas” sastāvs 1944. gadā⁴⁰¹

Nr.p.k.	Sastāvs	Skaitis	%
1	Krievu karagūstekņi	138	46,8
2	Dezertējušie leģionāri	83	28,1
3	Evakuētie krievi	48	16,3
4	Vietējie iedzīvotāji	23	7,9
5	Vācu dezertieri	3	1,0
Kopā		295	100

Svarīga policijas pretkaujinieku cīņas forma bija slēpņu ierīkošana. Pret slēpņiem kaujinieki savukārt veica t. s. pretslēpņu operācijas. 1944. gada 6.–9. decembrī mainīja „Sarkanās bultas” bāzes vietu Abavas mežu masīvā starp Kuldīgu un Usmas ezeru; partizāni tādēļ zaudēja 160 cilvēkus, to vidū bēgļus, leģionārus.⁴⁰² Kaut arī kaujinieku desantēšana un veidošanās no izbēgušajiem leģionāriem, bēgļiem, karagūstekņiem Kurzemē 1944. gadā – 1945. gada sākumā bija strauja, kaujās noasiņoja pat rūditie frontes izlūki,⁴⁰³ partizāniem zaudējot pēdējās bāzes.⁴⁰⁴

³⁹⁹ LZAA, 40. f., 5. apr., 19. l., 65. lp.

⁴⁰⁰ Turpat, 15. lp.

⁴⁰¹ Hartmanis A. „Sarkanās bultas” varoņdarbs pirms 50 gadiem // Nacionālā Neatkarība. – 1995. – 22.– 28. febr.

⁴⁰² Samsons V. Kurzemes meži šalc.. – 33. lpp.

⁴⁰³ Turpat, 382. lpp.

⁴⁰⁴ Turpat, 402. lpp.

1944. gada 10. decembrī V. Semjonovs kopā ar radistu Hasamudinovu un V. Stolbovu gribēja pārcelties laivā pār Abavas upi bez iepriekšējas upes pretējā krasta izlūkošanas. Laivu apšaudīja, iespējams, vācu izlūkgrupas kareivji. V. Semjonovs un Hasamudinovs gāja bojā.⁴⁰⁵ Pēc V. Semjonova nāves vienību komandēja V. Stolbovs.

V. Semjonova vienība 1945. gadā sastāvēja (70. tabula) no krievu 108 (46 %) un citu tautību karagūstekņiem, dezertieriem un bēgļiem, kopā 142 (60 %). Tajā bija arī ap 28,9 % no Leģiona izvairījušos latviešu un dezertieru. V. Semjonova vienībā bija 63 cilvēki, bet ap 200 bija jaunatnācēji – Sarkanarmijas karagūstekņi, latviešu leģionāri, krievu bēgļi.⁴⁰⁶ 1945. gada maijā „Sarkanā bulta” bija kaujinieku vienība.

70. tabula

V. Semjonova „Sarkanās bultas” sastāvs 1945. gada maijā⁴⁰⁷

Nr.p.k.	Tautība	Skaitis	%
1	Krievi	108	46,0
2	Baltkrievi	20	8,5
3	Ukraiņi	14	6,0
4	Latvieši	68	28,9
5	Dažādu 14 tautību pārstāvji	25	10,6
Kopā		235	100

71. tabula

V. Semjonova kaujinieku vienības veselības stāvoklis (1944. gada oktobris – 1945. gada aprīlis)⁴⁰⁸

Nr.p.k.		Ievietoti	Izārstēti	Miruši
1	Smagi slimie	18	7	4
2	Viegli slimie	11	6	
3	Saslimušie	6	5	

Spriežot pēc V. Stolbova gala ziņojuma, viņa vienības skaits bija strauji palielinājies. 1944. gada septembrī bija 19 cilvēki, oktobrī vienība palielinājās par 44 cilvēkiem, novembrī – par 41, decembrī – par 54 cilvēkiem. 1945. gada 1. janvārī vienībā bija 139 cilvēki. 1945. gada janvāra beigās jau 196, februārī – 22, martā – 231, bet aprīlī bijušas pavisam 246 militārpersonas. Semjonova vienībā „Sarkanā bulta” 1945. gada aprīlī bijuši 260 cilvēki⁴⁰⁹ (72. tabula). Vairākas ĢŠ GIP speckaujinieku grupu organizētās „partizānu vienības” bija Kurzemes frontē darbojošās Sarkanās armijas pulku pakļautībā un vadībā. „Sarkanās bultas” komandieris V. Stolbovs savās atmiņās 1974. gada 8. aprīlī rakstīja: „Mūsu partizānu vienību komandēja

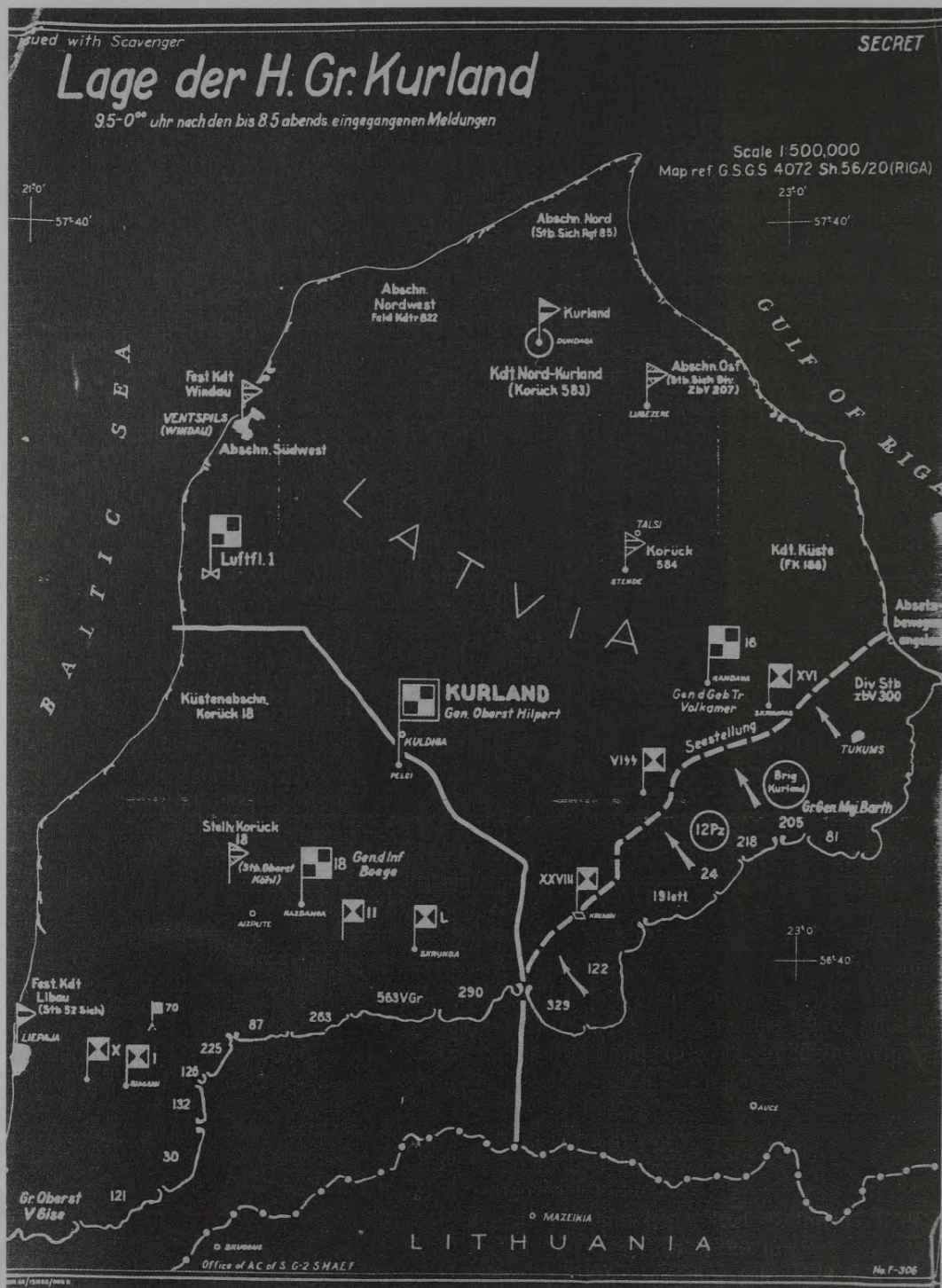
⁴⁰⁵ V. Stolbova atmiņas. – LZAA, 40. f., 5. apr., 22. l., 73.–75. lp.

⁴⁰⁶ О проделанной работе партизанского отряда Редько Ленинградского фронта действовавшего на территории так называемого Курляндского котла в период 12 сент. 1944 – 9 мая 1945. Форма 1. – LZAA, 40. f., 5. apr., 20. l., 238.–259. lp.

⁴⁰⁷ LZAA, 40. f., 5. apr., 22. l., 144. lp.; Именной список партизанского отряда «Семеновский» (Красная стрела). – LZAA, 40. f., 5. apr., 22. l., 126.–144. lp.

⁴⁰⁸ LZAA, 40. f., 5. apr., 20. l., 209. lp.

⁴⁰⁹ Списки партизанского отряда Семенова. – LVA, 302. f., 2. apr., 91. l., 2.–10. lp.

Vācijas armijas izvietojums Kurzemē 1944. gadā
(LZAA, 40. f., 5. apr., 46. l., 265. lp.)

Vācijas armijas
virspavēlniecības 12. nodaļas
„Austrumu svešie karaspēki”
partizānu stāvokļa apzīmējumi
kartēs (VFA Fr, RH-2. f., 1925. l.,
71. lp.)

- - Partizānu uzbrukumi
- ┆ - Uzbrukumi dzelzceļiem un sakariem
- ☐ (ar punktu) - Augstāks izlūku štābs
- ☐ (ar punktu) - Izlūku grupa
- ☐ (ar krustu) - Rīcības štābs
- △ - Partizānu lidlauks
- △ (ar punktu) - Bijušais lidlauks
- - Partizānu noietne

- Sarkans - padomju komunisti
- Melns - poļu nacionālisti
- Zaļš - ukraiņu nacionālisti

V. Stolbovs (1952. gada foto),
kaujinieks Kurzemē 1945. gadā

II Baltijas frontes karaspēka daļa Nr. 70706.”⁴¹⁰ Rubeniešu 83 vīru pāriešana „Sarkanās bultas” pusē otrās rotas komandiera Ernesta Pagasta vadībā⁴¹¹ neliecināja par viņu atbalstu kaujiniekiem un nemainīja vienības kaujinieku pat teroristisko raksturu.

72. tabula

V. Semjonova „Sarkanās bultas” sastāvs 1945. gada aprīlī⁴¹²

Nr.p.k.		Skaitis	%
1	Latviešu leģionāri	83	28,3
2	Krievi evakuācijā	46	15,7
3	Vietējie iedzīvotāji	23	7,8
4	Vācu armijas dezertieri (vācieši)	3	1,2
5	Krievu karagūstekņi	138	46,6
Pavisam kopā		293	100
Krituši + pazuduši bez vēsts		18+15=33	11,26
Palika vienībā 1945. gada aprīlī		260	88,7

„Sarkanā bulta” 1945. gada 18. februāra naktī iebruka pulkveža Kriša Ķūķa (1874–1945) mājās Padures pagastā, aizveda viņu kailām kājām pa sniegu uz mežu un pēc spīdzināšanas nogalināja. V. Samsona 1996. gada 1. novembrī uzrakstītais pulkveža slepkavības attaisnošanas mēģinājums nepārliecina.⁴¹³ Šīs grupas noziegumi bija tik kliezdoši, ka 123. izlūkošanas nodaļa pētīja grupas noziegumus, lai izmantotu propagandai pret kaujiniekiem.⁴¹⁴ Vācijas Drošības dienests uzskatīja, ka kaujinieki vainīgi vairākos Latvijas mežu ugunsgrēkos. Iespējams, ka partizāni, pildot 1942. gada Staļina pavēli, tiešām ķērās pie tuvējo mežu dedzināšanas Kurzemē. Lielākais ugunsgrēks notika 1944. gadā Aizputes apriņķī starp Aizputi un Cīravu.⁴¹⁵ Ugunsgrēks bija noticis mežā, kur kaujinieki bija mitinājušies. Taču vēl jānoskaidro, vai šis un citi mežu ugunsgrēki bija izcēlušies kaujinieku apzinīgas darbības vai neuzmanības dēļ.

73. tabula

Kaujinieku „Vairoga” grupa
(1944. gada 26. jūlijs – 1944. gada decembris)⁴¹⁶

Nr.p.k.	Laiks	Skaitis	%
1	1944. gada 26. jūlijs	39	100
2	1944. gada 6. novembris	41	105,1
3	1944. gada decembris	60	153,8

Tāpat kā „Sarkanā bulta”, arī „Vairoga” grupa no 39 cilvēkiem 1944. gada jūlijā palielinājās līdz 60 (153,8 %) decembrī (73. tabula). Pieaugumu veidoja gūstekņi, Leģiona bēgļi un dezertieri.

⁴¹⁰ Столбов В. И. Мое воспоминание о курляндских лесах во время Великой Отечественной войне. (Oriģināla gaismas kopija ar V. Stolbova parakstu.) – Autora arhīvs.

⁴¹¹ Latvju enciklopēdija. – II. – Rokvīla, 1985. – 233. lpp.

⁴¹² Отчетный доклад Семеновского отряда с октября 1944 года по май 1945 года. – Архив МО ГРУ ГШ (в.ч 38729), ф. 8711, оп. 1, № дела нет, с. 388–393. – LZAA, 40. f., 5. apr., 20. l., 207.–258. lp.

⁴¹³ Par pulkvedi Kūķi. – LZAA, 40. f., 5. apr., 22. l., 385. lp.

⁴¹⁴ VFA MA, RH 2, 1. apr., 2679.

⁴¹⁵ KVKA SA, 504. k. f., 2. apr., 6. l., 59., 61. lp.

⁴¹⁶ LZAA, 40. f., 5. apr., 19. l., 293. lp.

„Ventspils apriņķī vācu karaspēka okupācijas laikā,” LK(b)P CK 1949. gada 22. oktobrī rakstīja LPKŠ vecākais leitnants Vilnis Zariņš, „stihiski izveidojās sīkas grupas, kuru sastāvs bija ļoti dažāds, piemēram, augstus amatus padomju laikā ieņēmušie aktīvisti, izvairījušies no iesaukuma vācu armijā vai no aizdzīšanas uz Vāciju, izgājušie no cietumiem un vienkārši personas, kuras slēpās mežos un izmantoja savu brīvo stāvokli laupīšanas nolūkos.”⁴¹⁷

Partizānu vienību „Bulta” organizēja no Ventspils cietuma 1943. gada 13. jūlijā atbrīvotais sarkanarmietis Žanis Kronbergs (Robis, Robka), kurš bija sagūstīts pie Staraja Rusas.⁴¹⁸ Aktīvi partizāni „Bultā” no 108 bija tikai 18 (16,7%), 35 kaujinieki, bet 35 (32,3 %) bija „ādas glābēji” un dezertieri. 30 (27,7 %) bija gūstekņi (74. tabula).

74. tabula

PSRS partizānu vienības „Bulta” sastāvs 1944. gadā⁴¹⁹

Nr.p.k.	Iedalījums	Skaitis	%
1	Izvairījušies: „Labāk mežā nekā Legionā” („ādas glābēji”)	10	9,2
2	Dezertieri no vācu armijas	25	23,1
3	Aktīvi partizāni	18	16,7
4	Kritušie	13	12,0
5	Neatgriezušies	4	3,8
6	Gūstekņi	30	27,7
7	Legālā grupa, izlūki	8	7,4
Kopā		108	100

1944. gada septembrī reida laikā „Bultu” izkļiedēja trieciengrupa („stošinieki”). „Bultas” sagrāve⁴²⁰ kārtējo reizi atkārtoti pierādīja jau pirms Otrā pasaules kara PSRS skolās audzināto komandieru militārās atpalicības slimību, ko izslimoja vēlu un ar kaujinieku asinīm.

Pēc V. Samsona datiem, PSRS Kurzemes kaujinieku sešos pamatrajonos 1944./1945. gadā darbojās 1000–1300 cīnītāju.⁴²¹ Citu, daudz mazāku kaujinieku skaitu Kurzemē uzrāda Vācijas 16. armijas izlūkošanas daļa – ap 250–300 cilvēku (23–25 %). Tā kā līdzšinējā literatūrā ne Vācijas armijas dati, ne secinājumi par kaujinieku darbību nav izmantoti, īsumā pie tiem pakavēsimies. 1944. gada 26. novembrī, pēc Vācijas 16. armijas izlūkošanas datiem, Kurzemes mežos pretinieka partizānu vienības 16. armijas aizmugurē bija nelielas. Pie Spāres bija ap 100 cilvēku, pie Skrundas – ap 30 cilvēku, rietumos no Kuldīgas – 20 cilvēku, ziemeļrietumos no Piltenes – ap 100 cilvēku, kopā ap 250–300 cilvēku. „Tās [vienības] sastāv galvenokārt no aizbēgušajiem karagūstekņiem, armijas izpalīgiem un Ukrainas strādniekiem, latviešu dezertieriem un izvairījušajiem (*Fahn und Mobilisationsflüchtigen*), kā arī no izpletņlēcējiem, kuri kopumā ir pārņēmuši vadību,” rakstīja 16. armijas ģenerālštāba priekšnieks pulkvedis V. Gersdorfs.⁴²² Šos datus 1944. gada 2. decembra ziņojumā apstiprināja 317. frontes izlūkošanas grupa,⁴²³ un tie šķiet tuvi patiesībai. Tātad kaujinieku faktiskais skaits Kurzemē bija ap 250–300 cilvēku, t. i., ap 30 % no publicētajiem datiem.

⁴¹⁷ LVA, 302. f., 3. apr., 7. l., 171. lp.

⁴¹⁸ Ž. Kronberga atmiņas 1961. gada 9. jūlijā. – LZAA, 40. f., 5. apr., 19. l., 63. lp.

⁴¹⁹ Pēc Viļa Samsona aprēķiniem. – LZAA, 40. f., 5. apr., 19. l., 293.–296. lp.

⁴²⁰ Samsons V. Kurzemes meži šalc. – 151. lpp.

⁴²¹ Turpat, 43. lpp.

⁴²² Feindnachrichtenblatt 77 – Stand 26.11.44. – VFA MA, RH 20-16/614, 16. lp.; VFA MA, RH 2/3031, 143.–144. lp.

⁴²³ Tätigkeitsbericht FAK Trupp 317 12.12.44. – VFA MA, RH 20-16/613.

Kaujinieki, daudzās specvienības un ziņotāji nodrošināja diezgan labu un savstarpēji pārbaudāmu informāciju Sarkanās armijas ģenerālštābam par Vācijas armijas stāvokli un darbību Kurzemē. Pirmkārt, tā bija informācija par Vācijas armijas štābu izvietojumu Liepājā, kinoteātrī „Palace”, netālu no Kandavas u. c. Otrkārt, pat nelielās pilsētiņās bija zināms lielāku Vācijas karaspēka daļu izvietojums.⁴²⁴ Treškārt, bija informācija par vācu aizsardzības līnijas izbūvi gar Ventu. Ceturtkārt, bija zināms, ka daļa latviešu leģionāru negrib cīnīties kopā ne ar vāciešiem, ne krieviem. Specgrupām un kaujiniekiem bija galvenokārt izlūkošanas nozīme.

Vācijas armijas frontes izlūkošanas vienības darbojās trijos galvenajos virzienos – cīņā pret pretinieka izlūkošanas grupām un kaujiniekiem, izvairījušos un dezertieru gūstīšanā, kā arī savu izlūkgrupu organizēšanā pretinieka aizmugurē. Ar 1943. gada 5. augusta SS Centrālās vadības pārvaldes pavēli tika uzdots SS speciālajām vienībām „Friedentale” (*Friedentale*), kuras pārdēvēja par „SS 502. Mednieku bataljonu”, nekavējoties uzsākt darbību.⁴²⁵ Ar 1944. gada 10. novembri SS Mednieku bataljonu „*Nordwest*” pārdēvēja par „SS Mednieku savienību *Nordwest*”.⁴²⁶ Tā uzdevums – organizēt partizānu karu Sarkanās armijas aizmugurē. SS Jagdverbanda galvenais štābs atradās Fridentāles miestīnā piecus kilometrus no Oranienbaumas, un to komandēja SS ģenerālis Skorцени.⁴²⁷ „Mednieku savienības” Austrumu nodaļu komandēja SS pulkvedis fon Felkerzāms. Kurzemes grupu Mednieku savienībā izveidoja 1944. gada oktobrī, un tajā ietilpa ap 600 vīru Borisa Jankava vadībā. Kurzemes grupas pseidonīms bija „Meža kaķi” (*Wild Katze*).⁴²⁸ Ar 1943. gada 13. septembra rīkojumu SS vadības Galvenā pārvalde⁴²⁹ uzdeva izveidotās speciālās divīzijas „Brandenburga” vienības ar 1944. gada 1. oktobrī sadalīt Beļģijas, Itālijas, Kroātijas, Rumānijas, Slovākijas un Baltijas sardžu vienību rīcības grupās.⁴³⁰ Frontes izlūkošanas 304. grupa ziņoja, ka no 1944. gada 1. decembra līdz 31. decembrim nosūtījusi Sarkanarmijas aizmugurē četras izlūku vienības: 1944. gada 5. decembrī grupu „Dobermann” (42 latviešus) aiz 215. Latviešu leģiona divīzijas; 1944. gada 11. decembrī grupu „Jubilate” (divus latviešus) aiz 19. kājnieku divīzijas; 1944. gada 26. decembrī grupu „Banda” (septiņus „partizānus”) dienvidos no Sabiles; 1944. gada 31. decembrī grupu „Silvestrs” (trīs latviešus). Izlūkgrupa „Dobermann 3” bija atgriezusies 1944. gada 2. decembrī; „Jubilate” – 16. decembrī, „Silvestrs” – 1945. gada 11. februārī.⁴³¹

Bez Vācijas kara lauka žandarmērijas no dienesta izvairījušos un dezertierus tvarstīja arī 1. armijas pārraudzības biedrība Rīgā un 52. Kurzemes nodrošināšanas divīzijas 101. dzelzceļu dežūru un patruļu vienība.

Visu šo vienību apvienotai vadībai Vācijas ģenerālštāba 12. nodaļa 1945. gada sākumā bija izveidojusi trīs izlūkošanas vadības grupas⁴³² (*75. tabula*).

⁴²⁴ 1944. gada 12. novembrī Aizputē 2000 vīru un 6 vidējie tanki, arī zenītbaterija.

⁴²⁵ VFA, NS-33. f., 275. l., 9.–10. lp.

⁴²⁶ SS Jagdverband Nordwest. – Turpat, 15. lp.

⁴²⁷ Обрубленные щупальца легионеров Скорцени // Военно-исторический журнал. – Москва, 1997, № 2. – С. 5.

⁴²⁸ Turpat, 8. lpp.

⁴²⁹ SS Führungshauptamt.

⁴³⁰ Streifkorpseinsetzgruppe Baltikum. – VFA, NS-33. f., 275. l., 11. lp.

⁴³¹ 1944. gada 26. novembrī „Dobermann I” – trīs latvieši 122. divīzijas aizmugurē; 1944. gada 26. novembrī „Dobermann II” – trīs latvieši Latviešu 19. divīzijas aizmugurē; 1944. gada 29. novembrī „Dobermann III” – trīs latvieši Latviešu 19. divīzijas aizmugurē. – Tätigkeitsbericht der Abteilung. 1c/AO von 1. X – 31. XII 1944. – VFA MA, RH20/16-560.

⁴³² Leitstellen I, II, III Ost für Frontaufklärung.

Vācijas armijas lauku žandarmērijas vienības⁴³³

Nr. p.k.	Nr.	Dibināšanas laiks	Darbības laiks	Darbības vieta
1	691.	1941. g. 6. janvāris	1941. g. jūnijs – 1944. g. janvāris	„Ziemeļu” kaujas grupa
2	689.	1941. g.	1941.–1945. g.	18. armija
3	561.	?	?	16. armija
4	1.	1942. g. 17. janvāris	1943.–1944. g.	Kdr. für Urlaubbewachung Riga
5	101. (52 Sicherungs-division Kurland)	?	1944. g.	Bahnhof-Wach und Streifenabteilung 101

Tā kā Sarkanā armija nebija sagatavota aizmugures cīņu grūtībām, I Frontes izlūkošanas vadības grupa 1945. gada 20. februārī ieteica organizēt Sarkanās armijas aizmugurē plašu partizānu kustību, kas būtu tīri militāra organizācija. Kustībā piedalītos kaujinieki bez nāciju un tautību atšķirības štābu vadībā, kuros darbotos četras personas. Štābi pakļauti virsleitnantam Baumam, sazinoties caur Dobeles militāro pastu.⁴³⁴

212. Vācijas frontes izlūkošanas grupa organizēja cīņu pret PSRS partizāniem, iesūtot kaujinieku vienībās arī „sevišķas uzticamības personas”. Frontes izlūkošanas grupa savā pārskatā sūdzējās, ka „sevišķās uzticamības personas” atalgojumā naudu neņem, bet gan degvīnu un cigāretes. Viens no Vācijas armijas pretizlūkošanas dienesta pēdējiem pretkaujinieku pasākumiem bija pretkaujinieku tīmekļveida struktūras izveidošana Vācijas armijas frontē – gan tās priekšā, gan aizmugurē. 212. frontes izlūkošanas grupa 1944. gada 16. oktobra – 31. decembra pārskatā par darbību 16. armijas aizmugurē rakstīja: „Operācijas notika galvenokārt, iesūtot caur fronti latviešu uzticamības personas (*V Personen*). Dažas grupas no Austrumprūsijas tika desantētas ar izpletņiem.”⁴³⁵ 304. frontes izlūkošanas grupa, izpildot SS 1944. gada 7. oktobra pavēli, visas pretošanās grupas nodeva „Ostlandes Mednieku savienības” (*Jagdverband Ostland*) rīcībā, šo darbu paveicot līdz 1944. gada 11. novembrim. 304. frontes izlūkošanas grupa Kurzemē apbruņojusi 150 „uzticamības personas” (*V – Leute*).⁴³⁶

Analizējot Kurzemes kaujas grupas (*H. G. Kurland*) rīta un vakara ziņojumus 1945. gada janvārī – februārī,⁴³⁷ Vācijas Bruņoto spēku ģenerālštābs nonāca pie atzinuma, ka kaujinieku darbība Kurzemē ir tik mazefektīva, ka neapdraud frontes stāvokli.⁴³⁸

Kopumā jāsecina: pirmkārt, kaujinieki Kurzemē, tāpat kā citos Latvijas novados, pārsvarā nebija Latvijas pilsoņi, bet galvenokārt šeit iefiltrēti un kara gaitā nokļuvuši sveši ļaudis. Kaujinieku vienības, lai gan Kurzemē bija liels „zaļi sarkano leģionāru” pieplūdums, bija galvenokārt „krievu biedrības” – vēl vairāk nekā visā Latvijas teritorijā. Tās pa daļai pastāvēja uz papīra, spēja sevi saglabāt, bet nespēja nodarīt nopietnus zaudējumus vāciešiem. Otrkārt,

⁴³³ Feldgendarmerie Abteilungen. - VFA MA, RH 2, 1. apr., 2679. l.

⁴³⁴ Frontaufklärung–Leitstelle I Ost. Vortragsnotiz über Schaftung eines weissen Partisanenbewegung im Osten jener seits AKL. – VFA MA, RH 2, 3031. f., 35.–46. lp.

⁴³⁵ Zusammenfassende Übersicht über die Entwicklung des Feindeslage vor 16. Armee (von 16.10. – 31.12.44.). - VFA MA, RH 22-16/613.

⁴³⁶ VFA MA, RH 22-16/613.

⁴³⁷ Morgen und Abendmeldungen H. G. Kurland 1945, I – II. – VFA MA, RH 2/2034.

⁴³⁸ Turpat. – RH 2/2679, 47. u. c. lp.

pēc LK(b)P CK pilnvarotā A. Macpāna nāves Kurzemes kaujiniekus LK(b)P CK oficiāli tikpat kā nevadīja; Kurzemes kaujinieki darbojās „pa telefonu” galvenokārt pēc PSRS drošības un izlūkošanas dienestu komandām. LK(b)P CK orggrupas uzdevumus Kurzemē pildīja PSRS izlūkošanas un specdienestu kaujinieki, jo tur nebija ne „vadošā un virzošā spēka”, ne tādu kaujinieku grupu kā Ziemeļaustrumvidzemē. Treškārt, Kurzemes kaujinieki, lai gan vienību kopskaits bija liels, dzīvoja lielākoties infiltrēti pie radiem kā bēgļi un savu darbību kaujiniekos vēlāk pierādīt galvenokārt ar izziņām. Ceturtkārt, CPKŠ un LPKŠ rīkojumi kaujiniekiem uzdeva sadarboties ar ĢŠ GIP, Frontu štābu, PSRS VDTK un IeTK izlūkiem, kuri ne tikai darbojās kaujinieku grupās, bet arī tās vadīja.⁴³⁹ Tāpēc praktiski sadalīt viņus kaujiniekos un izlūkos nav iespējams, jo sevišķi totalitārās valsts armijā. Piektkārt, Kurzemes kaujinieki, izņemot dažas spridzināšanas akcijas un sadursmes, 1944. gada decembrī piesaistīja vācu pretpartizānu vienības, taču neapdraudēja Vācijas armijas aizmuguri, kuru apsargāja laba pretkaujinieku struktūra un atbalstīja Kurzemes iedzīvotāji, kā arī Latvijas bēgļi. Ostlandes Drošības policijas un Drošības dienesta priekšnieks 1945. gada 6. februāra ziņojumā „Noskaņojums un stāvoklis” rakstīja: „Uzturēšanās atļaujas, neskatoties uz policijas iecirkņos notiekošo akciju, tiek nedaudz izskatītas, jo piespiedu evakuācijai gandrīz netic. Tomēr visu laiku tiek mēģināts likvidēt paredzētos pasu ierakstus, baidoties, ka šos ierakstus boļševiku uzbrukuma laikā varētu uzskatīt par draudzības zīmi ar vāciešiem. (..) Pretinieka radioraidījumu noklausīšanās latviešu valodā vietējo iedzīvotāju vidū pastiprinās, uzskatot tos par objektīviem.”⁴⁴⁰ Patiesībai neatbilst apgalvojums, ka „1944./1945. gadu mijā Kurzemē nebija pagasta, kur nebūtu notikusi prehitleriskā pretošanās kustība”.⁴⁴¹ Tajā pašā laikā pretboļševiku pretošanās, it īpaši Kurzemē, sāka iegūt 21. gadsimtam raksturīgo tīmekļveida struktūru.

6. Apgāde

PSRS kaujinieku apgādē ietilpa bruņojums, sprāgstvielas, sakaru līdzekļi, kā arī medikamentu, pārtikas un apģērba piegādes no Padomju Savienības.

PSRS kaujinieku apgāde notika galvenokārt trijos veidos – nogādāšana cauri frontes joslai, iegūšana pretinieka aizmugurē un piegādes ar lidmašīnām pāri fronteī. Kaujinieku vadība 1941.–1943. gadā uzskatīja, ka partizāniem jābruņojas galvenokārt ar pretinieka atņemtajiem ieročiem un munīciju. Vēl 1943. gada 15. februāra telegrammā K. Ozoliņam J. Kalnbērziņš uzdeva „apbruņoties uz ienaidnieka rēķina, sarīkojot šinī nolūkā uzbrukumus sīkiem garnizoniem, kordoniem un sīkām ienaidnieka vienībām, kas pārvietojas pa ceļiem”.⁴⁴² Šis norādījums tika īstenots, taču ieročus un munīciju pietiekamā daudzumā no pretinieka ne vienmēr bija iespējams iegūt; tas ierobežoja darbību. Tajā pašā laikā pretinieka ieroči varēja kļūt par svarīgu kaujinieku darbības maskēšanās līdzekli. Pēc Sarkanās armijas atkāpšanās 1941. gada vasarā krievu šaujamo ieroču un sprāgstvielas bija atrodamas kā apdzīvotās vietās, tā mežos. Ieročus varēja iegūt gan par brīvu, gan par nelielu samaksu. Tā, piemēram, Rēzeknes apriņķa Galēnos 1941. gada beigās krievu šauteni varēja nopirkt par 1,5 pudiem (24 kg) labības.⁴⁴³ Tāpēc kaujinieku vadības sūdzības Maskavai par ieroču trūkumu 1941–

⁴³⁹ Vēstules un dokumenti par partizānu vienības „Sarkanā bulta” darbību. – TSDC, 1. f., 4. sēj., 22.–23. lp.

⁴⁴⁰ Stimmung und Lage. – VFA, R-58. f., 598. l., 27.–28. lp.

⁴⁴¹ Samsons V. Kurzemes meži šalc.. – 204. lpp.

⁴⁴² Пятницкий В. И. За линией советско-германского фронта // Новая и новейшая история. – Москва, 2005, № 3. – С. 18. – Полевой устав РККА.

⁴⁴³ LZAA, 40. f., 5. apr., 41. l., 40.–41. lp.

1942. gadā ne vienmēr bija pamatotas. Pārtiku kaujiniekiem sagādāja vietējie iedzīvotāji. Kaut arī trūka vietējo kaujinieku un viņu atbalstītāju, PSRS vadība turpināja kaujinieku pašapgādes politiku, uzskatot, ka PSRS kaujiniekus atbalstīs visa tauta. Pārtikas, medicāmentu un apģērbu trūkumu kaujiniekiem 1942. gadā atzina VAK, ATK un CPKŠ. Lai šo trūkumu novērstu, 1942. gadā CPKŠ izstrādāja un saskaņoja ar PSRS ATK un tā pārvaldēm „Instrukciju kravu nosūtīšanai ar lidmašīnām partizānu vienībām”.⁴⁴⁴ CPKŠ kopā ar PSRS Gaisa spēku Tālās darbības aviācijas vadību un PSRS Civilās aviācijas gaisa flotes Galveno pārvaldi bija izstrādājusi sazināšanās sistēmu PSRS kaujinieku, izlūku, diversiju grupu, kā arī kravu desantēšanai ar izpletņiem pretinieka aizmugurē. Šī sistēma sastāvēja no virszemes signāliem.

Visi signāli dalījās nolaišanās, izkraušanas un īslaicīgas cilvēku (materiālu) izmešanas signālos. Sākumā tie bija trīs partizānu uguns kuri, aizdedzināti 20 m attālumā viens no otra, veidojot taisnu leņķi. Tikai tad, ja gaisā partizāni nemanīja pretinieka lidmašīnas, 100 m attālumā no minētā trijstūra vienas katetes virzienā iededzināja ceturto uguns kuru, kurš nozīmēja, ka nolaišanās atļauta. Tā bija lidmašīnas piezemēšanās vieta. Lidmašīnas nolaišanās vieta varēja tikt apzīmēta ar četriem un vairākiem uguns kuriem citādā kombinācijā, arī četri pieci uguns kuri vienā virzienā ar minētajām atstarpēm. Zemes signālus mainīja un gatavoja noteiktam reisam zināmā datumā, zināmā stundā un minūtē. Otrā signālu sistēma bija partizānu raķetes ar 30 sekunžu starpību baltā, sarkanā un zaļā krāsā zenītā un krustiski 45 grādu leņķī no zemes. Sarkanu raķeti ar sekojošu baltu raķeti partizāniem bija uzdots izšaut zenītā pēc pretinieka lidmašīnas aizlidošanas. Zaļa un balta raķete zenītā nozīmēja, ka nolaišanās vieta brīva. Divas sarkanas raķetes 45 grādu leņķī pāri nolaišanās laukumam nozīmēja, ka nolaišanās aizliegta.⁴⁴⁵

Sprīžot pēc Vācijas armijas ģenerālštāba 12. nodaļas „Sveši ārzemju karaspēki” (Gēlena nodaļas) datiem, tā bija vāji informēta par dažādiem lidmašīnu nolaišanās un desantēšanas signāliem. Ja salīdzina Vācijas armijas virspavēlniecības un Vācijas Drošības dienestam zināmos PSRS partizānu aerodromu apzīmēšanas gaismas signālus ar PSRS aviācijas un partizānu lietotajiem aviācijas signāliem, jāsecina, ka vācu ģenerālštāba pretpartizānu izlūkošanas ģenerāļa Gelēna daļas „Sveši austrumu karaspēki” rīcībā līdz pat kara beigām bija visai primitīva informācija. Šāds stāvoklis var būt skaidrojams gan ar Vācijas Drošības dienesta nepietiekamo infiltrēšanos PSRS partizānu kustībā, gan arī ar vājo Vācijas aviācijas izlūkošanas darbību. CPKŠ materiāli liecina, ka PSRS partizānu apgādes vietas ar aviācijas palīdzību aizmugurē iedalījās trijās grupās: pirmkārt, partizānu, diversiju un izlūku grupu desantēšanas vietas; otrkārt, kravu nomešanas vietas un, treškārt, PSRS partizānu aerodromi. Cilvēku desantēšanas vietas Latvijā bija daudzas, un pirmās desantēšanas notika arī bez signalizācijas no zemes, jo kaujinieku 1942.–1943. gadā tikpat kā nebija. Otrkārt, kravu nomešanai vēl 1944. gada sākumā PSRS aviācija izmantoja trīs galvenās vietas, kas atbilda brigāžu izmantošanas centriem – Augšzeme (O. Oškals), Lubāna (P. Ratiņš) un Ziemeļaustrumu Vidzeme (V. Samsons). Treškārt, kaujinieku aerodroms Latvijā bija tikai Lubānas rajonā. Pretēji Vācijas izlūkošanas dienesta slepenajā informācijā minētajiem uguns kuru trijstūriem, kurus kā sastāvdaļu savā signalizācijā no zemes tiešām lietoja PSRS partizāni, parasti katram lidmašīnas nolaišanās reisam zināmās vietās un stundās bija atšķirīgs gaismas signāla izvietojums uz zemes, kas bija saskaņots ar aviāciju.

⁴⁴⁴ Инструкция отправки грузов самолетами партизанским отрядам. 1942. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1253. l., 23.–25. lр.

⁴⁴⁵ Планы, ведомости и переписка ЦШПД с командованием ВВС и АДДС, главуправ. ГВФ и местными партизанскими штабами. Июнь 1942 – декабрь 1942. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1252. l., 19.–20. lр.

Plāni un instrukcijas bieži vien atpalika no īstenības. 1942. gada 14. jūlija CPKŠ operatīvajā ziņojumā Nr. 16 bija rakstīts: „Partizānu vienībām trūkst spridzināmvielu un detonatoru, kas ierobežo dažādas viņu darbības. Partizānu vienību nepietiekamā apgāde rodas, partizānu kustības štābiem trūkstot aviācijas transporta līdzekļu.”⁴⁴⁶ Spriežot pēc P. Ponomarenko 1942. gada 24. septembra ziņojuma, PSRS partizānus Ziemeļrietumu frontē desantēja un apgādāja dažas PSRS Civilās gaisa flotes lidmašīnas P-5-1 un Y-2-1.⁴⁴⁷ Pēc CPKŠ plāna 1942. gada septembrī Baltkrievijas, Latvijas un Lietuvas kaujiniekiem ar aviāciju pāri fronteī bija jāpiegādā lielāks daudzums ieroču, munīcijas un papildspēki 200 cilvēku sastāvā.⁴⁴⁸ Bija paredzēts no Toropecas stacijas lidlauka līdz 1942. gada 12. septembrim desantēt 700, bet līdz 1942. gada 15. septembrim – 4000 kravas maisus. Taču lidmašīnu trūkuma dēļ vēlāk desantēta tikai neliela daļa cilvēku un kravu.

Liela PSRS vadības stratēģiskā kļūda bija PSRS partizānu militārajā pašapgādē izmantot Vācijas armijas trofejas. PSRS partizānu darbības vēsture liecina, ka PSRS partizāni „pašapgādes” ceļā ieguva ap 10 % spridzināmo vielu, līdz 15 % munīcijas, bet Baltkrievijā – tikai ap 5 % no visa nepieciešamā.⁴⁴⁹ Trofeju apbruņojums Latvijā, pēc LKPŠ datiem, deva 10–15 % no kopējā bruņojuma.⁴⁵⁰ PSRS partizāni bez apgādes no aizmugures dažkārt spēja pretinieka aizmugurē izdzīvot fiziski, bet nebija spējīgi aktīvai darbībai ieroču un munīcijas trūkuma dēļ.

CPKŠ Materiāli tehniskās apgādes nodaļas 1944. gada februāra pārskatā par darbu no 1942. gada 20. jūnija līdz 1944. gada 15. janvārim teikts, ka šo nodaļu izveidoja ar VAK lēmumu, uzdodot PSRS partizānu apgādi ar ieročiem, munīciju un spridzināmām vielām veikt Sarkanarmijas Galvenajai pārvaldei, bet ar pārtiku – Sarkanarmijas Galvenajai pārtikas pārvaldei.⁴⁵¹

PSRS industrializācija pirms kara tautai nedeva gaidītos materiālos labumus, taču deva fronteī lielu daudzumu dažādas kara tehnikas un munīciju. PSRS partizāni teorētiski varēja saņemt dažādus SZSA ieroču un mīnu veidus. Tas arī saprotams, jo trešajā piecgādē (1938–1942) militārajai rūpniecībai bija jāpalielinās no 13 % līdz 39 % gadā.⁴⁵² Taču SZSA mīnas⁴⁵³ nederēja dzelzceļu un citu objektu spridzināšanai. Atšķirībā no Anglijas, kur speciālo, neregulāro spēku izmantošanai tiešam vai netiešam oficiālo operāciju atbalstam meklēja speciālus ieroču veidus un taktiku,⁴⁵⁴ PSRS tas bija uzticēts vispārējām militārām vienībām un ieročiem. Partizānu mīnu trūka, un CPKŠ pasūtīja jaunu mīnu tipus (76. tabula)

Partizānu mīnu ražošanu uzsāka Maskavas kara rūpnīca Nr. 666 „Metizs” 1942. gada martā, bet mīnas pārbaudīja SA Galvenās militārās intendantūras pārvalde.

⁴⁴⁶ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 49. l., 102. lp.

⁴⁴⁷ Боевые донесения, распоряжения 1-ой особой авиоэскадрилли. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 58. l., 1.–2. lp.

⁴⁴⁸ Планы, ведомости и переписка ЦШПД с командованием ВВС и АДС, Главн. Управл. ГВФ и местными штабами партизанского движения. Июнь 1942 – декабрь 1942. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1252. l., 7.–8. lp.

⁴⁴⁹ Боярский В. Партизанство вчера, сегодня, завтра. . – С. 226.

⁴⁵⁰ Отчет ЛШПД. – LVA, 302. f., 1. apr., 192. l., 47. lp.

⁴⁵¹ О работе отдела материально технического снабжения ЦШПД за период 20 июня 1942 г. – 15 января 1944 г. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1253. l., 1.–2. lp.

⁴⁵² Васильев А. Ф. Был ли в 1941 г. Советский Союз готов к войне? // Вопросы истории. – Москва, 2005, № 1. – С. 105.

⁴⁵³ ТМ-35, ТМЦ-40, ЯМ-5, ПИД и с.

⁴⁵⁴ Макензи У. Секретная история УСО. – С. 40–41.

Mīnu ražošana PSRS partizāniem⁴⁵⁵

Nr.p.k.	Mīnu tips	Skaits
1	Lēnas iedarbības mīnas МЗД	40 000
2	ПМС-1	3000
3	АС	12 000
4	Atspermīnas	15 000
5	Riteņslēdži	25 000
6	МММ	15 800
7	ПМ-40	1410

Kopā PSRS partizāniem nodeva 150 000 kg tola, 156 000 m bikforda auklas un sāka ieviest jauno mīnu veidus.⁴⁵⁶ (77. tabula)

Pēc CPKŠ pasūtījuma izgatavotās mīnas⁴⁵⁷

Nr.p.k.	Mīnas nosaukums
1	ПМС ar momentiedarbību un laika degli
2	Magnētiskās mīnas Уран
3	Atsperīgūmīnas ПМ
4	Dzelzsgalu mīnas – МБ
5	Atslēgas (Ключ мины) АС
6	Autotransporta mīnas АС
7	Mazās magnētiskās mīnas МММ
8	Mīnas ar laika degli МЗД 1, 2, 4, 5

PSRS partizānu vienības izmantoja arī jaunās partizānu diversiju tehnikas izmēģināšanai. 1943. gada 15. decembrī CPKŠ priekšnieks P. Ponomarenko apstiprināja pilnīgi slepenu plānu „Tehnika”, kuru uzticēja īstenot četrām ļoti drošām PSRS partizānu vienībām.⁴⁵⁸ Operācijā „Tehnika” bija paredzēts izmēģināt jaunu tehniku diversijām kaujas apstākļos (78. tabula).

Vienlaikus jau 1942. gada 15. decembrī CPKŠ izdeva informatīvo biļetenu „Partizānu vienību kaujas darbības pieredze. Dienesta vajadzībām”.⁴⁵⁹ Pirmais biļetens vislielāko uzmanību pievērsa partizānu informēšanai par spridzināšanas tehniku, sevišķi palēninātas darbības mīnām (PDM).⁴⁶⁰ Taču jaunās spridzināšanas tehnikas izplatīšana un partizānu apmācība ar to rīkoties līdzinājās kuģa būvei atklātā jūrā un PSRS partizāniem nodeva gaidītos rezultātus.

⁴⁵⁵ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1263. l., 4. lp.

⁴⁵⁶ Turpat, 12. lp.

⁴⁵⁷ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1253. l., 1.–2. lp.

⁴⁵⁸ Komandieri Filipskihs, Linins, Balans, Sikerskis.

⁴⁵⁹ Опыт боевой работы партизанских отрядов. № 1. Декабрь 1942. Для служебного пользования. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 62. l., 1.–3. lp.

⁴⁶⁰ МЗД – мины замедлительного действия.

CPKŠ pilnīgi slepenās operācijas „Tehnika” plāns 1943. gada 15. decembrī⁴⁶¹

Nr.p.k.	Mīnas nosaukums	Skaits
1	Šautene mīnmetējs	40
2	Mīna aizdedzināšanai ZM-50	2000
3	Ohotņikova mīna VOM-627	100
4	Mīna MZP	160
5	Komplekts FTD	16
6	Mīna TMA-47	50
7	Līpošā mīna LM	50
8	Līpošā mīna LM-47	50
9	MMM 47	50
10	RZG	420
11	Neatminējamā mīna PMH	15
12	Spridzinātājs VMN	5

PSRS militārā rūpniecība kara laikā arī partizānu vajadzībām ražoja mīnas, arī – lēnas darbības mīnas, – un ar armijas lidmašīnām tās nogādāja partizānu izvietojumos.⁴⁶² Līdztekus dažādām speciālajām mīnām MRK ražoja vilcienu riteņu saslēdzējus un citas ierīces, kuras varēja labi izmantot CPKŠ izsludinātajā „sliežu karā” pret Vāciju. Vācijas armijas rūpniecība turpretī sāka ražot 80 cm garus uzspridzināto sliežu tiltiņus,⁴⁶³ pa kuriem militārā transporta ešelonus izdevās novadīt uz fronti. Plašāk izmantoja Vācijas dzelzceļu atjaunošanas vilcienus, kuri dežurēja stacijās. PSRS partizāni izmantoja Lielbritānijas armijas diversiju nodaļā (D/V) un MI(R) nodaļā izveidotās magnētiskās mīnas un „Barlat” iekārtas.⁴⁶⁴ PSRS partizāni jau 1943. gada maijā – decembrī izmantoja arī no Anglijas importētās lipīgās un magnētiskās mīnas „MMM” ar 100 gramu lādiņiem.⁴⁶⁵ Pēc 10 miljonu ārzemju strādnieku ievēšanas Vācijā Lielbritānijas SOP plānoja vienkāršotu rīku izplatīšanu, lai radītu neremontējamus iekārtas bojājumus. Tādas bija riepu duramās ierīces, rokasgranātas, degbumbas un augstas temperatūras aizdedzināmas iekārtas – „šķiltavas” (*breadlock*) (4 miljoni).⁴⁶⁶ Taču nav zināms, vai šie vienkāršotie līdzekļi nosūtīti arī uz Latviju.

CPKŠ 1942./1943. gada ziemā bija paredzējis ar izpletņiem nomest Latvijā 11 tonnas kravas (79. tabula). Viena lidmašīna PS-84 vienā lidojumā varēja paņemt 1200 kg kravas; bija paredzēti 10 šādi lidmašīnu reisi.

1942. gada 17. novembrī precizētais „Operatīvais plāns” paredzēja uz Latviju jau tikai trīs lidmašīnu lidojumus, turklāt Latvijas kaujinieki bija ierindoti rindas kārtībā 25. vietā. Šajā operatīvajā plānā 1943. gadā bija paredzēti desanti V. Ezernieka⁴⁶⁷ specgrupai, kura vēlāk gāja bojā, kā arī 1944. gadā izmest vēl divas kaujinieku specgrupas.⁴⁶⁸

⁴⁶¹ Разнарядка на рассылку в отдельные партизанские отряды средств для проведения операции «Техника». – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 43. l., 11. lp.

⁴⁶² Великая Отечественная война. – II. – Москва, 1998. – С. 340.

⁴⁶³ Turpat, 344. lp.

⁴⁶⁴ Макензи У. Секретная история УСО. – С. 79–80.

⁴⁶⁵ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 680. l., 1. lp.

⁴⁶⁶ Макензи У. Секретная история УСО. – С. 842–843.

⁴⁶⁷ Dokumentā Ezernaki.

⁴⁶⁸ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1252. l., 54.–55. lp.

**CPKŠ plāns kaujinieku apgādei Latvijā
1942./1943. gada ziemā⁴⁶⁹**

Nr.p.k.		Kilogrami
1	Ieroči	2500
2	Spridzināmais materiāls, mīnas	2530
3	Materiālā apgāde	3500
4	Citi materiāli	2500
	Kopā	11 100

Specgrupu, kaujinieku un munīcijas desantēšanu atviegloja Vācijas izlūkdienesta joprojām nepietiekamā informācija par desantēšanas noteikumiem. „Ziņu par bandu karu” otrajā numurā, kas iznāca 1943. gada 6. jūnijā, sniegta informācija par PSRS lidmašīnu nolaišanās vietu apzīmējumiem. PSRS partizānu aerodromus iezīmēja trīs uguns kuri, kuri veidoja trijstūri ar 30 m garām malām.⁴⁷⁰ Ieroču, munīcijas un pašu partizānu desantēšanas vietas apzīmēja trīs uguns kuri (gaismas punkti), kuri novietoti 60 m attālumā taisnā līnijā. „Ziņu par bandu karu” piektajā numurā 1943. gada 1. decembrī sniegta partizānu brigādes štāba apsardzības shēma, to aptverot ar trīs aizsardzības lokiem.⁴⁷¹ Šeit analizēta arī Sarkanarmijas pistole TT ar klusinātāja darbību.⁴⁷²

**Kaujiniekiem Latvijā nepieciešamās sprāgstvielas,
lai izpildītu J. Staļina 1942. gada pavēli Nr. 0042
par partizānu kustības izvēršanu
1943. gada rudenī⁴⁷³**

Nr. p. k.	Vienības	Tols (kg)	Detonator kapsulas (gab.)	Bikforda aukla (m)	Degļu pārsegi detonatoriem ⁴⁷⁴
1	1. vienība	640	3200	640	64
2	2. vienība	640	3200	640	64
3	3. vienība	640	3200	640	64
4	4. vienība	480	2400	480	48
5	Novicka vienība	480	2400	480	48
	Kopā	2 880	14 400	2880	288

⁴⁶⁹ Расчет авиаперевозок материального обеспечения для партизанских отрядов в зимний период 1942–1943 г. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1252. l., 36.–37. lp.

⁴⁷⁰ Kennzeichen von Bandenflugplätze. – Nachrichten über Bandenkrieg, Nr. 2, 06.06.1942. – 35. lpp.

⁴⁷¹ Sicherung und Ausbau einer Bandenlager. – Turpat, 40. lpp.

⁴⁷² Turpat, 43. lpp.

⁴⁷³ Расчет потребности в взрывчатке для выполнения задания по приказу № 0042. – LVA, 302. f., 1. apr., 172. l., 3. lp.

⁴⁷⁴ «пеньков фитильных в детонаторы».

Taču Sarkanās armijas Artilērijas pārvalde apgādāja galvenokārt fronti, un partizāniem trūka gan nepieciešamo kara materiālu, gan to piegādes.

Līdz ar LKPŠ nodibināšanu 1943. gadā PSRS partizānu apgādes jautājumi pārgāja uz LPKŠ, kura noliktavās Valdajā krājās kara materiāli, galvenokārt spridzināmie. 80. tabulā redzam, ka 1943. gada 24. augustā LPKŠ „sliežu karam” Latvijā paredzēja 2,8 tonnas tola, 14 400 detonatoru, 2,8 kilometrus bikforda auklas.

81. tabulā redzam, ka 1943. gada 1. jūnijā LPKŠ noliktavās bija lieli sprāgstvielu daudzumi – 2,9 t tola, 2184 mīnas, 333 rokasgranātas un 50 prettanku granātas. Jūnijā rokasgranātu skaits vēl palielinājās par 3500 granātām un 500 prettanku granātām. No rokasgranātām – 120 (21,8 %) un prettanku granātām tikai 489 (13,9 %) bija nosūtītas uz Latviju. 1943. gada jūnijā uz Latviju tika nosūtīti 106 kaujinieki. Var pieņemt, ka katram partizānam bija piecas rokasgranātas R-G42 un pa vienai prettanku rokasgranātai. Daļu ieroču un apbruņojumu kaujinieki varēja saņemt arī no citiem avotiem, izejot cauri frontei, sastopoties ar specgrupām. 1943. gadā pastiprinājās un 1944. gadā piegāde ar lidmašīnām kļuva par galveno ieroču un municijas saņemšanas avotu. Donata Kalvāna (A. Raškevica) kaujinieku vienība pirmo lidmašīnu sagaidīja 1943. gada 3. septembrī.⁴⁷⁵ Arī P. Ratiņš par 2. LPB apgādi pa gaisu gada atskaitē bija visai kritisks. 1943. gada 14. septembrī H. Bendika grupa saņēmusi izpletņi ar mīnām, no kurām lielākā daļa nedarbojās. 1944. gada februārī desantēta ieroču krava, kurā 50 šautenes salūza gabalos,⁴⁷⁶ 40 % mīnu nedarbojās, bet 12 kompasi nolaižoties salūza. Lubānas purvos kaujiniekiem paredzēto dzeramo ūdeni ar izpletņiem nometa Madonas mežos, kur dzeramais ūdens nebija nepieciešams. Ļeņingradas PSRS IeTK kaujinieku brigādei bijusi labāka apgāde pa gaisu.⁴⁷⁷ 1943. gada 18. decembrī, kā minēts, nesaņiegusi partizānu aerodromu, gāja bojā Duglasa tipa lidmašīna ar astoņiem kaujiniekiem.⁴⁷⁸

Piegādes no „lielās zemes” kaujiniekiem Latvijā atšķīrās laika gaitā arī atkarībā no PSRS vadības šiem kaujiniekiem noteiktajiem galvenajiem uzdevumiem. 1943. gadā līdz ar uzdevumu sagraut pretinieka komunikācijas palielinājās tola un detonatoru iesūtīšana. No 1943. gada 13. aprīļa līdz 1943. gada 1. oktobrim, kā jau minējām, Latvijā no lidmašīnām izmeta 38 711 kg tola, 2420 elektrodetonatoru, 7400 detonatoru kapsulas, vairāk nekā kilometru spridzināmauklu, vairākus simtus mīnu, to skaitā 150 angļu magnētiskās mīnas. Ar nomestajiem šaujamo ierociem varēja apbruņot 496 kaujiniekus, to skaitā 20 ar beztrokšņa šautenēm. Taču nav skaidrs, vai šie sūtījumi nebija tikai uz papīra, kur tie palika un cik kaujinieki tās saņēma.

PSRS vadība solīja LPKŠ partizānus plašāk apgādāt ar ierociem, municiju, sprāgstvielām, sakaru līdzekļiem, pārtiku un apģērbu, tiklīdz viņi būs okupētās Latvijas teritorijā. Uzskatot, ka Vācijas okupētajā teritorijā visi joprojām gaida sarkanarmijas atgriešanos un gatavi stāties kaujiniekos, PSRS vadība jau 1943. gada beigās ieročus, municiju un sprāgstvielas nometa Osvejā un Toropecā lielos daudzumos, pirmām kārtām „sliežu kara” vajadzībām (81. tabula). Taču, spriežot pēc kaujinieku ziņojumiem, tikai neliela šo sūtījumu daļa nonāca viņu rokās, bet lielākā daļa acīmredzot noderēja „ķeksīša” ievilkšanai atskaitēs.

⁴⁷⁵ Raškevics A. Partizāna piezīmes..– 180. lpp.

⁴⁷⁶ «разбилась на дребезги»

⁴⁷⁷ P. Ratiņa II LPB 1944. gada 28. septembra atskaite. – LVA, 302. f., 2. apr., 80. l., 109. lp.

⁴⁷⁸ Raškevics A. Partizāna piezīmes.. – 203.–204. lpp.

Pārskats par LPKŠ mīnu un spridzināšanas,
kā arī inženiertehniskā nodrošinājuma kustību 1943. gada jūnijā⁴⁷⁹

Nr. p. k.	Tols (t)	Detonē-joša aukla (DM) (m)	Bikforda aukla (5 m) (m)	Detonator-kapsulas (gab)	Palēninātas darbības mīnas (МЗЛ) (gab.)	Pretkājnieku mīnas (gab.)	Rokas granātas ПГ-42 (gab.)	Rokas granātas ПГД (gab.)	Prettanku rokas granātas (gab.)	Palēninātas darbības mīnas (МЗЛ) (gab.)
1	2,9	449	370	4140	298	1544	25	308	50	201
2	–	–	–	–	–	–	3500	–	500	–
3	–	100	40	100	–	–	489	–	120	–
4	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
5	2,9	349	350	4040	298	1544	3033	308	430	201

⁴⁷⁹ Ведомость движения минно-подрывного и инженерного имущества Латвийского ШПД за июнь 1943 г. – LVA, 302. f., 1. apr., 172. l., 20. лр.

Kaujiniekiem Latvijā ar lidmašīnām nogādātie ieroči, munīcija un pārtika no 1943. gada 13. aprīļa līdz 1943. gada 1. oktobrim⁴⁸⁰

Nr.p.k.	Ieroči, munīcija, sprāgstvielas	Vienība	Skaits
1	Tols	Kg	38 711
2	Elektrodetonatori	Skaits	2 420
3	Detonatoru kapsulas	Skaits	7 400
4	Mīnas ПМС	Skaits	140
5	Kājnieku mīnas	Skaits	1 055
6	Vagonu riteņu saslēdzēji	Skaits	314
7	Bikforda aukla	M	865
8	Detonatoru auklas	M	177
9	Mīnas ĢĒD – 5	gab.	166
10	Mīnas ĢĒD- 4	gab.	76
11	Detonatori vienkāršie	gab.	250
12	Angļu magnētiskās mīnas	gab.	150
13	Mīnas AC	gab.	26
14	Rokas ložmetēji	gab.	14
15	Automāti PPŠ	gab.	166
16	Krievu šautenes	gab.	285
17	Krievu šauteņu patronas	gab.	101 545
18	Automātu PPŠ patronas	gab.	199 514
19	Rokas granātas RGD	gab.	980
20	Kājnieku mīnu detonatori	gab.	1 410
21	Bramita ierīce	gab.	9
22	Prettanku šautenes PTR	gab.	11
23	Mīnmetēji 50 mm	gab.	3
23	Beztrokšņa šauteņu patronas	gab.	700
24	Snaiperšautenes	gab.	20
25	Karabīnes	gab.	35
26	Mīnmetēju mīnas 50 mm	gab.	210
27	Rokasgranātas F-1	gab.	236
28	Radioraidītāji P-2 un T-1	gab.	15
29	Radiostacijas	gab.	2
30	Aptiekas Nr. 2	gab.	3
31	Cukurs	Kg	44 950
32	Sausiņi	Kg	280
33	Speķis	Kg	38 280
34	Konservi	bundžas	87
35	Tēja	Kg	0,870

⁴⁸⁰ Сведения о количестве выброшенных партизанам в тыл противника грузов за время 13.03.1943 по 1.10.1943. – LVA, 302. f., 1. apr., 172. l., 38.–40. lp.

83. tabulā redzami LPKŠ atskaitē minētie svarīgākie ieroči un munīcija, kura nomesta no gaisa 1943. gada janvārī – 1944. gada aprīlī, daļēji arī Latvijā. Šim nolūkam izmantoja 99. pulka izlūkošanas daļas (PO) „Duglasu”. 1944. gada februārī ieroču un munīcijas izsviešana pastiprinājās, šim nolūkam izmantojot tālās darbības bumbvedējus (ДБ 1, 19, 27, 30, 36, 53 u. c.).⁴⁸¹ Tā kā šī LPKŠ atskaite uzrakstīta priekšniecībai pēc kaujinieku sūdzībām par LPKŠ neizdarību kaujinieku apgādē, iespējams, ka arī šajā dokumentā bija pierakstījumi.

83. tabula

PSRS partizāniem Latvijā no lidmašīnām izmestie ieroči, sprāgstvielas un munīcija (1943. gada janvāris – 1944. gada aprīlis)⁴⁸²

Nr.p.k.	Nosaukums	Vienība	Skaits
1	Krievu šautenes	gab.	618
2	Automāti PPŠ	gab.	589
3	Karabīnes	gab.	57
4	Snaiperšautenes	gab.	44
5	Rokas ložmetēji Degtjarova	gab.	72
6	Prettanku šautenes	gab.	23
7	Mīnmetēji, rotas (50 mm)	gab.	12
8	„Bramita” ierīce	gab.	34
9	Raķešu pistoles	gab.	31
10	Šauteņu patronas	gab.	414 600
11	PPŠ patronas	gab.	702 700
12	Prettanku šauteņu patronas	gab.	5 180
13	Raķetes	gab.	1 310
14	Mīnmetēju mīnas (50 mm)	gab.	1 945
15	Rokas granātas	gab.	1 945
16	Prettanku granātas	gab.	765
17	Kompasi	gab.	185
18	Tālskati	gab.	29
19	Tols	Kg	11 000
20	Mīnas	gab.	4 552
21	Detonatori	gab.	16 436
22	Elektrodetonatori	gab.	6 240
23	MUV-mīnas	gab.	3 284
24	Bikforda aukla	m	7 608
25	Detonatoraukla	m	4 600
26	Somu dūnči	gab.	285

Par to liecina kaujinieku ziņojumi.

1943. gada 12. decembrī V. Laiviņa brigādei no lidmašīnas „Duglas” Nr. 825 desantēja astoņus cilvēkus. Grupas vecākais bija gvardes kapteinis D. Udenkovs, bet grupā ietilpa

⁴⁸¹ LVA, 302. f., 1. apr., 182. l., 17., 20., 38. u. c. lp.

⁴⁸² Отчет ЛШПД, Detonatori – LVA, 302. f., 1. apr., 192. l., 58. lp.

gvardes vecākais leitnants Viktors Škrabo (1920–1981), gvardes jaunākais leitnants A. Balamajevs, gvardes leitnants N. Nikiforovs, gvardes jaunākais leitnants V. Jelagins, jaunākais leitnants Staņislavs Ustinovs (1918–1944) un radiste M. Zaiceva. Kopā ar desantu izmeta 10 saiņus ar ieročiem, medikamentiem un divus saiņus ar municiju (84. tabula).

84. tabula

V. Laiviņa brigādei 1943. gada 12. decembrī izmestie ieroči un municija⁴⁸³

Nr.p.k.	Nosaukums	Vienība	Skaitis
1	Krievu šauteņu patronas	skaitis	5540
2	Automātu PPŠ patronas	skaitis	5520
3	Ložmetēji RPD	gab.	2
4	Kapsulas MUV-4	gab.	100
5	Mīnmetējs un mīnas MZD	gab.	50
6	Automāti PPŠ	gab.	10
7	Karabīnes	gab.	50
8	Tols	Kg	200
9	Mīnas PV-42	gab.	100
10	Maskēšanās tērpi	gab.	5
11	Raķešu pistoles	gab.	2
12	Raķetes	gab.	60
13	Pistoles TT	gab.	7
14	Tālskati	gab.	7
15	Dāvanas	gab.	2
16	Literatūra	Kg	15

Kaujinieku pārtikas un ieroču trūkums 1943.–1944. gadā atkārtoti liecināja ka kaujiniekiem Latvijā nebija pietiekama atbalsta. Neprecīzi nomestos ieročus, kā liecināja 1944.–1946. gada notikumi, savāca iedzīvotāji. 1944. gada rudenī kaujinieki atņēma Popes iedzīvotājiem ieroču kravu, kura ar izpletni bija sūtīta kaujiniekiem, bet nokļuva citā vietā.⁴⁸⁴ Savukārt, LK(b)P CK par savu nespēju izvērst pret boļševiku varu noskaņotās „Latvijas tautas partizānu karu” vainoja ieroču nepiegādāšanu.

Lai izvērstu kaujinieku darbību, LK(b)P CK sekretārs J. Kalnbērziņš 1944. gada 22. februārī slepeni rakstīja VK(b)P CK sekretāram G. Maļenkovam, ka izvairījušies no Vācijas armijas ierodas lielā skaitā, taču viņiem nav ieroču. „Mūsu partizānu vienībās ik dienas ierodas desmitiem jaunu cilvēku, kuri gatavi stāties partizānu rindās.”⁴⁸⁵ Lai apgādātu jaunveidotās partizānu vienības ar ieročiem, J. Kalnbērziņš lūdza G. Maļenkovam norīkot 10 lidmašīnas „Duglas”, kas 10 dienās varētu veikt 20 lidojumus un piegādātu ieročus un municiju.

Taču atbildes un Latvijas tautas atbalsta nebija, un vienīgā iespēja „visas tautas kustības” izveidošanai bija kaujinieku desantēšana. 1944. gada 4. martā LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sproģis ziņoja J. Kalnbērziņam, ka no 1941. gada 1. janvāra līdz 1944. gada 25. martam

⁴⁸³ LVA, 302. f., 1. apr., 182. l., 1.–2. lp.

⁴⁸⁴ L. Krišjansones 1959. gada izraksti Galvenās izlūkošanas pārvaldes arhīvā. – LKM, 4-61721 (1304-VII), 70. lp.

⁴⁸⁵ LVA, 101. f., 6. apr., 11. l., 36. lp.

uz Latviju pārvietots 71 partizāns. 1944. gada 1. janvārī Latvijā bija 736 partizāni vienībās pa 10–15 cilvēku, bet 1944. gada 25. martā esot jau 1284 partizāni. Turklāt esot vēl ap 1100 cilvēku, kuri gribētu stāties partizānos, bet viņiem neesot ieroču. Tāpēc pulkvedis A. Sproģis atkārtoti lūdza J. Kalnbērziņu sagādāt vismaz 4–5 „Duglasus” (P-5) ieroču piegādei. Gatavojot Sarkanās armijas iebrukumu Baltijā, ieroču un munīcijas sūtījumi 1943. gada beigās un 1944. gada sākumā plašājinājās.

85. tabula

LPKŠ ieroču, munīcijas, apgērba sūtījumu desantēšana kaujiniekiem Latvijā
(1943. gada 12. decembris – 1944. gada 9. marts)⁴⁸⁶
(Partizānu kustības munīcijas maisi(ПДММ)/kastes (ящики))

Nr. p.k.		1943. 12.XII	1944. 23.II	1944. 4.III	1944. 4.III	1944. 7.III	1944. 6.III	1944. 9.III	Kopā
1	V. Laiviņa vienībai	10/2	–	–	–	–	–	–	10/2
2	P. Ratiņa vienībai	–	2/0	7/3	13/4	12/7	11/0	19/0	64/14
3	V. Samsona vienībai	–	3/0	3/2	3/0	–	12/8	–	21/10
4	A. Baloža grupai	–	8/0	7/0	3/0	–	9/6	–	27/6
5	D. Kalvāna vienībai	–	–	18/4	–	8/2	12/1	2/0	40/7
6	O. Oškālna vienība	–	–	–	–	42/5	–	22/10	64/15
	Kopā	10/2	13/0	35/9	19/4	62/14	44/15	43/10	223/54

85. tabulā redzam, ka no 1943. gada 12. decembra līdz 1944. gada 9. martam LPKŠ ar lidmašīnām piegādāja 223 partizānu kustības munīcijas maisus (ПДММ) un 54 kastes ar tolu un patronām. Kaujinieku apgāde sevišķi pastiprinājās 1944. gada 4.–9. martā, kad bija pieņemts galīgais VAK lēmums par SZSA lieluzbrukumu Baltijai. Pēc tam tika piegādātas 203 (91,9 %) kastes ieroču un 52 kastes (96,3%) munīcijas. Katrā kastē (sainī) vidēji bija 100 kg⁴⁸⁷ ieroču, tādējādi Latvijā no lidmašīnām vien nometa 2,8 – 3 tonnas ieroču, munīcijas un sprāgstvielu (86. tabula). Apgērbs un sanitārie piederumi bija neliela daļa no nomesto saiņu satura.

Maisu nosviešanu raksturoja 3. LPB komandieris O. Oškālns „3. LPB kaujas darbības atskaitē”: 1944. gada 4.–5. martā no tālo bumbvedēju (TB) nomestos 3 maisus un 2 kastes atrada, bet pārējos „divas dienas pēc kārtas meklējām maisus visur bez sekmēm. (..) Naktī no 6. uz 7. martu maiss lidoja pēc maisa kā nelielā aerodromā. Vajag atzīmēt, ka daudziem maisiem parašuts neatvērās. Tur daudz vērtīgu sūtījumu aizgāja bojā (automāti, ložmetēji, PTŠ). Ložmetējiem nebija nevienas veselas laides, stobri saliekti, PPŠ stobri bija sagriezti grīstē (*в умоноп*). Patronkastes salūzušas, un patronas izmētātas pa plāvu. Kastes aizgāja zemē vairākus metrus. Viss vienības personālsastāvs ar 2 zirgiem strādāja visu nakti, bet visus maisus neizdevās izvilkt. Pēc aprēķiniem, no visiem maisiem, kuri bija nomesti 6. un 7. marta naktī, 11 maisiem (26,2 %) neatvērās izpletņi. Iespējams, ka vairāki maisi ar neatvērtiem izpletņiem nogrima purvā. Izpletņi neatvērās arī naktī no 9. uz 10. martu, jo izpletņi bija nepareizi iepakoti.”⁴⁸⁸ Par kaujiniekiem paredzēto maisu atrašanu, ja nevarēja pierādīt to pilna satura nodošanu kaujiniekiem, iedzīvotājiem draudēja izmeklēšana un sods. Taču laika liecinieku atmiņās, kaut arī reti, tomēr atzīta maisu atrašana ar munīciju, pārtiku u. c.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ Переписка по выброске грузов и личного состава. Оперативный отдел ЛШПД. – LVA, 302. f., 1. apr., 182. l., 1.–312. lp.

⁴⁸⁷ Bija arī 140 kg smagi saiņi (maisi).

⁴⁸⁸ Отчет о боевой деятельности III ЛПБ. – LVA, 302. f., 2. apr., 26. l., 30.–34. lpp.

⁴⁸⁹ Atmiņu noraksti. – TSDC, 1. f., 2. sēj., 27. u. c. lp.

PSRS kaujinieku O. Oškalna grupai 1944. gada 7. martā
42 saiņos (ИДММ) nosviesto ieroču un munīcijas saturs⁴⁹⁰

Nr.p.k.	Nosaukums	Vienība	Skaits
1	Šauteņu patronas	gab.	25 530
2	Mīnas mīnmetējam 50 mm	gab.	446
3	Detonatoraukļa	M	2100
4	Tols	Kg	1518
5	Mauzera karabīnes	gab.	30
6	Mīnas ПМС	gab.	25
7	Mīnas МЗД 4 un 5	gab.	100
8	Rokasgranātas	gab.	1200
9	Automātu PPŠ patronas	gab.	14 400
10	Mīnmetēji 50 mm	gab.	3
11	Mīnas	gab.	70
12	Spridzināšanas kapsulas	gab.	460
13	Prettanku šautenes PTR	gab.	3
14	Pretkājniņu mīnas	gab.	180
15	Spridzināmās mašīnas	gab.	5
16	Spridzinātāji PV-42	gab.	30
17	Krievu šautenes	gab.	10
18	Minimālas magnētiskās mīnas	gab.	50
19	Elektrodetonatori	gab.	660

87. tabulā redzam, ka vairāk nekā 43 % no visiem rokas šaujamajiem ieročiem kaujiniekiem, ieskaitot rezervi Osvejā, bija automātiskie ieroči – ložmetēji, automāti. Tas liecina, ka rokas ieroču grupā kaujiniekiem bija iecerēts labāks bruņojums nekā armijai frontē. Taču pašreiz nav datu par šo ieroču tipiem un munīcijas rezervēm. Spriežot pēc LPKŠ datiem, tie bija nepietiekami, sevišķi pēc smagākām kaujām.

Pētot kaujinieku darbību Latvijā, 1943.–1944. gada pirmajā pusē gandrīz visos ziņojumos dominē sūdzības par ieroču, munīcijas un spridzināmvielu trūkumu.⁴⁹¹ No otras puses, LPKŠ un CPKŠ joprojām ziņoja par milzīgu daudzumu ieroču, munīcijas un spridzināmvielu desantēšanu. Jādomā, ka liela daļa sūtījumu nenonāca kaujinieku rokās, kas dziļos mežos mazās grupās 1944. gada sākumā slēpās.

88. tabulā, ko sastādījis LPKŠ, 1. LPB piegādāts lielāks daudzums ieroču un munīcijas.

⁴⁹⁰ Сводная ведомость на выброску для группы Ошкална 7 марта 1944 года. – LVA, 302. f., 1. apr., 183. l., 123. lp. Tabulā nav minēti apģērbi, sanitārie piederumi, dāvanas.

⁴⁹¹ Отчет 1-ой латышской партизанской бригады за время 20 IX 42 – 21 III 43 г. – LKM, Nr.3216/9997-VII, 87.–88. lp.

Latvijas kaujinieku bruņojums 1944. gada 1. janvārī⁴⁹²

Nr.p.k.	Bruņojums	Skaitis
1	Lielgabali	1
2	Mīnmetēji	4
3	Prettanku šautenes	5
4	Balsta ložmetēji	3
5	Rokas ložmetēji	43
6	Šautenes	374
7	Automāti	325
8	Pistoles	81
9	Raidstacijas	16

1. LPB 1944. gada 6. martā
12 saiņos un 8 kastēs nomestie ieroči un munīcija⁴⁹³

Nr.p.k.	Nosaukums	Vienība	Skaitis
1	Rokas granātas	gab.	490
2	Bikforda aukla	m	300
3	Elektrodetonatori	gab.	560
4	Raķetnīcas	gab.	8
5	Raķetes	gab.	1225
6	Bramita ierīces	gab.	5
7	Patronas „Bramita” ierīcei	gab.	285
8	Kompasi	gab.	20
9	Nagani	gab.	400
10	Parabellumi	gab.	200
11	Pistoles TT patronas	gab.	55 252
12	Šauteņu patronas	gab.	10 600
13	Detonatoru kapsulas	gab.	1000
14	Rokas ložmetēji	gab.	3
15	Karabīnes krievu	gab.	23
16	Automāti PPŠ	gab.	12
17	Magnētiskās mīnas	gab.	20
18	Spridzekļi PV-42	gab.	17
19	Pretkājniņu mīnas	gab.	20
20	Tols	kg	275
21	Mauzera karabīnes	gab.	5

⁴⁹² Pēc V. Laiviņa brigādes aiziešanas Sarkanās armijas aizmugurē. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 449. l., 4. lp. otrā puse.

⁴⁹³ Сводная ведомость на выброску группе Самсона 6 марта 1944 года. – LVA, 302. f., 1. apr., 182. l., 125. lp. LPKŠ ziņojums.

Lidojumus uz V. Samsona brigādi un A. Baloža vienību veica lidmašīnas U-2 un R-5 pavisam 15 reizes, nogādājot arī 18 virsniekus un seržantus. Šajās vienībās 1944. gada februārī nogādāta arī J. Staļina pavēle par partizāniem latviešu valodas tulkojumā. Uz aizmuguri pārvesti 18 ievainotie u. c.⁴⁹⁴ 1. LPB nebija apmierināta ar bruņojuma piegādi pa gaisu. „Bija gadījumi [1944. gada martā Naglovā], kad tika nosūtīts līdz 500 kājnieku mīnu bez nevienas mīnu kapsulas,”⁴⁹⁵ ziņoja V. Samsons. Brigāde ieteica viena tipa ieročus un bruņojumu iepakot vienkopus. Trūka tola un raidstaciju „Sever”.

Tā kā kaujinieki Latvijā arī 1944. gada sākumā darbojās mazās grupās un bieži mainīja vietas, PSRS lidotāji, meklējot vienības vairākas stundas, tās nevarēja atrast, jo norunāto signālu vai nu nebija, vai nebija saskatāmi. Tāpēc PSRS Civilās gaisa flotes komandieris ar pavēli aizliedza saviem lidotājiem braukt uz Latviju gaisa desantu un kravu izmešanai. Tādējādi apgādes stāvoklis pasliktinājās. 1944. gada 16. februāra vēstulē PSRS Civilās gaisa flotes (CGF) priekšniekam ģenerālleitnantam Fjodoram Astahovam un LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam LPKŠ priekšnieks rakstīja: „... mūsu partizānu vienības un grupas atrodas ārkārtīgi smagos apstākļos. Vispārējais stāvoklis neveicina partizānu novadu izveidošanu – kā Baltkrievijā un Ļeņingradas apgabalā.” Tā kā līdz šim triju mēnešu laikā kaujiniekiem Latvijā izmesti tikai 40 % no paredzētās kravas, A. Sproģis lūdza atcelt minēto aizliegumu un turpināt kravu izmešanu.⁴⁹⁶ Nav zināms, cik no šīm kravām saņēma V. Samsona vienība. „4 1/2 mēnešu darbības laikā brigādei netika nekādi ieroči nomesti,” rakstīja V. Samsons savā 1944. gada 6. septembra gada atskaitē.⁴⁹⁷

LK(b)P CK sekretārs J. Kalnbērziņš un LPKŠ priekšnieks A. Sproģis 1944. gada 29. aprīlī atkārtoti lūdza G. Maļenkovu uzdot piegādāt Latvijas partizāniem 3000 – 4000 ieroču vienības.⁴⁹⁸ J. Kalnbērziņam norādīja griezties pie Sarkanarmijas Ziemeļrietumu frontes vadības. 1944. gada 13. maijā J. Kalnbērziņš rakstīja Ziemeļrietumu frontes Kara padomes ģenerālleitnantam Bosadkinam ar lūgumu piešķirt ieročus. „Partizānu vienībās Latvijas teritorijā,” rakstīja J. Kalnbērziņš, „tagad tāds stāvoklis, ka šo vienību palielināšana atkarīga tikai no tā, cik no lidmašīnām iespējams nosviest (*забросить*) ieročus un kara materiālus.” LPKŠ pārskatā par laiku no 1944. gada 1. janvāra līdz 1. maijam rakstīja, ka kaujinieku skaits Latvijā palielinājies no 738 1944. gada 1. janvārī uz 1387 1944. gada 1. maijā, taču krituši 67 partizāni un pazuduši bez vēsts trīs partizāni. Tātad kopā zaudēti 70 (5 %) partizāni.

Liels jaunpartizānu pieplūdums 1944. gada pavasarī bija Latgalē (*89. tabula*). Lielākā daļa no tiem gan bija „neorganizētie (*дикие*) partizāni”, kuri nebija uzņemti kaujiniekos.

89. tabula

Neorganizēto partizānu izvietojums 1944. gada 1. maijā⁴⁹⁹

Nr.p.k.	Apvidus	Grupas	Partizāni
1	Brīgi	20	500
2	Istra	11	700
3	Pasiene	1	500
Kopā		32	1700

Jauno partizānu pieplūdums bija tik liels, ka ieroču un munīcijas desantēšana tālu atpalika no vajadzībām. „Vienībās ir grupas, kur uz 15 cilvēkiem,” 1944. gada 11. maijā LPKŠ telegrafēja

⁴⁹⁴ Доклад ЛШПД за период времени с 1 января по 1 марта 1944 года. – LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 104. lp.

⁴⁹⁵ LVA, 302. f., 2. apr., 16., 17. lp.

⁴⁹⁶ LVA, 101. f., 6. apr., 11. l., 35. lp.

⁴⁹⁷ LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 49. lp.

⁴⁹⁸ LVA, 101. f., 6. apr., 11. l., 82. lp.

⁴⁹⁹ Turpat, 47. lp.

V. Samsons, „ir tikai viens vecais partizāns kā komandieris. Jaunos partizānus var dabūt katrā daudzumā, tikai vajadzīgi ieroči un komandieri, pretējā gadījumā kaujas spējas niecīgas.”⁵⁰⁰ Lai iegūtu ieročus, Andreja Strautmaņa grupas kaujinieki Ivandes pagastā rīkoja operācijas, pārgērbusies vācu karavīru formās. Trūkstošos ieročus un munīciju saņēma arī no šucmaņiem, „kuri bija tā iedresēti, ka, pieklaувējot pie loga, pasniedza šauteni un kulīti ar patronām.”⁵⁰¹ Arī A. Macpāns (Ansis) 1944. gada 6. jūlijā telegrafēja LPKŠ: „Nesaprotam, kādēļ mūs iesūtīja organizēt, ja nevar palīdzēt.”⁵⁰² Kaujinieku nemitīgās prasības pēc ieroču un munīcijas sūtījumiem liecina, ka kaujinieki bija iekapsulēti Latvijas mežos un neveica nekādu kaujas darbību, tādēļ viņiem nebija iespējams papildināt vai atjaunot savus ieroču un munīcijas krājumus. LPKŠ priekšnieka A. Sproga darbība nebija efektīva. Pēc LPKŠ atskaitēm partizānu apgāde 1944. gada pavasarī tomēr paplašinājās (90. tabula).

90. tabula

LPKŠ 57 reisos Latvijā desantētās 35 000 kg kravas saturs
(1944. gada 1. janvāris – 1944. gada 1. maijs)⁵⁰³

Nr.p.k.	Kravas saturs	Skaits
1	Šautenes	291
2	Automāti PPŠ	156
3	Ložmetēji	32
4	Prettanku šauteņu patronas	330
5	TT patronas	3300
6	Šauteņu patronas	190 000
7	Automātu patronas	325 000
8	PT šautenes	12
9	Mīnmetēji	9
10	Mīnas	1735
11	Rokas granātas	3000
12	Prettanku granātas	620
13	Karabīnes	398
14	Snaipersautenes	25
15	Tālskati	13
16	Raķešu pistoles	28
17	Raķetes	925
18	Bramiti	25
19	Tols	6000 kg
20	МÓБ	1663
21	Detonatori	12 000
22	Bikforda aukla	10 000 m
23	Apavi	141 pāris
24	Aptiekas preces	4800 pakas
25	Literatūra	1000 kg

⁵⁰⁰ LZAA, 40. f., 5. apr., 17. l., 5. lp.

⁵⁰¹ LZAA, 40. f., 5. apr., 8. l., 13. lp.

⁵⁰² Turpat, 7. lp.

⁵⁰³ Доклад ЛШПД за период времени с 1 января по 1 мая 1944 г. – LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 104. lp.

1944. gada 13. maijā J. Kalnbērziņš izteica pateicību II Baltijas frontes Kara padomes loceklim ģenerālleitnantam Vladimiram Bogatkinam (1903–1956) par piecu lidmašīnu piešķiršanu kravu nomešanai kaujinieku darbības vietās, taču norādīja, ka joprojām trūkst ieroču un munīcijas.⁵⁰⁴ 1944. gada maijā un jūnijā, pēc LPKŠ datiem, bija desantēta 51 kravas vienība un 24 kaujinieki (91. tabula).

91. tabula

PSRS aviācijas desanti Latvijā 1944. gada maijā – jūnijā⁵⁰⁵

Nr.p.k.	Brigādes	Kravas vienības	Partizāni
1	V. Samsons	10	–
2	P. Ratiņš	21	8
3	O. Oškals	20	16
Kopā		51	24

LPKŠ savos ziņojumos un radiogrammās izmisīgi žēlojās par apbruņojuma trūkumu, taču ne vārda nemin, ka 1944. gada rudenī un 1945. gada pavasarī ne Rietumvidzemē, ne Kurzemē nebija kaujinieku organizatoru un lielākā daļa no armijas izvairījušies un dezertējušie slēpās uz savu roku.

CPKŠ uzskaitīja arī ieročus, mīnas un munīciju, kuru izdeva atsevišķām personām, izsniedza atsevišķām vienībām vai partizānu štābiem (92. tabula). Šajā uzskaitē neietilpa citu Ļeņingradas, Kaļiņinas un Baltkrievijas partizānu štābu, Sarkanās armijas Ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes, PSRS IeTK un VDTK un citām specgrupām izdalītie ieroči un munīcija. Tāpēc šajā pārskatā minēts vairāk ieroču un munīcijas. Taču arī specgrupām izdalītie ieroči un munīcija bija tāda pati kā kaujiniekiem izdalītā; tas liecina par līdzīgiem uzdevumiem.

92. tabula

CPKŠ kaujiniekiem Latvijā izdalītie ieroči un sprāgstvielas (1942. gada 20. jūnijs – 1944. gada 1. februāris)⁵⁰⁶

Nr.p.k.		Skaitis
1	2	3
1	Šautenes un karabīnes	1075
2	Automāti, dažādi	689
3	Ložmetēji „DP”	13
4	Pistoles „TT” un „Nagana” revolveri	194
5	Signālpistoles, 26 mm	185
6	Prettanku šautenes „PTR”	33
7	Mīnmetēji, 50 mm un 82 mm	19
8	Rokasgranātas, dažādas	4258
9	Prettanku granātas	796
10	Mīnas, 50 mm	2012
11	Šauteņu patronas	338 230

⁵⁰⁴ LVA, 101. f., 6. apr., 11. l., 95. lp.338 230

⁵⁰⁵ LPKŠ priekšnieka pulkveža A. Sproģa 1944. gada 10. augusta ziņojums LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam. – LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 177.–180. lp.

⁵⁰⁶ Сведения на отпущенные вооружения и боеприпасы по штабам партизанского движения за период с 20. 6. 42 по 1. 2. 44. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1253. l., 34. lp.

1	2	3
12	Šauteņu patronas ar samazinātu lādiņu	56 600
13	Pistoļu „TT” patronas	797 230
14	Revolvera „Nagans” patronas	10 852
15	Signālierīces patronas, 26 mm	1510
16	Prettanku šauteņu patronas, 14,5 mm	4910
17	Somu dunči	1244
18	Tālskati	113
19	Kompasi	677

Pēc CPKŠ datiem, no 1942. gada 22. jūnija līdz 1944. gada 1. februārim cilvēku un kravas desantiem Latvijā izmantoti 574 izpletņi.

93. tabula

CPKŠ izdalītie izpletņi cilvēku un kravas desantēšanai Latvijā no 1942. gada 20. jūnija līdz 1944. gada 1. februārim⁵⁰⁷

Nr.p.k.		Skaits
1	Kravas izpletņi	457
2	Izpletņi ar cilvēkiem	117
Kopā		574

Iespējams, ka CPKŠ izpletņus izmantoja arī specgrupu un to apgādes desantēšanai. Ja šiem skaitļiem var ticēt, tad Latvijā minēto 20 mēnešu laikā katru dienu desantēti cilvēki vai krava.

Kaujinieku apgādē ar aviāciju Latvijā bija novērojami trīs galvenie trūkumi – kravu (arī pašu kaujinieku) desantēšana neparedzētā vietā, izpletņu neatvēršanās (galvenokārt ar kravu) un kravas bojāeja, kā arī no gaisa nomesto visu vai daļas mīnu nedarbošanās un ieroču bojājumi.

Kaujinieku neveiksmes Vācijas un PSRS kara laikā pirmajā posmā noteica Sarkanarmijas sakaru neapmierinošais stāvoklis, pat vairāki kara apgabali ar tiem bija apgādāti tikai par 27–30%.⁵⁰⁸ Ielenktās Sarkanās armijas vienības, karam sākoties, palika pilnīgi bez sakariem, apgādes un, nesaņemot iedzīvotāju palīdzību, Baltijas valstīs, Rietumbaltkrievijā un Rietumukrainā kara pirmajā gadā tika lielākoties iznīcinātas.

94. tabulā redzam, ka partizānu transporta līdzekļi bija visai primitīvi – velosipēdi, rati, jātnieki. Taču arī Sarkanajai armijai bez amerikāņu džipiem un tādas pašas cilmes smagajām mašīnām, visumā bija tāds pats transports.

94. tabula

Kaujinieku transporta līdzekļi 1944. gada 1. janvārī⁵⁰⁹

Nr.p.k.	Transporta veida	Skaits
1	Motocikli	1
2	Velosipēdi	7
3	Rati	25
4	Zirgi	53

⁵⁰⁷ Turpat.

⁵⁰⁸ Васильев А. Ф. Был ли в 1941 году Советский Союз готов к войне? // Вопросы истории. – Москва, 2005, № 1. – С. 109.

⁵⁰⁹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 449. l., 4. lp. otrā puse. Sal. LVA, 302. f., 2. apr., 29. l., 3. lp.

No 1942. gada novembra līdz 1943. gada aprīlim LPKŠ nebija sava radiomezgla, bet partizāni uztvēra CPKŠ radoraidījumus un otrādi. Atbilstoši kaujinieku pakļautības decentralizācijai Latvijā 1943. gada decembrī darbojās piecām dažādām iestādēm pakļauti raidītāji.

95. tabula

Latvijā darbojošos 16 raidstaciju pakļautība
1943. gada decembrī⁵¹⁰

Nr.p.k.	Raidstaciju pakļautība
1	Sarkanarmijas frontes štāba raidītāji
2	Sarkanarmijas Ģenerālštāba izlūkošanas pārvaldes raidītāji
3	PSRS IeTK – VDTK raidītāji
4	PSRS CPKŠ raidītāji
5	Citi raidītāji

Pēc LPKŠ priekšnieka A. Sproģa 1944. gada 1. janvāra ziņojuma, Latvijā darbojās 16 piecu pakļautību raidstacijas (95. tabula), kas uzturēja sakarus ar septiņām LPKŠ vienībām. Ar četrām vienībām radiosakaru nebija. Kaujinieku vadības decentralizācijas dēļ tās parasti uzturēja sakarus ar savu priekšniecību.

Kaujinieku vienībās radiosakari bija organizēti starp lielākām vienībām un mazākām vienībām. Vācijas armijas izlūkošanas dienests uzskatīja, ka starp kaujinieku grupām, kā arī ar republiku partizānu štābiem vēl 1943. gadā kaujinieki sakarus uzturēja ar ziņnešu starpniecību, bet radiosakari parasti bija starp brigādēm un republiku štābiem un CPKŠ.⁵¹¹ Ziņnešu lomu nereti pildīja no gūsta izbēguši sarkanarmieši. Taču arī ar ziņnešiem sakarus nodibināt ne vienmēr izdevās. V. Ezernieka un A. Raškevica grupai vēl 1943. gada jūlijā nebija izdevies nodibināt sakarus ar „lielo zemi”, tikai ar V. Samsona vienību, un grupa atrāvās no vajātājiem tikai „pazūdot”,⁵¹² kā to paredz manevrēšanas taktika. „Lai saņemtu vēstis no Osvejas, tad sakarniekiem bija jāveic 100 kilometru. Ziemas laikā bija grūti tikt pāri cieši bloķētai robežjoslai.”⁵¹³ Kara pirmajā gadā radiosakari centram bija tikai ar 1–1,5 % partizānu vienību, bet 1944. gada 1. janvārī Baltkrievijā vien darbojās 123 PSRS partizānu raidstacijas, bet 1944. gada jūnijā – jau 188 raidstacijas.⁵¹⁴

Bez ieroču, munīcijas, spridzināmiekārtu un sakaru piegādēm liela nozīme kaujinieku darbības nodrošināšanā bija pārtikas, medikamentu un apģērba piegādēm. Par to līdz šim nav speciālu pētījumu. Te izmantojami kaujinieku komandieru ziņojumi un atskaites. PSRS partizānu apgādi ar pārtiku noteica PSRS ATK 1942. gada 7. februāra pavēle Nr. 312, kaujiniekiem, tāpat kā sarkanarmiešiem, zināmās situācijās paredzot triju veidu pārtikas normas – uzbrukumā, aizstāvēšanā un aizmugurē (mācībās), paredzot katram ik dienas arī 20 g mahorkas un papīru smēķa uztīšanai. Patiesībā kaujinieki bija atstāti pašapgādei. CPKŠ nolikums uzdeva šī štāba materiāli tehniskajai daļai „tikai daļēji, sevišķos apstākļos, apgādāt partizānu vienības ar „nepieciešamo inventāru un pārtiku”.⁵¹⁵ Kaujiniekiem, pārejot fronti,

⁵¹⁰ Ведомости численного состава Латвийских партизанских бригад и отрядов. – LVA, 302. f., 2. apr., 29. l.

⁵¹¹ Nachrichten über Bandenkrieg, Nr. 3, 1947. g. 27. jūlijā, 4. lpp. – KVKA SA, 504. k f., 1. apr., 12. l., 4. lp.

⁵¹² Raškevics A. Partizāna piezīmes.. – 166.–167. lpp.

⁵¹³ V. Samsona vēstule autoram 2006. gada 23. februārī. – Autora arhīvs.

⁵¹⁴ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 790. l., 128. lp.

⁵¹⁵ «Вещевым имуществом и продовольствием» - KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1. l., 38. lp.

līdzī bija nedēļas pārtika.⁵¹⁶ Tāpēc, nonākot pretinieka aizmugurē, kaujinieki palika bez apgādes. Pārtikas devas dalīja CPKŠ priekšnieka vietnieks Vladimirs Maļins (1906–1982).⁵¹⁷ Taču no kaujinieku vienībām pastāvīgi pienāca ziņas par pārtikas trūkumu un lūgumi to izsniegt.⁵¹⁸ Pārtikas trūkums kaujiniekiem, pēc Vācijas Drošības policijas 1943. gada 2. augusta datiem, dažkārt bijis tik liels, ka bijuši kanibālisma gadījumi (Vedenskoje ciemā Borisovkā).⁵¹⁹

96. tabulā redzams, ka pat pēc oficiālās CPKŠ atskaites 1944. gada janvārī PSRS 812 kaujiniekiem Latvijā piešķirts katram 0,52 kg sausiņu, 0,14 kg cukura, 6 g sviesta, 311 g miltu utt. mēnesī. Taču, visticamāk, viņi arī šo mazāk kā vienas dienas uzturu pat mēneša laikā nesaņēma.

96. tabula

**CPKŠ kaujiniekiem Latvijā piešķirtā pārtika
(1944. gada 1. janvāris – 1944. gada 1. februāris)⁵²⁰**

Nr. p.k.			Uz katru no 812 partizāniem 1944. g. 7. janv.
1	Sausiņi, dažādi (kg)	424	0,52 kg mēnesī
2	Rafinētais cukurs (kg)	120	0,14 kg mēnesī
3	Dažādi koncentrāti (kg)	126	0,15 kg mēnesī
4	Speķis (kg)	30	0,036 kg mēnesī
5	Tēja (kg)	5	6 g mēnesī
6	Sāls (kg)	260	300 g mēnesī
7	Siers „Brinza” (kg)	45	0,5 kg mēnesī
8	Sviests (kg)	5	0,6 g mēnesī
9	Augu eļļa (kg)	25	0,30 g mēnesī
10	Iebiezinātais piens (ar cukuru) (kg)	80	0,98 g mēnesī
11	Dažādi milti (kg)	253	0,311 g mēnesī
12	Dažādi putraimi (kg)	25	
13	Konservi, dažādi (1/1120 gr., bundžas)	75	
14	Tabaka (kg)	80	
15	Konservi (1/685 kg, bundžas)	30	
16	Konservi, gaļas (1/840) (bundžas, gab.)	100	
17	Maisi, taras (gab.)	20	

Bieži vien kaujinieki “iekrita”, cenzdamies iegūt pārtiku un citu dzīvei nepieciešamo, ko nespēja vai negribēja labprātīgi sagādāt vietējie iedzīvotāji. Tad, kad kaujinieki sāka nodarboties ar vardarbīgu „sagādi” (*продзаготовки*), viņu darbība kļuva zināma policijai, un sākās viņu vajāšana. PSRS vadības kļūda bija uzskats, ka Sarkano armiju visi darbaļaudis gaida ar atplestām rokām, bet kaujiniekus visiem spēkiem slēps un apgādās. „Lielas grūtības bija ar pārtikas sagādi,” rakstīts Andreja Otaņķa 3. vienības atskaitē, „jo ienaidnieks

⁵¹⁶ Samsons V. Kurzemes partizāni.. – 78. lpp.

⁵¹⁷ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1254. l., 8., 39., 51. lp.

⁵¹⁸ Turpat. – 138. lp. u. c.

⁵¹⁹ Kanibalismus innerhelb Bandengruppe Borisowka. – KVKA SA, 504. k f., 1. apr., 6. l., 57. lp.

⁵²⁰ Ведомость... – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1253. l., 41.–42. lp.

pastiprināja cīņu pret partizāniem.”⁵²¹ Tāpēc sevišķi grūti bijis uzturēt ik dienas 20–30 partizānus no citām vienībām.⁵²² Visatklātāk par kaujinieku apgādes trūkumiem runājis V. Samsons. „Mēs bez apaviem un kaili,” 1944. gada 4. janvārī dienasgrāmatā rakstīja 1. LPB komandieris V. Samsons. 1944. gada 5. februārī V. Samsons atkal rakstīja: „Esam kaili un skrandaini, zaudējam autoritāti iedzīvotāju acīs.”⁵²³

Tā kā kaujinieku apgāde ar pārtiku no Sarkanās armijas puses praktiski nenotika, kaujinieki sagādi veica divos veidos: 1) vietējo iedzīvotāju „brīvprātīgas piegādes”, sirojot lauku sētās; 2) „apgērbu, apavu, produktu konfiskācija no tautas ienaidniekiem, šucmaņiem, aizsargiem un citām personām, kas atbalsta vācu okupācijas varu.” „Sagādi jāizdara politiski pareizi, nedrīkst ņemt nekādas mantas – pulksteņus, gredzenus utt., kuras nav nepieciešamas partizānu cīņā,” rakstīja P. Ratiņš un R. Šneiders „Taktiskos noteikumos”.⁵²⁴ Arī 1. LPB 4. vienības komisārs A. Raškevics savā atskaitē 1944. gadā rakstīja: „Maizi cep mūsu atbalstītāji, bet gaļu sagādājam, konfiscējot šucmaņu un tautas nodevēju lopus.”⁵²⁵

Sevišķi grūti kaujiniekiem nācās pārdzīvot 1943. – 1944. gada bargo ziemu, uzturoties ārpus apkurinātām telpām un jau rudenī līdz ar sniega uzkrāšanos sākoties „pēdu laikam”, kad katra pārvietošanās varēja beigties ar aplenkumu vai slēpni. Siltā laikā arī bēguļojošie un dezertieri parasti slēpās kūtsaugšās un šķūņos. 1. LPB 5. vienības komandieris Pēteris Strautmanis (1919) atskaitē 1944. gada 19. septembrī minēja, ka viens no vienības nodevības iemesliem bija arī tas, ka 15 cilvēku vienībai Siksņu un Liepkalnu mājās 1944. gada 19. maijā bija „uzturēšanas grūtības”.⁵²⁶

Ja vienreizēja vai īslaicīga atsevišķu kaujinieku apgādāšana ar pārtiku un apgērbu zemniekiem nesagādāja lielākas grūtības, tad lielāku vienību un vairākkārtēja apgādāšana kļuva saimnieciski grūti panesama un arī politiski bīstama. Šī iemesla dēļ zemnieki izvairījās dot pārtikas produktus ne tikai tāpēc, ka bija pret „boļševiku atnākšanu”, bet arī tāpēc, ka kaujinieku darbības rajonos šo „sagādes metodi” zemnieku pārbaudīšanai izmantoja arī policija. Sastopoties ar kaujiniekiem, partizānu „neatbalstīšana” parasti beidzās ar laupīšanu vai nāvi. Tā, piemēram, O. Oškalna vienība savā kaujas darbības pārskatā rakstīja, ka Zalanu rajona mežsargs Eglītis 1945. gada 16. martā neielaida partizānus mājā. Tāpēc O. Oškalna partizāni mājā caur logu iemetguši septiņas granātas.⁵²⁷ Bojā gāja mežsarga ģimene ar bērniem. Protams, ne tikai par šādiem terora grautiņiem, bet arī par mazāku partizānu vardarbību uzzināja sabiedrība un policija. CPKS lielas problēmas radīja ukraiņa N. Kojalo („Batja”) partizānu brigāde Ukrainā, kuras štābā viņš iekļāva tikai „savējos”, militārā ziņā analfabētus, kas organizēja iedzīvotāju aplaupīšanu, plēgurošanu, bet izvairījās no cīņas ar pretinieku. Šī „partizānu vienība” diskreditēja PSRS partizānus, tādēļ CPKS „Batjas” brigādi izformēja, sadalīja 35 atsevišķās vienībās un izvietoja dažādos novados.⁵²⁸

Spriežot pēc kaujinieku 1. vienības komandiera V. Samsona 1944. gada 2. septembra atskaites, PSRS partizāniem 1943. gada vidū trūka pārtikas un viņi visu laiku bija spiesti

⁵²¹ Отчет о боевых действиях III отряда «Отанкиса» I ЛПБ, сентябрь 1943 – 27 июля 1944. – LVA, 302. f., 2. apr., 20. l., 1. lp.

⁵²² Turpat, 6. lp.

⁵²³ LZAA, 40. f., 7. apr., 26. l., 123. lp.

⁵²⁴ LVA, 302. f., 2. apr., 25. l., 8. lp.

⁵²⁵ Turpat, 21. l., 32. lp.

⁵²⁶ Turpat, 22. l., 1. lp.

⁵²⁷ Pārskats par 3. LPB kaujas darbību ienaidnieka aizmugurē no 1943. gada 3. oktobra līdz 1944. gada novembrim. – LZAA, 40. f., 5. apr., 7. lp.

⁵²⁸ План расформирования партизанской бригады, штаба «Батя» и перевода в другие районы. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 67. l., 39.–45. lp.

nodarboties ar „prodzapotvķām” (produktu sagādi).⁵²⁹ Arī Abrenes apriņķī, kā rakstīja atskaitē V. Samsons, „vairākums iedzīvotāju noskaņoti pret partizāniem naidīgi, tā ka nav iespējams dabūt produktus un katrā gadījumā ziņo par partizānu ierašanos”.⁵³⁰ Tāpēc „iespējamība pārbāzēties ar otrjādu [nodaļu] uz Latviju tūdaļ pie pastāvošiem apstākļiem nebija.”⁵³¹ Līdzās pārtikas rekvizīcijām, „prodzapotvķas” reidiem, par kuriem runāsim arī tālāk, PSRS partizāni piefrontes rajonos (Sebežā) novāca labību un kartupeļu ražu, „tā sagādājot otrjādam ievērojamus produktu krājumus ziemai”.⁵³² „Tikko policijai ienāk ziņas, ka kaut kur partizāni bijuši pēc produktiem, sākās attiecīgo mežu pārmeklēšana un sekošana pa pēdām,” 1944. gada 31. augusta atskaitē rakstīja V. Samsons.⁵³³ „Tautas atbalsts vispār mazs. (...) Produktus var dabūt tikai Latvijas teritorijā.” Pārtiku gādāja, rekvizējot labību un lopus. „Zapotvķu skaits ir liels,” rakstīja V. Samsons. 1943. gada 21. janvārī Atsevišķās vienības kaujinieki uzbruka ar vairāk nekā 800 vīriem un 330 pajūgiem ap 20 km attāļajam Ludzas apriņķa Vecslabadas pagasta centram, izvedot no turienes labību (200 t), vilnu (3 t), cukuru (78 t), miltus, apģērbu, telefona aparātus (8 gab.) u.c.⁵³⁴ Viens no efektīviem policijas pasākumiem kaujinieku darbības ierobežošanai 1944. gadā bija kaujinieku grupu ielenķšana ar slēpņiem, piespieķot partizānus badoties. „Šis pretinieka cīņas veids ir ļoti iespaidīgs,” 1944. gada 6. septembra atskaitē rakstīja V. Samsons. „Prodzapotvķas pārvērķsas par grūtām kaujas operācijām.”⁵³⁵

Lai izvairītos no policijas akcijām, kaujinieki, ja vien bija iespējams, izvēlēķās miermīlīgākus produktu sagādes veidus. Pēc Vācijas izlūkdienesta ziņām, kaujinieki nereti pārtiku iegādāķās tīrgos, turklāt naudīgāķie pārtikas pircēķi parasti bija kaujinieku atbalstītāķi.⁵³⁶ „Daudzreiz satiksmē ar nacionāli noskaņotiem iedzīvotāķiem vai pat aizsargiem,” 1944. gada 2. septembra atskaitē rakstīja V. Samsons, „partizāni, izmantoķot leģionāru apģērbus, uzdevās par no Leģiona izbēķušiem, kuriem tad vienmēr palīdzība tika sniegta un pat tika slēpti no policijas.”⁵³⁷ Taķu miermīlīgā sagāde parasti bija iznēmums, ne prakse, sevišķi, ja rokās bija ieroķi. Sprieķot pēc Vācijas 18. armijas Izlūkoķšanas daļas dienas ziņojumiem, 1945. gada februārī, martā un aprīlī Kurzemē kaujinieku uzbrukumi notika atsevišķām zemnieku ķētām galvenokārt pārtikas iegūšanas dēļ (*Versorgungsraub*). Kaujinieķi parasti bija ķērķušies vācu uniformā vai civilapģērbā, runāja latvieķu, krievu vai vācu valodā. Bruņojumā bija automāķi, ķautenes, pistoles un rokasgranātas.⁵³⁸ „Ekspropriēja” arī trūcīģus zemniekus, sevišķi vientuļās vietās un meķu tuvumā.

Arī medicīniskā apģāde kaujinieķiem bija vairāk partizānu ķtābu plānos un atskaitēs, nevis dzīvē. No jauna organizēķamām diversiju grupām Latvijā 1942. gada oktobrī bija paredzēts ar izpletņiem nosviet 72 individuāļās palīdzības paketes, seķsas aptiekas, 72 pudeles ziedes pret apsaldēķjumu.⁵³⁹ Ievainoto kaujinieku medicīniskā aprūpe frontes

⁵²⁹ LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 10.–11. lp.

⁵³⁰ Turpat, 14. lp.

⁵³¹ Turpat, 16. lp.

⁵³² V. Samsona 1944. gada 2. septembra atskaite. – LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 22. lp.

⁵³³ LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 6. lp.

⁵³⁴ Turpat, 6.a lp.

⁵³⁵ LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 42. lp.

⁵³⁶ Meldungen über Bandenkrieg. – Nr. 3, 1943. g. 27. VII. – KVKA SA, 504. k f., 1. apr., 12. l., 4. lp.

⁵³⁷ LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 23. lp.

⁵³⁸ Ic/AO Tagesmeldungen von 3.2.1945, 5.2.1945, 1.4.1945, 4.4.1945, 5.4.1945. u. c. – VFA Fr., RH-2. f., 2036. l., 16.–18. lp.; 2072. l., 6.–7. lp.

⁵³⁹ Расчет на медико-санитарное имущество вновь выбрасываемых диверсионных групп. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 29. l., 29.–30. lp.

Экз. № 4

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ
ЦШПД. СОВ. СЕКРЕТНО

ВХОД. № 382
14. 7 1942 г.

СОВЕТ НАРОДНЫХ КОМИССАРОВ СССР
РАСПОРЯЖЕНИЕ № 20156-рс
от „22“ октября 1942 г. Москва, Кремль.

Обязать Наркомфин СССР и Госбанк отпустить Центральному штабу партизанского движения иностранной валюты для специальных расходов в следующих суммах:

германских оккупационных марок	800.000
румынских лей	400.000

Зам. Председателя Совета
Народных Комиссаров Союза ССР В. Молотов.

Разослать: т. т. Молотову, Ворошилову, Пономаренко,
Наркомфин СССР – т. Звереву, Госбанк – т. Емченко.

Таб. п. ч. 11. 22. 10. 42.

*Молотову
Звереву
22/10/42*

Снятые копии и выписки из настоящего распоряжения воспрещаются.

PSRS Tautas komisāru padomes 1942. gada 22. oktobra rīkojums Nr. 20156-rs par 800 000 ostmarku un 400 000 rumāņu leju piešķiršanu CPKŠ (KVSPVA, 69. f., 1. apr., 2. l., 1. lp.)

aizmugurē bija nepietiekama, trūka gan medikamentu, gan ārstu. No 1942. gada 26. jūlija līdz 1944. gada 25. janvārim CPKŠ štābs uz apmēram 300 000 partizānu ienaidnieka aizmugurē bija nosūtīja 36 ārstus, 11 feldšerus un četras medicīnas māšas, kā arī pārvie-tojamās aptiekas un individuālās palīdzības saiņus.⁵⁴⁰ „Visu laiku, no pat otrjada darbības sākuma līdz pat iziešanai Padomju aizmugurē atradāmie galīgā medikamentu trūkumā: trūka pārsienamā materiāla, zāles.” Vairāki ievainotie mira no asinssaindēšanās, nebija ķirurgu,⁵⁴¹ rakstīja V. Samsons. Smagāk ievainotos ar lidmašīnām centās pārvietot uz „Lielo zemi” un ārstēja kara hospitāļos ar rehabilitāciju atpūtas namos.⁵⁴² Ievainoto transportēšana uz aizmuguri ārstēšanai kara hospitāļos un rehabilitācija atpūtas namos bija pieejama vairākiem PSRS partizāniem Latvijā.

Līdzīgs stāvoklis bija ar apģērbu apgādi, kas bija pilnīgi nepietiekama, kaut arī, pēc CPKŠ atskaitēm, 1944. gada sākumā uzlabojās (97. tabula).

⁵⁴⁰ Отчет о санитарной работе ЦШПД 16 VII 1942 – 25 I 1944 г. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1391.l.

⁵⁴¹ V. Samsona 1944. gada 2. septembra atskaite. – LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 28. lp.

⁵⁴² Turpat, 1393. l.

CPKŠ kaujinieku apgāde Latvijā ar apģērbu
(1944. gada 1. janvāris – 1. februāris)⁵⁴³

Nr.p.k.		Skaitis
1	Vatētās jakas (pufaikas)	15
2	Ādas jakas	10
3	Siltie apakškrekli	276
4	Siltās apakšbikses	325
5	Vatētās bikses	8
6	Vilnas virskrekli civiltērpam, priekšniekiem	110
7	Darba bikses	25
8	Ādas puskažoki un žaketes	10
9	Pusvilnas uzvalki	9
10	Vīriešu žaketes	77
11	Vilnas frenči, armijas parauga	150
12	Vilnas bikses, armijas parauga	150
13	Dažādi džemperu	169
14	Ausaines	75
15	Vīriešu demisezonas mēteļi	175
16	Sieviešu demisezonas mēteļi	74
17	Sieviešu kleitas	74
18	Sieviešu žaketes	53
19	Sieviešu puszābaki un kurpes	75
20	Zābaki, armijas	150
21	Vilnas zeķes	270
22	Kokvilnas zeķes	205
23	Velteņi	3
24	Apšūti mīkstie tūbas zābaki	35
25	Galošas un botes	13
26	Silti kājauti	22
27	Šalles	450
28	Dvieļi	76
29	Sieviešu triko	35
30	Maisi piederumiem	25
31	Stilbtīņi	150
32	Rakstāmpapīrs (kg)	1465

Jāsecina, kaujinieku vadība sūtīja vai vismaz atskaitījās, ka sūtīja uz Latviju apbruņojumu, taču ļoti maz sūtīja pārtiku, medikamentus un apģērbu. Šāda apgādes struktūra atbilda PSRS ekonomiskajam stāvoklim. Taču līdz ar to kaujinieki nespēja veikt savu darbību. Krievu vēsturnieks A. Popovs secina, ka PSRS partizānu desantēšana ienaidnieka aizmugurē un

⁵⁴³ Ведомость. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1253. l., 38.–40. lp.

PSRS kaujinieki 1943. gadā Toropecā pirms nogādāšanas Latvijā

atstāšana bez apgādes bija faktiskā partizānu kadru iznīcināšana.⁵⁴⁴ Vēl jo vairāk to veicināja čekistu veiktā partizānu grupu organizēšana no nepieredzējušiem cilvēkiem, kas nepazīna vietējos apstākļus, neprata rīkoties ar ieročiem. Tas arī saprotams, jo partizānus aizmugurē sākumā gatavoja tikai 2–5 diennaktis.⁵⁴⁵

1943. gada 2. jūlijā PSRS TKP apstiprinātajā „PSRS Valsts drošības Tautas komisariāta nolikumā” bija izveidots PSRS VDTK slepenais fonds, kurā bija PSRS valdības piešķirtie līdzekļi PSRS VDTK aģentūras darbībai, „aģentūras ziņotāju štata un ārštata darbinieku algām un izdevumiem sakarā ar viņu darbu” (15.§). Ar PSRS TKP priekšsēdētāja vietnieka V. Molotova rīkojumu partizānu komandieriem un radistiem bija noteiktas mēnešalgas (98. tabula).

98. tabula

Radistu kaujinieku mēnešalga no 1943. gada 1. janvāra⁵⁴⁶

Nr.p.k.	Kategorija	Rubļi
1	1. kategorija (разряд)	550,-
2	2. kategorija	450,-
3	3. kategorija	375,-

⁵⁴⁴ «Фактическая ликвидация партизанских кадров». – Попов А. Диверсанты Сталина. – Москва, 2004. – С. 30.

⁵⁴⁵ Turpat, 54. lpp.

⁵⁴⁶ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 2. l., 18. lp.

Izpildot PSRS Valsts aizsardzības komitejas (VAK) 1942. gada 9. aprīļa lēmumu Nr. 1567, pēc LK(b)P CK sekretāra E. Amerika rīkojuma ne tikai partizānu komandieriem un radistiem, bet arī visu PSRS partizānu ģimenes locekļiem maksāja algu. Taču CPKŠ priekšnieks P. Ponomarenko 1943. gada 14. aprīlī rakstīja LK(B)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam, ka 72 partizānu ģimenēm pārmaksāts 237 831 rublis, jo viņu ģimenes locekļi jau agrāk bijuši mobilizēti Sarkanajā armijā, bet par obligāto dienestu PSRS algu nemaksā.⁵⁴⁷

Ar VK(b)P CK un PSRS TKP 1943. gada 19. oktobra lēmumu PSRS partizānu komandieri, iestājoties partizānu vienībā, saņēma algu pēdējās darba algas apjomā. Partizānu ģimenes un bērni saņēma pabalstus saskaņā ar 1941. gada 5. jūnija lēmumu.⁵⁴⁸

PSRS partizāniem izmantot naudu un vērtslietas uzdeva jau 1941. gada 18. jūlija VK(b)P CK lēmums.⁵⁴⁹ Padomju laika partizānu vēstures pētījumos noklusēto jautājumu vidū ir arī PSRS partizānu vienībām piešķirtie finansiālie līdzekļi valūtā. Ar PSRS TKP priekšsēdētāja V. Molotova rīkojumu PSRS partizāniem „speciālo uzdevumu veikšanai” piešķirts daudz valūtas un arī PSRS rubļu (99. tabula).

99. tabula

**PSRS TKP piešķirtā valūta CPKŠ speciālajām vajadzībām
1942.–1943. gadā⁵⁵⁰**

Nr.p.k.	Gads, datums	Vācu ostmarkas	Piezīmes
1	1942. gada 27. oktobris	800 000	
2	1943. gada 11. jūlijs	500 000 50 000	No rezerves fonda
3	1943. gada 16. jūlijs	150 000	Somu markas
4	1943. gada 25. augusts	500 000	No rezerves fonda
5	1943. gada 13. decembris	500 000	

1942.–1943. gadā „speciālo uzdevumu veikšanai” piešķirts 2 350 000 vācu ostmarku un 150 000 somu marku.

Diez vai tā ir tikai sakritība, ka CPKŠ arhīvā tieši blakus PSRS partizānu „Uzskaites kartīnai”⁵⁵¹ glabājas arī 1942. gada 14. oktobrī ar slepenu pavēli Nr. 0058 apstiprināta „Instrukcija par naudas līdzekļu izmantošanu okupētajā teritorijā”.⁵⁵²

„Speciālo uzdevumu īstenošanai”, kā minēts, ne tikai kaujinieku vienības, bet arī dažas izlūkgrupas saņēma, kā tas redzams šo vienību un grupu atskaitēs, ne vien PSRS rubļus, bet arī Vācijas ostmarkas.

Naudu, arī ostmarkas, kaujinieki izmantoja operatīvajā darbā Latvijā. Tā, piemēram, 1942. gada vasarā LK(b)P CK lūdza PSRS TKP priekšsēdētāja vietniekam N. Vozņesenskis (1903–1950) un vēlāk PSRS Finanšu Tautas komisāru Arseniju Zverevu (1900–1969) piešķirt kaujinieku vajadzībām 434 600 rubļu un 143 600 Vācijas ostmarku.⁵⁵³ 1942. gada 9. no-

⁵⁴⁷ LVA, 101. f., 5. apr., 5. l.

⁵⁴⁸ Turpat, 27.–28. lр. (PSRS TKP pirmā vietnieka Nikolaja Vozņesenska rīkojums).

⁵⁴⁹ ОГБ. – Т. 2, кн. 1. – Москва, 2000. – С. 343–345.

⁵⁵⁰ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 2. l., 1., 15., 17., 23., 34. лр.

⁵⁵¹ Учетная карточка № ... (на агента, ..., связника).

⁵⁵² Инструкция на использование денежных средств на оккупированной территории от 14 октября 1942 года № 0058. Приказы совершенно секретные. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 4. l., 100., 114. лр.

⁵⁵³ LVA, 101. f., 4. apr., 6. l., 102.–103. лр.

vembrī ar PSRS TKP (Čadajeva) rīkojumu piešķīra 75 000 Vācijas ostmarku „partijas grupas vajadzībām” no 1943. gada 13. februāra, kura tiks nosūtīta darbam okupētajā Latvijas PSR teritorijā.⁵⁵⁴ 1944. gada 13. aprīlī LK(b)P CK sekretārs J. Kalnbērziņš lūdza PSRS finanšu ministru A. Zverevu piešķirt LPKŠ „operatīvā darba veikšanai” 300 000 vācu okupācijas marku.⁵⁵⁵ Šo lūgumu J. Kalnbērziņš 1944. gada 18. aprīlī atkārtoja PSR TKP priekšsēdētāja pirmajam vietniekam N. Vozņesenskim.⁵⁵⁶ PSRS Bruņoto spēku Ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes izlūku grupu (3–5 cilvēki) rīcībā 1944.–1945. gadā Kurzemē katrā „operatīvajam darbam”, kā minēts, parasti bija 3000 rubļu un 10 000 ostmarku. Taču tās finansēja ĢŠ GIP. Viens Latvijas lats līdzinājās vienam rublim vai 0,10 ostmarkām.⁵⁵⁷ Tā kā vidējā mēnešalga bija 100 RM mēnesī, kaujinieku specgrupas rīcībā bija vidējā mēnešalga vienam cilvēkam 100 mēnešiem, t. i., 8,3 gadiem. Kurzemē desantētajām ĢŠ GIP 47 grupām katrā līdzī bija 10 000 RM, kopā viņu ekonomiskie līdzekļi bija 470 000 RM. Taču nauda bija līdzī arī specvienību un citiem kaujiniekiem. Šīs kaujinieku specgrupas bija labāk apgādātas arī ar sakaru līdzekļiem un desantpiegādēm nekā CPKŠ (LPKŠ) kaujinieki. Spriežot pēc Ostlandes Drošības policijas un drošības dienesta priekšnieka pulkveža Dr. Fuša 1944. gada 31. janvāra ziņojuma RSHA Berlīnē,⁵⁵⁸ Kurzemē 1944. gada pēdējos trijos mēnešos PSRS rubļu izmantošana sasniegusi 14 718 900 rubļus, no kuriem 10 448 300 rubļu (72 %) izmantoti Liepājā, bet 4 270 600 rubļu (28 %) Ventspilī. Pēc Drošības policijas datiem, šie rubļi „desantēti” no PSRS teritorijas GIP un citu partizānu grupu vajadzībām. Agentūras algošanai kaujinieki izmantoja t. s. 9. paragrāfu (*статья*).⁵⁵⁹ Protams, šeit publicētie dati nav pilnīgi. Minētie līdzekļi izmantoti kaujinieku apmetnes vietu „zem jumta”, pārtikas piegāžu, izlūkziņojumu, kā arī citu kaujinieku kustības atbalstītāju darba samaksai. Pēc kara kaujinieki ar Sarkanās armijas un Baltijas jūras kara flotes komandieru pavēlēm saņēma lielus (6000 – 25 000 rubļu) apbalvojumus.⁵⁶⁰ Tādējādi kaujinieki, kuri ar LK(b)P CK rīkojumu atradās Latvijā kā aizrobežu komandējumā, cīnījās ne tikai pret fašismu, bet arī par saviem ienākumiem, veicot PSRS samaksātus uzdevumus.

7. Iesūtīto kaujinieku skaits un sastāvs (1943. gada beigās – 1944. gads)

Ar 1942. gada 8. augusta Centrālā partizānu kustības štāba pavēli Nr. 0019 „Par darbojošos un kaujas darbībā piedalošos partizānu vienību uzskaiti” tika noteikts partizānu štābiem katra mēneša 3. un 18. datumā pēc speciālas formas ziņot CPKŠ par partizānu vienību personālsastāvu.⁵⁶¹

Pēc LK(b)P CK kadru daļas priekšnieka Arnolda Zandmaņa (1905–?) 1943. gada aprīļa pārskata, kaujinieku vienībās bija nosūtīti 292 partizāni, no kuriem 68 (23,3 %) bija VK(b)P biedri un kandidāti un 94 (32,2 %) komjaunieši. Tātad partijas un komjaunatnes slānis bija 162 cilvēki – 55,5 % no sastāva (100. tabula). Šie dati šķiet tuvāki īstenībai nekā 119. tabulā minētie.

⁵⁵⁴ Turpat, 105. lpp.

⁵⁵⁵ LVA, 101. f., 6. apr., 11. l., 72. lp.

⁵⁵⁶ Turpat, 74. lp.

⁵⁵⁷ Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture, 1914.–1945. – Stokholma, 1968. – 903. lpp.

⁵⁵⁸ VFA, R58/598, 120. lp.

⁵⁵⁹ Санников Г. Большая охота. – Москва, 2003. – С. 130.

⁵⁶⁰ Приказ командира Северозападного Балтийского флота от 08.06.1946 г. № 0209. Таллин. – LZAA, 40. f., 7. apr., 33. l., 92.–93. lp.

⁵⁶¹ Об учете состава боевых и действующих партизанских отрядов. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 4. l., 33. lp.

**Partijas biedru un komjauniešu skaits Latvijas kaujinieku vienībās
1943. gada 1. janvārī⁵⁶²**

Nr. p.k.	Vienība (komandieris, komisārs)	Kopskaits	T.sk. VK(b)P biedri	T. sk. VK(b)P biedru kandidāti	Kopā partijas biedri	Komjaunieši
1	„Par Dzimteni” (Reinholds)	59	10	12	22	19
2	„Par Padomju Latviju” (Ezernieks)	46	6	3	9	18
3	„Boikij”	36	3	7	10	17
4	„Otvažņij” (Samsons, Oškalsns)	78	8	3	11	27
5	Vācieša grupa (Vācietis, Paegle)	40	4	1	5	2
6	Graša grupa (Grasis, Dergačs)	11	4	0	4	3
7	Lapas grupa (Lapa)	10	4	0	4	1
8	Baranovska grupa (Baranovskis, Bravins)	12	1	2	3	7
	Kopā	292	40	28	68	94

Trūkst datu, cik no VK(b)P CK nosūtītajiem komunistiem 1943. gada aprīlī varēja Latvijā būt dzīvi.

Sprīžot pēc CPKŠ datiem, ziņojumi no Latvijas, kuros uzskaitīti visi kaujinieki, saņemti ar 1943. gada vidu, kad sāka darboties LPKŠ. Pēc LPKŠ datiem, Latvijā 1942. gada decembrī bija 70–80 partizānu. Savukārt, CPKŠ priekšnieka P. Ponomarenko 1943. gada 18. novembra ziņojumā J. Staļinam minēti 200 kaujinieki.⁵⁶³ LPKŠ rīcībā 1943. gada augustā – decembrī bija 552 nosūtāmie kaujinieki (to skaitā 32 sievietes, kas, iedalītas sešās grupās, mitinājās Baltkrievijā).⁵⁶⁴ Taču LPKŠ pirmajā pārskatā minētie dati no 1943. gada oktobra līdz decembrim, pirmkārt, norāda, ka LPKŠ nebija precīzu datu. Otrkārt, sekojot padomju atskaišu „labākajām” tradīcijām, atskaitē 1943. gada augustā–decembrī minēts ļoti liels kaujinieku (pieskaitot ģimenes locekļus) skaits Sarkanarmijas aizmugurē, kas nav minēts tā laika LK(b)P CK pārskatos, jo ierēdņi to nezināja. Treškārt, LK(b)P CK pārskatos 1943. gada 1. augustā minēti 42 (8,1 %) un 1943. gada 1. decembrī – 56 (6,9 %) kaujinieki; tas liecināja par šo grupu samazināšanos pretēji citā LPKŠ atskaitē minētajam pieaugumam (101. tabula). 1943. gada otrajā pusē LPKŠ pakļautībā kaujinieku skaits Osvejā no 517 1943. gada 1. augustā bija palielinājies līdz 812 (157%) 1943. gada 1. decembrī. Raksturīgi, ka iesūtīšanai nepārbaudīto un neuzņemto jauno kaujinieku skaits bija palielinājies līdz 543 (66,9 %).

Taču iesūtīto kaujinieku skaits no 42 (8,12 %) tajā pašā laikā bija proporcionāli krities uz 56 (6,9 %) (102. tabula).

⁵⁶² Сведения о партийной и комсомольской прослойке в партизанских отрядах Латвийской ССР на 1 января 1943 года. – LVA, 302. f., 1. apr., 91. l., 47.–48. lp.

⁵⁶³ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 19. l., 129. lp.

⁵⁶⁴ Turpat, 451. l., 1.–4. lp.

LPKŠ kaujinieku skaits
(1943. gada 1. augusts – 1943. gada 1. decembris)⁵⁶⁵

Nr. p.k.	Vienība	1943. g. 1. augusts	1943. g. 1. dec.	Rezerve 1943. g. 1. dec.
1.	Brigādes pārvalde	94	94	82
2.	1. Samsona vienība	141	258	200
3.	2. Ratiņa vienība	106	194	54
4.	3. Pizāna vienība	73	95	28
5.	4. Kalvāna vienība	61	110	–
	Kopā	475	751	364
	Pavisam	517	812	543

Kaujinieku grupas un to lielums 1943. gada 1. augustā un 1. decembrī

Nr. p. k.	Grupas	1943. g. 1. augusts	1943. g. 1. dec.	Rezerve 1943. g. 1. dec
1	Dergača grupa	21	–	–
2	Kaupuža grupa	21	11	–
3	Anša (Macpāna) grupa	–	5	–
4	Novacka grupa	–	10	–
5	Markušenko grupa	–	10	–
6	Mežodesa grupa (?)	–	17	–
7	Afērista grupa	–	3	–
	Kopā	42	56	–

Par kaujinieku vienību struktūru Baltkrievijā liecina „Latvijas partizānu kustības 23 vadošo darbinieku saraksts uz 1943. gada 1. augustu”, ko 1943. gada 26. septembrī sastādīja LPKŠ 2. daļas priekšnieks majors Kalniņš.⁵⁶⁶ Pirmkārt, vairākiem kaujinieku vadītājiem bija segvārdi – Dadzis (V. Samsons), Ansis (A. Macpāns) un Zaļums (P. Pizāns). Leitnants V. Laiviņš bija partizānu brigādes komandieris, brigādes komisārs un vietnieks O. Oškalsns (vēlāk L. Avdjukevičs), štāba priekšnieks M. Muravskis, bet LK(b)P CK atbildīgais sekretārs Alberts Pētersons. Brigādē bija četras partizānu vienības (V. Samsona, P. Ratiņa, P. Pizāna un D. Kalvāna). Katrai vienībai bija savs komisārs (J. Rikters, P. Čerkovskis, N. Bravins un A. Raškevics). Pie tam katrā vienībā bija partorgs un komsorgs.

Par kaujinieku skaitu 1943. gada decembrī ir dažādi dati. 1943. gada 2. decembrī LPKŠ priekšnieks A. Sproģis ziņoja, ka 1943. gada 1. decembrī viņa pakļautībā bija 812 partizāni, to skaitā 76 sievietes (9,44 %), bet rezervē 543 (66,7%), kopā 1355 cilvēki. No viņiem 125 (9,2 %) pārgājuši Latvijas robežu; tas bija maz ticams (103. tabula).

⁵⁶⁵ Отчет о работе Латвийских отрядов партизанской бригады и группы ЛШПД с 1 VIII – 1 XII 1943 г. – LVA, 101. f., 5. apr., 5. l., 105. lp.

⁵⁶⁶ Список руководящих работников Латвийского партизанского движения по состоянию на 1-ое августа 1943 г. Сов. секретно. Экз. № 1. – LVA PA, 302. f., 1. apr., 54. l., 4. lp.

PSRS partizānu skaits LPKŠ pakļautībā 1943. gada 1. decembrī⁵⁶⁷

Nr.p.k.		Skaits	Piezīmes
1	Kopskaits	812	To skaitā sievietes 76 (9,4 %)
2	Ierindā	703	To skaitā rezervē 543 (66,8 %)
3	Rezervē	543	
4	Pārgāja Latvijas robežu	125	

Pēc A. Ūdres 1987. gadā publicētajiem datiem, 1943. gada decembrī 1. Latvijas partizānu brigādes sastāvā 756 partizāni un vēl 364 (34,6 %) bija teorētiskie partizāni, kas dzīvoja legāli.⁵⁶⁸ Kopā pēc šiem datiem bija 1060 partizāni, tātad 72,2% no A. Sproģa atskaitē minētajiem.

1944. gada 1. janvārī LPKŠ atskaitē minēti 812 cilvēki, to vidū klāt pienākuši 166 cilvēki (20,4 %), to skaitā 122 vācu armijas dezertieri un no dienesta izvairījušies (73,5 %). Kopā rezervē bija 391 cilvēks, no kuriem 159 bija Sarkanās armijas aizmugurē un 91 – pretinieka aizmugurē. Tātad „teorētiskajā” rezervē bija 48,1 % partizānu, kuru patiesībā nebija.⁵⁶⁹

Krievu vēsturnieki, kuri pieturas pie padomju datiem, vēl 2001. gadā noraidīja tik lielu PSRS partizānu skaitu Latvijā. „Tikai 1943.–1944. gadā Latvijas K(b)P CK kopā ar Ziemeļrietumu frontes un Baltijas flotes pavēlnieku sagatavoja un nosūtīja pāri frontes līnijai ap 50 komunistu, komjauniešu un padomju aktīvistu grupas.”⁵⁷⁰ Taču Latvijā šāds komunistu, komjauniešu un padomju aktīvistu skaits nav minēts pat visā kara posmā. Padomju laika literatūrā norādīts, ka PSRS partizānos bija vairāk nekā miljons cilvēku. Taču pat daži mūsdienu krievu vēsturnieki atzīst, ka patiesībā to skaits bija vismaz divreiz mazāks.⁵⁷¹ Patiesībā PSRS partizānu skaits, kā redzēsim, 1944. gada janvārī bija 181 392 (18,1 %), t.i., viena piektdaļa literatūrā dotā skaitļa. Vēl bēdīgāks stāvoklis bija Baltijas valstīs. 1943. gada 1. aprīlī kopā Igaunijā aktīvi darbojās trīs kaujinieku grupas ar 46 cilvēkiem, Latvijā – 13 grupas ar 200 cilvēkiem un Lietuvā – 29 grupas ar 199 cilvēkiem.⁵⁷² Nav zināms, cik no tām bija kaujinieku specgrupas, cik – kaujinieku grupas un vai vispār tās bija.

Padomju literatūrā pārspīlēti heroizēta arī šo dažu simtu kaujinieku dzīve un darbība, neņemot vērā, ka partizāni bija Sarkanās armijas elitārās vienības.⁵⁷³ Pretēji apgalvojumiem, ka partizāni dzīvojuši un cīnījušies grūtos apstākļos, LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sproģis 1943. gada 1. novembrī ziņoja, ka Latvijas kaujinieki dzīvo baltkrievu partizānu bāzēs, dzīvo bezrūpīgi, bez nocietinājumiem.⁵⁷⁴ Tāpēc arī saprotams, ka, sākoties Vācijas armijas un policijas vienību uzbrukumiem, V. Laiviņa brigāde, kā redzēsim, neriskēja pretoties, bet atkāpās uz Sarkanās armijas aizmuguri vai izklīda, kaut arī bija jāiet uz Latviju. Arī Sarkanarmijas pavēlniecības minēto karstāko cīņu laikā 1944. gada pirmajā pusē vairākas kaujinieku grupas un komandieri mežos „atsēdēja” kara laiku. Ne tikai kaujinieki, bet pat

⁵⁶⁷ LPKŠ priekšnieka A. Sproģa atskaite 1943. gada 2. decembrī. – LKM, 4-610e33 (1262-VII).

⁵⁶⁸ Ūdre A. Ienaidnieka aizmugurē.. – 188. lpp.

⁵⁶⁹ Neorganizētos partizānus, kuru skaits Baltkrievijā 1943. gadā divreiz pārsniedza organizēto skaitu, vēl tagad krievu literatūrā sauc par „mežonīgajiem” (дикие) partizāniem. – СССР в 1941–1945 гг. – Москва, 2001. – С. 58.

⁵⁷⁰ Партизанское движение. – Москва, 2001. – С. 34.

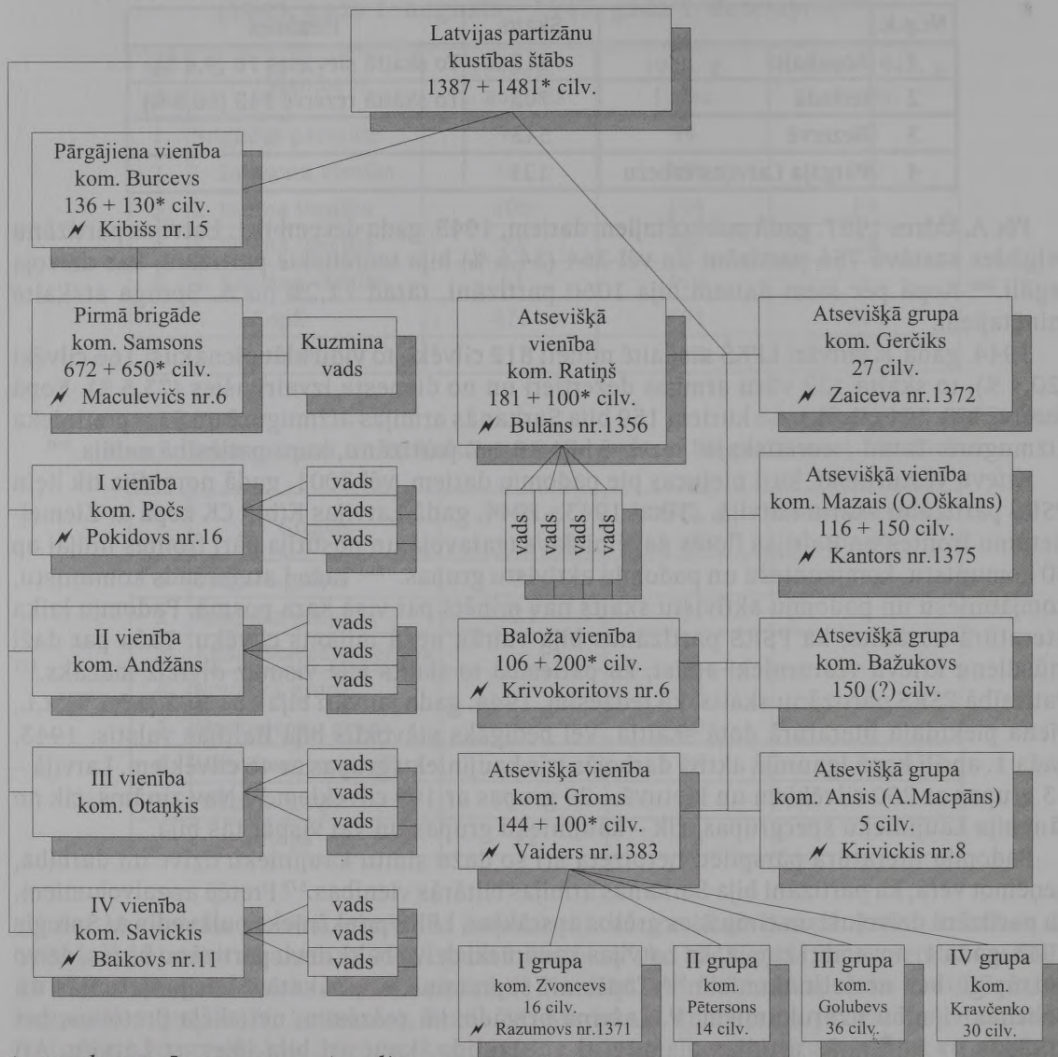
⁵⁷¹ Соколов Б. В. Оккупация.. – С. 99.

⁵⁷² Turpat, 102. lpp.

⁵⁷³ KVSPVA, 69. f., 451. l., 1.–4. lp.

⁵⁷⁴ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 450. l., 32.–37. lp.

PSRS kaujinieki Latvijā 1944. gada 1. maijā
 Shēma sastādīta pēc LKPŠ ziņojuma – LVA 302. f., 1. apr., 192. lieta., 2.lp.

* neapbruņotā rezerve; ☛ radists.

komandieri⁵⁷⁵ „divus mēnešus bezdarbībā klīda pa Lubānas mežiem,”⁵⁷⁶ necenšoties pievienoties nevienai kaujinieku grupai.

LPKŠ arī skaitliski nespēja izpildīt CPKŠ norādījumus, kuri 1944. gadā noteica, ka partizānu brigādē jābūt 500–600, bet vienībā – 100–150 partizāniem.⁵⁷⁷ Šie CPKŠ noteikumi paredzēja, ka PSRS partizānu brigādes organizējamās novados, kuros dzīvo ap 500 PSRS politiski uzticamu cilvēku. Nevienas partizānu brigādes organizēšanai Latvijā 1944. gadā tādu priekšnoteikumu nebija.

⁵⁷⁵ II LPB komandiera vietnieks Jevgenijs Maksimovs (1913–1984) un Jānis Jurdžs (1914–1967).

⁵⁷⁶ LZAA, 40. f., 5. apr., 37. l., 69. lp.

⁵⁷⁷ Samsons V. Kurzemes meži šalc.. – 347. lpp.

LPKŠ kaujinieku skaits (1943. gada decembris – 1944. gada 1. janvāris)⁵⁷⁸

Nr. p. k.	Vienības	Skaits			Pienākuši				Zaudējumi			Piezīmes
		Vecākais, vidējais un jaunākais komand. sastāvs	Ierindnieki	Kopā (tai sk. sievietes)	Pārviroti pāri fronteī	No vietējiem iedzīvotājiem	Pārbēdzēji	Rezerve	Krituši	Ievainoti	Pazu- duši bez vēsts	
1	Laiviņa brigādes pārvalde	29	80	109 (18)	9	–	–	80	1	–	1	
2	Samsona 1. vienība	38	247	285 (7)	2	33	122	170	4	5	–	Precīzi dati
3	Ratiņa 2. vienība	26	168	194 (30)	–	–	–	5	–	–	–	Nebija regulāru sakaru
4	Pizāna 3. vienība	15	80	95 (15)	–	–	–	28	–	–	–	Aptuvenais skaits
5	Kalvāna 4. vienība	10	108	118 (2)	–	–	–	–	–	–	–	Nebija regulāru sakaru
Kopā brigādē		118	683	801 (72)	11	33	122	283	5	5	1	
1	Kaupuža grupa	2	9	11	–	–	–	–	–	–	–	
2	Macpāna grupa	2	3	5	–	–	–	–	–	–	–	Nav nodibināti sakari
3	Novicka grupa	5	5	10 (1)	–	–	–	–	–	–	–	Nav nodibināti sakari
4	Markušenko grupa	3	7	10 (2)	–	–	–	–	–	–	–	Nav nodibināti sakari
5	Oškalna grupa	4	13	17	–	–	–	–	–	–	–	
6	Gajecka grupa	1	1	2	–	–	–	–	–	–	–	
7	Rezerve padomju aizmugurē	–	–	–	–	–	–	159 ⁵⁷⁹	–	–	–	
Kopā grupās		17	38	55 (3)	–	–	–	–	–	–	–	
Kopā partizānu frontē		135 (15,8 %)	721 (84,2%)	856 (78) (8,9%)	11	33	122	391	5	5	1	
					Kopā: 166 (19,4 %)							

⁵⁷⁸ Sastādīts pēc: Ведомость численного и боевого состава партизанских отрядов Латвийского фронта партизанского движения на 1-ое января 1944 г. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 449. l., 1.–4. lp.

⁵⁷⁹ V. Laiviņa grupa Sarkanās armijas aizmugurē netika demobilizēta.

Spriežot pēc LPKŠ priekšnieka pulkveža A. Sproģa 1944. gada 5. janvārī CPKŠ priekšniekam iesniegtā operatīvā pārskata (104. tabula) par 1943. gada decembri, partizānu skaits 1943. gada novembrī varēja būt apmēram 690 cilvēku. 1944. gada 1. janvārī tas sasniedza 856 cilvēkus. Taču, kā paskaidrojumā pārskatam rakstīja A. Sproģis, dati bija precīzi tikai par 1. brigādes V. Samsona vienību un O. Oškalna grupu. Ar P. Ratiņa, D. Kalvāna un P. Pizāna (Zaļuma) vienībām LPKŠ nebija regulāru sakaru. Arī papildizīņā 1945. gada 5. janvārī A. Sproģis rakstīja, ka pavisam ir 11 partizānu vienības, no kurām sakari ir ar septiņām vienībām (683 kaujinieki), bet nav ar četrām vienībām (173 partizāni, 20,2 %). LPKŠ rīcībā bija 16 raidstacijas,⁵⁸⁰ no kurām piecas (31,3 %) acīmredzot nedarbojās. Ar Markušenko, Artura Novicka (1921–1945) un Andreja Macpāna grupu LPKŠ nebija nekādu sakaru. A. Sproģis solīja pārskatu precizēt nākamajos ziņojumos. „Partizānu vienību skaitliskā sastāva palielināšanās par [1943. g.] decembri notika galvenokārt,” rakstīja A. Sproģis, „uz pārbēdzēju rēķina no vācu armijas nacionālajiem formējumiem, kā arī no vietējiem iedzīvotājiem.”⁵⁸¹

LPKŠ priekšnieka A. Sproģa 1944. gada 5. janvāra pārskatā minētie partizānu skaitļi ar nelieliem labojumiem minēti arī CPKŠ izziņā VK(b)P CK vadībai 1944. gada 7. janvārī. Izziņā arī minētas 11 kaujinieku vienības, bet kaujinieku vienību skaits, ar kurām ir sakari, palielināts uz 8. Turpretī kaujinieku skaits samazināts: izziņā minēti 812 kaujinieki. Radiostaciju skaits norādīts 14, t. i., par divām mazāk nekā A. Sproģa pārskatā.⁵⁸² Šo datu salīdzināšana liecina, ka tie ir tuvi LPKŠ sniegtajiem datiem un, iespējams, atbilst patiesībai. Tātad Latvijas kaujinieku vienību skaits no 1116 PSRS partizānu vienībām kopā bija tikai 0,98 %, bet partizānu skaits no 181 392 vienībām bija 812 (0,4 %).

Turpmākajos pētījumos jānoskaidro, cik tuvs patiesībai bija 1943. gada un 1944. gada janvāra atskaitēs minētais partizānu skaits.

105. tabula

LPKŠ kaujinieku reālais skaits 1944. gada sākumā⁵⁸³

Nr.p.k.	Vienība	Skaits
1	Samsona brigāde	ap 100
2	Ratiņa brigāde	ap 100
3	Osvejas bāzē Baltkrievijā	ap 100
Kopā		ap 300

Pēc vēsturnieka Ērika Žagara aprēķiniem, partizānu patiesais skaits varētu būt ap 300 partizānu, t. i., 36,2 % no atskaitē minētā (105. tabula). Pēc Vācijas armijas izlūk dienesta datiem, 1944. gada janvārī Latvijā varēja būt ap 90 kaujinieku, bet 1944. gada martā 287, t. i., tikpat, cik norāda E. Žagars (106. tabula). Tātad 1944. gada sākumā kaujinieki bija 0,0045 % no Latvijas iedzīvotājiem.

⁵⁸⁰ Объяснительная записка к справке о численном составе партизанских отрядов Латвийского фронта партизанского движения по состоянию на 1-ое января 1944 года. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 449. l., 6. lp.

⁵⁸¹ Turpat, 5. lp.

⁵⁸² Справка о численном составе партизанских отрядов по состоянию на 7 января 1944 г. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 23. l., 12. lp. Pēc A. Raškevica datiem, V. Samsona 1. partizānu brigādē bija 600 vīru, t. i., 73,89% no visiem PSRS partizāniem Latvijā 1944. gada 7. janvārī (Raškevics A. Partizāna piezīmes... – 244. lpp.).

⁵⁸³ Pēc Ē. Žagara aprēķiniem.

Kaujinieku skaits Latvijā 1944. gada janvārī un martā⁵⁸⁴

Nr.p.k.	Vieta	Skaits 1944. g. janvārī	Skaits 1944. g. martā
1	Jaunlatgale	16	20
2	Lubāna	18	?
3	Liepna	9	?
4	Krāslava	14	30
5	Šķaune	6	200
6	Balvi	11	20
7	Vecgulbene	5	?
8	Alūksne	4	?
9	Viļaka	2	?
10	Tilža	2	2
11	Rēzekne	3	3
12	Brīģi	–	7
Kopā		90	282

Taču uz 1944. gada 1. janvāri V. Laiviņa brigāde Vācijas armijas uzbrukuma rezultātā tika sakauta un atkāpās Sarkanās armijas aizmugurē. Kaujinieku, kuri dotos uz rietumiem, nebija. 1943. gada beigās un 1944. gada sākumā sakarā ar gatavojamo Sarkanās armijas lieluzbrukumu Baltijai CPKŠ un LPKŠ veica kaujinieku reorganizāciju un to skaita palielināšanu.

1., 2. un 3. LPB izveidošana (1943. gada decembris – 1944. gada jūlijs)⁵⁸⁵

Nr. p. k.	Nosaukums	Dibināšanas laiks	Komandieris	Vieta	Skaits	Izveidotās apakšgrupas, vienības
1	1. LPB	1944. gada 17.03 – 25.05	Vec. leitn. V.Samsons, komisārs J.Riktors, štāba priekšnieks A.Svarinskis	Ziemeļlatvijas meži	87	1944. g. 11.02–13.03 J.Gribačonoka gr. – 22 cilvēki. M.Fedosejeva (Petrova) gr. – 14 cilvēki. V.Samsona gr. – 12 cilvēki. V.Samsona gr. – 12 cilvēki. J.Pērkona gr. – 20 cilvēki.
2	2. LPB	1944. gada 4. jūlijs	P. Ratiņš (1911-) 1944.g. jūn.	Lubānas Masīvs		P.Ratiņa, A.Baloža, S. Seiļa, Poļakova, Panova, Savicka, Koļesņikova, Rozes grupas
3	3. LPB	1944. gada 28. augusts	O. Oškalsns „Mazais” (1904-1947)	Augšzemes meži	47	Gerčika gr. – 19 c. 17.02.44 (no Neveļas) Vasiļonoka gr.- 16 cilvēki. 30.07.44 (4 km Ķegums) Gaišonoka gr. – 12 cilvēki. 30.07.44. (Iecava, Bauska)

⁵⁸⁴ Bandenlage von 31.1.44. – VFA, RW 41/51 – K 1 (karte).

⁵⁸⁵ LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 51. lp.; Отчеты по разведке III ЛПБ... 1944 – LVA, 302. f., 2. apr., 40. l., 1., 3., 5., 9. lp.

Tā kā ieroču un patronu trūka, CPKŠ aizmugurē sagatavoja ieročus 300 cilvēkiem.⁵⁸⁶ Taču LPKŠ atskaitēs 1944. gadā joprojām figurēja lielāks LPKŠ pakļauto partizānu skaits, pieskaitot arī izjukušo V. Laiviņa brigādi, ko daļēji var skaidrot arī ar pārbēdzēju, Sarkanarmijas gūstekņu un krievu bēgļu pieplūdumu.

108. tabula

LPKŠ kaujinieku skaits Latvijā 1944. gada 1. maijā⁵⁸⁷

Nr.p.k.	Vienība	Bruņotie partizāni	Rezerve
1	V. Samsona brigāde	672	650
2	P. Ratiņa brigāde	181	100
3	O. Oškalna brigāde	116	150
4	Artura Baloža izlūkvienība	106	200
5	Aleksandra Groma izlūkvienība	144	100
6	Burceva vienība	136	170
7	Gerčika grupa	27	–
8	A. Macpāna (Anša) grupa	5	–
Kopā		1387	1370 ⁵⁸⁸

Pēc LPKŠ datiem, 1944. gada 1. maijā bija 1387 bruņotu kaujinieku un 1370 jauno neapbruņoto (31,6 %) kaujinieku rezervē, kopā 2757 kaujinieku (108. tabula). Šis kopskaits 1944. gada vidū, atskaitot ap 200 pierakstīto kaujinieku un spriežot pēc kaujinieku sadales pēc savienošanās ar Sarkanarmiju, bija visai tuvs īstenībai. Tātad faktiskais kaujinieku skaits bija 1387 cilvēki (0,07 %) no Latvijas iedzīvotāju skaita un 6,9 % no padomju literatūrā sludinātā skaitļa.

1944. gada 16. februārī LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sprogis ziņoja LK(b)P sekretāram J. Kalnbērziņam un aviācijas ģenerālim Fjodoram Astahovam: „Vispārējais stāvoklis nav labvēlīgs partizānu novada izveidošanai pēc Baltkrievijas un Ļeņingradas apgabalu parauga. Latvijas sarkanie partizāni cīnās mazās grupās un pārvietojas.”⁵⁸⁹ A. Sprogis atzina, ka kaujinieku darbība 1944. gada februārī bija grupu līmenī un par „partizānu kustību” Latvijā nevarēja runāt.

Atskaitē par laiku no 1944. gada 1. janvāra līdz 1. maijam A. Sprogis sevišķi uzsvēra kaujinieku izvēršanos (nodibināta LPB ar četrām vienībām), tautas masu atbalstu Sarkanajai armijai un kaujinieku virzīšanos uz rietumiem. A. Sprogis uzsvēra Mazā (O. Oškalna) vienības darbību un izplatīšanos, kā arī P. Ratiņa vienības 50 vīru iecerēto pārcelšanos uz Daugavas kreiso krastu. „Partizānu vienību nostiprināšanai un komandieru kadru uzlabošanai,” rakstīja A. Sprogis, „pagājušo četru mēnešu laikā no padomju aizmugures uz Latviju pa gaisu pārvietots 71 cilvēks – virsnieki, seržanti un ierindnieki, kā arī vadītāji un speciālisti.”⁵⁹⁰

Kaujinieku darbībai lielās grupās bija vairākas priekšrocības – vieglāk vadīt, iespēja atpūsties un apkopt ievainotos, kā arī apmācīt jaunos. Taču šādai darbībai bija arī grūtības – produktu sagāde viensētās, pretiniekam vienkāršāk atpazīt, teritoriālā ierobežotība un saimniecisko uzdevumu palielināšanās. Sevišķi bīstama bija pretinieka uzmanības kon-

⁵⁸⁶ Доклад ЛШПД за период времени с 1 января по 1 мая 1944 г. – LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 99. lp.

⁵⁸⁷ Turpat, 98. lp.

⁵⁸⁸ To skaitā 161 padomju aizmugurē.

⁵⁸⁹ LVA, 101. f., 6. apr., 11. l., 35. lp.

⁵⁹⁰ Доклад ЛШПД за период времени с 1 января по 1 мая 1944 г. – LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 98. lp.

centrēšanās uz lielajām vienībām. Tā, piemēram, 2. LPB P. Ratiņa vienībai pretinieks 1944. gadā uzbruka sešas reizes – 31. martā, 3. maijā, 6. jūlijā, 10.–24. jūlijā, 26. jūlijā un 6. augustā.⁵⁹¹

1944. gada 12. jūnija rītā Sarkanās armijas operācijā „Bagrations” piedalījās vairāk bruņoto spēku nekā Hitlera iebrukumā PSRS pirms trim gadiem,⁵⁹² pārvarot līdz 30 kilometru dienā. 1944. gada 3. jūlijā ieņēma Minsku. 1944. gada jūnijā, kad Sarkanā armija sāka savu lieluzbrukumu, pēc LPKŠ datiem, Latvijas robežās jau bija 2757 kaujinieki, ieskaitot iespējamo „neapbruņoto rezervi”.

109. tabula

PSRS partizānu skaits Latvijā
1944. gada jūnijā⁵⁹³

Nr.p.k.	Brigāde	Vienība	Skaits	% no kopskaita
1	1. LPB	V. Samsons	770	46,5
		1. vienība (Počs)	110	6,6
		2. vienība (Andžāns)	105	6,5
		3. vienība (Otanķis)	195	11,8
		4. vienība (Savickis)	185	11,2
		Strautmaņa vienība	60	3,6
		Burceva vienība	100	6,0
2	2. LPB	P. Ratiņš	290	17,5
		1. vienība	174	10,5
		2. vienība	116	7,0
		Mazā (O. Oškalna) vienība	137	8,2
		Bogdanova vienība	281	17,0
		Kravčenko vienība	102	6,2
		Anša grupa	135	8,1
		Gerčika grupa	37	2,2
Kopā			2797	100,0

Pilnīgu, apstiprinošu datu par visu kaujinieku sastāvu trūkst, taču tādi saglabājušies atsevišķu vienību līmenī. Latviešu apdzīvotajos novados partizāniem bija sevišķas grūtības savervēt savās rindās latviešus, ja neskaitīja pārbēdzējus, kas deva 10–15 % no kaujiniekiem. P. Strautmaņa 1.LPB 5. vienības sastāvā Palsmanes mežos, kā rakstīja komandieris, ap 30 % bija karagūstekņi, bet 45 % – dezertējušie leģionāri, no kuriem 20 % bija jau karojuši pret Sarkanarmiju. Tikai 10 % vienībā bija vietējie iedzīvotāji,⁵⁹⁴ ieskaitot iesūtītos. Līdzīgs stāvoklis vienībā bija 1944. gada septembrī (110. tabula).

⁵⁹¹ Шнейдерс Р., Ратиньш П. Тактические вопросы. – LVA, 302. f., 2. apr., 25. l., 7. lp.

⁵⁹² Woods A. The truth about the Second World War. – Part one. // <http://oldsite.marxist.com/history/d-day-604rs.-1.html>.

⁵⁹³ Перечень бригад, отрядов и групп входивших в ЛШПД. Апрель – июнь 1944 г. – LVA, 302. f., 2. apr., 82. l., 33. lp.

⁵⁹⁴ LVA, 302. f., 2. apr., 22. l., 2.–4. lp.

1. LPB 5. vienības sastāvs 1944. gada 19. septembrī⁵⁹⁵

Nr.p.k.	Sastāvs	Skaits	%
1	Vietējie iedzīvotāji	20	15,2
2	Pārbēdzēji	92	69,7
3	Rezerve	20	15,2
Kopā		132	100,0

P. Strautmanis šādu stāvokli skaidroja ar to, ka „ap 90 % no vietējiem iedzīvotājiem bija nacionālisti. Lai iepazītos ar viņiem tuvāk, vajadzēja izlikties par leģionāriem, bieži bija jāsola zviedru, angļu utt. palīdzība.⁵⁹⁶ Tāpēc LPKŠ uzdevums organizēt kustību Latvijā bija visai nereāla ideja, jo šajā kustībā izdevās iesaistīt galvenokārt bijušos Sarkanarmijas gūstekņus, bēgļus no Krievijas un „zaļos leģionārus”. Kaujinieku vienību komandieri, lai izceltu savu nozīmi, atskaitēs nereti palielināja partizānu skaitu.

111. tabulā redzam, ka 1944. gada augustā P. Ratiņa brigādē bija 606 kaujinieki.

2. LPB sastāvs 1944. gada augustā⁵⁹⁷

Nr.p.k.	Vienība	Skaits	%
1	Pārvalde	9	1,5
2	1. vienība	194	32,0
3	2. vienība	321	52,9
4	3. vienība	60	9,9
5	Rozes grupa	10	1,6
6	Savicka grupa	5	0,8
7	Galkova grupa	6	10,0
8	Koļesņikova grupa	1	0,2
Kopā		606	100,0

Arī V. Samsons 2. LPB kaujinieku skaitu rēķināja uz 700 cilvēkiem.

O. Oškarna („Mazais”) vadībā organizētā 3. LPB 1944. gada martā bāzējās „sarkanajā mežā” – Sūnākstes, Seces, Viesītes, Lielzalves un Mazzalves pagastu mežos. 3. LPB bija vēl trīs vienības. 1944. gada 30. jūlijā divpadsmit vīru sastāvā pie Neveļas fronti pārgāja Gerčika grupa. Vasiļenoka grupa 16 cilvēku sastāvā 1944. gada 30. jūlijā atšķīrās no 3. LPB un nobāzējās 4 kilometrus no Ķeguma hidroelektrostacijas. No 3. LPB 1944. gada 30. jūlijā atdalījās arī vecākā leitnanta Gaišonoka vienība 12 vīru sastāvā un nobāzējās Iecavas–Bauskas rajonā.⁵⁹⁸ PSRS partizānu vadībā kara sākumā minētā lielummānija (partizānu armijas, divīzijas, pulki), kā jau minēts, neizturēja Vācijas–PSRS kara pārbaudi ar realitāti. Taču šī lielummānija saglabājās līdz kara beigām, pirmkārt, nosaucot kaujinieku grupas

⁵⁹⁵ Turpat, 25. lp.

⁵⁹⁶ Turpat 6. lp.

⁵⁹⁷ Отчет 2-ой ЛПБ. – LVA, 302. f., 2. apr., 25. l., 114. lp.

⁵⁹⁸ Отчеты по разведке III ЛПБ, списки разведчиков, агентов, предателей и помощников партизан. 1944. – LVA, 302. f., 2. apr., 40. l., 1., 3., 5. lp.

Latvijā, Lietuvā un Igaunijā par partizānu brigādēm, kaut arī, pēc pašu PSRS militāro vadītāju uzskatiem, pat skaitliski brigādes lielumam atbilda tikai 1. LPB. Otrkārt, Vācijas armijas aizmugurē CPKŠ un LPKŠ izveidoja Latvijas, Lietuvas un Igaunijas partizānu frontes, lai gan tur iesūtītās PSRS partizānu vienības līdz pat kara beigām Vācijas militārā vadība neuzskatīja par nopietnu apdraudējumu savai aizmugurei. Treškārt, lai celtu kaujinieku starptautisko nozīmi un spodrinātu PSRS tēlu, dažas partizānu brigādes tika nosauktas par antifašistiskajām brigādēm, par kuru panākumiem speciāli tika ziņots PSRS vadībai.⁵⁹⁹ Kaujinieku brigādes Latvijā bija dibinātas, balstoties uz iedzīvotāju pieplūdumu, kas notika vai nu īsi pirms Sarkanās armijas lieluzbrukuma Baltijai (1. LPB – 1944. gada 17. martā, 2. LPB – 1944. gada 4. jūlijā), vai pēc tam kad Sarkanā armija bija okupējusi Austrumlatviju (3. LPB – 1944. gada 28. augustā) (*107. tabula*). Tāpēc visai apšaubāms bija LPKŠ 1944. gada 27. jūlija lēmums izveidot 3. LPB ar piecām vienībām, jo Sarkanā armija jau bija ieņēmusi Austrumlatviju. Arī par 3. LPB skaitlisko sastāvu saglabājušies atšķirīgi dati. O. Oškālņa gada atskaitē minēti pavisam 372 cilvēki (*112. tabula*), bet, pēc V. Samsona datiem, ap 200 cilvēku (53 %) (*113. tabula*).

112. tabula

3. LPB skaitliskais sastāvs 1944. gada 10. augustā⁶⁰⁰

Nr.p.k.	Vienība	Savienojas ar Sarkanā armiju	Pretinieka aizmugurē
1	Pārvalde	9	–
2	Bogodistija 2. vienība	202	–
3	Gerčika 3. vienība	64	–
4	Daudzevas grupa	17	4
5	Vasiļonoka grupa	16	16
6	Gaišonoka grupa	12	12
7	Seces grupa	20	20
Kopā		340	52
Pavisam kopā		372	

113. tabula

3. LPB organizēšana 1944. gada 27. jūlijā.⁶⁰¹

Nr.p.k.	Nosaukums	Komandieris	Skaits
1	1. vienība	Gerčiks	49
2	2. vienība	Bogodistijs	120
3	3. vienība	Vasiļonoks	12 („izlases grupa”)
4	4. vienība	Kostarko ?	?
5	5. vienība	Gorskovs ?	?
Kopā			181

⁵⁹⁹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 22. l., 109. lp.⁶⁰⁰ O. Oškālņa atskaite par laiku no 1943. gada 3. oktobra līdz 1944. gada 1. septembrim. – LKM, 4-61033 (1202-VII).⁶⁰¹ Pārskats par 3. LPB kaujas darbību ienaidnieka aizmugurē no 1943. gada 3. oktobra līdz 1944. gada novembrim. – LZAA, 40. f., 23. l., 36. lp.

Visai tuvs minētās P. Strautmaņa vienības sastāvam bija P. Ratiņa vadītās 2. LPB sastāvs 1944. gada augustā.

114. tabula

2. LPB sastāvs 1944. gada augustā⁶⁰²

Nr.p.k.	Sastāvs	Skaitis	%
1	Vietējie krievu bēgļi	308	44,0
2	Leģionāri	170	24,3
3	Gūstekņi	65	9,3
4	Partizāni	157	22,4
Kopā		700	100,0

114. tabulā redzam, ka P. Ratiņa brigādē no 700 kaujiniekiem īsti kaujinieki bija 157 (22,4 %), bet pārējie bija krievu bēgļi (44 %), gūstekņi (9,3 %) un „zaļie leģionāri” (24,3 %). Gan iesūtītie īstie kaujinieki, gan pievienojušies lielākoties nebija vietējie iedzīvotāji.

115. tabula

Kaujinieku sagatavošana CPKŠ un LPKŠ partizānu speciālajās skolās (1942–1945)⁶⁰³

Nr.p.k.	Specialitāte	Virsnieki	Seržanti un ierindnieki	Nosūtīti uz Latviju	%
1	Virsnieki	118	225	271	79,0
2	Radistes	83	–	32	38,5
Kopā		201	225	303	71,3

LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sproģis 1946. gada pārskatā par kaujinieku cīņām Latvijas PSR ziņoja, ka Vissavienības un LPKŠ speciālajās partizānu skolās Latvijai sagatavoti 118 virsnieki, 225 seržanti un ierindnieki (kopā 343). 271 (79 %) no viņiem nosūtīti uz Latviju. Ziemeļrietumu frontes Politpārvaldes divu mēnešu kursus beigušajiem atestācijā, kā jau minēts, dots toreiz pieņemtais augstākais vērtējums: „Uzticīgs Ļeņina–Staļina partijas lietai”.⁶⁰⁴ 1944. gada augustā un septembrī LPKŠ dienestā bija 53 VK(b)P biedri un kandidāti,⁶⁰⁵ kas bija 1,96 % no visiem 2698 kaujiniekiem 1944. gada septembrī. Kaut arī tā bija kāda ceturtda daļa no Latvijas boļševikiem, „partijas slānis” un tā „vadošā un virzošā loma” visai apšaubāma. Sagatavotas 83 radistes, no kurām 32 (38,5 %) nosūtītas uz Latviju. Spriežot pēc šīs atskaites, uz Latviju 1942.–1945. gadā nosūtīti 303 speciāli sagatavoti kaujinieki, t.i., 11,2 % no kaujiniekiem Latvijā 1944. gada 1. septembrī. Ja pieskaita kaujinieku specgrupas, kuras visas bija sagatavotas PSRS (ap 1000 cilvēku), speciāli apmācīto kaujinieku skaits pārsniedza pusi iesūtīto kaujinieku.

Kaujinieku komandieru vispārējās izglītības līmenis bija dažāds. Līdzās komandieriem ar augstāko izglītību (V. Samsons, O. Oškalns) bija komandieri ar trīs klašu pamatskolas izglītību (A. Počs)⁶⁰⁶ un nepilnas vidusskolas izglītību (A. Svarinskis).⁶⁰⁷ Spriežot pēc P. Ratiņa

⁶⁰² LZAA, 40. f., 5. apr., 30. l.

⁶⁰³ Отчет ЛШПД. – 302. f., 1. apr., 192. l., 32. lp.

⁶⁰⁴ LVA, 302. f., 1. apr., 187. l., 1., 28., 40., 59., 85., 111.–112. u. c. lp.

⁶⁰⁵ LVA, 302. f., 2. apr., 83. l., 75. lp. otrā puse.

⁶⁰⁶ LVA, 102. f., 3. apr., 60. l., 4. lp.

⁶⁰⁷ LVA, 102. f., 3. apr., 69. l., 2. lp.

atskaites, vairāk nekā pusei komandieru viņa brigādē nebija militāras dienesta pakāpes. Šāds stāvoklis negatīvi ietekmēja kaujinieku darbību.

116. tabula

**2. LPB komandējošais sastāvs
(1943. gada aprīlis – 1944. gada augusts)⁶⁰⁸**

Nr.p.k.		Uzvārds, vārds	Dienesta pakāpe
1	Brigādes komandieris	P. Ratiņš	Bez pakāpes
2	Štāba priekšnieks	T. Brisons	Gv. vec. leitnants
3	Komisārs	R. Blūms	Bez pakāpes
4	1. vada (4 grupas) komandieris	Savčenko	Leitnants
5	2. vada komandieris	St. Seilis	Gv. vec. leitnants
6	3. vada komandieris	E. Melans	Bez pakāpes
7	4. vada komandieris	I. Sedihs	Bez pakāpes
8	5. vada komandieris	V. Zariņš	Gv. vec. leitnants
9	6. vada komandieris	A. Kozlovskis	Bez pakāpes
10	7. vada komandieris	Kurkeļovs	Bez pakāpes

Kaujinieku pārskatos Baltkrievijā nereti minēti neorganizētie „mežonīgie partizāni”, bet Latvijā līdzās kaujiniekiem tie dēvēti par rezervi. Šī rezerve, kura sastāvēja no Sarkanarmijas gūstekņiem, krievu bēgļiem un zaļajiem leģionāriem, no 1943. gada 1. augusta līdz 1944. gada 1. septembrim bija palielinājusies vairāk nekā septiņas reizes un bija lielāka nekā oficiālais kaujinieku skaits. Taču no šīs rezerves, kā redzēsim, ap 900 nav reģistrēti LPKŠ kartotēkā, – bija krituši, arestēti un tamlīdzīgi.

117. tabula

**LPKŠ rezerve
(1943. gada augusts – 1944. gada 1. septembris)⁶⁰⁹**

Nr.p.k.	Gads, datums	Partizāni		Rezervisti	
		Skaits	%	Skaits	%
1	1943. gada 1. augusts	552	100,0	383	100,0
2	1944. gada 1. janvāris	856	155,1	391	102,0
3	1944. gada 1. jūnijs	1623	294,0	1700	443,8
4	1944. gada 1. septembris	2698	488,0	3229	843,0

Spriežot pēc pulkveža A. Sproģa 1946. gada pārskata, kaujinieku skaits laikā no 1943. gada 1. augusta līdz 1944. gada 1. septembrim, t. i., viena gada un viena mēneša laikā bija palielinājies gandrīz piecas reizes, bet partizānu rezervistu skaits vairāk nekā astoņas reizes, kopā sasniedzot 5927 cilvēkus. Partizānu skaits 1944. gada 1. septembrī, pēc A. Sproģa datiem, bija 45,5 % no partizānu un rezervistu kopskaita. Rezervistu skaitu atskaitēs A. Sproģis acīmredzot palielināja, lai pierādītu, ka ieroču nepiegādes dēļ 1944. gadā LPKŠ nespēja izpildīt Sarkanarmijas pavēlniecības uzdevumu radīt 1944. gadā Latvijā haosu Vācijas armijas aizmugurē. Izvairījušos, dezertieru un karagūstekņu pieplūdums 1944. gada pavasarī radīja virsnieku trūkumu. Kā redzams no LPKŠ operatīvās daļas priekšnieka vietnieka vecākā

⁶⁰⁸ P. Ratiņa 2. LP brigādes atskaite. (1943. g. IV – 1944. g. VIII). – LKM, 4-61044 (1213-VII).

⁶⁰⁹ Отчет ЛШПД. 1946. – LVA, 302. f., 1. apr., 192. l., 31. lp.

PSRS partizāna uzskaites personiskā karte

Иванов, П.В.Р. 49

ЛИЧНЫЙ ЛИСТОН
ПО УЧЕТУ ПАРТИЗАНСКИХ НАДРОВ

1. Фамилия, имя и отчество Иванов Михаил Семёнович
2. Год и место рождения 1909 г. Ростов/на Дону
3. Национальность русский 4. Социальное рабочий
5. Время поступления в ВКП(б) или ВЛКСМ № комсомольского или партийного билета 2/4
6. Образование: общее и специальное (что и когда окончил) 4 кл. в семестр
7. Назви РКК и когда вступил в Красную Армию в Ростов Брестский фронт РКК 1941
8. Участие на фронте (где и когда) в Кавказе 1941
9. Откуда, когда и с какой должности прибыл в партизанский отряд из Вязьмы 26 мая 1944
из Лыбедя 1944. из лагеря 1944
10. Был ли в плену (где и когда) в Вязьме 28 мая 1944 - июль 1944
11. В каких партизанских отрядах (или группах) состоял, занимаемая должность и район действия отряда:
 1. с 1. июля 1944 по июль 1944 г. отряд им. Мухоморова (район, ком. звания и т. д.) Вязьма
 - отряд им. Мухоморова действовал в Ивановском районе Мухоморов 194 г. по 194 г.
12. Ранения и контузы (где и когда) нет

leitnanta Viļņa Zariņa ziņojuma, 1944. gada 6.–9. martā štābs nosūtīja uz Latviju 35 virsniekus un 14 zemāku pakāpju komandierus – kopā 49 cilvēkus.⁶¹⁰ Taču straujai LPKŠ kaujinieku skaita palielināšanai nepiekrita PSRS specdienesti. Sarkanarmijas virsnieku desmiti 1944. gada sākumā iesūtīti Latvijā, lai rezervi pārsūtītu uz Sarkanās armijas aizmuguri.

1944. gada 1. maijā LPKŠ rīcībā rezervē bija sagatavoti 79 kaujinieku speciālisti (118. tabula).

118. tabula

LPKŠ partizānu rezerve 1944. gada 1. maijā⁶¹¹

Nr.p.k.		Skaits
1	Radisti	49
2	Spridzinātāji	26
3	Meteorologi	2
4	Mehanizētie partizāni	2
Копā		79

⁶¹⁰ Списки личного состава. – LVA, 302. f., 1. apr., 92. l., 235.–236. lp.

⁶¹¹ Доклад ЛШПД. – LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 104. lp.

LPKŠ dati par 1944. gada 1. janvāri – 1944. gada 1. septembri liek pārdomāt par kaujinieku skaitu un sastāvu. 119. tabulā redzam, ka kaujinieku skaits no 856 1944. gada 1. janvārī palielinājās līdz 2698 (315,2 %) 1944. gada 1. jūnijā. No PSRS iesūtīti 154 (5,4 %) kaujinieki, vietējie krievi – 627 (23,2 %) un 1487 (55,1 %) ir pārbēdzēji no dažādām Vācijas armijas karaspēka vienībām. Ja no 2648 partizāniem atskaita šos jaunpienācējus, redzam, ka LPKŠ pakļautībā 1944. gada 1. septembrī bija 584 (21,6 %) īstie kaujinieki. Šie dati tuvi 105. un 106. tabulā minētajam patiesajam partizānu skaitam.

119. tabula

PSRS partizānu kopskaits Latvijā (1944. gada 1. janvāris – 1. septembris)⁶¹²

Nr. p. k.		1943.g. dec. – 1944.g. 1.janv.	1944.g. janv. – 1944.g. 1. febr.	1944.g. febr. – 1944.g. 1marts	1944.g. marts – 1944.g. 1. apr.	1944.g. apr. – 1944.g. 1.maijs	1944.g. maijs – 1944.g. 1. jūn.	1944. gada septembris
I. Kopskaits								
1	Virsnieki	66	50	57	76	96	86	137
2	Jaunākais komandējošais sastāvs	68	65	75	103	100	93	107
3	Ierindnieki	721	666	546	960	1131	1444	2294
Kopā		855	781	678	1139	1327	1623	2538 ⁶¹³
To skaitā sievietes		76	50	51	53	72	72	89
II. Kustība								
1.	V.Laiviņa kaujinieki	11	–	14	57	–	72	154
2.	Pieņemti vietējie iedzīvotāji	33	1	53	180	63	–	627
3.	Pieņemti pārbēdzēji	122	30	414	241	146	528	1487
4.	Rezerve	391	420	634	1056	1481	1801	
5.	Aiziet uz Sarkanarmijas aizmuguri	–	326	2	20	–	2	350
6.	Nodod Sarkanarmijai	–	144	–	–	–	–	144
III. Zaudējumi								
1	Krituši	5	13	15	15	51	20	119
2	Ievainoti	5	11	12	18	21	9	76
3	Bez vēsts pazuduši	1	20	3	3	11	12	50
4	Dezertieri	–	4	3	3	3	–	13

Salīdzinot Latvijas PSR historiogrāfijā un izziņu krājumos minētos datus (20 000 kaujinieku⁶¹⁴) ar 1944. gada 1. septembrī LPKŠ pārskatā minēto kaujinieku kopskaitu – 2538 cilvēki, redzam, ka literatūrā kaujinieku skaits palielināts 7,4 reizes. Ja arī pieskaita pašu

⁶¹² Ведомости численного состава Латвийской Партизанской Бригады, отрядов и групп. – IVA, 302. f., 2. apr., 29. l., 4., 8., 10. lp.

⁶¹³ Šeit publicēti autora skaitļojumi, jo avotā kopsavilkumā ir aritmētiskas kļūdas.

⁶¹⁴ Latvijas padomju enciklopēdija. –5₂ sēj. – Rīga, 1989. – 226., 231. lpp. Daudz atturīgāki 2000. gadā bija mūsdienu vēsturnieki, apgalvojot, ka 1944. gadā Latvijā darbojās vairāki tūkstoši PSRS partizānu un pagrīdnieku. (Baltijas valstu vēsture. – Rīga, 2000. – 174. lpp.)

kaujinieku atskaitē minētos kritušos un bezvēsts pazudušos, to skaits demobilizācijas brīdī 1944. gada vasarā, ieskaitot 1944. gada pavasarī steigā jaunuzņemtos partizānus, nesaņiedza 3000. Kā redzams no 1943. gadā sastādītā „LK(b)P CK specdarbinieku saraksta (kopā 72 cilvēki), no kura komplektēja kaujinieku vadību, tajā lielāko vietu ieņēma PSRS specdienestu darbinieki.⁶¹⁵ Rēķinot, ka 1944. gada augustā no 815 PSRS partizāniem 388 (47,6 %) pieprasīja LPSR IeTK un viņiem piešķīra 392 (48,1%)⁶¹⁶ speciālistus, jādoma, ka kaujiniekos Latvijā tuvu puse bija atklāti vai slepeni specdienestu darbinieki, kuri piebiedrojās 878 iesūtītajiem čekistiem, veidojot 1270 vīru lielo pulku „Latvijas PSR iztīrīšanai” no naidīgiem elementiem (sīkāk sk. VII nodaļā). Pēc A. Sproģa datiem, Latvijā 1942.–1945. gadā kopā bija 4000 kaujinieku.⁶¹⁷ Ja atskaita bojāgājušos, varēja būt 2500–3000 kaujinieku.

Kaujinieku skaita un sastāva analizē jāievēro arī saglabājušies pēckara oficiālie dati. LKP CK, lai atkārtoti uzsvērtu savu lomu kaujinieku organizēšanā un vadīšanā, 1967. gadā ziņoja PSKP CK, ka nosūtījusi no PSRS aizmugures uz Latviju lielāko daļu kaujinieku.

120. tabula

1941.–1945. gadā uz Latviju nosūtītie cilvēki⁶¹⁸

Nr.p.k.		Grupas	Kopskaits / %	Piezīmes
1	1941. g. jūlijs – augusts	8	89 / 5,4	
2	1941. g. rudens – 1942.g. februāris		250 / 15,2	
3	1942. g. pavasarī sagatavoti 250 cilvēki	„Par Padomju Latviju”	200 / 12,2	
4	1942. g. beigas		400 / 24,4	Partijas darbā – 15 cilvēki
5	1943.–1944. g.		700 / 42,7	650 antifašistu grupas un 11 000 atbalstītāju
Kopā			1639 / 100,0	

120. tabulā redzam, ka, pēc LK(b)P CK datiem, 1941.–1944. gadā uz Latviju nosūtīti 1639 kaujinieki, no kuriem 1100 (67,1 %) nosūtīti 1942. gada beigās un 1943.–1944. gadā. Tātad LK(b)P CK uz Latviju nosūtīja 61 % kaujinieku, kas organizējuši 650 antifašistu grupas ar 11 000 dalībniekiem. Mazākus panākumus LK(b)P CK spēja uzrādīt partijas biedru nosūtīšanā uz Latviju.

121. tabula

LK(b)P biedru likteņi 1941.–1945. gadā⁶¹⁹

Nr.p.k.		Kopā	VK(b)P biedri	%	VK(b)P biedru kandidāti	%
1	Kopskaits 1941.g.	5057	3059	60,5	1898	37,5
2	No tiem armijā 1941.g.	1262 (24,9%)	738	58,5	524	41,5
3	Evakuācijā 1941.g.	1909 (37,7%)	1345	70,5	654	34,3
4	Nosūta partizānos 1941–1945	120 (2,4%)	65	54,2	55	41,6
5	Paliek Latvijā 1941.g.	384 (7,6 %)	Miruši 186	48,4	?	?

⁶¹⁵ LVA, 302. f., 1. apr., 91. l., 43. lp.

⁶¹⁶ Strods H. Okupācijas administrācija Latvijā 1944. gadā // Latvijas Okupācijas muzeja Gadagrāmata 2004. Cīņa par Baltiju. – Rīga, 2005. – 145.–147. lpp.

⁶¹⁷ LVA, 200. f., 9. apr., 108. l., 4. lp.

⁶¹⁸ Справка о коммунистическом подполье в Латвии 1941–1945. (1967). – LVA, 200. f., 1. apr., 320. l., 2. lp.

⁶¹⁹ Turpat, 1. lp.

121. tabulā redzam, ka LK(b)P CK no 1941. gada līdz 1944. gadam bija nosūtījuši kaujiniekos 120 (2,4 %) partijas biedru un kandidātu, kas bija 7,3 % no visiem LK(b)P CK iesūtītajiem kaujiniekiem. 122. tabulā redzams, ka 1944. gada augustā ar Sarkano armiju savienojās 1666 kaujinieki – 61,7 % no 1945. gada atskaitē minētajiem partizāniem. No tiem 114 (7,3 %) bija tikai beidzamajā laikā jaunpienākušie, t. i., uzņemti kaujiniekos. Gandrīz visi citi tabulā minētie jaunpienākušie (1549 – 92,9%) nodoti kara komisariātiem, t. i., tika iesaukti regulārajā Sarkanajā armijā. Tas vēlreiz parāda, ka kaujinieku patiesais skaits, pēc šiem datiem, bija 8,3 % no padomju literatūrā minētajiem 20 000, un „jaunie” bija 6,8% no visiem kaujiniekiem 1944. gada 9. augustā.

122. tabula

Ziņas par to latviešu partizānu vienību personālsastāvu, kas savienojās ar Sarkanu armiju 1944. gada 9. augustā⁶²⁰

Nr.p.k.	Vienība	Skaits	Pēdējā laikā jaunpienākušie	Kopā
	1. LPB (Samsons, Rikters)	1260	74	1334
1	1. vienība (A. Počs)	184	72	256
2	2. un 6. vienība	640	–	640
3	Burceva vienība	84	2	86
4	3. vienība	352	–	352
	2. LPB (Ratiņš)	?	?	?
5	Gerčika vienība	?	?	?
6	Daugavieša vienība	96		96
	3. LPB (O. Oškalns, Mačiņš)	292		332
7	Bogdanova vienība	122	–	122
8	Kravčenko vienība	170	40	210
Kopā		1552	114	1666
No tiem nodod kara komisariātiem		1435	114	1549
No tiem štābā		117		117

Kā jau avotu apskatā minēts, visai nozīmīgs dokuments ir LKP CK Partijas vēstures institūta kartotēka „Latvijas partizānu kustības dalībnieki”.⁶²¹ Kartotēka sastāv no dažāda veida tipogrāfijā iespiestām un ar roku rakstītām kartiņām, kuras izpildītas no 1944. gada decembra un vēlāk. Viens no kartotēkas rakstītājiem bija toreizējais LK(b)P CK Partijas vēstures institūta darbinieks Vilnis Zariņš. Visplašākās ir uz zila kartona papīra 1943. gadā PSRS Aizsardzības ministrijā iespiestās un vēlāk Latvijā pavairotās PSRS partizānu uzskaites kartiņas, kurās minēti 19 jautājumi.⁶²² Kartotēka „Latvijas partizānu kustības dalībnieki” dod ziņas par kaujinieku vecumu, dzimumu, tautību, taču neatbild uz jautājumu, vai kaujinieks ir Latvijas iedzīvotājs vai nav. Nav arī atbildes uz jautājumu, vai kaujinieks

⁶²⁰ LKM, 302. mape, 68. lp.

⁶²¹ LVA, 302. f., Latvijas partizānu štāba kartotēka. Skapis Nr. 3 (3.1.).

⁶²² Учетная карточка. – Partizānu vienība, vārds, uzvārds, tēva vārds. Dzimšanas gads. Tautība. Parteijība. Izglītība. Apbalvojumi. Attiecības pret karadienestu. Dienesta pakāpe. Ieņemamais amats. Iestāšanās partizānos gads un datums. No kurienes ieradies. Ģimenes adrese un sastāvs. Atzīme par izstāšanos no vienības (uz kurieni aizgājis, aiziešanas cēlonis, gads, mēnesis un diena). Kartiņas sastādīšanas laiks.

nodevis zvērestu un uzņēmts kaujiniekos, cik no kaujiniekiem bija t. s. „jaunie”. Kaut arī šī tipa kartiņās nav aizpildītas visas ailes, 1989. gadā veiktajā kartotēkas kopsavilkumā izmantots tikai piecās ailēs (26%) iegūtais materiāls.⁶²³ Minētajā analizē nav izmantotas divas šajā kartiņā gandrīz vienmēr aizpildītas ailes – kaujinieku vienībā iestāšanās un izstāšanās datums, mēnesis, gads, adrese, izglītība, nerunājot par citām ailēm. Otra lielākā kartiņu grupa ir Lielā Tēvijas kara dalībnieku uzskaites kartiņas.⁶²⁴ Trešā kartiņu grupa – Latvijas Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienības pirmorganizāciju kartiņas.⁶²⁵ Ceturtās grupas kartiņas ir sastādītas, balstoties uz LK(b)P CK sarakstiem par kaujiniekiem, kuri nosūtīti „speciālā uzdevumā”. Piektās grupas kartiņas izpildītas, balstoties uz PSRS kaujinieku vienību komandieru izziņām vai šo vienību sarakstiem. Sestajā grupā ietilpst ziņas par kaujiniekiem, kuri atklāti 1960.–1970. gadu skolotāju ekspedīcijās. „Partizānu kustības dalībnieku” kartotēkā daļa partizānu „ierakstījušies” kaujiniekos arī pēc skolotāju ekspedīcijās iegūto atmiņu stāstītāju un atstāstītāju pierakstiem. Taču, lai LKP CK Partijas vēstures institūts šos ekspedīcijās sastādītos jaunatklāto kaujinieku sarakstus legalizētu, tie bija jāapstiprina LKP rajonu komitejās. Kuldīgas un Aizputes komiteja šos sarakstus apstiprināja labprāt, bet Cēsu un Limbažu rajonu komiteja to darīja tikai pēc strīdiem.

Par vienu kaujinieku izpildīts no vienas līdz piecpadsmit kartotēkas kartiņām krievu valodā un krievu alfabēta kārtībā. Visbiežāk kā pamats kartiņas sastādīšanai uzrādīts LVA 302. fonds (LPKŠ). Taču nereti minēti arī citi avoti. Tā, piemēram, V. K. Avdejeva kartītē minēts, ka kartīte sastādīta, jo viņa raksturojumā minēts, ka viņš bijis kaujinieks. Dažkārt kartiņās minēts tikai vārds, uzvārds, dzimšanas gads un partijas piederība.⁶²⁶ Neiespējams kartiņās, kuras, iespējams, nākušas no slepenpolicijas arhīviem, par daudziem partizāniem minēti visai nepatīkami dati. Tā, piemēram, V. Laiviņa brigādes partizāns Almars Āboliņš (1921) iestājies partizānos 1944. gada 27. jūlijā, jo „iebēdzis mežā, vāciešiem atkāpjoties”.⁶²⁷ Kāds cits partizāns, kuru kaujiniekos nosūtīja LK(b)P CK (V. Laiviņa brigāde), vienībā ieradās 1944. gada 12. janvārī un tajā pašā dienā aizbrauca uz atpūtas namu. Kaujinieks Boriss Agafonovs, kā minēts kartiņā, darbojies nelegāli (*подпольно*), taču visus nodevis.⁶²⁸ Autoram izdevās izskatīt tikai dažas partizānu kartotēkas kastes, bet jau tagad skaidrs, ka tajās glabājas svarīgi nepublicēti materiāli kaujinieku darbības pētīšanai. Viena no svarīgākajām problēmām ir kaujinieku iestāšanās laiks un savienošanās laiks ar Sarkano armiju, kas var liecināt par daudziem kaujiniekiem. 123. tabulā redzam, ka, izvēloties tikai dažus uzvārdus, kuri sākas ar A burtu, partizānu darbības laiks, kā tas minēts oficiālajās PSRS uzskaites kartiņās, vairākos gadījumos ildzis tikai dažas nedēļas vai pat dažas dienas.

Tādējādi LKP CK Partijas vēstures institūta, kā arī skolotāju ekspedīciju un partizānu komandieru izsniegto izziņu apzināšanas rezultātā bija konstatēti 5054 partizāni, t. i., 25,27 % no grāmatās minētajiem 20 000 partizānu.⁶²⁹ Taču šo kartotēku drīkstēja izmantot

⁶²³ Dzimšanas gads, tautība, partijas piederība, no kurienes ieradies, dezertēšana un nāve.

⁶²⁴ Учетная карточка участника Великой Отечественной войны.

⁶²⁵ Первичная организация ЛКСМ.

⁶²⁶ Aleksandrs Āboliņš (1893–1978), teātra un kino darbinieks. (LVA, 302. f., 5. apr., 18. l., 45. lp.)

⁶²⁷ Бежал в лес при отступлении немцев. (LVA, 302. f., 9. apr., 105. l.)

⁶²⁸ LVA, 302. f., 1. apr., 69. l., 173. lp.

⁶²⁹ Padomju vēsturnieki apgalvoja, ka Ukrainā bija ap pusmiljona partizānu, bet UPKŠ priekšnieks Valsts drošības majors Timofejs Strokačs (1903–1963) 1942. gada 22. novembrī ziņoja, ka Ukrainā ir 55 partizānu vienības (6356 cilvēki), no kurām radiosakari UPKŠ ir ar 38 vienībām (5057 cilvēkiem, 0,02 % iedzīvotāju). (Блас І. Репрессивно каральна система в Україні, 1917–1953. Книга друга. – Київ, 1994. – С.357.) 1943.–1944. gadu mijā Ukrainas partizānu skaits palielinājās līdz 30 000, sastādot 0,1 % no iedzīvotāju kopskaita.

PSRS „jauno” partizānu darbības laiks partizānu vienībās 1944. gadā⁶³⁰

Nr. p.k.	Vārds, uzvārds	Dzimšanas gads	Iestājās vienībā	Savienojās ar Sarkanu armiju
1	Ivans Aleksandrovs	1924	marts	30. jūlijs
2	Vladimirs Aleksejevs	1920	17. jūlijs	23. jūlijs
3	Fjodors Aleksejevs	1907	15. jūnijs	23. jūlijs
4	Pēteris Alksnis	1919	23. jūlijs	1. augusts
5	Boriss Andrejevs	1925	16. septembris	24. septembris
6	Anastasija Andrejeva	1926	12. augusts	28. augusts
7	Ivans Apenis	1923	15. jūlijs	1. augusts
8	Jānis Apse	1914	4. augusts	10. augusts
9	Ivans Ārens	1921	24. jūlijs	19. septembris
10	Valfrīds Asons	1925	10. augusts	28. augusts

tikai ar speciālām LKP CK ikreizējām pielaidēm. Kartotēka rāda, ka visi PSRS radītie un publicētie avoti vienmēr pārbaudāmi, konfrontējot ar citiem avotiem. Kaujinieku uzskaites kartotēka liecina, ka 1944. gadā kaujinieku vienībās bijusi izplatīta kaujinieku pierakstīšana, lai kustību iztēlotu par visas tautas kustību. Tā kā 1944. gada 7. janvārī LPKŠ (CPKŠ) apliecināja, ka Latvijā ar visu rezervi Osvejā bija 816 partizāni, bet 1944. gada 1. septembrī 2698 kaujinieki, redzam, ka no minētajā PSRS partizānu kartotēkā uzskaitītajiem partizāniem (5054) puse (87,7 %) ir radusies PSRS parastās pierakstīšanas (*мыфма*) ceļā.

LK(b)P CK un LPKŠ sastādīja pilnīgi slepenus cilvēku alfabētiskos sarakstus ar biogrāfiskiem datiem, kurus šīs iestādes nosūtīja uz vācu aizmuguri. Šajos sarakstos iekļauti 4055 cilvēki.⁶³¹ Tā kā LPKŠ kartotēkā uzskaitīti 5954 cilvēki, loģiski, ka bez LK(b)P CK un LPKŠ ziņas kaujiniekos iestājušies 999 (19,7 %), t. i., katrs piektais kaujinieks. Otrkārt, ja 1944. gada 4. janvārī minēto iestāžu pakļautībā bija 812 partizāni, tad krituši, ievainoti vai pazuduši bez vēsts bija 3243 (79,79 %) un izdzīvojuši 812 (20,1 %), t. i., katrs piektais nosūtītais kaujinieks. Lai saņemtu partizānu pensijas un atvieglojumus, kaujinieku skaits ar partijas komiteju lēmumiem tā palielinājās, ka PSKP CK griezās pie Padomju kara veterānu komitejas ar priekšlikumu „noteikt vienotu kārtību par partijas orgānu apstiprinājumu par piedalīšanos partizānu kustībā Latvijā Lielajā Tēvijas karā pilsoņiem, kuriem nav nepieciešamo dokumentu, kas apliecinātu viņu piederību partizānu kustībā”. Izpildot šo priekšlikumu, PSRS Aizsardzības ministrijas Centrālā finanšu pārvalde 1982. gada 12. oktobrī griezās arī pie Latvijas PSR vadības ar lūgumu turpmāk ieskaitīšanai PSRS partizānos katram pretendētājam iesniegt piecus dokumentus: 1) lūgumu, 2) kadru anketu, 3) partijas arhīva izziņu, 4) partizānu vienības komandiera partizāna kaujas darbības raksturojumu (*боевая характеристика*), 5) triju personu rakstisku apliecinājumu par piedalīšanos partizānos.⁶³² Tāpēc arī saprotams, ka līdz 1990. gadam „PSRS partizānu kustības dalībnieku kartotēka” glabājās LKP CK Partijas vēstures institūta specfondā un nebija izmantojama. Tomēr minētā LKP CK Partijas vēstures institūta kartotēka, kaut arī tajā figurē liela daļa partizānos ierakstīto, sniedz plašākas iespējas kaujinieku skaita un sastāva analīzei.

⁶³⁰ LVA, 302. f., Latvijas partizānu kustības štāba kartotēka. Skapis Nr. 3 (3.1.).

⁶³¹ Альфавит партизан убивших в тыл врага от ЦК КП(б) Латвии и ЛШПД, – LVA, 302. f., 1. apr., 72. l., 1.–192. lp.

⁶³² LVA, 200. f., 10. apr., 40. l., 2. lp.

Šīs kartotēkas analīze liecina, ka lielākā daļa kaujinieku bija iesaukuma gados (24–34 gadi – 41,2 %). Taču atsevišķu kaujinieku vecums svārstījās no 14 līdz 74 gadiem (*124. tabula*).

124. tabula

Kaujinieku vecums Latvijā (1941–1945)⁶³³

Nr.p.k.	Dzimšanas gads	Gadu skaits	Partizānu skaits	%
1	1921–1930	14–23	1865	36,9
2	1910–1920	24–34	2081	41,2
3	1870–1909	35–74	814	16,1
4	Nav noteikts	–	294	5,8
Kopā		14–74	5054	100,0

R. Braks norādīja, ka PSRS partizānu vidū maz bija rūpnīcu strādnieku.⁶³⁴ Lielākā daļa kartotēkā minēto kaujinieku bija zemnieki (40,8 %) (*125. tabula*). Taču šis skaits potenciāli ir mazāks nekā lauku iedzīvotāju skaits 1935. gadā (65,4 %).

125. tabula

Kaujinieku sociālais sastāvs (1941–1945)⁶³⁵

Nr.p.k.	Sociālais stāvoklis	Skaits	%
1	Strādnieki	1119	22,1
2	Zemnieki	2060	40,8
3	Kalpotāji	418	8,2
4	Nav noteikts	1457	28,8
Kopā		5054	100,0

VK(b)P biedru un kandidātu skaits PSRS partizānos (440 – 8,7 %) bija neliels, taču viņi ieņēma visas komandējošās vietas (*126. tabula*).

126. tabula

Kaujinieku piederība VK(b)P⁶³⁶

Nr.p.k.	Partijas piederība	Skaits	%
1	VK(b)P biedri un kandidāti	440	8,7
2	VĻKJS biedri un kandidāti	597	11,8
3	Bezpartejiskie	4017	79,5
Kopā		5054	100,0

Latviešu īpatsvars kaujiniekos palielinājās no Latvijas austrumiem uz rietumiem. V. Samsona brigādē, kurā galvenokārt iestājās krievi no Abrenes apriņķa, bija mazāk latviešu – 27,6%, bet P. Ratiņa brigādē latviešu bija 36,4 % un O. Oškalna brigādē – 56,2 %. Izņēmums bija rezerve, kurā latvieši bija 61,2 % (*127. tabula*). Tas skaidrojams ar PSRS spēcdienestu vadības neuzticēšanos latviešu komunistiskajai pārliecībai.

⁶³³ LVA, 302. f. Latvijas partizānu štāba kartotēka. Skapis Nr. 3 (3.1.).

⁶³⁴ Brack R. The Dynamics of Communism in Eastern Europe. – Princeton University Press, 1961. – P.48.

⁶³⁵ LVA, 302. f. Latvijas partizānu štāba kartotēka. Skapis Nr. 3 (3.1.).

⁶³⁶ Turpat.

Latviešu skaits kaujinieku brigādēs (1943–1945)⁶³⁷

Nr.p.k.	Brigāde	Kopskaits	Latviešu skaits	%
1	V. Laiviņa LPB (1943. g. februāris – decembris)	1052	266	25,3
2	V. Samsona 1. LPB	1579	436	27,6
3	P. Ratiņa 2. LPB	727	265	36,4
4	O. Oškalna 3. LPB	414	233	56,2
5	LPKŠ rezervē	245	150	61,2

Spriežot pēc minētās kartotēkas, kopumā latviešu kaujiniekos bija procentuāli 40 %, bet Latvijā dzīvoja 75 % latviešu, krievu bija piecreiz vairāk (56,5 %) nekā 1935. gadā Latvijā dzīvojošo krievu iedzīvotāju (10,59 %) (128. tabula).

Kaujinieku tautība (1941–1945)⁶³⁸

Nr.p.k.	Tautība	Skaits	%	1935. g. tautas skaitīšanā
1	Latvieši	1655	32,7	75,0
2	Krievi	2855	56,5	10,59
3	Baltkrievi	219	4,4	2,51
4	Ukraiņi	163	3,2	?
5	Citas tautības	162	3,2	?
Kopā		5054	100,0	100,0

Arī kaujinieku atbalstītāju vidū kartotēkā vairums (57,8 %) bija krievi (129. tabula), kas skaidrojams gan ar krievu lielāku īpatsvaru Austrumlatvijā, gan arī ar krievu lielākām simpātijām pret saviem tautiešiem kaujiniekos un PSRS.

PSRS kaujinieku izlūki, ziņotāji, apgādātāji, atbalstītāji (1941–1945)⁶³⁹

Nr.p.k.	Tautība	Skaits	%
1	Latvieši	2467	42,2
2	Krievi	3385	57,8
Kopā		5852	100,0

Latvijā kara pirmajos mēnešos nebija kaujinieku grupu, tāpēc arī neizvirzījās jautājums par šo grupu saglabāšanu vai pagrīdes organizāciju segšanu ar militārajiem grupējumiem. Tāpat kā visā Vidusaustrumeiropā, arī Latvijā kaujinieku darbība sāka pastiprināties pēc lūzuma divu imperiālistu savstarpējā karā – 1942. gada beigās un 1943. gada sākumā pēc vērmahta sakāves pie Staļingradas un sabiedroto karaspēka panākumiem Ziemeļāfrikā. Par kaujiniekiem Latvijā droši var runāt ar 1943. gada otro pusi, kad kaujinieku iesūtīšana un desantēšana sāka pārsniegt Vācijas pretpartizānu pasākumu dēļ iznīcināto iesūtīto un desantēto skaitu, kā arī iedzīvotāju pārliecība par Vācijas armijas uzvaru vismaz Austrum-

⁶³⁷ Turpat.⁶³⁸ Uzskaitē pēckara gados, ieskaitot kritušos, ievainotos, bez vēsts pazudušos. - LVA, 302. f. Latvijas partizānu štāba kartotēka. Skapis Nr. 3 (3.1).⁶³⁹ Turpat.

latvijā bija sarukusi vai pat izzudusi, kas radīja no Vācijas armijas izvairījušos un dezertieru pieplūdumu.

Kaujinieki sastāvēja no trim galvenajām sastāvdaļām. Pirmkārt, tie bija ielenkie sarkanarmieši. Tādas vienības Vācijas armijas aizmugurē veidojās Baltkrievijā, Krimā (ap 60 % partizānu). Otrā sastāvdaļa bija Sarkanās armijas, PSRS specdienestu sagatavotās un iesūtītās vienības.⁶⁴⁰ Macpāna 10 vīru grupa sastāvēja no regulārās Sarkanās armijas karavīriem, un viņus pāri fronteī sūtīja armijas vadība.⁶⁴¹ Kaujinieki bija politiski pārbaudītas, apstiprinātas SZSA elitārās vienības, kas nosūtītas darbam pretinieka aizmugurē. Trešā, mazākā sastāvdaļa, bija kara beigās kaujiniekos iestājušies vai arī rezervē esošie Sarkanarmijas gūstekņi, izvairījušies no iesaukšanas Vācijas armijā, dezertieri. PSRS partizānu nonākšana Sarkanās armijas aizmugurē, sašķirošana „vecajos” un „jaunos”, demobilizācija, jauno mobilizācija armijā un partizānu nozīmēšana darbā PSRS spēka struktūrās pēc kara lieku reizi pierāda, ka Latvijā bija iesūtītas organizētas PSRS kaujinieku vienības.

Organizatoriski kaujiniekus varētu iedalīt divās daļās: kaujiniekos, kuri atradās vienkopus vai ātri sasniedzamā attālumā komandiera pakļautībā, un individuālajos kaujiniekos, kuri dzīvoja pie radiem, pazīstamiem un kuru sakari ar komandieri vai tādu, kas par to vēlāk uzdevās, bija minimāli un īsākā laikā nerasniedzami. Kaujinieku grupas varēja iedalīt divās apakšgrupās, kaut arī pāreja no vienas grupas otrā bija grūti pierādāma, – aktīvās un pasīvās „atsēdētāju” grupas. Visiem kaujiniekiem lielākā vai mazākā apjomā bija raksturīgas otrās apakšgrupas īpašības, jo neviens negribēja mirt.

Padomju literatūrā minētās PSRS partizānu trīs pamatīpašības – pārliecība par komunistiskās partijas vadību, visas latviešu tautas pārliecība, ka Latvija ir PSRS sastāvdaļa, kā arī palīdzības sniegšana vietējiem antifasiem (partizāniem)⁶⁴² – ir visai tālas no patiesības. Kaujinieki galvenokārt bija PSRS totalitārās sistēmas organizēta sastāvdaļa, tās ideālu nesēji. Tāpēc Latvijas sabiedrības lielākās daļas negatīvā attieksme pret kaujiniekiem ir vienlaikus Latvijas tautas negatīvā attieksme pret PSRS.

8. Atraidītie sabiedrotie

Sabiedroto jautājums Latvijā 1941.–1945. gadā ir speciāla pētījuma tēma. Šeit minēšu tikai dažas pārdomas. PSRS kaujinieku panākumi lielā mērā bija atkarīgi no sabiedroto meklēšanas un iegūšanas, vienojoties ar tiem cīņā pret Vācijas okupācijas varu. 1942. gadā kaujinieki nezināja, bet viņu vadība negribēja zināt par nacionālās pretošanās kustības pastāvēšanu Latvijā. Tajā pašā laikā Vācijas Drošības policija, kura pievērsa lielāku uzmanību Latvijas austrumiem, jau 1942. gada 22. jūlijā ziņoja, ka Daugavpils apriņķī „latviešu nacionālās aprindas”⁶⁴³ iespieda un pa pastu izsūtīja lapiņas pret Vācijas okupācijas varu. Vācijas Drošības policija pat vāca šīs lapiņas, tulkoja vācu valodā un mēģināja pētīt šo nacionālistisko kustību.⁶⁴⁴

LPKŠ izlūkošanas ziņojumi liecināja, ka Latvijā pastāvēja pret Vācijas okupāciju vērsta nacionālā pretošanās kustība, kas pastiprinājās 1943. gadā. LPKŠ ziņoja, ka 1943. gadā Sērenes pagastā izplatīti nacionālistu uzsaukumi, kurus parakstījis „Latvijas nacionālās

⁶⁴⁰ СССР в 1941–1945 г. – Москва, 2001. – С. 57.

⁶⁴¹ Samsons V. Kurzemes partizāni.. – 76. lpp.

⁶⁴² Turpat, 13. lpp.

⁶⁴³ „National-lettische Kreisen”.

⁶⁴⁴ VFA, R-90. f., 110. l. Geheim. Der Befelshaber der Sicherheitspolizei u. d. SD Ostland. Abt. III. Tgb. Nr. 2282/42. Riga, 1942. 6.III. An den Herrn Reichskommissar für Ostland Gauleiter Hinrich Lohse. Betr. Ereignismeldungen.

valdības pārstāvis". Proklamācijas aicināja iedzīvotājus nepildīt vācu okupācijas varas rīkojumus un nestāties Latviešu SS leģionā.⁶⁴⁵ 1943. gada 1. augusta direktīva uzdeva sadarboties ar nacionālistiskajām organizācijām.⁶⁴⁶ LPKŠ 1943. gada 16. novembrī ziņoja CPKŠ: „Partizānu vienības komandierim uzdots ar aģentūras starpniecību nodibināt sakarus ar šo nelegālo organizāciju, noskaidrot programmu, vadītājus un attiecības pret padomju varu, nosūtīt nacionālistu izdoto avīzi „Latvija”.”⁶⁴⁷ 1943. gada 23. decembrī LPKŠ ziņoja, ka Latvijas partizānu brigāde ar aģentūras starpniecību stājusies kontaktos ar Daugavpils nacionālistu organizāciju. „Izlūkošanas orgāniem,” ziņoja LPKŠ, „uzdots caur aģentūru pārņemt šo organizāciju savā ietekmē.”⁶⁴⁸ Tā pati vienība ar aģentūras starpniecību nodibināja sakarus arī ar Ludzas apriņķa Ciblas pagasta latviešu nacionālistu organizāciju „Tēvija”, kas aicināja iedzīvotājus izvairīties no mobilizācijas un iestāšanās aizsargos.⁶⁴⁹

LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sproģis 1944. gada 8. janvārī slepeni ziņoja LK(b)P CK sekretāram, ka Latvijā darbojas nelegāla latviešu nacionālistu organizācija. Šī organizācija izplata proklamācijas, kuras paraksta „Nacionālās valdības pārstāvis” ar aicinājumu sabotēt vācu rīkojumus, nestāties Leģionā. Organizācija aktīvi necinās, bet aicina nestāties aizsargos, neierasties mobilizācijas vietās. Daugavpils un Rēzeknes nacionālās organizācijas esot sevišķi aktīvas. „Šai organizācijai,” rakstīja A. Sproģis, „ir sava programma, pavairota uz rakstāmmašīnas uz 50 lappusēm. Vidzemes novadā nacionālisti izdod 3 avīzes ar nosaukumiem „Tautas balss”, „Latvija” un „Brīvā Latvija”.”⁶⁵⁰ Latviešu nacionālā pagrīde pretēji apgalvojumiem, ka tai nebija militāra nosaukuma, ieguva arī militāru saturu.

1944. gada vidū pastāvēja sazarota kureliešu kustība,⁶⁵¹ kurā bija līdz 2500 vīru (130., 131. tabula). Taču materiāla atbalsta no ārzemēm tai nebija.

Atšķirībā no Latvijas Polija ietilpa arī Lielbritānijas Sevišķo operāciju pārvaldes (SOP) darbības zonā. Aiz Šarla de Golla (1890–1970) (Francija) Vladislavs Sikorskis (1881–1943) (Polija) saņēma lielākos Lielbritānijas finansējumus ne tikai Polijas valdības vadīšanai, bet arī Dzimtenes armijas (*Armia Krajowa*) organizēšanai. Pirmie trīs SOP virsnieki nolaidās Polijā jau 1941. gada 15. februārī, taču krava (katram 800 mārciņu) gāja bojā. 1941./1942. gada ziemā Lielbritānija Polijā desantēja 45 cilvēkus. Taču viņu darbība līdz šim nav zināma, bet poļu atskaitēs minēta 2660 lokomotīvu, 76 vilcienu sastāvu spridzināšana. Partizānu skolās apmācīja ap 150 poļu.⁶⁵² Atšķirībā no poļu nācijas, kura bija dziļi patriotiska un gatava vispārējai cīņai, lai atbrīvotu Poliju pirms sabiedroto armijas ienākšanas, Latvijā šādas nacionālās pretošanās kustības un ārzemju palīdzības nebija.

Poļu nacionālās pretošanās kustība Dzimtenes armija izplatījās Latgalē aktīvāko poļu un pārpoļoto latviešu aprindās, nostiprinot AK izlūkošanas tīklu Daugavpilī, Rēzeknē un Krāslavā, kā arī AK diversiju tīkla „*Wachlarz*” darbību Latgalē.⁶⁵³ Vācijas okupācijas vara ļoti uzmanīja poļus un asi vērsās pret visu nacionālo antifasiistisko darbību.

⁶⁴⁵ Разведдонесение № 26 (№ 00687). 12 ноября 1943 г. – KVSPVA, 69. ф., 1. apr., 978. л., 45. лр.

⁶⁴⁶ LZAA, 40. ф., 7. apr., 26. л., 166.–167. лр.

⁶⁴⁷ Разведдонесение № 29 (№ 00701). – KVSPVA, 69. ф., 1. apr., 978. л., 48. лр.

⁶⁴⁸ Turpat, 59. лр.

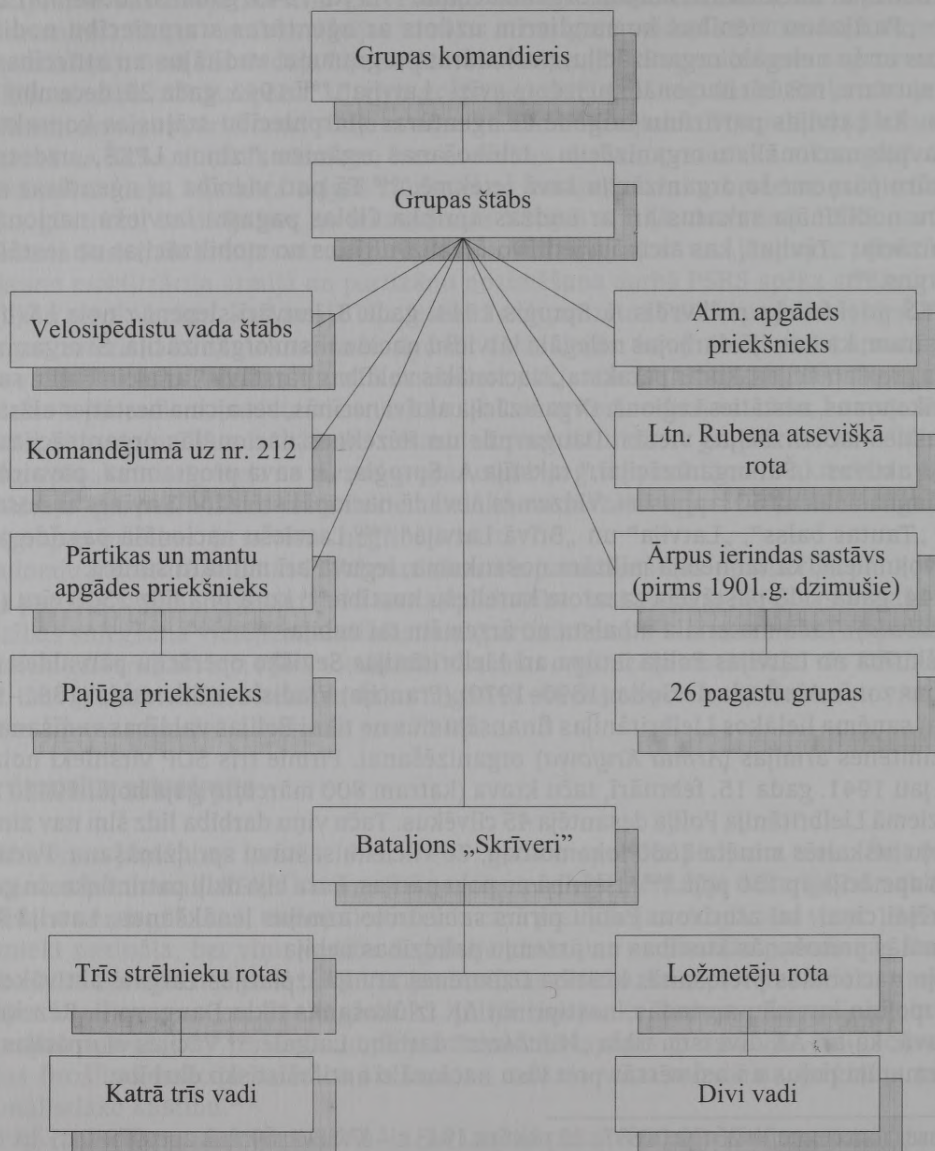
⁶⁴⁹ Turpat, 61. лр.

⁶⁵⁰ Особый сектор. Оперативные сводки, сообщения о боевых действиях партизанских отрядов Латвии. 2 янв. 44 – 7 окт. 44. – LVA, 101. ф., 6. apr., 11. л., 12. лр.

⁶⁵¹ Biezais H. Kurelieši. – Itaka (ASV), 1991.

⁶⁵² Макензи У. Секретная история УСО. – С. 389.

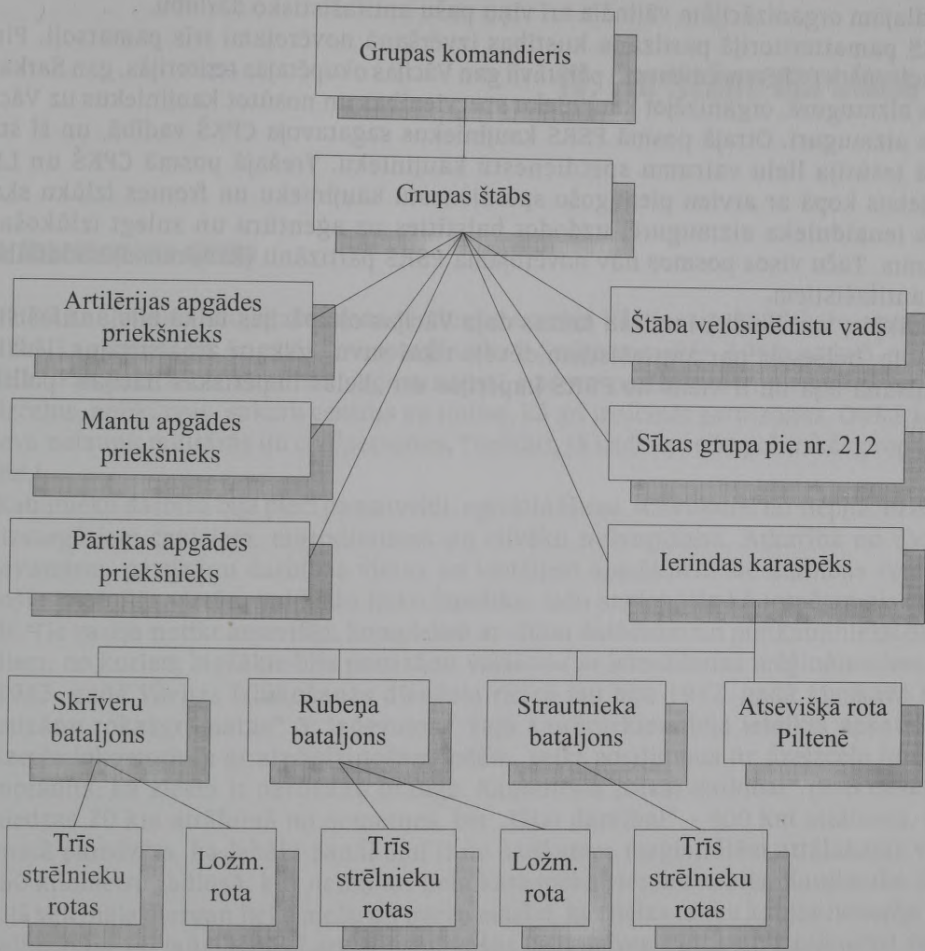
⁶⁵³ Jēkabsons Ē. Poļu pretošanās kustība Latgalē vācu okupācijas laikā (1941–1944. g.) // Vēsture: avoti un cilvēki. – Daugavpils universitāte: Saule, 2004. – 51.–67. lpp.

Kureliešu pārvaldes shēma Skrīveros līdz 1944. gada 15. septembrim⁶⁵⁴

Jau 1943. gada novembrī un decembrī bija sagrauts „Poļu sacelšanās centrs” un veikti aresti. Poļu nacionālisti „ir par nacionālo Poliju, pret PSRS un Vāciju. Poļu kara organizācijas apakšnodaļa. Arestēti 20, vēl ir zināmi 200,”⁶⁵⁵ ziņoja gestapo. „Atklāta poļu partizānu vienību darbība,” pārskatā par 1944. gada maiju un jūniju rakstīja Latvijas policijas priekšnieks. „Vācu forma, sarkanbalta lenta. Darbojas uz ceļiem, uzbrūk vācu virsniekiem. Uz Kalupes–Papusinas ceļa atbruņoja virsniekus, atbrīvoja, izsniedza apliecību ar zīmogu: „Poļu ērglis, 23. partizānu brigāde”.

⁶⁵⁴ LVA, 1986. f., 1. apr., 99. l. Sastādījis J. Dišlers. K. Frišfelda un A. Arņša lieta.

⁶⁵⁵ LVA, P-69. f., 1.a apr., 29. l., 251. lp.

Kureliešu pārvaldes shēma 1944. gada 14. novembrī⁶⁵⁶

Tādējādi līdzās „Tautas partijai” un kureliešiem arī Latgalē darbojās poļu Dzimtenes armijas grupas, kuras bija kontaktā ar Polijas eksilvaldību Londonā. Minētās latviešu un poļu organizācijas bija antifašistiskas. Tātad kaujiniekiem Latvijā varēja būt vismaz trīs organizēti sabiedrotie. Taču tas, ka PSRS boļševiki nespēja izveidot vienotu plašāku pretošanās kustību nacistiem, izrietēja no viņu nespējas vienoties ar sociālistiem, kristīgajiem demokrātiem, nacionālistiem, poļiem. Sava nozīme bija arī Latvijas tautas atmiņām par 1940.–1941. gada varmācībām. Tāpēc K. Ozoliņa 1943. gada 28. jūlija aicinājums – organizēt plašu tautas fronti⁶⁵⁷ – palika uz papīra. Ne LPKŠ, ne PSRS partizānu vienības šos sabiedrotos necentās izmantot kopējā cīņā pret Vācijas nacismu. Antifašistisko spēku apvienošana Latvijā būtu sevišķi svarīga tāpēc, ka visas četras antifašistiskās kustības katra par sevi bija vāja un nespēja nodarīt vācu okupācijas varai lielākus zaudējumus. Taču Latvijā nav novērojami mēģinājumi šīm nelegālajām kustībām apvienot spēkus un kopā cīnīties pret nacistu

⁶⁵⁶ LVA, 1986. f., 1. apr., 99. l. Sastādījis J. Dišlers. K. Frišfelda un A. Arņša lieta.

⁶⁵⁷ V. Samsona vēstule autoram 2005. gada 1. februārī. – Autora arhīvs.

okupācijas varu. Gluži otrādi, tāpat kā Ukrainā,⁶⁵⁸ PSRS kaujinieki Latvijā cīnījās pret nacionālo kustību un tās atbalstītājiem. Boļševiku nesadarbošanās ar latviešu un poļu nacionālajām organizācijām vājināja arī viņu pašu antifašistisko darbību.

PSRS pamatteritorijā partizānu kustības izvēršanā novērojami trīs pamatsoļi. Pirmo pamatsoli spēra PSRS specdienestu pārstāvji gan Vācijas okupētajās teritorijās, gan Sarkanās armijas aizmugurē, organizējot kaujinieku specvienības un nosūtot kaujiniekus uz Vācijas armijas aizmuguri. Otrajā posmā PSRS kaujiniekus sagatavoja CPKŠ vadībā, un šī štāba aizsegā iesūtīja lielu vairumu specdienestu kaujinieku. Trešajā posmā CPKŠ un LPKŠ kaujiniekus kopā ar arvien pieaugošo specdienestu kaujinieku un frontes izlūku skaitu iesūtīja ienaidnieka aizmugurē, uzdodot balstīties uz aģentūru un sniegt izlūkošanas ziņojumus. Taču visos posmos nav novērojama PSRS partizānu (kaujinieku) sadarbība ar citiem antifašistiem.

Apstākļos, kad lielākā latviešu tautas daļa Vācijas okupācijas laikā bija antifašistiski noskaņota, boļševiki par antifašistiem dēvēja tikai savu uzskatu atbalstītājus. Jēdzienu samainīšana bija un ir viens no PSRS impērijas un „lielās impēriskās nācības” politikas veidiem.

⁶⁵⁸ Аптекар П. НКВД против расшитых сорочек. Внутренние войска и национальное движение на Западной Украине // Родина. – Москва, № 8. – С. 126–132.

IV. Partizānu darbības veidi

1. Uzbrukumi no slēpņa

PSRS kaujinieku kaujas darbības virzienus noteica Vācijas un PSRS kara stratēģija un taktika, kas formulēta Augstākā virspavēlnieka J. Staļina pavēlēs. 1942. gada 5. septembra pavēle „Par partizānu kustības uzdevumiem” uzdeva partizāniem, pirmkārt, spridzināt dzelzceļus, noliktavas, sakaru centrus un līnijas, kā arī iznīcināt garnizonus. Otrkārt, pavēle uzdeva nolaupīt militārās un civilpersonas. Treškārt, tā uzdeva veikt politiskās propagandas darbu.¹

Kaujinieku darbībā bija pieci pamatveidi: spridzināšana, uzbrukumi no slēpņa, uzbrukumi neaizsargātiem centriem, marodierisms un cilvēku nolaupīšana. Atkarībā no dažādiem uzdevumiem, partizānu darbības vietas un vietējiem apstākļiem šie darbības veidi kļuva vadošie, mainījās vietām vai kādu laiku izpalika, taču saglabājās kā iespējama darbības veids. Tie varēja notikt atsevišķi, kompleksā ar citām darbībām un pretkaujinieku darbības veidiem, no kuriem biežākie bija partizānu vajāšana ar ielenkšanas mēģinājumiem.

1943. gadā Vācijas izlūkošanas dienesta rīcībā jau bija 1942. gadā Maskavā izdotās „Partizānu rokasgrāmatas” 3. izdevums.² Tajā kaujiniekiem bija ieteikts apšaudīt vācu dzelzceļu lokomotīves ar aizdedzinošām lodēm, veikt postījumus uz dzelzceļa līnijām, kā arī norādīts, ka ziema ir partizānu draugs. Kaujinieku „tuvai darbībai” (5–8 cilvēki) bija jāsniedz 70 km attālumā no noņemšanas vietas, bet „tālai darbībai” – 400 km attālumā. Rokasgrāmatā paredzēts, ka labāki panākumi ir no satiksmes maģistrālēm attālākajās vietās – 30–50 kilometru radiusā, kur nereti arī lielu karaspēka vienību nebija. Kaujinieku darbību Baltijā veicināja diezgan lieli mežu un purvu masīvi, kur lielas tanku kaujas nevarēja notikt. Ja salīdzinām vēl mūsdienās Latvijā pastāvošās lāču dzīves vietas un kaujinieku darbības galvenos rajonus 1943.–1944. gadā, tad tie lielā mērā sakrīt – Ziemeļaustrumvidzeme, Lubāna, Ziemeļkurzeme.

Vairākas pavēles kaujiniekiem, tāpat viņu cīņas metodes, neatbilda ne starptautiskajiem, ne cilvēcei likumiem, un to īstenošana robežojās ar terorismu. Tāda, piemēram, bija „Instrukcija par prettanku šauteņu un bruņaucursitēju aizdedzinošo ložu lietošanu pretinieku lokomotīvu un vilcienu iznīcināšanai”.³ Otra līdzīga pavēle bija par „tautas ienaidnieku iznīcināšanu”, kas deva tiesības partizāniem izrēķināties ar civiliedzīvotājiem, visiem pretiniekiem un personām, kas atteicās ar partizāniem sadarboties. Trešā pavēle noteica partizānus neapgādāt organizēti ar pārtiku, apģērbu un citām pirmās nepieciešamības precēm; tā piespiežot partizānus nodarboties ar marodierismu.

¹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 447. l., 41. lp.

² Meldungen aus Banditenkrieg. Nr. 3, 1943. g. 27. VII. – KVKA SA, 504. k f., 1. apr., 12. l., 5.–6. lp.

³ Инструкция о применении противотанковых ружей и бронебойно-зажигательных пуль для уничтожения паровозов и поездов противника. 28 июля 1942 г. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 4. l., 19. un nāk. lp.

Slēpņu ierīkošana un uzbrukumi no slēpņiem bija svarīga PSRS kaujinieku kaujas darbības forma vispirms jau tāpēc, ka partizānu dzīves veids, tālu no vietējās sabiedrības, deva viņiem iespēju atšķirībā no stacionārām militārām vienībām nemanāmi izvirzīties, veikt uzdevumu un atgriezties bāzē pa citiem nezināmām takām, nepamanītiem, ja pasākumā piedalījās daži cilvēki. Lai gan šī darbības forma bija visai rezultatīva, tomēr neizbēgami gaidāmajā pretakcijā nācās ciest mazāk pašiem kaujiniekiem, bet vairāk – vietējiem civiliedzīvotājiem, kuru noskaņojums pret kaujiniekiem Latvijā jau tā bija slikts. Tāpēc uzbrukumus no slēpņa izmantoja retāk un tālāk no kaujinieku grupu atrašanās vietām. Taču uzbrukumi un pretinieka nogalināšana no slēpņiem bija parasta kaujinieku darbības forma. 1. LPB slēpņos ieteica izvietot divas grupas (līdz 10 cilvēku) ar apšaudes lauku 100–150 m, bet mīnmetēju grupās norīkot 2–3 cilvēkus.⁴

1942. gada 2. janvārī Ludzas apriņķa Barsuku ciemā kaujinieki nošāva policistu Mesvinski. To izdarīja nevis kaujinieki, bet no Ludzas cietuma izbēgušais Jakovs Prošankovs, kurš slapstījās. Policija apcietināja 70, bet nošāva 43 iedzīvotājus.⁵ Arī Rēzeknes apriņķa Galēnos Dudareva saimniecībā slēpās 5–6 vīri, kuri 1942. gada 15. aprīlī nošāva policistu Mičkānu, kurš bija ieradies pārbaudīt. Nelegālistiem izdevās aizbēgt uz Palamatas mežu.⁶ 133. tabulā redzam, ka kaujinieki 1943. gadā rīkojuši 38 slēpņus gadā, t. i., vidēji sešus slēpņus mēnesī. Uzbrukumiem no 68 slēpņiem (91,9 %) sekoja kaujas.

132. tabula

**LPKŠ kaujinieku uzbrukumi no slēpņiem
(1943. gada 1. janvāris – 1943. gada 1. decembris)⁷**

Nr.p.k.		1943. gada 1. janvāris – 1943. gada 1. jūnijs	1943. gada 1. jūnijs – 1943. gada 1. decembris	Kopā
1	Slēpņi	19	19	38
2	Kaujas	11	57	68

1943. gada 13. novembra CPKŠ operatīvajā ziņojumā rakstīts, ka 1943. gada 23. oktobrī Eduarda Melāna partizānu grupa uz Zilupes–Rēzeknes ceļa Dubrovniku ciema teritorijā iznīcinājusi vieglo automašīnu, kurā braucis Ludzas apriņķa vācu okupācijas varas lauksaimniecības vadītājs (*Kreislandwirt*) barons Šternbergs „nodevēju apbalvošanai” Ludzā. Kritis Ludzas apriņķa priekšnieks Ružko, Ludzas apriņķa policijas priekšnieks Jass, vēl viens vācu pulkvedis un šoferis.⁸ Šis ziņojums CPKŠ licies tik svarīgs, ka vēlreiz atkārtots 1943. gada 14. novembra operatīvā ziņojuma ievadā. Kaujinieki Zīle un Mūrnieks nošāva Aizputes apriņķa Basu pagasta SD pilnvaroto policistu Lapiņu.⁹ P. Ratiņa grupa 1944. gada sākumā nošāva Rēzeknes apriņķa Rikavas pagasta Pluskavas ciema vecāko.¹⁰ Policistu, pagasta vecāko un kaujiniekiem nedraudzīgo cilvēku nošaušana no slēpņiem notika diezgan regulāri. 1944. gada 9. jūlijā A. Macpāns (Ansis) telegrafēja LPKŠ: „9. jūnijā nošāvām vācu spiegu Jāni Feldmani, kurš mūs izsekoja.”¹¹

⁴ LVA, 302. f., 2. apr., 16. l., 18. lp.

⁵ LZAA, 40. f., 5. apr., 39. l., 14., 66.–71. lp.

⁶ LVVA, 7432. f., 1. apr., 417. l., 158. lp.

⁷ Отчет о работе Латвийской партизанской бригады.. – LVA, 101. f., 5. apr., 5. l., 168. lp.

⁸ Оперативная сводка 13.11.1943 г. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 58. l., 223. lp.; Сообщение № 3850cc. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 22. l., 180. lp.

⁹ LZAA, 40. f., 5. apr., 18. l., 11. lp.

¹⁰ Оперсводка № 28. – LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 164. lp.

¹¹ LZAA, 40. f., 5. apr., 17. l., 8. lp.

Pēc mūsdienu starptautiskajām tiesībām, kaujiniekiem bija tiesības cīnīties pret okupācijas varu, rīkot sabotāžas. Taču arī okupācijas varai bija tiesības rīkot militāras tiesas, sodīt pēc starptautiskajiem likumiem par uzbrukumiem privātpersonām.¹² Paši kaujinieku komandieri un LPKŠ dokumenti pierāda ne tikai amatpersonu (pagasta vecāko, mežsargu u. c.) nogalināšanu, bet, kā redzēsim, faktiski arī nogalināšanai paredzētu „tautas ienaidnieku” sarakstu sastādīšanu.

2. Kaujinieku uzbrukumi

PSRS kaujinieku uzbrukumi mazāk aizsargātiem centriem, karaspēka grupām vai to transportiem un noliktavām bija svarīgs viņu darbības veids. PSRS 1938.–1941. gada pirmskara militārā stratēģija noteica, ka Sarkanā armija ir viskaujinieciskākā armija pasaulē, arī šīs armijas sastāvdaļai bija jābūt visuzbrūkošākajai pasaulē. Taču jau ar Vācijas–PSRS kara pirmajām dienām Sarkanā armija zaudēja stratēģisko iniciatīvu un līdz ar to šo iniciatīvu, 1943. gadā zaudēja arī kaujinieki, vēlāk cenšoties iniciatīvu atgūt, bet nepanākot Latvijā līdzīgu lūzumu kā frontē. PSRS kaujinieku nolikumi un vadība prasīja uzbrukumus. Taču atšķirībā no militārajām operācijām frontē, kas gan arī izvēlējās „vājās vietas”, kaujinieki Latvijā uzbruka galvenokārt vāji militāri aizsargātiem vai civiliem objektiem, ar to līdzinoties teroristiem.

1943. gada 13. janvārī O. Oškalsns ziņoja P. Ponomarenko un E. Amerīkam: „Naktī no 11. uz 12. janvāri organizējām pēkšņu uzbrukumu (*налет*) Vecslobodas centram. Piedalījās kaimiņu brigāžu vienības. Iznīcinājām garnizonu, nodedzinājām vai uzspridzinājām policijas iecirkni, garnizona telpas, pagasta valdi, spirta rūpnīcu, kooperatīvu, maizes ceptuvi, aptieku, sakaru kantori, trīs noliktavas ar maizi, vienu ar vilnu un vairākas mājas, kurās dzīvoja policisti. Noliktavās vāciešiem bija savākts ap 500 tonnu labības un ap tonnu vilnas. Daļu labības un vilnas izvedām. Iznīcinājām 100 tonnas spirta un 50 tonnas linu. Ieguvām daudz svarīgu dokumentu un veidlapu.” Garbovas komandantūras ieņemšanā 1943. gada 23.–24. jūnijā piedalījās 32 LPKŠ kaujinieki Anatolija Savicka (1922–1968), Artura Baloža (1909–1944) un Skrīna vadībā un 50 krievu kaujinieki. Bojā gāja 6–8 vācu karavīri un 35–40 šucmaņi.¹³

Kaujinieki uzbruka arī civilajiem mērķiem. A. Sproģa 1943. gadā 5. operatīvajā ziņojumā minēts, ka 1943. gada 27. jūlijā 1. sabotieru vienības spridzinātāji Rēzeknes apriņķa Aglonas pagasta Lopatiešu sādžā uzspridzinājuši pienotavu. LPKŠ priekšnieks 7. operatīvajā ziņojumā rakstīja: „1943. gada 3. augustā bied[ra] Samsona vienības partizāni Mērdzenē, 15 km uz ziemeļiem no Ludzas (uz šosejas Ludza – Krāslava, kartē nav atzīmēta) uzspridzināja un nodedzināja pagasta valdi Brīgos, kas atrodas 4 km uz ziemeļaustrumiem no Zilupes, uzspridzināja un nodedzināja pagasta valdi un pastu” un telefona stacijas komutatoru. Iznīcināti mobilizācijas dokumenti. Kaujā nogalināti septiņi policisti.¹⁴ Tādējādi redzam, ka kaujinieki uzbruka tikai civilajiem mērķiem.

Sprīžot pēc Latgales apriņķu un pagastu pašvaldību ziņojumiem Rīgas ģenerālkomisāram O. Dreksleram, kaujinieku uzbrukumi 1943. gada otrajā pusē īpaši paplašinājušies Abrenes apriņķī. 1943. gada 17. novembrī Abrenes pašvaldības ziņoja, ka kaujinieku uzbrukumi apriņķī tā pastiprinājušies, ka pagastu pašvaldību darbinieki nenakšņo mājās. 1943. gada

¹² Ženēvas 1949. gada 12. augusta Vienošanās, 43. un 68. §. (Brockhaus. Die Enzyklopädie in vierundzwanzig Bänden. – Mannheim, 20. Auflage, Bd. 16. – 608. lpp.)

¹³ Воспоминания об уничтожении комендантуры в Гарбово 23–24 июня 1943 г. – LVA, 302. f., 5. apr., 66. l.

¹⁴ Оперативная сводка № 7. – KVFA, 69. f., 1. apr., 449. l., 10. lp.

17. novembrī tika nošauts Ludzas apriņķa Pasienes pagasta vecākais Bronislavs Singirskis.¹⁵ Kaujinieki 1943. gada 25. novembrī laupīšanas nolūkā uzbruka arī Lubānā. Lubānas pagasta vecākais K. Kampiņš ziņoja, ka „stāvoklis ar katru dienu pasliktinās”.

D. Kalvāna (A. Raškevica) vienība 1943. gada 17. septembrī sagrāva Abrenes apriņķa Liepnas pagasta pienotavu.¹⁶ 1943. gada otrajā pusē kaujinieku uzbrukumi, spriežot pēc viņu pašu atskaitēm, pastiprinājušies Austrum- un Ziemeļlatvijā (133. tabula).

133. tabula

**Kaujinieku uzbrukumi
(1943. gada 12. septembris – 19. oktobris)¹⁷**

Nr. p.k.	Datums	Vieta	Darbība
1	1943. g. 27.09 (A. Raškevica vienība)	Blūme (14 km no Šķaunes)	Sagrauj kordonu, 5 vācieši krīt, 9 vāciešus, 1 virsnieku un 1 apakšpulkvedi sagūsta. Iegūst 1 balsta ložmetēju, 9 šautenes, 1 automātu
2	1943. g. 4.10 (Margevica vienība)	Asūnes-Varžakas ceļš	Iznīcināti 3 tilti pār Asūnes upi
3	1943. g. 13.09 (Margevica vienība)	Loči, policijas iecirknis (16 km no Dagdas)	Sagrauj policijas iecirkni, krīt 4 policisti, nošauti 3, ievainoti 4 leģionāri
4	1943. g. 19.10	Ļohova (?)	Iznīcina 5 vezumus un 10 zirgus
5	1943. g. 27.09	Istalsnas stacija	Uzspridzina smago automašīnu ar dzīvo spēku, 2 vācieši nogalināti, 1 ievainots
6	1943. g. 28.08	Ksaverina (?)	Nodedzina noliktavu, 3 t rudzu, 10 t siena
7	1942. g. jūlijs – 1943. g. augusts (V. Ezernieka – A. Raškevica vienība)	Valka	Nošauj 26 vāciešus, uzspridzina dzelzceļu un cietumu Valkā. Iznīcina kūdras fabriku. Trofejās 1 ložmetējs, 45 šautenes, 6 pistoles. Zaudē 15 partizānus

1943. gada decembrī V. Samsona vienība bija iznīcinājusi Ciblas, Briģu un Mērdzenes pagastu valdes un policijas iecirkņus. D. Kalvāna vienība gatavojās uzspridzināt Vīksnes, Liepnas, Kacēnu un Upmalas pagastvaldes un policijas iecirkņus Abrenes apriņķī.¹⁸ Par kaujinieku uzbrukumiem 1943. gada beigās vēsta arī LPKŠ operatīvie ziņojumi (134. tabula).

134. tabula

**Kaujinieku uzbrukumi
(1943. gada 29. novembris – 4. decembris)¹⁹**

Nr. p.k.	Datums		Darbība
1	1943.g. 29.11	Mihaila Kuka (1907-?) grupa	Iznīcina Šķaunes pasta nodaļu, krīt policists Muižnieks
2	1943.g. 4.12.	Strogonova grupa	Iznīcina 6 policistus

¹⁵ Banditenunwesen 1943/1944. – VFA, R-92/1022.

¹⁶ A. Raškevics. Partizāna piezīmes.. – 189. lpp.

¹⁷ Оперативная сводка ЦШПД от 21.10.1943. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 58. l., 101., 102., 127. lp.

¹⁸ Raškevics A. Partizāna piezīmes.. – 215.–216. lpp.

¹⁹ Оперативная сводка от 27.12.1943. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 56. l., 86. lp.

Dagdas rajona Mišņiku ciema policijas kordona ēka,
kuru 1944. gada februārī ieņēma Oškalna–Laiviņa vienība (LKM, 14838. neg.)

Kaut arī kaujinieku uzbrukumi bija reti, visu kaujinieku vienību un grupu gala pārskatos sevišķi uzsvēta viņu uzbrūkošā kaujas darbība. Sarkanās armijas 1944. gada pārskatos tika ieviestas pat īpašas nodaļas.²⁰ Sākoties Sarkanās armijas uzbrukumam frontē, 1944. gada pavasarī pastiprinājās Austrumlatvijas pilsētu (Ludza, Rēzekne, Alūksne) un tiltu bombardēšana. 1944. gada 24. aprīļa vakarā PSRS bumbvedēji uzbruka Alūksnei, noņemot ap 60 sprāgstbumbu. Cilvēki pilsētā nebija cietuši. Iznīcināja pagastmāju, kādu jaunbūvi, cieta arī pilsētas valde. Ārpus Alūksnes iznīcināja kāda zemnieka sētu, kur bojā gāja visa ģimene. Pie tam nogalinātas vēl divas personas, kuras bēga no Alūksnes. Šajā pašā naktī bombardēja Virešu šosejas tiltu, noņemot 26 bumbas. Neviens no bumbām tiltam netrāpīja, jo visas nokrita apmēram 3 kilometru laukumā ap tiltu. Neviens cilvēks nebija cietis.²¹

Atklātāk sāka darboties pat tālu Latvijā frontes aizmugurē iegājušās kaujinieku grupas un viņu atbalstītāji. 1944. gada 9. martā Liepājas apriņķa Aizvīķu pagastā pie Lietuvas–Latvijas robežas bija paredzēts arestēt četras kaujinieku kontaktpersonas. Pēc Aizvīķu pagastvaldes ierēdņa brīdinājuma viens no arestētajiem aizbēga. Pārējos trīs arestantus un četrus policistus 13 km no Priekules apšaudīja, divus policistus un vienu arestēto ievainoja – viņi mira. Policijai ar suņiem izdevās bēgli un vienu kaujinieku aizturēt. Arestēti tika vēl 11 kaujinieku līdzzinātāji un izpalīdzētāji.²² 1944. gada 22. aprīlī Kvēpēnu „Kaļķos” kaujinieki uzspīdzināja 12 policistus.

²⁰ Отчеты о боевой деятельности 1-ого партизанского отдела «Пога». Mūsu darbība, Sarkanajai armijai uzbrūkot. – LVA, 302. f., 2. apr., 18. l., 6.–7. lp.

²¹ Niederschrift eines telefonischen Anspraches. – VFA, R-092/000468, 1. sēj.

²² Überfall von Banditen auf einen Transport. – VFA, R-00092/000468, Vol. 1.

1. LPB atzina, ka uzbrukumi labi apsargātajiem garnizoniem, aerodromiem un karaspēka vienībām kaujiniekiem bija bīstami. Tāpēc, kā redzam no 1.LPB atskaites, partizāni vairāk iznīcināja neaizsargātos civiltos objektus (135. tabula).

135. tabula

1. LPB iznīcinātie objekti (1944. gads)²³

Nr.p.k.	Objekti	Skaits
1	Pasta kantori	6
2	Pienotavas	5
3	Pagastmājas	8
4	Policijas iecirkņi	5
5	Šoseju tilti	7
6	Dzelzceļu tilti	7
7	Pajūgi	59

Bez spridzināšanām kaujinieki 1944. gada sākumā vairāk sāka uzbrukt nelielām vācu karaspēka un kārtības sargu grupām tālākā apkārtnē. Tā, piemēram, 1944. gada aprīļa beigās Kašerovska grupa Jēkabpils apriņķī pie Ozolsalas ielēna aizsargu grupu. Kaujā krita pieci un ievainoti tika trīs aizsargi. Vēlāk, vedot kritušos no kaujas vietas, vēl krita divi aizsargi un tika ievainoti septiņi. Kaujas vietā kaujinieki atstāja mīnētu maisu; to atverot, viens aizsargs krita un divi tika ievainoti. Ja var ticēt šim operatīvajam ziņojumam, aizsargi zaudēja astoņus kritušos un 12 ievainotos.²⁴ Vācijas Drošības policija ziņoja, ka 1944. gada 12. jūnijā plkst. 1.00 pieci apbruņoti kaujinieki uzbrukuši 5 km uz dienvidiem no Borovkas Daugavpils apriņķī.²⁵

Sākoties Sarkanās armijas lieluzbrukumam, bija novērojama kaujinieku taktikas maiņa. Līdz tam Austrumlatvijā partizāni, pamanot lielus policijas un Vācijas armijas spēkus, centās nosūtīt ziņojumus pāri fronteī, tagad viņi sāka arī uzbrukumus, lai izvairītos no pretinieka palīgspēkiem. Taču turpinājās arī uzbrukumi civiliedzīvotājiem. 1944. gada 8. jūlijā plkst. 17.30 tika uzspridzināta Rēzeknes apriņķa Silajāņu pagastvaldes māja; nogalināja trīs un ievainoja vairākus cilvēkus. Ierodoties 15 Latvijas policistiem, naktī sākās kauja, kurā bez policijas zaudējumiem krita trīs kaujinieki.²⁶

LPKŠ 1944. gada 12. jūlijā visām savām kaujinieku vienībām telegrafēja, ka Sarkanā armija pārgājusi uzbrukumā pret viņu iecirkni, un deva norādījumus kavēt karaspēka pārvietošanos pa dzelzceļiem, šosejām un ceļiem, sagraut aizmuguri un apgādi (обозы), iznīcināt atsevišķas pretinieka grupas, atbrīvot pilsoņus, pastiprināt izlūkošanu un katru dienu ziņot par pretinieka pasākumiem. Frontei tuvojoties, vienībai jāpārvietojas dziļāk Latvijā. LPKŠ lika ņemt vērā, ka Vācijas okupācija Latvijā drīz beigsies.²⁷ Šo pavēli LPKŠ atkārtoja 1944. gada 1. septembrī.

LPKŠ pavēli Sarkanarmijas lieluzbrukuma laikā sākt totālo karu pret vācu armiju partizāni Latvijā nespēja pildīt. „Jūs vēl nesaprotat,” 1944. gada 27. jūlijā Ansis (A. Macpāns) telegrafēja A. Sproģim, „ka te nav partizānu novads. Atsevišķas vāji apbruņotas grupas, kuras dzenā pa mežiem, nevar vest kaujas pret vācu karaspēku.”²⁸ Tāpēc LPKŠ 1944. gada 29.

²³ LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 50. lp.

²⁴ Оперсводка № 17 с 20–30.4.44. № 00363. – LVA, 101. f., 6. apr., 11. l., 86. lp.

²⁵ KVKA SA, 504. k f., 1. apr., 10. l., 73. lp.

²⁶ Tagesmeldungen 12. Juli 1944. – VFA, R-00092/000468, Vol. 1.

²⁷ LZAA, 40. f., 7. apr., 185. lp.

²⁸ LVA, 302. f., 4. apr., 13. l., 423. lp.

jūlijā A. Sprogis atkal telegrafēja A. Macpānam: „Ņemot vērā, ka pēc dažām dienām SA būs pie Jums, uzrādiet maksimālu aktivitāti.” 1944. gada 29. jūlijā Ansis (A. Macpāns) atbildēja: „Bez ieročiem aktivitāti parādīt nevaram.”²⁹ LPKŠ pamestā A. Macpāna vienība gāja bojā, bet ar apgādes trūkumu vien šo notikumu nevar izskaidrot.

Spriežot pēc 1. LPB 2. vienības dienasgrāmatas, no 1944. gada 22. marta līdz 1944. gada 31. jūlijam vienība nodarbojusies galvenokārt ar spridzināšanu, uzbrukumiem no slēpņiem, kā arī uzbrukumiem mazāk apbruņotiem sīkākām objektiem. 1944. gada 26. jūlijā 1. LPB 2. vienības 1. vads Gribačenoka vadībā uzbruka Abrenes apriņķa Rītupes robežkordonam, saņemdam gūstā šī punkta priekšnieku un četrus šucmaņus. „Visus piecus mēs nošāvām,” rakstīja Jānis Gribačenoks.³⁰ Protams, ne visus kritušos policistus nošāva kaujinieki, taču fakti, ka šajā rajonā nošauto un ievainoto policistu skaits bija lielāks nekā Rietumlatvijā, liek domāt par kaujinieku un specgrupu lielāku uzbrukumu skaitu tieši Austrumlatvijā. Tā, piemēram, Rēzeknes apriņķī līdz 1942. gada 20. jūlijam bija nošauti astoņi kaujinieki un ievainoti četri policisti.³¹

1944. gada 13. oktobrī O. Oškalna kaujinieki uzbruka Madonas (Lubānas ?) policijas iecirknim. Krita pieci un tika ievainoti 12 policisti, to vidū Madonas policijas priekšnieks vec. leitnants Priedītis, Lubānas policijas priekšnieks Bērziņš u. c.,³² lai gan savas darbības pamatnoteikumos kaujinieki bija ierakstījuši: „Pirmie uz latviešiem nešausim.”³³

Visai savdabīgus cīņas līdzekļus izmantoja 1. LPB 3. Andreja Otaņķa (1910–?) vienības kaujinieki, kuru štābs atradās Abrenes apriņķa Upmalas pagasta Pāvila Skomorohina mājās, bet paši dzīvoja Kupravas mežos. 1944. gada 1. maijā 3. vienības partizāni izkāra sarkanos karogus un padomju lozungus Gorbunovas, Goras, Aksenovas un Šlepnikas sādžās un tos nomīnēja. Kā rakstīts vienības atskaitē par kaujas darbību, vairāki cilvēki, kuri centušies karogus un lozungus noņemt, gāja bojā.³⁴ Šādas kaujinieku metodes drīzāk bija terorisms pret civiliedzīvotājiem, nevis partizānu uzbrukumi okupantiem.

Karaspēka lielā koncentrācija Kurzemē 1944. gada otrajā pusē veidoja apstākļus, ka karaspēks un kaujinieki gāja bojā, nejauši sastopoties ar pretinieku. Palielinājās sadursmju kauju (*встречный бой*) nozīme. 1944. gada 26. decembrī leitnants Kārlis Mačiņš (1910–1949) ziņoja centram Ļeņingradā: „1944. gada 26. decembrī, nejauši sastapoties ar vāciešiem, krita Saša Morskojs un radists Georgijs (Borisovs).”³⁵

1944. gadā kaujās pret sodītājiem vienībām kaujinieki cieta lielus zaudējumus, sevišķi izpildot pavēli doties uz rietumiem. 1944. gada 31. augustā no A. Savicka vienības bija palikuši trīs vīri. Anatolijs Savickis un Leiko bija krituši 1944. gada 6. augustā Madonas apriņķa Jumurdas pagastā.³⁶

Kaujinieku pieredze rādīja, ka uzbrukt Vācijas armijas garnizoniem nebija mērķtiecīgi.³⁷ Tāpēc arī Latvijā šādi uzbrukumi nenotika.

²⁹ Turpat.

³⁰ LVA, 302. f., 2. apr., 19. l., 19. lp.

³¹ Rēzeknes apriņķa policijas priekšnieka ziņojumi un pārskati par politisko stāvokli un noziegumiem. – LVVA, R-1371. f., 1. apr., 15. l., 4. lp.

³² Pārskats par 3. LPB kaujas darbību ienaidnieka aizmugurē no 1943. g. 3. oktobra līdz 1944. g. novembrim. – LZAA, 40. f., 5. apr., 23. l., 2. lp.

³³ Turpat, 9. lp.

³⁴ Отчет о боевых действиях III отряда «Отанкиса» 1 ЛПБ, сентябрь 1843 г. – 27 июль 1944 г. – LVA, 302. f., 2. apr., 20. l., 11. lp.

³⁵ LZAA, 40. f., 5. apr., 22. l., 39. lp.

³⁶ LVA, 302. f., 1. apr., 172. l., 46. lp.

³⁷ Боярский В. Партизанство вчера, сегодня, завтра.. – С. 225.

Kaujnieku darbībā Latvijā tika ievēroti vairāki uzbrukuma taktikas paņēmieni, no tiem svarīgākie, pirmkārt, bija slēpņi, kuri 15–16 cilvēku sastāvā ar ložmetējiem, automātiem un snaiperu šautenēm izvietojās segti pretinieka pārvietošanās rajonos. Otrkārt, plaši izmantoja 2–6 cilvēku spridzinātāju grupas dzelzceļu, šoseju un tiltu iznīcināšanai, līdzīgi ņemot līdz 8 kg spridzināšanas vielu. Treškārt, plaši izmantoja lēnās darbības mīnas (МЗД), kuras sprāga pēc vairākām dienām. Ceturtkārt, kaujinieki izvairījās no atklātām kaujām, parasti atkāpjoties, izņemot gadījumus, ja viņi bija ielenkti.

3. Spridzināšanas

Atšķirībā no Rietumu valstīm, kur spridzināšanas veica speciālas diversiju grupas, Vācijas–PSRS karā ar spridzināšanām pretinieka aizmugurē bija jānodarbojas visiem padomju patriotiem. Lielbritānijas Speciālo operāciju departaments (SOD) spridzināšanas pretinieka teritorijā atļāva veikt tikai diversiju grupu vieniniekiem un tikai ar vietējā virspavēlnieka vai Ārlietu ministrijas atļauju.³⁸ Turpretī PSRS spridzināšanas bija vispārējs, centralizēti organizēts visu partizānu (kaujinieku) pienākums.

Kaujniekus Latvijā arī pirms LPKŠ nodibināšanas vadīja galvenokārt ar CPKŠ starpniecību, izstrādājot un īstenojot Sarkanajai armijai nepieciešamos kaujinieku stratēģiskos plānus. Bez septiņām vispārējām partizānu operācijām (135. tabula) CPKŠ kopā ar Sarkanās armijas vadību organizēja arī vairākas vietējās operācijas, piemēram, Morščikinskas operāciju Baltkrievijā 1943. gada janvārī Augustovas mežos³⁹ u. c. Taču kaujinieku darbību Latvijā ietekmēja galvenokārt 136. tabulā minētā 5. operācija X un 7. vispārējā operācija „Ziemas koncerts”, kas noteica kaujinieku pārbāzēšanos Latvijā un viņu darbību arī pretinieka aizmugures dezorganizācijā.

136. tabula

CPKŠ organizētās vispārējās operācijas (1942. gada septembris – 1943. gada decembris)⁴⁰

Nr.p.k.	Nosaukums	Uzdevums	Laiks
1	„Ozols” (Дуб)	Dzelzceļu spridzināšana	1942. g. septembris
2	„Lampa” (Лампа)	Sakaru iznīcināšana	1942. g. oktobris
3	„Caurule” (Труба)	Komunikāciju iznīcināšana	1942. g. decembris
4	„Tuksnesis” (Пустыня)	Pretinieka apgādes likvidēšana	1943. g. maijs
5	„Operācija X” (Операция X)	Partizānu kustība virzās uz rietumiem	1943. g. novembris – decembris
6	„Tehnika” (Техника)	Jauni ieroči	1943. g. 16. decembris
7	„Ziemas koncerts (Зимний концерт)	Sliežu karš	1943. g. jūnijs – 1944. g. janvāris

Taču, spriežot pēc 1942. gada beigās un 1943. gada pirmajā pusē Latvijā iesūtīto un desantēto kaujinieku darbības, acīmredzot šīs grupas kaut daļēji bija formētas CPKŠ 1942.–1943. gada izstrādātajiem PSRS partizānu galvenajiem triecienvirzieniem. Ar uzbrukuma plāniem un dažādiem projektiem uz papīra CPKŠ visā tā darbības laikā līdz 1944. gada 14. janvārim bija ļoti ražīgs. Taču vispārēja līnija šajos plānos, CPKŠ acīmredzot cenšoties

³⁸ Макензи У. Секретная история УСО. – С.922.

³⁹ KVSPVA, 69. f., 2. apr., 23. l., 30., 31., 33., 40., 41., 42. lp.

⁴⁰ Turpat, 119. lp.

īstenot Sarkanās armijas vadības stratēģisko viedokli, bija pretinieka sakaru, komunikāciju, dzelzceļa sliežu un apgādes punktu spridzināšana, kam bija paredzētas piecas vispārējās operācijas no 136. tabulā parādītajām septiņām (71,4 %). 1942. gada septembrī CPKŠ izstrādāja stingri slepenu (K-liters) operācijas „Ozols” (Дуб) plānu uz 131 lappusi, kurš paredzēja vienlaikus tiltu iznīcināšanu uz visām svarīgākajām upēm pretinieka okupētajās teritorijās. Plānā bija paredzēta tiltu uzspridzināšana pār Daugavu tās augštecē. Operācijas norise bija paredzēta vienā dienā un vienā stundā,⁴¹ tuvākas instrukcijas saņemot pa gaisa pastu,⁴² kā arī nosūtot spridzināšanas ierīci TNA-1⁴³ – vienu katrai spridzināšanai. Taču Baltijas valstīs šī operācija nebija paredzēta lielāka attāluma dēļ no frontes līnijas, kā arī trūkstot PSRS kaujiniekiem Latvijā.

Jau Kaļiņinas PKŠ pārskata ziņojumā par 1942. gada septembri–1943. gada februāri uzsvērts, ka apturēt Vācijas armijas transportu uz fronti nav iespējams, neparalizējot Rīgas–Maskavas, Daugavpils–Pleskavas dzelzceļa līnijas, pa kurām „apgādā pretinieka karaspēku un kas ir stratēģiskā ziņā svarīgākās maģistrāles”.⁴⁴ Taču, pēc CPKŠ atskaitēm, 1942. gada vasarā no 15. jūnija līdz 1. septembrim uz Daugavpils–Polockas dzelzceļa bija notikušas deviņas diversijas, bet 1943. gada rudenī no 1. septembra līdz 1. janvārim – tikai trīs diversijas.⁴⁵ Tāpēc CPKŠ 1943. gada ziemā pastiprināja kaujinieku organizēšanu Kaļiņinas un Rietumu PKŠ novados (137. tabula).

137. tabula

CPKŠ nosūtītie kaujinieki Rietumu un Kaļiņinas frontē
līdz 1943. gada 1. februārim⁴⁶

Nr.p.k.		Desantētas vienības	Organizētas grupas	Nosūtītas pa gaisa pastu
1	Rietumu frontē	51 ar 1458 cilvēkiem	16 ar 114 cilvēkiem	520 tonnas ar 1550 izlidojumiem
2	Kaļiņinas frontē	185 cilvēki	332 vienības ar 1997 cilvēkiem	?

1942. gada novembrī CPKŠ izstrādāja operācijas plānu „Lampa”, kurā vienā laikā paredzēja operāciju pretinieka kustības iznīcināšanai pa dzelzceļiem okupētajā teritorijā. 1942. gada 25. novembrī operācijas plānu apstiprināja CPKŠ 1. pārvaldes (operatīvā pārvalde) priekšnieks ģenerālleitnants A. Sivkovs.⁴⁷ Plāna „Lampa” ievadā konstatēts, ka dienā pa okupēto teritoriju dzelzceļiem virzās 287 vilcieni, kuri pārvesti uz Eiropas platumu (1435 mm). Tajos novados, kur partizānu darbība vāja, pie PSRS rietumu robežām katrā republikā bija paredzēts desantēt 5–8 kaujinieku grupas, katrā pa 5–6 cilvēki. Tallinas, Rīgas, Daugavpils un Lvovas dzelzceļa maģistrāļu iznīcināšanai bija paredzēts veikt līdz 100

⁴¹ План проведения операции «Дуб». Литер К. Строго секретно. (1 §). – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 30. l., 7.–9. lp. (Plānu apstiprinājis CPKŠ priekšnieks P. Ponomarenko.)

⁴² Turpat, 3. §.

⁴³ Turpat, 2. §.

⁴⁴ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 67. l., 22. lp.

⁴⁵ Turpat, 56. lp.

⁴⁶ Справка об итогах работы ЦШПД по западному направлению на 1.02.1943 года. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 67. l., 58., 72. lp.

⁴⁷ План по проведению единовременной операции по уничтожению движения противника по железным дорогам противника оккупированных территорий (Операция Лампа). – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 30. l., 31. u. c. lp.

aviodesantu, jo šajās maģistrālēs pārvietoja 87 pretinieka vilcieni diennaktī, kas ir ap 30 % no visas pretinieka apgādes vilcienu kustības (138. tabula).

138. tabula

Dzelzceļu maģistrāļu spridzināšanas operācija „Lampa” 1942. gada novembrī⁴⁸

Nr.p.k.	Maģistrāle	Km	Vilcienu pāri dienā	Dienestu aviodesantu skaits
1	Tallina-Narva-Krasnogvardeiska	350	12	Līdz 5–6
2	Rīga-Pleskava-Laga-Krasnogvardeiska	600	20	Līdz 9–10
3	Mēmele-Daugavpils-Polocka	1000	30	Līdz 14–15
4	Varšava-Viļņa-Daugavpils	750	20	Līdz 12–3
Kopā visā okupētajā teritorijā			287	Līdz 100

Baltijas dzelzceļu iznīcināšanu CPKŠ uzskatīja par sevišķi svarīgu, jo tie savienoja ar Rīgas, Tallinas u. c. ostām. Taču šeit bija jādesantē 24 kaujinieku grupas (139. tabula).

139. tabula

Kaujinieku grupas operācija „Lampa” 1942. gada novembrī⁴⁹

Nr.p.k.	Fronte	Īstenošanai nepieciešamie kaujinieki	Ir	Jānosūta
1	Ziemeļrietumu	81	57	24
2	Rietumu	150	150	–
3	Baltkrievijas	440	417	23
4	Ukrainas	185	59	136
		856	638	183

140. tabulā redzam, ka operācijas īstenošanai vajadzēja 67 000 mīnu un ampulu (141,5 tonnas), no kurām CPKŠ rīcībā bija 22 360 mīnas (33,3 %).

140. tabula

Operācijas „Lampa” īstenošanai 1942. gada novembrī nepieciešamās mīnas⁵⁰

Nr.p.k.	Mīnu tips	Skaits	Tonnas	CPKŠ rezervē
1	Ilgstošas darbības mīnas (МЗД) ar darbību pēc 10, 20, 30 dienām	10 000	100	360
2	Ampulas	2000	6	?
3	Pretkājnieku mīnas (ПМС)	300	15	7000
4	Rīteņu bloķētāji ar tolu	5000	8	7000
5	Mīnas „Pārsteigums” (Сюрприз)	10 000	5	7000
6	Prettransporta mīnas	20–40 000	2,5	1000
7	Speciālās mīnas	100	5	?
Kopā		47 400–67 400	141,5	22 360

⁴⁸ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 29. l., 7.–15. lp.

⁴⁹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 29. l., 15. lp.

⁵⁰ Turpat, 19. lp.

Spridzinātāju apmācībai CPKŠ izdeva instrukciju. 1944. gada beigās izdeva arī informācijas biļetenu „Partizānu vienību kaujas darbības pieredze”.⁵¹ Šis biļetens sevišķu vērību veltīja kaujinieku darbībai, apkopojot pieredzi un sniedzot jaunākos ieteikumus spridzināšanā.

PSRS kaujinieku dzelzceļu spridzināšanas pētīšanai visai nozīmīga ir Vācijas Drošības dienesta un Drošības policijas lietvedības nodaļa „Dzelzceļu sabotāža”.⁵² Šīs nodaļas dokumentācija sastāv no divām pamatiedaļām. Vienā dokumentu iedaļā minētas instrukcijas un norādījumi dzelzceļu sabotāžas ierobežošanai un apkarošanai, bet otrā – ziņojumi par partizānu diversantu uzbrukumiem dzelzceļiem. Spriežot pēc dokumentiem, kas ir pirmajā iedaļā, pirmās oficiālās instrukcijas Vācijas dzelzceļu aizsardzībai izdotas 1942. gada novembrī, lai gan dzelzceļi tika apsargāti visu kara un pirmskara laiku. 1942. gada 19. novembrī Vācijas armijas virspavēlniecība Ostlandē publicējusi noteikumus „Vadlīnijas dzelzceļapsardzē”.⁵³ Tajā pašā dienā publicētas arī „Vadlīnijas dzelzceļapsardzes atbalsta punktu izveidošanā”.⁵⁴ Šī instrukcija atkārtota 1943. gada 8. martā. 1943. gada 5. maijā izdota instrukcija „Krievu bandītu mīnas dzelzceļu spridzināšanai”.⁵⁵ Šajos norādījumos bez momentiedarbības mīnām un mīnām ar laika degli minētas arī t. s. dubultmīnas. Pirmā mīna ierakta ap 20 cm, bet otra ar laika degli dziļāk – līdz vienam metram.

Otrā dokumentācijas iedaļa ļauj spriest par dzelzceļu spridzināšanu. Saglabājusies Vācijas Drošības dienesta dokumentācija, pirmkārt, dod iespēju izpētīt visu Latvijas, Lietuvas un Igaunijas dzelzceļu spridzināšanas gadījumus, sākot no 1942. gada līdz 1944. gadam. Dzelzceļu spridzināšanas gadījumu ziņojumi sastādīti pēc aptuveni vienas formas. Šajos ziņojumos parasti sniegti dati par dzelzceļa līniju, uz kuras notikusi spridzināšana, norādot kilometru (minot 100 metru attālumu), kurā notikusi spridzināšana. Norādīta spridzināšanas diena un pulkstenis (minot minūtes). Ziņojumos minēts sprādzienā bojātais sliežu garums, no ceļa nogājušo vai sadegušo vagonu skaits un saturs. Norādīti arī bojā gājušie cilvēki un tehnika. Minēts laiks stundās, uz kuru tika apturēta satiksme. Otrkārt, Vācijas Drošības dienesta dokumentācija dod iespēju noskaidrot, cik no PSRS kaujinieku uzliktajām mīnām atklāja dzelzceļu apgaitnieki, kurās vietās un kad. Tā kā kaujinieki dzelzceļa sliedi parasti uzspridzināja 20–30 cm garumā,⁵⁶ Vācijas inženieri konstruēja ap 20 kg smagus 80 cm garus tiltiņus, kurus novietoja uz uzspridzinātās sliedes, lai vilciens varētu ceļu turpināt. Vācijas Drošības policijas vadība pieprasīja ģenerālapgabalu drošības policijas nodaļām savām grupām (*Aussenstelle*) un atbalsta punktiem (*Stützpunkten*) ar vietējiem apriņķu policijas priekšniekiem stingri sekot dzelzceļu spridzināšanas mēģinājumiem (*Eisenbahnsabotage*) un par visiem nekavējoši ziņot ģenerālapgabalu un Ostlandes Drošības policijai. Visi spridzināšanas mēģinājumi tika iedalīti trijās grupās: pirmkārt, atrastās, neatrastās mīnas, otrkārt, sliežu spridzinājumi un, treškārt, vilcienu spridzinājumi. Lai ierobežotu spridzināšanas, sevišķi uz dzelzceļiem, Vācijas armijas virspavēlniecība vairākkārt publicēja informāciju par kaujinieku mīnēšanas taktiku, kura kara laikā mainījās. Pēdējā plašākā šāda instrukcija „Mīnēšanas taktika” Baltijā publicēta 1944. gada 29. jūnijā.⁵⁷

⁵¹ Опыт боевой работы партизанских отрядов. Декабрь 1942, № 1, ДСП, Москва, 1942.

⁵² Eisenbahnsabotage. – KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 6. l., 56. un nāk. lp.

⁵³ Richtlinien für Bahnschutz. 19.09.1942. – KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 6. l., 158. un nāk. lp.

⁵⁴ Richtlinien für Anlage von Stützpunkten zum Bahnschutz. 19.11.1942. – KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 6. l., 127. un nāk. lp.

⁵⁵ Russische Bandenminen zur Bahnsprengen". 05.05.1943. – KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 6. l., 128. un nāk. lp.

⁵⁶ Meldungen über Bandenkrieg Nr. 3, 27. 07.1943. – KVKA SA, 504. k f., 1. apr., 12. l., 5. lp.

⁵⁷ Die Taktik der Verlegen der Minen. – KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 6. l., 71. un nāk. lp.

Pirmie kaujinieku ziņojumi par vilcienu spridzināšanu 1943. gadā liecināja, ka viņi paši cieta ievērojamus zaudējumus. 1943. gada 19. janvārī O. Oškalsns telegrafēja P. Ponomarenko un E. Amerikam: „Kostrova grupa 7. janvārī 23.00 uzspridzināja vilcienu 7 km no Punduru stacijas virzienā uz Rēzekni. Kostrovs kritis. Pēc ziņām, Āriņš, Silvers, Vadanaja, Zoltners, Rodionovs krita gūstā un nogādāti Kārsavā. Lazarevs bija ievainots un sagūstīts Vecslabādā – nosūtīts uz Ludzu. Baranovski un Baltiņu atcēlu no grupu komandiera pienākumiem, iecēlām Bravinu un Letinu.” Pirmie pretinieka kara ešelonī masveidīgi it kā uzspridzināti 1943. gada pavasarī, un tiem bija jāliecina par LPKŠ panākumiem. 1943. gada 30. martā–5. jūnijā D. Kalvāna grupa uzspridzināja deviņus kara ešelonus.⁵⁸

1943. gada jūlijs sākās ar kārtējo CPKŠ plānu apstiprināšanu, pavēlēm un ziņojumiem PSRS vadībai par partizānu sasniegumiem. CPKŠ plānus un pavēles saņēma arī LPKŠ, kaut arī Latvijā tam savu vienību nebija. 1943. gada 7. jūlijā CPKŠ priekšnieks P. Ponomarenko apstiprināja pretinieka dzelzceļu ūdensapgādes sistēmu iznīcināšanas operāciju „Tuksnešis”.⁵⁹ Tajā bija paredzēts vienlaikus uzspridzināt 787 ūdensapgādes agregātus 233 stacijās, kopā izmantojot 1068 kg sprāgstvielu. Taču lidmašīnu trūkuma dēļ partizānu vienībām tika dota pavēle rezervēt nepieciešamās sprāgstvielas.

1943. gada 14. jūlijā CPKŠ priekšnieks P. Ponomarenko izdeva pavēli „Par partizānu sliežu ceļu karu uz ienaidnieka komunikācijām”, ar ko sākās operācija „Sliežu karš”. Operācijā, kurā piedalījās Ukrainas, Latvijas, Moldāvijas un Igaunijas partizāni, pēc CPKŠ atskaitēm, 1943. gada 22. jūlijā vai 3. augustā iesaistījās 167 partizānu brigādes ar 95 615 cilvēkiem.⁶⁰ PSRS partizāni spēja uzspridzināt ap 2% sliežu.⁶¹ Dzelzceļa sliedes parasti ar 100 g tola tika bojātas 25–30 cm garumā, kuras vācieši pārvarēja, izmantojot minētos 80 cm garos un 20 kg smagos tiltiņus.

1943. gada vidū svarīgākais kaujinieku darbības uzdevums bija Latvijas dzelzceļu spridzināšana. 1943. gada 3. augusta CPKŠ pavēlē izsludinātais sliežu karš Vācijas armijas aizmugurē, kurš patiesībā sākās 1943. gada 22. jūlijā, skāra galvenokārt Vācijas armijas tuvāko aizmuguri, taču atbalsojās arī Latvijā. CPKŠ 1943. gada 15. jūlijā ziņoja J. Staļinam, V. Molotovam un L. Berijam, ka, lai palīdzētu Sarkanajai armijai uzbrukumos Vācijas armijai, štābs organizējis uzspridzināt 213 000 sliedes 1330 km garumā, lai paralizētu piegādes pretinieka armijai. 1943. gada 1. augustā CPKŠ ziņoja PSRS vadībai, ka partizānu rīcībā nogādāts 67 000 tonnu tola. Jau pirmajā ziņojumā 1943. gada 15. jūlijā J. Staļinam minēts, ka Daugavpils – Vitebskas maģistrālē uzspridzinātas 2073 sliedes, bet Pleskavas–Rēzeknes dzelzceļam 2126 sliedes, kopā 4209 sliedes. Ja var ticēt CPKŠ atskaitēm, sliežu kara nepieciešamībai jau līdz 1943. gada 1. augustam bija desantētas minētās 67 000 tonnas tola līdz ar spridzināšanas piederumiem, Bikforda auklām un detonatoriem. Līdz ar 743,3 km sliežu bija uzspridzināti 57 dzelzceļu tilti un 33 šoseju tilti, 8 ūdens pumpētavas lokomotīvēm.⁶² P. Ponomarenko bija jau nosūtījis īpašas atskaites J. Staļinam – „Partizānu sliežu karš pretinieka aizmugurē”⁶³, bet 1943. gada 15. augustā rakstīja arī sešu Sarkanās armijas frontu pavēlniekiem armijas ģenerālim Konstantīnam Rokosovskim (1896–1968), ģenerālpulkvežiem Leonīdam Govorovam (1897–1955), Pāvelam Kuročkinam (1900–1989), Andrejam Jerjomenko (1892–1970), Vasilijam Sokolovskim (1897–1968) un Vasilijam Popovam (1894–1967): „Lūdzu Jūs palīdzēt partizānu brigādēm un vienībām, kas darbojas

⁵⁸ Raškevics A. Partizāna piezīmes..

⁵⁹ Разрушение ж. д. водоснабжений (операция «Пустыня»). – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 41. l., 2.–4. lp.

⁶⁰ Попов А. Диверсанты Сталина. – Москва, 2004. – С. 12.

⁶¹ Старинов И. Г. Мины замедленного действия. – Москва, 1999. – С. 162.

⁶² KVSPVA, 69. f., 1. apr., 22. l., 33.–34. lp.

⁶³ Сообщение № 2533сс, 15.8.1943. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 22. l., 33.–34. lp.

pretinieka aizmugurē Jūsu frontes virzienā, un nomest viņiem ar aviācijas līdzekļiem tolu, detonatorus, munīciju veicamās operācijas vajadzībām.”⁶⁴ 1943. gada ziņojumā J. Staļinam minēts, ka Latvijā uzspridzinātas 12 413 sliedes uz Idricas–Rēzeknes dzelzceļa un 2476 sliedes uz Polockas–Daugavpils dzelzceļa, kopā 14 889 sliedes. Pavisam PSRS partizāni uzspridzinājuši 171 454 sliedes 1000 km garumā.⁶⁵ Biežie ziņojumi Staļinam, lūgumi frontu pavēlniekiem palīdzēt partizāniem „sliežu karā” liecināja, ka šis partizānu plāns tika īstenots pēc J. Staļina norādījuma, un LPKŠ savās atskaitēs to centās izpildīt.

Operatīvajā pārskatā Nr. 4 LPKŠ 1943. gada 11. augustā ziņoja, ka laikā no 1943. gada 22. jūnija līdz 1. augustam veikti seši uzbrukumi vācu vilcieniem, vācu autotransporta mašīnām, policistiem, taču trīs uzbrukumi bija vērsti pret dzelzceļiem.⁶⁶ Arī 5. operatīvajā pārskatā minēts, ka laikā no 1943. gada 8. jūlija līdz 10. augustam veikti deviņi uzbrukumi ne tikai Vācijas armijas objektiem, bet arī civilajiem objektiem. Uz šosejas Vecslabada–Šķaune uzspridzināts tilts, Lopatinsku ciema pienotava, kā arī iznīcināts Vecslabadas policijas iecirknis, kur bojā gājuši četri policisti, kā arī trīs vietās sabojāta telefona līnija.⁶⁷ Operatīvajā ziņojumā Nr. 4 1943. gada 11. augustā LPKŠ ziņoja, ka Vācijas armijas ešelonā bija 31 vagoni, no tiem 20 vagonu bija ar vāciešu dzīvo spēku.⁶⁸

Dzelzceļu mīnēšana ne vienmēr izrādījās vērsta pret Vācijas armiju vai Latvijas policiju. Tā, piemēram, LPKŠ operatīvajā ziņojumā Nr. 5 1943. gada 7. augustā ziņots, ka otrās kaujinieku vienības uzstādītā mīna uz dzelzceļa Briģi–Zilupe uzspridzinājusi autobusu (drezīnu), kā rezultātā gājuši bojā vai ievainoti 52 cilvēki.⁶⁹

Operatīvais ziņojums Nr. 6 1943. gada 21. augustā vēstīja, ka 31. augustā 1. vienība uz dzelzceļa līnijas Rēzekne–Abrene pie Vāveres stacijas uzspridzinājusi vācu ešelonu ar 32 vagoniem, kur gājuši bojā vai ievainoti 300 vāciešu un satiksme apturēta uz divām dienām.⁷⁰

Bez izlūkvienībām, kaujinieku vienībām un parastajām partizānu vienībām darbojās neatkarīgas spridzinātāju vienības, kuras veica civiliedzīvotāju terora aktus. Vienu no tādiem 1943. gadā Minskā vadīja Valsts drošības kapteinis S. I. Kazancevs. Šī vienība 1943. gada 22. jūnijā Minskas Drāmas teātrī mēģināja nogalināt Baltkrievijas ģenerālkomisāru Vilhelmu Kubi (1887–1943), taču gāja bojā desmitiem civiliedzīvotāju. Tikai 1943. gada 22. septembrī V. Kube gāja bojā, kad viņa istabene guļamistabā ievietoja mīnu. S. I. Kazancevs ieguva drošības majora pakāpi, taču iznīcināt Krievijas Atbrīvošanas armijas komandieri ģenerāli A. A. Vlasovu („Кабан”) S. I. Kazancevam neizdevās.⁷¹ Līdzīga rakstura bija I. Sudmaļa 1943. gada 13. novembrī Doma laukumā organizētais terora akts, kuru padomju autori aumaļām slavēja.⁷²

PSRS kaujinieku veiktā dzelzceļu mīnēšana Latvijā dažkārt bija nesekmīga. Tā, piemēram, 1943. gada 28. augustā P. Ponomarenko rakstīja A. Sprogim, ka uz dzelzceļa Ludza–Zilupe 23. augustā atmīnētas PSRS kaujinieku uzliktās mīnas un novērojami citi trūkumi kaujinieku darbībā,⁷³ kaut arī mīnu izmantošanas instrukciju CPKŠ bija nosūtījis jau 1943. gada 28.

⁶⁴ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 22. l., 35. lp.

⁶⁵ Тов. Сталину. Предварительные данные рельсовой войны. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 22. l., 27., 33., 68. u. c. lp.

⁶⁶ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 448. l., 7. lp.

⁶⁷ Turpat, 8. lp.

⁶⁸ Turpat, 7. lp.

⁶⁹ Turpat, 8. lp.

⁷⁰ Turpat, 9. lp.

⁷¹ Соколов Б. В. Оккупация.. – С. 67–68.

⁷² Pormālis Raimonds. Teroristi vai varoņi // Brīvība. – 1993. jūnijs.

⁷³ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 82. l., 163. lp.

jūlijā.⁷⁴ CPKŠ rīkojumu uzlabot LPKŠ darbu dzelzceļu spridzināšanā PSRS kaujinieku grupas un vienības 1943. gada septembrī–oktobrī centās izpildīt, ziņojumos uzrādot lielāku uzspridzināto pretinieka ešelonu skaitu un sliežu daudzumu.

Pēc V. Samsona un V. Laiviņa ziņojumiem, laikā no 1943. gada 31. augusta līdz 19. septembrim 20 dienu laikā iznīcināti septiņi pretinieka ešelsoni ar septiņām lokomotīvēm un vismaz 41 vagonu (*141. tabula*).

141. tabula

V. Samsona vienības un V. Laiviņa kaujinieku darbība vilcienu spridzināšanā (1943. gada 31. augusts – 1943. gada 19. septembris)⁷⁵

Nr.p.k.	Vienība	Datums	Dzelzceļa līnija	Iznīcināts
1	V. Samsona vienība	1.09.1943 5.09.1943 6.09.1943	Rīga–Idrica Kārsava–Abrene Gulbene– Jaunlatgale	48 sliedes 1 ešelons ar 2 lokomotīvēm un 2 vagoniem 1 ešelons ar 2 lokomotīvēm un 11 pasažieru vagoniem
2	V. Laiviņa brigāde	31.08.1943– 19.09.1943	Rēzekne–Ludza	5 ešelsoni, 3 lokomotīves, 30 vagoni

V. Samsona vienība mēneša laikā bija iznīcinājusi piecus ešelonus (*142. tabula*), bet A. Raškevica grupa – vēl sešus ešelonus. Tātad kopā Latvijā 1943. gada septembrī–novembrī iznīcināti 18 pretinieka ešelsoni, t.i., piecās dienās viens ešelons.

142. tabula

V. Samsona vienības uzspridzinātie ešelsoni (1943. gada 5. septembris – 1943. gada 6. oktobris)⁷⁶

Nr.p.k.	Datums	Ešelsoni	Dzelzceļa līnija
1	5.09.1943	2	Rīga–Abrene, pārtrauc kustību 8 stundas, 5 m dzelzceļa, 1 lokomotīve, 5 vagoni
2	19.09.1943	1	Rīga–Abrene, 5 vagoni ar dzīvo spēku, kustību aptur 1 stundu, noņem 200 m telefona līnijas
3	6.10.1943	1	Daugavpils–Rēzekne

Arī A. Raškevica vienība ik pārnedēļas spridzinājusi vācu ešelonus,⁷⁷ jo bijusi saņemtā CPKŠ pavēle. No 1943. gada 15. septembra līdz 30. novembrim iznīcināti seši kara ešelsoni.

PSRS partizānu panākumi J. Staļina „sliežu kara” īstenošanā atspoguļojās arī CPKŠ operatīvajos ziņojumos. Pēc CPKŠ operatīvajiem ziņojumiem, „sliežu kara” operācijā (CPKŠ pavēle Nr. 0042) līdz 1943. gada 5. oktobrim PSRS partizāni bija uzspridzinājuši 244 578 sliedes, to skaitā Latvijā 48 (0,019 %) sliedes.⁷⁸ Pēc CPKŠ 1943. gada 13. oktobra operatīvā ziņojuma, līdz 1943. gada 12. oktobrim bija uzspridzināta 253 591 sliede vai 1583 km viensliežu ceļa, to skaitā Latvijā – 481 sliede (0,19 %).⁷⁹ 1943. gada 14. oktobra CPKŠ operatīvajā ziņojumā Nr. 14/41 rakstīts: „Pēc LPKŠ ziņojuma, no 1943. g. 6. līdz 12. oktobrim partizānu vienības iznīcināja 4 pretinieka ešelonus ar dzīvo spēku un kara tehniku.

⁷⁴ Turpat, 154. lp.

⁷⁵ Оперативная сводка ЦШПД от 2.10.1943. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 58. l., 4.–5. lp.

⁷⁶ Оперативная сводка ЦШПД от 21.10.1943 г. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 102. lp.

⁷⁷ Raškevics A. Partizāna piezīmes.. – 186.–188. lpp

⁷⁸ Оперативная сводка ЦШПД на 28.09.43. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 58. l., 33. lp.

⁷⁹ Оперативная сводка ЦШПД на 13.10.43. – Turpat, 44. lp.

Iznīcinātas 4 lokomotīves, 65 vagoni un platformas.”⁸⁰ 1943. gada 21. oktobra CPKŠ operatīvajā ziņojumā minēts, ka A. Raškevica⁸¹ vienība uzspridzinājusi divus vilciena sastāvus (143. tabula).

143. tabula

**A. Raškevica vienības uzspridzinātie ešelsoni laikā no
1943. gada 12. līdz 27. septembrim⁸²**

Nr.p.k.	Datums	Ešelsonu skaits	Dzelzceļa līnijas
1	1943. g. 12. septembris	1	Rēzekne – Krustpils
2	1943. g. 22. septembris	1	Daugavpils – Rēzekne ⁸³

Arī CPKŠ operatīvajos ziņojumos par ešelonu spridzināšanu dzelzceļa maģistrālēs pretinieka aizmugurē Latvijas dzelzceļi, kaut arī atkārtojoties, 1943. gada oktobrī minēti kādas desmit reizes (144. tabula).

144. tabula

**Pretinieka vilcienu ešelonu spridzināšana
(1943. gada 19.–25. oktobris)⁸⁴**

Nr.p.k.	Maģistrāle	Ešelonu skaits	
1	Rīga–Abrene	1	Iznīcināts 160 karavīru
2	Daugavpils–Viļņa	1	
3	Rīga–Abrene (3.10.1943)	1	Iznīcinātas 2 lokomotīves, 2 vagoni ar dzīvo spēku, 6 vagoni ar municiju, nogalināti 30 karavīri, kustība pārtraukta 30 stundas
4	Šauļi–Daugavpils	3	?
5	Rēzekne–Idrica	3	?

1943. gada 21. oktobra CPKŠ operatīvajā ziņojumā Nr. 15/42 teikts, ka „Latvijas partizānu kustības frontē no 1943. gada 14. līdz 18. oktobrim iznīcināti 6 ešelsoni ar pretinieka dzīvo spēku, iznīcinātas 2 lokomotīves un 10 vagoni, kaujās nogalināja 5, bet sagūstīja 11 vācu karavīrus un virsniekus, iznīcināja 3 tiltus pār Asūni” (145. tabula).

145. tabula

**Pretinieka ešelonu uzspridzināšana Latvijā
(1943. gada 13.–18. oktobris)⁸⁵**

Nr.p.k.	Maģistrāle	Ešelsoni
1	Krustpils–Rēzekne	1
2	Daugavpils–Rēzekne	1
3	Idrica–Rēzekne	1
4	Rīga–Abrene	3
5	Rēzekne–Pleskava	1

⁸⁰ Оперативная сводка ЦШПД от 14.10.1943. – Турпат, 97. лр.

⁸¹ Tekstā „Rašcevska”.

⁸² Оперативная сводка ЦШПД от 14.10.1943. – КВСПВА, 69. ф., 1. apr., 58. л., 101. лр.

⁸³ Iespējams, ka operatīvajā ziņojumā ir kļūda un dzelzceļa līniju „Rēzekne–Krustpils” un „Daugavpils–Rēzekne” vietā jābūt Abrenes–Gulbenes līnijai.

⁸⁴ Оперативная сводка ЦШПД от 22.10.1943. – КВСПВА, 69. ф., 1. apr., 58. л., 122., 127. лр.

⁸⁵ Оперативная сводка ЦШПД от 21.10.1943. – Турпат, 119. лр.

Kaujinieks Vasilijs Kononovs
1944. gadā
(foto no Ludzas muzeja)

1943. gada 3. novembra operatīvajā pārskatā CPKŠ apkopoja visus pretiniekam 1943. gada jūlijā – oktobrī atskaitēs minētos „sliežu karā” nodarītos zaudējumus. 1943. gada 3. novembra operatīvajā pārskatā CPKŠ ziņoja, ka 1943. gada jūlijā–oktobrī Latvijā uzspridzināti 25, bet Lietuvā – 10 pretinieka ešelsoni, bet kopš operācijas sākuma vācu okupētajā PSRS teritorijā pavisam uzspridzināti 3073 ešelsoni, 1917 lokomotīves, 306 776 sliedes.⁸⁶ 1943. gada 3. novembra CPKŠ operatīvajā ziņojumā minēts, ka Vasilija Kononova (1923) diversiju grupa uz Rēzeknes–Jaunlatgales dzelzceļa uzspridzinājusi 270 sliedes, bet V. Samsona vienība – 33 sliedes. Kopā operācijas „Sliežu karš” sākumā Latvijā uzspridzinātas 1124 sliedes.⁸⁷

1943. gada novembrī CPKŠ atskaitēs pretiniekam nodarītie zaudējumi uz Latvijas maģistrālēm strauji palielinājās, sasniedzot 4,8 ešelonus dienā (146. tabula).

146. tabula

Vācijas kara ešelonu spridzināšana (1943. gada 2.–6. novembris)⁸⁸

Nr.p.k.	Maģistrāle	Skaits	
1	Rīga–Valka	1	
2	Gulbene–Abrene	1	Noiet no sliedēm
3	Rēzekne–Idrica	10	
4	Daugavpils–Polocka	12	
Kopā		24	

Skatot minētos CPKŠ operatīvo ziņojumu pielikumus, pārlicināties, ka LPKŠ ziņojumus viltojuši CPKŠ darbinieki. Šie panākumi minēti LPKŠ un vairākkārt PSRS partizānu ziņoju-

⁸⁶ Оперативная сводка ЦШПД от 03.11.1943. – Турпат, 153. лр.

⁸⁷ Турпат, 159. лр.

⁸⁸ Оперативная сводка ЦШПД № 45/106 от 10.11.1943. – KVSPVA, 69. ф., 1. apr., 58. л., 190. лр.

mos. Tā, piemēram, 147. tabulā redzam, ka V. Laiviņa brigāde 1943. gada 6.–19. novembrī spridzinājusi pa ešelonam trijās dienās, E. Melāna grupa – pa vienam katru dienu, bet V. Samsona vienība caurmērā pa vienam ešelonam dienā.

147. tabula

**1. vienības Latvijā uzspidzinātie ešeloni
(1943. gada 6.–19. novembris)⁸⁹**

Nr.p.k.	Datums	Maģistrāle, stacija	Ešeloni
1	06.11.1943	Skangaļi	1
2	17.11.1943	Vāveres	1
3	06.11.1943	Ludza–Rēzekne	1
4	19.11.1943	Ludza–Rēzekne	1

1943. gada 6.–11. novembrī E. Melāna grupa iznīcinājusi četrus pretinieka ešelonus.⁹⁰ No 1943. gada 12. novembra līdz 18. novembrim V. Samsona vienība uzspidzinājusi sešus ešelonus, piecas lokomotīves, 40 vagonu platformas, trīs automašīnas, ienīcinājusi desmit vāciešus (148. tabula).

148. tabula

Pretinieka ešelonu uzspidzināšana 1943. gada 12.–18. novembrī⁹¹

Nr.p.k.	Maģistrāle	Ešeloni
1	Rēzekne–Pleskava	2
2	Rēzekne–Sebeža	1
3	Daugavpils–Pleskava	5

1943. gada otrajā pusē Latvijā agrākie spridzināšanas tempi saglabājušies, iznīcinot dienā vienu ešelonu (149. tabula).

149. tabula

Pretinieka ešelonu uzspidzināšana 1943. gada 18.–24. novembrī⁹²

Nr.p.k.	Maģistrāle	Skaits
1	Daugavpils–Pleskava	1
2	Rīga–Abrene	1
3	Rēzekne–Polocka	3
4	Daugavpils–Polocka	3

150. tabula

**V. Laiviņa brigādes uzspidzinātie ešeloni
(1943. gada 23.–29. novembris)⁹³**

Nr.p.k.	Datums	Vieta	Ešeloni
	1943. g. 27. novembris	Rēzekne–Daugavpils St. Krāce	1 kara ešelons

⁸⁹ Оперативная сводка ЦШПД от 02.12.1943. – Turpat, 56. l., 19.–20. lp.

⁹⁰ Оперативная сводка ЦШПД от 13.11.1943. – Turpat, 58. l., 240. lp.

⁹¹ Оперативная сводка ЦШПД от 18.11.1943. – Turpat, 258., 261. lp.

⁹² Оперативная сводка ЦШПД от 25.11.1943. – Turpat, 271. lp.

⁹³ Оперативная сводка ЦШПД от 27.12.1943. – Turpat, 56. l., 86. lp.

Taču, kā redzēsim, partizānu faktiskie panākumi spridzināšanā bija nesalīdzināmi mazāki par viņu „panākumiem” atskaitēs.

LPKŠ darbu traucēja pārmērīgi sīkā operāciju plānošana un saskaņošana ar CPKŠ. Tā, piemēram, 1943. gada otrajā pusē pulkvedis A. Sprogis nosūtīja CPKŠ plānu par Vācijas komunikāciju iznīcināšanu no Jēkabpils (Krustpils) līdz Pļaviņām (Gostiņiem). Pirmkārt, CPKŠ nepiekrīta, ka pietiek ar dzelzceļa sliežu uzspridzināšanu 2 km garumā, jo tādējādi kustību nepārtrauks uz ilgāku laiku. Otrkārt, CPKŠ uzskatīja, ka spridzināšanas plānā paredzētais tola daudzums ir par mazu un tas jāpalielina piecas reizes. Treškārt, CPKŠ iebilda, ka spridzināšana uz dzelzceļa un šosejas tiltiem obligāti jākombinē ar apkārtējo ēku dedzināšanu, lai efekts būtu lielāks. Ceturtkārt, nepietiekami esot mīnēt tikai dzelzceļa līnijas, ar palēninātas darbības mīnām jāminē arī pieejas mīnētajai dzelzceļa līnijai, lai bojā ietu arī dzelzceļa sliežu remontētāji. Piektkārt, par operācijas sagatavošanas gaitu un īstenošanu ziņot CPKŠ.⁹⁴ Lai gan plāni nesaskaņošanas dēļ netika īstenoti, CPKŠ atskaitēs PSRS kaujinieku uzvaras palielinājās.

1943. gada 25. novembra operatīvajā ziņojumā CPKŠ ziņoja PSRS vadībai, ka kopš PSRS partizānu operācijas „Sliežu karš” sākuma pavisam uzspridzinātas 323 362 sliedes 2021 km garumā, rēķinot vienlīnijas ceļus. Latvijā šai laikā uzspridzinātas 1774 sliedes.⁹⁵

Papētot partizānu komandieru atskaites priekšniecībai, rodas iespaids, ka partizāni ar sliežu karu pilnīgi pārtraukuši Vācijas karaspēka apgādi frontē. Pēc PSRS partizānu atskaitēm, „sliežu kara” laikā nesasniedza mērķi 21 000 Vācijas vilcienu, taču par viena ešelona uzspridzināšanu vienlaikus atskaitījās 5–6 partizānu grupas un vienības.⁹⁶ 1943. gadā operācijā „Koncerts” Baltkrievijā vien, pēc atskaitēm, bija uzspridzināts 140 000 sliežu.⁹⁷ Partizānu brigādes ziņoja, ka sliežu spridzināšanas plāns pārpildīts par 122–315 procentiem. Taču Vācijas armijas ešeloni turpināja doties uz fronti. Partizānu ziņojumos, kā rakstīja viens no Minskas partizānu vadītājiem, 5–6 reizes tika pārspīlēts panākumu faktiskais stāvoklis. „Tas notiek tāpēc, ka spridzinātāju grupu darbība nepietiekami tiek kontrolēta, bet partijas un komjaunatnes organizācijas vēl nav sākušas cīņu pret acu apmānīšanu” (*очковтирательство*).⁹⁸ Atskaites par PSRS partizānu uzvarām maldināja Sarkanās armijas pavēlniecību; CPKŠ un republiku partizānu štābi par to saņēma rājienus.

151. tabulā redzam: ja salīdzina Baltkrievijas partizānu vienību un brigāžu ziņojumus ar BPKŠ ziņojumiem, kurš, protams, arī centās palielināt savus nopelnus, Baltkrievijas partizānu darbības panākumi palielināti no 21,1 % līdz 179,9 %. Partizānu operatīvie ziņojumi par uzspridzināto sliežu ceļu kilometriem un iznīcinātajiem Vācijas ešeloniem bija tik lieli un neticami, ka Sarkanās armijas vadība, balstoties uz šiem ziņojumiem, nemitīgi varēja nokļūt informācijas vakuumā un pieņemt – droši vien arī pieņēma – nepareizus lēmumus. PSRS CPKŠ priekšnieks jau 1943. gadā rakstīja, ka viņš saņem „dažu vienību nepareizu informāciju, kuras palielina pretinieka zaudējumus, pieraksta sev citu vienību darbības rezultātus”.⁹⁹ Šāds stāvoklis veicināja Sarkanarmijas GŠ GIP un PSRS VDTK grupu nosūtīšanu pretinieka aizmugurē, lai koriģētu un vadītu partizānu darbību. Tika konstatētas arī partizānu neveiksmes, par kurām viņi neziņoja.

⁹⁴ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 446. l., 17. lp.

⁹⁵ Оперативная сводка ЦШПД от 25.11.1943. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 58. l., 271. lp.

⁹⁶ Журнов Е. На оккупированных территориях // Коммерсант Власть. – Москва, 2001, 7 августа. – С. 61.

⁹⁷ Соколов Б. Оккупация.. – С. 104.

⁹⁸ Турпат, 106. lpp.

⁹⁹ Журнов Е. На оккупированных территориях // Коммерсант Власть. – Москва, 2001, 7 августа. – С. 62.

Kaujinieku apmācībā lielāko daļu laika aizņēma to sagatavošana diversiju darbam. Kaujinieku grupas parasti bija nelielas – daži cilvēki, kuri bija pakļauti partizānu vienību (brigāžu) komandieriem vai specgrupu vadītājiem. Diversiju grupu kaujiniekus, tāpat kā partizānu vienību cilvēkus, čeka rūpīgi pārbaudīja. PSRS kaujinieku diversijas bija viens no efektīvākajiem un lētākajiem pasākumiem pretinieka aizmugures, sevišķi transporta grausānai.

Transporta, it īpaši dzelzceļu stigu un tiltu, iznīcināšanai izmantoja lēnās iedarbības mīnas (МЗД), kā arī momentānās darbības mīnas (ММД). Divi cilvēki lēnās darbības mīnas (8–10 kg) varēja uzstādīt 80 cm dziļumā un nomaskēt apmēram 30 minūšu laikā, pārtraucot kustību līdz 10 dienām.¹⁰⁰ Taču faktiskais stāvoklis „partizānu frontēs” bija bēdīgāks un radīja PSRS vadības neapmierinātību ar PSRS partizānu atskaitēm, kā arī veicināja CPKŠ un republiku štābu likvidēšanu 1944. gada 11. janvārī. Tā, piemēram, Baltkrievijas partizānu brigāžu un vienību atskaitēs panākumi bija par 27–179 % lielāki nekā Baltkrievijas PKŠ atskaitēs (151. tabula).

151. tabula

**Slepena izziņa „Par Baltkrievijas partizānu darbības rezultātiem”
(1941–1944)¹⁰¹**

Nr.p.k.	Partizānu darbības veidi	Baltkrievijas PKŠ dati	Baltkrievijas partizānu vienību un brigāžu dati	%
1	Nolaisti no sliedēm ešelsoni	11 128	17 210	154,7
2	Nolaisti no sliedēm bruņotie vilcieni	34	47	138,2
3	Bojātas lokomotīves	8318	18 696	224,8
4	Vagoni un platformas	72 195	144 482	200,1
5	Sagrautas dzelzceļa stacijas	29	52	150,8
6	Iznīcināti ūdenssūkņi	47	60	127,7
7	Uzspridzinātas sliedes	303 942	368 157	121,1
8	Iznīcinātas lidmašīnas	182	305	167,6
9	Iznīcināti tanki un bruņumašīnas	1 355	2 602	192,0
10	Iznīcinātas automašīnas	18 747	29 785	158,9
11	Iznīcināti lielgabali	438	1 226	279,9
12	Iznīcināti štābi un garnizoni	948	2 590	276,1

CPKŠ atskaišu kritikai palielinoties, tajās atspoguļotās „uzvaras” samazinājās. CPKŠ 1944. gada 1. janvāra kopsavilkumā par „Sliežu kara” rezultātiem redzam, ka Latvijā kopā uzspridzināts 61 pretinieka ešelsons, 41 lokomotīve, 443 vagoni un 1774 sliedes – tas bija no 0,5 līdz 0,9 procentiem no visiem „Sliežu karā” nodarītajiem zaudējumiem (152. tabula).

Taču arī šīs pieticīgākās „uzvaru” atskaites tālu pārsniedza faktiskos panākumus.

Apgalvojums, ka 1943. gada vidū „Sliežu kara” rezultātā „Latvijas partizāni gandrīz vai ik dienas padarīja nelietojamus tolaik hitleriešiem stratēģiski ārkārtīgi svarīgā divsliežu dzelzceļu Pleskava–Daugavpils–Viļņa un Rēzekne–Sebeža atsevišķus posmus,”¹⁰² bet 1944 gada vasarā „partizāni visā pilnībā bija saimnieki visos lielākajos mežu masīvos”, – tālu atpalika no dzīves īstenības. Arī Latvijā, tāpat kā citur, Vācijas militārie ešelsoni turpināja kustību.

¹⁰⁰ KVKA, 40973. f., 1. apr., 25. l., 48. lp.; KVSPVA, 69. f., 1. apr., 7028. l., 14. lp.

¹⁰¹ Жирнов Е. На оккупированных территориях .. – С. 59.

¹⁰² Ūdre A. Ienaidnieka aizmugurē.. – 188.–189. lpp.

**PSRS kaujinieku „Sliežu kara” rezultāti Baltijā
(1943. gada 1. janvāris – 1943. gada 1. decembris)¹⁰³**

Nr.p.k.		Ešeloni	Lokomotīves	Vagoni	Sliedes
1	Latvija	61	41	443	1774
2	Lietuva	41	26	256	169
3	Igaunija	3	–	–	–
Kopā PSRS		6687	5965	51 715	351 657
Latvijā		0,9 %	0,68 %	0,8 %	0,5 %

Par PSRS kaujinieku veikto Latvijas dzelzceļu spridzināšanu labu priekšstatu sniedz Vācijas Drošības dienesta slepenie ziņojumi Ostlandes Drošības dienesta priekšniekam no 1942. gada 16. septembra līdz 1944. gada 5. aprīlim (153. tabula). Ziņojumos pēc augšminētās metodes līdzās „dzelzceļa sabotāžas” gadījuma datumam norādīts arī pulksteņa laiks un kilometrs, redzam, ka gandrīz divu gadu (20 mēnešu) laikā Latvijā notikušas 12 dzelzceļa sabotāžas, no kurām divas (16,7 %) atklātas; notikušas arī 10 spridzināšanas, kas sastāda 16,4 % no CPKŠ atskaitē minētajām.

Dzelzceļu sabotāžas Latvijā 1942.–1944. gadā¹⁰⁴

Nr.p.k.	Datums	Maģistrāle	Sliedes	Vagoni	Cilvēki	
1	16.09.1942	Rīga–Valka		6 municijas vagoni		
2	25.09.1942	Vecgulbene–Abrene, 182.km	140 cm			
3	25.02.1944	Abrene–Rēzekne starp Skagale–Kārsava, 159.km	80 cm			
4	28.02.1944	Viļņa–Daugavpils, 556.km				Mīnu atrada
5	03.03.1944	Abrene–Rēzekne	80 cm			
6	1944	Abrene–Rēzekne, 148.km				Mīnu atrada
7	18.03.1944	Abrene–Rēzekne–Puceni–Mežvide				
8	25.05.1944	Madona–Lubāna				
9	25.05.1944	Rēzekne–Abrene, 157.km Skangaļi–Kārsava				
10	25.05.1944	Inta–Kārsava, 118.km				
11	25.05.1944	Vecgulbene–Madona, 76.km	80 cm			
12	05.04.1944	Rīga–Kārsava, vilciens Nr. 239 ar municiju				Sadega 15 krievu bēgļi, 3 cilv. cieta

No PSRS partizānu ziņojumos „uzspridzinātajiem” 279 Vācijas armijas ešeloniem 1942.–1944. gadā, pēc CPKŠ datiem, uzspridzināts 61 ešelons (21,9%), bet patiesībā bija uzspridzināti 10 ešeloni (3,6 %). Tādējādi arī Latvijas piemērā pilnīgi attaisnojas krievu vēsturnieku aprēķins: PSRS partizānu uzspridzināto ešelonu skaits tuvojas īstenībai, ja to izdala ar 5 vai 6.¹⁰⁵ Tāpēc arī saprotams, ka Vācijas militārā transporta iznīcināšanā veiktais kaujinieku

¹⁰³ Оперативная сводка ЦШПД от 01.01.1944. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 57. l., 1. lp.

¹⁰⁴ Eisenbahnsabotage. – KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 6. l., 82., 83., 89., 96., 101., 138. lp.

¹⁰⁵ Жирнов Е. На оккупированных территориях. – С. 60–61.

Фамилия	Р.И.	Известности	Участие в партизанских действиях	Служба в партизанском отряде	Служба в партизанском отряде	Служба в партизанском отряде
Дикалин		1	1			
Ивановский		1	1			
Богодистый		1	1			
Карлов		1	1			
Анчелов		1	1			
Трапезин		1	1			
Ивановский		970	3064			
Красовский		1	1	2		
Чиж	0	190	38199	2	500	1
Защеринский		107		2	500	1
Козленков		155		2	500	
Лобачев		6956		2	500	
Широкоходилов		8863		2	500	
Белицкий	352			2	600	
Андронов		105		2	500	
Шутов	0301		1	2	600	600
Кусев		114		2	500	
Сорокин		4522		2	500	
Цыгов		3157		2	500	
Порозов		1	1	2	500	1
Филиппов		779	3845	2	500	1
Бондарев	610	6		2	600	600
Дроздов	624			2	600	600
Зваринский		2609		2	500	
Морозов	314		1	2	600	600
Власов		1		2	500	
Кубшинский	1176			2	600	600
Беляев		5721		2	500	
Беляков	78,66			2	600	600
Козловский		193	1	2	500	
Озоянши		562		2	500	
Локтигала	148			2	600	600
Терехов		365	5417	2	500	1
Беласов	454			2	600	600
Рысов		1		2	500	
Дорофеев		7206		2	500	
Евстигеев		118		2	500	
Кантер			1	2	500	
Бере		1	1	2	500	
Юрченко		5143	269	2	500	
Шабанов		376		2	500	
Липецкий			1	2	500	
Кудин	1	1	1	2	600	600

Specvienības desanta kaujinieku un viņu bruņojuma saraksts
Keguma elektrostacijas ieņemšanai. 1944. gads

“varoņdarbs” ir kārtējais boļševiku mīts. Īstenībā visi pieci CPKŠ izstrādātie plāni par Vācijas armijas apgādes sagraušanu pat aktīvajos PSRS partizānu kustības novados – Ļeņingradas apgabālā, Baltkrievijā un Ukrainā – nemaz nerunājot par Latviju, bija guvuši uzvaru tikai PSRS partizānu grupu un vienību atskaitēs. Praktiski Vācijas armijas apgāde netika pat nopietni traucēta. Pat bijušie PSRS partizānu komandieri, nerunājot par objektīvākajiem mūsdienu krievu vēsturniekiem, norāda uz CPKŠ plānotāju vainu. „Bija jābūt absolūtam muļķim,” raksta Ukrainas PSRS partizānu komandiera vietnieks Ilja Starinovs, „lai spridzinātu sliedes tikai uz galvenajām maģistrālēm, bet atstātu neskartas rezerves un otrās šķiras ceļus. Taču partizāni spridzināja maģistrāles un leņņi ziņoja.”¹⁰⁶ Tajā pašā laikā vācieši paši demontēja daudzus novecojušus sliežu ceļus un sliedes veda pārkausēšanai uz Vāciju. V. Samsons uzskata, ka teroristi, balstoties uz konspirētu aģentūru, pārsvarā vērsās pret civiliem objektiem un civiliedzīvotājiem, bet kara laika komandosi, diversantu grupas (*ranger*) – galvenkārt pret militārajiem objektiem,¹⁰⁷ – tādā gadījumā PSRS kaujiniekiem ir „gods” piederēt pie teroristiem vai bandītiem.

4. Marodierisms

Jebkurā karā cilvēktiesības pārkāpj gan tie, kas nēsā ieročus frontē, gan tie, kas cīnās aizmugurē, bet sevišķi apstākļi cilvēktiesību pārkāpšanai rodas kaujinieku grupām, kas darbojas, pirmkārt, pretinieka aizmugurē, it īpaši partizāniem pārsvarā nelabvēlīgi noskaņotā vidē. Otrkārt, kaujinieku vidū (kaut arī par to draudēja sods) bija noziedzīgas ievirzes cilvēki vai to grupas (ap 5–10 % no sastāva). Treškārt, uz noziedzību pret vietējiem iedzīvotājiem provocēja kaujinieku organizētāji, neapgādājot viņus ar pārtiku, apģērbu, medikamentiem. Ceturtkārt, PSRS kaujinieku marodierisms varēja notikt, kaujiniekiem bāzējoties Latvijā vai arī iebrūkot pāri robežai. PSRS kaujinieku marodierisms, kā liecina pašu partizānu ziņojumi, Baltkrievijā sākās jau 1942. gadā, lai iegūtu pārtiku (*продзаготовки*) un aplaupītu pretinieka iekarotās zemes iedzīvotājus.

Latgales speciālā vienība (*Sonderkomando Lettgallen*) sākumā nebija paredzēta cīņai pret kaujiniekiem Latvijā, jo 1942. gada beigās tādu šeit praktiski nebija. Tā bija domāta cīņai pret PSRS partizānu iebrukumiem Austrumlatgalē no Baltkrievijas un Krievijas. Pēc vienības izveidošanas PSRS kaujinieku iebrukumi Latvijā nemazinājās, bet palielinājās no četriem iebrukumiem 1942. gada decembrī līdz 32 iebrukumiem 1943. gada martā (800 %) (*154. tabula*).

154. tabula

PSRS kaujinieku iebrukumi un uzbrukumi Latvijā (1942. gada decembris, 1943. gada janvāris–marts)¹⁰⁸

Nr.p.k.	Apriņķis	1942. g. dec.	1943. g. janv.	1943. g. marts
1	Daugavpils apriņķis	–	11	–
2	Ludzas apriņķis	2	9	23
3	Abrenes apriņķis	–	4	–
4	Madonas apriņķis	1	3	–
5	Valkas apriņķis	–	2	–
6	Rēzeknes apriņķis	1	–	9
Kopā		4	29	32

¹⁰⁶ Боярский В. Партизанство вчера, сегодня, завтра.. – С. 237.

¹⁰⁷ V. Samsona vēstule autoram 2005. gada 1. februārī. – Autora arhīvs.

¹⁰⁸ Stimmungs- und Lagebericht für die Zeit von 1. bis 31. März 1943. – LVVA, R-82. f., 1. apr., 39. l.

Kā rakstīts „Latgales speciālās vienības” 1943. gada 1. februāra „Ziņojumā par noskaņojumu un stāvokli no 1943. gada 1. janvāra līdz 1943. gada 31. janvārim”, Baltkrievijas kaujinieki Latvijā ieradās ar ragavu pajūgiem, pavisam līdz 300 cilvēku. „Šeit viņi sadalās vai nu mazās grupās,” rakstīts ziņojumā, „kurās uzbrūk atsevišķām zemnieku saimniecībām, vai ar visu vienību sistemātiski izlaupa un noposta visu ciemu.” Pirms uzbrukuma ciemam kaujinieki ap to nostāda sardzi un pārgriež telefona vadus. PSRS kaujinieku iebrukumi, kā ziņoja Vācijas policija, „balstījās uz boļševistiski domājošiem pierobežas krievu iedzīvotājiem. Tāpēc, pēc Vācijas policijas domām, šos cilvēkus nepieciešams pārcelt uz citām dzīves vietām. Pie tam pierobežas iedzīvotāju aizsardzībai nosūtītas trīs spēcīgas SS speciālvienības.¹⁰⁹ LK(b)P CK sekretārs K. Ozoliņš 1943. gada 25. martā ziņojumā, kuru 1943. gada 17. jūnijā J. Kalnbērziņš nosūtīja P. Ponomarenko, rakstīja, ka Latgalē „iedzīvotāji ir ļoti neapmierināti ar tām laupīšanām, kādas dažreiz gadās no partizānu puses”.¹¹⁰ Taču uzbrukumus pāri robežai turpināja arī LPKŠ kaujinieki no Baltkrievijas. „Naktī no 21. jūnija uz 22. jūniju 1943. gadā brigādes izlūki sagrava Šķaunes, Ostrovskas, Rundiku pagastā visas krejotavas, arī Krinicas sviestotavu,” 1943. gada 25. jūnijā V. Laiviņš ziņoja A. Sproģim.¹¹¹ Īpaši plaši ar marodierismu nodarbojās Baltkrievijas partizāni un viņu sabiedrotie.

Lai gan PSRS aizsardzības tautas komisāra pavēle kvalificēja marodierismu par smagu noziegumu, kaujinieki aplaupīja mierīgos iedzīvotājus, neatpaliekot no nacistiem un viņu sabiedrotajiem.¹¹² Ludzas un Rēzeknes apriņķu un pagastu valžu minētās lopu, labības un apģērba laupīšanas notika krievu un baltkrievu PSRS kaujinieku uzdevumā. 1943. gada 25. novembrī 2. LPB 3. vienības komandieris leitnants P. Pizāns (Zaļums) rakstīja V. Laiviņam: „Krievi, sevišķi Osvejas brigāde, neliek mieru nevienam dienu, vajagot gaļas. Kā Tu domā, ko darīt? Vajadzētu kaut kā izpildīt. Es jau visādi aizbildinos, ka pa salu nevar govīs vest, jo sasalusi zeme utt., bet faktiski jau varētu.” Gaļu uzdevis sagādāt Osvejas brigādes komandieris pulkvedis Ivans Zaharovs.¹¹³

Ludzas apriņķī 1943. gada 26. augustā, kā rakstīja apriņķa vecākais J. Zirnis, kaujinieki veikuši 90 uzbrukumus no Krievijas pavisam 12 apriņķa pagastos (60 %). Kaujinieki nodedzinājuši vai uzspridzinājuši pagastvalžu ēkas Briģu, Ciblas, Istras, Mērdzenes, Šķaunes un citos pagastos. Pienotavu uzspridzinājuši Krinicā. Pie tam kaujinieki apriņķī nolaupījuši 214 zirgus, 215 govīs, 50 cūkas un 35 sīklopus, kurus aizveduši pāri robežai. Protams, tādus apmēros lopu nolaupīšana zemniekiem nebija vajadzīga tikai pašu kaujinieku uzturam.

Abrenes apriņķa priekšnieks 1943. gadā ziņoja, ka Balvu pagastā kaujinieki nolaupījuši 20 govīs, 15 aitas, vairākas cūkas, aplaupījuši Rugāju (*Ruggan*) pienotavu, nošāvuši vienu lauksaimnieku. Īpaši PSRS kaujinieki terorizēja pagastu pašvaldības. 1943. gadā viņi nošāva Landskoronas pagasta vecāko Jāni Zaltānu, bet decembrī – Pasienas pagasta vecāko. Abrenes apriņķa vecākais J. Duks ziņoja, ka apriņķī aplaupītas 30 zemnieku saimniecības. Kaujinieki nošāvuši 6 cūkas, 5 govīs. Turklāt nošāva 3 cilvēkus, nodedzināja vienu zemnieku saimniecību. Vairāki Abrenes apriņķa zemnieki atstājuši savas sētas un devušies bēgļu gaitās.

2. LPB 3. vienības komandieris leitnants P. Pizāns (Zaļums) 1943. gada 6. decembra ziņojumā no Beljaniem 2. LPB komandierim V. Laiviņam par Osvejas PSRS krievu kaujinieku un 2. LPB 3. vienības iebrukumu Latvijā rakstīja: „Viņu rīcība man atgādināja bruņotu baru, bet nevis organizētu partizānu vienību. (..) Visiem bija liela tendence uz dažādu lupatu

¹⁰⁹ Stimmungs- und Lagebericht für die Zeit von 1. bis 31. Januar 1943. Riga, 1.II 1943. – LVVA, R-82. f., 1. apr., 39. l., 92. lp.

¹¹⁰ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 450. l., 1.–31. lp.

¹¹¹ LVA, 101. f., 6. apr., 21. l., 56. lp.

¹¹² Соколов Б. В. Оккупация.. – С. 63.

¹¹³ Отчеты, донесения записки.. бригады Лайвиньша. – Т. 2. – LVA, 302. f., 1. apr., 36. l., 53. lp.

laupīšanu. Sevišķi no Zaharova otrjada ļaudīm." (4. §). „Pie apšaudīšanām pirmie metās bēgt komandieri, neliekoties ne zinīs par saviem ļaudīm." (6. §). „Turpmāk es atsakos sūtīt savus ļaudis kopā [ar Zaharova brigādi], jo beidzamā operācija krasi pierādīja, ka kopā akcijā sadarboties nevar. Vispār viņa ļaudis vairāk atgādina bandu nekā partizānus."¹¹⁴ „1943. gada decembrī," rakstīja Baltkrievijas PSR Osvejas kaujinieki savā pārskatā Baltkrievijas K(b)P CK, „tika organizēta operācija lopu sagādei (*по заготовке скота*). Vienība devās Latvijas teritorijā 12–15 kilometru dziļumā, paredzot atpakaļ atgriezties pa citu ceļu. Taču vienībām atgriežoties izrādījās, ka visā virzīšanās ceļa garumā pretinieks ierīkojis 4 slēpņus, tādēļ lopus un citus produktus neizdevās piegādāt un partizānu vienības, ciešot lielus zaudējumus, izcīnīja sev atpakaļceļu."¹¹⁵

Bez personiskajām vēstulēm jaunākais leitnants P. Pizāns (Zaļums) 1944. gada 25. janvārī sava ziņojuma nodaļā „Par baltkrievu partizānu darbību Latvijā” rakstīja, ka Osvejas partizānu brigāde, Kaļiņinas kaujinieki un vairākas specgrupas bez LPKŠ ziņas veic kaujas darbību Latvijas teritorijā. Kaujinieki iznīcinājuši Asūnes pagasta valdi un policijas iecirkni, arī kordonu Ksaverinā Zaļuma vadībā. Taču minētās vienības nepakļaujas vadībai un veic ne tikai kaujas darbību. „Viņu galvenais uzdevums,” rakstīja Zaļums, „bija produktu sagāde. Viņi naktī klīst apkārt un laupa šī vārda pilnā nozīmē. (..) Neskatoties uz manis dotajiem norādījumiem, viņi ielauzās gandrīz visās mājās un laupīja, kas gadījās pie rokas. Salaupīto pa lielākajai daļai aiznesa un sadalīja savām ģimenēm. (..) Nereti bija gadījumi, kad laupīja bērnu apģērbu un pat logu aizkarus. Šos priekšmetus, saprotams, pārmainīja pie baltkrievu kolhozniekiem pret degvīnu. Sevišķi tas attiecas uz Osvejas brigādi, Frunzes otro un Ždanova vienībām. Vēl ļoti bezkaunīgi šai ziņā bija Kaļiņinas apgabala partizāni. Šīs parādības bija novērojamas Šķaunes, Asūnes, Robežnieku (Pustiņas) pagastos. Zemnieki aizbēga vairākus kilometrus tālāk, kur nesusniedza partizāni. No kaujas uzdevumiem viņi [PSRS kaujinieki] parasti izvairījās, jo Latvijas teritoriju uzskatīja par ienaidnieka zemi, kur nepieciešams visu un visus iznīcināt.”¹¹⁶

Šos ziņojumus par kaujinieku laupīšanām Austrumlatvijas apriņķos apstiprina arī LPKŠ ziņojumi CPKŠ priekšniekam. 1944. gada 12. janvārī LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sproģis ziņoja CPKŠ priekšniekam, ka naktī no 3. uz 4. janvāri Halturina vārdā nosauktās Kaļiņina brigādes kapteiņa Karnaušenko vienības kaujinieki leitnanta Vetbajeva vadībā un Lenka Lopitkina specgrupas Latvijas teritorijā Krāslavas Pleiku un Noviku cienu teritorijā veic iedzīvotāju aplaupīšanu (*занимаются мародерством*). Halturina vārdā nosauktās brigādes Kapustina specgrupa Noviku ciemā nolaupījusi patafonu, radioaparātu, sieviešu velosipēdu, sieviešu un bērnu apģērbu. Šīs marodieru grupas aplaupījušas arī latviešu sarkano partizānu ģimenes.¹¹⁷ CPKŠ operatīvās daļas vadītājs 1944. gada 14. janvārī uz šī ziņojuma rakstīja: „b. Kalmikovam. Sagatavojiet telegrammu b. Sokolovam. Naumovs.” Kapteinis A. Kalmikovs 1944. gada 14. janvārī uz A. Sproģa ziņojuma rakstīja: „Radiogramma b. Sokolovam sagatavota un nosūtīta 1944. g. 14. janvārī. A. Kalmikovs. 1944. g. 14. janvārī.” PSRS kaujinieku pulkveža Zaharova vienības laupīšanas iebrukumi Latvijā bija visai līdzīgi PSRS kaujinieku darbības metodēm Rietumbaltkrievijā, kuras iedzīvotāji uzskatīja PSRS pārstāvjus par okupantiem. Pēc sarunām ar Polijas „Dzimtenes armijas” (AK) un poļu leģionāru pārstāvjiem 1944. gada janvārī PSRS partizānu Gastello brigādes komandieris Maņuhins un komisārs Markovs ziņoja Maskavai: „Ievērojot nozīmīgo autoritāti, kura ir poļu partizā-

¹¹⁴ Отчеты, донесения, записки и письма партизанских отрядов бригады Лайвиньша. – Т. 2. 1943–1944. – LVA, 302. f., 1. apr., 36. l., 58. lp.

¹¹⁵ LVA, 302. f., 6. apr., 88. l., 24. lp.

¹¹⁶ О деятельности белорусских партизан на территории Латвии. – LVA, 302. f., 2. apr., 15. l., 34.–35. lp.

¹¹⁷ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 449. l., 9. lp.

niem vietējo iedzīvotāju vidū apgabala rietumu novados, mums nepieciešams ar dzelzs stingrību mainīt savu uzvedību vietējo iedzīvotāju vidū, pilnīgi izbeigt vispārējo pļēģurošanu un laupīšanu un tādā veidā dot triecienu poļu partizānu autoritātei katoļu iedzīvotāju vairākumā.¹¹⁸

Vācijas armijas aizmugures dienesta 1944. gada 31. janvāra ziņojumā armijas virspavēlniecībai par aizmugures stāvokli minēti 69 PSRS kaujinieku uzbrukumi zemnieku saimniecībām (155. tabula).

155. tabula

PSRS kaujinieku laupīšanas uzbrukumu skaits 1944. gada janvārī¹¹⁹

Nr.p.k.	Vieta	Skaits
1	Lubāna	19
2	Abrene	10
3	Rēzekne	14
4	Liepna	9
5	Daugavpils	11
6	Ludza	6
Kopā		69

To daļēji atzina arī PSRS kaujinieku komandieri. „No policistiem un mūsu pārliecinātiem pretiniekiem,” rakstīja V. Samsons 1944. gada 6. septembra pārskatā, „produktus rekvizējām.”¹²⁰

1944. gada pavasarī kaujinieku postījumi Abrenes apriņķī vēl vairāk paplašinājās. 1944. gada 17. maijā Abrenes apriņķa lauksaimniecības vadītājs telefonogrammā Nr. 600 ziņoja, ka atkal aplaupītas 30 zemnieku saimniecības, 3 cilvēki nošauti un viens pakārts. „Gadījumā, ja bandīti netiks nomierināti,” ziņoja Abrenes apriņķa lauksaimniecības vadītājs, „es vairs neatbildu par pagastiem uzliktajām nodevām.” 1944. gada 8. jūnijā ziņoja, ka kaujinieki veikuši laupīšanas Tulciņā, Salaciemā, Kacēnos u. c. vietās.

Līdz ar PSRS kaujinieku pārbāzēšanos uz Latviju un jo sevišķi Ļeņingradas apgabala IeTK–VDTK vienības izveidošanos Lubānas mežos PSRS partizānu marodierisms līdzās iebrukumiem no Krievijas un Baltkrievijas kļuva regulārāks Madonas apriņķī, 1944. gada 11.–17. jūlijā veicot 15 iebrukumus, t. i., 2–3 iebrukumus dienā.

Spriežot pēc Vācijas kārtības policijas „dienas ziņojumiem”, kas saglabājušies par laika posmu no 1944. gada 1. jūlija līdz 1944. gada 21. jūlijam, kārtības policijas mazāk uzraudzītos novados pastiprinājās kaujinieku laupīšanas uzbrukumi. Spriežot pēc vācu kārtības policijas dienas ziņojumiem, 1944. gada 1.–7. jūlijā notika 15 uzbrukumi Madonas apriņķa zemnieku sētām. Kā redzams no ziņojumiem, kaujinieku galvenais mērķis bija pārtikas laupīšana, bet divos gadījumos – pārtikas laupīšana (*Versorgungsraub*) lielos apmēros. Tikai vienā gadījumā – Kirstiņu mājās pie Draveniekiem, kur kaujinieki nošāva saimnieku un vēl trīs personas, – policija varēja saskatīt izrēķināšanos ar „tautas ienaidniekiem un nodevējiem” (152. tabula). Par to liecināja kaujinieku atstātā zīmīte: „Šie vācu nodevēji viņu kaimiņu nodošanas un partizāniem nodarīto zaudējumu

¹¹⁸ Жирнов Е. На оккупированных территориях.. – С. 60.

¹¹⁹ LZAA, 40. f., 5. apr., 46. l., 184. lp.

¹²⁰ Отчет командира 1-ой Латвийской партизанской бригады тов. Самсона об организации боевой деятельности партизанской бригады 6 сент. 1944 г. – LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 6. lp.

dēļ ir iznīcināti. Visi, kuri kaimiņus nodod un kaitē partizāniem, tiks iznīcināti. Nāvi vācu okupantiem!"¹²¹

156. tabulā redzam, ka PSRS kaujinieki uzbrukuši bruņoti grupās, kurās parasti bija 4–30 cilvēku, tērpti vācu armijas, latviešu leģionāru, Latvijas armijas, Sarkanās armijas uniformās un civiltērpos. Vairākos gadījumos uzbrukumos piedalījušies un tos vadījuši Sarkanarmijas gūstekņi. Uzbrucēji sarunājušies krievu un latviešu valodā. Bez pārtikas produktiem laupījuši arī vērtslietas.

Pret kaujiniekiem Madonas apriņķa policija bez minēto zemnieku sētu aplaupītāju vajāšanām likvidējusi arī kaujinieku sakarus un sagrāvusi kaujinieku bāzes. 1944. gada 11. jūlijā, kā redzams no Vācijas kārtības policijas 12. jūlija dienas ziņojuma, Latviešu policijas¹²² 319. bataljona vīri un Madonas drošības dienests Dravenieku mājās arestējis radiogrāfisti ar visu radiostaciju, nododot¹²³ to drošības dienestam. Desmit ar raidstaciju darbību saistītās personas arestētas. 1944. gada 13. un 15. jūlijā Olgas purvā Latviešu 319. policijas bataljona 3 rotas, 23. Latvijas policijas bataljona 2 rotas ar vienu bruņumašīnu (*Kradeschutzenzug*), kā arī 40 latviešu policisti un Madonas komandantūras darbinieki uzbruka kaujinieku bāzei. Uzbrukumā iznīcinātas 25–30 kaujinieku mītnes, kā arī lidmašīnu kravas nomešanas un kaujinieku desantēšanas vieta. Kaujā krita 10 kaujinieki, lielāks skaits ievainoti. Iegūti 5 krievu automāti, 4 krievu šautenes, 2500 šāviņu municijas, 2 kastes ar rokasgranātām, liels daudzums privātapģērbu un pārtikas produktu, arī amerikāņu konservi. Kaujā trīs latviešu policisti ievainoti uz mīnām, bet divi – ar pretinieka šāvieniem.¹²⁴ Šī Madonas kauja līdz ar kaujinieku laupīšanām Madonas zemnieku saimniecībās liecina, ka, pirmkārt, latviešu policija centās aizsargāt zemniekus. Otrkārt, uzbrukumi (*Versorgungsraub*) pārtikas laupīšanas dēļ parādīja, ka, tāpat kā 1942. un 1943. gadā, arī 1944. gadā kaujinieki nebija pietiekami apgādāti ar pārtiku, tādēļ veica vardarbības akcijas pret zemnieku saimniecībām un nostādīja sevi un boļševikus pret vietējiem iedzīvotājiem. Vairāki PSRS kaujinieki rīkojās kā bandīti.

„[1944. gada] maija sākumā uz Lubānu nosūtītā Maksimova partizānu vienība,” atskaitē rakstīja kaujinieku grupas komandieris Francis Savickis, „kaut kādā veidā ieklīda manā vienībā (*запутался в мой отряд*), trīs dienas pļēguroja (*пьянствовал*), pēc tam nošāva zemniekus, aizdedzināja ēkas, un viņa vienība izklīda pa mežiem.”¹²⁵ PSRS kaujinieku darbība dažkārt bija ārkārtīgi nežēlīga: ir liecības par dzīvu sagūstīto vācu sakarnieku sazāgēšanu gaterī.¹²⁶ Arī no vācu puses bija terorisma izpausmes. 1944. gadā naktī no 13. uz 14. jūliju tika uzspridzināta zemnieku sēta „Egloni” pie Madlienas. Visi iedzīvotāji (5 cilvēki) tika nogalināti. Šīs ģimenes locekļi bija evakuējušies no PSRS, un ģimene simpatizēja boļševikiem. Policija domāja, ka mājās slepeni tiek glabātas sprāgstvielas.¹²⁷ Līdz ar Sarkanarmijas lieluzbrukuma sākumu frontē pastiprinājās gan kaujinieku uzbrukumi, gan pretkaujinieku darbības.

157. tabulā redzam, ka 1944. gada jūlijā plašākas cīņas ar kaujiniekiem notikušas Madonas un Valmieras apriņķī, bet atsevišķas cīņas vēl piecos apriņķos. Tāpat cīņas

¹²¹ Tagesmeldung 20. VII 1944. – VFA, R-00092/000468, Vol. 1.

¹²² Lettische Polizei. Letische Schutzmannschaften.

¹²³ Tagesmeldungen, Riga, den 12 Juli 1944. – VFA, R-00092/000468, Vol. 1.

¹²⁴ Tagesmeldungen. Riga den 20 Juli 1944. – VFA, R-00092/000468, Vol. 1.

¹²⁵ Отчет о боевых, агентурных и организационных действиях 15.09.43 – 21.06.1944 Савицкого Франца Станиславовича. – LVA, 302. f., 2. ар., 38. л., 97. лр.

¹²⁶ Александров К. Мы еще не всё вспомнили, чтобы что-то забывать // Новое время. – Москва, 2005, № 19. – С. 11.

¹²⁷ Tagesmeldungen, Riga, den 20. Juli 1944. – VFA, R-00092/000468, Vol. 1.

Vācijas kārtības policijas dienas ziņojumi par PSRS kaujinieku
uzbrukumiem Madonas apriņķī (1944. gada 11.–17. jūlijs)¹²⁸

Nr. p.k.	Zemnieku sēta, datums, laiks	Kaujinieku skaits	Kaujinieku sastāvs un apģērbs	Valoda	Mērķis	Pretdarbība	Piezīmes
1	Paurukalns 11. jūlijs, 22.10	4	Civilais	Latviešu	Pārtikas laupīšana	Latviešu policija	
2	Baltiņi 11. jūlijs, 22.30	6	vācu armijas uniformas, krievu karagūstekņi		Pārtikas laupīšana	Latviešu policija	
3	Zvidri 11. jūlijs, 23.30	10	krievu uniformas	Krievu	Pārtikas laupīšana	Latviešu policija	
4	Prauliņi 12. jūlijs, 22.30	5	vadāja 2 krievu karagūstekņi	Krievu	Pārtikas laupīšana	Latviešu policija	
5	Jaunzemji 12. jūlijs, 23.00	14	leģionāru formā divi, citi civilā	Latviešu un krievu	?	Latviešu policija	
6	Labani 12. jūlijs, 23.45		krievu gūsteknis, trīs leģionāri, pārējie civilā	Latviešu un krievu	Pārtikas laupīšana	Latviešu policija	
7	Paurukalns 12. jūlijs, 23.30	10	uniformās un civilā, krievu gūsteknis	?	?	Latviešu policija	
8	Lejas 13. jūlijs, 0.30	20	krievu uniformās un civilā	krievu, latviešu	Pārtikas laupīšana	Latviešu policija	
9	Eltes, Kirstiņi 13. jūlijs, 22.30	65	Grupās ?	?	laupīšana	Latviešu policija	Nošautas 4 pers.
10	Lejnieki 14. jūlijs, 1.30	10	krievu uniformā un civilā	?	Pārtikas laupīšana	Latviešu policija	
11	Saulītes 15. jūlijs, 2.00	30	1 leģionāra formā, pārējie civilā	?	Pārtikas laupīšana	?	
12	Valdemāres 15. jūlijs, 2.00	8	civilā	?	Pārtikas laupīšana	?	
13	Baltiņi pie Iršiem 16. jūlijs, 0.30	6	vācu uniformās	4 latviešu, 2 krievu	Pārtikas laupīšana	?	
14	Āres pie Annasmuižas 16. jūlijs, 24.00	8	Latvijas un vācu uniformās	?	Pārtikas laupīšana	?	
15	Mergas pie Annasmuižas 17. jūlijs, 0.30	8	Latvijas un vācu uniformās	?	Pārtikas laupīšana	?	partizāni ļoti bailīgi

¹²⁸ Banditen-Tagesmeldungen 20. VII 1944., 21. VII 1944. – VFA, R-092/000468, Vol. 1.

notikušas galvenokārt laukos un aptvērušas 36,8 % no Latvijas apriņķiem. PSRS kaujinieku terorā nogalināto civiliedzīvotāju skaits, kuri nesadarbojās ar vācu okupācijas varu, tāpat kā Ukrainā, Latvijā bija vismaz piecas reizes lielāks nekā nogalināto kolaboracionistu skaits. Cīņu rezultātā krituši deviņi cilvēki, divi ievainoti (to skaitā divi vācieši) un divi sagūstīti. No kaujām cietuši galvenokārt lauku iedzīvotāji ne tikai fiziski, bet arī laupīšanu dēļ. No 26 gadījumiem 17 gadījumos (65,4 %) konstatēta pārtikas laupīšana. Latvijas lielākajās pilsētās un mazpilsētās sadursmes ar kaujiniekiem nav notikušas. Visus uzbrukumus zemnieku sētām nevar pierakstīt kaujiniekiem, jo mežos slēpās gan „zaļie” legionāri, gan izbēgušie karagūstekņi, izsalkuši bija Krievijas bēgļi.¹²⁹ Sarkanās armijas dezertieri, kā arī civilā pārgērbusies latviešu legionāri, arī 1944. gada vasarā un rudenī veica marodierismu Latvijā.¹³⁰

1944. gadā sākās kaujinieku uzbrukumi Zemgales un Vidzemes zemniekiem. 1944. gada janvārī vācu Ilūkstes apriņķa lauksaimniecības vadītājs Švancels (*Kreislandwirt Schwanzel*) ziņoja Rīgas ģenerālkomisāram, ka kaujinieki aplaupījuši Lauceses pagasta zemniekus. Lai novērstu kaujinieku laupīšanas, pēc Rīgas ģenerālkomisāra rīkojuma arī Ilūkstes apriņķa lauksaimniecības vadītājs 1944. gada 2. maijā zemniekiem pašaizsardzībai izdalīja mašīnpistoles. Mašīnpistoles saņēma Jēkabpils, Daugavpils un citu apriņķu zemnieki. Kā liecina dokumenti, pret parakstiem par mašīnpistoļu saņemšanu zemniekiem izdalītas 75 mašīnpistoles un 75 aptveres ar patronām. 1944. gada 8. jūnijā papildus vēl trīs mašīnpistoles saņēmuši Ilūkstes, divas Jēkabpils un vienu Jelgavas apriņķa zemnieks. 1944. gada 7. jūlijā 16 mašīnpistoles izdalīja Valmieras, Valkas un Cēsu apriņķu zemniekiem. Taču mašīnpistoles pieprasīja vēl gandrīz 20 zemnieki.¹³¹ Mašīnpistoļu izdalīšana zemniekiem liecināja, ka Vācijas okupācijas vara un kārtības policija vairs netika galā ar kaujinieku marodierismu un bija spiesta aicināt talkā pašus zemniekus. Spriežot pēc Rīgas ģenerālkomisāra arhīva dokumentiem, 1944. gada pirmajā pusē zemniekiem izdalītas 97 mašīnpistoles, katra ar vienu munīcijas aptveri.

1942–1944. gadā kaujinieku pasāktā mājlopu nolaupīšana zemniekiem un aizdzīšana uz Krieviju nodarīja zaudējumus, kā redzējām, galvenokārt Latgales sīksaimniecībām, starp kurām „tautas ienaidnieku” ģimenes speciāli neizvēlējās, bet laupīja visus no vietas. PSRS kaujinieku komandieru apgalvojumi, ka partizāni rekvizēja pārtiku tikai bagātajās sētās, neatbilst patiesībai. Automātu sētu pašaizsardzībai galvenokārt izdalīja tikai Vidzemes un Zemgales zemniekiem arī tāpēc, lai ieroči Austrumlatvijā nenonāktu kaujinieku rokās.

Var uzskatīt, ka automātu izdalīšana Latvijas zemniekiem bija sava veida Baltkrievijā 1944. gadā organizēto aizsardzības ciemu (*Wehrdorf*) atspulgs. PSRS kaujinieku marodierisms bija spēcīgākā propaganda, kādu varētu veikt pret padomju iekārtu un kaujiniekiem pašiem. Šis marodierisms būtībā aicināja zemniekus atbalstīt policiju un vācu okupācijas varu, lai saglabātu savu dzīvību un īpašumu.

5. Propaganda

Boļševistisko propagandu PSRS kaujiniekiem uzdeva veikt visas jau minētās J. Staļina un CPKŠ pavēles, VK(b)P (LK(b)P) CK norādījumi, tas bija arī katra VK(b)P biedra pienākums. Propagandas un aģitācijas darbs bija svarīgs PSRS kaujinieku cīņas veids. Latvijā to vadīja VK(b)P filiāle LK(b)P CK, un principā tas sakrita ar „organizācijas-mātes” norādījumiem. VK(b)P CK propaganda, lai palielinātu savu atbalstītāju skaitu, ievēroja četrus principus:

¹²⁹ V. Samsona vēstule autoram 2006. gada 23. februārī. – Autora arhīvs.

¹³⁰ Neškins B. Cits karš Baltijā. Skats no Krievijas // Latvijas Avīze. – 2005, 1. augusts. – 10. lpp.

¹³¹ VFA, R-92/102, 5., 11. u. c. lp.

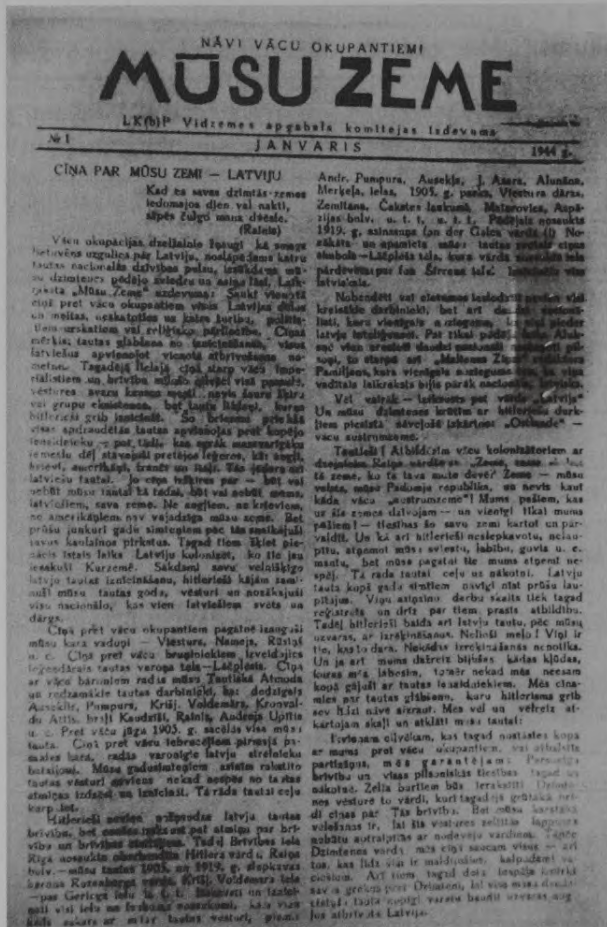
PSRS kaujinieku uzbrukumi (1944. gada 2. – 21. jūlijs)¹³²

Nr. p.k.	Apriņķis, vieta, datums, laiks	Partizānu skaits	Apģērbs	Valoda	Mērķis	Krituši, sagūstīti	Pretdarbība	Piezīmes
I Rēzeknes apriņķis								
1.	Beitāni 2. jūlijs, 21.00	3			?	1-2 partizāni	Latviešu policija	4 atbalstītāji arestēti
II Valmieras apriņķis ¹³³								
2.	Skaistapils 9. jūlijs, 23.30	9	Latviešu uniformās		Pārtikas laupīšana	–	Latviešu policija	
3.	Batareva 10. jūlijs, 20.30	14	Civil-apģērbā	Latviešu	Pārtikas laupīšana	–	?	
4.	Buliši 11. jūlijs, 0.30	?	?			–	Latviešu policija	
5.	Kulķi 10. jūlijs, 23.00	35–40	Dažādas uniformas	Latviešu		Ievainoti partizāni	12 latviešu policisti, 40 vācu armijas karavīri	
6.	Jauncīruļi 18. jūlijs, 22.00	3	1 vācu uniformā, 2 latviešu uniformā	?		?	Latviešu policija	
III Talsu apriņķis								
7.	Sīļi 19. jūlijs, 17.10	8	?	?	?	?	Latviešu policija	Vada dezertieris Smaraks
IV Aizputes apriņķis								
8.	Rožlejas, Sakas pag. 20. jūlijs, 21.00	6	Civil-apģērbā		Laupīšana	1 partizāns	Latviešu policija	
9.	Alsunga 20. jūlijs, 21.00	10	?		Laupīšana	–	Latviešu policija	
V Ventspils apriņķis								
10.	Ances pag., Kniķi 15. jūlijs, 9.30	?	?	?	?	1 ievainots, 1 nošauts	Latviešu policija	Dezertieris Antons Stols
VI Abrenes apriņķis								
11.	Kuprava 13. jūlijs, 1.00	?	?	?	?	1 vācu karavīrs kritis, 1 - ievainots		

1) mēs negribējām karu; 2) ienaidnieks iemiesojas konkrētā personā (personās); 3) mūsu rīcības motīvs ir cilvēkmīlestības principi; 4) ienaidnieka rīcība izceļas ar īpašu nežēlību un

¹³² Tagesmeldungen.. – VFA, R-00092/000468, Vol. 1.

¹³³ Tā kā Valmieras apriņķī nebija PSRS kaujinieku, iespējams, tie bija vācu armijas dezertieri.

„Mūsu Zeme”, LK(b)P Vidzemes apgabala komitejas nelegālā izdevuma 1944. gada janvāra numurs (LKFDA,61741. neg.)

rada šausmas. Izpildot PSRS ATK 1941. gada 30. jūlija pavēli „Par avīzēm okupēto padomju apgabalu iedzīvotājiem”, līdz ar citām savienoto republiku avīzēm Maskavā latviešu valodā sāka iznākt avīze „Par Padomju Latviju”.¹³⁴ Taču avīze iznāca mazā skaitā, izplatījās galvenokārt PSRS teritorijā un kļuva par sava veida „sprediķu grāmatu” vien pašiem sev. VK(b)P CK Agitācijas un propagandas nodaļa un Centrālais partizānu kustības štābs Vācijas-PSRS kara laikā, sevišķi Sarkanajai armijai pārņemot kaujas iniciatīvu, diezgan daudz darīja, lai histiski sagatavotu partizānus rakstiskās propagandas izplatīšanai. Šim nolūkam 1943. gada 16. maijā bija izgatavotas 200 portatīvās tipogrāfijas,¹³⁵ kuras vajadzēja nogādāt pretinieka aizmugurē. Taču problēmas radīja papīra trūkums. Šāda tipogrāfija bija nogādāta arī LK(b)P CK operatīvajā grupā Osvejā. 1943. gada martā LK(b)P CK operatīvā grupa Kārļa Ozoliņa vadībā Osvejas nometnē sāka izdot avīzi „Par Dzimteni”, 1943. gada aprīlī – avīzi „Taisneība”, bet 1943. gada jūlijā – avīzi „Jaunais Latvietis”.¹³⁶

LK(b)P CK operatīvā grupa Osvejas nometnē 1943. gadā publicēja vairākas lapiņas, kuru saturs raksturo galvenos adresātus, pie kuriem centās vērsties boļševiki. Pirmā un, šķiet, lielākā lapiņu grupa bija adresēta Vācijas dienestā esošajām vai šai dienestā iekļaut

¹³⁴ Партизанское движение. – Москва, 2001. – С. 40.

¹³⁵ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 2. l., 13. lp.

¹³⁶ LKM, Inv. 2666-VII, 2665-VII; 8608/12548-VII.

Latvieši! Brāļi un māsas Kurzemē!

Neļaujiet aldzīt sevi uz ienīsto Vāciju!

Vācieši jūs tur nomocīs. Ejiet mežos, slēpjet no hitleriešiem pārtiku, lopus, sabotējiet vācu pavēju izpildīšanu, neļaujiet fašistu ļaupītājiem postīt Kurzemes pilsētas un ciemus, slēpjet latviešu kareivjus, kas dezertējuši no vācu armijas. Palīdziet vīrišķīgajiem latviešu partizāniem iznīcināt ienīsto pretinieku — vāciešus.

Neticiet hitleriešu pasakām par Sarkanu Armiju. Vācieši provocē jūs, cenšas nomelnot padomju karaspēku. Sarkanā Armija nes jums atbrīvošanu no vācu verdzības. Nesaudzīgi iznīciniet hitleriskos verdzinātājus:

Nāvi vācu okupantiem!

*Latviešu korpusa komandieris
generālmajors*

D. Brantkalns

Latviešu strēlnieku 130. korpusa komandiera ģenerālmajora D. Brantkalna uzsaukums nebaupt uz Vāciju un palīdzēt partizāniem.

paredzētajām administratīvajām vai militārpersonām.¹³⁷ Otrā lapiņu grupa bija adresēta Latgales, it īpaši Latgales krievu iedzīvotājiem.¹³⁸ Trešā, mazākā lapiņu grupa, centās diskreditēt vāciešus latviešu acīs.¹³⁹ Taču šīs lapiņas Latviju pa lielākai daļai nesasniedza, un tām bija minimāla ietekme. Savas ietekmes pastiprināšanai PSRS kaujinieki Latvijā izmantoja propagandu un aģitāciju gan mutvārdos, gan iespiestā veidā, apsūdzēja vācu okupācijas varu pārinodarījumos iedzīvotājiem. Taču to nevarēja pietiekami aktīvi veikt, lai „neatklātos” pat tie nedaudzie kaujinieki, kas Latvijā bija un prata latviešu valodu.

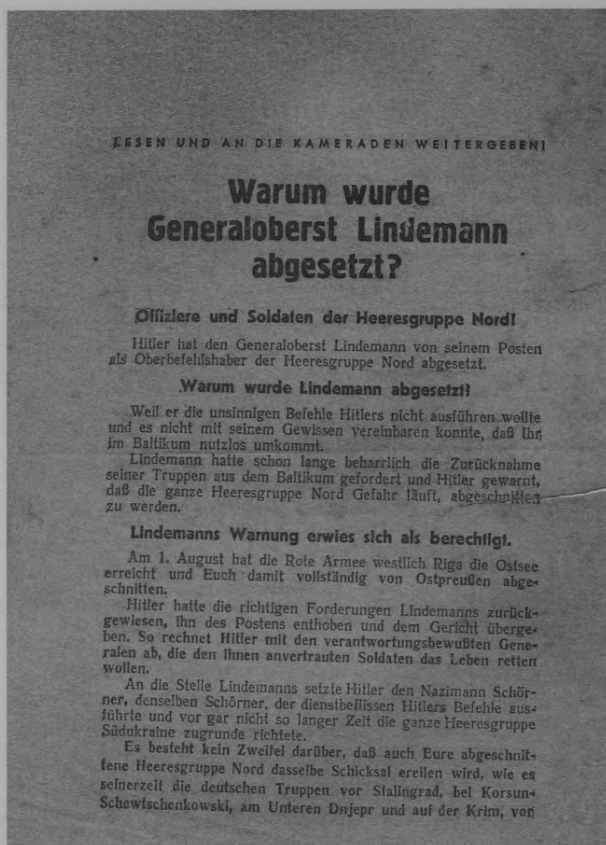
No partizānu vienībām lielāku uzmanību propagandai pievērsa V. Samsona vienība (brigāde), 1944. gadā izdodot 11 „Kaujas lapiņu” numurus (līdz 20. septembrim), kā arī materiālus sienasavīzei „Tautas atriebējs” Nr. 1.¹⁴⁰ Abrenes apriņķa materiālos saglabājušās

¹³⁷ Latviešu leģiona un kārtības sargu bataljonu kareivjiem un virsniekiem. – LKM, Nr. 17289/17815-VII; Pagastu vecākiem, policistiem, pilsētu valžu locekļiem un komandantūru ierēdņiem. – LKM, Nr. 5609-VII; К полицейским гарнизонам деревни Белое и Чендини. – LKM, Inv Nr. 5321-VII; К командирам и солдатам русского сторожевого батальона Освеи. – LKM, Nr. 5623-VII; Kordonu garnizoniem. – LKM, Nr. 116-VII; Leģionāriem un vācu armijas izpalīgiem. – LKM, Nr. 8638/12575-VII; Nost mobilizāciju. – LKM, Nr. 17299/17825-VII; Hitlera kalpi Latvijā – latvju tautas nodevēji kangari. – LKM, Nr. 8634/12571-VII; Ни одного солдата людоеду истерику. – LKM, Nr. 5678-VII.

¹³⁸ К русскому населению Латвии. – LKM, Nr. 5608-VII; Bīdri latgaļi. – LKM, Nr. 5327-VII; Населению г. Двинска. – LKM, Inv. 5606/VII; Русская молодежь Латвии! Не вступайте в ряды власовских банд. – LKM, Nr. 5621-VII; Latgaļi. – LKM, Nr. 5328-VII; Latvieti. – LKM, Nr. 5630-VII; Latgales jaunieši! – LKM, Nr. 5674-VII.

¹³⁹ To Jaungad manifest prēkš to latvēš taut. – LKM, Nr. 115-VII.

¹⁴⁰ LKM, Inv. 2452-VII; 2453-VII.

Propagandas lapiņa „Kāpēc atcēla ģenerālpulkvedi Lindemani”. Tādas lapiņas 1944. gadā nometa no PSRS Gaisa spēku lidmašīnām, lai demoralizētu vācu karavīrus

lapiņas,¹⁴¹ bet grūti spriest, cik no tām izdotas, jo daļa ir rokrakstā. Ar VĻKJS parakstu izdoti uzsaukumi jauniešiem.¹⁴² Daudzus uzsaukumus un lapiņas uzrakstīja kaujinieku vadītāji K. Ozoliņš, A. Raškevics, J. Rikters u. c.

1943.–1944. gadā J. Rikters Latgalē uzrakstīja un izdeva 11 uzsaukumus „Atrīb, Latgola!” „Mobilizejamī veiri un jaunekļi”, „Бей немца!” (Sit vācieti!), „Отомсти Латгалия” (Atrieb, Latgale) u. c.¹⁴³ LPKŠ 1943.–1944. gadā bija izdevis 39 lapiņas 18 000 eksemplāros.¹⁴⁴ Taču, kur šie izdevumi nokļuvuši, kāda tiem ietekme un vai tie „izdoti” galvenokārt kāsiša ievilkšanai, no atskaitēm nav skaidrs.

V. Samsons domāja, ka partizānu lapiņām, kas pauda „komunistisko taisnību”, bija milzīgs mobilizējošs spēks.¹⁴⁵ Lielākā daļa iedzīvotāju šo „taisnību”, ja tā arī nonāca viņu rokās, gan aizmeta nelasot, jo tā bija skaidra jau 1940.–1941. gadā. Daudz lielākā skaitā, vismaz Sēlijā, 1943.–1944. gadā izplatījās Sarkanarmijas aviācijas izplatītie uzsaukumi

¹⁴¹ Латгальская Правда, № 1. – LKM, Nr. 11770/13652-VII; Mobilizejamī veiri un jaunakļi stojātīs partizānu rindos. 1944. g. janv. – LKM, Nr. 11767/13649-VII; Atrīb Lotgola. 1944. g. janv. – LKM, Nr. 11755/13640-VII.

¹⁴² Jaunajiem latviešiem, kas kalpo par vācu kārtības sargiem. – LKM, Nr. 647/VII; Kas tevi gaida Hitlera Vācijā. – LKM, Nr. 612-VII.

¹⁴³ LVA, 302. f., 2. apr., 16. l., 55.–57. lp.

¹⁴⁴ Отчет ЛШПД, – LVA, 302. f., 1. apr., 192. l., 46. lp.

¹⁴⁵ Samsons V. Kurzemes partizāni. – 78. lpp.

Kaujinieks Aleksandrs Groms
(foto no Ludzas muzeja)

latviešu, krievu un vācu valodā, kuri vairākos desmitos eksemplāru tika nodoti arī šo rindu autoram tulkošanai no vācu valodas. Taču cilvēki tulkojumus noklausījās un noteica, ka tas jau zināms. Šie uzsaukumi krievu valodā „tauta varone, uzvaras tauta” (*народ герой, народ победы*) atgādināja 1940.–1941. gadā dzirdētos impērijtautas izsauzienus un 1943.–1944. gadā vēstīja, ka Latvijā atgriežas 1940.–1941. gads.

PSRS kaujiniekus atbalstīja Maskavas radio raidījumi latviešu valodā, kas sākās ar „Dievs, svētī Latviju!” atskaņošanu, un radiomītiņi no Maskavas ar V. Lāča un A. Kirhenšteina runām. Taču kara pirmajā pusē PSRS kaujinieki nespēja gūt panākumus pat trūcīgo iedzīvotāju slānī.

Pirmkārt, 1940.–1941. gada okupācija bija atstājusi tik lielu ietekmi, ka PSRS partizāni latviešu apdzīvotos apvidos, kā rakstīja grupas komandieris P. Strautmanis, lai izdzīvotu, paši bija spiesti izlikties par nacionālajiem partizāniem. Visai atklātu valodu runāja arī V. Samsons, atzīstot, ka „lielu izskaidrošanas darbu” bija veikuši paši boļševiki 1940.–1941. gadā.¹⁴⁶

Otrkārt, kaut arī visi PSRS partizānu komandieri un daļa partizānu bija VK(b)P biedri, propagandas darbu un partijas organizāciju veidošanu LPKŠ vadība ar tā priekšnieku pulkvedi A. Sproģi priekšgalā atzina par otršķirīgu lietu, par pirmo uzskatot uzvaru pār ienaidnieku. Tāpēc PSRS kaujinieki nespēja sadalīt savstarpēji to mazumiņu propagandas un aģitācijas darba, kas bija veikts Latvijā, cenšoties katrs izcelt savus nopelnus.

1965. gada 20. martā LKP Valkas rajona komitejas sekretārs F. Bergs savās atmiņās asi kritizēja V. Samsona grāmatu „Partizānu kustība Ziemeļlatvijā”, kurā slavēta A. Raševica

¹⁴⁶ Samsons V. Partizānu kustība Ziemeļlatvijā.. – 120. lpp.

grupas darbība. „Patiesības labā,” rakstīja LK(b)P CK operatīvās grupas loceklis F. Bergs (1900–?), „nekas tāds nenotika. LPK Valkas apriņķa komiteja un LKP Vidzemes apgabala komiteja visu laiku atradās pie 4. partizānu vienības” un darbojās kopš 1943. gada septembra F. Berga vadībā ar segvārdu Pēteris Rieksts.¹⁴⁷

Salīdzinājumā ar citu valstu nemilitārajiem pasākumiem PSRS kaujinieku propaganda bija visai primitīva. Lielbritānijas speciālo dienestu nemilitāro pasākumu vidū Vācijā bija pārtikas kartiņu izplatīšana (kopš 1941. gada augusta), karavīru „slimošanas” stimulēšanas lapiņu izplatīšana, (lapiņu otrā pusē bija Vācijas valdības „dokumentu” imitācija, pat markas ar Hitlera galvas attēlu).¹⁴⁸ Atšķirībā no PSRS Lielbritānijas Speciālo operāciju departaments (SOD) 1942. gada jūlijā paredzēja veikt „piektās kolonnas” organizēšanu, izmantojot savā zemē un ārpus tās radio „Brīvība”, baumas, atkalpārsūtāmās vēstules, uzbekšanu un lapiņas, kuru avoti nav vai arī atklāti nav tieši britu cilmes,¹⁴⁹ saskaņojot Informācijas ministrijas un SOD rezidentu darbību. SOD bija uzdots veikt arī propagandas darbu ienaidnieka teritorijā pēc Informācijas ministrijas sevišķa pieprasījuma. PSRS, tāpat kā parasti, visiem bija jādara viss, kas noveda pie PSRS kaujinieku totāla zaudējuma propagandas karā.

Kopumā PSRS kaujinieki visa kara laikā zaudēja, gan saduroties ar Latvijas tautas vēsturisko atmiņu, gan nacionālo propagandu. Vācu okupācijas laika ierocis arī bija mērķtiecīga propaganda¹⁵⁰ – ne tikai „pret žīdiem un boļševikiem”, bet līdz zināmai robežai pieļaujot arī nacionālo propagandu. PSRS nacionālā politika pirmām kārtām bija mazo nāciju sagraušanas politika,¹⁵¹ tādēļ PSRS kaujinieku izdevumiem Latvijā nebija ietekmes. Iedzīvotāji lasīja izdevumus, kuri pauda īstenībai tuvāku informāciju nekā nelegālie boļševiku izdevumi, kuri atkārtāja kopš 1940.–1941. gada pazīstamās „Staļina paradīzes dziesmas”.

¹⁴⁷ Отчет Ф. Берге о создании и деятельности Видземского областного комитета на временно оккупированной территории. – LVA, 302. f., 1. apr., 27.-a l., 1.–26. lpp.

¹⁴⁸ Макензи У. Секретная история УСО.. – С. 844–846.

¹⁴⁹ Turpat, 922. lpp.

¹⁵⁰ Samsons V. Kurzemes partizāni.. – 51. lpp.

¹⁵¹ Макензи У. Секретная история УСО.. – С. 896.

V. Izlūkošana un pretizlūkošana

1. Izlūkošanas organizācija un vadība

Vācijas un PSRS izlūkdienesti sāka cīņās vēl pirms Vācijas un PSRS kara. Vācijas armijas abvērs veica militāro izlūkošanu un pretizlūkošanu. Kopš 1936. gada 2. janvāra to vadīja admirālis Vilhelms Kanārijs (*W. Canaris*). Kaut arī bija izstrādāti „10 baušļi sadarbībai starp abvēru un Valsts drošības Galvenās pārvaldes (VD GP) VI politiskās izlūkošanas nodaļu”, VD GP VI nodaļa iefiltrējās arī abvērā. Viena no plašākajām VD GP VI nodaļas operācijām 1942. gada martā bija „Pasākums „Cepelīns” (*Unternehmen Zeppelin*), ko vadīja virsleitnants Heincs Grēfe (*Graefe*). Viņam jau 1941. gada pavasarī bija izdevies organizēt sadarbību ar Baltijas valstu virsnieku grupu Vācijā.¹ Lai destabilizētu stāvokli Sarkanās armijas aizmugurē, H. Grēfe 1942. gada sākumā iesniedza priekšniecībai „Darbības plānu Padomju Savienības politikajai sagraušanai”² (pasākums „Cepelīns”). Plāns paredzēja pārvietot pāri fronteī Sarkanarmijas gūstekņus, lai atbalstītu „pretstaļiniskās opozīcijas grupas” propagandas, sacelšanās organizēšanas un diversiju nolūkos. „Cepelīna” vadības štābs atradās Berlīnē, Vanzē, Potsdamas ielā 29, un sastāvēja no trim nodaļām un četrām apakšnodaļām: komplektēšana un apgāde (Z 1), aģentūras sagatavošana (Z 2). Z 2 dalījās slāvu (Z 2A), kazaku (Z 2B), Ziemeļkaukāza tautu un gruzīnu, armēņu (Z 2C) un Vidusāzijas tautu (Z 2D) apakšnodaļā. Z 3 nodaļa nodarbojās ar savākto datu sakopšanu un informāciju.³ „Cepelīns” 1942. gada pavasarī operatīvo grupu ietvaros organizēja speciālās komandas (*Sonderkomando*), kas vāca izlūkošanas informāciju, Sarkanarmijas dokumentus un apgērbus, iesūtīja Sarkanarmijas aizmugurē it kā no gūsta izbēgušos sarkanarmiešus. Operatīvās grupas A speciālo komandu izveidoja Vācijas Ziemeļu frontes rajonā Gatčinā 1942. gada aprīlī kapteiņu Lotara Fendlera, Mārtiņa Kurmjā un Arkādija Kočubeja vadībā. Operatīvās grupas B speciālo komandu izveidoja Smoļenskā Vācijas–PSRS frontes centrālajā daļā kapteiņa Bica, virsleitnanta Mendvika un kapteiņa Zakuta vadībā. 1943. gada martā – aprīlī sākās „Cepelīna” vadīšanas reorganizācija, uzdodot aģentūras sagatavošanu un pārsviešanu A daļai, saimniecību – B daļai, izlūkošanu – C daļai, bet dokumentu viltošanu – F daļai.⁴ Plānu Latvijā sāka īstenot 1942. gada beigās. Liepājā, Dzintara ielā 28, 1944. un 1945. gadā bija Vācijas Valsts drošības galvenās pārvaldes operatīvā nodaļa ar spēcīgu raidstaciju un vēlāk Mednieku savienības („*Jagdverband*”) štābu Kabilē, kā arī Sarkanās armijas aizmugurē iesūtītajām izlūku un diversiju vienībām. Abvērgrupas „*Fallost-1*” štābs Liepājā atradās Ulriha ielā 79 (Republikas ielā 23).

LPSR VDK 1966. gada 17. decembrī LKP CK Partijas vēstures institūtam sniedza ziņas, ka Vācijas armijas izlūkdienests 1942. gada 21. novembrī no Rīgas iesūtījis Staraja Rusā,

¹ Biezais H. Latvija kāškrusta varā. – Itaka, 1992. – 367. lpp.

² Plan einer Aktion für politische Zersetzungsversuche in der Sowietunion.

³ Залесский К. РСХА. – Москва, 2004. – С. 238–239.

⁴ Turpat, 241. lpp.

Sarkanās armijas aizmugurē, piecus Vācijas armijas dezertierus diversiju veikšanai.⁵ Vācijas armijas izlūkdarbība jau 1942. gadā sadūrās ar PSRS kaujinieku izlūkdarbību. Arī ASV armijas instrukcija paredzēja aģentu un ziņotāju tīkla izveidi partizānu un pretošanās kustībā.⁶

Izlūkošana, pretizlūkošana un aģentūras izlūkošana bija katras PSRS kaujinieku grupas un specvienības pirmais uzdevums, ko komandieri, viņu vietnieki izlūkošanas darbā un izlūku grupas uzsāka, iefiltrējoties cauri fronte uz noteikto rajonu, tūlīt pēc desantēšanas. Kaujinieki un speciālās grupas veica operatīvo, taktisko, kaujas un aģentūras izlūkošanu, nodrošinot nepārtrauktu informācijas ieguvu. Kaujinieku izlūkošana vāca informāciju par notikumiem, ļaudīm, par pretinieka ekonomiku un militāro spēku.

Kā jau avotu apskatā minēts, autoram nebija pieejami Sarkanās armijas Ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes (GIP) un PSRS IeTK–VDTK izlūkošanas ziņojumi no Latvijas 1942.–1945. gadā, izņemot V. Samsona, V. Zariņa un L. Krišjansones izrakstus no materiāliem, kas glabājas LZA arhīvā⁷ un Latvijas Kara muzejā. Taču, spriežot pēc CPKŠ ziņojumiem un rīkojumiem LPKŠ, kaujinieku izlūkošanas vienībām par vairākiem jautājumiem bija ātrāki un precīzāki dati nekā LPKŠ rīcībā. Šis pētījums balstās galvenokārt uz LPKŠ un daļēji CPKŠ izlūkošanas ziņojumiem. Kaut arī atsevišķas PSRS izlūku grupas Latvijā, kā minēts, tika iesūtītas jau 1941. gadā un sniedza PSRS IeTK vai Sarkanās armijas vadībai iegūto informāciju, taču gan organizēta kaujinieku, gan sistemātiska izlūkošanas darbība kādu pusotra gada pēc kara sākuma nepastāvēja. Dažkārt PSRS lietoja diezgan arhaiskas izlūkošanas metodes. 1942. gada 24. oktobrī Vācijas 16. armijas virspavēlniecība ziņoja Ziemeļu armijas grupas virspavēlniecībai, ka Cemena (Zemena) mežu masīvā nošauts pasta balodis.⁸

Lai uzlabotu kaujinieku izlūkošanas darbību, 1942. gada 23. oktobrī notika Centrālā partizānu kustības štāba 2. (izlūkošanas) daļas priekšnieku operatīvā apspriede. Tajā bija paredzēti ziņojumi no vietām par PSRS IeTK 1942. gada 1. jūlija pavēles Nr. 001124 izpildīšanu par aģentūru uzdevumiem. Izlūkošanas darbību Latvijā vērtēja Kaļiņinas PKŠ izlūkošanas daļas priekšnieks Januško. Šī partizānu štāba 2. daļā strādāja 26 cilvēki, 21 cilvēks pretizlūkošanas darbā partizānu vienībās un „Krievu Nacionālās armijas vienībās” (POA). Arī Vitebskā vācu soda vienībā CPKŠ bija savs cilvēks, bet tas arestēts un aizvests uz Vāciju. Kā redzams no šīs apspriedes stenogrammas, Januško ļoti kritiski vērtēja stāvokli Latvijā. „Līdz šim mums nav nekādas aģentūras Latvijas PSR,” teica Januško. „Mēs pat nezinām, vai tur ir organizēta kaut viena partizānu nodaļa. Sakaru trūkuma dēļ mēs līdz šim no šīm divām republikām [Latvijas un Lietuvas] neesam saņēmuši pilnīgi nekādu informāciju.”⁹ Januško gribējis sameklēt cilvēkus, kas prot latviešu un lietuviešu valodu, un nosūtīt uz šīm republikām, bet LPKŠ priekšnieka vietnieks Vladimirs Malins (1906–1982) tādus nav sameklējis. Rezidents Kovaļevskis, Daugavpils–Polockas dzelzceļnieks, sniedz datus par dzelzceļu, bet Indrā rezidents tiekot gatavots. Taču nekādu datu joprojām neesot. Tāpēc Januško lūdza palīdzību izlūkošanas organizēšanai Latvijā un Lietuvā. Arī pārējie runātāji (Sergijenko) CPKŠ norādīja, ka „Ukrainas rietumu, Baltkrievijas rietumu novados un Baltijā nav izlūkošanas”,¹⁰ bet jāizpilda b. J. Staļina pavēle Nr. 00189 un izlūkošana

⁵ LVA, 200. f., 5. apr., 1064. l., 1.–2. lp...

⁶ Антипартизанская война 1941–1944. – Москва, 2005. – С. 388.

⁷ LZAA, 40. f., 5. apr.

⁸ NA USA, T-311/287.

⁹ Стенограмма совещания начальников разведотделов местных ШПД, 23 окт. 1943 г. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 725. l., 14. lp.

¹⁰ Turpat, 42. lp.

jānoorganizē.¹¹ Jāsaņem izlūkošanas pārskati (*сводки*) un tematiskie ziņojumi no izlūkiem. Stāvoklis sāka uzlaboties 1943. gada pirmajā pusē. 1943. gada 18. aprīlī izlūkošanas un diversiju darbu okupētajās teritorijās uzdeva Sarkanās armijas ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes II nodaļai ģenerālmajora Šestakova vadībā, pakļaujot tai izlūkošanas jautājumos frontu un republiku partizānu štābus. Tādējādi ar 1943. gada aprīli kaujinieku darbība izlūkošanas jomā bija pakļauta tieši ĢŠ GIP.

1943. gada 19. aprīlī PSRS aizsardzības tautas komisārs J. Staļins parakstīja pilnīgi slepenu pavēli Nr. 0073 „Par partizānu vienību izlūkošanas darba uzlabošanu”. Šajā pavēlē uzdeva par frontu un republiku partizānu štābu priekšnieku vietniekiem iecelt Sarkanās armijas Galvenās izlūkošanas pārvaldes virsniekus (1. §), kuri jādēvē par „vietniekiem izlūkošanas darbā” (2. §). Visi partizānu izlūkošanas ziņojumi jāparaksta trim personām: komandierim, komisāram un komandiera vietniekam izlūkošanas darbā (3. §). Šis pavēles paragrāfs liecināja, ka daudzi līdzšinējie partizānu izlūkošanas ziņojumi bijuši maldinoši. Taču viskategoriskāk skanēja pavēles 4. paragrāfs: „Uzdot Centrālajam, republiku un frontu partizānu kustības štābiem sniegt pilnu atbalstu Sarkanās armijas izlūkošanas orgāniem speciālās aģentūras iedibināšanā, tās izolēšanā un konspirēšanā no partizānu vienībām.”¹² Šis paragrāfs vēlreiz uzsvēra PSRS izlūkošanas daudzslāņainību, organizējot no partizānu vienībām neatkarīgu ĢŠ GIP un Sarkanās armijas frontu štābu Izlūkošanas daļu aģentūru un partizānu sadarbību ar izlūkvienībām.

PSRS izlūkošanas darbība Latvijā saglabāja PSRS izlūkošanas pamatprincipu – tās daudzslāņainību, turklāt kara laikā šo izlūkošanas slāņu skaits bija palielinājies. Visiem PSRS izlūkošanas slāņiem bija sakari ar saviem centriem, pie tam vietējās izlūkošanas grupas parasti nezināja ne tikai par citu slāņu, bet arī citu grupu un aģentu darbību, – tas pretiniekam neļāva precīzi identificēt izlūkošanas sistēmu pat notveršanas gadījumā. Tāpēc Vācijas abvēra ziņojumos visi gaisa desantnieki un iefiltrētie kaujinieki ieskaitīti vienā – izpletņlēcēju grupā. Taču PSRS izlūkošana Latvijā darbojās vismaz piecos izlūkošanas un aģentūras līmeņos: 1) Maskavas sūtītie Sarkanarmijas Ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes izlūki; 2) PSRS VDTK 4. pārvaldes P. Sudoplatova un PSRS IeTK - VDTK grupas; 3) LPKŠ un kaujinieku vienību izlūkošanas grupas; 4) VK(b)P CK, LK(b)P CK izlūki; 5) frontes štābu izlūki.

Kopš 1943. gada 19. aprīļa darbojās arī pretizlūkošanas pārvalde „Smerš” (Nāvi spiegiem) un Baltijas Jūras kara flotes izlūkošanas vienības. Ar 1943. gada 4. maiju visas izlūkvienības tika pakļautas PSRS VDM, vēlāk – PSRS Iem 3. Galvenajai pārvaldei.¹³ Tā saglabājot daudzslāņainību un savstarpējo slepenību, PSRS militārās izlūkošanas sistēma kara laikā strauji centralizējās. PSRS kaujinieki veica galvenokārt militāro un aģentūras izlūkošanu, lai iegūtu militāro, politisko un ekonomisko informāciju un ar radio, ziņnešu vai aviācijas palīdzību nogādātu „lielajā zemē”. LPKŠ un CPKŠ informācija tika apkopota un veidoti izlūkziņojumi. Militāro izlūkošanu veica, saņemot gūstekņus, dažādus dokumentus, kaujas tehnikas paraugus, kā arī aptaujājot un novērojot vietējos iedzīvotājus. Partizānu vienības parasti veica izlūkošanu 15–20, bet brigāžu štābi – 50–100 km attālumā. Aģentūras izlūkošanu, kā redzēsim, veica dažādās pretinieka organizācijās, it īpaši pretinieka militārajās vienībās un transportā iefiltrējušies aģenti. Abas izlūkošanas – kaujinieku un aģentūras – papildināja viena otru; militāro izlūkošanu parasti vadīja vienības komandieris, aģentūras

¹¹ Turpat, 46. lp.

¹² Об улучшении разведывательской работы партизанских отрядов. Совершенно секретно. № 0073 от 19 апреля 1943 г. – LVA, 302. f., 1. apr., 2. l., 15. lp.

¹³ Лубянка. Справочник. – Москва, 1997. – С. 126. Sal.: Новоселов Дмитрий. Тайная полиция большевиков, 1917–1919. – KFVA, kand. disertācija.

Rīgas pilsētas un tās apkārtnes bombardēšanas plāns 1943. gada 19. jūlijā
(KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 19. lp.)

izlūkošanu – komandiera vietnieks. Par komandiera vietniekiem izlūkošanas darbā parasti bija IeTK vai GIP virsnieki izlūkošanas darbā. PSRS partizānu izlūkošanas darbu vadīja CPKŠ izlūkošanas daļa, kuras pārstāvji arī izbrauca uz lielākajiem partizānu novadiem. Galvenais izlūkošanas informācijas dokuments bija izlūkošanas pārskati, kurus CPKŠ 1943. gadā sniedza parasti trīs četru dienu laikā, bet 1944. gadā – reizi trijās dienās. PSRS partizānu izlūkošana strādāja ne tikai Sarkanarmijas, bet arī specdienestu uzdevumā.

Izlūkošanas un pretizlūkošanas pienākumi PSRS partizānu vienībās, tāpat kā Sarkanajā armijā, bija dalīti. Pretinieka izlūkošanu vadīja vienības komandiera vietnieks izlūkošanas darbā, bet savu partizānu pretizlūkošanu vadīja Sevišķā nodaļa (*Особый отдел*) (OO).¹⁴ Izlūkošanas un pretizlūkošanas vadītāji bija speciāli apmācīti, politiski pārbaudīti cilvēki, kuri bija jau strādājuši šajā darbā specdienestos. PSRS IeTK speciālā norikojuma darbinieka anketa „A” sastāvēja no gandrīz simts jautājumiem, pie tam 45. jautājums prasīja informāciju par kandidāta brāļiem un māsām, kā arī par vīra vai sievas brāļiem un māsām.¹⁵ Izlūku komandieru un vienību nacionālajam sastāvam bija jābūt procentuāli iespējami tuvam iedzīvotāju nacionālajam sastāvam.

¹⁴ Отчет ЛШПД, – LVA, 302. f., 1. apr., 192. l., 43. lp.

¹⁵ Анкета специального назначения работника НКВД, – LZAA, 40. f., 5. apr., 44. l., 27. lp.

Līdzās armijas un specdienestu izlūkošanas grupām darbojās arī LPKŠ operatīvās izlūkošanas un diversiju grupas, kas „izlūkoja” arī pašus PSRS partizānus. Dažkārt PSRS kaujinieki Latvijā nebija informēti vai izlikās, ka nav informēti par savu pašu partizānu un izlūku grupu kaujām un zaudējumiem. A. Raškevics, kurš visai detalizēti aprakstījis PSRS kaujinieku „Pulka „Par Padomju Latviju” gājienu uz Latviju”, kas 1942. gada 25. jūlijā noslēdzās ar pēdējās grupas atkāpšanos uz Ļeņingradas partizānu novadu, uzskatīja, ka pulka pienākums bija „dziļā okupētās Latvijas un tās pierobežas izlūkošana”.¹⁶ Taču kā varēja notikt „dziļā izlūkošana”, ja neviena pulka vienība nenonāca dziļi Latvijas teritorijā? PSRS IeTK 4. pārvaldes izlūkošanas vienības, kuras, pēc iespējas, neiesaistījās kaujās, parasti bija labāk informētas par CPKŠ partizānu vienību gaitām, nekā šīs pašas vienības gribēja un varēja par tām ziņot CPKŠ. Tāpēc CPKŠ bieži saņēma informāciju par partizānu gaitām no PSRS IeTK 4. pārvaldes. Tā, piemēram, 1943. gada 17. maijā P. Sudoplatovs ziņoja P. Ponomarenko par partizānu kaujām.¹⁷

Vēl pirms PSRS kaujinieku vienību ierašanās Latvijā darbojās izlūkošanas grupas. 1943. gada aprīlī Viļakas pagasta ciemā bija notverti trīs izpletņlēcēji, aresta laikā viena sieviete nošāvās. Skudriņu mežsarga apgaitā Krāslavas policijai izdeva vēl vienu izpletņlēcēju, taču tie nebija Latvijas partizāni.¹⁸ Nereti 1943. gadā LPKŠ trūka vai tas slēpa datus CPKŠ par neveiksmēm Latvijā. CPKŠ, kuram bija pieejami citi izlūkošanas dati par Latviju, 1943. gada 28. jūlijā telegrāfiski ziņoja LPKŠ, ka 1943. gada 6. jūlijā iznīcināta grupa, kura ieradusies Latvijā. Grupa bijusi bruņota ar automātu un piecām šautenēm. Daļa grupas arestēta, starp tiem divi izpletņlēcēji.¹⁹ Arī 1943. gada 1. augustā CPKŠ ziņoja, ka 1943. gada 9. jūlijā Limbažu rajonā trīs kilometrus uz rietumiem pie Rozēniem pie dzelzceļa tilta iznīcināti septiņi kaujinieki. Trīs kaujinieki krituši, četri sagūstīti, to vidū divi ievainoti. CPKŠ ziņoja, ka apmēram 100 cilvēku liela vienība 1943. gada 17. jūlijā cīnījies ar policiju 25 km austrumos no Dagdas. Pie viena kritušā komandiera policisti atrada 278 Latvijas policijas pulka izdotos dokumentus.²⁰ Par to, ka Kārsavas apkārtnē atradās ap 80 kaujinieku, zināja arī vācieši. Kaujiniekiem esot labs apbruņojums, bet trūkstot pārtikas.²¹ CPKŠ īstenībai visai atbilstoši dati liecināja, ka tam bija pieejami Vācijas un citu izlūkgrupu atklātie fakti, ko nezināja LPKŠ. Lai iegūtu precīzāku informāciju, izpildot minēto 1943. gada 19. aprīļa J. Staļina pavēli, šifrētas izlūku un diversiju grupas sāka desantēt arī LPKŠ (158. tabula).

158. tabula

LPKŠ 1943. gada 4. un 9. septembrī desantētās radioficētās operatīvās izlūkošanas un diversiju grupas Latvijā²²

Nr.p.k.	Komandieris	Cilvēku skaits	Šifrēts nosaukums	Vieta
1	Novickis A. I. (1921–1943)	10	„Juris”	Jēkabpils – Krustpils
2	Spugiņš J.K. (1906–1968)	9	„Jaška”	Smiltene
3	Markušenko V. V.	7	„Garais”	Rīga
4	Saulītis A. A.	3	„Petrovskis”	Rīga

¹⁶ Raškevics A. Partizāna piezīmes.. – 79. lpp.

¹⁷ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 82. l., 99. lp.

¹⁸ Turpat, 979. l., 16. lp.

¹⁹ Turpat, 14. lp.

²⁰ Turpat, 15. lp.

²¹ Turpat, 17. lp.

²² KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 44. lp.

Līdz šim nav skarts jautājums par PSRS iesūtīto izlūku grupu darbību kaujinieku organizēšanā Rīgā. Drošības policijas priekšnieks Rīgā 1943. gada 13. augustā ziņoja Vācijas Drošības dienesta priekšniekam, ka Rīgā arestēts Aleksandrs Ivanovs, kurš Rīgā vervēja PSRS kaujiniekus un ar fiktīvām vācu izziņām un zīmogiem nosūtīja uz Latgali. Aleksandra Ivanova vadītā grupa 1943. gada jūlijā arestēta.²³ Lai izvairītos no iekrišanas, vairākas specdienestu izlūkgrupas, kurām bija aizliegts aktīvi iesaistīties kaujās, nodarbojās ar „atsēdēšanu” mežā un savu kaimiņu grupu savāktās informācijas pārstāstīšanu. Dažu izlūkgrupu un kaujinieku grupu stratēģija Latvijā bija nonākt Maskavas vai to pārstāvju uzdotajās vietās un nosēdēt līdz kara beigām, ja iespējams, nosūtot ziņojumus par savu darbību, kā arī izlūkziņojumus, kuros pārspīlēta vienības darbība. Taču vairākas vienības „nosēdēja mežā” arī bez ziņojumiem. Vēl 1944. gada aprīlī V. Samsona izlūku grupa mežā 12 km uz dienvidaustrumiem Palsmanei atrada Jāņa Putāna (1913–?) partizānu grupu. „Grupa nodzīvojusi ziemu klusu, bez darbības,” rakstīja V. Samsons 1944. gada 6. septembra atskaitē.²⁴

Lai novērstu specdienestu un kaujinieku izlūkošanas zemo līmeni, dublēšanos un pretrunīgumu, kas traucēja Sarkanajai armijai frontē pieņemt pareizākus lēmumus, PSRS CPKŠ priekšnieka vietnieks Valsts drošības komisārs S. Beļčenko 1943. gada 20. augustā uzdeva LPKŠ priekšniekam A. Sprogim sniegt ziņas CPKŠ par izlūkošanas darba vadītājiem. Kā redzams no 1943. gada 15. septembrī LPKŠ apstiprinātā saraksta,²⁵ LPKŠ bija 13 izlūkošanas grupu vadītāji, pie tam 8 (61,5 %) bija pakļauti V. Laiviņa Latviešu partizānu brigādei, bet pieci – tieši LPKŠ. Pēdējiem bija arī segvārdi,²⁶ jo viņi darbojās ārpus partizānu brigādes. Brigādē izlūkošanas daļu komandēja A. Groms, viņa vietnieks bija vecākais leitnants Arturs Balodis (1909–1944). Brigādē bija arī specdaļas (OO) vadītājs Jānis Jurčs (1914–1967). Katrā kaujinieku vienībā bija viens specdaļas vadītājs un viens izlūkošanas komandieris.

159. tabulā redzam, ka no 13 izlūkošanas grupu vadītājiem 1943. gada 15. septembrī deviņi (69,2 %) bija latvieši, jo izlūkiem bija jāprot latviešu valoda; 10 izlūkošanas vadītāji (77 %) bija VDTK vai IeTK darbinieki, 8 – VK(b)P vai komjaunatnes biedri (61,5 %).

PSRS kaujinieku izlūkošanas darbu traucēja valodu barjera un izlūkošanas vadītāju čekistiskās nopratināšanas metodes.

Sarkanarmijas ĢŠ Galvenā izlūkošanas pārvalde nespēja savu darbu veikt bez cilvēkiem, kas prata latviešu valodu, pazina Latviju un tās cilvēkus. Diezgan bieži Vācijas Drošības dienesta aģentiem, kuri ieradās PSRS partizānu vienībās, bija vācu valodā rakstītas izziņas par atbrīvošanu no ieslodzījuma²⁷ vai arī tie bija no Vācijas gūstekņu noietnēm „izbēgušie” bijušie sarkanarmieši. Vācu dokumentu un vācu gūstekņu izmantošanu Latvijā, tāpat kā citos PSRS partizānu darbības novados, apgrūtināja tas, ka partizānu izlūkošanas un pretizlūkošanas darbinieki neprata vācu valodu.²⁸ Specdienestu darbinieki, kuri parasti vadīja PSRS kaujinieku vienību izlūkošanas un pretizlūkošanas daļas, parasti, „attiecīgi nopratinot” sagūstītos pretiniekus, ieguva „ticamas ziņas” par to, ka gestapo instruktori apmācījuši

²³ KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 1. l., 15. lp.

²⁴ LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 38. lp.

²⁵ Список оперативно-развед. работников Латвийской партизанской бригады, отрядов и групп по состоянию на 15 сентября 1943 г. – LVA, 302. f., 1. apr., 54. l., 3. lp.

²⁶ Arturs Novickis (Juris), Vladimirs Markušenko (Garais), Jēkabs Spugiš (Jaška), Aleksandrs Caunītis (Petrovskis), Andrejs Macpāns (Ansis).

²⁷ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 1090. l., 8. lp.

²⁸ Жирнов Е. На оккупированных территориях // Коммерсант Власть. – Москва, 2001, 7 августа. – С. 58.

PSRS kaujinieku operatīvo izlūkošanas darbinieku skaits Latvijā
1943. gada 15. septembrī

Nr.p.k.		Skaits	%
1.	Dienesta pakāpe:		
	Leitnants	4	30,7 %
	bez virsnieka pakāpes	8	
	Seržants	1	
2.	VK(b)P biedri:		
	biedri un kandidāti	6	46,2 %
	Komjaunieši	2	
	Bezpartijiskie	5	
3.	Tautība:		
	Latvieši	9	69,2 %
	Krievi	4	
4.	Dzimšanas vieta:		
	Latgale	5	38,5 %
	Krievijā	2	
	pārējā Latvijā	5	
5.	Agrākais darbs:		
	VDTK	7	53,9 %
	IeTK	3	23,1 %
	Citas vietas	2	

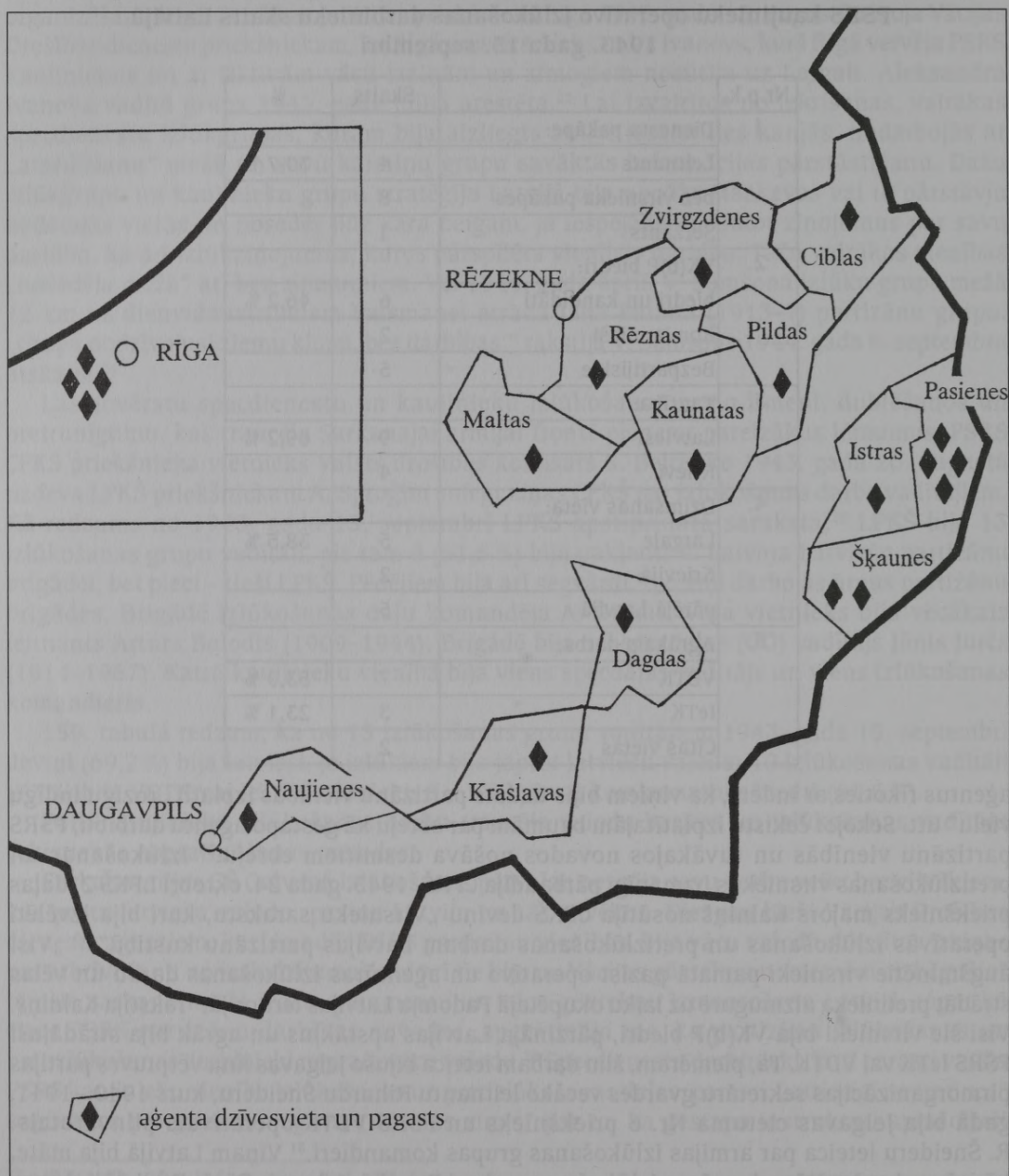
aģentus rīkoties ar indēm, ka viņiem bijis uzdots partizānu vienībās izplatīt „rozīgu indīgu vielu” utt. Sekojot čekistu izplatītajām baumām par ebreju kā gestapo aģentu darbību, PSRS partizānu vienībās un tuvākajos novados nošāva desmitiem ebreju.²⁹ Izlūkošanas un pretizlūkošanas virsniekus uzmanīgi pārbaudīja CPKŠ. 1943. gada 24. oktobrī LPKŠ 2. daļas priekšnieks majors Kalniņš nosūtīja CPKŠ deviņu „Virsnieku sarakstu, kuri bija izvēlēti operatīvās izlūkošanas un pretizlūkošanas darbam Latvijas partizānu kustībā”.³⁰ „Visi augšminētie virsnieki pamatā pazīst operatīvo un aģentūras izlūkošanas darbu un vēlas strādāt pretinieka aizmugurē uz laiku okupētajā Padomju Latvijas teritorijā,” rakstīja Kalniņš. Visi šie virsnieki bija VK(b)P biedri, pārzināja Latvijas apstākļus un agrāk bija strādājuši PSRS IeTK vai VDTK. Tā, piemēram, šim darbam ieteica bijušo Jelgavas linu vērpšanas partijas pirmorganizācijas sekretāru gvardes vecāko leitnantu Rihardu Šneideru, kurš 1940.–1941. gadā bija Jelgavas cietuma Nr. 6 priekšnieks un PSRS VDTK operatīvais pilnvarotais. R. Šneideru ieteica par armijas izlūkošanas grupas komandieri.³¹ Viņam Latvijā bija māte, kā arī savi nelegālās aģentūras izlūkošanas sakari Bauskā, Jelgavā, Rīgā. Par izlūkošanas grupas komandieri tika ieteikts arī Rīgas Centrālcietuma Nr. 1 priekšnieks 1940.–1941. gadā gvardes vecākais leitnants Antons Svarinskis, kas vadījis arī VDTK operatīvo darbu. Gvardes kapteinis Voldemārs Andersons, LK(b)P Pļaviņu pilsētas sekretārs, vienlaikus bija arī VDTK

²⁹ Turpat, 59. lpp.

³⁰ Список офицеров отобранных для опер.-развед. и контрразвед. работы в частях Латвийского партизанского движения. – LVA, 302. f., 1. apr., 54. l., 7. lp ar otro pusī.

³¹ Turpat, 8. lp.

PSRS partizānu nozīmīgākās aģentūras vietas Latvijā 1942.–1944. gadā (karte)

komandants un strādāja ar aģentūru Rēzeknē, Krāslavā, Krustpilī, Pļaviņās, Tukumā, Bauskā, viņam bija sakari Latvijā aģentūras izlūkošanas darbā.

Darbam armijas aizmugures izlūkošanas vadībā ieteica gvardes vecāko leitnantu Jāni Asni, kurš 1940.–1941. gadā bija VDTK operpilnvarotais Rīgā un labi pazina Rēzekni un Daugavpili. Ieteica arī jaunāko leitnantu Viktoru Kvaskovu, 1940.–1941. gadā bijušo Rīgas Termiņcietuma (Nr. 2) priekšnieka vietnieku un VDTK operpilnvaroto. Viņš labi pārzināja Ķeguma elektrostaciju, Rīgu un Tukumu. Divi no armijas aizmugures izlūkošanas darba

vadītājiem – Pēteris Grundulis (ar 7 klašu izglītību) – bija Krasnojarskas cietuma priekšnieka vietnieks, bet Žanis Asars bija pat PSRS IeTK nometņu (Gulaga) priekšnieka vietnieks. Tātad visi kaujinieku izlūkošanas komandieri bija pieredzējuši čekisti ar iespējamiem sakariem Latvijā. Fjodors Kačanovs, kurš savulaik bijis PSRS Apvienotās politpārvaldes Ceļu satiksmes daļas vadītājs, 1940.–1941. gadā strādājis Meitenes stacijā. Viņam Latvijā un kuram bija divi brāļi un divas māsas. Vēlāk viņš izrādījās nodevējs un tika nošauts ar Kara tribunāla 1944. gada 23. maija lēmumu.

Sarkanarmijā, bet it īpaši kaujinieku vidū, izlūkošanas un pretizlūkošanas darbiniekus vērtēja augstāk nekā vienību komandierus. Pretizlūkošanas darbinieki izsekoja pašus vienību komandierus, bija vienību „kungi un ķezari”. Nereti katram pretizlūkošanas darbiniekam bija līdzī viena vai divas sievietes.³²

Izlūkošanas kadriem vajadzēja drošas dienesta apliecības un leģendas, kuras daļēji bija balstītas uz faktiem. CPKŠ organizēja un izgatavoja viltotas pases, dažādus zīmogus, pieraksta spiedogus Baltijas valstu pasēs, vācu armijas spiedogus „*Feldkommandantur*”, „*Dienststelle Feldpost N. 23424*”, „*Ortskommandantur*” u. c.³³ 1943. gada 16. oktobrī LPKŠ lūdza izgatavot dokumentus un zīmogus pēc pievienotajiem Vācijas armijas dokumentu paraugiem, 20 atļaujas braukšanai ar vilcienu un 20 apliecības dzelzceļniekiem diennakti staigāt pa dzelzceļa līniju. Uz dokumenta CPKŠ jau 1943. gada 18. oktobrī uzlika rezolūciju: „[Izlūkošanas daļas priekšniekam pulkvedim] B. Anisimovam. Steidzami izgatavot.”³⁴ LPKŠ Latvijā iegūto dokumentu, sevišķi pasu formulārus, nosūtīja ekspertīzei slepeni Sarkanās armijas Ģenerālštābam. 1944. gada 19. jūlijā SA ĢŠ Izlūkošanas pārvaldes priekšnieka vietnieks ģenerālmajors Vavilovs atbildēja LPKŠ priekšniekam A. Sproģim, ka uz A. Strazdiņa un V. Šimkevica vārda iegūtās Latvijas pases, tāpat pases īpašnieku paraksti, ir pareizi, bet Rīgas policija šīs pases izdodot ar pašreiz nepārbaudāmu sēriju „VT”, tāpēc līdz turpmākai pārbaudei tās neieteica partizāniem lietot.³⁵ 1943. gadā vācu okupācijas varas atļāva izmantot aizsargiem viņu bijušo formu. Šo faktu izmantoja kaujinieku komandieri, vienībā lietojot ne tikai aizsargu, bet arī vācu armijas formas tērpus.

Tāpat kā Lielbritānija Vācijā,³⁶ arī PSRS Latvijā darbojās tradicionāli, vispirms iesūtot savus aģentus. Aģenti centās iegūt ziņas ne vien par vācu garnizonu skaitu un lielumu, bet arī par atsevišķu zemnieku noskaņojumu.³⁷

Francis Savickis 1940.–1941. gadā bija Daugavpils pilsētas IeTK pilnvarotais. Padomju Savienībā viņš saņēma Latvijas pasi uz Borbaja Jāņa Jāņa dēla vārda un kļuva par PSRS VDTK izlūkošanas grupas dalībnieku. PSRS kaujinieku vienības sastāvā PSRS VDTK grupa 5 cilvēku sastāvā devās uz Latviju. Grupā bija Ivans Tihomirovs (priekšnieks), Aleksandrs Dmitrijevs (radists), Fjodors Okutajevs, Vladimirs Čertogonovs un F. Savickis. Grupu izklīdināja Bižas ezera kaujā, bet F. Savickim izdevies nokonspirēties pie mātes Selickas Daugavpils apriņķa Kapiņu pagastā. Ar J. Borbaja vārdu viņš sāka strādāt Daugavpils II preču depo, kur viņa pasi pierakstīja.³⁸ Taču aģentu „iekapsulēšanās” gadījumu toreiz nebija daudz, bet izlūki darbojās visās kaujinieku vienībās lielā skaitā.

³² Жирнов Евгений, Соколов Борис. От командиров отняли женщин // Комерсант Власть. – Москва, 2001, 10 июня.

³³ KVSPVA, 69. f., 814. l.

³⁴ Turpat, 69. f., 1. apr., 979. l., 54. lp.

³⁵ LVA, P-302. f., 1. apr., 59. l., 251. lp.

³⁶ Макензи У. Секретная история УСО.. – С. 843.

³⁷ Jākobsone G. No pirmās Latviešu partizānu brigādes pirmās vienības vēstures. – Rīga, 1953. – 31.lpp.

³⁸ LZAA, 5. apr., 42. l., 106. lp.

Partizānu brigādes komandieris Pēteris Ratiņš (no labās) sarunājas ar brigādes radistu V. Bulānu 1944. gada martā. Nometne „Suņu būda” (LNM JN 4206)

160. tabula

PSRS kaujinieku izlūki 1944. gadā³⁹

Nr.p.k.	Vienība	Skaitis
1	1. brigāde (V. Samsons)	105
2	2. brigāde (P. Ratiņš)	73
3	3. brigāde (O. Oškalsns)	15
4	Ivana Bogdanova vienība	5
5	Aleksandra Kravčenko vienība	19
6	Daugavieša vienība	8
7	Anatolija Savicka vienība	2
Kopā		227

160. tabulā redzam, ka 1944. gadā LPKŠ pakļautajās vienībās bija 227 izlūki, kas bija apmēram 27 % no kaujinieku skaita. Tas liecina, ka izlūkošana bija svarīgākais PSRS kaujinieku darbības virziens Latvijā. Visvairāk izlūku bija Latvijā lielākajā PSRS partizānu vienībā – 1. LPB (komandieris V. Samsons). Saglabājušās šifrētās telegrammas un izlūkošanas ziņojumi, kurus LPKŠ vienības 1943. gadā nosūtījušas CPKŠ, LK(b)P CK, LPKŠ 7. nodaļai, liecina, ka viskonkrētāko informāciju par vācu un latviešu karaspēka daļu izvietojumu un skaitu Latvijas austrumu pierobežā snieguši V. Samsons un Jānis Rikters (Jānis) (1912–1961).⁴⁰

³⁹ Отчет ЛШПД. – LVA, 302. f., 1. apr., 19. l., 45. lp.

⁴⁰ Входящие шифротелеграммы ЦК КП(б) Латвии. – LVA, 302. f., 4. apr., 3. l., 3., 4., 6., 8. lp.

Pēc Latvijas okupācijas 1944. gadā lielākā daļa PSRS kaujinieku izlūku pārgāja darbā LPSR specdienestā. Specdienestu darbu veica arī PSRS IeTK karaspēks, kas 1944. gadā sastāvēja no trim galvenajām daļām – iekšējā karaspēka, konvoju karaspēka un Sarkanās armijas aizmugures nodrošināšanas karaspēka. PSRS IeTK aizmugures nodrošināšanas karaspēks veica sešus galvenos uzdevumus: 1) cīņa pret ienaidnieka „pārgērbo” aģentūru; 2) cīņa pret ienaidnieka izlūkiem; 3) aizmugurē palikušo pretinieka grupu iznīcināšana; 4) bandītisma novēršana; 5) cīņa pret Sarkanarmijas dezertieriem; 6) atjaunot satiksmi.⁴¹ Šodien pieejamie avoti mums neļauj pilnībā analizēt PSRS izlūkošanas organizāciju, taču jau tagad jāatzīst, ka PSRS kaujinieki bija tās būtiska sastāvdaļa 1941.–1945. gadā.

2. Aģentūra

PSRS kaujinieku izlūkošanas vadītāji izmantoja PSRS specdienestu izstrādātās pamatmetodes, arī aģentūru.

Vācijas armijas izlūkdienestas jau pirmajos 1941. gada kara mēnešos atklāja Sarkanarmijas, PSRS IeTK un ĢŠ GIP izlūkdienesta aģentūras darbības galvenos virzienus kara laikā, iegūstot pat SA 21. armijas Izlūkošanas daļas vadītāja apakšpulkveža Hohlova parakstītu slepenu 1941. gada 1. septembra instrukciju izlūkiem. Jau 1941. gada 1. novembrī Vācijas karalauka slepenpolīcijas vadītājs ziņoja Ziemeļu, Vidus un Dienvidu armiju grupām, ka iegūti Sarkanarmijas 21. armijas štāba slepenā dienesta priekšnieka apakšpulkveža Hohlova 1941. gada 1. septembra „Pamatnorādījumi 21. armijas slepenajiem ziņotājiem”, kurus vācu tulkojumā izsūtīja arī armijas virspavēlniecības kara lauka policijas šefam, policijas grupām un tanku grupu pavēlniekiem.⁴² 1942. gadā par svarīgu Vācijas armijas izlūkdienesta avotu PSRS partizānu darbības izlūkošanai kļuva sagūstītie PSRS izpletņlēcēji vācu armijas aizmugurē. Svarīgas ziņas par PSRS partizānu sagatavošanu un darbību Vācijas slepenajai kara lauka policijai Nr. 713 Pleskavā sniedza 1942. gada 5. augustā sagūstītais izpletņlēcējs Ivans Mihailovs (1915),⁴³ kā arī Ivans Demenšiks (1913), Boriss Šarifovs (1924), Marija Platanova (1921) u.c., kuri arestēti kopā ar raidaparātiem. Viņi arī informēja par citiem jau notikušajiem un plānotajiem izpletņlēcēju desantiem un to apbruņojumu Pleskavas apkārtnē, viņu sacerētajām biogrāfijām, sakariem. Radists B. Šarifovs uzskaitīja vēl sešus Ļeņingradas PSRS IeTK skolā sagatavotos radistus,⁴⁴ kā arī minēja partizānu radiošifrus.⁴⁵ Vācijas izlūkdienests no saviem bijušajiem aģentiem arī noskaidroja, ka PSRS IeTK par izlūkiem izvēlas jaunas meitenes un puisius (Genadijs Aleksandrovs, 1927), skolēnus. Minētie norādījumi un sagūstīto parašutistu ziņojumi liecināja, ka partizāniem bija iespēja sastapties ar mazu vietējo iedzīvotāju skaitu (biežāk radiem, bijušajiem kaimiņiem), tāpēc informācijas vākšanai jāizmanto galvenokārt aģentūra. PSRS kaujinieku aģentūras organizētāji zināmā pilsētā vai pagastā bija rezidenti, kuri savāktos datus tālāk nogādāja PSRS partizānu vienību izlūkošanas komandieriem. Otra iespēja bija slepeno līdzstrādnieku (*сексоты*) izmantošana, kuri piegādāja ziņas rezidentam. Tā kā kaujinieku grupas nereti tika iesūtītas vietās, kur vismaz vienam no kaujiniekiem bija radi, kaimiņi vai pazīstami, izlūkošanu iesāka ar šīm vai tām tuvām personām. Izlūkošana PSRS kaujinieku darbībā bija stiprākā puse salīdzinā-

⁴¹ Сопромятников Б. Разыскать для приведения приговора в исполнение // Коммерсант Власть. – Москва, 2001, 27 февр. – С. 51.

⁴² Grundsätzliche Anweisung für der Geheimen Nachrichten Abteilung des 21. Armee v. 1.9.1941. – ASV NA, T-311/287, 82.–87., 97. lp.

⁴³ NA USA, T-311-287, 7.–10. lp.

⁴⁴ Turpat, 12. lp.

⁴⁵ Turpat, 13.–14. lp.

СОВ. СЕКРЕТНО ⁹⁸
¹⁰⁰

УЧЕТНАЯ КАРТОЧКА № _____

(на агента, курьера, связника)

Псевдоним _____

Категория _____

Место нахождения _____

По какому объекту используется _____

Время вербовки _____

К кому прикреплен _____

Средства связи _____

ЦТ НКО. 1591сс—42

PSRS partizānu agenta, kurjera, sakarnieka uzskaites kartīte
(KVSPVA, 69. f., 1. apr., 4. l., 100. lp.)

jumā ar kaujas darbību un propagandu. Bailes no bruņotiem cilvēkiem, samaksa par darbu vai vēlēšanās iespējamā nākotnē izkalpoties lika cilvēkiem darboties PSRS kaujinieku aģentūrā. Zemākā pakāpe aģentūrā bija ziņotāji, kuri apzinīgi vai neapzinīgi izplāpāja visiem zināmo militāro vai citu informāciju. Bez stacionārās aģentūras PSRS kaujinieku izlūkošanas vadītāji izmantoja arī ceļojošo aģentūru. Šajā darbā parasti iekļāva mežsargus, pienvedējus, dzelzceļniekus, pagastu desmitniekus u. c., kuri, pildot savu darbu, bija spiesti dienā apmeklēt dažādas vietas. Taču specdienesti ieteica pret viņiem izturēties uzmanīgi. PSRS IeTK izziņā „Aģentūras stāvoklis uz laiku vācu fašistisko iekarotāju okupētajā teritorijā” (dienesta vajadzībām) rakstīja: „Liels bijušā padomju aparāta cilvēku daudzums izrādījās pārdevies vāciešiem, kļuvuši par dzimtenes nodevējiem”. Tāpēc okupācijas laikā izveidots plašs aģentūras tīkls, izmantojot legālās un nelegālās metodes. Taču drošāk padomju aģentūra jāpārvieta no Sarkanarmijas aizmugures, rūpīgi izvēloties savas darbības vietas un drošus vietējos iedzīvotājus.⁴⁶ Spriežot pēc sagatavoto dokumentu skaita, CPKŠ 1942. gada vidū un otrajā pusē vislielāko uzmanību pievērsa izlūkošanas aģentūras organizēšanai Vācijas armijas aizmugurē. 1942. gada 14. jūnijā CPKŠ pieņēma pilnīgi slepenu lēmumu „Par aģentūras darba organizēšanu un vadīšanu”.⁴⁷ Pēc tam izstrādāja „Norādījumus partizānu

⁴⁶ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 744. l., 5. lp.⁴⁷ Об организации и подготовки агентурной работы. 14.06.1942. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 14. l., 7.–11. lp.

vienību un daļu aģentu meklēšanai, kas veidojas vāciešu okupētajā teritorijā”.⁴⁸ Taču Latvijā un pat Latgalē iedzīvotāju pretpadomju noskaņojums bija tik liels, ka 1943. gada vidū LPKŠ un tā kaujinieku grupām bija visai nepietiekama aģentūra.

161. tabulā redzam, ka 1943. gada 1. augusta ziņojumā LPKŠ bija 21 aģentūras darbinieks desmit vietās Latgalē. Taču aģentūra 1943. gada septembrī bija zaudējusi 4 (19 %) aģentus. „Budiņš” bija nošauts vācu gūstā, Lapiņš-„Janka” nošauts, Pizāns-Dravinskis saslimis, Ivanovs izbraucis.

161. tabula

PSRS kaujinieku LPKŠ aģentūras darbinieku skaits
(1943. gada 1. augusts)⁴⁹

Nr.p.k.	Vieta	Skaits
1	Pasienas pagasts	5
2	Pildas pagasts	2
3	Šķaunes pagasts	3
4	Andrupenes pagasts	3
5	Dagda	1
6	Daugavpils	2
7	Bukmuiža	1
8	Malta	1
9	Krāslava	1
10	Istra	1
11	Rīga	1
Kopā		21

Taču, ņemot palīgā lielus ostmarku līdzekļus, aģentu skaits palielinājās, un PSRS kaujinieku aģentu informācija veidoja lielu daļu no kaujinieku izlūkziņojumiem. Vienlaikus aģentu skaits kaujinieku ziņojumos ļoti palielināts. A. Savicka–A. Raškevica vienībai 1942.–1944. gadā, pēc vienības atskaites, bija 247 cilvēki, kuri palīdzēja ar pārtiku, un 41 aģent-ziņotājs Annas, Liepnas, Mālpupes un Vīksnas pagastos. No aģentiem 11 tika pieķerti un nošauti.⁵⁰ Aktīvākie un neuzmanīgākie kaujinieku ziņotāji arī citur nonāca policijas redzeslokā, tika arestēti un nošauti.⁵¹ Vislielākais aģentu skaits, ja arī visi nedarbojās, bija V. Samsona vienībai. V. Samsona vienībai 1943. gada 5. augustā, galvenokārt Latvijas austrumu daļā, bija ap 90 aģentu.⁵² V. Samsona vienībai bija sakari pat ar Tilžas policijas priekšnieku un daudziem aizsargiem, „kam pateicoties padotrjads dzīvoja bez zaudējumiem.”⁵³ Dažviet kaujinieku vienības vai nu nezināja, vai neziņoja par aģentūras zaudējumiem. 1943. gada 5. oktobrī LPKŠ ziņoja LPKŠ, ka 1943. gada 18. septembrī vācieši

⁴⁸ Указания о способах разыскания агентов отрядов и частей, формирующиеся в немецкой оккупированной территории. – KVPVA, 69. f., 1. apr., 14. l., 40.–42. lp.

⁴⁹ Список агентурных работников ЛШПД по состоянию на 1 августа 1943 г. – LVA, 302. f., 1. apr., 58. l., 1. un 3. lp.

⁵⁰ Список агентов и помогавших партизанам Савицкого – Рашкевица 1942–1944. – LVA, 302. f., 2. apr., 37. l., 1.–4., 8.–9. lp.

⁵¹ Ivans Skangalis (1943), Hugo Meijers (1943), abi nošauti 1943. gadā.

⁵² V. Samsona 1944. gada 2. septembra atskaite. – LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 13. lp.

⁵³ Turpat, 30. lp.

uzzinājuši, ka Naumkos (6 km uz dienvidiem no Zilupes) dzīvo nelegālās organizācijas vadītājs Jūlijs Krauklišs. Viņam bija trīs brāļi, no kuriem viens strādāja uz dzelzceļa. Aresta laikā J. Krauklišs nošāva divus, bet ievainoja vienu patruļnieku. J. Krauklišam, viņa brālim Pāvelam, viņu mātei, sievai un J. Kraukliša diviem bērniem izdevās noslēpties. Taču divus Kraukliša brāļus un kopā ar viņiem vēl divus vīriešus un vienu sievieti arestēja. J. Kraukliša mājā atrastas spridzināmvielas un viena mīna. Aresti turpinājās.⁵⁴ 1943. gada 12. oktobrī LPKŠ informēja CPKŠ, ka 15. septembrī vācieši tiešām gribējuši arestēt „Latvijas partizānu brigādes aģentūras grupu, pie kam izcēlās apšaude, kuras rezultātā 2 vācieši tika nošauti un 2 ievainoti.”⁵⁵ Uz ziņojuma uzlikta rezolūcija: „Krauklišu vajag apbalvot ar medaļas „Tēvijas kara partizāns” I pakāpi.”⁵⁶

1943. gada beigās aģentu skaits oficiāli, ja ticēt atskaitei, salīdzinājumā ar 1943. gada 1. augustu bija trīskāršojies, sevišķi Latgalē un Rīgā (162. tabula).

162. tabula

LPKŠ ziņojums CPKŠ priekšniekam ģenerālleitnantam P. Ponomarenko un LK(b)P CK sekretāram par LPKŠ aģentu skaitu Latvijā 1943. gada 7. decembrī⁵⁷

Nr.p.k.	Vieta	Skaits
1	Ludzas apriņķis	40
2	Daugavpils	4
3	Abrenes	4
4	Rīga	8
5	Liepāja	1
Kopā		57

Starp minētajiem LPKŠ aģentiem bija 26 zemnieki (41,3 %), 3 skolotāji (4,7%) un 8 strādnieki (12,7 %). PSRS kaujinieku aģentu vidū liela daļa bija sievietes vai pusaudži.

No LPKŠ 1943. gadā 63 uzskaitītajiem aģentiem aktīvi strādājuši tikai daži, bet kaut kādus datus snieguši līdz 20 aģentu (32 %). Atsevišķi aģenti savervēti 1942. gada beigās Pasiēnes pagastā („Marta”), taču lielākā daļa 1943. gada otrajā pusē vai pat 1944. gadā. Aģentu skaitā minēti I. Sudmalis („Andersons”) un K. Ozoliņš („Diegs”). Līdzās proletāriskas cilmes Austrumlatgales vai tur dzimušiem galvenokārt krievu tautības ziņotājiem kopš 1943. gada jūnija viņu vidū bija Šķaunes dzirnavu direktors un viens Latvijas SS un policijas darbinieks, kurš bija informēts par stāvokli Rīgas Centrālcietumā. Laba aģente bija „Feņa”, kas strādāja par pavāri Kaufmaņa vadītajā 130 vīru lielajā policijas vienībā Šķaunē. Ļoti labi strādāja „Orlovs”, kurš ilgu laiku sniedza precīzus datus par Ludzas–Sebežas virzienā esošiem Vācijas armijas ešeloniem. Arī pēc Vācijas izlūkošanas datiem, daudzi dzelzceļu darbinieki, pārmijnieki, palīgstrādnieki u. c. bija PSRS partizānu aģenti.⁵⁸ LPKŠ, kā jau minēts, 1943. gada 16. oktobrī pilnīgi slepeni lūdza CPKŠ steidzami izgatavot „dokumentus un zīmogus pēc pievienotiem paraugiem, kuri nepieciešami aģentūras izlūkošanas darbā”. LPKŠ lūdza izgatavot 20 braukšanas atļaujas pa dzelzceļu un 20 apliecības dzelzceļu

⁵⁴ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 50. lp.

⁵⁵ Turpat, 69. f., 1. apr., 978. l., 23. lp.

⁵⁶ Paraksts nesalasāms.

⁵⁷ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 450. l., 54. lp.

⁵⁸ Nachrichten über Bandenkrieg. N 3, 1947. g. 27. jūlijs. – KVKA SA, 504. k f., 1. apr., 12. l., 4. lp.

darbiniekiem diennakti staigāt pa dzelzceļa stigu un apkārtni. „Uz šiem dokumentiem atbilstošās vietās lūdzu atzīmēt dokumentu numuru, dokumenta izdevēja parakstu, dokumenta darbības laiku un paredzētajās vietās iespiest vajadzīgo zīmogu.” Uz dokumenta ir rezolūcija: „B. Anisimovam. Steidzami izpildīt. 1943. g. 18. 10.”⁵⁹ Konduktori, dzelzceļstrādnieki, pienvedēji strādāja arī par sakarniekiem. Taču ar lielu daļu aģentu LPKŠ sakaru nebija, daži sniedza tikai nenozīmīgus datus vai vispār klusēja. 1943. gadā vairāki PSRS leTK un LPKŠ aģenti tika iesaukti Leģionā, un viņiem bija tieši sakari ar Daugavpili, Jelgavā un citur izvietotajiem leģionāriem. Aģentu vervētāji parasti izvēlējās bijušos padomju aktīvistus, komunistus vai viņu radus, protams, iepriekš pārbaudot. Daudziem vienkārši lika parakstīt uz rūtiņu burtnīcas lapas pusanalfabētiskā krievu valodā uzrakstītu sadarbības solījumu. Tuvojoties Sarkanarmijai, PSRS kaujinieku darbības zonā cilvēki piekrita, baidoties par tālākām sekām.

Aģentam deva segvārdu. Parasti tie bija dažādi krievu vārdi vai vārdkopas: „Pušča”, „Vasiļjevičs”, „Buket”, „Saška”, „Marta”, „Koma”, „Komarovs”, „Brikens”, „Mazais”, „Krepkij”, „Nerza”, „Volodja”, „Georgs”, „Mina”, „Sireņ”, „Kulak” u. c. Otrkārt, aģents saņēma paroli – divus vārdus – paroli un atbildi (отзыв). Tādas paroles bija: „Kanal–Gora”, „Solnce zašlo–uže stalo temno”, „jūra–upe”, „Orla–Poltava”, „bereza–olha”, „lom–topor”, „lopata–vennik”, „duga–homut”, „parovoz–patriot”, „pačka–ptička” u. c. Otrā parole sastāvēja no paroles cipara un atbildes cipara: „4–7”, „3–4”, „8–5”, „12–16”, „4–8”, „25–27”, „12–100”, „45–40” u. c.⁶⁰

PSRS kaujinieku izlūkošana un pretizlūkošana ir speciāla pētījuma uzdevums, taču jau tagad var teikt, ka izlūkošana veikta, izmantojot gan vietējo iedzīvotāju pārliecību, gan ar draudiem, samaksu vai personisku simpātiju dēļ pret partizāniem iefiltrējot aģentūru arī vācu okupācijas pārvaldes un latviešu militārajās struktūrās. Tā, piemēram, Šķaunē Kaufmaņa pretpartizānu vienībā ar 130 cilvēkiem, kā minēts, par pavāri strādāja PSRS partizānu aģente.⁶¹ Būtu vienkāršoti teikts, ka no „lielās zemes” cauri fronteī nāca tikai kaujinieki un viņu specvienības. Te nāca arī ļaudis, kuri brīvprātīgi un ne tik brīvprātīgi sadarbojās ar Vācijas okupācijas izlūkošanas un drošības struktūrām, tā pieviļot PSRS specdienestu cerības. Pāri fronteī iepludināti „redīsi” atklāja ne tikai sarkanarmiešu slēpņus, bet arī boļševiku mēģinājumus organizēt pretošanās grupas. Tā, piemēram, ar šāda pāri fronteī iesūtīta „redīsa” palīdzību tika atklāta un iznīcināta t. s. Kaunatas pagrīdes grupa 1942. gadā.⁶² Darbojās arī dubultaģenti. Vāciešiem izdevās pārdabūt savā pusē pat armijas Galvenā štāba pretizlūkošanas specgrupas priekšnieku Ivanu Bogdanovu.⁶³ Ar CPKŠ un PSRS VDTK palīdzību LPKŠ vienkāršāk izdevās atklāt dažus „izbēgušos” gūstekņus,⁶⁴ kā arī no Daugavpils cietuma „izbēgušos” politieslodzītos.⁶⁵ Samērā viegli bija atklāt PSRS kaujiniekos „iestājušos” vācu policijas un izlūkošanas skolas beigušos. Kaut arī PSRS „spiegu mānijas” apstākļos dati var būt pārspīlēti, Latvijā 1942. gadā darbojās trīs policijas skolas, kurās

⁵⁹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 54. lp.

⁶⁰ ЛШПД. Разведовательно-информационный отдел. Автобиографии, справки о работе, характеристики и другие документы советских агентов. – LVA, 302. f., 1. apr., 59. l., 1.–275. lp. Lai neaizskartu bijušos aģentus, viņu piederīgos un paziņas, nav minēti aģentu vārdi, uzvārdi, dzimšanas gadi un adreses.

⁶¹ Переписка с органами МГБ, ЦШПД и др. о подозрительных лицах и об агентах германской разведки. – LVA, 302. f., 1. apr., 67. l., 31. lp.

⁶² Čipots Grigorijš. Stiprāki par tēraudu, kramu... // Progress. – Limbaži, 1971, 10., 12., 14. oktobris.

⁶³ Turpat, 10.–11. lp.

⁶⁴ Turpat, 11. lp.

⁶⁵ Turpat, 57. lp.

Gestapo līdzās policistu apmācībai gatavoja arī aģentus iefiltrēšanai PSRS kaujinieku vidū Latvijā un ārpus tās robežām. Šīs skolas atradās Ludzā, Vecāķos un Valkā. Taču šo skolu absolventus nereti atklāja un dažreiz pat skolās iefiltrēja savus ļaudis. Taču LPKŠ, cik var šodien spriest, grūtāk gāja ar iefiltrēšanos „pretpartizānu” vienībās, nacionālajās organizācijās, arī Tautas partijā.⁶⁶ Lielajos Baltkrievijas, Krievijas un Ukrainas partizānu masīvos darbojās arī vācu t.s. „viltus partizānu” vienības, kuras dažādi kompromitēja PSRS partizānus, bet Latvijā tādas vienības kara sākumā nav zināmas. Trūkstot pārtikai vai apģērbiem, šo viltus partizānu lomu vēlāk imitēja dažas laupītājpartizānu grupas gan Kaļiņinas apgabalā, gan Latvijā.

Spriežot pēc LPKŠ Maskavā iesniegtajiem izlūkziņojumiem, kuri, kā minēts, pa lielākajai daļai balstījās uz aģentu ziņojumiem, bagātīgi skaitliskie materiāli iegūti, pirmkārt, par Vācijas militāro ešelonu skaitu un to redzamo saturu (karaspēks, tanki, lielgabali, dzelzceļsliedes, kravas automašīnas u. c.), kuri caur Rēzekni–Abreni gāja uz fronti vai devās atpakaļ. Dati varēja liecināt par Vācijas uzbrukuma gatavošanu vai atkāpšanos. Otrkārt, labus izziņas materiālus PSRS kaujinieki un viņu aģenti sniedza par Vācijas karaspēka un Latvijas policijas bataljonu koncentrēšanos Austrumlatvijā iepretī PSRS kaujinieku Osvejas bāzei u. c.; tas varēja liecināt par Latvijas robežas aizsardzību un uzbrukumu gatavošanu. Treškārt, novērojumi 1943. gadā austrumos no Latvijas robežas un Latvijas teritorijā, sevišķi gar ceļiem. Vācijas armijas nocietinājumu darbi, mobilizējot arī civiliedzīvotājus, liecināja par iespējamās atkāpšanās gatavošanu. Ceturtkārt, aģentu roka redzama arī „tautas ienaidnieku” sarakstu sastādīšanā, kuri visplašākie ir aģentu darbības pagastos un pilsētās. Tuvojoties Sarkanarmijai, LPKŠ aģentu skaits 1944. gadā bija pat samazinājies.

163. tabula

LPKŠ aģentu skaits dažās Latvijas pilsētās un vietās 1944. gadā⁶⁷

Nr.p.k.	Vieta	Skaits
1	Daugavpils	5
2	Rīga	12
3	Ludza	23
4	Rēzeknes apriņķis	6
5	Dažādās vietās	6
Kopā		52

163. tabulā redzam, ka 1944. gada sākumā PSRS partizāniem bija 52 aģenti, tātad salīdzinājumā ar 1943. gada 3. decembri aģentu skaits bija samazinājies par 11 (17,4 %). Tā kā aģentu skaits (ap 1 % no atbalstītājiem) nebija pietiekams, 1. LPB ieteica sakarus ar aģentiem organizēt arī ar partizānu atbalsta grupu starpniecību, kuru skaits brigādē bija palielinājies no 15 grupām 1942. gadā līdz 63 grupām 1943. gadā un 238 grupām 1944. gadā.⁶⁸

Līdzās LPKŠ partizānu vienību aģentiem Latvijā darbojās arī Baltkrievijas partizānu aģenti. Pēc Žukova vārdā nosauktās Baltkrievijas partizānu brigādes datiem, brigādei bija 103 aģenti, kuri strādāja arī Rīgā, Daugavpilī, Krāslavā, Braslavā.⁶⁹

⁶⁶ Turpat, 125. lp.

⁶⁷ ЛШПД разведовательно-информационный отдел. Списки разведчиков, агентурных работников и пособников партизан. – LVA, 302. f., 1. apr., 58. l., 58.–62. lp.

⁶⁸ LVA, 302. f., 2. apr., 16. l., 25. lp.; Latvijas PSR vēsture.. – 523. lpp.

⁶⁹ Baltkrievijas KP(b)P CK arhīvs, 3500. f., 4. apr., 1. l., 60. lp. – LZAA, 40. f., 5. apr., 44. l., 38. lp.

Pēc LPKŠ 2. izlūkošanas daļas priekšnieka gvardes apakšpulkveža Kalniņa 1944. gada 18. septembrī sastādītā saraksta, PSRS kaujiniekiem Latvijā bijis 201 aģentūras izlūks un aktīvs partizānu atbalstītājs.⁷⁰ LPKŠ gala pārskatā minēts, ka pavisam bijuši 854 aģenti un 2214 ziņotāji, slēpēji un apgādnieki.⁷¹ Tātad kopā 3068 cilvēki. Līdz ar Sarkanās armijas ienākšanu Latvijā daļa PSRS partizānu uzticamākās un grūtāk atšifrējamās aģentūras tūlīt tika nodota „Smerša” rīcībā. Tā, piemēram, 1944. gada 20. augustā „Smerša” rīcībā nodeva aģentu Jāni Pumpuru Balvu pagasta Ramukstes ciemā⁷² u. c.

Par ziņotāju O. Oškalna partizāniem bija kļuvis bijušais Zalves pagasta aizsargu un pašaizsardzības priekšnieks, Lapiņu māju saimnieks Arturs Zvejnieks.⁷³ 3. LPB 1944. gada 18. jūlijā Saukas pagastā bija 11, bet Zalves pagastā – seši aģenti. Aģentu vidū bija Zalves policijas vecākais kārtībasnieks J. B., bijušais Zalves „bandītu vadītājs un aizsargu priekšnieks A. Z., Dzelzceļu policijas uzraugs V. R., kuri, Sarkanajai armijai tuvojoties, cerēja izpirkt savus „grēkus” un palikt dzīvi.⁷⁴

Izlūkgrupai „Vitja”, kuru GIP desantēja 1944. gada 17. decembrī 20 km ziemeļrietumos no Talsiem (Salaspurvs), ziņu pienesēji bija Talsu apriņķa priekšnieks Kārlis Krūmiņš, Dundagas pagasta vecākais policists D. Ruševics, Kaltiņmuižas skolotāja Ilga Alksne u. c.⁷⁵

Pirms Otrā pasaules kara PSRS izlūki Latvijā galvenokārt bija krievu emigranti un ebreji, bet Otrā pasaules kara laikā PSRS izlūku vidū bija arī daudzi latvieši. Par PSRS kaujinieku atbalstītāju varēja kļūt ikviens zemnieks, kurš, lai saglabātu dzīvību, bruņotajam svešajam vīram iedeva maizes klaipu vai salāpīja drēbes. Par īstiem PSRS partizānu atbalstītājiem varēja uzskatīt cilvēkus, kuri ilgstoši slēpa un apgādāja vai sniedza izlūkinformāciju PSRS kaujiniekiem. Nereti šos pienākumus veica vienas un tās pašas personas.

Pretēji apgalvojumiem, ka PSRS kaujiniekus atbalstījusi visa Latvijas tauta, partizānu izpalīdzētāju skaits, kuri 1941.–1945. gadā ziņojuši, mazgājuši partizānu veļu, devuši paēst vai citādi palīdzējuši sarkanajiem, pavisam bija 3034 cilvēki ar dominējošiem krieviskiem uzvārdiem.⁷⁶

3. Pretizlūkošana

PSRS partizānu pretizlūkošana veica darbības pret Vācijas un citu valstu izlūkdienestiem. Pretizlūkošana, ko vadīja partizānu štābu un vienību PSRS–IeTK Sevišķās nodaļas, veica partizānu politisko pārbaudi pirms partizānu iesūtīšanas, pārbaudīja visus vienībās ieradušos „jaunos”, novēroja partizānu uzvedību pretinieka aizmugurē, kā arī nodrošināja partizānu vienības no pretinieka specdienestu aģentu iefiltrēšanas.

Partizānu vienību pasargāšana no pretinieka specdienestiem un to atvairīšana bija svarīgs pretizlūkošanas uzdevums.⁷⁷ Tāpēc specdienestu operatīvās grupas pie partizānu vienībām sāka veidot jau 1942. gada janvārī, uzdodot tām pildīt PSRS IeTK sevišķo daļu pienākumus

⁷⁰ Список агентов партизанской разведки и активных пособников партизан. 18 сент. 1944. – LVA, 302. f., 1. apr., 58. l., 33.–41. lp.

⁷¹ Отчет ЛШПД. – LVA, 302. f., 1. apr., 192. l., 43. lp.

⁷² LKM, 302. mapē.

⁷³ Pārskats par 3. LPB kaujas darbību ienaidnieka aizmugurē no 1943. gada 3. oktobra līdz 1944. gada novembrim. – LZAA, 40. f., 5. apr., 23. l., 3. lp.

⁷⁴ LVA, 302. f., 2. apr., 40. l., 12. lp.

⁷⁵ LZAA, 40. f., 5. apr., 10. l., 146. lp.

⁷⁶ Альфавит на лиц помогавших партизанским отрядам. – LVA, 302. f., 1. apr., 82. l., 1.–113. lp.

⁷⁷ Попов А. Ю. Партизаны и контрразведка в годы Великой Отечественной войны // Отечественная история. – Москва, 2003, № 3. – С. 123.

un piešķirot īpašas tiesības. To darbība bija saistīta ar: 1) jauno partizānu pārbaudi, tūlīt neatbrīvojot arī Vācijas izlūkdienestos strādājošos partizānus; 2) iefiltrēšanos Vācijas izlūkdienestos, sevišķi plaši izmantojot sievietes; 3) konspirētu sevišķo daļu atstāšanu, Sarkanarmijai atkāpjoties; 4) Vācijas spēcīgu aģentu vai to atbalstītāju notveršanu.

Partizānu vienībās iesūtīto pretinieka aģentu atmaskošanā plaši izmantoja ne tikai dokumentālus pierādījumus un liecinieku liecības, bet arī pretinieka aģentu rīcību, kad tika dotas pavēļu imitācijas partizāniem pārvietoties zināmā virzienā (pārbāzēšana) kaujas operāciju veikšanai, izveidojot viltus bāzes, ļaujot pretinieka aģentiem nokļūt pie sakaru līdzekļiem, panākot, ka Sevišķo daļu dezinformācija nokļūst pretinieka izlūkvienību rokās.⁷⁸

1942. gada 18. februārī PSRS IeTK Tautas komisāra pirmais vietnieks 1. ranga Valsts drošības komisārs Vsevolods Merkulovs (1895–1953) direktīvā Nr. 63 „Par Sarkanajā armijā iesaucamā kontingenta aģentūras – operatīvās apkalpošanas pastiprināšanu no ienaidnieka atbrīvotajā PSRS teritorijā” deva rīkojumu visām IeTK iestādēm pastiprināt pretizlūkošanu. V. Merkulovs uzdeva nepieļaut, ka Sarkanās armijas rindās iekļūtu „nodevēji, spiegi, diversanti, pretpadomju formējumu dalībnieki, sakāvnieciski noskaņoti sveši elementi. (..) Atrastos nodevējus, spiegi, diversantus un personas, kuras veica vai veic naidīgu darbību, arestēt. Pārbaudes laikā atklātos sociāli svešos elementus, represēto tuvus radniekus, kā arī personas, par kurām ir kompromitējoši materiāli, Sarkanās armijas rindās neiekļaut, bet caur rajonu kara komisariātiem nosūtīt darbā.”⁷⁹ Nav šaubu, ka PSRS kaujinieku atlasei un pārbaudei darbam aizmugurē, it īpaši nesenajās neatkarīgajās valstīs, pastāvēja vēl stingrāki speciālie noteikumi. Iekšējai pretizlūkošanai katrā kaujinieku grupā 1. LPB iekļāva vienu vai divus no PSRS iesūtītos pretizlūkošanas aģentus.⁸⁰ Šis 1942. gada februāra rīkojums aizliedza pieņemt Sarkanajā armijā bijušos leģionārus, vlasoviešus, policistus un citus, kuri bija dienējuši vācu okupācijas varas organizētajās militārajās vai paramilitārajās vienībās. Tāpēc LK(b)P CK un LPKŠ prasība Maskavai 1943.–1944. gadā piesūtīt ieročus šiem jaunpartizāniem bija nevietā, jo Leģiona dezertierus oficiāli uzņemt PSRS kaujiniekos nedrīkstēja. „Vienības kadru pārskatīšana,” kā raksta A. Raškevics, „notika 1942. g. jūnijā pulkā „Par Padomju Latviju.””⁸¹ Arī Vācijas izlūkošanas dienests ziņoja, ka PSRS kaujiniekus pārbaudīja PSRS IeTK Partizānu pārbaudes nodaļa.⁸²

PSRS kaujinieku pretizlūkošana Latvijā veica vēl trīs uzdevumus. Pirmkārt, vajadzēja atmaskot PSRS kaujinieku rindās pretinieka iesūtītos Sarkanarmijas gūstekņus, bēgļus no cietumiem un noietnēm, noskaidrot viņu faktiskos uzdevumus. Otrkārt, PSRS kaujinieki ar savas aģentūras starpniecību centās radīt iedzīvotājos simpātijas pret PSRS. Treškārt, pretizlūkošana mēģināja atklāt pretinieka organizēto antipartizānu darbības, kuru nolūks bija diskreditēt PSRS kaujiniekus un radīt naidu pret PSRS.⁸³

Svarīgs PSRS partizānu pretizlūkošanas darbs bija atsevišķu partizānu grupu darbības konspirēšana, piešķirot partizāniem segvārdus. K. Ozoliņa segvārds bija „Diegs”, I. Sudmaļa – „Andersons”, O. Oškālņa – „Mazais”, A. Macpāna – „Ansis”, J. Riktera – „Jānis”, Fr. Berga – „Jānis Rieksts”. Arī armiju un GIP izlūku grupām, kā jau minēts, bija segvārdi, bet raidstacijām – numuri.

⁷⁸ Turpat, 124. lpp.

⁷⁹ Органы государственной безопасности в Великой Отечественной войне. Сборник документов. – Т. 3, кн. 1. – Москва, 2003. – С. 128–129.

⁸⁰ LVA, 302. f., 2. apr., 16. l., 31. lp.

⁸¹ Raškevics A. Partizāna piezīmes.. – 36. lpp.

⁸² Meldungen über Bandenkrieg, Nr. 3, 1943. g. 27. jūlijā. – KVKA SA. 504. k f., 1. apr., 12. l., 5. lp.

⁸³ Тактические вопросы. – LVA, 302. f., 2. apr., 25. l., 31.–32. lp.

Pretizlūkošana PSRS kaujinieku vienībās bija labi organizēta, lai gan bieži par spiegošanu tika sodīti daudzi cilvēki, kuriem ar to nebija sakara. „Jauno” lielākā daļa tika nosūtīta uz aizmuguri „kvalifikācijas celšanai”. Spriežot pēc pieejamiem materiāliem, ne Vācijas drošības dienestiem, ne Latvijas Drošības palīgdienesta aģentiem uz ilgāku laiku partizānu vienībās infiltrēties neizdevās, izņemot atsevišķus gadījumus.

Krievu, kā arī krieviskas izcelsmes cilvēku vai viņu radnieku iesaistīšanu nelegālajā darbā PSRS drošības orgāni plaši izmantoja ne tikai Baltijā, bet arī citur Eiropā, pat Bāzelē un Vīnē,⁸⁴ kur šie cilvēki bija vēl vairāk atsvešinājušies no Krievijas kultūras. Kara sākumā arī Vācijas izlūkošanas un drošības dienests ar labiem panākumiem „aizņēmas” no PSRS drošības dienesta šo metodi un izmantoja pret PSRS. Liela rezerve PSRS partizānu „papildināšanai” bija Sarkanās armijas gūstekņu nometnes: Rīgā *Stalag-350*, Daugavpilī *Stalag-340* ar nodaļām Rēzeknē *Stalag 347*, Valkā *Stalag 351*.⁸⁵ Latvijā 1942. gada 20. aprīlī bija 152 399 Sarkanās armijas karagūstekņi. Ar *RSHA* pārvaldes priekšnieka ģenerāļa Heinriha Millera (1900–1945) 1942. gada 10. marta slepeno pavēli⁸⁶ tika uzdots visiem Drošības policijas un Drošības dienesta priekšniekiem Polijā, Ukrainā, Baltkrievijā un Ostlandē, kā arī A, B un C Rīcības grupu komandieriem nekavējoši kopā ar armijas vadību organizēt „Pasākumu „Cepelīns””, izveidojot un iepludinot „Cepelīna” komandas kā rīcības grupas Sarkanās armijas aizmugurē padomju armijas sagraušanai.⁸⁷ „Cepelīna” komandas bija uzdots veidot Sarkanās armijas gūstekņu nometnēs, pēc pārbaudes iekļaujot, apmācot un apbruņojot galvenokārt Kaukāza un Centrālāzijas mongoļu tautības pārstāvjus, kazākus, kā arī boļševiku opozicionārus, trockistus u. c. Šim nolūkam pie katras Rīcības grupas bija organizējama speciāla nometne (*Sammellager*) *RSHA* pārvaldes vadībā. Šo rīkojumu papildināja Dr. Grēfes 1942. gada 4. jūnija rīkojums, kas uzdeva visiem Drošības policijas un Drošības dienesta priekšniekiem pabeigt „Cepelīna” komandu formēšanu gūstekņu nometnēs un sākt darboties. No gūstekņu nometnēm Vācijas izlūkošanas dienests organizēja atlasīto gūstekņu „izbēgšanu” pie partizāniem. Tādējādi līdzās patiešām no gūsta izbēgušajiem sarkanarmiešiem Vācijas izlūkdienesta „izbēdzināto” gūstekņu skaits kļuva tik liels, ka PSRS izlūkdienests visus pārbēdzējus un izbēgušos gūstekņus sāka uzskatīt par „vācu spiegiem”, nošāva vai aizsūtīja uz Gulaga nometnēm.

PSRS partizānu pretizlūkošana veica arī partizānu un viņu priekšnieku darbību novērošanu (dzeršana, laupīšana u. c.). Taču šie, Sarkanās armijas tradīciju kontekstā maznozīmīgie jautājumi netika atspoguļoti pretizlūkošanas atskaitēs. Ar J. Staļina pavēli jau 1942. gada 13. novembrī „Par degvīna izsniegšanu darbojošās armijas karaspēka daļām” degvīna lietošana (100 gramu cilvēkam dienā kaujas apstākļos un 50 gramu ierakumos) ar 25. novembrī bija atļauta.⁸⁸ Tas deva iespēju Vācijas armijas abvēram, atkāpjoties no PSRS, ar 1944. gadu pat dzelzceļa stacijās uz sliedēm „aizmirst” simtiem vagoncisternu ar etilspirtu, kura izmantošana uz laiku apturēja Sarkanarmijas uzbrukumu. Pasliktinoties stāvoklim frontē, Vācijas armijas pretizlūkošana sāka padziļināti pētīt arī citas krievu psiholoģijas jomas. Šinī sakarā CPKŠ nosūtīja VK(b)P un SZSA vadībai 1943. gada 30. maijā Vācijas 3. tanku armijas un armijas galvenās mītnes izdotos norādījumus „Vācu karavīru politiskie uzdevumi Krievijā totālā kara apstākļos”. Tajos liela uzmanība pievērsta Krievijas vēsturei

⁸⁴ VĀA PO Archiv Geheimakten, Abt. IV PO-2, Arch 1 196.-216. lp. Michael Remann, Ingmar Sütterlin. Sovietische Politbüro Baselpbüro. Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. Berlin, Bd. 37, 1989, H. 2.

⁸⁵ Ērglis Dz.. „Dzimtenes nodevēju” traģēdija // Mājas Viesis. – 2005, 22. jūlijs. – 19. lpp.

⁸⁶ Geheime Reichssache.

⁸⁷ „Unternehmen Zeppelin”. – VFA, R-58. f., 400. l., 23.–26. lp.

⁸⁸ О выдаче водки войсковым частям действующей армии. № 0883. – LVA, 302. f., 1. apr., 1. l., 168. lp.

kopš vikingu laikiem, krievu raksturojumam, sniegti norādījumi, kā sekmīgāk cīnīties ar krieviem un kā racionālāk izmantot krievu strādniekus Vācijā.⁸⁹ Ignorējot minēto V. Merkulo-va 1942. gada 18. februāra direktīvu, vācieši no Daugavpils gūstekņu nometnes „izbēgušos” gūstekņus centās iefiltrēt Baltkrievijas un Krievijas partizānu vienībās. No izbēgušajiem, kuriem līdzās uzvārdam vācu izlūkošanas dienests deva arī segvārdus, daļa kļuva par īstiem partizāniem, bet daļa turēja savu solījumu vācu izlūkdienestam. Tāpēc 1943. gada 19. jūlijā Valsts drošības pulkvedis S. Beļčenko rakstīja LPKŠ priekšniekam A. Sproģim: „Dodiet rīkojumu Samsonam⁹⁰ un Jānim⁹¹ noteikt spiegu uzvārdus un segvārdus no Daugavpils koncentrācijas nometnes, kurus it kā sagatavo iesūtīšanai partizānu brigādēs.”⁹² LPKŠ 1943. gada 22. septembrī rakstīja, ka D. Kaupužs (1905) 1942. gada septembra mēnesī iesūtīts ienaidnieka aizmugurē Līdaka grupas sastāvā.⁹³ Pēc frontes pāriešanas ar šo grupu nebija sakaru līdz 1943. gada jūlijam, kad V. Samsona vienības izlūki to atklāja „Sievu purva” (*«Бабий мох»*) mežos kopā ar partizānu Andrejevu. Izrādījās, ka Andrejevs no padomju aizmugures nav iesūtīts un par viņa darbību CPKŠ nekā nezināja.⁹⁴ 1943. gada 9./10. septembrī CPKŠ „pēc pārbaudītiem avotiem” ziņoja LPKŠ štābam, ka 1943. gada 27. martā bijušais partizāns Andrejevs vāciešiem nodeva D. Kaupuža⁹⁵ vienību, kurā, pēc Andrejeva datiem, bija 55 cilvēki, bruņoti ar 25 šautenēm, dažām pistolēm, četriem rokas ložmetējiem. Vienība bāzējās 16 km uz ziemeļaustrumiem no Kārsavas.⁹⁶

Svarīga PSRS partizānu izlūkošanas darba sastāvdaļa bija informētu „mēļu vākšana” – t. i., cilvēku laupīšana, lai iegūtu nepastarpinātu plašāku informāciju par pretinieka karaspēku, it īpaši par pretinieka drošības dienesta darbību. Ģenerālštāba interese par Latvijas teritoriju vēl vairāk palielinājās pēc Vācijas armijas zaudējumiem un Baltijas kļūšanu par Sarkanās armijas nākamo frontes līniju. 1943. gada 13. oktobrī CPKŠ priekšnieka vietnieks Valsts drošības komisārs S. Beļčenko paralēli jau agrāk uzdotajam liek LPKŠ priekšniekam pulkvedim A. Sproģim visīsākā laikā noskaidrot Vācijas armijas izvietojumu un numerāciju Ludzas, Gulbenes, Daugavpils, Abrenes apriņķī, kā arī „Gulbenes un Ludzas rajonos sagūstīt „mēles””.⁹⁷ Mazāk informētās sagūstītās „mēles” PSRS kaujinieki pratināja un likvidēja uz vietas, bet nozīmīgākās mēles nosūtīja CPKŠ rīcībā. 1943. gada pavasarī LPKŠ ziņoja CPKŠ, ka sagūstīts „latviešu gestapovietis Jānis Krastiņš.” 1943. gada 24. jūlijā CPKŠ priekšnieka vietnieks Valsts drošības pulkvedis S. Beļčenko pilnīgi slepeni rakstīja LPKŠ priekšniekam A. Sproģim: „Latviešu gestapovieti Jāni Krastiņu⁹⁸ pārsūtīt pāri frontes līnijai mūsu rīcībā.”⁹⁹

S. Beļčenko uzdeva gūstekni pirms tam „nekavējoši un rūpīgi nopratināt” un nopratināšanas secinājumus ziņot pa radio, bet pilnu tekstu nosūtīt ar pirmo lidmašīnu. Jau pēc četrām dienām S. Beļčenko rakstīja A. Sproģim: „Izdota pavēle par sagūstītā policista nosūtīšanu Jums kopā ar dokumentiem, kuri piesūtīti no aizmugures.” Šim policistam, iespējams, tūlīt

⁸⁹ Политические задачи немецкого солдата в России в условиях тотальной войны. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 22. l., 40.–46. lp.

⁹⁰ Dokumentā – Samsenam.

⁹¹ V. Samsona vienības komisāra Jāņa Riktera segvārds.

⁹² KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 4. lp.

⁹³ Il Baltijas frontes CPKŠ pārstāvis kapteinis A. Kalmikovs ziņojumā jautājis: „Kas tas tāds par Līdaku?”

⁹⁴ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 39. lp.

⁹⁵ Dokumentā „Kaupuss”.

⁹⁶ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 38. lp.

⁹⁷ «В районах Гульбене и Лудза захватить языка.» - KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 52. lp. Nr.344/ss.

⁹⁸ Dokumentā Jans Krastainš.

⁹⁹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 7. lp. Nr. 1662 ss.

izdosies izbēgt no „sarkano partizānu gūsta”, un viņš turpinās savu darbu policijā, pat iegūstot paaugstinājumu par varonību. Taču sīkāk par „mēļu ķeršanas” operācijām, to apjomiem un rezultātiem pētnieki pagaidām nezina. S. Belčenko uzdeva noskaidrot pretinieka karaspēka daudzumu un piederību Rēzeknes un Zilupes rajonā, kā arī precizēt ziņas par pretinieka gatavošanos ķīmiskajam karam. Noskaidrošanai izmantoja arī „mēļu ķeršanu”. Bez kaujiniekiem ar „mēļu” ķeršanu nodarbojās arī vācu tautības karagūstekņi. Augusta Pildiņa (1913), Līvijas Šteinbaumas, Jēkaba Ritenberga (1905) atmiņu pieraksti 1970. gadā liecina, ka Sarkanā armija 1944. gada 6.–12. decembrī no Engures ar liellaivām pārvietojusi Vācijas armijas aizmugurē ap 30–40 vācu karagūstekņus, t. s. antifašistu, uz Ragaciemu. No turienes antifašisti veduši Sarkanajai armijai pa jūru vācu „mēles”. Taču 1945. gada februāra beigās Akmeņkalnu mājās vienu daļu antifašistu vācieši sagūstīja, bet citus apšāva.¹⁰⁰

Vācijas armijas abvērs iepludināšanai PSRS partizānu vienībās izmantoja arī Vācijas okupantu vajātās iedzīvotāju grupas. Minskas un Bobruiskas gestapo bija atvērts speciāli 9 mēnešu kursi ebrejiem, kurus gatavoja un iekārtoja izlūkošanai sarkano partizānu vienībās. Par šiem faktiem 1943. gada 10. augustā Osipoviču partizānu komandieris Koroļevs ziņoja Maskavai.¹⁰¹ Plaši tika izmantots paņēmiens dažādos veidos dezinformēt Vācijas izlūkošanas dienestu par okupantiem lojālo vienību plāniem pret Vāciju: ar neatvērtiem izpletņiem noņemot ienaidnieka aizmugurē bijušos Vācijas izlūkus ar ģimenes locekļu vēstulēm un armijas direktīvām par sacelšanos. Rezultātā saformētās Vācijas brīvprātīgo vienības tika atsauktas no frontes par it kā sacelšanās organizēšanu un nosūtītas cīņā pret partizāniem.¹⁰²

Vācijas abvērs aktīvi darbojās arestēto PSRS atbalstītāju vidū. Arestējot ap 50 ar Osvejas bāzi saistītos kaujiniekus un aktīvistus, – tā 1943. gada 26./27. augustā LPKŠ rakstīja CPKŠ, – Daugavpils policija ieguvusi četras partizānu vēstules, kuras nodotas vācu pretizlūkošanas orgāniem. Pirmo vēstuli Udalnīkam Rīgā, Ungera ielā 24 – 7,¹⁰³ no Mazsalacas pagasta „Suliņām”¹⁰⁴ caur Erberģi sūtījis Hermanis Udalnīks. Otrā vēstule adresēta Rīgā, Kungu ielā 2 – 3.¹⁰⁵ Abās vēstulēs sniegti dati par partizānu atrašanās vietu. Trešo vēstuli Rīgā, Inženieru ielā 1 – 7, sūtījis Aleksandrs Timofejevs, ceturto Nina Tkačeva sūtījusi Rīgā, Sarkandaugavā, Ziemeļu ielā 19 Emmai Misai. Trešajā un ceturtajā vēstulē lūgts palīdzēt partizāniem, norādījums mainīt dzīves vietu un pildīt 1943. gada 9. jūnija uzdevumus.

PSRS kaujinieku iekšējā izlūkošana pastiprinājās 1943. gada beigās un 1944. gada sākumā. „Visos otrajos bija noorganizēts iekšējās novērošanas tīkls, aizdomīgo un jaunpienākušo pārbaude,” 1944. gada 6. septembra atskaitē rakstīja V. Samsons.¹⁰⁶ Daļa no PSRS kaujinieku vienībās iesūtītajiem Vācijas izlūkiem tika atklāta un likvidēta. No LPKŠ 2. daļas priekšnieka 1943. gada 28. decembra izziņas redzams, ka V. Laiviņa partizānu brigādes V. Samsona 1. vienība Ludzā sagūstīja vācu spiegu K. Kernoviču. K. Kernovičs, iespējams, bija beidzis Latviešu policijas skolu Ludzā, bet pēc tam savērvēts darbam partizānos un nosūtīts darbam Ludzā. No Ludzas viņš kopā ar V. Zelenkovu, A. Ulasu, A. Jūli un J. Čerkovski pārgāja Latvijas robežu un kā dezertieris iefiltrējās partizānu vienībā. K. Kernoviču nošāva V. Samsona vadītajā 1. partizānu vienībā.¹⁰⁷ Arī Pēteris Prokopenko ar

¹⁰⁰ LZAA, 40. f., 5. apr., 24. l., 161., 166.–170. lp.

¹⁰¹ Жирнов Е. На оккупированных территориях // Коммерсант Власть. – Москва, 2001, 31 июля.

¹⁰² Попов А. Партизаны и контрразведка // Отечественная история. – Москва, 2003, № 2. – С. 125.

¹⁰³ Dokumentā „Умур-штрассе”.

¹⁰⁴ Dokumentā «Община Масальве, хутор Зулинас».

¹⁰⁵ Dokumentā „Эрштрассе 2 – 3 Лавис майор Энгот».

¹⁰⁶ LVA, 302. f., 1. apr., 17. l., 37. lp.

¹⁰⁷ Справка. – LVA, 302. f., 1. apr., 68. l., 63. lp.

tetovējumu uz kreisās rokas „Vētra” 1944. gadā kā spiegs bija iefiltrējies V. Samsona vienībā.¹⁰⁸ V. Samsona brigādē partizānus, sevišķi bijušos leģionārus, novēroja no sadzīviskiem sīkumiem līdz kaujas darbībai. Speciņojumā jūnijā par Strogonova–Tūroma vienības partizānu Jāni Mikeli (1915) rakstīts, ka viņš „sarunā izteica neapmierinātību ar Padomju Savienību, jo viņš liela privātpašnieka dēls.”¹⁰⁹ Partizānu-pienācēju noskaņojums izpaudās ne tikai sarunās, bet arī darbībā. „1944. gada septembra sākumā,” rakstīts pārskatā par partizānu darbību Latvijā, „no „Bultas” vienības aizbēga četri partizāni, lai pārceltos uz Zviedriju. Ieročus partizāni atstāja nometnē, atkārtotā viņu meklēšana nekādus rezultātus nedeva.”¹¹⁰ Partizānu dezertēšana kā vienības dešifrēšanas iespēja bija stingri aizliegta un pat sodīta, vainīgos nošaujot.

CPKŠ štāba Kadru nodaļa (OK) rūpīgi uzskaitīja un pārbaudīja „attiecīgajās iestādēs” visus aiz frontes līnijas nosūtāmos PSRS kaujiniekus. Līdz 1943. gada 29. septembrim uz Latviju, pēc CPKŠ kadru daļas datiem, bija nosūtīti pārbaudīti 552 partizāni, no kuriem 285 partizāni (51,6 %) darbojās LPKŠ bāzē Osvejā, mācību centrā vai Latvijā. 164. tabulā redzam, ka līdz 1943. gada jūlijam Latvijā bija 245 pārbaudīti partizāni, bet 1944. gada 1. janvārī – 254 pārbaudīti. Tajā pašā laikā 670 (72,9 %) nebija pārbaudīti.

164. tabula

PSRS pārbaudīto kaujinieku skaits Latvijā 1944. gada 1. janvārī¹¹¹

Nr.p.k.	Datums	Skaits	PSRS partizānu pieņemšanas stāvoklis
1	1943. g. jūlijs	245	Pārbaudīti, pieņemti partizānos
2	1944. g. 1. janvāris	904 (100 % kopā)	Ir partizānu sarakstā
3	1944. g. 1. janvāris	650 (72,9 %)	Nepārbaudīti

Pārbaudīto un uzskaitīto kaujinieku skaits ir tuvs agrāk minētajam PSRS kaujinieku kopskaitam (842) 1944. gada 1. janvārī.

PSRS kaujiniekos varēja uzņemt tikai specdienestos pārbaudītus cilvēkus. Atkarībā no pārbaudes PSRS kaujiniekus neoficiāli dalīja divās grupās – uzticamos un mazāk uzticamos. Laiviņa brigādē no 128 kaujiniekiem „ļaudis, kas var iet, kur patīk, ja vajadzīgs”, bija 40 cilvēki (37,2 %) un „ļaudis, kurus nevar sūtīt atbildīgā darbā”, bija 88 (68,75 %).¹¹²

Bez 966 kaujiniekiem, kuri līdz 1944. gada 2. augustam atradās frontes aizmugurē rezervē, 1. LPB vēl bija rezervē 1119 cilvēki – kopā 2085. 1. LPB 1944. gada 2. augustā (ieskaitot 26 sievietes) bija 1107 partizāni, tādējādi, pēc V. Samsona gala ziņojuma, jāuzskata, ka no viņa 3192 minētajiem kaujiniekiem pārbaudīti un uzņemti kaujiniekos bija tikai 966 (36,7 %) kaujinieki.¹¹³

1. LPB Sevišķās daļas priekšnieks Juris 1944. gada 7. septembra atskaitē rakstīja: „Visas pie partizāniem ieradušās personas pārbaudīja jaunpienākušo paziņas. Visas personas, kuras izraisīja aizdomas, tika arestētas un pakļautas izmeklēšanai vienlaikus caur mūsu aģentūru Latvijā, kā arī caur mūsu izlūkošanu. Ja tas bija iespējams, faktus pārbaudīja uz vietām,

¹⁰⁸ Turpat, 102. lp.

¹⁰⁹ V. Zariņa izraksts no PSRS Bruņoto spēku Ģenerālštāba GIP arhīva 8711. f., 1. apr., 21. lp. (Lietas numurs izrakstā nav minēts.)

¹¹⁰ L. Krišjansones izraksti. KM-304, 104. lp.

¹¹¹ Справка об обработке состава партизанских бригад и отрядов на 1 января 1944 г. – KVSPVA, 69. f., 1441. l., 75., 107.–108. lp.

¹¹² Отчеты донесения, записки и письма о работе партизанских отрядов бригады Лайвиньша, 1943 – 1944. – LVA, 302. f., 1. apr., 36. l., 53. lp.

¹¹³ LVA, 302. f., 2. apr., 17. l., 52. lp.

par cik tie patiesi salīdzinājumā ar jaunatnākušo stāstiem.”¹¹⁴ Dati par kaujiniekiem (uzskaites kartiņa u. c.) atradās to vienību štābos, kuras nosūtīja partizānus uz pretinieka aizmuguri. Bez – parasti viltotās – Latvijas pases, darba apliecības u. c. dokumentiem kaujinieka apģērbā (vatniekā u. c.) zem oderes atradās 4x6 cm liels balta auduma gabaliņš ar LK(b)P apaļā zīmoga nospiedumu un J. Kalnbērziņa parakstu. Sevišķi svarīgus dokumentus (raidītāju šifrus, adreses u. c.) kaujinieki glabāja speciālās jostās virs apakšveļas, konteineru dubultvākos u. c.). Katram partizānam bija biogrāfiska “leģenda” un cita pase, it īpaši, ja viņš bija policijas meklējamo personu sarakstā. Nepārbaudītās kaujiniekus gan kaujinieku štābos, gan LPKŠ un CPKŠ atklāja ātri – ar radiosakaru palīdzību.

No 2. LPB pretizlūkošanas nodaļas priekšnieka gvardes vecākā leitnanta R. Šneidera pārskata ziņojuma redzam, ka brigādē atklāti 10 pretinieka aģenti, no tiem divi nošauti bez tribunāla sprieduma. Viens nošautais bijis Cēsu kārtības sargu skolu beigušais Goloveckis.¹¹⁵ 1944. gada 29. augustā 1. LPB Sevišķās daļas priekšnieks Juris ziņoja, ka Osvejas brigādē atklāti 20 spiegi, kuri nošauti. Arī 1. LPB komisārs J. Riktors 1944. gada 17. augustā ziņoja: kara tribunāls izskatījis 19 partizānos iesūtīto spiegu lietas, 16 nošauti¹¹⁶ un trīs attaisnoti. Ja salīdzina vienību ziņojumus par spiegu un dezertieru sodīšanu ar nāvi, redzam, ka vienībās nošauto kopskaits daudzkārt pārsniedza LPKŠ gala ziņojumā minēto nošauto spiegu un diversantu skaitu. Vācijas izlūkdienestu ziņojumu nekonkrētība par kaujinieku skaitu un darbību Latvijā, ja netika notverti kaujinieku dezertieri un citas „mēses”, liecina, ka PSRS kaujinieku pretizlūkošana, balstoties uz PSRS specdienestu principiem, darbojās labi.

4. Militārā izlūkošana

PSRS izlūkošanu Latvijā 1941.–1944. gadā, spriežot pēc izlūkziņojumiem, kas saglabājušies, veica un organizēja LK(b)P CK, specdienesti, Ģenerālštāba Galvenā izlūkošanas pārvalde, PSRS kaujinieki un frontes izlūkošanas vienības, kuras šai darbā iekļāvās dažādā laikā un atšķirīgos jautājumos. Tātad kopā vismaz piecas organizācijas. Pirmās divas savos ziņojumos centās atainot galvenokārt politiski ekonomisko stāvokli (LK(b)P CK un VK(b)P CK aģitācijas un propagandas nodaļas garā, uzdodot vēlamo par īstenību), bet pēdējās trīs organizācijas veica galvenokārt militāro izlūkošanu. Pirmo divu organizāciju izlūkziņojumi saglabājušies arī par 1941.–1942. gadu, kad praktiski kaujinieku darbība vēl nepastāvēja, jo Latvija vēl nebija Vācijas–PSRS frontes tiešā aizmugure un militārās izlūkošanas organizācijas vēl maz interesēja. Tie bija vairāk LK(b)P CK informācijas un attaisnošanās pārskati.

PSRS partizānu izlūkošanas regulāro pārskatu iesniegšana sākās pēc 1943. gada 1. janvāra, pēc LPKŠ nodibināšanas. Jau avotu apskatā minēts, ka LPKŠ no 1943. gada 1. janvāra līdz 1944. gada 14. janvārim nosūtīja CPKŠ 38 izlūkziņojumus, kuros apkopotu LPKŠ izlūkošanas dati. Bez šiem regulārajiem izlūkziņojumiem LPKŠ sniedza CPKŠ un LK(b)P CK speciālus izlūkziņojumus, par svarīgākajiem informējot PSRS vadību.

Ar 1943. gada 19. aprīļa CPKŠ pavēli „Par partizānu kustības izlūkošanas darba uzlabošanu” tika noteikta arī regulāra partizānu štābu izlūkziņojumu sagatavošana un nosūtīšana.¹¹⁷ LPKŠ priekšnieka vietas pagaidu izpildītājs E. Ameriks 1943. gada 11. maijā

¹¹⁴ LVA, 302. f., 2. apr., 38. l., 157.–162. lp.

¹¹⁵ Итоговая записка гв. ст. лейтенанта Шнейдера. – LVA, 302. f., 2. apr., 39. l., 12. lp.

¹¹⁶ V. Borkovs, A. Buls, S. Buls, K. Kuharenko, Bukšs, Engelis, Kopels, Lielpēteris, P. Selezņovs, J. Čuhnovs, Kurzemieks, Pronins, Romanovs, V. Orlovs, G. Loginovs, N. Božovs, A. Laurinovica. – Saraksts par revolucionārā tribunāla caurskatītajām lietām 1944. gada 17. augustā. – LVA, 302. f., 2. apr., 38. l., 142.–144., 156. lp.

¹¹⁷ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 3. l., 30. lp.

ATVIJAS PARTIZANU KUSTĪBAS
STABS

ЛАТВИЙСКИЙ
ШТАБ ПАРТИЗАНСКОГО
ДВИЖЕНИЯ

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ
Ц Ш П Д.
ВХОД № 752/3
19. VIII 1943 г.

2134
СОВ. СЕКРЕТНО.
Экз. № 1

19. августа 1943 г.
№ 00387

ЗАМ. НАЧАЛЬНИКА ЦЕНТРАЛЬНОГО ШТАБА
ПАРТИЗАНСКОГО ДВИЖЕНИЯ

19.
Полковнику госбезопасности тов. БЕЛЬЧЕНКО.

На ш/тел. № 450 от 30.6.43 г.

Установлено, что в районе расположения Латвийской партизанской бригады - отрядов находятся нижеследующие группы:

1. ШАПИРО - Из Главразведупр"а.
2. САПОЖНИКОВ НКВД.
3. ВИКОНА - НКВД/с людьми и родными находится при Латвийской партизанской бригаде/.
4. ГРИГОРИИ - из Разведупр"а.

Насколько удалось выяснить, - все эти группы нащупывают связи с Латвией и работают по насаждению агентуры и рации.

Группа Сапожникова, кроме того, вербует партизан в Латвии, причем, узнав о том, что существует 1-я Латвийская партизанская бригада, именуется себя 2-й Латвийской партизанской бригадой.

Донося об изложенном, прошу сообщить нам правильность нахождения этих групп в указанном районе и их работы, в частности, правильно ли то, что т.Сапожников орга-

/см. на обор./

*Г. Вишняков
г-н. Фомин
г-н. Гурьев
г-н. Гусев
г-н. Зайцев
г-н. Иванов
г-н. Козлов
г-н. Леонов
г-н. Мухоморов
г-н. Петров
г-н. Рязанский
г-н. Сидоров
г-н. Тихонов
г-н. Устинов
г-н. Фролов
г-н. Хохлов
г-н. Цыганов
г-н. Шевченко
г-н. Яковлев*

С. С. С.

- 2 -

низует вторую латвийскую партизанскую бригаду без ведома и связи с нами.

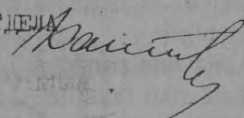
Одновременно прошу, для пользы нашего общего дела, впредь об организации и работе подобных групп в районе расположения нашей партизанской бригады-отрядов своевременно ориентировать нас.

НАЧАЛЬНИК ЛАТВИЙСКОГО ШТАБА
ПАРТИЗАНСКОГО ДВИЖЕНИЯ
П О Л К О В Н И К :

/СПРОГИС/

ЗАМ. НАЧАЛЬНИКА 2-го ОТДЕЛА
М а й о р :

/КАЛНИН/

Отпечат. в 2-х экз.

Экз. № 1-адресату

Экз. № 2-в дело

С.В.

LPKŠ priekšnieka pulkveža A. Sproģa 1943. gada 19. augusta ziņojums pilnīgi slepeni CPKŠ priekšnieka vietniekam Valsts drošības pulkvedim S. Beļčenko par PSRS Ģenerālštāba un PSRS IeTK kaujinieku grupu darbību Austrumlatvijā (KVSPVA, 69. f., 1. apr., 742. l., 1. lp.)

nosūtīja CPKŠ priekšnieka vietniekam Valsts drošības pulkvedim S. Beļčenko pirmo LPKŠ pilnīgi slepeno (Nr. 0027) ziņojumu: „Latvijas partizānu vienību savāktie dati no 1943. gada janvāra līdz 1943. gada 11. maijam”.¹¹⁸ Ziņojums liecināja, ka Latvijā nav ne PSRS kaujinieku darbības, ne viņu izlūkošanas, jo tas sastāvēja vai nu no nenozīmīgiem sīkumiem par Rīgu,¹¹⁹ vai neadekvātas informācijas.¹²⁰

Par sevišķiem izlūkošanas panākumiem LPKŠ ziņoja īpaši. 1943. gada 15. maijā, kā ziņoja LPKŠ, pie Rēzeknes pirmās pasažieru stacijas bijušas lielas grēdas ar lielgabalu lādiņiem, pārsegtas ar skujām.¹²¹ CPKŠ pie šīs ziņas bija pielikts melns krusts, apvilkt ar apli.

1943. gada sākumā LPKŠ regulārie izlūkziņojumi bija īsa pārskata veida informācija, dažkārt par vairākiem mēnešiem kopā, bet ar 1943. gada vidu un jo sevišķi 1943. gada otrajā pusē V. Samsona un V. Laiviņa vienības sniedza CPKŠ labu, pārskatāmu militāru informāciju par vācu bruņoto spēku pārvietošanos, kustību un izvietojumu Latvijā, uzskaitot degvielas noliktavas, aerodromus, munīcijas noliktavas, karaspēka izvietojumu u. c. Šī informācija

¹¹⁸ Разведсведения собранные латышским партизанским отрядом с января 1943 г. по май 1943 г. – KFSAVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 2. lp.

¹¹⁹ Vefā ražo radioaparātus, „Latvello” ražo velosipēdus.

¹²⁰ Virieši slēpjas un bēg no Latviešu leģiona, viņus tvarsta, pie PSRS partizāniem bez ieročiem ieradušies 20 cilvēki.

¹²¹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 8. lp.

tālāk bija iekļauta CPKŠ izlūkziņojumos PSRS vadībai. PSRS partizānu militārā izlūkošana pastiprinājās 1943. gada vidū.

Galvenos LPKŠ uzdevumus pretinieka pastāvīgā izlūkošanā CPKŠ priekšnieka vietnieks Valsts drošības pulkvedis S. Beļčenko LPKŠ priekšniekam pulkvedim A. Sproģim definēja jau 1943. gada 2. jūnija vēstulē: „Nepieciešams ar visiem izlūkošanas veidiem steidzami noteikt: 1. Vācu karaspēka vienību atrašanos Latvijā, to munīciju un nolūkus. 2. Latviešu un citu nacionālistisko formējumu atrašanos Latvijā, to precīzus nosaukumus, sastāvu, apbruņojumu, organizāciju un paredzamos mērķus. 3. Organizēt nepārtrauktu novērošanu par karaspēka un tehnikas pārvadāšanu caur Latviju.”¹²² 1943. gada 3. jūlijā S. Beļčenko atkārtoti lika veikt izlūkošanu un ziņot CPKŠ „lielā ātrumā”, iesniedzot pirmo ziņojumu jau 1943. gada 4. jūlijā.¹²³ 1943. gada 5. jūlijā A. Sproģis atbildēja S. Beļčenko: „Izlūkošanas uzdevumus saskaņā ar Jūsu rīkojumu uzdots izpildīt.”¹²⁴ Jau 1943. gada 4. jūlijā A. Sproģis nosūtīja CPKŠ priekšniekam P. Ponomarenko otru steidzamu ziņojumu un karti par munīcijas noliktavām un armijas ešeloni stāvvietām Rēzeknes stacijā.¹²⁵ „1. Stacijā Rēzekne 1, 500 m attālumā no ēkas atrodas lielgabalu lādiņu noliktava. Lādiņus saliek grēdās un pēc tam pārsedz ar skujām. Tūlīt nepieciešams bombardēt. 2. Stacijā Rēzekne 1 naktī ierodas ešelsoni gan ar dzīvo, gan nedzīvo spēku – tehniku (*мертвой силы*).”¹²⁶ Stāv līdz rītam, bet no rīta sūta uz fronti. Vairāk virzās no Rēzeknes uz Pitalovu, Ludzu un Zilupi. 29. aprīlī aizgāja 3 ešelsoni ar dzīvo spēku.”¹²⁷

CPKŠ ne vienmēr bija apmierināts ar LK(b)P CK operatīvās grupas izlūkziņojumiem. 1943. gada 19. jūnijā S. Beļčenko rakstīja A. Sproģim, ka no Diega (K. Ozoliņa) un O. Oškalna ziņojumiem nav skaidrības par vācu armijas koncentrācijas lielumu Ludzā, vienību nosaukumiem, ieroču šķiru, bruņojumu un kādā nolūkā karaspēks ieradies pierobežā. S. Beļčenko uzdeva arī savākt datus par tiltu būvi PSRS un Latvijas robežjoslā. „Vācu veikto mobilizāciju Latvijā izmantojiet, lai paplašinātu partizānu kustību.”¹²⁸ Rīkojumu S. Beļčenko atkārtoja A. Sproģim arī 1943. gada 24. jūnijā. „Pēc tiem pašiem datiem,”¹²⁹ rakstīja S. Beļčenko, „Latvijā notiek mobilizācija „brīvprātīgo leģionā”, izvairījušos policija arestē. Nepieciešams izmantot šo mobilizāciju, lai attīstītu partizānu kustību.”¹³⁰ S. Beļčenko lūdza arī tuvāk paskaidrot minētā ziņojuma datus par Andropolē, 9 km uz ziemeļiem no Sebežas stacijas, sapulcinātajiem ap 20 000 karavīru un nocietinājumu būvi. S. Beļčenko uzdeva noskaidrot nocietinājumu celtnieku sastāvu un nocietinājumu izbūves vietas.

Viens no LPKŠ uzdevumiem bija citu kaujinieku un izlūkošanas orgānu datu pārbaude, ja šie dati attiecās uz Latviju. 1943. gada 2. jūlijā LPKŠ saņēma CPKŠ rīkojumu pārbaudīt ziņas, vai 1943. gada sākumā Vācijas armijas iecerētā Rīgas–Daugavpils nocietinājuma līnijas celtniecība aizkavējas transporta grūtību dēļ.¹³¹ Jau tajā pašā dienā LPKŠ ziņoja CPKŠ, ka rīkojums nodots izpildīšanai.¹³² Sākot ar 1943. gada vasaru, Latvijā bez LPKŠ izlūkiem darbojās ĢŠ GIP, PSRS IeTK un VDTK un frontes izlūku grupas, kuras ziņoja CPKŠ par

¹²² Turpat, 979. l., 1. lp.

¹²³ Turpat, 9. lp. ar otro pusi.

¹²⁴ Turpat, 10. lp.

¹²⁵ Turpat, 2. lp.

¹²⁶ Tā tekstā.

¹²⁷ Turpat, 3. lp.

¹²⁸ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 5. lp.

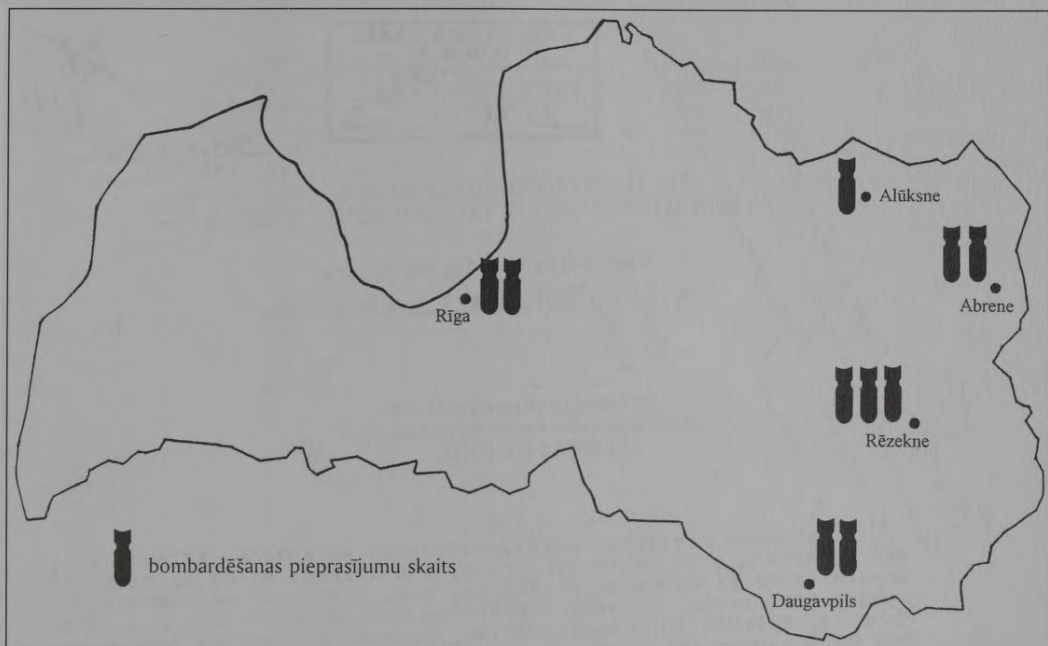
¹²⁹ V. Samsona 1943. gada 7. jūnija ziņojums.

¹³⁰ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 6. lp.

¹³¹ Turpat, 9. lp.

¹³² Turpat, 10. lp.

LPKŠ pieprasījumi PSRS GKS bombardēt Latvijas pilsētas
1943. un 1944. gadā (CPKŠ dati)

kaujinieku zaudējumiem, aģentu arestiem, kaujinieku desantēšanu Latvijā (arī pēc vācu avotiem) u. c. Daļu no šiem datiem CPKŠ paziņoja LPKŠ no 1943. gada 7. jūlija līdz 5. oktobrim, nosūtot pavisam vairāk nekā 10 informācijas, kas parasti sākās ar teikumu „No drošiem avotiem zināms.”¹³³ Šī informācija sniedz īstenībai tuvākus faktus nekā „urrā” boļševistiskā stilā uzrakstītie partizānu vienību un LPKŠ ziņojumi priekšniecībai tikai par panākumiem. 1943. gada 8. jūlijā CPKŠ saņēma ziņu, ka 1943. gada 19. aprīlī pie Perkaļiem (18 km uz dienvidiem no Ludzas) kritis Solovjova vienības kaujinieks. Viena no kaujinieku grupām pa radio sazinās ar Rīgu, tādēļ vācu izlūkošana domā, ka Rīgā atrodas PSRS pagrīdes raidītājs.¹³⁴ 1943. gada 10. jūlijā S. Beļčenko lūdza LPKŠ noskaidrot, vai 1943. gada 22. jūnijā Daugavpilī arestētā kaujinieku un personu grupa, kuriem bija divi ložmetēji, trīs pistoles, mīnas, spridzināmās vielas (BB) un 13 karagūstekņi, ir no Valdorfā. Kopā arestēti 50 cilvēki.¹³⁵

Kā redzams no minētās CPKŠ un Baltkrievijas PKŠ apspriedes ar partizānu vienību komandieriem, kaujinieku izlūkošanas ziņojumus veidoja aģentūras un kaujinieku izlūkošanas daļu ziņojumi, kurus CPKŠ, bet dažkārt tieši kaujinieku vienības nodeva Sarkanās armijas frontu pavēlniecībai. Savāktos datus par pretinieku nodeva arī GIP.¹³⁶ Tāpēc izlūkošanas ziņojumiem bija jābūt konkrētiem, nevis piesātinātiem ar propagandistiskiem prātojumiem. 1943. gadā CPKŠ uzdeva LPKŠ pievērst sevišķu uzmanību izlūkošanai Latvijas austrumu un centrālās daļas pilsētās, regulāri sūtot izlūkziņojumus. 1943. gada 4. jūnijā LPKŠ nosūtīja CPKŠ priekšniekam trešo steidzamo slepeno ziņojumu par Rēzeknes staciju

¹³³ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 11., 12., 14., 15., 17., 37., 42., 48., 49., 51. u. c. lp.

¹³⁴ Turpat, 11. lp.

¹³⁵ Turpat, 12. lp.

¹³⁶ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 29. l., 12.–13. lp.

СЕКРЕТНЫЙ ОТДЕЛ
Ц. Ш. П. Д.
ВХОД № 6792
9. XI 1943

126
412

Сов. секретно.
Экз. № 1

ЗАМЕСТИТЕЛЯ НАЧАЛЬНИКА
ЦЕНТРАЛЬНОГО ШТАБА ПАРТИЗАНСКОГО ДВИЖЕНИЯ

Комиссару госбезопасности
Гов. Бельченко

Разведдонесение № 24

Карта 1:100.000.

PO
Составить Резекненский
наблюдательный пункт
с целью наблюдения
за движением
грузов.

6.11.43

10.11.1943

По нашим агентурно-разведывательным материалам установлено: что за период с 10 по 19 октября с.г. в дневное время по железной дороге через ст.Себеж на ст.Зилупе, т.е. в сторону тыла немцев, прошел 1891 вагон. Из них: с войсками 969, автомашинами 521, танками 24, пушками 15, повозками 149, соломой 54, прочим разным грузом 93 и пустых 153 вагонов.

Кроме того, в указанное выше время было перевезено по железной дороге автомашин 3000, паровозов 1 и повозок 67.

В ночное время за тот же период /с 10 по 19 октября с.г./ прошло 15 эшелонов с неустановленными грузом.

Для укомплектования латышских легионов в Латвии немцы призывают на действительную военную службу латышей, занятых на жел.дор. транспорте, в пограничной охране и вспомогательных войсках /вермахт/, пользовавшихся до этого отсрочками.

С 1-го ноября с.г. в г.Резекне /Режица/ все призываемые лица немецкой армии проходят военно-врачебные комиссии.

Прибывшая в г.Резекне /Режица/ за последние дни немецкая пехота в количестве до 2000 солдат и офицеров размещена в школах и около 1000 человек в помещении вблизи озера и моста юго-западнее г.Резекне /Режица/.

Кроме того, установлено, что около жел.дор.станции Резекне 1-я находятся склады с горючим.

В 9 км. от г.Резекне /Режица/, в бывш. пороховых складах находится склад с порохом и взрывчатыми материалами. Объем и точное место нахождения этих складов выясняется.

Также установлено, что все имеющиеся в г.Резекне /Режица/ жел.дор.мосты немцами заминированы.

В г.Рига на еврейском кладбище немцы устроили бензинохранилище. Там же, в г.Рига, между железной дорогой и шоссе, идущим в сторону Псков, в 250 метрах от кладбища в сторону шоссеиной дороги, немцы вырыли две траншеи до 20 метров длиной каждая. В этих траншеях хранятся бочки с бензином. Вышеуказанные склады немцы охраняют только в ночное время.

566

2

2

226

00000

9.11.43

10.11.43

8.11.43

10.11

10.11

12.11

- 2 -

Установлено, что 23 октября с.г. партизанская группа в составе 10 человек, вставшая Латвийской партизанской бригадой, на основании агентурно-разведывательных данных, на дороге Зилупе-Пасиене у дер. Дубовики убила едущих в легковой машине Крейсландвирта Лудзенского уезда барона ШТРАМБЕРГ, начальника Лудзенского уезда РУЖКА, начальника полиции и айсаргов того-же уезда ПАС, одного немецкого полковника и шофера.

Врио НАЧ. ЛАТВИЙСКОГО ШТАБА
ПАРТИЗАНСКОГО ДВИЖЕНИЯ
подполковник в/с: *Михельсон*

/МИХЕЛЬСОН/

НАЧАЛЬНИК 2-го ОТДЕЛА
майор: *Калнин*

/КАЛНИН/

№ 00668

" 6 " ноября 1943 г.

Отпеч. в 2-х экз.
Экз. № 1-адресату
Экз. № 2-в дело
с.э.

LPKŠ priekšnieka vietnieka Mihelsona 1943. gada 6. novembra Izlūkziņojums Nr. 24
CPKŠ priekšnieka vietniekam Valsts drošības komisāram S. Beļčenko
(KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 42. lp.)

līdz ar plānu par munīcijas noliktavām pilsētā. Plānam pievienots LK(b)P CK operatīvās grupas vadītāja K. Ozoliņa („Diega”) pieraksts: „Rēzeknes 1. stacijas plāns, kur notiek munīcijas un dzīvā spēka kustība. Plāns no mūsu aģenta.”¹³⁷ 1943. gada 28. jūnijā CPKŠ priekšnieka vietnieks S. Beļčenko sakarā ar K. Ozoliņa („Diega”) ziņojumu uzdeva LPKŠ „precizēt pretinieka karaspēka vienību lielumu un piederību Rēzeknes rajonā un Zilupē.”¹³⁸

1943. gada 17. jūlija rakstā Latvijas Partizānu kustības štābam CPKŠ priekšnieka vietnieks Valsts drošības pulkvedis S. Beļčenko un CPKŠ izlūkošanas daļas priekšnieks pulkvedis Anisimovs atkal izteica neapmierinātību ar Diega (K. Ozoliņa) ziņojumiem, kuriem „joprojām raksturīga paviršība un nav konkrētu datu par ienaidnieku un tā objektiem.” Tā, piemēram, CPKŠ nebija apmierināts ar „Diega” 1943. gada 13. jūlija ziņojumu par munīcijas un lopbarības noliktavām mežniecībā uz ziemeļiem no Zilupes stacijas, nenorādot, cik tālu no Zilupes atrodas šīs noliktavas, neminot ne noliktavu ietilpību, ne izmantošanu, ne apsardzību un kā šīs noliktavas var atpazīt no gaisa. Tāpēc CPKŠ lūdza šos izlūkošanas datus precizēt. 1943. gada 31. augustā LPKŠ priekšnieks ziņoja CPKŠ: „Ziņoju Jums datus par karaspēka izvietojumu Rēzeknes pilsētā (Latvija): 1. Garnizons ap 1000 cilvēku, izvietots [Rēzeknes skolotāju] institūtā pie pirmās stacijas. 2. Sporta laukumā starp pilsētas slimnīcu un institūtu, iepretī cietumam, automašīnu stāvvietā. Naktī atrodas ap 50 automašīnu. 3. Pilsētas slimnīcā un apkārtējās 2-3 stāvu mājās ar ievainotajiem pilns vācu hospitālis.

¹³⁷ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 2.-3. lp o. p.

¹³⁸ Turpat, 679. l., 8. lp.

Rēzeknes pilsēta pēc PSRS aviācijas bombardēšanas 1944. gada jūnijā

4. Priežu mežā 9 kilometrus pa Rēzeknes – Ludzas ceļu tā abās pusēs degvielas noliktava. Naktī no 27.7.43. g. 23.30 minūtēs mūsu lidmašīnas bombardēja Rēzekni, kā rezultātā bojāts 1. policijas iecirknis.”¹³⁹

Konkrētu ziņu trūkuma un kaujinieku profesionālo militāro zināšanu trūkuma dēļ LPKŠ ziņojumus arī augustā CPKŠ ne katreiz varēja izmantot. Tā, piemēram, 1943. gada 19. augustā LPKŠ nosūtīja ziņojumu un topogrāfisko karti ar apzīmējumiem, ka pie Daugavpils, Stropu ezera krastā starp Daugavpili un Kukšiniem, atrodas lielas vāciešu munīcijas noliktavas. Daudzas noliktavas maskētas.¹⁴⁰ Uz ziņojuma CPKŠ Izlūkošanas nodaļa uzrakstīja rezolūciju: „Ļoti vispārēja, vajag turpināt izlūkošanu konkrētizēt. 1943. g. 19. augustā.”¹⁴¹ Otra rezolūcija uz ziņojuma: „Nekā nav ko ievērot, nekā konkrēta vispār nav, salīdzinot ar iepriekšējo ziņojumu 25.8.43. g.” 1943. gada 27. augustā Valsts drošības komisārs S. Beļčenko rakstīja LPKŠ: „Pielikumā 1943. g. 19. augusta ziņojumam Nr. 00384 Jūsu piesūtītajā kartē atzīmēts 11 km² liels noliktavu izvietojuma rajons. Lūdzu uzdot Jūsu izlūkošanas orgāniem šī objekta atkalpārbaudi (*допразведать*). Nepieciešams noteikt precīzu katras noliktavas atrašanās vietu, katras noliktavas raksturu un maskēšanās apjomu, orientierus aviācijai bombardēšanas gadījumā.”¹⁴²

¹³⁹ Turpat, 979. l., 26. lp.

¹⁴⁰ Turpat, 21. lp.

¹⁴¹ Turpat.

¹⁴² Turpat, 23. lp.

Izpildot CPKŠ rīkojumu sniegt ziņas par ienaidnieka spēku izvietojumu un raksturu Latvijā, 1943. gada 19. augustā LPKŠ priekšnieks A. Sproģis nosūtīja CPKŠ pat divus ziņojumus par šo jautājumu. Pirmajā ziņojumā A. Sproģis un viņa štāba 2. daļas priekšnieka vietnieks Kalniņš rakstīja, ka bijušajā rūpnīcā „Provodņiks” Rīgā strādnieki strādā trīs maiņās un ražo dažādus kara materiālus vācu fašistiskajai armijai.¹⁴³ Pretī stacijai „Tornakalns” atrodas dzelzceļa darbnīcas, kur veic vagonu kapitālo remontu – līdz 10 vagoniem dienā. Ziņojuma pielikumā LPKŠ nosūtīja Rīgas karti latviešu valodā, atzīmējot tajā minētos divus objektus.¹⁴⁴ Taču CPKŠ jau 1943. gada 27./28. augustā uzdeva LPKŠ noskaidrot, kādus kara materiālus ražo „Provodņikā” un kā šie dati iegūti. CPKŠ lika A. Sproģim organizēt „dziļāku Rīgas pilsētas un apkārtnes, kā arī ostas izlūkošanu, piemēram, dzelzceļa stacijas un ostas stāvokli un darbību,”¹⁴⁵ noskaidrot, kādi militāri objekti atrodas Rīgā, nocietinājumi Rīgā un pie Rīgas jūras līča. Šo uzdevumu LPKŠ izpildīja, 1943. gada 6. novembrī nosūtot Centrālajam štābam 36 objektu adreses Rīgā.

Otro izlūkziņojumu 1943. gada 19. augustā CPKŠ A. Sproģis nosūtīja par Abreni, norādot, ka tur „darbojas elektrostacija, 300 m uz ziemeļaustrumiem no minētās dzelzceļa stacijas pie pārbrauktuves atrodas benzīna un munīcijas noliktava”.

„Latvijas partizānu kustības štābs,” rakstīja A. Sproģis, „uzskata par mērķtiecīgu norādīto objektu aviobombardēšanu un lūdz 5–6 dienas pirms tam paziņot bombardēšanas laiku, lai Latvijas partizānu brigādes 1. vienības komandieris¹⁴⁶ varētu sagatavot savus ļaudis un norunātajā laikā orientēt lidmašīnas. Lidmašīnu orientēšanai Latvijas partizānu brigādes 1. vienība nozīmētajā laikā aizdedzinās bagāžas noliktavu, kas atrodas 100 metru no Abrenes dzelzceļa stacijas (Jaunlatgale) Rēzeknes pilsētas virzienā.”¹⁴⁷

1943. gada 26. augusta izlūkziņojumā LPKŠ patiesībā atkārtoja jau sniegtās ziņas par Abreni, atgādinot tās aviobombardēšanas lietderību. Otrā starp sešiem ienaidnieka objektiem minēta Ķeguma elektrostacija, kura apgādāja ar elektrību Rīgu, Jelgavu, Valmieru, Daugavpili. Ziņojumā minēti Daugavpils un Spilves aerodromi, Rīgas dzelzceļa stacijas Šķirotava un Tornakalna dzelzceļremontdarbnīcas, kā arī „Provodņik”, kurā darbojās vācu kara rūpnīca.¹⁴⁸

CPKŠ 1943. gada 31. augustā atkārtoti uzdeva LPKŠ veikt izlūkošanu un ziņot par trim galvenajiem jautājumiem:

1. Vācijas armijas un tās apgādes dislokācija un pārvietošanās Latvijā (izņemot 314. apsardzības bataljonu), kā arī no frontes Latvijā ieradušās vienības un to rezerves;
2. Vācijas aizsardzības līniju izbūve un precīzs izvietojums Latvijas austrumpierobežā un gar Rīgas jūras līci;
3. nepārtraukti novērot Vācijas armijas transportus pa Latvijas dzelzceļiem un šosejām, bet par pārvadājumiem Ostrova–Kārsava, Abrene–Gulbene un Sebeža–Rēzekne ziņot pa radio ne retāk kā reizi divās dienās.¹⁴⁹

1943. gada 1. septembrī LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sproģis ziņoja CPKŠ Izlūkošanas daļas priekšniekam pulkvedim Aņisimovam, ka, pēc Latvijas partizānu brigādes komandiera V. Laiviņa datiem, no 1943. gada 2. augusta līdz 21. augustam pa dzelzceļa līniju Rēzekne–

¹⁴³ Turpat, 18. lp.

¹⁴⁴ Turpat, 19. lp.

¹⁴⁵ Turpat, 20. lp.

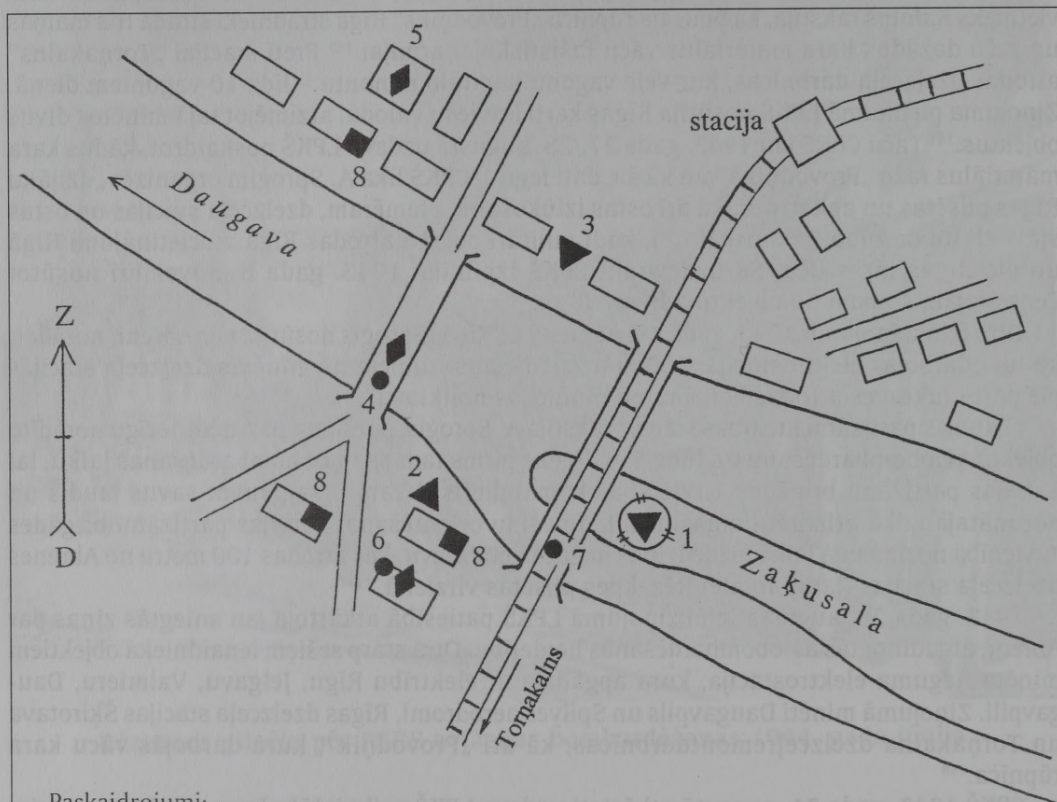
¹⁴⁶ V. Samsons.

¹⁴⁷ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 24. lp.

¹⁴⁸ Список объектов, имеющих важное значение в тылу противника на территории Латвии. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 45.–46. lp.

¹⁴⁹ Turpat, 52. lp.

Rīgas Daugavas tiltu apsardzības plāns 1943. gada 2. septembrī

Paskaidrojumi:

- 1 – četri dzoti ar dzeloņdrāšu žogu,
- 2 – trīs dzoti ar ložmetējiem
- 3 – divi dzoti ar ložmetējiem
- 4 – tornis ar zenītlielgabalu
- 5 – uz baznīcas jumta 2 zenītlielgabali
- 6 – uz māju jumtiem
- 7 – 5 m augsts tornis
- 8 – pretgaisa aizsardzības apkalpojošais personāls

▲ – dzoti

● – torņi

◆ – zenītlielgabali

■ – pretgaisa aizsardzības apkalpojošā personāla izvietojums

* Plānu sastādīja LPKŠ priekšnieka palīgs vecākais leitnants Vilnis Zariņš

Sebeža uz fronti aizgājuši 54 ešloni, to skaitā 16 vagoni ar dzīvo spēku un 139 platformas ar automašīnām un tankiem. Tajā pašā laikā no frontes Sebežas–Rēzeknes virzienā devušies 42 ešloni – 905 vagoni ar dzīvo spēku un 805 platformas ar automašīnām, 6 platformas ar dzelzceļa sliedēm un 23 platformas ar guļšņiem. Uz ziņojuma CPKŠ uzrakstījis piezīmi: „Virziens nesaprotams.”¹⁵⁰ Taču izlūkziņojums bija ievietots kopējā CPKŠ 1943. gada 10. septembra PSRS partizānu izlūkziņojumā PSRS vadībai. Arī 1943. gada 22. septembrī LPKŠ ziņoja, ka no 28. augusta līdz 5. septembrim uz dzelzceļa Rīga–Daugavpils novērota ap 60 ešlonu kustība diennaktī.¹⁵¹ 1943. gada 28. septembrī LPKŠ ziņoja CPKŠ, ka, pēc V. Samsona partizānu vienības datiem, no 1. septembra līdz 17. septembrim caur Rēzeknes staciju Abrenes–Pleskavas virzienā uz fronti devušies 196 ešloni, to skaitā 32 ar karaspēku, trīs ar automašīnām, 50 – ar pārtiku, viens – ar municiju, seši – ar tankiem, desmit – ar oglēm, astoņi – ar ragavām, divi – ar sliedēm, 35 – ar akmens lauskām, pieci – ar transportu, deviņi – ar salmiem, četri – ar lopiem, divi – ar cementu, divi – ar baļķiem, pieci – ar dažādām mašīnām.¹⁵²

Labojot iepriekšminētajā izlūkziņojumā neprecīzo informāciju par Vācijas armijas noliktavu Stropu ezera rietumu krastā 11 km² platībā, 1943. gada 1. septembrī LPKŠ nosūtīja CPKŠ plašāku informāciju „Pretinieka vienību dislokācija Dvinskas (Daugavpils) pilsētā”. Izlūkziņojumā bija iekļauti 24 objekti. Kā redzams no CPKŠ atzīmēm ziņojumā, izlūkus interesēja Vācijas un latviešu policijas ēka Teātra un Lāčplēša ielas stūrī (Nr. 6), aerodroms, kurā atradās sešas transportlidmašīnas, četri bumbvedēji, divi iznīcinātāji un ik dienas lidmašīnu kustība (Nr. 18). Šajā ziņojumā sīkāk aprakstītas Vācijas armijas noliktavas Stropu ezera rietumu krastā, kuras apjoztas ar divkāršu dzeloņstieplu žogu. Noliktavā grēdās pa 20 m 4 m augstumā un 3 m attālumā glabājas lādiņi, mīnas, municija u. c. (Nr. 14). CPKŠ interesēja arī Daugavpils dzelzceļa depo darbnīcas, kur visu diennakti strādāja 2000 cilvēku, remontējot lokomotīves un vagonus (Nr. 23). Ziņojumā aprakstītajiem civilajiem objektiem (telefona stacija Nr. 10 u. c.), kā arī neprecīzi minētajiem objektiem bez adreses (Degvielas noliktava¹⁵³) CPKŠ izlūki nepievērsa vērību. Ziņojumam bija pievienotas divas ar roku zīmētas Daugavpils pilsētas kartes, no tām vienā atzīmēti ziņojumā minēto objektu numuri. CPKŠ ziņojumu un kartes pavairoja un izsūtīja Sarkanās armijas Ģenerālštābam un II Baltijas frontes štābam.

1943. gada 4. septembrī, izpildot CPKŠ norādījumu, LPKŠ nosūtīja CPKŠ Rīgas dzelzceļa tiltu apsardzības plānu, ko bija sastādījis 1. partizānu vienība.¹⁵⁴ Plānā bija norādīti 9 tiltu apsardzības objekti: dzeloņdrāšu žogs (Nr. 1), ložmetēji (Nr. 2–3), zenītlieģgabals (Nr. 4), zenītlieģgabals uz Doma baznīcas jumta (Nr. 5), 2 zenītlieģgabali uz māju jumtiem (Nr. 6), sargtorņi (Nr. 7) un pretgaisa aizsardzības personāla mītne (Nr. 8).

Austrumu robežu nostiprināšanai vācu garnizonus nomainīja krievu brīvprātīgo garnizoni. Daugavpilī, pēc V. Samsona vienības datiem, novietots 314. krievu apsardzes bataljons FP Nr. 4283CU.¹⁵⁵

1943. gada septembrī LPKŠ savus ziņojumus CPKŠ sāka nosaukt par izlūkziņojumiem un ar 1943. gada oktobri tos sāka numurēt tekošā kārtībā.

¹⁵⁰ «Направление странное». – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 10. lp.

¹⁵¹ Turpat, 13. lp.

¹⁵² Turpat, 17. lp.

¹⁵³ Дислокация частей противника в гор. Двинск (Дaugavpils). – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 31.–34. lp.

¹⁵⁴ План охраны мостов в г. Риге через р. Даугава согласно донесения 1 партизанского отряда от 2. 09. 43 г. (Место расположения Дзот и средств ПВО за отсутствием плана написано предположительно). Составил: Пом. н-ка оперативного отдела Штаба ЛПД ст. лейтенант Зарин.

¹⁵⁵ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 14. lp.

Vācijas Bruņoto spēku Ģenerālštābs atkāpšanās plānu „Zilais gadījums” (*Fall Blau*) bija izstrādājis jau 1943. gada 2. septembrī, paredzot atiešanu uz „Panteras” aizsardzības līniju.¹⁵⁶ 1943. gada septembrī LPKŠ ziņojumos sāka dominēt Latvijas un PSRS robežas nostiprināšanas darbi. 1943. gada 6. septembrī V. Laiviņa partizānu brigāde no Osvejas ziņoja, ka Jāņa Ausa saimniecībā Rēzeknes apriņķa Plekšņu ciemā un Knimpušu ciemā uzstādīti vairāki ložmetēji un lielgabali.¹⁵⁷ V. Samsona partizānu vienība 1943. gada 12. septembrī ziņoja, ka Rīgā saformētais Dzelzceļsardzes bataljons apsargā dzelzceļa līniju Rēzekne–Rītupe–Štisova.¹⁵⁸ 1943. gada 14. septembrī V. Laiviņa brigāde ziņoja, ka vācu karaspēka daļa Nr. 2303-CU apsargā dzelzceļu Kārsava–Rītupe. Pastiprinoties arī cīņa pret kaujiniekiem pierobežā. „Vācieši,” rakstīja LPKŠ, „ievērojot apkārtnē aizdomīgas personas, nekavējoši tajā virzienā izsūta policistu–aizsargu grupas, ierīko posteņus un slēpņus.”¹⁵⁹ Gulbenē novietoti no frontes pārvietotie 3000 vācu karavīri, tur sāk būvēt aerodromu. Rēzeknē pie 1. un 2. dzelzceļa stacijas uzstādītas zenītliekgabalu baterijas.

1943. gada 10. septembrī CPKŠ priekšnieks P. Ponomarenko VK(b)P un SZSA vadībā nosūtīja „Ziņojumu Nr. 2249ss”, kurā, pēc partizānu izlūkošanas ziņām, pēc sakāves pie Staļingradas Vācijas armija pastiprināti gatavojas ķīmiskajam karam. Iedaļā „Pretinieka karaspēka sagatavošana” partizāni ziņoja, ka Pleskavā, Polockā, Vitebskā, Smoļenskā, Roslavļā un citur vācu karavīrus katru dienu 2–4 stundas apmāca pretķīmiskajai aizsardzībai, bet Brjanskā blakus ķīmiskajai noliktavai sagatavo instruktorus pa 100–150 cilvēkiem katrā kursā. Vitebskā izvietotajā degazācijas rotā Nr. 606 apmāca vācu karavīrus, kuri dodas uz fronti.

Ar 1943. gada 14. augustu vācu karavīriem izdalītas jaunas, uzlabotas gāzmaskas. Iedaļā „Ķ[īmiskās]K[aujas vielas] un to pievešana” informācija par ķīmisko kaujas vielu noliktavu atrašanās vietām speciālās noliktavās ar saīsinātu apzīmējumu „TVM” un „SMK” uz baloniem. 1943. gada 30. jūlijā mežā, 12 km no Brjanskas, pārvestas aviobumbas ar dzeltenas, divu dzeltenu, dzeltenas un sarkanas, zaļas un sarkanas krāsas svītrām, bet Minskā ievestas jaunas ķīmiskās kaujas vielas ar apzīmējumu dzeltenais krusts. Kričevas rajonā kādā no bijušajām degvīna fabrikām ražo ķīmiskās vielas. Iedaļā „Ienaidnieka plāni un mērķi” minēta slepenā pavēle Vācijas armijai par indīgo kaujas vielu izmantošanu, ja Sarkanarmija virzīsies uz Vāciju. Ķīmiskās kaujas vielas Vācija izmantos kā pēdējo līdzekli pret PSRS, liekot uz to lielas cerības.¹⁶⁰ CPKŠ informēja LPKŠ ne tikai par ķīmisko vielu iespējām, bet arī par latviešu policistu un leģionāru vienību darbību.

1943. gada 14. septembrī CPKŠ ziņoja LPKŠ, ka Spaskaja Polistj (*Спаская Полисть*) rajonā darbojās 15. Latviešu brīvprātīgo leģiona divīzija, kura sastāv no diviem pulkiem un deviņiem bataljoniem.¹⁶¹ LPKŠ turpināja izlūkošanu Latvijā.

1943. gada 15. septembra un 30. novembra izlūkziņojumos LPKŠ sniedza īstenībai visai tuvus datus par Salaspils koncentrācijas nometni, gan dēvējot to par nāves nometni. Nometnē esot līdz 2000 ieslodzīto bijušo padomju darbinieku, sarkanās gvardes locekļu. Nometni apsargājot latviešu policija un aizsargi.¹⁶² PSRS kaujinieki izlūkošanai un pretizlūkošanai izmantoja arī dezertieru informāciju par partizāniem. LPKŠ izlūkziņojumos bija arī daudzas

¹⁵⁶ Studia „Fall Blau” Geheime Komandosache OKH Nord. – VFA MA, RH 20-16/423, 1.-20. lp. + kartes; turpat, 20-16/424.

¹⁵⁷ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 11. lp.

¹⁵⁸ Turpat, 12. lp.

¹⁵⁹ Turpat.

¹⁶⁰ Сообщения № 2949сс от 10.9.1943. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 22. l., 68.–70. lp.

¹⁶¹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 37. lp.

¹⁶² Разведдонесение № 32 (№ 00733). – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 52. lp.

īstenībai neatbilstošas ziņas. Tā, piemēram, kāds kurzemnieks, kurš 1943. gada oktobrī ieradies V. Samsona 1. vienībā, stāstījis, ka 1943. gada 14. septembrī angļu aviācija bombardējusi Liepāju. Iedzīvotāji cerēja, ka pēc bombardēšanas tiks izsēdināts desants. Iedzīvotāji sacēlušies, pie tam 114 dumpinieki nošauti.¹⁶³

Ar 1943. gada septembri LPKŠ ziņojumos arvien lielāku vietu ieņēma dati par Vācijas militārā transporta kustību pa Latvijas austrumdaļas dzelzceļiem, konstatējot, ka caur Rēzeknes staciju diennaktī no frontes ienākuši 45, bet uz fronti aizgājuši 35 vilcienu sastāvi.¹⁶⁴ No 1. septembra līdz 17. septembrim no Rēzeknes caur Abreni frontes virzienā, pēc V. Samsons vienības datiem, devušies 196 ešelsoni, to skaitā 32 ešelsoni ar karaspēku, 50 ar pārtiku, 6 ar tankiem un 7 ar pasažieriem. Tajā pašā laikā no frontes – no Pleskavas uz Rēzekni – aizbrauca 95 ešelsoni, no tiem 58 tukši. Arī no Gulbenes stacijas uz Abreni tajā laikā devies 71 ešelons, bet uz Gulbeni – 50 ešelonu.

1943. gada 25. septembrī V. Samsona partizānu vienība, papildinot savu 1943. gada 19. augusta izlūkziņojumu, atkal ziņoja par benzīna un munīcijas noliktavām Abrenē. Abrenē darbojoties arī trīs depo, no kuriem divos labo tankus un vienā – lokomotīves. Tur esot arī vācu mašīnistu kopmītne, jo depo pastāvīgi atrodas 15–55 lokomotīves. Abrenē būvējot jaunu centrālo signalizācijas staciju, jo ir 16 ceļi, kuri pieņem līdz 15 ešeloniem vienlaikus. „Pamatojoties uz augšminēto, Latvijas partizānu kustības štābs atkārtoti uzskata par lietderīgu veikt norādīto objektu aviobombardēšanu Jaunlatgales (Abrenes) stacijā.”¹⁶⁵

Par Vācijas armijas militārajiem ešeloniem no frontes un uz fronti caur Latviju CPKŠ vēl vairāk sāka interesēties 1943. gada septembra beigās, kad LPKŠ 1943. gada 25. septembrī bija paziņojis par šādu kustību. Līdz ar militārās cīņas saasināšanos Vācijas okupācijas vara pastiprināja arī ideoloģisko propagandu. 1943. gada 25. septembrī CPKŠ uzdeva LPKŠ organizēt dzelzceļu kustības nepārtrauktu novērošanu visu diennakti.¹⁶⁶ 1943. gada 25. septembrī CPKŠ ziņoja LPKŠ, ka Vācijas propagandas nodaļā Rīgā hauptšturmfrirera Furmana vietā nozīmēts kapteinis Zauers, lai pastiprinātu pret partizāniem vērstu propagandu Latvijā un grautu sakarus starp latviešiem un krieviem. Savus uzdevumus Zauers saņemot komandantūras izlūkošanas daļā Latvijā.¹⁶⁷

1943. gada 26. septembrī V. Samsona vienība ziņoja, ka Purvmalas pagasta rajonā viņa vienībā ieradušies divi Policijas 1. bataljona 2. rotas kareivji. Pēc kareivju ziņām, 1943. gada februārī vācu pavēlniecība 1. un 2. bataljonu nosūtīja uz Baltkrieviju, bet 3. bataljonu uz Sebežu Kaļiņinas apgabālā cīņai pret partizāniem. 1. bataljona 1. rotu novietoja Viļakā. Kopā bataljonam bijis ap 7000 vīru.¹⁶⁸ Līdztekus PSRS kaujinieku papildināšanai dezertieriem bija liela nozīme Vācijas armijas izlūkošanas datu sniegšanā. Pēc V. Samsona datiem, 1000 vācu karavīru ieradās arī Madonā. Brizgās, 5 km uz austrumiem no Madonas, iekārtoja kara slimnīcu. Lubānā gaida ierodamies vēl 400 vācu karavīrus.

Pēc izlūkošanas datiem, karaspēku koncentrē Latvijas robežas tuvumā – Augšpilī, Purvmalā, Malnavā, Kārsavā un citās vietās. No Daugavpils ieradušies ap 10 000 vācu karavīru. Arī Rēzeknē Vācijas iestādes sagatavo telpas dažu divīziju izvietojšanai, bet Abrenē gaida ierodamies Osvejas frontes štābu. Veļikajas upes krastā no Pleskavas līdz Ostrovai vācieši gatavojas ierīkot otro aizstāvēšanās līniju.¹⁶⁹

¹⁶³ Turpat, 35.–36. lp.

¹⁶⁴ Turpat, 16. lp.; 32. lp.

¹⁶⁵ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 16. lp.

¹⁶⁶ Turpat, 979. l., 43. lp.

¹⁶⁷ Turpat, 42. lp.

¹⁶⁸ Turpat, 978. l., 18. lp.

¹⁶⁹ Turpat, 21. lp.

1943. gada 29. septembrī V. Samsona vienība ziņoja, ka Ludzā ieradušies ap 12 000 vācu karavīru un virsnieku. Karavīri izvietoti Rēzeknes skolās, Zilupē un tuvākajos ciemos gar šoseju – Rīkavā, Pizānos un citur. Madonas tuvumā Brizgās atrodas ap 1000 vācu karavīru, kas ierīko hospitāli. 1943. gada 5. oktobra ziņojumā V. Samsona vienība precizēja, ka vācu karaspēks ieradies no frontes, pie tam daudz karaspēka dažādā veidā nosūtīts dziļāk Latvijā. Vāciešu vietā uz fronti sūta arī latviešu brīvprātīgos. Lai aizsargātu dzelzceļus no kaujinieku uzbrukumiem, 1943. gada septembra otrajā pusē pastiprināta dzelzceļu apsargāšana.¹⁷⁰ No Madonas latviešu policisti dodas cīņai pret kaujiniekiem.¹⁷¹ Arī Abrenē 1943. gada oktobrī no Ļeņingradas frontes ieradies vācu karaspēks. Karaspēks izvietots gar Latvijas robežu Augšpilī, Purvmalā. Kārsavā kopā ap 16 000 vācu karavīru un virsnieku, kuri ieradušies no Daugavpils. „Rēzeknē vācu militārā vadība piešķir telpas vairāku divīziju ierīkošanai.” Abrenē būšot Ziemeļu frontes štābs.¹⁷² Arī V. Laiviņa vienība ziņoja, ka 1943. gada oktobrī Abrenē, Kārsavā, Malnavā, Augšpilī, Gavros un Hudakos atrodas vācu garnizoni – līdz 100 vīru katrā vietā.¹⁷³

1943. gada 8. un 9. oktobra izlūkziņojumos V. Samsona vienība sniedza sīkus datus par vācu munīcijas noliktavām Rīgā pie Bābelītes ezera, ieroču noliktavu bijušajā kinoteātra „Junona” telpās Katoļu un Maskavas ielas stūrī, Latviešu leģiona daļu un 275. policijas bataljona izvietojumu Bolderājā, kā arī par vācu armijas 1000 dezertieru nometni Grīziņkalna rajonā un citus izlūkošanas datus. Uz ziņojuma, kura teksts CPKŠ gandrīz viss pasvītrots ar zīmuli kā ļoti svarīgs, rezolūcija: „Pārskatā par partizāna stādīšanu priekšā apbalvošanai.”¹⁷⁴

1943. gada 13. oktobrī CPKŠ deva rīkojumu LPKŠ pastiprināt izlūkošanu, jo Latvijā pēdējā laikā notiek intensīva pretinieka spēku pārvietošana. CPKŠ uzdeva, pirmkārt, noskaidrot karaspēka daļu numurus, kuras izvietotas Abrenē, Baltinavā, Ludzā, Gulbenē un Daugavpilī. Otrkārt, CPKŠ uzdeva sagūstīt mēles.¹⁷⁵ Treškārt, izpētīt un ziņot par nocietinājumu būvēm pie Latvijas austrumu robežas un Rīgas jūras līča krastā. Ceturtkārt, nepārtraukti sekot militārajam transportam pa visiem dzelzceļiem un šosejām. Piektkārt, datus par pārvadājumiem sniegt pa radio ne retāk kā reizi divās dienās.

Latvijas meteoroloģiskie apstākļi 1943. gada rudenī apgrūtināja Sarkanās armijas izlūklidojumus, aviobombardēšanu un PSRS partizānu apgādi. Tāpēc 1943. gada 8. oktobrī CPKŠ atkārtoti uzdeva LPKŠ mobilizēt 6–8 partizānus un līdz 1943. gada 15. oktobrim apmācīt viņus meteoroloģiskajā novērošanā. 1943. gada 15. oktobrī A. Sproģis atbildēja, ka tik ātrā laikā rīkojumu nav iespējams izpildīt, un lūdza izpildes termiņu pagarināt.¹⁷⁶ 1943. gada 21. decembrī A. Sproģis ziņoja CPKŠ, ka LPKŠ sagatavojis astoņus partizānus meteoroloģiskajai novērošanai.¹⁷⁷

1943. gada 16. oktobra izlūkziņojumā Nr. 00579 apstiprināts, ka Rīgā, Merķeļa ielā, blakus cirkam novietojies Vācijas armijas Ziemeļu karaspēka grupas (ZKG) štābs kopā ar SS štāba karaspēku. Ielas pretējā pusē atrodas SS karaspēka 11. rota. Apstiprinājās agrākie izlūkziņojumi, ka Ludzas rajonā Pušmucovas–Ranču ciemu apkārtnē vācieši būvē nocietinājumus. Līdzās latviešu karaspēka vienībām Rīgā un Daugavpilī turpinās 314. krievu bataljona formēšana 4 rotu sastāvā.¹⁷⁸

¹⁷⁰ Turpat, 20. lp.

¹⁷¹ Turpat, 19. lp.

¹⁷² Turpat, 21. lp.

¹⁷³ Turpat, 24.–25. lp.

¹⁷⁴ Разведдонесение № 00558 от 11 октября 1943 г. – Turpat, 22. lp.

¹⁷⁵ Turpat, 979. l., 52. lp.

¹⁷⁶ Turpat, 53. lp.

¹⁷⁷ Turpat, 63. lp.

¹⁷⁸ Turpat, 978. l., 27.–28. lp.

1943. gada 19. oktobrī LPKŠ izlūkziņojumā bez militārā transporta uzskaitījuma uz Latvijas dzelzceļiem ziņots, ka no Vācijas uz Igauniju caur Latviju transportē tērauda bunkurus un tos uzstāda Narvā un Kingisepā.¹⁷⁹ 1943. gada 9.–10. oktobrī uz fronti caur Zilupi aizgājis viens ešelons ar 20 vācu tankiem „Tīģeris”. No Staraja Rusas dzelzceļstrādnieki pārvesti uz Valku,¹⁸⁰ bet Abrenē ieradies 200 vīru liels kirgīzu brīvprātīgo bataljons, bruņots ar šautenēm.¹⁸¹

1943. gada oktobra vidū LPKŠ izlūkziņojumu skaits palielinājās un to informācija kļuva blīvāka, aptverot arvien jaunus teritorijas un jautājumus. Lielākā daļa LPKŠ informācijas joprojām balstījās uz V. Samsona vienības savāktajiem izlūkošanas datiem. Norādīts, ka vācieši atbrīvo Baltijas jūras krastu no Ventspils līdz Liepājai. Tiekot evakuēti iedzīvotāji, it kā lai aizsargātos pret iespējamām desantiem.

Ludzā ieradušās un izvietotas rumāņu, serbu un poļu rotas, kas sakomplektētas apmācībai no 16–18 gadus veciem jauniešiem. No Ostrovas divīzija (LP Nr. 47362) drīzumā pārvietosies uz Krustpili, bet šīs divīzijas korpusta štābs no Vieru (Igaunijā) pārvietosies uz Rīgu. Pie Pleskavas vācieši demontē dzelzceļus un sliedes, gultņus sūta uz aizmuguri. Demontējot arī telegrāfa un telefona vadus. Abrenē ieradušies daudzi evakuēti iedzīvotāji no Dno, Staraja Rusas, Pleskavas, Ostrovas. CPKŠ blakus šai ziņojuma rindkopai uzlikta rezolūcija „Svarīgi” (*Важно*).¹⁸²

1943. gada otrajā pusē LPKŠ izlūkziņojumos arvien vairāk parādījās ziņas par latviešu leģionāru un policistu izvairīšanos no iesaukšanas, dezertēšanu vai pāreju kaujinieku pusē – kā aktīviem cīnītājiem vai rezervistiem. Tā, piemēram, V. Samsona vienībā ieradies pārbēdzējs no Leģiona 1. pulka (LP – Nr. 18885) un stāstījis, ka 23. septembrī leģionāri sūtīti uz fronti slēgtos vagonos, no kuriem 25. septembrī Pleskavā vairāki izbēguši. Bēgļi neatgriezoties mājās, bet slēpjoties Latvijas mežos.¹⁸³

Viens no pirmajiem vērienīgākajiem pasākumiem 1943. gada otrajā pusē bija topogrāfiska militārā izlūkošana Latvijā. Pirmo karti LPKŠ nosūtīja CPKŠ 1943. gada 6. septembrī, norādot pretinieka garnizonus, aerodromus un noliktavas (kaujas placdarmu, degvielas, intendatūras).¹⁸⁴ Kartei pievienots „Garnizonu saraksts, kuri bija izvietoti gar bijušo Latvijas robežu cīņai pret partizānu kustību un dzelzceļu un saimniecības objektu apsardzībai uz 1943. gada 1. septembri”.¹⁸⁵ Norādīti 105 garnizoni, bet papildsarakstā vēl 9 garnizoni, tātad kopā 114 garnizoni. Katra garnizona dislokācijas vietai bija pievienots sastāvs – vācieši, vācu žandarmi, latviešu brīvprātīgie, igauņu brīvprātīgie, policisti, ukraiņu brīvprātīgie; vienmēr norādīts arī kopskaits. Izlūkošana 1943. gada septembrī turpinājās. Tika, pirmkārt, noskaidroti pretinieka garnizoni līdz 50, 50–100 un vairāk nekā 100 cilvēku sastāvā. Otrkārt, tika noskaidrotas pretinieka munīcijas noliktavas. Treškārt, degvielas noliktavas. Ceturtkārt, intendatūras noliktavas. Piektkārt, indīgo kaujas vielu noliktavas. Sestkārt, aerodromi un lidmašīnu nolaišanās laukumi. 1943. gada 1. oktobrī šos datus LPKŠ galīgi iezīmēja otrā kartē, kura 1943. gada 9. oktobrī tika nosūtīta CPKŠ kopā ar mazāko garnizonu papildsarakstu.¹⁸⁶

¹⁷⁹ Разведдонесение № 15 (№ 00586). – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 29.–30. lp.

¹⁸⁰ Разведдонесение № 16 (№ 00590). – Turpat, 31. lp.

¹⁸¹ Разведдонесение № 18 (№ 00625). – Turpat, 33.–34. lp.

¹⁸² Разведдонесения № 00572 и № 00573. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 24.–26. lp.

¹⁸³ Turpat, 50. lp.

¹⁸⁴ Turpat, 980. l., 1. lp.

¹⁸⁵ Список гарнизонов, расположенных вдоль б. Латвийской границы по борьбе с партизанским движением и по охране промышленных и жел. дор. объектов по состоянию на 1-ое сентября 1943 г. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 980. l., 2.–4. lp.

¹⁸⁶ Отчетная карта разведывательного отдела Латвийского ШПД на 1-ое октября 1943 г. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 981. l., 1.–2. lp.

Trešā LPKŠ izlūkkarte CPKŠ nosūtīta 1943. gada 6. novembrī. Tā atspoguļoja stāvokli uz 1943. gada 1. novembri. Kartei pievienota „LPKŠ 2. izlūkošanas nodaļas atskaites karte – izziņa”. Tajā minētas 111 dažādas Latvijas vietas, kurās atrodas militāri objekti, atsaucoties uz aģentūras sniegto informāciju no 1943. gada 1. septembra līdz 30. oktobrim. Izziņā sevišķa vērtība pievērsta pilsētām, sniedzot datus par svarīgākajiem militārajiem objektiem (165. tabula).

165. tabula

Militāro objektu skaits Latvijas pilsētās 1943. gada 1. novembrī¹⁸⁷

Nr.p.k.	Pilsēta	Skaits
1	Abrene	10
2	Kārsava	10
3	Ludza	14
4	Zilupe	4
5	Rēzekne	9
6	Daugavpils	23
7	Rīga	36

Rīgā, Merķeļa ielā, blakus cirka ēkai norādīts Ziemeļaustrumu frontes štābs, noliktavās novietoto benzīna mucu skaits, kā arī vācu karaspēka, Latviešu leģiona un policijas vienību adreses.

1943. gada 1.–2. decembrī LPKŠ nosūtīja CPKŠ pārskatu par 1943. gada novembri, kā arī ceturto karti par pretinieka skaitu un dislokācijas vietām. Sevišķi nozīmīga ir „Izziņas karte par Latvijas partizānu frontes un pretinieka garnizona dislokāciju un skaitu uz 1943. gada 1. decembri”.¹⁸⁸ Izziņā norādītas 112 vietas (gandrīz visas Austrumlatvijā), kur bija koncentrēti vācu, latviešu, krievu, igauņu, rumāņu karavīri, policija un brīvprātīgie, kopā 29 752 vīru. Lielākie vācu garnizoni, pēc kaujinieku datiem, bija Abrenē (1000), Hudaki – Vanejevo (1000), Kārsavā (līdz 1000), Malnavā (līdz 1000), Madonā (līdz 1000), Gulbenē (līdz 1000), Maltā (līdz 4000). Latviešu brīvprātīgo lielākās vienības bija Gauros (līdz 1120), Biržos (100), Šķaunē (300), Viļānos (150), Bolderājā (līdz 400), Viļakā (200). Krievu brīvprātīgie bija Vāveres stacijā (80), Biržos (17), Sebežā (200), Budovkā, Daugavpilī (800), Polockā. Armēņu vienība atradās Vāveres stacijā (līdz 1000). Rumāņi atradās Rēzeknes stacijā, ukraiņi – Zilupē (70), igauņi – Varžavā (400). Balstoties uz aģentūras 1943. gada novembrī savāktajiem datiem, karte vēlāk papildināta ar materiāliem par trim pilsētām – Jaunjelgavu, Cēsīm un Liepāju. Papildināta informācija par militārajiem objektiem Rēzeknē (novietots ap 3000 vācu karavīru), kā arī Daugavpilī un Rīgā. Grīziņkalnā, Asara ielā, atrodoties 3000 vācu dezertieru nometne. Cēsīs novietots Latviešu leģiona 5. pulks, komandieris – pulkvedis Apinītis.¹⁸⁹

1943. gada 1. decembrī V. Samsona vienībā ieradās 43 latviešu karavīri no Latviešu leģiona pulka (KP-35103) kājnieku ieroču rotas, kuru komandēja pulkvedis Arvīds Kripēns

¹⁸⁷ Справка-легенда к отчетной карте 2-ого отдела Латвийского штаба партизанского движения на 1-ое ноября 1943 года. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 982. l., 2.–10. lp.

¹⁸⁸ Справка и карта дислокации гарнизонов противника на 1-е декабря 1943. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 982. l., 20.–22. lp.

¹⁸⁹ Справка-легенда к отчетной карте 2-ого отдела ЛШПД по состоянию на 1 декабря 1943 года. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 982. l., 11.–11.a lp.

(1893–1968).¹⁹⁰ 1943. gada decembra beigās V. Samsona vienībā ziemeļos no Zilupes ieradās Latviešu leģiona pulka (KP-36442) bēgļi. Viņu bataljons sastāvēja no 3 rotām, katrā 120 cilvēku. Iesauktie apmācīti divus mēnešus, bet 42 cilvēki bija komandēti uz artilērijas komandieru kursiem.¹⁹¹

1943. gada 28. oktobrī CPKŠ ziņoja VK(b)P vadītājiem, ka, pēc partizānu izlūkošanas datiem, paplašinās nodevēju kustība Vācijas organizētajās nacionālajās karaspēka un policijas daļās, kuri tiek gan sodīti, gan paši pāriet pie partizāniem. Tā, pēc 1943. gada 18. oktobra ziņām, no Dno, Pavlovas, Staraja Rusas un citiem garnizoniem līdz 2000 nodevēju nosūtīti uz Rīgu ievietošanai cietumos. 20. oktobrī par pāriešanu partizānu pusē atbruņots 4. un 5. kazaku pulks, kuri nosūtīti uz Šepetovkas nometni. Atbruņots arī Demidoviču garnizons. Mogiļevā atbruņoti KAA karavīri un kopā ar virsniekiem nosūtīti uz koncentrācijas nometni. Kopā ziņojumā minēti kādi 25 gadījumi 1943. gada septembrī un oktobrī, kad Vācijas armija atbruņojusi un sodījusi armijas organizētās vienības un policistus.¹⁹² Ziņojumā nav minēti šo notikumu cēloņi, un nav arī droši zināms, ka visi izlūkošanas dati pareizi. Taču neitrāli mūsdienu pētījumi pierāda, ka vairākos gadījumos izdevies iefiltrēties Vācijas armijas organizētajās nacionālajās karaspēka un policijas daļās un panākt to pāriešanu SZSA pusē. Otrkārt, skaidrs, ka pēc Staļingradas sakāves un Vācijas armijas vairākkārtējās „plānveidīgās frontes iztaisnošanas” 1943. gada otrajā pusē, galvenokārt jau Padomju Savienībā dzimušajiem cilvēkiem, arvien vairāk radās pārliecība par PSRS uzvaru un gaidāmo sodu par atrašanos Vācijas armijas dienestā.

1943. gada oktobra–novembra LKPŠ ziņojumos akcentētie Vācijas armijas veiktie šoseju un citu zemes ceļu paplašināšanas darbi¹⁹³ liecināja, ka tiek gatavota frontes aizmugure.

1943. gada otrās puses LPKŠ izlūkošanas dati arī liecināja, ka visās stratēģiski svarīgākajās vietās (pie lielākajiem tiltiem, aerodromiem, štābiem, dzelzceļu stacijām) izvietoja vieglās un smagās zenītartilērijas lielgabalus.¹⁹⁴ Izlūkziņojumi liecināja, ka vācieši uz fronti sūtīja arī gados jaunus karavīrus; tas liecināja par Vācijas dzīvā spēka izsīkumu.¹⁹⁵ Tajā pašā laikā cauri Latvijai uz fronti arvien vairāk virzījās dažādu tautību (*Ersatzheer*) karaspēks – serbi u. c. Ziņojumi vēstīja, ka vairākās vietās Latvijā (Valkā u. c.) pastiprinājās nocietinājumu un aerodromu izbūve, kā arī informācija par aerodromiem (pie Daugavpils cietokšņa Randenē) un degvielas noliktavām Daugavpilī.¹⁹⁶ Pie ziņojuma par Daugavpils cietokšņa aerodromu Randenē, arī pie kārtējā ziņojuma par militāro ešelonu skaitu uz fronti un no tās bija CPKŠ rezolūcija: „Steidzams ziņojums.”

CPKŠ lūdza LPKŠ precizēt, ko nozīmē ešeloni, „munīcija”, novērst precīzāku ziņu trūkumu par kara tehnikas pārvadājumiem, pārmeta ziņojumu novēlošanu. „Uzdodiet saviem izlūkošanas orgāniem,” rakstīja CPKŠ priekšnieka vietnieks S. Beļčenko, „noteikt rūpīgu diennakts novērošanu par pārvadājumiem pa dzelzceļiem Rīga–Ieriķi–Gulbene–Abrene; Jelgava–Krustpils–Rēzekne; Krustpils–Daugavpils; Rēzekne–Ostrova; Rēzekne–Sebeža; Daugavpils–Polocka; Daugavpils–Švenčoneļi.”¹⁹⁷ CPKŠ analītiķi lūdza LPKŠ precizēt izlūkziņojumus, nevis lietot nosaukumu munīcija (*амуниция*), ko var ļoti plaši skaidrot. Nepietiekams LPKŠ ziņojumos bijis arī pārvietotās kara tehnikas raksturojums. CPKŠ analītiķi

¹⁹⁰ Разведдонесение № 41 (№ 00858) 1943. gada 31. decembro. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 62. lp.

¹⁹¹ Turpat, 63. lp.

¹⁹² Сообщение № 3711-с. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 22. l., 168.–170. lp.

¹⁹³ Разведдонесение № 30 (Nr. 00718). – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 50. lp.

¹⁹⁴ Purvmala. – Разведдонесение № 19 (Nr. 00632). – Turpat, 34. lp.

¹⁹⁵ Ludzā. 1943. g. 25. oktobrī. – Разведдонесение № 20 (Nr. 00695). – Turpat, 35.–36. lp.

¹⁹⁶ Разведдонесение № 21 (Nr. 00638) 1943. g. 30. oktobrī – Turpat, 37.–39. lp.

¹⁹⁷ Turpat, 979. l., 58.–60. lp.

apšaubīja LPKŠ izlūkziņojumus par 74 vagonu nosūtīšanu uz fronti no Zilupes ar civilpersonām.¹⁹⁸

Kaujnieku savāktos izlūkošanas datus CPKŠ apkopoja ziņojumos SZSA virspavēlniecībai gan atsevišķos jautājumos, gan par Vācijas armijas grupām, ieroču šķirām noteiktos laika posmos. 1943. gada 6. oktobra „Ziņojumā par pretinieka stāvokli par tā darbību armiju grupas Ziemeļi rajonā” izlūkošanas stāvoklis bija apkopots uz 1943. gada 3. oktobri, balstoties arī uz Igaunijas, Latvijas un Lietuvas PKŠ sniegtajiem datiem. Ziņojumā bija četras iedaļas. Pirmajā iedaļā „Karaspēka kustība un pārgrupēšana” tika konstatēta vācu armijas un kara tehnikas izvešana no tajā laikā un posmā samērā pasīvā frontes sektora un pārvietošana uz citiem aktīvākas darbības sektoriem caur Pleskavas, Sebežas, Rēzeknes stacijām. Vairāki aerodromi no Ļeņingradas virziena pārvietoti uz Latviju, bet Ziemeļu armijas grupas (ZAG) štābs no Pleskavas 1943. gada augustā pārvietots uz Rīgu.¹⁹⁹ No 1943. gada 30. augusta līdz 10. septembrim caur Sebežu un Šķauni Latvijā izvestas vairāk nekā četras divīzijas karaspēka un 120 tanki.²⁰⁰ Karaspēka pārvietošana novērojama pa dzelzceļu Pleskava–Rīga, Rēzekne–Daugavpils, Daugavpils–Viļņa–Grodņa. Daļa Vācijas armijas palikusi Latvijas, Igaunijas un Lietuvas austrumu robežas zonā. Otrajā ziņojuma iedaļā „Nocietinājumu būve” konstatēts, kā Vācijas armija dziļajā aizmugurē pastiprinājusi nocietinājumu izbūvi. „Visi nocietinājumi,” teikts ziņojumā, „uz vecās Igaunijas un Latvijas robežas tiek atjaunoti.”²⁰¹ Ziņojuma trešajā iedaļā analizēta „Uzņēmumu un noliktavu evakuācija” no Ļeņingradas apgabala uz Vāciju, bet no Pleskavas uz Rīgu. Uz Rīgu no Pleskavas pārvietota Vācijas Banka, kredītbiedrība, noliktavas. Uz Baltiju 1943. gada 29. septembrī pārvietoti viegli ievainotie vācu karavīri kopā ar kara slīmnīcu. Armijas mantas no Opočkas un Sebežas izveda uz Rīgu, tika demontēti telegrāfa un telefona vadi. Šo novadu zemniekiem aizliegta ziemāju sēja. Gdovas lauku komandantūra 1943. gada 1. oktobrī publicējusi iedzīvotājiem paziņojumu: „Tuvākā laikā Vācijas armija izbeigs jūsu apgabala aizsardzību pret boļševikiem un bandītiem,” – tāpēc cilvēkiem pavēlēts brīvprātīgi evakuēties uz Igauniju. Lopus un mantas, cik iespējams, ņemt līdzi, bet, ja nevar izvest, labību nodot vācu saimniecības komandantūrai.²⁰² Tiem, kuri neevakuēsies, Vācijas armija negarantē viņu dzīvību. Ceturtajā iedaļā „Vācu karavīru noskaņojums” uzsvērts vācu karavīru kaujas spara kritums. Pleskavā kāda vācu armijas sodīšanas vienība ar parlamentāriešu starpniecību paziņojusi partizāniem: „Jūs netraucējiet mūs, un mēs netraucēsim jūs.” Trīs vācu karavīri iestājušies partizānos un varonīgi cīnās. No frontes izvestās kvalitatīvās Vācijas armijas vienības aizvieto ar mazāk kaujasspējīgām vienībām totālās mobilizācijas ceļā. Vācijas armijas aizmugures iestādes pārvieto uz Igauniju un Latviju.²⁰³

Autora rīcībā, protams, nav visu CPKŠ analītisko secinājumu par partizānu iesniegtajiem izlūkziņojumiem 1943. gadā. Taču LPKŠ izlūkziņojumu analīze līdz 1943. gada 18. novembrim par Vācijas militārā transporta kustību no frontes un uz fronti liecina, ka LPKŠ izlūkošanas dati deva Sarkanās armijas vadībai zināmu iespēju prognozēm par Vācijas–PSRS karu ziemeļrietumu frontē. „Šie dati,” rakstīts 1943. gada 19./20. novembra analītiskajā ziņojumā, „sniedz iespēju izdarīt secinājumu, ka pretinieks no Ļeņingradas frontes pārvietoja dažas karaspēka daļas uz citiem frontes sektoriem un izveda vērtības no Ļeņingradas

¹⁹⁸ Турпат, 60. лр.

¹⁹⁹ Сообщение о положении противника в районе действия по Северной Группе Армий. – KVSPVA, 69. ф., 1. апр., 22. л., 111. лр.

²⁰⁰ Турпат, 112. лр.

²⁰¹ Турпат, 113. лр.

²⁰² Турпат, 113. лр.

²⁰³ Турпат, 116. лр.

apgabala; ar to saistīta liela skaita tukšu vagonu nosūtīšana Pleskavas virzienā.”²⁰⁴ „Var secināt,” tālāk rakstīts ziņojumā, „ka oktobrī pretinieks pārvietoja karaspēku no Ļeņingradas frontes Neveļas virziena nostiprināšanai.”²⁰⁵ „Uz fronti mēneša laikā,” teikts ziņojumā, „esošo daļu papildināšanai pārvietotas līdz divām divīzijām karaspēka, bet no frontes pārvietoti uz aizmuguri 32 ešloni karaspēka, acīmredzot pārformēšanai.”²⁰⁶

Taču ne visi izlūkziņojumi bija tik kvalitatīvi. CPKŠ prasīja LPKŠ iesniegt precīzākus datus par transporta kustību uz fronti un no frontes. Par to liecināja rezolūcija uz 23. novembra izlūkošanas ziņojuma: „Bet kāpēc trūkst kustības uzskaites atpakaļceļā?”²⁰⁷ CPKŠ nereti apšaubīja LPKŠ sniegtos datus par milzīgo vagonu skaitu, kuri no Zilupes it kā devās uz fronti, uzliekot rezolūciju: „Ļoti šaubīgi.”²⁰⁸ Arī LPKŠ, salīdzinot kaujinieku un diversiju grupu sniegtos datus vienā un tai pašā jautājumā un vienā laikā, šaubījās par datu ticamību. Bija gadījumi, ka LPKŠ vienus un tos pašus datus ziņoja vairākas reizes. CPKŠ tad rakstīja piezīmi: „Bija.”²⁰⁹

1943. gada beigās turpinājās vairāku Vācijas armijas štābu pārvietošana no Krievijas Latvijā. 1943. gada 21. decembrī LPKŠ ziņoja, ka Vecgulbenes pilī atrodas vācu aviācijas štābs, bet tuvumā vācu aerodroms, kurā nolaižas transporta lidmašīnas, izlūklidmašīnas un pasta lidmašīnas.²¹⁰

Viens no Vācijas armijas taktiskajiem pasākumiem paredzēja iespējamajā aizmugurē izvietot liелgabalu un mīnmetēju munīciju gar galvenajiem atkāpšanās ceļiem pēc zināma attāluma un sakraujot to grēdās. 1943. gada 22. decembra ziņojumā LPKŠ rakstīja: „Blakus šosejām no Šķilbēniem uz Viļaku un no Viļakas uz Baltinavu vācieši saliek grēdās dažādu kalibru lādiņus. Uz š. g. 16. septembri augšminētajos virzienos bija sakrautas līdz 300 šādas lādiņu kaudzes, pie tam katra kaudze bija līdz 3 m augsta un līdz 5 m plata. Gar šosejas malām no Viļakas miesta Jaunlatgales virzienā vācieši būvē koka un betona uguns punktus.”²¹¹ Koka ugunspunktam sienas 4 balķu biezumā, un tās paredzētas 6 personām. Gauros uzceltas 8 šādas būves.²¹² Visos ceļu krustojumos pa ceļu uz Viļaku–Baltinavu uzcelti dzelzsbetona ugunspunkti. Gauru rajonā gar šoseju izrakts prettanku grāvis 4 metru platumā un uzcelti dzelzsbetona ugunspunkti.²¹³

PSRS partizānu ziņojumi par Vācijas armijas aizsardzības būvēm Austrumlatvijā 1943. gada beigās liecināja, ka Vācijas armija gatavo atkāpšanās ceļu. Tāpēc šiem ziņojumiem CPKŠ pievērsa lielu vērību, tos apkopojot un sevišķi uzsverot aizsardzības būves Latgales ziemeļaustrumos. CPKŠ priekšnieka vietnieka PSRS Valsts drošības komisāra S. Beļčenko vadībā 1943. gada decembrī par Vācijas armijas nocietinājumu darbiem tās aizmugurē tika sastādīts speciāls ziņojums Sarkanās armijas vadībai.²¹⁴ 1944. gada 7. janvārī CPKŠ uzdeva LPKŠ noskaidrot Vācijas armijas „Austrumu vaļņa” (*Ostwall*) Viru–Alūksne–Gulbene–Kapone–Birži–Dricēni–Rēzekne–Varakļāni–Višķi–Grīva–Valga–Strenči–Valmiera–Cēsis–

²⁰⁴ Turpat, 979. l., 58. lp.

²⁰⁵ Turpat, 59. lp.

²⁰⁶ Turpat.

²⁰⁷ Разведдонесение № 30 (Nr. 00718). – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 51. lp.

²⁰⁸ Turpat, 51. lp.

²⁰⁹ Было. – Turpat, 52. lp.

²¹⁰ Разведдонесение № 33 (Nr. 00755). – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 53. lp.

²¹¹ Разведдонесение № 35 (Nr. 00821). – Turpat, 55. lp.

²¹² Разведдонесение № 36 (Nr. 00822). – Turpat, 57. lp.

²¹³ Разведдонесение № 37 (Nr. 00823). – Turpat, 57. lp.

²¹⁴ Сообщение об оборонительных сооружениях противника. Декабрь 1943. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 22. l., 223.–228. lp.

Ropaži–Rīga, kā arī Daugavpils–Rīga nocietinājumu celtniecības norisi un nocietinājumu raksturu.²¹⁵ 1943. gada 31. decembrī LPKŠ priekšnieks A. Sproģis nosūtīja CPKŠ Vācijas armijas, latviešu policijas, Vācijas štābu dislokācijas piekto karti un garnizonu sarakstu līdz ar 17 781 karavīru skaitu 115 Latvijas vietās.²¹⁶ Taču tikai dažiem, galvenokārt policijas garnizoniem, Latvijas–PSRS robežu tuvumā kaujinieki 1944. gada sākumā, kā redzēsīm, uzdrošinājās uzbrukt.

Bez regulārajiem ziņojumiem „augstajai priekšniecībai” Maskavā LPKŠ sagatavoja daudzus izlūkziņojumus par speciāliem jautājumiem arī LK(b)P CK. 1944. gada 22. jūnijā LPKŠ palīdzēja LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam, sniedzot „Aģentūras izziņu” par stāvokli Latvijā 1944. gada 1. jūnijā.²¹⁷ Jāsecina, pirmkārt, ka atsevišķu kaujinieku un LPKŠ militārās izlūkošanas ziņojumi CPKŠ 1943. gada otrajā pusē bija kvalitatīvi un atšķirībā no LK(b)P CK politiskajiem un ekonomiskajiem ziņojumiem sniedza reālu palīdzību Sarkanajai armijai. Vērtējot LPKŠ izlūkošanas darbību, otrkārt, jāsaka, ka visvairāk un viskvalitatīvāko tās informāciju savākusi un devusi V. Samsona vienība. Šī vienība sniegusi izlūkošanas datus ne tikai par tuvējo Abreni, bet arī par Rīgu, kas bija SZSA izlūkošanas objekts Nr. 1. Taču mūsu rīcībā nav speckaujinieku izlūkziņojumu par Rīgu un citām Latvijas vietām, lai tos salīdzinātu ar LPKŠ ziņojumiem.

5. Tautas ienaidnieku sarakstu sastādīšana

Krievijas boļševiki neizdomāja briesmīgo tautas ienaidnieka terminu, to jau 18. gadsimta beigās bija radījuši un izmantoja Lielās Franču revolūcijas jakobīnieši savu pretinieku (arī karalienes Marijas Antuanetes) iznīcināšanai. Taču Krievijas boļševiki šo jakobīņu terminu, kurš apzīmēja noziedzniekus, kas apdraudēja nevis kādu iestādi (kaitnieki), bet visu sabiedrību, neredzēti plaši izmantoja, nogalinot miljoniem cilvēku. Lai noveltu vainu no sevis, VK(b)P CK pasludināja: jo grūtāks stāvoklis, jo vairāk ir tautas ienaidnieku. Kaut arī ne Krievijā, ne Latvijā nav atklāts neviens konkrēts tautas ienaidnieks, visi par tautas ienaidniekiem uzskatītie uzreiz kļuva par dzīvajiem miroņiem, lai drīz kļūtu par mirušajiem.²¹⁸

PSRS partizānu pienākums, sekojot totalitārā komunisma ideoloģijai, bija cīnīties pret „tautas ienaidniekiem”, ne tikai tos iznīcinot, bet arī „atmaskojot” un par viņiem ziņojot drošības iestādēm. To atkārtoti lika J. Staļina pavēle „Par partizānu kustības uzdevumiem”. Tautas nodevēju un tautas ienaidnieku likvidēšanai PSRS partizāni un specgrupas veica trīs galvenos pasākuma kompleksus: 1) atriebības akti (iznīcināšana) uz vietas vai pēc aresta, 2) tautas ienaidnieku sagūstīšana un nosūtīšana uz „lielo zemi”, 3) tautas ienaidnieku sarakstu sastādīšana un nosūtīšana uz Maskavu. Viena no PSRS partizānu darbības jomām, sekojot 1937.–1938. gada „lielā terora” un 1940.–1941. gada praksei, bija tautas ienaidnieku sarakstu sastādīšana un nosūtīšana uz Maskavu.

Iedzīvotāju perlustrācijas un iznīcināšanu bez tiesas PSRS turpināja Krievijas–Somijas Ziemas karā 1939.–1940. gadā un arī Vācijas un PSRS kara laikā.²¹⁹ Tūlīt pēc šī kara sākuma tiesības apstiprināt nāves sodus piešķīra frontes padomēm, pēc 16 dienām – armijas kara padomēm un korpusu komandieriem, bet pēc diviem mēnešiem – divīziju komandieriem un

²¹⁵ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 64.–65. lp.

²¹⁶ Справка. KVSPVA, 69. f., 1. apr., 457. l., 1.–4. lp. ar otro pusi.

²¹⁷ Агентурная справка. – LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 129.–149. lp.

²¹⁸ Коптев (Дубын) В. Образ врага. – Москва, 2005.

²¹⁹ Martinaikene T. Padomju partizānu uzbrukumi civiliedzīvotājiem, 1941–1944; Upleja Anita. Somi atceras padomju partizānu zvēribas // Diena, 1999, 16. febr., 7. lpp.

Tätigkeitsbericht der Abt. Ic/A.O.

vom 16. Oktober bis 31. Dezember 1944

- A.O.K. 16, Ic/A.O. Nr. 256/45 geh. -

Inhaltsverzeichnis:

Stellenbesetzung der Abt. Ic/A.O.

Zusammenfassende Übersicht über die Entwicklung der Feindlage vor 16. Armee

Tätigkeitsbericht der Abt. Ic/A.O. - Abw -

" " " " - Do/Ausw.

" " " Flivo

" des Fr.-Aufkl. Tr. 212 Ic/A.O.-Abw- Nr. 1677/44 geh.
" " " " " " 29/45 "" " " " " 311 Ic/A.O.-Abw- " 1709/44 "
" " " " " " 31/45 "" " " " " 317 Ic/A.O.-Abw- " 322/44 gKdos.
" " " " " " 384/44 "
" " " " " " 5/45 "" " " " " 319 Ic/A.O.-Abw- " 4/45 "
" " " " " " 381/44 "" der Geh.Feldpolizei 501 Ic/A.O.-Abw- " 1628/44 geh.
" " " " " " 1866/44 "" " " " " 705 Ic/A.O.-Abw- " 1669/44 "
" " " " " " 11/45 "" " " " " 728 Ic/A.O.-Abw- " 1636/44 "
" " " " " " 18/45 "

Anlagenband 1: Feindnachrichtenblätter, Bandenlagen

" 2: Verschiedenes

" 3: Morgenmeldungen

" 4: Abendmeldungen

" 5: Ic-Tagesmeldungen

" 6: Feindlagekarten 1:100 000 u. 1:300 000 v. 16.10.-31.10.44

" 7: " 1:100 000 u. 1:300 000 v. 1.11.-30.11.44

" 8: " 1:100 000 u. 1:3000 000 v. 1.12.-31.12.44

" 9: Aufklärungsergebnis-Pausen v. 16.10. - 31.12.1944

Vācijas 16. armijas Izlūkošanas daļas darbības pārskats.

1944. gada 16. oktobris - 1944. gada 31. decembris

(VFA MA, RH-20. f., 16. l., 613. lp.)

komisāriem.²²⁰ Nāves sodus piesprieda arī PSRS partizānu brigādes un vienības. Tāpēc LPKŠ ziņojumos norādīts, ka sagūstītās personas pēc kaujinieku vienības komandiera rīkojuma nošautas.

Protams, šādas “tiesības” bija piešķirtas drošības orgāniem. Pēc oficiālajiem datiem, PSRS Ļeņingradas apgabala IeTK un VDTK darbinieki vien okupētajā teritorijā „nošāva 1160 dzimtenes nodevējus”.²²¹ PSRS IeTK 1942. gadā uzdeva visām partizānu vienībām sastādīt „tautas ienaidnieku un tautas nodevēju sarakstus”. Pirmo Vācijas izlūkošanas aģentu sarakstu LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sproģis un otrās daļas priekšnieks majors Kalniņš nosūtīja uz Maskavu vienā eksemplārā 1943. gada 19. augustā CPKŠ priekšnieka vietniekam Valsts drošības pulkvedim S. Beļčenko, izpildot viņa 1943. gada 7. augustā nosūtīto šifrēto telegrammu Nr. 1110.²²² Sarakstā bija iekļautas 15 personas, to vidū Konstantīns Dubrovs, kurš bija no partizāniem pārgājis pretinieka pusē. Te minēts arī Jānis Krastiņš (1919), kuru sagūstīja sarkanie partizāni kā gestapo apakšvirsnieku 1943. gada 19. jūnijā un nosūtīja uz Maskavu. Sarakstā ar pirmo kārtas numuru minēts K. Kerkovičs, kurš, beidzis Ludzas policijas skolu, bija ieradies kā dezertieris Latvijas partizānu brigādes pirmajā vienībā, kur arī nošauts. Nošauts arī Usmans Ibragimovs (1919), bijušais Sarkanās armijas seržants, kurš no Daugavpils caur Ludzu bija sūtīts uz partizānu štābu Mušonu ciemā. Viņa parole bija „Ludza 107” un viņam bija jāatgriežas Ludzā pēc 10–15 dienām. Sarakstā bija minēti četri Ludzas policijas skolu 1943. gada 4. jūnijā beigušie,²²³ kuriem bija jādodas pie partizāniem, kā arī šīs skolas vadītājs Jānis Viļums. Skola darbojās kopš 1943. gada februāra un tajā vienlaikus mācījās ap 30 cilvēku.

No partizānu atklātajiem vai vēl atmaskojamajiem spiegu datiem redzams, ka viņu vidū liela daļa bija Sarkanarmijas krievu vai ukraiņu tautības gūstekņi.²²⁴ Daļa no tiem, kurus gribēja iesūtīt pie latviešu kaujiniekiem, atteicās to darīt (Ivans Bogdanovs).²²⁵

Otro Vācijas izlūkošanas aģentu un nodevēju sarakstu²²⁶ LPKŠ nosūtīja 1943. gada 22. septembrī, iekļaujot tajā 45 personas. Šajā sarakstā minēts ģenerālmajors R. Bangerskis, pulkvedis Knehts, kuram pakļauti Latvijas policijas bataljoni Nr. 277 un 278, pulkvedis A. Kripēns. Ar 44. kārtas numuru minēts ģenerālis O. Dankers. Ar 4. kārtas numuru minēts Viktors Arājs, kurš organizējis Latvijas palīgpolicijas bataljona 6. rotu un kura piedalījusies padomju pilsoņu nošaušanā Biķernieku mežā. Sarakstā minēts Bruno Tone, Andrejs Žagars, leitnants Leja u. c., kā arī vairāki Vācijas okupācijas varas pārstāvji, piemēram, Eikamaiers (laikam domāts Tekmeijers), kurš gan kā Tekamezmarks minēts sarakstā otrreiz ar Nr. 31 kā Salaspils koncentrācijas nometnes komandanta otrais palīgs. Minēts Salaspils koncentrācijas nometnes komandanta palīgs Nikkeļo (Nikels). Kaufmans uzrādīts kā 70 vīru lielas speciālas *Jagdverband* vienības komandieris Latgalē. Ģenerālmajors Šrēders, SD policijas priekšnieks Latvijā, ar 42. kārtas numuru minēts kā Latviešu brīvprātīgā SS leģiona

²²⁰ Печенкин А. По законам военного времени // Исторический Архив. – Москва, 2002. № 3. – С. 33–34.

²²¹ Александров К. Мы ещё не всё вспомнили, чтобы что-то забывать // Новое время. – Москва, 2005, № 19. – С. 11.

²²² Список № 1 агентов германской разведки, направленных для борьбы с партизанским движением. – LVA, 302. f., 1. apr., 68. l., 2. lp.

²²³ Vasilis Zeļenkovs (20 g. v.), Aleksandrs Ulass (27 g. v.), Aleksandrs Jūlis (37 g. v.) un Jānis Čerņavskis, kuri ieradušies sarkano partizānu vienībā kā latviešu policijas dezertieri. – LVA, 302. f., 1. apr., 68. l., 2. lp.

²²⁴ Pjotrs Snurko (30 g. v.), Pjotrs (28 g. v.), Ivans (23 g. v.).

²²⁵ Turpat, LVA, 302. f., 1. apr., 68. l., 2. lp. otrā puse.

²²⁶ Список № 2 агентов германской разведки и предателей. – LVA, 302. f., 1. apr., 68. l., 5.–6. lp.

pavēlnieks.²²⁷ Otrajā tautas ienaidnieku sarakstā daudz satura, gramatisko kļūdu un dažādu neprecizitāšu.

1943. gada 19./20. oktobrī CPKŠ izteica pateicību LPKŠ par 1943. gada 22 septembrī CPKŠ piesūtīto „vācu izlūkošanas agentu un spiegu sarakstu” (Nr. 0499) un lika kaujinieku vienību izlūkošanas grupām „veikt pasākumus, lai sekmētu un notvertu vācu agentus”.²²⁸ CPKŠ uzdeva: „Lūdzu dot norādījumus visiem komandieriem, komisāriem un komandieru vietniekiem izlūkošanas darbā visās jums padotajās vienībās veikt pasākumus vācu aģentūras meklēšanā un notveršanā (поимке).²²⁹ Bez CPKŠ jau 1943. gada beigās LPKŠ un tā vienībām speciālus izlūkošanas uzdevumus deva PSRS VDTK.

1943. gada 23. oktobrī PSRS VDTK 4. pārvalde Maskavā pilnīgi slepeni uzdeva LPKŠ priekšniekam pulkvedim A. Sprogim (Maskavā, Sarkanarmijas ielā 59) vākt datus, „kas attiecas uz vācu kolaborantiem Latvijā – policistiem, aizsargiem, nacionālistiem, vācu aģentiem un citiem dzimtenes nodevējiem”.²³⁰ Vēstuli bija parakstījis PSRS VDTK 4. pārvaldes 2. daļas priekšnieks Valsts drošības apakšpulkvedis Makļarskis un šīs pārvaldes 2. daļas 4. nodaļas priekšnieka vietnieks Valsts drošības apakšpulkvedis Jānis Vēvers (1899–1978). Svarīgs PSRS kaujinieku uzdevums bija „tautas ienaidnieku” sarakstu sastādīšana un nosūtīšana uz Maskavu.

Trešo Latvijas partizānu brigādes „Uz 1943. gada 30. oktobri atklāto gestapo spiegu, dzimtenes nodevēju sarakstu Nr. 3”²³¹ 1943. gada 11. novembrī Centrālā partizānu kaujinieku štāba priekšnieka vietniekam Valsts drošības komisāram S. Beļčenko un PSRS VDTK 4. pārvaldes Valsts drošības komisāram A. Novikam nosūtīja LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sprogis. Sarakstā bija ierakstītas 100 personas. Pirmām kārtām jāmin Ludzas pilsētas galva Kodošs (Nr. 15) un Zilupes pilsētas galva Mihails Nikitins (Nr. 16). Ienaidniekos ieskaitīti Ludzas apriņķa Šķaunes pagasta rakstvedis Eduards Dingelis (Nr. 65), tā paša pagasta lietvede Janīna Borinša (Nr. 66), Vecslabadas pagasta vecākais Jevgenijs Dombrovskis un rakstvedis Antons Vanags. Sarakstā ierakstīti 22 Pildas pagasta aizsargi, kuri piedalījušies partizānu vajāšanā un izsekošanā. Nākamā lielākā „tautas nodevēju” grupa (15 cilvēki), kā rakstīts dokumentā, bija Daugavpils apriņķa Izvaltas pagastā „zaļie partizāni”, kuri gan vairs nepiedalījās politiskā darbā un strādāja savās saimniecībās vai arī bija policisti. Sevišķi daudz (gandrīz 20) bija policisti Ludzas apriņķa Vecslabadas, Nirzas, Istras, Skadiņu pagastā, gan nenorādot, ko viņi nodarījuši kaujiniekiem. Pēdējā, lielākajā grupā, ierakstīti 15 aizsargi (Nr. 81–96) no minētajiem Ludzas apriņķa pagastiem, nenorādot nekādu viņu politisko darbību pret kaujiniekiem. Trešajā sarakstā minēti trīs V. Laiviņa brigādes nošautie tautas nodevēji: Istras pagasta Sobodinas ciema aizsargs Boļeslavs Milčs (nošauts 1943. gada 21. janvārī), policists Jānis Lazda (nošauts 1943. gada 29. janvārī, Nr. 100), policists Jānis Milčs (nošauts 1943. gada 17. janvārī, Nr. 51).²³²

„Vācijas izlūkošanas agentu, dzimtenes nodevēju saraksts Nr. 4, kuri atklāti līdz 1943. gada 20. novembrim,”²³³ min 58 Ludzas apriņķa Šķaunes pagasta iedzīvotāju vārdus, uzvārdus, dzimšanas gadus vai vecumu, dzimšanas vietu (pagastu), kā arī, pēc PSRS

²²⁷ LVA, 302. f., 1. apr., 68. l., 6. lp.

²²⁸ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 55. lp.

²²⁹ Turpat.

²³⁰ LVA, 302. f., 1. apr., 68. l., 50. lp.

²³¹ Список № 3 выявленных шпионов, изменников и предателей родины на 30-е октября 1943 года. – LVA, 302. f., 1. apr., 7.–12. lp.

²³² LVA, 302. f., 1. apr., 10., 12. lp.

²³³ Список № 4 выявленных агентов германской разведки, изменников и предателей родины на 20-е ноября 1943 года. – LVA, 302. f., 1. apr., 68. l., 19.–21.-a lp.

kaujinieku domām, „tautas nodevēju” darbību pret boļševikiem. Sarakstu Nr. 4 parakstījuši LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sproģis un LPKŠ 2. daļas priekšnieks Kalniņš. Saraksta divi eksemplāri nosūtīti uz Maskavu PSRS CPKŠ priekšnieka vietniekam Valsts drošības pulkvedim S. Beļčenko. Pirmām kārtām sarakstā iekļauta Šķaunes pagastskolas pārzine Leontīne Rutka (1912), kura sistemātiski veicot pretpadomju agitāciju, un šīs skolas skolotājs Jānis Zaltāns (1916), kurš esot gestapo aģents. Melnajā sarakstā iekļauta Leonora Svarinska (1917), Šķaunes pagasta tiesas sekretāre. Apsūdzība: „Veic sistemātisku pretpadomju agitāciju iedzīvotāju vidū.”²³⁴ Tāds pats noziedznieks esot Antons Poļāčenoks (1921), kurš strādā Šķaunes pagasta kancelejā. Arī Šķaunes pagasta sekretārs Antons Ivbulis (30 g. v.) un pagasta valdes loceklis Antona Donga (1912) esot gestapo aģenti.²³⁵ „Tautas nodevēju” saraksta lielāko daļu veidoja Šķaunes pagasta brīvprātīgie kārtības sargi, kuriem bruņojumā bija piecpatronīgā šautene un nagana tipa revolveris. Viņu vidū minēti Donats Čeksters (40 g. v.), Vaclavs Dokšāns (30 g. v.), Leonards Meikšāns, pagasta pastnieks Bronislavs Jermaks (27 g. v.), Jāzeps Luriņš (1919), Jāzeps Jakušs (1917), Dominiks Rakšnenoks (1921), Antons Bricis (1921), Ivans Aleksejevs (1917), Konstantīns Greidāns (1923), Stanislavs Bricis (1924), Ādolfs Dārznieks (1920), Aleksandrs Luriņš (1919) u. c. Zīmīgi, ka Šķaunes pagasta „tautas nodevēju” vidū tikpat kā nav minēti cilvēki ar krievu vai baltkrievu vārdiem un uzvārdiem; tas var liecināt par sarakstu sastādītāju tautību.

Pavisam no 1943. gada 19. augusta līdz 29. novembrim V. Laiviņa vienība sastādījusi un nosūtījusi PSRS VDTK četrus tautas ienaidnieku sarakstus ar 218 Ludzas apriņķa cilvēku uzvārdiem. No viņiem V. Laiviņa brigāde 1943. gadā nošāva trīs cilvēkus tikai tāpēc, ka viņi bija aizsargi vai policisti, nemotivējot nošaušanas iemeslus.

166. tabulā redzam, ka LPKŠ vien no 1944. gada 17. februāra līdz 1944. gada 19. septembrim nosūtīja PSRS centrālajām drošības un izlūkošanas iestādēm 10 Vācijas gestapo aģentu un dzimtenes nodevēju sarakstus par 1372 personām.

166. tabula

LPKŠ PSRS VDTK, „Smeršam” nosūtītie Vācijas gestapo aģentu
un dzimtenes nodevēju saraksti²³⁶

Nr.p.k.	Datums	Dzimtenes nodevēju skaits	Saraksts uz lapām
1	1944. g. 17. februāris	107	9
2	1944. g. 1. jūnijs	79	10
3	1944. g. 30. jūnijs	492	34
4	1944. g. 1. jūlijs	159	5
5	1944. g. 1. augusts	62	2
6	1944. g. 22. augusts	103	8
7	1944. g. 25. augusts	108	6
8	1944. g. 19. septembris	209	10
9	1944. g. 11. septembris	18	1
10	1944. g. 25. augusts	35	1
Kopā		1372	86

²³⁴ LVA, 302. f., 1. apr., 68. l., 21.a lp.

²³⁵ Turpat., 21. lp.

²³⁶ Списки агентов Германской разведки. 1944. – LVA, 302. f., 2. apr., 50. l., - 122. lp.; Списки изменников и предателей Родины. – LVA, 302. f., 2. apr., 39. l., 64.–68. lp.

Tautas ienaidnieku ierakstīšanu „melnajos sarakstos” PSRS kaujinieki Latvijā turpināja visu 1944. gadu.

Bez LPKŠ „Kontrevolucionāru un antisociālo elementu un vietējo fašistu sarakstus” sastādīja arī 3. LPB.²³⁷ Spriežot pēc uzrakstiem uz šiem dokumentiem, saraksti 1944. gada 12. augustā iesniegti tieši „Smeršam”.²³⁸ „Aktīvāko 28 fašistu un vācu atbalstītāju sarakstu” sastādījis O. Oškals.²³⁹ Saraksta beigās viņš 1944. gada 18. augustā rakstījis: „Ziņas par aģentiem un fašistiem Rīgas apr., Bauskas apr., Jelgavas apr. un pārējā Jēkabpils apriņķa daļā iesniegšu vēlāk, jo pie manis neatrodas visi izlūki. O. Oškals. Brigādes komisārs.” O. Oškalam politziņošana bija tikpat kā profesija, jo jau 1941. gada pavasarī, būdams LK(b)P Jēkabpils rajona komitejas 2. sekretārs, viņš bija rakstījis ziņojumu par Ābeļu pagasta rakstveža Voldemāra Arkliņa kaitniecību; V. Arkliņš tika arestēts.²⁴⁰

Arī 2. LPB sastādītie dzimtenes nodevēju saraksti par 167 cilvēkiem veikti ar sevišķu rūpību, piezīmju ailē pat norādot šo „tautas ienaidnieku” īsbiogrāfijas. A. Raškevica arhīvā uz divām lappusēm rokrakstā saglabājies septiņpadsmit „Šucmaņu, tautas nodevēju un slepkavu saraksts Annas un Mālpils pagastos”, kurā īsi raksturoti viņu noziegumi. Sarakstā minēti ne tikai aizsargi un šucmaņi, bet arī pastmeistars Vilnītis, pagasta vecākais A. Rubenis u. c.²⁴¹ Pašreiz saglabājušies 16 PSRS kaujinieku sastādītie un drošības iestādēm nodotie „tautas ienaidnieku saraksti” par 1785 personām. Cik „tautas ienaidnieku” sarakstu kaujinieki pavisam nosūtījuši PSRS VDTK un cik, kad un kā no sarakstos minētajiem otrajā padomju okupācijas laikā ir iznīcināti, – tas jānoskaidro nākamajiem PSRS kaujinieku vēstures pētniekiem. Taču jau tagad var secināt – PSRS kaujinieki, it īpaši pēc to ierašanās Latvijā, Abrenes un Ludzas apriņķī gatavoja tautas nodevēju sarakstus, kurus droši vien izmantoja padomju otrās okupācijas gados. Turklāt „tautas nodevēju” sarakstos latviešu tautības cilvēku skaits bija proporcionāli lielāks (3. sarakstā 89 %) nekā tur dzīvojošo citu tautību iedzīvotāju īpatsvars. Jāpiezīmē, ka tautas nodevēju sarakstu sastādīšana un nosūtīšana PSRS VDTK ir daudzu PSRS kaujinieku „slavas un varenības darbu” aprakstītāju pilnīgi aizmirsta lappuse. Tie vēlreiz pierāda, ka Latgalē, Vidzemē un Sēlijā viņiem nebija atbalsta, tāpēc bija jāķeras pie tautas vidusslāņa terorisma.

Kļūdaini būtu uzskatīt, ka PSRS ieviestā „tautas ienaidnieku sarakstu” sastādīšana pierakstāma tikai PSRS kaujiniekiem. Melnos sarakstus sastādīja arī „Ukrainas nacionālistu apvienība”²⁴² (ОУН)²⁴³ Taču PSRS kaujinieku melnajiem sarakstiem bija lielāka masveidība, tie bija 1940.–1941. gadā sastādīto sarakstu turpinājums ne tikai pēc savas formas, bet arī ar līdzīgām sekām, kas parādījās PSRS drošības spēku darbībā 1944.–1946. gadā. Nevar piekrist V. Samsonam, ka „Tautas ienaidnieku sarakstu sastādīšana bijusi VDK grupu kompetence (Latvijas un Ļeņingradas VDK desantēja kadrus, pārsimts vīru, īpaši Latgalē un Lubānas masīvā),”²⁴⁴ jo šos sarakstus sastādījuši un dažkārt parakstījuši paši partizānu komandieri.

PSRS kaujinieku sastādītos sarakstus izmantoja 1944.–1946. gada iedzīvotāju „tīrīšanas” akcijās,²⁴⁵ kurās, kā redzēsīm, arī personiski piedalījās ap 30 % bijušo aktīvo kaujinieku.

²³⁷ Списки лиц к/р и а/с элементы местные фашисты. – LVA, 302. f., 2. apr., 40. l., 27.–28. lp.

²³⁸ Turpat, 29.–30. lp.

²³⁹ Turpat, 31.–34. lp.

²⁴⁰ Lasmanis U. Ko neparedzēja hercogs Jēkabs. – Rīga, 2005. – 124.–125. lpp.

²⁴¹ LKM – 483. Inv. 461088/1236 VII.

²⁴² Боярский В. Партизанство вчера, сегодня, завтра.. – С. 237.

²⁴³ Организация Украинской Неподлежности.

²⁴⁴ Samsons V. Vēstule autoram 2005. gada 6. janvārī. – Autora arhīvs.

²⁴⁵ Riekstiņš J. Slepnie Latvijā „tīrītāji” // Latvijas Avīze. – 2004, 13. sept. – 10. lpp.

No trim svarīgākajiem PSRS kaujinieku darbības veidiem Latvijā 1941.–1944. gadā – militārā darbība, izlūkošana un propaganda – kaujinieki vislielākos panākumus guva militārajā izlūkošanā un pretizlūkošanā. PSRS kaujinieku militārā izlūkošana 1943. gadā aptvēra visus Sarkanās armijas svarīgākos jautājumus – pretinieka spēku izvietojumu, militāro transportu, nocietinājumu būves, noliktavas. Sevišķi rūpīgi kaujinieki izlūkoja pretpartizānu aizsardzības sistēmu PSRS un Latvijas robežjoslā. Datus PSRS kaujinieki sniedza par Latvijas teritoriju un pilsētām ārpus ziemeļaustrumiem, kas nebija viņu redzeslokā, arī par Vācijas bruņoto spēku izvietojumu. CPKŠ nemitīgās prasības PSRS kaujiniekiem ziņot par pretinieku, mudināja kaujiniekus atklāt iespējami vairāk pretinieka noslēpumu, pat pārspilējot pretinieka spēkus un ieteicot to bombardēšanu, kurā cieta civiliedzīvotāji un pilsētas. PSRS kaujiniekiem Latvijā bija vairāki slepeni uzdevumi: 1) tautas ienaidnieku sarakstu sastādīšana un nosūtīšana uz Maskavu (1942–1945). Tautas ienaidnieku sarakstu sastādīšana bija daļa no totalitārā komunisma Latvijā veiktās iedzīvotāju stigmatizācijas – tautas nodevējs, spiegs, darba cilvēks, partijas darbinieks u. c., no kuras nebija iespējams izvairīties; 2) PSRS IeTK–VDK operatīvās grupas izmitināšana 2. brigādē Lubānas rajonā (1944); 3) Ķeguma HES ieņemšana; 4) darbs IeTK orgānos, tautas ienaidnieku aresti (1944–1945), kā arī cīņa pret nacionālo pretošanās kustību.

VI. Vācijas pretkaujinieku darbība

1. Vācijas armijas cīņas pret PSRS kaujiniekiem Latvijā

ASV armijas instrukcija Otrajā pasaules karā noteica, ka pretpartizānu cīņa visumā ir kaujas darbības sastāvdaļa, kurā iekļauts militāro, pusmilitāro, politisko, psiholoģisko, ekonomisko un administratīvo pasākumu kopums.¹ Vācijas okupācijas varas pretkaujinieku militārās cīņas Latvijā teritoriāli var iedalīt tiešajās vietējās cīņās, galvenokārt Austrumlatvijā, un netiešajās cīņās aiz Latvijas robežas – Krievijā un Baltkrievijā. Hronoloģiski iespējams novērot šo cīņas un politiskās darbības formu maiņu atšķirīgos Vācijas un PSRS kaujas iniciatīvas posmos. Vācijas pretkaujinieku cīņas metodēs var izdalīt: savas armijas aizmugures politisko tīrīšanu, propagandu, izlūkošanu, robežaizsardzību un tīmekļveida pretkaujinieku cīņas, iefiltrējoties vietējo iedzīvotāju infrastruktūrā, kā arī dažāda apjoma kaujas darbību.

Pretpartizāni darbojās, lai ne vien iznīcinātu kaujiniekus, bet arī ar kaujinieku izolāciju, ārējās un iekšējās palīdzības nepieejamību radītu apstākļus kaujinieku darbības izbeigšanai. Taču lielākajā iedzīvotāju daļā kara sākumā tādu apstākļu radīšana Latvijā nebija nepieciešama. 1940.–1941. gadā Latvijas okupācijas laikā PSRS veiktie politiskie, saimnieciskie un ideoloģiskie postījumi latviešu tautas apziņā mūža ienaidnieka – vācieša tēla vietā bija radījuši briesmīgā ienaidnieka – boļševika tēlu. Īpašumu atsavināšana, jo sevišķi „sava kaktiņa, sava stūrīša zemes” nacionalizācija, iedzīvotāju masveida aresti un izvešanas uz Sibīriju, vēlēšanu un brīvības imitācija, reliģijas un citu tradicionālo nacionālo vērtību apspiešana 1941. gada otrajā pusē radīja spontānu naidu pret PSRS un visu ar boļševismu saistīto, bet vēlāk arī ilgstošu naidu pret PSRS kaujiniekiem. CPKŠ I (operatīvās) pārvaldes priekšnieks dokumentā „CPKŠ plāns partizānu darbības attīstībai un partizānu vienību darbībai 1942.–1943. gada ziemā PSRS okupētajās teritorijās” 1942. gada 21. novembrī atzina, ka PSRS kaujinieku darbību Igaunijā, Lietuvā un Latvijā traucē „ievērojamas iedzīvotāju daļas naidīgā attieksme pret partizānu kustību.”² Iedzīvotāju absolūtā vairākuma naidīgā attieksme pret PSRS kaujinieku darbību arī noteica to, ka PSRS kaujinieku darbība Latvijā nevienā novadā nepārvērtās par PSRS partizānu kustību, bet līdz kara beigām saglabājās iesūtīto kaujinieku un kaujinieku grupu (komandos) darbības līmenī.

Viens no Vācijas Drošības policijas pasākumiem Okupēto austrumu apgabalos bija, pirmkārt, noslēpt pēdas par komunistiski noskaņoto politisko pretinieku tūkstošu iznīcināšanu Baltijā.³ Vācu armija iekaroto teritoriju politiskajai tīrīšanai un aizsardzībai paredzēja

¹ Антипартизанская война 1941–1944. – Москва, 2005. – С. 381.

² «Враждебное отношение к партизанскому движению значительной части населения. (План ЦШПД на развитие партизанского движения и на действия партизанских отрядов зимой 1942–1943 г. на оккупированной территории СССР, 21 ноября 1942 г. – KVSPVA, 69. ф., 1. apr., 46. л., 12. lp.)

³ Latvijas Okupācijas muzeja Gadagrāmata 2004 Cīņa par Baltiju. – Rīga, 2005.

izmantot vietējo tautu palīgspēkus,⁴ sevišķi kazaku vienības, kā arī ukraiņus, baltkrievus un krievus.⁵ Tāpēc iztēlot PSRS partizānu darbību tikai kā cīņu pret „vācu fašistu okupantiem” ir kārtējā padomju propagandas mitoloģija. Patiesībā PSRS partizāni lielākoties cīnījās pret „austrumu vienībām”. Baltkrievijā bija 20 paš aizsardzības bataljoni – ap 15 000 vīru.⁶ Baltkrievijas Centrālās radas formējumos bija 30 000 vīru.⁷ Krievu SS brigādē „*Družina*” bija 10 000 vīru.⁸ Krievijas Atbrīvošanas nacionālajai armijai (KANA) (*POHA*)⁹ bija liela nozīme cīņā pret PSRS partizāniem Baltkrievijā. Vietējo tautu palīgspēkus vācu armiju dalīja četrās pamatgrupās: 1) „Austrumu brīvprātīgie” formējumi, 2) Krievu Atbrīvošanas armijas (KAA) vienības, 3) TODT’a būvbataljoni, 4) tā saucamie Hivi (*Hilfsvillige*). Otrās Vācijas Drošības dienesta pasākums Baltijā, kas varēja noskaņot iedzīvotājus labvēlīgi, bija nāves sodu ierobežošana pirmajos okupācijas mēnešos izdzīvojušajiem politiskajiem ieslodzītajiem.¹⁰ Trešais pasākums – atbrīvot mazākus politiskus noziegumus izdarījušos politiešos, lai mazinātu pretvācu noskaņojumu un pastiprinātu graujošo darbību, iesūtot PSRS kaujiniekos savus ļaudis. Ar Vācijas Drošības policijas 1942. gada 1. maija rīkojumu tika uzdots atbrīvot no ieslodzījuma tos politiskos ieslodzītos, kuri nav smagi noziegušies pret vācu armiju un vāciešiem, bet kuru atbrīvošana var labvēlīgi ietekmēt sabiedrību. Pirmkārt, tie bija no noietnēm vai saimniekiem „izbēgušie” Sarkanarmijas gūstekņi, otrkārt, no nacistu koncentrācijas noietnēm „atbrīvotie” komjaunieši un PSRS okupācijas varas darbinieki.

Taču gaidītās sekmes izpalika. Latviešu Drošības policijas priekšnieks Dr. Rūdolfs Lange (1910–1945) 1943. gada 22. aprīlī rakstīja Ostlandes vācu Drošības policijas priekšniekam, SS oberfireram, policijas ģenerālmajoram Valteram Šrēderam, ka, izpildot šo norādījumu, atbrīvojis no ieslodzījuma 80 politiešos. Taču pozitīvu rezultātu, izņemot ģimeņu atzinību, Vācija nav sagaidījusi.¹¹ Tāpēc par komunistiski noskaņoto atbrīvošanu turpmāk nevar būt ne runas.¹² Tam piekrita arī Ostlandes valsts komisārs H. Loze, kā arī viņa propagandas štābs.¹³ Vācu okupācijas vara uzskatīja, ka pašpārvaldei būtu jā rūpējas par politisko ieslodzīto un nošauto ģimenēm. Taču tas nenozīmēja, ka vācu okupācijas vara neko nedarija, lai izmantotu iedzīvotāju vairākuma noskaņojumu un nostiprinātu savas politiskās pozīcijas Latvijā. 1941. gadā vācu armija neņēma vērā civilpersonas, bet ar 1942. gadu, karam ieilgstot, armijas aizmugures komandieri sāka plānot izturēšanos pret iedzīvotājiem. 1942. gada 18. augustā Ā. Hitlers apstiprināja „Vadlīnijas bandu apkarošanai Austrumos”,¹⁴ uzdodot stingri sodīt „bandas un to atbalstītājus.” Šo darbu vadīja vācu Drošības dienests Rīgā.

⁴ Антипартизанская война 1941–1944.. – С. 59–60.

⁵ «Восточные части» на немецкой службе // Антипартизанская война 1941–1944. – Москва, 2005. – С. 117–215.

⁶ Turpat, 208. lpp.

⁷ Turpat, 212. lpp.

⁸ Turpat, 196. lpp.

⁹ Русская национально-освободительная армия.

¹⁰ Vollstreckung der Todesstrafe in der besetzten Ostgebieten. 1943. 26. October. – KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 6. l., 30. u. c. lp.

¹¹ KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 8. l., 32. lp.

¹² „Kann nicht Rede sein.”

¹³ Propogandastab bei Reichskommissar.

¹⁴ Oldenburg Manfred. Ideologie und Militärisches kalkül. Die Besetzungspolitik der Wehrmacht in der Soviet Union 1942. – Köln – Weimar, 2004.

Izmeklēšanu, aģentūru un politiski apvainoto nošaušanu 1941.–1944. gadā Latvijā vadīja SD Ceturtās pārvaldes (valsts slepenpolicija) priekšnieks šturmbranfirers Kirste (1941–1944).¹⁵ Pārvaldei bija vairākas nodaļas: IV a bija atbildīga par komunistu izmeklēšanu, IV b – par ebreju jautājumu, IVn – spiegi un aģentūra. Pārvaldes cīņu pret boļševismu vadīja Karls Šīle, kurš arī 1941.–1942. gadā parakstīja nāves spriedumus. Hauptšturmbranfirers Cīglers (*Ziegler*), vēlāk Vasermans, bija Trešās pārvaldes priekšnieks, kas vāca datus par iedzīvotāju morāli politisko noskaņojumu, kontrolēja presi un kultūras iestādes. Piektā pārvalde bija atbildīga par kriminālajautājumiem (vad. hauptmans Šlīters). Vācijas SD Pirmās un Otrās pārvaldes Latvijā nebija. Vācu Drošības dienests Latvijā no saviem dienesta atbalsta punktiem Rīgā, Valmierā, Liepājā un Daugavpilī¹⁶ kopā ar latviešu Drošības palīgpoliciju rūpīgi sekoja iedzīvotāju noskaņojumam un iespējamai PSRS kaujinieku darbībai. Vācu Drošības dienests, lai ierobežotu pretošanos vācu okupācijas varai, bez jau minētās apmēram 10 000 padomju aktīvistu vai par tādiem uzskatīto „nošaušanas” pirmajā kara pusgadā t. s. vadoņa lielakcijas ietvaros organizēja radio, presē un izdevumos¹⁷ pastiprinātu pretpadomju propagandu un aģitāciju pret PSRS, iesaistot šajā darbā vadošos vācu okupācijas varas darbiniekus un redzamākos latviešu atbalstītājus. Otrkārt, šis dienests centās izolēt, ārdīt un iznīcināt latviešu, poļu, krievu un citu tautību nacionālās pretošanās iedīgļus. Treškārt, tas organizēja vācu okupācijas aģentūru, obligāti iesaistot šajā darbā visus nacistu partijas biedrus, – kā jau totalitāri kontrolētā valstī.

1939. gada 1. janvārī Latvijā bija 3594 latviešu kārtības policistu, bet vācu okupācijas laikā to skaits bija pieaudzis līdz 9200 (255,9%). Pavisam latviešu Kārtības policijas pulkos un bataljonos bija ap 60 000 vīru, kuri bija pakļauti vācu okupācijas varai un nebija paredzēti kārtības un miera uzturēšanai Latvijā.¹⁸ Baltijā vairāk nekā 90% policijas veidoja vietējo tautu policija, bet partizānu izplatības rajonos Baltkrievijā ne tikai daļa policistu, bet arī vietējo ciemu vecāko un pat rajonu darbinieku bija vācieši.¹⁹ Tāds stāvoklis veidojās arī tāpēc, ka partizānu novados vietējai varai bija jāpilda PSRS partizānu noteiktie politiskie un saimnieciskie uzdevumi (piemēram, produktu sagāde partizāniem). To nepildīšanas gadījumā partizāni sodīja okupācijas varas ieceltos vietējās pārvaldes ierēdņus ar nāvi. Tāds pats liktenis draudēja tiem, kuri atbalstīja okupācijas varas politiku, cenšoties no tās gūt drošību un personisko labklājību.²⁰ Vācu Drošības dienesta konkrētos uzdevumus Latvijā cīņā pret kaujiniekiem īstenoja vācu armijas aizmugures izlūkdienests, operatīvās grupas (komandas) un latviešu policija.

Sākotnēji cīņu pret ielenktajiem sarkanarmiešiem (*окруженцы*) vadīja vācu armijas aizmugures karaspēka pavēlniecībai (*Korück*²¹) pakļautās karaspēka un policijas vienības, vācu vietējo (*Ortskomendantur*) un kara lauka komandantūru (*Feldkomendantur*) vadībā. Latvijas vidusdaļā un austrumdaļā pavisam darbojās 10 šādas komandantūras ar tām pakļautajām apakšvienībām.

¹⁵ LVA, 1986. f., 1. apr., 15133. l. (Pieksis Edmunda, Rikarda Pētera, Akmentiņa Aleksandra lieta). 1 sēj., 295. lp.

¹⁶ Meldungen aus den Besetzten Ostgebieten N. 1. Berlin, 01.05.1942. – KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 10. l., 4. lp.

¹⁷ Baigais gads. – Rīga, 1942.

¹⁸ Kangeris K. Policijas struktūra Latvijā vācu okupācijas laikā, 1941.–1945. // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. – 16. sēj. – Rīga, 2005. – 302.–304. lpp.

¹⁹ Redelis Valdis. Partisanenkrieg. – Heidelberg, 1958. – С. 20.–21. Боевые действия партизан и подполья // Великая Отечественная война. – Ч. 2. – 1998. – С. 346.

²⁰ Боевые действия партизан и подполья // Великая Отечественная война. – Москва, 1998. – С.349.

²¹ Kommandeur des Rückwärtiges Heeres.

Vācijas armijas aizmugures karaspēka „Nord” (Ziemeļi) kaujas grupas komandieris kājnieku ģenerālis Francis fon Roks (*Roques*)

167. tabula

Vācu okupācijas armijas komandantūras Latvijā
(1941–1942)²²

Nr.p.k.	Tips	Vieta
1	KF 196	Rīga
2	OK I	Rīga
3	OK II-336	Rīga
4	OK II-346	Cēsis
5	K II-336	Alūksne
6	FK 819	Daugavpils
7	OK I-536	Daugavpils
8	OK II-339	Rēzekne
9	FK 818	Jelgava
10	OK I-860	Jēkabpils

Vācu armija gatavojās partizānu karam, jo tāds bija paredzēts jau „Barbarosas” plānā. Ar Valsts virspadomnieka Dr. Labsa rīkojumu jau 1941. gadā vācu armijas izlūkošanas

²² LVVA, P-69. f., 1. apr., 1. l. FK – Feldkomandantur – karalauka komandantūra. JK – Ortskomandantur – apdzīvotās vietas komandantūra.

PSRS partizānu dislokācija 1941.–1945. gadā (karte)*

- Frontes līnija 1943. gada beigās
- Frontes līnija 1944. gada beigās
- Vācu karaspēka visvairāk izvirzītā frontes līnija
- Rajoni, kurus ilgstoši kontrolēja lieli PSRS partizānu spēki
- Bāzes rajoni, kuros aktīvi darbojās atsevišķas partizānu vienības un grupas

* Pēc "История советского партизанства", т. 3. М., 1987. Pielikums.

dienesta pilnvarotos izvietoja nemilitārās iestādēs.²³ 1941. gada 21. oktobrī vācu armijas virspavēlnieks ģenerālfeldmaršals Valters fon Brauhičs (*Brauchitsch*, 1881–1948) apstiprināja „Pamatnoteikumus cīņai pret partizāniem” un lika nozīmēt pie visām karaspēka vienībām speciālas karaspēka vienības, līdz bataljonam ieskaitot. Šie pamatnoteikumi nonāca arī Sarkanās armijas rokās un krievu valodā tika izplatīti štābos.²⁴

Spriežot pēc Ostlandes Valsts komisāra arhīva materiāliem Berlīnē, 1942. gada jūnijā–septembrī vispirms pastiprinājās vācu okupācijas varas brīdinājumi un instrukcijas par

²³ VFA, R-6, 317. l.

²⁴ Основные положения по борьбе с партизанами. 25.10.41. Фон Браухитч. – LVA, 101. f., 4. apr., 6. l., 1.–32. lp.

iespējamiem PSRS izlūku un partizānu telefona zvaniem un sarunu noklausīšanos.²⁵ Kaut arī šāda iespēja praktiski bija reta, vācu administrāciju uztrauca 1942. gada 22. jūlijā PSRS kaujinieku uzspridzinātais vilciens pie Indras. Tika atgādināts, ka ar 1941. gada 25. septembra slepeno pavēli katram nacistam neatkarīgi no savas darba vietas uzdots ziņot par pretvalstiskiem noskaņojumiem un noziegumiem.²⁶ Mēs nezīnām, cik Krievijas un Baltkrievijas okupācijas varas ierēdņu un policistu vidū bija Vācijas nacistu partijas biedru, taču redzam, ka šis rīkojums darbojās.

Vācu okupācijas varas cīņa pret kaujinieku iefiltrēšanos 1942. gadā turpinājās, iztīrot iespējamo kaujinieku izplatīšanās rajonu no vācu varas pretiniekiem. Daugavpils apgabala komisārs 1942. gada 16. februārī ziņoja Rīgas ģenerālkomisāram, ka Aglonas, Aulejas, Jaunaglonas rajonā arestēti 160 cilvēki, kuri protestēja pret prāvesta *Dr. theol.* Aloizija Broka (1898–1944) arestu. „Vispārīgi novērojams,” rakstīja apgabala komisārs, „ka krievu iedzīvotāju daļa draudzīgi un centīgi izpilda rīkojumus, nevis kā latviešu iedzīvotāji.”²⁷

Viena no vācu okupācijas varas cīņas formām arī 1942. gadā bija PSRS partizāniem labvēlīgas iedzīvotāju vides likvidēšana, kura bija veikta jau 1941. gadā. Ostlandes Drošības policija un Drošības dienests līdz 1942. gada 10. jūnijam Ostlandes austrumdaļā bija arestējis ap 8000 cilvēku.²⁸ Vācijas politrepresijas pret turienes iedzīvotājiem pastiprinājās 1943. gadā. Daugavpils apriņķa priekšnieks 1943. gada 12. jūnijā ziņoja, ka no Ludzas apriņķa Šķaunes, Istras, Rundēnu, Pasienas un Briģu pagastiem, izpildot Šķaunes SD atbalsta punkta priekšnieka Kaufmana 1943. gada 11. jūnija rīkojumu, evakuēti 224 cilvēki, kuri paši vai viņu ģimenes locekļi bijuši saistīti ar PSRS kaujiniekiem.²⁹ Sadursmes starp nelegālistiem un policiju saasināja vācu okupācijas varas soda ekspedīciju darbību iespējamo nelegālistu atbalstītāju apkarošanā. 1942. gada 27. jūnijā šturmbanfīrers Kerstens ziņoja, ka veikta akcija pret vecticībniekiem un poļiem Rēzeknes, Ludzas un Daugavpils apriņķī. Rezultātā sagūstīti 4300 cilvēki, kuri no 1942. gada 15. maija līdz 24. maijam četros ešelonos izsūtīti no Latvijas.³⁰

1935. gadā Rēzeknes apriņķī dzīvoja 151 679 cilvēki (7,8 % Latvijas iedzīvotāju); līdz 1942. gada 20. jūlijam bija nošauti 5769 cilvēki (3,8 %). Nošāva 248 „komunistus” un 82 partizānus, no kuriem lielākā daļa varēja arī nebūt komunisti (*168. tabula*).

Pavisam apcietināti, nošauti un izsūtīti politisku iemeslu dēļ bija 9428 (6,2 %) cilvēki, bez aizturētajiem, jo daļa no viņiem tika apcietināta (*168. tabula*).

Rīcības komanda 1c 1942. gada 26. jūlijā ziņoja Baltijas vācu Drošības policijas priekšniekam, ka Latgalē un Dienvidlietuvā nošauti 80 partizāni un izpletņlēcēji.³¹

1941.–1942. gadā sagūstītos PSRS partizānus Vācijas Drošības policija pa lielākajai daļai nošāva, bet ar 1943. gada 23. jūlija Ostlandes Drošības policijas priekšnieka pavēli, atsaucoties uz Hitlera rīkojumu, PSRS partizānus lika uzskatīt par karagūstekņiem un nosūtīt uz gūstekņu nometnēm. Tas sacīts arī ģenerāļa Eriha von dem Baha-Celevska (*Zelewski*) (1899–1972), H. Himlera pilnvarotā noziedznieku apkarošanā, 1943. gada 1. septembra pavēlē,³² lai gan

²⁵ 1942. gada 3. septembra instrukcija. – VFA, R-90/110

²⁶ Reichlinienienien für die militärischen Sicherung und für die Aufrechthaltung der Ruhe und Ordnung im Ostland. (Nr. 705/41 Geh. von 25.09.41.) – VFA, R-90/110, 284. lp.

²⁷ Akadēmiķa V. Samsona fonds. LZAA, 40. f., 5. apr., 42. l., 7.–8. lp.

²⁸ Abwehr Stab Ostland 1. IV – 30. VI 42. – LZAA, 40. f., 5. apr., 45. l., 24. lp.

²⁹ LZAA, 40. f., 5. apr., 39. l., 40. lp.

³⁰ LZAA, 40. f., 5. apr., 41. l., 27. lp.

³¹ KVKA SA, 504. k f., 1. apr., 6. l., 29.–49. lp.

³² Gewinnung von Arbeitskräften für die Deutsche Rüstungs- und Ernährungswirtschaft bei der Bandenbekämpfung. – KVKA SA, 504. k f., 1. apr., 9. l., 4. lp.

Vācijas armijas ģenerālis Erihs
fon dem Bahs-Celeviskis
(*Erich von dem Bach-Zelewski*)
SS Reihsfirera H. Himlera
pilnvarotais bandītisma
apkaršanā

168. tabula

Rēzeknes apriņķa policijas pārskats
uz 1942. gada 20. jūliju³³

Nr.p.k.	Darbība	Skaitis
1	Politiskās lietās aizturēti	1564
2	Aizturēti un apcietināti	1162
3	Politiski neuzticami, izsūtīti darbos	2497
4	Ebreji nošauti	5128
5	Čigāni nošauti	311
6	Komunisti nošauti	248
7	Partizāni nošauti	82
Kopā (bez aizturētajiem)		10 992

palika spēkā arī vācu Drošības policijas priekšnieka Heinriha Millera (1900–1945) 1943. gada 6. novembra rīkojums izpletlēcējus un PSRS partizānu vadītājus nošaut.³⁴

1942. gada decembrī Vācijas Drošības dienests izdeva noteikumus, kuri regulēja ievietošanu koncentrācijas nometnēs. Taču jau 1943. gada 22. martā H. Millers izdeva rīkojumu, ar kuru koncentrācijas nometnēs nedrīkstēja ievietot jauniešus līdz 18 gadiem, bet poļus līdz 15 gadiem.³⁵ Jautājums par koncentrācijas nometnēs ievietojamo vecumu radās 1943. gadā sakarā ar nepieciešamību izmitināt partizānu atbalstītāju bērņus vācu frontes aizmugurē. Ar 1943. gada 21. decembra rīkojumu uzdeva pārvietot partizānu bērņus

³³ LVVA, 1371. f., 1. apr., 15. l., 9. lp.

³⁴ „weiter sonderzubehandel”.

³⁵ Verstärkte Einweisung in das Konzentrationslager. – KVKA SA, 504.k f., 2. apr., 8. l., 25.–26. lp.

(*Bandenkinder*) uz Austrumu jauniešu nometni Tuhingenē (pie Licmanštates).³⁶ Taču 1944. gada 4. februārī vācu Drošības policija uzdeva partizānu bērnus uz Tuhingenes nometni nesūtīt, jo Latvijā no Baltkrievijas un Krievijas izvestie partizānu bērni slimo ar izsituma tīfu (*Fleckenfieber*)³⁷.

Vācu armija jau no sākuma plaši izmantoja netradicionālas metodes. Līdzās minētajām tiešas bruņotas cīņas metodēm pret partizāniem un viņu atbalstītājiem aizmugurē vācu armijas virspavēlniecība izmantoja, otrkārt, savu uzticības personu iesūtīšanu Sarkanarmijas aizmugurē, sevišķi plaši piesaistot Sarkanās armijas gūstekņus un ebrejus.³⁸ Treškārt, izmantoja arī Sarkanās armijas ziņojumus savai priekšniecībai par partizānu kustības izvērsanu, lai veiktu cīņu pret partizāniem. Tā vācu Drošības policijas rokās bija nonācis minētais „Ziemeļrietumu frontes politpropagandas daļas vadītāja Rjabčeva ziņojums SZSA Galvenajai politiskajai pārvaldei (*Glavupr*) par partizānu vienību organizāciju 1941. gada 12. jūlijā – 1942. gada 27. jūlijā”.³⁹ Iepazīnies ar šo ziņojumu un piedalījies tā apspriešanā pie Latvijas SS un policijas vadītāja Valtera Šrēdera (1902–?), kā arī ar citiem materiāliem, Okupēto austrumu apgabalu ministrijas vadītājs A. Rozenbergs 1942. gada 16. oktobrī izdeva apkārtrakstu pret partizāniem.⁴⁰

PSRS kaujinieki, pēc Vācijas abvēra Baltijas daļas (Ast) ziņojumiem, 1942. gada 1. aprīlī – 1. jūnijā parasti darbojās grupās līdz 10 cilvēku, 10–30 cilvēku un vairāk nekā 30 cilvēku. PSRS kaujinieki nodarbojās ar pārtikas un citu sadzīves mantu laupīšanu.

Vācu okupācijas varas pretizlūkošana izveidoja Latvijā uzticamības personu tīklu (*V. Mann Netz*), kurā katrai iekļautajai personai bija savs četrzīmju numurs (*V. Mann-E-2027*). Lai gan V. Samsons uzskatīja, ka mežsargi iekļauti pretpartizānu darbībā tikai kara noslēguma posmā,⁴¹ patiesībā vācu Drošības dienests mežsargus iesaistīja šajā darbā Ostlandē jau 1942. gada 16. oktobrī ar minēto A. Rozenberga rīkojumu.⁴² Tāpēc „forstmeisters” fon Firstenberga 1944. gada 26. aprīļa raksts acīmredzot atkārtoti sniedza tuvākus norādījumus cīņai pret kaujiniekiem.

Ar 1943. gada 3. maiju vācu armijas virspavēlniecības (*OKW*) Galvenais štābs izdeva periodisku slepenu izdevumu „Ziņas par bandu karu”. Jau izdevuma pirmajā numurā līdzās datiem par PSRS partizānu organizēšanu brigādēs, vienībās, par partizānu sagatavošanu specskolās un pakļautību Sarkanās armijas pavēlniecībai – pat līdz VAK, konstatēts, ka Latviju kaujinieku darbība neskar, jo PSRS partizānu austrumu līnija iet pa Peipusa ezeru uz Pleskavu un Gomeļu.⁴³ Taču izdevumā norādīts, ka Vācija cīņai pret PSRS partizāniem izmanto arī pašu organizētus viltus partizānus. Līdz šim partizānos iesūtīta 71 šāda persona, kas labi runā krievu valodā, ģērbta krievu apģērbā un bruņota ar krievu ieroci.⁴⁴

Analizējot Vācijas Drošības dienesta 1942.–1944. gadā īstenoto „spiegu izlūkošanu” (*Spionenabwehr*),⁴⁵ ko veica arī Vācijas armijas Galvenā štāba ģenerāļa Gēlena 12. nodaļa

³⁶ Unterbringung der Bandenkinder. - KVKA SA, 504.k f., 2. apr., 8. l., 75. lp.

³⁷ KVKA SA, 504.k f., 2. apr., 8. l., 97. lp.

³⁸ Krievijas Valsts kara arhīvs. Sevišķais (trofeju) arhīvs (KVKA SA), 504. f., 1. apr., 7. l. (Ebreji partizānu karā).

³⁹ KVKA SA, 504. f., 1. apr., 2. l.

⁴⁰ Turpat, 3. l.

⁴¹ Samsons V. Kurzemes meži šalc.. – 52. lpp.

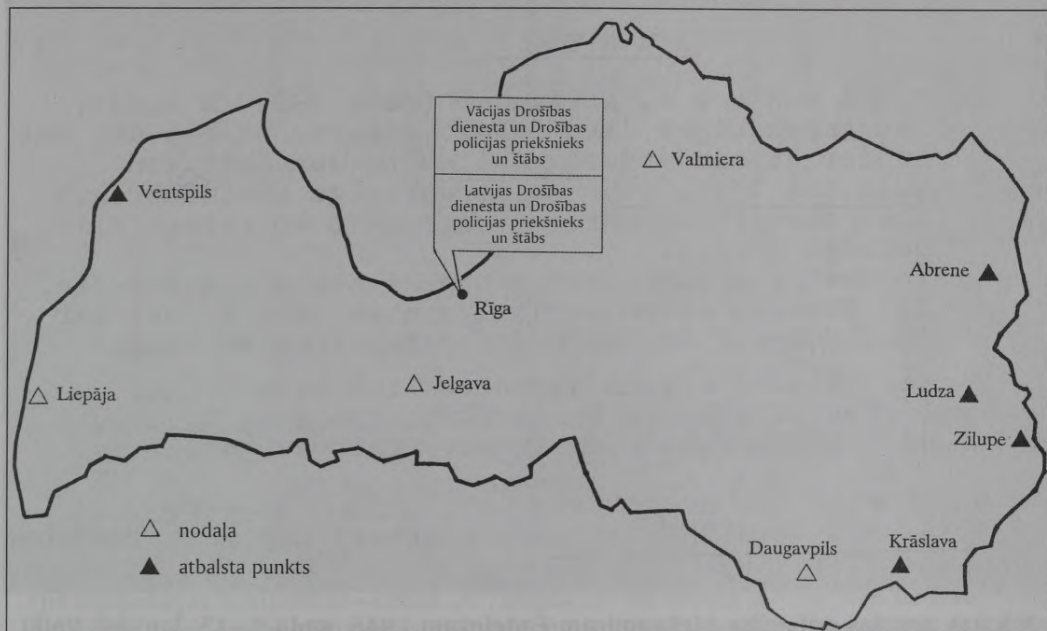
⁴² Einsatz der Forstbereitskomandos des Reichsforstmeisters in besetzten Ostgebieten. – KVKA SA, 504. k f., 1. apr., 3. l., 1. lp.

⁴³ Nachrichten über Bandenkrieg. - Nr 1, 1943. g. 3. maijs. – 22. lp.

⁴⁴ Turpat, 26. lpp.

⁴⁵ KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 6. l., 39., 41. u. c. lp.

Vācijas Drošības dienesta un Drošības policijas organizācija Latvijā 1944. gada 18. martā (karte)

„Svešie ārzemju karaspēki Austrumos” (*Fremde Heere Ost*), rodas iespaids, ka vācieši galveno uzmanību pievērša boļševiku partijas un nacionālās pretošanās kustības (sevišķi poļu, krievu un ukraiņu) izlūkošanai. Vācijas izlūkošanas dienesti, spriežot pēc viņu dokumentiem, neievēroja ĢŠ GIP, PSRS IeTK un VDTK aktivitātes, kā arī speciālo šifrēto karaspēka vienību (ĪMSBON u. c.) darbību, kura, kā minēts, veica vienlaikus partizānu apmācību, desantēšanu, izlūkošanu un partizānu organizēšanu. Arī latviešu Drošības palīgpolicijai bija vienkāršots priekšstats par padomju kaujinieku darbības sistēmu. Latviešu Drošības palīgpolicija iespējamo PSRS kaujinieku atmaskošanu bez jau iepriekš analizētajiem trim „Meklējamo personu sarakstiem 1942.–1943. I–III” izmantoja arī „Latvijas ģenerāliecirkņa Kriminālpolicijas ziņojumu lapu”,⁴⁶ kas sāka iznākt 1942. gada 2. oktobrī. Tajā publicēja it kā krimināli meklējamās personas, kuru vidū bija arī PSRS kaujinieki.

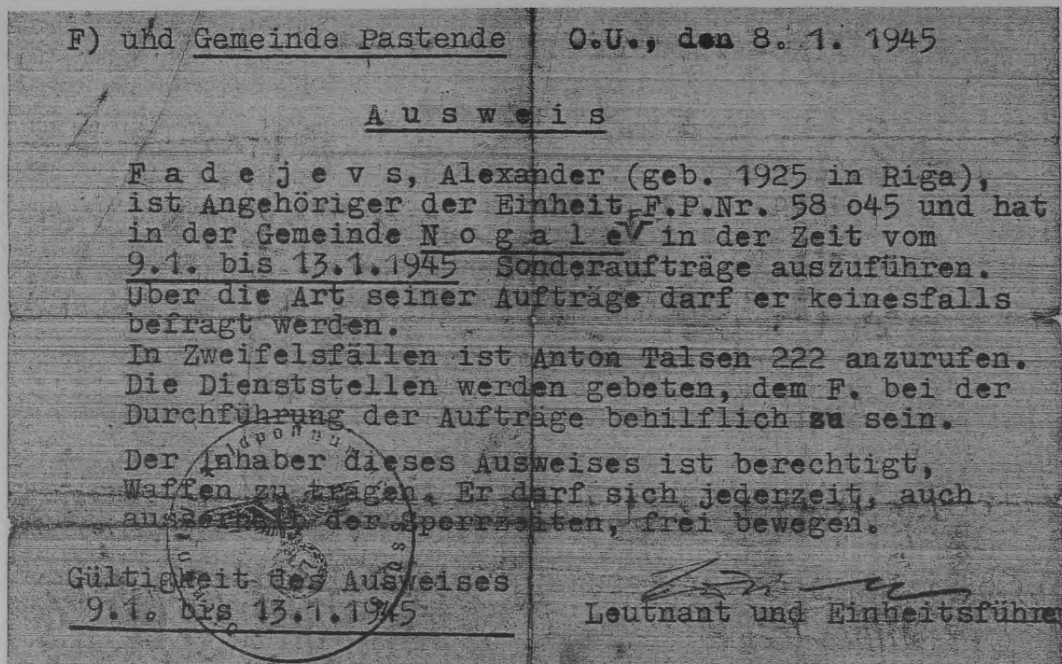
1942. gada 23. septembrī latviešu Drošības palīgpolicija nosūtīja visiem apriņķu priekšniekiem „Latvijas teritorijā pārnākušo partizānu sarakstu”. Sarakstā minētajām 150 personām bija uzdots Latvijas teritorijā rīkot dažādus teroristiskus aktus un veikt spridzināšanas darbus.⁴⁷

Padomju kaujinieku izlūkošanas darbā bez vācu armijas jautājumos kompetentu cilvēku nolaupišanas liela nozīme bija slepeno dokumentu iegūšanai, kurus CPKŠ nosūtīja SZSA vadībai. 1943. gada 3. augustā nosūtīja J. Staļinam un G. Maļenkovam vācu armijas ģenerālštābā 1942. gada 11. novembrī izstrādāto slepeno „Kaujas nolikumu cīņai pret partizānu kustību Austrumos.”⁴⁸ Šajā dokumentā sniegts padomju partizānu – Sarkanās armijas

⁴⁶ Meldeblatt des Kriminalpolizei im Generalbezirk Lettland, Nr. 1. 1942. 2. X. Vācu un latviešu valodā. Nr. 11 – 39. lpp., 65. lpp., 67. lpp. u. c.

⁴⁷ LZAA, 40. f., 5. apr., 30. l., 51. lp. (Kopija.)

⁴⁸ Боевое наставление по борьбе с партизанским движением на востоке. 11. 11. 1942 года. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 22. l., 1.–24. lp.

Vācijas armijas apliecība Aleksandram Fadejevam 1945. gada 9.–13. janvārī. Veikt Nogales un Pastendes pagastā speciālus uzdevumus (LZAA, 40. f., 6. apr., 3. l.)

sastāvdaļas – raksturojums. Par kaujinieku galveno uzdevumu uzskatīta vācu armijas izlūkošana ar aģentūras starpniecību. Nolikumā sniegti noteikumi partizānu kustības izlūkošanai un kaujas operācijām pret partizāniem. Analizējot Latvijas austrumu pierobežā veiktās Vācijas pretkaujinieku operācijas „Ziemas burvība” (*Winterzauber*), „Vasaras ceļojums” (*Sommerreise*) un „Heinrihs” (*Heinrich*), jāteic, ka Vācijas vadība šīs instrukcijas stingri ievēroja. Nolikumā noteikti arī militāro objektu aizsardzības pasākumi pret kaujinieku uzbrukumiem, kā arī apiešanās ar sagūstītajiem partizāniem un iedzīvotāju uzraudzība. Šī Vācijas armijas ģenerālštāba izstrādātā un tā priekšnieka ģenerāļa Alfrēda Jodla apstiprinātā pretkaujinieku cīņas nolikuma pārzināšana un ievērošana varēja uzlabot partizānu darbību.

Bruņotu cīņu pret PSRS partizāniem veica Vācijas armija, Vācijas policija un kara lauka žandarmērija, kā arī vietējo vienības (*Landeseigene*). Skaita ziņā tieši cīņās pret kaujiniekiem visvairāk bija iesaistīti latviešu policijas bataljoni. PSRS kaujinieku darbība Latvijā, galvenokārt negūstot tautas atbalstu, bija tik vāja, ka Vācijas armijai šeit nebija jāizmanto 1942. gadā visos partizānu darbības rajonos armijā obligāti ieviestos partizānu „mednieku (jēgeru) komandas” (*Jagdkomanden*) vadi (15–20 vīru) vai rotas (60–80 vīru). Tajās darbojās vispieredzējušākie, labi sagatavotie, bezbailīgie kareivji un seržanti, kas spēja sekmīgi darboties jebkuros apstākļos.⁴⁹ „Mednieku komandas” Vācijas armijas vadība uzskatīja par visefektīvāko pretpartizānu cīņas veidu, jo šīs komandas izmantoja PSRS partizānu taktiku, arī savu pēdu pilnīgu iznīcināšanu un nekontaktēšanos ar iedzīvotājiem.

Ar 1942. gada 14. februāri vācu Drošības policija izdeva Berlīnē dienesta vajadzībām periodisku brošūru „Ziņojumi par bandu stāvokli”,⁵⁰ kurā publicēja gan SS Valsts vadītāja

⁴⁹ Антипартизанская война 1941–1944.. – С.104.

⁵⁰ Komandobehfehl, Nr. 42. Reichsführer SS Kdo Stab. – Bandenlagemeldungen, Berlin, 14. II 1942. – KVKA SA, 504. k f., 1. apr., 4. l., 2.–6. lp.

H. Himlera pavēles, gan norādījumus cīņām pret PSRS partizāniem. Tā, piemēram, 1942. gada 14. februāra izdevumā publicēta H. Himlera 1941. gada 18. novembra pavēle par cīņām pret PSRS „bandām”, kā arī Vācijas pieredze par PSRS partizānu darbību un tās apkarošanu.⁵¹ Šajā sakarā interesanta 1942. gada 27. aprīļa telegramma no H. Himlera štāba Rīgā – kaujinieku apkarošanai jāizmanto galvenokārt vietējās karaspēka vienības, jo tās ir efektīvākas nekā vācu vienības šajā cīņā.⁵² Tomēr virsuzraudzība jāatstāj vāciešiem. 1942. gada martā cīņai pret partizāniem vācu Drošības dienesta izveidotais „Sonderstab-R/juss-land)” savā darbības zonā iekļāva arī Latgali (169. tabula).

169. tabula

Latgales SS speciālā vienība 1943. gada 1. februārī⁵³

Nr.p.k.	Nosaukums	Skaits	To skaitā latvieši
1	Speciālās vienības vadība, Ludzā	9	
2	Izlūkošanas vienība A, Ludzā	45	30
3	Izlūkošanas vienība D, Dagdā	46	30
4	Izlūkošanas vienība C, Sebežā	45	35
Kopā		145	95

1943. gada sākumā Latviešu Drošības policijas un SS priekšnieks 1943. gada 18. janvārī nodibināja „Drošības dienesta Latgales Sevišķo uzdevumu komandu” ar štābu Ludzā un trīs izlūkošanas komandām – Ludzā „A”, Dagdā „B” un Sebežā „C” 147 vīru sastāvā.⁵⁴ Ludzā un Dagdā vēlāk bija pa 45 latviešu policistiem, bet Sebežā – 50 igauņu policisti. 1943. gada 12. februārī Latvijas SS un policijas priekšnieks V. Šrēders 12 apdzīvotās vietās Daugavpils apriņķī un 10 apdzīvotās vietās Ludzas apriņķī novietoja pa policijas rotai 35 vīru sastāvā viena virsnieka vadībā, kopā 856 cilvēkus. Abrenē un Alūksnē policijas atbalsta punkti jau bija. Pavisam bez vācu Drošības dienesta un zonderkomandas cilvēkiem uz Latgales robežas dienēja 1493 policisti 29 policijas atbalsta punktus.

Vienība bija labi bruņota ar vieglajiem un balsta ložmetējiem, kā arī automātiem. Vienībai bija sešas vieglās mašīnas (*PKW*) un 12 smagās mašīnas (*LKW*), kā arī viens autobuss.

170. tabula

Latviešu policijas bataljoni Latvijas robežas apsardzībā 1942. gada martā⁵⁵

Nr.p.k.	Nosaukums	Vieta	Komandieris	Skaits
1	I apakškomanda	Druja	Hartmanis	472
2		Dagda		
3	II apakškomanda	Šķaune	Majors	220
4		Rēzekne	Vītols	514 (štābs)
5	III apakškomanda	Abrene	?	287
Kopā				1493

⁵¹ Erfahrungen über die Arbeitsweise der Partisanen und ihre Bekämpfung. – 6.–9. lpp.

⁵² Turpat, 20. lp.

⁵³ Sonderkomando Letgallen 18.01.43. – LVVA, R-82. f., 1. apr., 39. l., 11.–13. lp.

⁵⁴ Sonderkomando Letgallen 18.01.43. Erkundungskomando Raum Marienhof, Raum Dagda, Raum Sebesch. – LVVA, R-82. f., 1. apr., 39. l., 11.–13. lp.; LVA, R-82. f., 1. apr., 8. l., 45.–46., 62. lp.

⁵⁵ Bandenlage. – VFA MA, K II, RW 41/51.

Vācijas okupācijas vara 1942. gada aprīlī – jūnijā paplašināja patrolēšanu Baltijā.

171. tabula

Patruļu darbība Ost (1942. gada 1. aprīlis–1. jūnijs)⁵⁶

Nr.p.k.		Aprīlis	Maijs	Jūnijs
1	Patruļu skaits	247	188	215
2	Atklātas laupīšanas	168	392	602
3	Sagūstīti	160+30 karagūstekņi	241	252
4	Nošauti	168	355	595

Nelegālistu grupas (Kaunatas grupa) tika atklātas arī 1942. gada nogalē,⁵⁷ bet 1942. gada 11. oktobrī tika nošauts Rēznas pagasta policists.⁵⁸ Tāpēc vācu okupācijas varas Drošības dienests 1942. gadā pastiprināja policistu patruļas 6–8 vīru sastāvā⁵⁹ bez noteikta maršruta.

Latviešu policistus, arī majora Viktora Arāja (1910–1988) vienības locekļus, sākot ar 1942. gadu Firstenbergā sagatavoja arī cīņām pret partizāniem.⁶⁰ Jau 1942. gada beigās un 1943. gada janvārī trešā daļa no latviešu aizsardzības dienesta nodaļas (*Lettische Sicherungsabteilung*) jeb majora V. Arāja Latvijas Drošības policijas pulka (1176 vīri) daļa atradās frontē (158 cilvēki) un Baltkrievijā (229 vīri).⁶¹ Pēc vācu policijas pārskatiem, no 1942. gada 12. decembra līdz 1943. gada 21. janvārim Latvijā sagūstīti 45 kaujinieki, no kuriem 13 (28,8%) nošauti, bet divi atbrīvoti.⁶² Kaujinieku skaits bija neliels vairāk par desmito daļu (12,5%) no visiem arestētajiem, bet 48,1% no visiem nošautajiem.

1942. gada beigās vācu okupācijas Drošības dienests vairs neaprobežojās tikai ar Baltijas bijušo valsti un PSRS robežas novērošanu ar parastās Kārtības policijas un aģentūras palīdzību, bet organizēja vēl papildus speciālas stacionāras robežapsardzības vienības, kā arī sāka organizēt aktīvas SD un policijas soda ekspedīcijas aiz Baltijas robežām Baltkrievijas un Krievijas teritorijā, kur jau bija izveidojušies partizānu novadi (*партизанский край*).

Latviešu policisti diversanti parasti meklēja diversiju apkārtņē bez sekmēm, jo diversanti atradās 50–80 kilometru attālumā no diversiju vietām.⁶³ Tomēr patrolēšana, kas parasti notika visu diennakti un dažādos maršrutos, ievērojami ierobežoja kaujinieku darbību.

Vācijas Bruņoto spēku ģenerālštābā cīņas organizēšanu pret partizāniem joprojām izstrādāja ģenerālštāba 12. nodaļa „Sveši ārzemju karaspēki”. Pamatā šī nodaļa izmantoja atklātos un slepenos ziņojumus no frontes par PSRS partizānu darbību. Jau 1942. gada novembrī Vācijas Bruņoto spēku štābs apsprieda jautājumu par daļu padomju iedzīvotāju izmantošanu cīņā pret boļševikiem.⁶⁴ Ieteiktās metodes tika izmantotas. Saņemot ziņojumus no frontes par PSRS partizānu darbības paplašināšanos,⁶⁵ „Svešu ārzemju karaspēku” nodaļa

⁵⁶ LZAA, 40. f., 5. apr., 45. l., 21.–23. lp.

⁵⁷ VFA, R-58. f., 1. apr., 246.–247. lp.

⁵⁸ LZAA, 40. f., 5. apr., 41. l., 62. lp.

⁵⁹ Turpat, 63. lp.

⁶⁰ Edgara Mikelsona lieta. – LVA, 1986. f., 1. apr., 6948. l., 171. u. c. lp.

⁶¹ Statistik über die Tätigkeit der Sicherheitspolizei. Abt. IV und lettische politische Abteilung in Lettland 1942. 21. 12. – 1943. 21. 1. – LVVA, P-82. f., 1. apr., 39. l., 99. lp.

⁶² Turpat, 3. lp.

⁶³ V. Samsona atskaite 1944. gada 2. septembrī. – LVA, 302. f., 2. apr., 16. lp.

⁶⁴ VFA MA, RH-2, 1. apr., 2089. l.

⁶⁵ Tätigkeit feindlichen Banden im rückwärtigen Feldgebiet. Bandenlage Ost. – VFA MA, RH-2, 1. apr., 1925. l.

cīņai pret PSRS partizāniem plānoja organizēt pretošanās kustību Sarkanās armijas aizmugurē,⁶⁶ pat lielu mežu dedzināšanu kā cīņas līdzekli pret PSRS partizāniem.⁶⁷ Apspriedes rezultātus 1942. gada 1. decembrī ar Vācijas Bruņoto spēku ģenerālštāba priekšnieka ģenerāļa Jodla pavēli Vācijas armijā apkopoja un ieviesa „Kaujas nolikumu cīņai pret partizānu kustību Austrumos”. Nolikums sastāvēja no sešām daļām.⁶⁸ 1943. gada 3. augustā CPKŠ priekšnieks P. Ponomarenko to nosūtīja J. Staļinam un G. Maļenkovam.⁶⁹ Arī šie norādījumi, kuri apkopoja vācu darbību pretpartizānu jomā, bija noderīgi. To atzina arī mūsdienu krievu oficiālie vēsturnieki. „Mežu ķemmēšanas”, kurās piedalījās lieli palīgpolicijas, armijas un sodīšanas iestāžu spēki, partizānu karā bija rezultatīvas. Sarkanarmijas specvienību darbība atsevišķos rajonos tika dezorganizēta, diversiju skaits samazinājās.⁷⁰ Pēc Latgales SD speciālās komandas izveidošanas un kārtības policistu iesaistīšanas kaujinieku ierašanās grupās un reidi uz Latviju, kā redzējām, kļuva neiespējami. LK(b)P CK aizliedza arī frontālās kaujas ar pretinieku uz Latvijas robežas. Tāpēc galvenais uzdevums bija slepena pārbāzēšanās uz Latvijas teritoriju.

1943. gada 12. maijā LPKŠ rakstīja, ka Latvijas robežsargi nomainīti ar SS daļām. B grupas policisti dežurē miestīņos tālāk no robežas, apsargā ciemus un tiltus. Pie robežas kordoniem izveido zemnīcas un ilglaicīgas aizstāvēšanās punktus no koka.⁷¹

Latvijas robežas nostiprināšanai 1943. gada vidū sāka izmantot nocietinājumu izbūvi, iekārtojot tajos lielpalātus un dažas ložmetēju ligzdas (Plekšņu un Knimpuču ciemu teritorijā Rēzeknes apriņķī),⁷² kā arī norīkojot dzelzceļsardzes bataljonus, kuri apsargāja dzelzceļa līnijas Rītupe–Kārsava un Rēzekne–Štisoņa.⁷³ Pastiprināja arī vācu okupācijas varas centru apsardzību. Ar 1943. gada 27. maija Ostlandes reihskomisāra rīkojumu reihskomisāra apsardzībai Rīgā ierīkoja SS un policijas atbalsta punktu viena bataljona apjomā. Daugavpilī, Jelgavā un Liepājā apgabalu komisāru apsardzēi šādus garnizonus iekārtoja vienas rotas apjomā, bet Valmierā – 21 žandarma sastāvā.⁷⁴

Līdz ar kaujinieku vienību pārbāzēšanos Latvijā 1943. gada beigās un 1944. gada sākumā un desantēto skaita palielināšanos pastiprinājās uzbrukumi kaujinieku vienībām.

1943. gada 25. septembrī CPKŠ rakstīja LPKŠ, ka 1943. gada 17. septembrī vairāki simti kaujinieku Latvijā uz dienvidaustrumiem no Dagdas piecas stundas cīnījušies ar apsardzes vienībām, turklāt ienaidnieks nav cietis zaudējumus.⁷⁵ LPKŠ 1943. gada 4. oktobrī atbildēja, ka tā rīcībā nav nekādas informācijas par šo kauju. Tas liecina, ka bez LPKŠ Latvijā savas vienības centās iesūtīt arī Krievijas un Baltkrievijas kaujinieki. Vācijas armijas izlūkdienests cīņai pret PSRS partizāniem savukārt uzdeva novērst četrus trūkumus pretpartizānu darbībā: 1) nepretošanos partizānu uzbrukumam, 2) nenodrošināšanos pret partizānu pievērzišanos,

⁶⁶ Vorbereitung des Organisationen von Widerstandsbevegungen im Rücken des Feindes. Nov. 1944. – VFA MA, RH-2, 1. apr., 1929. l.

⁶⁷ VFA MA, RH-2, 1. apr., 2088. l.

⁶⁸ A. Partizānu vienības un to cīņas metodes. B. Norādījumi rekoniscēšanai un izlūkošanai. C. Norādījumi kaujas operācijām pret partizānu vienībām. D. Norādījumi apsardzes dienestam. E. Norādījumi rīcībai ar partizāniem un viņu izpalīgiem. F. Norādījumi rīcībai pret iedzīvotājiem.

⁶⁹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 22. l., 1.–24. lp.

⁷⁰ Боевые действия партизан и подполья // Великая Отечественная война. – Ч. 2. – Москва, 1998. – С. 346.

⁷¹ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 9. lp.

⁷² Turpat, 11. lp.

⁷³ Turpat, 12. lp.; Антипартизанская война, 1941–1944. – Москва, 2005. – С. 83.

⁷⁴ LVA, 68. f., 1. apr., 3. l., 174.–175. lp.

⁷⁵ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 979. l., 48. lp.

3) nepamanīt partizānu uzbrukuma sagatavošanu, 4) nepietiekami novērtēt partizānu aģentūru vietējo iedzīvotāju vidū.⁷⁶

1. LPB 2. vienībai, kā rakstīja gala ziņojumā tās komandieris Alfons Andžāns, (1920–1985) 1944. gada 25. maijā, uzbrukuši ap 1500 pretinieka karavīru (*каратели*). Kaujā ienaidnieks zaudējis vairāk nekā 120 karavīru, bet vienībā krituši 14 un ievainoti arī 14 kaujinieki (vēlāk ziņots, ka ievainots 21 kaujinieks). Tātad no 68 kaujiniekiem bija zaudēti 35 (51,5 %) kaujinieki.⁷⁷

Līdz ar PSRS kaujinieku pāreju uz aktīvāku darbību 1944. gada pavasarī vairāk atklājās šo partizānu darbību vietas un sākās uzbrukumi partizānu vienībām. 1944. gada 14. maijā Līvānu rajonā ielenca Gerčika kaujinieku grupu 25 cilvēku sastāvā, kurai tikai ceturtajā dienā ar zaudējumiem izdevās izglābties no vajātājiem. 1944. gada 16. maijā sākās uzbrukumi V. Samsona vienībai Balvu rajonā.⁷⁸ Kā redzams no LPKŠ 1944. gada 31. maija operatīvā ziņojums Nr. 22, Rēzeknes apriņķa Izmeru ciemā ielenca izlūku Osinejevu, kurš krita.⁷⁹ Pēc LPKŠ 1944. gada 16. jūnija operatīvā ziņojuma Nr. 26, policijas spēki veikuši Cesvaines – Dzelzavas mežu tīrīšanas. Meirānos, Visagalā, Lubānā, Dzelzavā un citur ierīkoti garnizoni.⁸⁰ Taču PSRS kaujinieki arī 1944. gada pavasarī turpināja ierasto taktiku – mīnēšanu, uzbrukumu no slēpņiem un aizstāvēšanās kaujas pret ielenkumiem. Turpinājās arī PSRS kaujinieku uzbrukumi civilistādēm. 1944. gada 25. maijā Ivana Burceva grupa iznīcināja Upeskalnu pasta nodaļu Ciblas pagastā un, kā rakstīts 23. operatīvajā ziņojumā, ieguva telefona aparātu un iedzīvotājiem paredzēto korespondenci.⁸¹ Naktī no 1944. gada 3. jūnija uz 4. jūnija Nikolaja Bogdanova grupa nodedzināja Andrupenes pagasta valdi.⁸²

1944. gada 16. aprīlī Jēkabpils policijas spēki tās priekšnieka kapteiņa Zvaigznes un Jēkabpils policijas priekšnieka vietnieka vadībā Zalves pagastā ielenca un iznīcināja Važunova kaujinieku grupu. Kaujā krita Važunovs, kapteinis Braslis, 14 kaujinieki. Vienu kaujinieku saņēma gūstā, bez vēsts pazuda 8 kaujinieki.⁸³ Šajā kaujā kaujinieki zaudēja 27 vīrus.

Vācu armijas koncentrēšanos Latvijā 1943. gada oktobrī gar austrumu robežu un ierakumu rakšanu pat trijās līnijās, izmantojot vācu karavīru un vietējos spēkus, apstiprināja arī turpmākie ziņojumi. V. Samsons 1943. gada 15. oktobrī ziņoja, ka Austrumu robežas nostiprināšanai Zilupē un Narvā 1943. gada oktobrī ievesti no Vācijas tērauda bunkuri, bet Višķos, pie Daugavpils un Slokā būvēja aerodromus.⁸⁴ Pie šī ziņojuma bija CPKŠ rezolūcija: „Sevišķi svarīgi”, ziņojums tika iekļauts CPKŠ izlūkošanas ziņojumā Nr. 57 1943. gada 22. novembrī.⁸⁵

Ciņas forma pret kaujiniekiem bija arī viltus kaujinieku grupu veidošana. Šādu pretkaujinieku grupu veidošanu, kas uzdevās par kaujiniekiem, terorizēja vietējos iedzīvotājus, veica vardarbību, laupīja, nodedzināja un noslepkavoja cilvēkus, vietējo iedzīvotāju vidū radot neapmierinātību un noslieci darboties pret kaujiniekiem, paredzēja arī ASV armijas instrukci-

⁷⁶ Meldungen über Bandenkrieg, Nr. 3, 1943. g. 27. VII. – KVKA SA, 504. k f., 1. apr., 12. l., 7. lp.

⁷⁷ Отчет о боевой деятельности 2-ого партизанского отряда 1 ЛПБ. – LVA, 302. f., 2. apr., 19. l., 2., 4., 11. lp.

⁷⁸ LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 115. lp.

⁷⁹ Turpat, 119. lp.

⁸⁰ Turpat, 160.–161. lp.

⁸¹ Turpat, 120. lp.

⁸² Turpat, 150. lp. Operatīvais ziņojums Nr. 24.

⁸³ Оперсводка № 17 с 20 по 30.4.44. № 00363. – LVA, 101. f., 6. apr., 11. l., 88. lp.

⁸⁴ KVSPVA, 69. f., 978. l., 27.–28. lp.

⁸⁵ KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 29.–30. lp.

ja.⁸⁶ Šādas „viltus kaujinieku” grupas veidoja gan Vācijas, gan PSRS spēcienests. „Decembra vidū,” savā pārskatā 212. Frontes izlūkošanas grupa pie 16. Vācijas armijas virspavēlniecības rakstīja, „ar liellaivu pie Engures tika izsēdināti 20 (11) vācu karagūstekņi, kuriem bija uzdevums ar paroli „Kapteinis Orlovs” iefiltrēties lielākajā bandā, kas darbojās šajā rajonā.” Karagūstekņiem līdzī bija „Brīvās Vācijas” (*Freies Deutschland*) aģitācijas materiāli. Šai vācu karagūstekņu grupai izdevās arestēt 17 bandas locekļus un ar karalauka slepenpolīcijas palīdzību nogādāt Liepājā.⁸⁷

Pretkaujinieku darbības sastāvā ietilpa arī sagūstīto analīze. Blakus 1944. gadā paplašinājās izlūkvienību darbība. Vācijas Drošības policija 1944. gada sākumā pievērsa uzmanību arī cīņai pret PSRS un citu valstu iesūtītajiem spiegiem, iekārtojot savā lietvedībā speciālu iedaļu – „Spiegu izlūkošana”.⁸⁸ Baltijā neītralizēto spiegu darbības analīze, kuru veikusi „Izlūkošanas vienība 304”⁸⁹ 1944. gada februārī – aprīlī, pirms Sarkanās armijas iebrukuma sākuma, sniegta vienības 1944. gada 8. maija pārskatā. Pārskatā redzam, ka vienības darbības zonā 1944. gada aprīlī visu iesaistīto organizāciju kopīgiem spēkiem neītralizēti 105 spiegi, no tiem 59 bijuši spiegi-aģenti un 46 spiegi-diversanti no 28 pretinieka grupām. Šie 105 spiegi-kaujinieki sagūstīti: 1944. gada februārī 19, martā 30 un aprīlī 13 (*172. tabula*).

172. tabula

Neītralizētie spiegi un kaujinieki 1944. gada februārī–aprīlī⁹⁰

Nr.p.k.		Spiegi – aģenti	Spiegi – diversanti
1	Sagūstīti	50	33
2	Brīvprātīgi pieteikušies	–	7
3	Krituši sagūstīšanas operācijā	9	6
Kopā		59	46

Ja vāciešu dati precīzi, tad 59 neītralizētie spiegi bija no PSRS IeTK, CDTK un GIP specgrupām, bet 46 – no PSRS kaujinieku vienībām. Sagūstīto un kritušo spiegu izvietojums Vācijas armijas objektu tuvumā var liecināt par viņu interesi tieši par šiem objektiem (*173. tabula*).

173. tabula

PSRS izlūku un diversantu darbības vietas 1944. gada februārī–aprīlī⁹¹

Nr.p.k.		Izlūki	No grupām
1	Vācijas armiju grupa „Narva”	3	?
2	Vācijas 18. armija	59	17
3	Vācijas 16. armija	43	10
Kopā		105	27

Jāsecina, ka PSRS kaujiniekiem bija uzdots ziņot un dezorganizēt 16. un 18. armijas atkāpšanos.

Vācijas sagūstīto grupu sastāvs liecina par to dažādo pakļautību (*174. tabula*).

⁸⁶ Антипартизанская война, 1941–1944.. – С. 388.

⁸⁷ Tätigkeitbericht. – VFA Fr, RH-20-16-613. lp.

⁸⁸ Spionenabwehr.

⁸⁹ „Abwehrstelle 304”

⁹⁰ Spionenabwehr 1944.6.04. – KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 6. l., 45. lp.

⁹¹ Turpat.

PSRS izlūku darbības grupas 1944. gada februārī–aprīlī⁹²

Nr.p.k.		Izlūku skaits	%
1	Diversiju grupas	6	5,7
2	Pretizlūkošana (OKP)	1	0,9
3	PSRS IeTK	2	1,9
4	Piefrontes kaujinieki	47	44,8
5	Aizmugures kaujinieki	49	46,7
Kopā		105	100,0

91,5 % arestēto bija partizāni, jo specgrupas kaujās parasti neiesaistījās, 90 sagūstītie bijuši vīrieši, 15 sievietes.

Vācu armijas neitralizētie kaujinieki
1944. gada februārī–aprīlī⁹³

Nr.p.k.		Skaits	%
1	Dezertieri	6	5,7
2	Sagūstīti	84	80,0
3	Krituši	15	14,3
Kopā		105	100,0

No 105 kaujiniekiem 55 bijuši speciāli apmācīti specskolās vaiursos, bet 50 – neapmācīti. Ja šos skaitļus uzskatītu par izmantojamiem rādītājos, varētu secināt, ka apmēram puse PSRS kaujinieku Baltijā bija speciāli apmācīti. Taču tikai 15 kaujinieki (14,3 %) no šīm elites vienībām cīnījušies, bet pārējie padevušies gūstā vai dezertējuši pēc 2–8 nedēļām (176. tabula).

Neitralizēto kaujinieku un izlūku darbības ilgums
līdz 1944. gada februārim–aprīlim⁹⁴

Nr.p.k.		Skaits	%
1	Līdz 1 nedēļai	3	2,8
2	Līdz 14 dienām	22	20,9
3	1 mēnesis	29	27,6
4	2 mēneši	26	24,7
5	3 mēneši	7	6,6
6	4 mēneši	5	4,70
7	5 mēneši	1	0,01
8	Vairāk par 5 mēnešiem	5	4,7
9	Nenoskaidrots	6	5,7
Kopā		104	100,0

⁹² Spionenabwehr 1944.6.04. – KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 6. l., 45. lp.

⁹³ Turpat.

⁹⁴ Turpat.

1944. gada februārī – aprīlī neitralizēto PSRS spiegu un kaujinieku analīze Baltijā liecina, ka pat lielākajā vietējo kaujinieku pieplūduma laikā padomju kaujiniekos tikai nepilna puse (46,6 %) bija vietējie iedzīvotāji, bet pārējie iesūtīti (177. tabula).

177. tabula

PSRS spiegu un diversantu nokļūšana Baltijā 1944. gada februārī–aprīlī⁹⁵

Nr.p.k.		Skaitis	%
1	Gaisa desanti	31	29,5
2	Cauri fronteī	23	21,9
3	PSRS partizānu teritorija	2	1,9
4	Uz vietas rekrutētie	49	46,6
Kopā		105	100,0

Notverto PSRS izlūku un kaujinieku vecums parasti 21–30 gadi, bet trijos gadījumos – zem 16 gadiem.⁹⁶ 178. tabulā redzam, ka lielāko daļu aizturējusi vācu armija un policija.

178. tabula

**PSRS spiegu un kaujinieku notvērēji Baltijā
1944. gada februārī–aprīlī⁹⁷**

Nr.p.k.		Skaitis	%
1	Vācijas izlūkdienests	38	36,2
2	Lauku žandarmērija (GFF)	4	3,8
3	Vietējā policija	29	27,6
4	Vācu armija	14	13,3
5	Brīvprātīgi padevušies	5	4,7
6	Nošauti	15	14,2
Kopā		105	100,0

Izlūkošanas nodaļas 1c pārskata ziņojumā par laiku no 1944. gada 9. līdz 24. februārim ģenerālleitnants Bosse rakstīja, ka „bandu apkarošanai” pie Ļeņingradas–Pleskavas dzelzceļiem trūka drošības spēku vienības,⁹⁸ trūka agentu–ziņotāju tīkla,⁹⁹ kā arī nepietika gaisa un radio izlūkošanas. Bandās, pēc Bosses domām, šajos novados esot ap 8000 cilvēku, kas bruņoti ar ložmetējiem, tankiem un automātiem, lai krīzes gadījumā traucētu sakarus. Sarkanā armija uzdevusi kaujiniekiem bunkurus celt dziļāk mežos, tālāk no satiksmes ceļiem. Taču bandas nevirzīsies tālāk uz dienvidiem Baltijā, jo tur nav paredzama to sadarbība ar iedzīvotājiem.¹⁰⁰

Frontes līnijai tuvojoties Latvijai, 1944. gada sākumā Vācijas 18. armijas virspavēlniecība palielināja PSRS kaujinieku radiatoraidījumu nepārtrauktu noklausīšanos (caurmērā 28 ziņojumi ik nedēļas¹⁰¹), kā arī ierīkoja 1944. gada februārī tiešus telefonsakarus ar Alsviķiem,

⁹⁵ Turpat, 46. lp.

⁹⁶ Turpat, 53. lp.

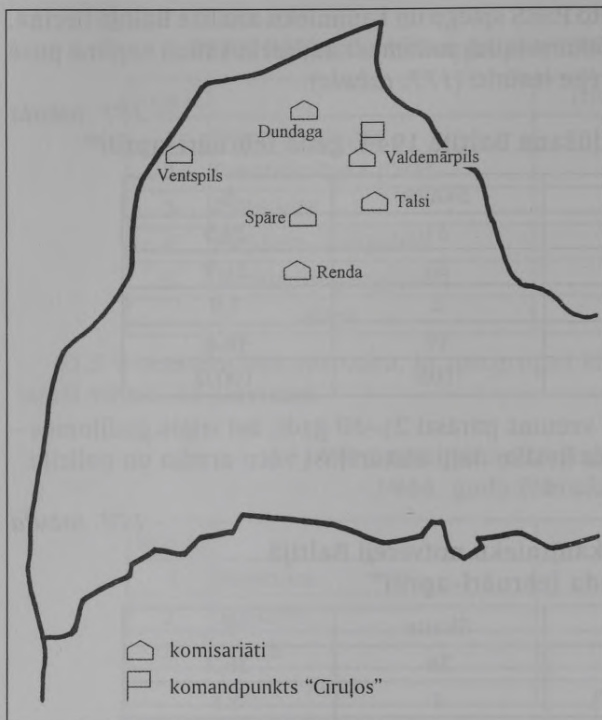
⁹⁷ Turpat, 46. lp.

⁹⁸ „Sicherungskräfte Jagdkomandos”.

⁹⁹ „V.– Mann Netz”

¹⁰⁰ Tätigkeitsbericht der Abteilung 1c von Generalleutnant von Bosse von 9.–24. II 1944. – VFA MA, RH-20/18, 1138. l., 19.–20. lp.

¹⁰¹ AOK 18 Führungsmeldungen von 1.1.44. bis 15.7.44. Tätigkeitsbericht. – VFA MA, RH-20, 18/1541.

Vācijas 705. karalauka slepenās policijas grupas Kurzemē 1944. gada 1. decembrī

Liepnu, Augšpili, Viļaku, Abreni, kaut arī tos traucēja „bandīti”.¹⁰² Lai izvairītos no telefonlīniju bojājumiem, 18. armija Aucē organizēja radistu skolu (*Funkschule*), kuru vēlāk pārcēla uz Viļņu. Taču radistu sagatavošana, īpaši no igauņu vidus nākušos, vācu valodas nezināšanas dēļ radīja grūtības, tādēļ no 22 skolas audzēkņiem tikai 10 izrādījās piemēroti darbam. Atkāpjoties 18. armijas pavēlniecība 1944. gada 26. maijā uzdeva radiostacijas un telefonus obligāti sabojāt. Slepenas 12 radiostacijas 18. armija šim nolūkam paredzēja ierīkot arī pretinieka aizmugurē,¹⁰³ nosaucot operāciju par „Tējasrozi” (*Teerose*).

Tuvojoties kara darbības beigām Latvijā, vācu armijas vadība arvien vairāk no oficiālajām pretkaujinieku cīņas metodēm pārgāja uz tīklveida (*Webstrugle*) pretkaujinieku cīņas metodēm, arvien vairāk centās izmantot vietējos iedzīvotājus.

Pie Vācijas armijas izlūkdienesta aktīvajiem pasākumiem bija pieskaitāma arī Vācijas armijas izlūkošanas un kaujas grupu iesūtīšana Sarkanarmijas aizmugurē pasākuma „Šernhorn” (*Schernhorn*) ietvaros. Tā, piemēram, aģentu grupu „Aleksandrs” 1944. gada augustā vadīja Sarkanarmijas kapteinis, kuram Frontes 103. izlūkošanas grupa 1944. gada 25. augustā uzdeva komandēt kaujas grupu.¹⁰⁴ Taču pāreja uz šīm pretkaujinieku partizāniskajām cīņas metodēm bija jau nokavēta, mainoties iedzīvotāju noskaņojumam un vēlmei – iedzīvot.

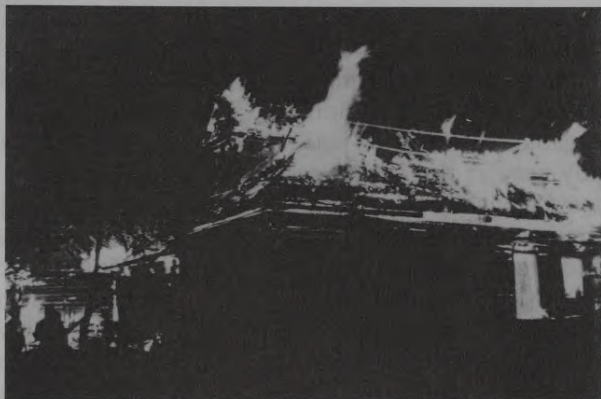
Varam secināt, ka vācu okupācijas varas pretkaujinieku cīņā bija vairāki posmi. Pirmkārt, tā bija pretpadomju propaganda un Vācijas armijas aizmugures „atīrīšana” no iedzīvotājiem, kuri atbalstīja PSRS kaujiniekus vai varētu tos atbalstīt. Otrkārt, vācu okupācijas vara centās Latvijā veidot padevīgu iedzīvotāju slāni, izdodot rikojumus, kas atcēla boļševiku ieviesto

¹⁰² VFA MA, RH-20, 18/1542.

¹⁰³ Hipnose, Orakul, Sumptherr, Brigita, Elefants, Maksis u. c.

¹⁰⁴ Unternehmen Schernhorn. – VFA MA, RH 2/2152, 3.–4. lp.; RH 2/2153.

Vācijas armijas soda vienības
 nodedzina ciemu Baltkrievijā.
 1943. gads
 (LKFDA, 43922. neg.)

kārtību, daļēji atjaunoja tradicionālo saimniecību, sabiedrību un kultūru, kā arī atbrīvoja no cietumiem dažus padomju aktīvistus. Treškārt, vācu okupācijas vara Latvijas iekšējās kārtības nodrošināšanā jau no pirmajām dienām iesaistīja lielas ieročus nestspējīgas vietējo iedzīvotāju aprindas, kas rūpējās par kārtību pilsētās un laukos. Ceturtkārt, vācu okupācijas vara pie Latvijas robežas 1943. gadā iekārtoja aizsardzības līniju pret kaujinieku uzbrukumiem un sāka mežu ķemmēšanu, neregulāru patrulēšanu, lai atklātu izpletlēcējus un iefiltrējušos kaujiniekus. Piektkārt, vācu okupācijas vara Viduslatvijā izdalīja zemniekiem ap 100 automātu paš aizsardzībai.

2. Pretpartizānu operācijas Baltkrievijā

Vācijas armijas reglamenti jau 1942. gadā paredzēja lielākas pretpartizānu operācijas, kurās piedalītos visi pieejamie bruņotie spēki, policija, maskētas pretpartizānu grupas un aģentūra. Pretpartizānu karam vācu armijai bija domāti „Kaujas noteikumi cīņai pret partizāniem Austrumos”, kas sastāvēja no 46 paragrāfiem. Šos noteikumus rediģējis un publicējis *mag. iur.* virsleitnants V. Akermanis „Latviešu karavīra kalendārā 1944. gadam”, kas izdots Rīgā, 1943. gada decembrī.¹⁰⁵

Vācijas armijas 1942. gada 11. novembra „Kaujas noteikumi cīņai pret partizāniem Austrumos” uzskatīja, ka cīņu pret partizāniem sekmīgi var veikt tikai pirmšķirīgs karaspēks, kas ļoti labi saprot kaujas apstākļus.¹⁰⁶ Taču tāda karaspēka Vācijas armijai trūka. „Kaujas noteikumi cīņai pret partizāniem Austrumos” noteica, ka kaujām ar partizāniem jābūt īsām un tās jāveic, „lai nedotu iespēju izvairīties no kaujas”.¹⁰⁷ Taču tieši izvairīšanos no frontālas kaujas savukārt diktēja PSRS partizānu reglaments. Vācu armijas „Kaujas noteikumi cīņai pret partizāniem Austrumos” kļūdaini uzskatīja, ka partizāniem parasti nav noteiktas aizmugures, resp., bāzes.¹⁰⁸

1944. gada 1. aprīlī Vācijā noteica jaunu reglamentu „Kaujas darbība pret partizāniem” (1.–95.š.). Līdzīgi pretpartizānu reglamenti bija arī Sarkanajai armijai, ASV, Lielbritānijas un citām armijām, uz kuru pamata bija izstrādāti īpaši noteikumi kaujas darbībai īpašos apstākļos. Tā, piemēram, 1944. gada 5. aprīlī kā pilnīgi slepenus PSRS IeTK apstiprināja

¹⁰⁵ Latviešu karavīra kalendārs 1944. gadam. – Rīga: Kontinents, 1943. – 174.–185. lpp.

¹⁰⁶ Cīņa pret partizāniem // Latviešu karavīra kalendārs 1944. gadam. – Rīga, 1943. – 174. lpp. – 1. š.

¹⁰⁷ Turpat, 4. š.

¹⁰⁸ Turpat, 175. lpp. – 9.–10. š.

noteikumus PSRS IeTK IEK organizācijām Ziemeļkaukāzā „Čekistu karaspēka operācijām kaujas darbībai bandītisma likvidešanai kalnu apstākļos”.¹⁰⁹

Viens no Vācijas armijas un Drošības policijas pasākumiem bija „mirušo zonu” (*toterzone*) ierīkošana PSRS partizānu kustības ierobežošanai. To veidošanai Baltkrievijā un Ļeņingradas apgabalā tika veiktas plašas Drošības policijas, karaspēka un vietējās policijas akcijas. Arī ASV armijas instrukcija paredzēja, ka pretpartizānu operācijas veikšanai plašā frontē visi spēki apvienojami operatīvajā grupā. Šajā instrukcijā noteikts, ka bez regulārā karaspēka jāizmanto nacionālie formējumi.¹¹⁰ Līdzās politiskajiem, saimnieciskajiem un kārtējiem militārajiem pasākumiem pret PSRS partizāniem, pēc Krievijas militāro vēsturnieku datiem, no 1942. gada 9. februāra līdz 1944. gada 10. jūnijam Vācijas armija organizēja 43 lielākas operācijas.¹¹¹ Operācijas „Hamburga”, „Minhene”, „Altona”, „Nirnberga” notika jau 1942. gadā, bet „Ražas svētki I” un „Ražas svētki II”, „Hornung”, „Kotbus” – 1943. gadā; tajās gāja bojā arī daudz civiliedzīvotāju. Taču arī šādām armijas operācijām, pēc Baltkrievijas okupācijas pārvaldes pārskatiem, izšķirošu rezultātu nebija, kaut gan 1943.–1944. gada ziemā Vācija cerēja, ka tās dos gaidītos rezultātus.¹¹² PSRS partizānu apkarošanu vadīja SS ģenerālleitnants Erihs fon dem Bahs-Celeviskis (*von dem Bach-Zelewski*) (1899–1972). Vācijas armijas un aizmugures aizsardzības vienību Latviešu policijas bataljonu uzbrukumu PSRS partizāniem Baltkrievijā noteica vairāki iemesli, starp kuriem, pirmkārt, jāmin Sarkanās armijas kaujas iniciatīva Vācijas–PSRS karā un Vācijas armijas vadības centieni nodrošināt savu aizmuguri, galvenajai kaujas līnijai pārceļoties uz Baltkrievijas partizānu novadu. Otrkārt, arī mūsdienu krievu historiogrāfijā atzīts, ka PSRS historiogrāfijā¹¹³ (arī Latvijas PSR) nav pētīts jautājums, vai un cik lielā mērā PSRS iesūtītie kaujinieki un PSRS drošības dienesta speckaujinieku vienības provocēja vāciešus veikt akcijas pret kaujiniekiem un viņu atbalstītājiem. Treškārt, Latvijas PSR historiogrāfijā nav pieminēts, ka Vācijas armijas, Drošības dienesta un latviešu Politiskās policijas darbība operācijā „Ziemas burvība” (*Winterzauber*) Baltkrievijā 1943. gada janvārī–martā nav izņēmums daudzo vācu Drošības dienesta operāciju virknē pret PSRS partizāniem Baltkrievijā. Pirmā operācija „Vasara” (*Sommer*) notika 1943. gada 12.–16. augustā Lietuvā. Otrā operācija „Fricis” (*Fritz*) notika 1943. gada 1.–23. oktobrī Austrumbaltijā.¹¹⁴ Trešā operācija „Sniega zaķis” (*Schneehase*) uz austrumiem no Latvijas robežas notika 1943. gada pirmajos ziemas mēnešos, to vadīja 3. tanku armijas komandieris ģenerālis Reinharde (*Reinhardt*) un pulkvedis Hallars (*Hallar*). Ceturtā operācija „Ziemas burvība” (*Winterzauber*) praktiski notika no 1943. gada 4. februāra līdz 2. aprīlim. Pēdējā, piektā 1943. gada operācija „Heinrihs” (*Heinrich*), bija paredzēta 1943. gada 25. oktobrī–15. novembrī, bet notika 1943. gada 1.–9. novembrī. Šeit pievērsīsimies divām pēdējām operācijām, galvenokārt balstoties uz Latvijas, Krievijas un Vācijas arhīvu materiāliem. Gan Vācijas, gan Krievijas arhīvu dokumentos šīs operācijas norise pārspīlēja, taču atšķirīgā veidā.

Vācijas armijas, Drošības dienesta un Latvijas Drošības policijas darbība Osvejas rajonā pārspīlēja V. Arāja komandas, 2. trieciengrupas (*Jagdkomando 2*) un 1. trieciengrupas (*Jagdkomando 1*) darbības izmeklēšanas lietā, kas atspoguļota Baltkrievijas PSR Osvejas

¹⁰⁹ Антипартизанская война в 1941–1945 гг. – Москва-Минск, 2005. – С. 237.

¹¹⁰ Turpat, 384–385. lpp.

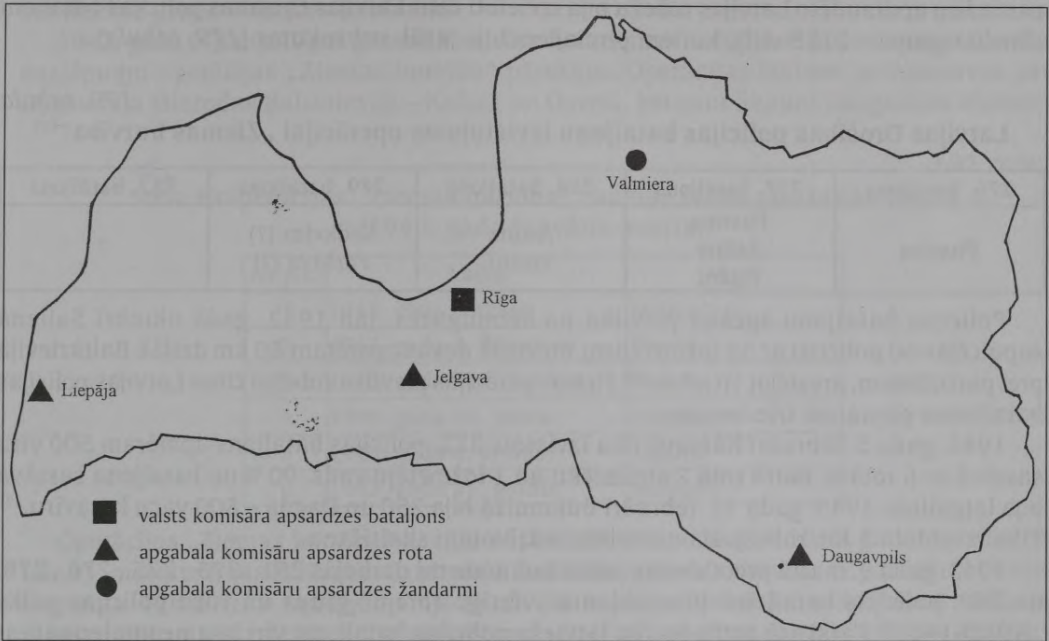
¹¹¹ Обзор крупнейших операций против партизан на оккупированной территории СССР, проведенных в 1942–1944 гг. – Антипартизанская война, 1941–1944. – Москва, 2005. С. 97–102.

¹¹² Wilhelm H. H. Die Einsatzgruppe A. – 362. lpp.

¹¹³ Turpat, 356.–357. lpp.

¹¹⁴ Arī šajās operācijās Baltkrievijā piedalījušies latviešu kārtības sargi. (Kārtības sarga P. Upmaņa atmiņas autora arhīvā. Jāņa Bērziņa pieraksts.)

Vācijas SS, policijas un žandarmērijas atbalsta punkti Latvijā 1943. gadā

rajona izpildkomitejas 1950. gada 2. jūnija izziņā. Tajā apgalvots, ka 1943. gada februārī – martā Vācijas sodītājkomandas iznīcināja visas apdzīvotās vietas, nošāva 4800 cilvēkus un 6175 cilvēkus aizveda.¹¹⁵ CPKŠ arhīvā, savukārt, redzam, ka par latviešu policijas vienību uzbrukumiem un uzbrukušo latviešu skaitu štāba rīcībā bija daudz vairāk datu nekā par PSRS kaujinieku darbību Latvijā. Par latviešu uzbrukumiem PSRS partizāna Saburova brigādei ziņots, ka 1942. gada 18. decembrī „uzbrukuši 600 latviešu (*600 латышней*)”,¹¹⁶ tāpēc dokumentos šī operācija ieprogrammēta kā vācu un latviešu kopējās agresijas vērtējums. Tas arī atspoguļojas padomju historiogrāfijā. Viena no lielākajām Vācijas armijas akcijām pret PSRS partizāniem Latvijas pierobežā bija „Ziemas burvība”.¹¹⁷ Kā redzams no „Slepenā ziņojuma” par „Ziemas burvības” operācijas plānu, tas tika izstrādāts Fr. Jekelna vadībā jau 1942. gada februārī – aprīlī. Pēc šī plāna bija paredzēts „izveidot apmēram 40 km platu, nevienam nepiederošu joslu” starp partizānu aptvertajiem Baltkrievijas un Krievijas apgabaliem un Latviju, lai šajā joslā nevienam nebūtu iespējams gūt pajumti, iegūt pārtiku vai kļūt par partizānu. „Ziemas burvības” – Vācijas „lielās partizānu apkarošanas” akcijas – ietvaros bija paredzēti četri posmi, vispirms aplencot apdzīvotās vietas vairāku desmitu kvadrātkilometru platībā, virzoties uz centru, un ceturtajā posmā nogalinot partizānus vai viņu atbalstītājus un nodedzinot ciemus, bet salaupīto pārtiku un lopus nododot armijai.¹¹⁸

Pirmā apspriede pie Latvijas SS un policijas priekšnieka Frīdriha Jekelna (1895–1946) – un ne jau bez Vācijas armijas vadības saskaņojuma – par operācijas „Ziemas burvība” īstenošanu notika 1943. gada 4. februārī. Šajā apspriedē kopā ar F. Jekelnu piedalījās ģenerā-

¹¹⁵ LVA, 1986. f., 1. apr., 3590. l. (Riharda Lapiņa lieta), 40. lpp.

¹¹⁶ Александров К. Мы еще не всё вспомнили, чтобы о чем-то забывать // Новое время. – Москва, № 19. – С. 11.

¹¹⁷ Baltina Birn Ruth. „Zaunkönig” und „Uhrmacher”. Große Partisanenaktionen 1942/1943 am Beispiel des „Unternehmens Winterzauber” // Militärgeschichtliche Zeitschrift. – 60 (2001). – S. 99.–118.

¹¹⁸ Gerlach Ch. Kalkulierte Morde. – Hamburg, 1999. – 861. lpp.

lis V. Šrēders (*Schröder*) un pulkvedis Knehts (*Knecht*). Pēc iepriekšizstrādātā plāna gar visu partizānu apdraudēto Latvijas robežu bija izvietoti četri Latvijas Drošības policijas bataljoni (Knehta grupa – 2128 vīri), kuriem pirmajiem bija jāsāk uzbrukums (179. tabula).

179. tabula

Latvijas Drošības policijas bataljonu izvietojums operācijai „Ziemas burvība”¹¹⁹

276. bataljons	227. bataljons	278. bataljons	279. bataljons	282. bataljons
Pustiņa	Pustiņa Asūne Pizāni	Asūne Pizāni	Vedkvica (?) Foršava (?)	?

Policijas bataljonu spēkus pievilka no aizmugures. Jau 1942. gada oktobrī Salienā sapulcējās 60 policisti ar 33 ložmetējiem un vēlāk devās apmēram 80 km dziļāk Baltkrievijā pret partizāniem, arestējot vīriešus.¹²⁰ Pirms operācijas pievilka robežai citus Latvijas policijas bataljonus pirmajam triecienam.

1943. gada 5. februārī Kārsavā tika izvietots 372. policijas bataljons apmēram 500 vīru sastāvā ar 5 rotām, katrā rotā 2 strēlnieku un 1 ložmetēju vads. 90 % no bataljona sastāva bija latgalieši. 1943. gada 15. februārī Bukmuižā bija 250 un Dagdā – 800 vācu karavīru.¹²¹ Tika izveidota 5 km robežjosla un veikta iedzīvotāju skaitīšana.

1943. gada 9. martā pret Osvejas partizānu nometni darbojās 251., 273., 275., 276., 278. un 280. policijas bataljons. Bija iekļauta „vērtīgo ebreju” grupa un vācu policijas pulks „NORD-140.”¹²² Pārskatā atzīmēts, ka latviešu policijas bataljonu vīri bija neapmierināti ar vāciešiem, kuri saņēma labāku pārtiku, bet uzbrukumos pret partizāniem negāja pirmie.¹²³ Operācijā „Ziemas burvība” piedalījās astoņi latviešu policijas bataljoni, viena ukraiņu un viena lietuviešu rota, kā arī ģenerāļa Šrēdera karaspēka grupa – 273., 280. un 281. latviešu policijas bataljons (1761 vīrs). Operācijā piedalījās arī 700 pajūgu frontē no Drisas Dienvidlatgalē austrumos no Zilupes līdz Svoļņai (*Swołnataht*).¹²⁴ Operācija „Ziemas burvība” notika 1943. gadā no 4. februāra līdz 2. aprīlim, un tajā piedalījās 3889 latviešu policijas bataljona locekļi.¹²⁵ Pavisam operācijā „Ziemas burvība” piedalījās ap 4000 karavīru,¹²⁶ nevis 26 000, kā apgalvots padomju literatūrā.

Otrajā uzbrukuma grupā bija vācu žandarmu motorizētā vienība-10 pulkveža Knehta vadībā „Ziemas burvības” vadības štābs „Runo” atradās Dagdā, bet priekšštābs – Daugavpilī.

Soda ekspedīcijas komandiera ģenerāļa Fr. Jekelna rīcības pavēlē Nr. 1 1943. gada 5. februārī noteikts: „Bandīti un par bandītismu aizdomās turētie jānošauj, visas pārējās personas, ciktāl tās ir darbaspējīgas, arī izmantojamos bērnus, SD un karaspēka savstarpēji ciešā sadarbībā nogādājamas aizmugurē.”¹²⁷ Viss soda ekspedīcijā iesaistītais karaspēks

¹¹⁹ (Gruppe Knecht.) Журнал боевых действий по борьбе с партизанами 1943. – LVVA, P-82. f., 1. apr., 4. l., 1. lp.; 7. l., 7. lp.

¹²⁰ K. Rudziša lieta. – LVA, 1896. f., 1. apr., 8834. l., 25. lp.

¹²¹ Разведдонесения. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 2., 3. lp.

¹²² KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 4. lp.

¹²³ Turpat, 8. lp.

¹²⁴ Vertrauliches Bericht. – VFA, R-92/30, 13.–14. lp.

¹²⁵ Kangeris K. Latviešu Policijas bataljoni lielajā partizānu apkarošanas akcijā 1942. un 1943. gadā // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. – 13. sēj. – Rīga, 2004. – 343. lpp.

¹²⁶ Samsons V. Partizānu kustība Ziemeļlatvijā. – 64. lpp.

¹²⁷ LVVA, 1026. f., 1. apr., 5. l., 1.–3. lp. Einsatzbefehl Nr. 1. 5. Februar 1943 für Unternehmen „Winterzauber”.

dalījās divās grupās, no tām ģenerāļa Šrēdera SD komandu vadīja pulkvedis Dr. R. Lange, bet Knehta grupu – majors Kaufmans.

1943. gada 6. jūnijā Rīgas ģenerālkomisārs O. Drekslers nosūtīja A. Rozenbergam kā valsts noslēpumu operācijas „Ziemas burvība” pārskatu. Operācijas štābam no Malnavas caur Dagdu bija jāierodas Baltkrievijā – Košicā un Osvejā, bet caur Šķauni jāatgriežas Malnavā.

180. tabula

Soda ekspedīcijas „Ziemas burvība” vadības štāba atrašanās vietas
(1943. gada janvāris–marts)¹²⁸

Nr.p.k.	Laiks	Vieta
1	1943. gada janvāris	Malnava
2	1943. gada 3. februāris	Dagda
3	1943. gada 24. februāris	Rosica
4	1943. gada 26. marts	Osveja
5	1943. gada 6. aprīlis	Šķaune
6	1943. gada 21. aprīlis	Malnava

Operācijas „Ziemas burvība” kaujas ar partizāniem notika no 1943. gada 16. februāra līdz 31. martam trijās fāzēs. Kauju pirmajā fāzē krita, pēc vācu datiem, 77 partizāni. Deviņus sagūstīja. Tātad tiešie zaudējumi bija 86 cilvēki. Ievainoto (sanitāro zaudējumu) varēja būt vismaz trīs reizes vairāk. Taču vislielākos zaudējumus cieta vietējie iedzīvotāji, kurus uzskatīja par partizānu atbalstītājiem. Pēc vācu datiem, pirmajā fāzē vien nošauti 877 partizānu atbalstītāji, 1389 sagūstītie cilvēki nodoti Drošības policijai un daļēji nosūtīti uz Salaspili. Vācu puse bija zaudējusi 99 vīrus.¹²⁹ Turklāt bija pazuduši divi tanku vadītāji (*Panzerführer*)¹³⁰ (181. tabula).

Spriežot pēc latviešu Policijas bataljonu diennakts ziņojumiem, „mirušās joslas” ierīkošana operācijā „Ziemas burvība” 1943. gada 10. februārī–31. martā, izpildot ģenerāļa Fr. Jekelna 1943. gada 5. februāra pavēli, veikta ar sevišķu nežēlību. Fr. Jekelna 1943. gada 15. februāra pavēle atkārtoti lika „bandītus” nošaut, bet 1943. gada 19. februārī – ciemus nodedzināt, gan piezīmējot, ka pavēli dedzināšanai var dot tikai virsnieki.¹³¹ Policijas pulkveža Knehta grupa, kurā piedalījās 276., 278., 279. policijas bataljons, 1943. gada 26. februārī vien nodedzināja deviņus ciemus, sešas savrupsētas un Drošības dienests nošāva 204 „bandītu izpalīgus”.¹³² „Personīgi es piedalījos kādu 10 vai vairāk ciemu nodedzināšanā,” savās atmiņās rakstīja bijušais Policijas bataljona karavīrs Pēteris Iklāvs. „Kad iedzīvotāji ar mantām, ko viņi varēja paņemt līdzī, bija no ciema izdzīti, vada karavīri virsnieku vadībā mājām pielaida uguni ar sērkokiem. Vieta bija bieži apdzīvota, un tika nodedzināti daudzi ciemi. Naktī debesis no degošajām mājām bija sarkanas.”¹³³ Pat vācu okupācijas laika pašpārvaldes ģenerāldirektors Alfrēds Valdmanis jau 1943. gada 23. februārī atzina, ka latviešu kārtības sargus Baltkrievijā un Ukrainā izmantoja eksekūcijās,¹³⁴ kas bija Vācijas

¹²⁸ LZAA, 40. f., 5. apr., 32. l., 9. lp.

¹²⁹ 22 krituši, 24 smagi ievainoti, 53 viegli ievainoti.

¹³⁰ Журнал боевых действий по борьбе с партизанами. – LVVA, PA-82. f., 1. apr., 4. l., 28. lp.

¹³¹ LVVA, P82. f., 1. apr., 5. l., 1.–3., 25.–26., 178. lp.

¹³² Turpat, 11. l., 20. lp.

¹³³ LVA, 1986. f., 1. apr., 41277. l., 56. lp.

¹³⁴ Kangeris K. Latviešu Policijas bataljoni lielajās partizānu apkarošanas akcijās 1942. un 1943. gadā // Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti. – 13. sēj. – Rīga, 2004. – 332. lpp.

Drošības policijas uzdevums. „Ziemas burvības” operācijas laikā Drisas partizānu nometnē atrada angļu kājnieku munīciju – 600 šauteņu patronas.¹³⁵

181. tabula

Operācijas „Ziemas burvība” bilance 1943. gada 1.–31. martā¹³⁶

Fāze	Partizāni un iedzīvotāji		Vācieši un viņu sabiedrotie		
	Krituši	Nošauti	Krituši	Smagi ievainoti	Viegli ievainoti
I fāze	86	877	22	24	53
II fāze	78	1840	12	8	34
III fāze	90	718	90	4	15
Kopā	254	3435	124	36	102

181. tabulā redzam, ka, pēc vācu datiem, operācijas „Ziemas burvība” otrajā, izšķirošajā fāzē, tika nošautas 3435 personas, bet 5340 atbalstītāji tika evakuēti. Tātad, pēc vācu datiem, partizānu pusē krita 3689 cilvēki (nevis 4800) un tika evakuēti 5340 (nevis 6175) cilvēki, t. i., 82,7 %. Kaujās krita un tika ievainoti 262 vācu un viņu sabiedroto kareivji. Partizāni atzina, ka viņi cietuši sakāvi, zaudējot ap 9000 cilvēku, daudz izpostītu sādžu, kā arī vairākas cauri Sarkanās armijas frontei atkāpušās vienības. „Vispirms netika galā taktiskā ziņā,” rakstīja V. Samsons, „visi neizrādīja nekādu uzbrukuma sparū, nepaļāvās uz savu vadību [tātad neizpildīja pavēli neatkāpties!] un saviem ieročiem.”¹³⁷

Cieta arī baltkrievu vienības. „Kauju laikā ar ekspedīciju,” 1943. gada martā rakstīja Ivana Zaharova brigāde, „mūsu brigādē krita 627 cilvēki, bet ievainoti 222 cilvēki.”¹³⁸ Operācijas „Ziemas burvības” uzbrukuma laikā pie Svoļnas upes cīnījās arī Atsevišķā latviešu partizānu vienība.¹³⁹

1943. gada martā Salaspils koncentrācijas nometnē, kura tika izmantota kā uztveršanas un pārvietošanas nometne (*Auffang und Durchgangslager*), atradās 2288 evakuētās sievietes, vīrieši un bērni. Salaspils nometnes ieslodzīto skaits tajā laikā bija 1990 cilvēki,¹⁴⁰ tātad evakuētie pārsniedza ieslodzīto skaitu. Salaspilī nonāca 42,8 % no Baltkrievijas izvestajiem cilvēkiem.

Ar operācijas „Ziemas burvība” rezultātiem vācu karaspēka vadība bija apmierināta pirmām kārtām stratēģiskā ziņā. Tika atbrīvota dzelzceļa līnija uz austrumiem, no kuras agrāk tikai ap 5 km bija karaspēka rīcībā. Otrkārt, tika veidota neitrālā zona. Pēc ieiešanas sādžās par partizāniem uzskatītos vīriešus no 16 līdz 50 gadiem nošāva. Pārējos iedzīvotājus nodeva Drošības dienesta rīcībā. „Vecos un kroplos, kuri nebija vairs spējīgi gājienam, – nošāva.” Sievietes un bērnus operācijas dalībnieki paņēma līdzī. „Bērni (*die Jungen*), kuri ceļā netika līdzī, tika nošauti,” rakstīta slepenajā ziņojumā. Izturīgākie iedzīvotāji ar bērniem nonāca Salaspilī un citās ieslodzījuma vietās. Operācijas norisi no gaisa lidmašīnā „Stārķis” (*Storch*) novēroja pats Fr. Jekelns. Lidmašīnu partizāni apšaudīja un gandrīz trāpīja.¹⁴¹

¹³⁵ LVVA, P82. f., 1. apr., 9. l., 151. lp.

¹³⁶ Stimmungs- und Lagebericht für die Zeit von 1. bis 31. März 1943. – LVVA, P-82. f., 1. apr., 39. l., 181., 198.–199. lp.

¹³⁷ LZAA, 40. f., 5. apr., 32. l., 9. lp.

¹³⁸ LZAA, 40. f., 5. apr., 44. l., 5. lp.; VK(b)P CK arhīvs, 3500. f., 4. apr., 7. l., 32. lp.

¹³⁹ Samsons V. Caur puteņiem. – Rīga, 1983.

¹⁴⁰ Stimmungs- und Lagerbericht für die Zeit von 1. bis 31. März 1943. – LVVA, P-82. f., 1. apr., 39. l., 96. lp.

¹⁴¹ VFA, R-92/30, 13. u. c. lp.

Vācijas armijas pretpartizānu operācijas Latvijas teritorijā 1943. gadā bija koordinētas ar Vācijas armijas stratēģiskajiem plāniem „lielajā karā”. Vācijas armijas virspavēlniecības Ģenerālštāba priekšnieks 1943. gada 2. septembrī kā „slepenu armijas lietu”¹⁴² bija izstrādājis pasākumu plānu par Ziemeļu kaujas grupas atkāpšanos uz „Panteras” nocietinājumu līniju.¹⁴³ Līdz 1943. gada 19. septembrim tika uzdots visām armijām aprēķināt atkāpšanās laiku, nepieciešamos spēkus, nepieciešamo spridzināmo materiālu un mīnu skaitu. Šajā „Zilajā studijā”¹⁴⁴ bija paredzēta arī iedzīvotāju evakuācija un 25 km platas iznīcināšanas zonas izveidošana, kā arī visu objektu uzspridzināšana vecajā krievu teritorijā.¹⁴⁵ Šajā plānā, ņemot vērā Krievijas ceļu stāvokli, bija paredzēts atkāpties no novembra līdz februārim vai no jūnija līdz septembrim. Latviju bija paredzēts pasludināt par karadarbības rajonu (*Operationsgebiet*) un pakļaut aizmugures karaspēka “Ziemeļi” kaujas grupai, evakuēt 70–100 000 pašpārvaldes un viņu ģimenes locekļus, evakuēt ap 600 000 darbspējīgo cilvēku un izveidot 25 kilometru lielu „iznīcināšanas zonu” (*Vernichtungszone*) Austrumu vaļņa priekšā (*Ostwall*). Atkāpšanos bija paredzēts veikt 75 dienās. Atkāpšanās otrajā posmā bija paredzēts pastiprināt cīņu pret partizānu darbību (*Bandittätigkeit*), piešķirot tai visas tautas sacelšanās (*Volkserhebung*) raksturu. 18 armijai bija paredzēts atkāpties uz Igauniju, bet 16. armijai – uz Latviju. 1943. gada 14. novembrī Vācijas armijas Ģenerālštāba priekšnieks pieņēma otro „Zilās studijas” plānu.¹⁴⁶

1943. gada 25. oktobrī–15. novembrī Latvijas austrumdaļā tika rīkota otrā plašākā pretpartizānu operācija „Heinrihs”.¹⁴⁷ Pretpartizānu operācija sākās pēc Latvijas SS un SD spēku vadītāja ģenerāļa Fr. Jekelna 1943. gada 25. oktobra pavēles. Jau 1943. gada 29. oktobrī operācijas pirmās vienības un operācijas štābu pārvietoja uz Dagdu. 1943. gada 30. oktobrī izdota ģenerāļa V. Šrēdera pavēle par uzbrukumu partizāniem. Tajā piedalījās vācu žandarmērijas motorizētās vienības Nr. 10 un Nr. 20,¹⁴⁸ kā arī Rozenava (*Rosenau*) vadītā žandarmērijas komanda un puse no Mīlmaņa (*Mühlmann*) žandarmērijas bataljona. No latviešu policijas bataljoniem piedalījās 332. bataljona triecienrota (*Alarmkompanie*), 283. policijas bataljons (Latgale), 318. policijas bataljons un 317. policijas bataljona viena rota. Operāciju Dagdā komandēja kārtības policijas pulkvedis Klepšs (*Klepsch*) un policijas majors Krečmers (*Kretschmer*). Operāciju „Henrihs”, tāpat kā „Ziemas burvību”, komandēja vācu virsnieki, bet vācu karavīru īpatsvars šajā operācijā bija lielāks vācu armijas atkāpšanās dēļ. Pirms uzbrukuma notika majora Krečmera un Ludzas Drošības policijas priekšnieka apspriede. Operācijas vadībā piedalījās arī SS pulkvedis (*SS Hauptsturmführer*) Šacs (*Schatz*) un Latviešu leģiona pulkvedis Kārlis Dzenītis Zeniņš (1892–1979). Operācijā piedalījās Latviešu leģiona 15. divīzijas 34. grenadieru pulks. 1944. gada 7. janvārī CPKŠ pārstāvis II Baltijas frontes štāba pulkvedis Sokolovs ziņoja CPKŠ priekšniekam ģenerālleitnantam P. Ponomarenko, ka pretinieks paredz nodrošināt jaunas aizsardzības līnijas būvi: Kokoviči–Idrica–Beljo ezers–Kudevera, Bežanica un atbrīvot no partizāniem savu aizmuguri teritorijā Indra–Sebeža–Polocka, Idrica–Polocka un Polocka. 1943. gada rudenī uzbrukumu sāka viens SS karaspēka pulks, viens motomehanizētais bataljons un trīs latviešu policijas bataljoni. Uzbrukumi partizāniem turpinājās 1943. gada beigās. Taču šoreiz operācijai bija jāstopas ar sīvāku partizānu pretestību nekā operācijas „Ziemas burvība” laikā. Operācijas „Heinrihs”

¹⁴² Geheime Komandosache.

¹⁴³ Panther Stellungen.

¹⁴⁴ „Studien Blau”. – 19 II 1 k, 1.-4. lp.; arī VFA Fr., RH-20-16/423 – 4.–17. lp.

¹⁴⁵ Alt russischen Teil des Heeresgebiets.

¹⁴⁶ 2. Studie „Fall Blau”.

¹⁴⁷ Kriegstagebuch Unternehmens „Heinrich”. – LVVA, P-82. f., 1. apr., 15. l.

¹⁴⁸ Gend. Züge (Mot) Nr. 10 und 20.

laikā sākās Sarkanās armijas uzbrukums, un policijas bataljoni bija spiesti iesaistīties frontes pārrāvuma likvidēšanā un 1943. gada 10. novembrī operāciju pārtrauca. 1943. gada 8. novembrī pie Polockas sakāva 283. Latgales policijas bataljonu, kuru 1943. gada 9.–11. novembrī vācu armija atvilka uz Idricu un izveda no kaujas. Bez sešiem kritušajiem daudzi bija smagi ievainoti. Operāciju „Heinrihs” bez sevišķām sekmēm faktiski beidza 12. novembrī.

Uzbrukums bija vērsti pret krievu Lisovska, Kozlova, Jeršova un Moisejenko partizānu brigādēm, pret baltkrievu Zaharova un Gerasimova brigādēm. Šīs sešas partizānu brigādes bāzējās Osvejas rajonā. Uzbrukums nāca no trim virzieniem. No Sebežas puses dienvidos uzbruka SS pulks un motomehanizētais bataljons, no Šķaunes puses – divi latviešu policijas pulki, bet no Bigosovas puses – latviešu policijas pulks kopā ar vācu karaspēka bataljonu. Laiviņa partizānu brigāde ieņēma fronti Osvejas–Kahanoviču rajonā 17 km uz dienvidiem no Osvejas. Kaujā piedalījās seši tanki un trīs bruņumašīnas. Izpildot baltkrievu partizānu brigādes komandiera Zaharova 1943. gada 26. decembra pavēli, bija jāatkāpjas pāri Niščas upei. Lisovska, Moisejenko, Jeršova un Kozlova brigādei Lisovska vadībā vajadzēja pārcelties uz Holniras–Lelino ciemu rajonos (6 km ziemeļos no Kļasticas), baltkrievu un latviešu brigādei Zaharova vadībā – uz Konjuhovas un Okolince ciemu rajoniem (12–14 km uz dienvidiem no Kļasticas). 26. decembra naktī Niščas upi pie Holminas–Lelino neizdevās pāriet. Taču 1943. gada 29. decembrī partizāniem Stradaņas ezera rajonā (8 km uz ziemeļrietumiem no Dortuņas), arī V. Laiviņa brigādei, izdevās nokļūt Sarkanās armijas frontes aizmugurē.¹⁴⁹

Padomju literatūrā gandrīz nav pieminēta V. Laiviņa brigādes atkāpšanās operācijas „Ziemas burvība” laikā uz Sarkanās armijas aizmuguri, tā izjaucot stratēģisko plānu LK(b)P CK operatīvās grupas vadībā ienākt Latvijā. Latvijas partizānu brigāde (komandieris V. Laiviņš, komisārs L. Avdjukevičs) kopā ar štāba dienestiem un 3. (P. Pizāna) un 5. (Brisona) vienību – ap 350 labi bruņoti un pieredzējuši karotāji – bez štāba atļaujas pie Novosokolņikiem aizgāja Sarkanās armijas aizmugurē.¹⁵⁰ LPB 1. vienības sevišķo uzdevumu komandieris Arturs Balodis 1943. gada 27. decembrī ziņoja A. Sprogim, ka V. Laiviņa brigādes divas vienības – ap 300 cilvēku – pārgāja uz Sarkanās armijas aizmuguri, lai gan vajadzēja pārcelties uz Latviju. Palicis 51 cilvēks.¹⁵¹ V. Samsons gan uzskata, ka „pamucēju” bijis uz pusi vairāk. V. Laiviņa kaujinieki no Osvejas bāzes, ap 200 cilvēku, nevis pildīja LK(b)P CK uzdevumu un pārcēlās Latvijas teritorijā, bet „no Osvejas bāzes aizgāja pretējā virzienā... 1943. gada vēlā rudenī Osvejas bāze [operatīvā grupa un Laiviņa štābs] bija izsmēlusi savas iespējas koordinēt partizānu darbību Latvijas iekšienē.”¹⁵² CPKŠ vairs nebija vajadzīga Osvejas bāze, jo štābs uzturēja radiosakarus ar LPKŠ un divām LPB vienībām. Tādējādi vācu armijas un policijas pretpartizānu akciju triecieni, kas jau līdzinājās lokālām kaujām, nodarīja ne tikai būtiskus zaudējumus Latvijai paredzētajiem kaujiniekiem, liekot iztikt bez V. Laiviņa brigādes, bet arī iedzīvotājiem.

Soda vienības, pēc literatūras datiem, Osvejas rajonā nodedzināja ap 30, bet Sebežas rajonā – ap 25 ciemu, sadedzināja lopbarību, aizveda lopus. Deviņu dienu kaujās vācu puse zaudēja līdz 150, bet partizānu brigādes – ap 200 cilvēku. Soda ekspedīcijas dislocējās Krasnogorodskas un Opočkas, daļēji – Sebežas rajonā un operāciju pret partizāniem turpināja. Kauja parādīja, ka partizāni pret armijas vienībām frontāli pat partizānu novadā 1943. gada beigās nespēja cīnīties. Osvejas bāze tika likvidēta.

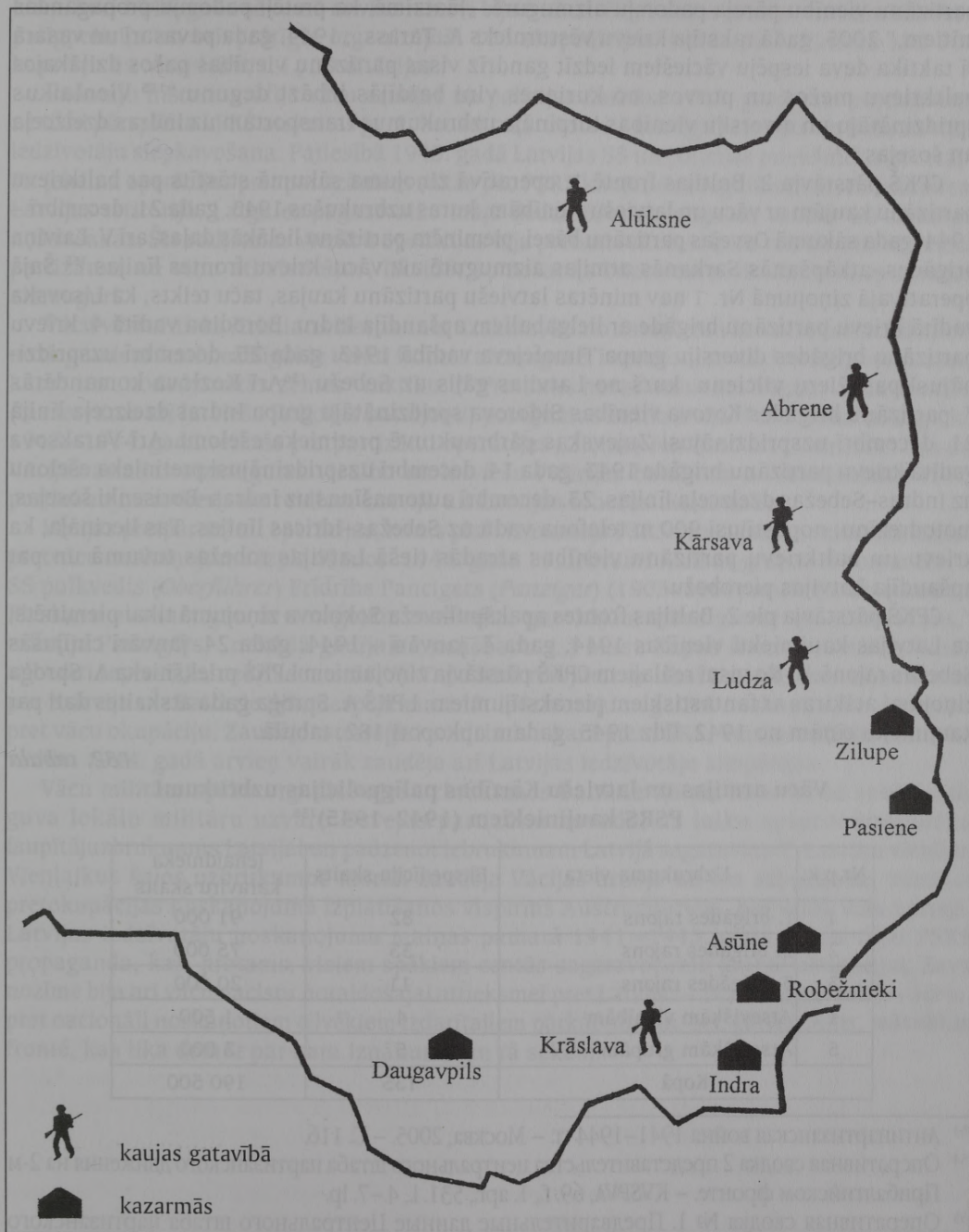
¹⁴⁹ Предварительные данные об экспедиции немцев против партизан охотившейся в Освейском районе Витебской области. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 531. l., 8.–9. lp.

¹⁵⁰ V. Samsona vēstule autoram 2005. gada 1. februārī. – Autora arhīvs.

¹⁵¹ LVA, 101. f., 6. apr., 21. l., 60. lp.

¹⁵² V. Samsona vēstule autoram 2006. gada 23. februārī. – Autora arhīvs.

Policijas un drošības iecirkņu atbalsta punkti Latvijā 1944. gada februārī

CPKŠ pārstāvja 2. Baltijas frontē pulkveža Sokolova otrais operatīvais ziņojums 1944. gada 14. janvārī rāda, ka Vācijas un tās sabiedroto karaspēka daļas un policijas vienības kopš 1944. gada 12. janvāra uzbruka krievu partizānu Lisovska un Kozlova brigādēm mežos 28 km uz dienvidiem no Sebežas. Vācijas un to sabiedroto policijas vienības nodedzināja

15 sādžas – līdz 100 sētu – un izlauņja vēl ap 11 sādžu. Šo uzbrukumu rezultātā turpinājās partizānu vienību pāreja padomju aizmugurē. „Jāatzīmē, ka pretēji padomju propagandas mītiem,” 2005. gadā rakstīja krievu vēsturnieks A. Tarass, „1944. gada pavasarī un vasarā šī taktika deva iespēju vāciešiem iedzīt gandrīz visas partizānu vienības pašos dziļākajos baltkrievu mežos un purvos, no kurienes viņi baidījās izbāzt degunu.”¹⁵³ Vienlaikus spridzinātāju un diversiju vienības turpināja uzbrukumus transportam uz Indras dzelzceļa un šosejas.¹⁵⁴

CPKŠ pārstāvja 2. Baltijas frontē 1. operatīvā ziņojuma sākumā stāstīts par baltkrievu partizānu kaujām ar vācu un latviešu vienībām, kuras uzbrukušas 1943. gada 21. decembrī – 1944. gada sākumā Osvejas partizānu bāzei, pieminēta partizānu lielākās daļas, arī V. Laiņņa brigādes, atkāpšanās Sarkanās armijas aizmugurē aiz vācu–krievu frontes līnijas.¹⁵⁵ Šajā operatīvajā ziņojumā Nr. 1 nav minētas latviešu partizānu kaujas, taču teikts, ka Lisovska vadītā krievu partizānu brigāde ar lielgabaliem apšaudīja Indru. Borodina vadītā 4. krievu partizānu brigādes diversiju grupa Timofejeva vadībā 1943. gada 25. decembrī uzspridzinājusi pasažieru vilcienu, kurš no Latvijas gājis uz Sebežu.¹⁵⁶ Arī Kozlova komandētās 7. partizānu brigādes Kotova vienības Sidorova spridzinātāju grupa Indras dzelzceļa līnijā 21. decembrī uzspridzinājusi Zujevskas pārbrauktuvē pretinieka ešelonu. Arī Varaksova vadītā krievu partizānu brigāde 1943. gada 14. decembrī uzspridzinājusi pretinieka ešelonu uz Indras–Sebežas dzelzceļa līnijas, 23. decembrī automašīnas uz Indras–Borisenki šosejas, motodrezīnu, nopostījusi 900 m telefona vadu uz Sebežas–Idricas līnijas. Tas liecināja, ka krievu un baltkrievu partizānu vienības atradās tiešā Latvijas robežas tuvumā un pat apšaudīja Latvijas pierobežu.

CPKŠ pārstāvja pie 2. Baltijas frontes apakšpulkveža Sokolova ziņojumā tikai pieminēts, ka Latvijas kaujinieku vienības 1944. gada 4. janvārī – 1944. gada 24. janvārī cīnījās Sebežas rajonā.¹⁵⁷ No visai reālajiem CPKŠ pārstāvja ziņojumiem LPKŠ priekšnieka A. Sproga ziņojumi atšķiras ar fantastiskiem pierakstījumiem. LPKŠ A. Sproga gada atskaites dati par kaujinieku cīņām no 1942. līdz 1945. gadam apkopoti 182. tabulā.

182. tabula

**Vācu armijas un latviešu Kārtības palīgpolicijas uzbrukumi
PSRS kaujiniekiem (1942–1945)¹⁵⁸**

Nr.p.k.	Uzbrukuma vieta	Ekspedīciju skaits	Ienaidnieka karavīru skaits
1	1. brigādes rajons	82	91 000
2	2. brigādes rajons	33	75 000
3	3. brigādes rajons	11	20 000
4	Atsevišķām vienībām	4	1 500
5	Atsevišķām grupām	5	3 000
Kopā		135	190 500

¹⁵³ Антипартизанская война 1941–1944 гг. – Москва, 2005. – С. 116.

¹⁵⁴ Оперативная сводка 2 представительства центрального штаба партизанского движения на 2-м Прибалтийском фронте. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 531. l., 4.–7. lp.

¹⁵⁵ Оперативная сводка № 1. Предварительные данные Центрального штаба партизанского движения на 2-м Прибалтийском фронте 6 января 1944 г. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 531. l., 1.–3. lp.

¹⁵⁶ Turpat, 2. lp.

¹⁵⁷ Оперсводки о партизанских действиях на 2-ом Прибалтийском фронте 4 янв. – 24 янв. 1944. (№ 0037) – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 531. l., 1.–3. lp.

¹⁵⁸ Отчет ЛШПД. – LVA, 302. f., 1. apr., 192. l., 35. lp.

182. tabulā redzam, ka, pēc A. Sproģa 1946. gada atskaites datiem, pret LPKŠ kaujiniekiem, kuri 1944. gada sākumā ar visu rezervi bija 812 cilvēki, Vācijas armija, latviešu Kārtības palīgpolicija un brīvprātīgie organizējuši 135 ekspedīcijas, kurās piedalījušies 190 500 karavīru un virsnieku, t. i., 20 divīzijas.

Padomju historiogrāfijā vācu armijas un policijas darbība 1943. gadā pret partizāniem ne tikai pārspīlēja LPKŠ atskaites garā, bet arī raksturota kā mierīgu Krievijas un Baltkrievijas iedzīvotāju slepkavošana. Patiesībā 1943. gadā Latvijas SS un policijas priekšnieka ģenerāļa Fr. Jekelna operācijas pret partizāniem sākās pēc PSRS kaujinieku regulārajiem iebrukumiem Latvijas teritorijā, Latgales pagastvalžu māju dedzināšanas, pagastu vecāko un aizsargu nošaušanas. Šīs sodīšanas vienību operācijas bija pretuzbrukums, kura mērķis bija iznīcināt partizānus un viņu atbalstītājus, likvidēt apmešanās bāzes un nodrošināt vācu armijas aizmuguri.

Vācu vēsturnieks Kristians Hartmanis uzskata, ka no astoņiem vācu armijas lielākajiem noziegumiem četri nežēlīgākie veikti frontes aizmugurē, īstenojot „sevišķi nežēlīgo partizānu karu” un „nodedzinātās zemes” taktiku.¹⁵⁹ Protams, nevar attaisnot Vācijas soda vienību (tās ietvaros arī latviešu Policijas bataljonu) postījumus Baltkrievijā. Taču nevar noliegt, ka 1943.–1944. gadā veiktās pretpartizānu operācijas „Ziemas burvība” un „Heinrihs” bija arī Vācijas armijas aizmugures vienību un latviešu Policijas bataljonu militāra atbilde PSRS partizānu marodierisma reidiem Latvijā un Latvijas robežas aizsardzība.

Vācijas pretpartizānu operācijas, kuras plaši izmantoja PSRS propaganda, veicināja tālāku pretvācu noskaņojuma izplatīšanos. 1944. gada 19. februārī Rīcības grupas A komandieris SS pulkvedis (*Oberführer*) Frīdrihs Pancigers (*Panziger*) (1903–1959) nosūtīja rīkojumu uz Pleskavu evakuēt gan ar smagajām mašīnām, gan kājām visus arestētos. „Gūstekņus,” rakstīja Pancigers, „nekādā gadījumā nenošaut. (..) Masu kapus frontes tuvumā, kuros apbedīti represētie, nedrīkst atstāt.”¹⁶⁰ Taču šādi rīkojumi ne tikai Latvijā, nerunājot nemaz par Krieviju un Baltkrieviju, nespēja mazināt iedzīvotāju negatīvā noskaņojuma uzplūdus pret vācu okupāciju. Zaudējot stratēģisko iniciatīvu karā pret PSRS, Vācijas militāri politiskā vadība 1944. gadā arvien vairāk zaudēja arī Latvijas iedzīvotāju simpātijas.

Vācu militāro spēku organizētajos uzbrukumos Baltkrievijā tās karavīri un sabiedrotie guva lokālu militāru uzvaru Osvejas partizānu novadā, uz laiku apturot kaujinieku laupītājubrukumus Latvijai un padzenot iebrukumam Latvijā sagatavoto V. Laiviņa vienību. Vienlaikus šajos uzbrukumos morāli zaudēja Vācijas armija un tās sabiedrotie, veicinot pretokupācijas noskaņojuma izplatīšanos vispirms Austrumlatvijā, bet vēlāk visā Latvijā. Latvijas iedzīvotāju noskaņojuma maiņas pamatā 1941.–1945. gadā nebija tikai PSRS propaganda, kas, protams, visiem spēkiem centās sagatavot ceļu jaunai okupācijai. Sava nozīme bija arī vācu nacistu noraidošajai attieksmei pret Latvijas – neatkarīgas valsts – ideju, pret nacionāli noskaņotiem cilvēkiem izdarītajiem pārkāpumiem, bet, galvenokārt, stāvoklim frontē, kas lika domāt par kara iznākumu un tā sekām.

¹⁵⁹ Hartmann Ch. Verbrecherischer Krieg – verbrecherischer Wehrmacht? Überlegungen zur Struktur des deutschen Ost Heeres 1941–1941 // Vierteljahrhefte für Zeitgeschichte 2004. H. 1. – 1.–75. lpp.

¹⁶⁰ KVKA SA, 504. k f., 2. apr., 8. l., 103. lp.

VII. PSRS kaujinieku izformēšana 1944. gadā

1. Sarkanās armijas lieluzbrukums Latvijai 1944. gadā

Sarkanarmijas lieluzbrukums Baltijai 1944. gadā un PSRS partizānu uzdevumi bez jau zināmajiem – uzbrukumu pastiprināšana aizmugurei – kļūs pētniekiem skaidrāki pēc Krievijas Aizsardzības ministrijas Centrālā arhīva 1943.–1945. gada dokumentu atslepošanas. Taču jau pieejamie CPKŠ, VAK un Vācijas Bruņoto spēku ģenerālštāba (*OKH*) materiāli ļauj izteikt dažas domas.

Vācijas Bruņoto spēku ģenerālštābs jau 1943. gada 16. decembrī bija informēts, ka Sarkanā armija gatavo lieluzbrukumu Baltijai, savelkot spēkus pie Neveļas, Veļikije Lukiem Toropecas virzienā, lai kopā ap 350 000 vīru uzbruktu Daugavpils–Rīgas virzienā un ieņemtu Liepāju un Klaipeņu.¹ Aizmugures karaspēka „Ziemeļi” vadība 1944. gada 9. februārī ziņojumā Ā. Hitleram ieteica apturēt šo uzbrukumu pie „Austrumu vaļņa” (*Ostwall*) Narvas, Igaunijas ezera, Veļikajas upes, Pleskavas–Ostrovas² frontē, ierīkojot arī aizsprostu (*Sperrstellungen und Riegelstellungen*) ap Daugavpili, Rēzekni, Alūksni, Tērbatu, lai sargātu ceļus un dzelzceļus, tā atbrīvojot cīņām frontē trīs kājnieku divīzijas. Latviešu un igauņu vienības bija paredzēts iesaistīt kaujā rietumos no Peipusa ezera.³ Uz Baltijas un PSRS robežas bija paredzēts ierīkot aizsardzības līniju (*Blockhauslinie*), kur minētās vienības cīnītos arī pret PSRS kaujiniekiem. Kā jau tika rakstīts, cīņas tur arī notika. 1943. gada 14. novembra ziņojumā Ā. Hitleram Vācijas Bruņoto spēku ģenerālštābs rakstīja, ka latviešu vienības, līdzko būs pieejams transports, vedīs uz Austrumu fronti. Ā. Hitlers atbildē ģenerālštābam norādīja, ka latviešus nevajag pārāk zemu novērtēt viņu izglītības līmeņa dēļ, jo krievu kājnieki ir vēl mazāk izglītoti. Taču Ā. Hitlers lika „latviešus iesaistīt kaujā aizsardzības līnijā”⁴ tieši abās frontes pusēs no Novosokolņikiem, bet pēc tam pārvietot uz otru frontes līniju. Tas nozīmēja, ka latviešu vienībām vācu armijā sākumā bija jābūt lieluzbrukuma centrā, kur tās bez prettanku ieročiem gaidīja sakāve, pēc tam tās pārvietotu uz aizmuguri.

Latviešu leģiona 15. divīzija pilnībā piedzīvoja vācu virspavēlniecības tai nolemtu likteni. 1944. gada 16. jūlijā Leģiona 15. divīzijā kopā ar 19. un 21. policijas bataljonu skaitījās 13 000 vīru. 1944. gada 16. jūlijā divīzija, atkāpjoties no „Austrumu vaļņa” uz „Panteras līniju” un tālāk uz Ludzu un Rēzekni, tika sakauta un 34. pulka komandiera pulkveža Kārļa Dzeniša-Zeniņa vadībā 1944. gada septembra vidū pārcelta uz Vāciju. Divīzijas liktenis, kā minēts, palielināja dezertieru skaitu.

Latviešu literatūrā pavisam neskarta iedaļa ir PSRS kaujinieku darbība atsevišķu Sarkanās armijas vienību izvadīšanā cauri fronteī. 1. LPB 3. vienības kaujinieks Petuhovs

¹ VFA MA, RH 2/2128, 87.–89. l.

² Pētersons A. Sarkanās armijas iebrukums Latvijā 1944. gadā // Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2004. „Cīņa par Baltiju”. – Rīga, 2005. -112. lpp.

³ An den Führer als Oberbefehlshaber des Heeres. – VFA MA, RH-19/III, 6.–8. lp.

⁴ „Die Letten in den zweiten Stellung einzusetzen”. – VFA MA, RH 19/III, 33.–34. lp.

un komisārs Voldemārs Bērziņš 1944. gada 8. jūlijā izvadīja Sarkanarmijas vienības cauri fronteī ienaidnieka aizmugurē.⁵ Krievu karavadonis Mihails Kutuzovs savā laikā teica, ka Krievijai kari jāpabeidz Krievijā. M. Kutuzovam piekrita Ļevs Tolstojs. Lai iekarotu Eiropu (Varšavu, Kēnigsbergu, Berlīni) PSRS ne tikai zaudēja 1,5 miljonus cilvēku, bet arī dzimtenes aizstāvēšanas jēgu, jo karš pārvērtās par iekarošanas karu. Arī LK(b)P CK administratīvais desants no Maskavas 1944. gadā⁶ pierāda 1996. gadā profesora Jurijs Afanasjeva izteikto domu, ka Lielais Tēvijas karš pēc iebrukuma Eiropā 1944. gada rudenī zaudēja Krievijas atbrīvošanas kara raksturu.⁷ Sarkanarmijas iebrukums Baltijā 1944. gadā (reokupācijas sākums) mainīja PSRS kara raksturu – no aizstāvēšanās kara tas pārvērtās par iekarošanas karu.

Kā redzējām, latviešu vienību Vācijas armijā stratēģiski plānoja Vācijas armijas virspavēlniecība, bet PSRS kaujiniekus Latvijā skatīja tikai Vācijas 18. armijas līmenī. LPB darbībai 1943.–1944. gadā Ziemeļlatvijā bija zināma nozīme nosauktās armijas triecienu nodrošināšanai caur Pleskavu Latvijā.

Vācijas 18. armijas virspavēlniecība bija sastādījusi četras „bandītu kartes” Ziemeļlatvijā, kur Abrenes–Alūksnes stūrī 1944. gada sākumā koncentrējās partizānu „bandas”, jo tur bija gaidāms Sarkanās armijas lieluzbrukums caur Pleskavu. Lielākā „bandu” daļa sastāvēja no dezertieriem, no kuriem vairāki nošauti.⁸ Kaut arī Vācijas 18. armijas virspavēlniecība 1. LPB kaujas spējas nevērtēja augstu, tomēr PSRS kaujiniekus Ziemeļlatvijā ņēma vērā.

Vācijas armijas izlūkdienests uzmanīgi sekoja Latvijas iedzīvotāju noskaņojumam, kurš pret Vāciju pasliktinājās. Tāpat kā par Igauniju, arī par Latviju 1944. gada jūnijā ziņojumā teikts, ka notikumi frontē radījuši lielu nemieru, sevišķi lauku iedzīvotāju vidū. Turklāt Latvijas vēsture nosaka Latvijas iedzīvotāju nepatiku pret vāciešiem. „Tā saucamā latviešu aristokrātu kliķe ir draudzīgi noskaņota angļiem. Arī ebreju ietekme (*der jüdische Einfluß*) šajās aprindās ir sevišķi stipra,” rakstīja 317. frontes izlūkošanas grupa.⁹ „Daudzu latviešu ģimeņu izvešana (*Abtransport*) pa jūras ceļu uz Vāciju, kuri sadarbibā ar vāciešiem bija atmāskoti, novērsa paniska noskaņojuma izplatīšanos,” 1944. gada 8. augustā ziņoja Ostlandes armijas virspavēlniecības izlūkošanas daļa.¹⁰

1944. gada 17. jūlijā Vācijas armiju grupas „Ziemeļi” (*Nord*) komandieris ģenerālpulkvedis H. Frisners (*Friessner*) rakstīja: „Ostlandē jāreķinās ar atsevišķu ielauzušos ienaidnieka bandītu uzbrukumiem.”¹¹ Jaunais komandieris ģenerālpulkvedis Ferdinands Šerners (*Schörner*) 1944. gada 5. augustā „Mēneša ziņojumā Nr. 35” rakstīja, ka „bandas” darbojas galvenokārt ziemeļaustrumu daļā un ap Lubānas ezeru. Padomju vadība acīmredzot cenšas izveidot „bandītu” apvienības arī Latvijas teritorijā. Lubānas novada „bandās” ierodas ap 40 cilvēku. Nometnēs tos iepazīstina ar ieročiem. Mēneša laikā Ostlandē notikuši 347 uzbrukumi, no kuriem 218 (62,6 %) cietuši zemnieki. Latvieši baidās no bandītiem, pie tam viņu noskaņojumu negatīvi ietekmē dezertieri.¹² „Bandītu cīņas armijas aizmugurē nepastāv, izņemot atsevišķas vietas Smiltenes un Jēkabpils apkārtnē,” rakstīja Ostlandes karaspēka

⁵ LVA, 302. f., 2. apr., 20. l., 5. lp.

⁶ Strods H. PSRS administrācija Latvijā 1944. g. // Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2004. Cīņa par Baltiju. – Rīga, 2005. – 133.–155. lpp.

⁷ Другая война 1939–1945. - Москва, 1996. – С. 27, 71.

⁸ Bandenkarten. – VFA, RH 20/18 – 1140.

⁹ Zur Haltung der Volksgruppe in Lettland gegenüber Deutschland. Leitstelle III Ost für Frontaufklärung. Frontaufklärungsgruppe 317. – VFA MA, RH 2-2129, 39., 43–45. lp.

¹⁰ VFA MA, RW 41/53, 4. lp.

¹¹ VFA MA, RW 41/49, 4. lp.

¹² Monatsbericht Nr. 35. – VFA MA, RW 41/49, 14. lp.

PSRS kaujinieki pēc apbalvošanas Kremlī 1944. gada rudenī. Vidū – LPSR AP Prezidija priekšsēdētājs A. Kirhenšteins un LPKŠ priekšnieks pulkvedis A. Sprogis (LKM, 23449. neg.)

pavēlnieks „Mēneša ziņojumā” Nr. 36 (1944. gada 1. jūlijs – 8. augusts). „Banda” sastāv no Latvijas un Ukrainas dezertieriem. Kurzemē darbojas pretinieka radiatoraitājs.”¹³ PSRS kaujinieku brigādēm nebija atļauts savus darbības novadus atstāt, taču PSRS kaujinieku vienībām, tuvojoties Sarkanarmijai, bija liegts stāties armijas pakļautībā, bet vajadzēja mainīt darbības vietas.¹⁴ Tā kā PSRS kaujinieki oficiāli nebija pakļauti armijai, kaujinieku darbību uzraudzīja operatīvās grupas. PSRS partizānus uzraudzīja minētā LK(b)P CK un IeTK–VDTK operatīvā grupa Lubānā, vispirms – panākot PSRS plānu īstenošanu, vēlāk – organizējot PSRS kaujinieku izformēšanu.

Pēc Vācijas armijas izlūkdienesta datiem, 1944. gada septembrī Latvijā darbojās četri PSRS kaujinieku specgrupu veidi: 1) spiegi; 2) spridzināšanas un bandu veidošanas aģenti; 3) sabotāžas aģenti; 4) aiz galvenās kaujas līnijas desantētie aģenti (183. tabula).

183. tabula

PSRS aģentu skaits Latvijā 1944. gada septembrī¹⁵

Nr.p.k.	Vieta	Skaits
1	Kurzeme	7
2	Rīgas apkārtnē	15
3	Latgale un Jēkabpils apriņķis	32
4	Kurzeme	6
Kopā		60

¹³ Monatsbericht Nr. 36, 1.7. – 8.8.44. – VFA MA, RW 41/49, 5. lp.

¹⁴ Nachrichten über Bandenkrieg, Nr. 3, 1943. g. 27.07. – KVKA SA, 504. k f., 1. apr., 12. l., 3.–4. lp.

¹⁵ Schwerpunkte des Sowjetischen Agenteneinsatzes in Operations-gebiet Ost. Sept. 1944. – VFA MA, RH 2/2769 k – 1.

С П И С О К

ОФИЦЕРСКОГО СОСТАВА ДАТВИЦКОГО ШТАБА НАРТИЗ. ПУШКОВИ

	1.	полковник	СПРОСИС А.К.	-	нач. штаба
Кр. 30.	2.	полковник а/с	МИДЕЛЬСОН А.М.	-	зам. нач. штаба
	3.	старшина	КРИММЕР Л.А.	-	офицер для поручения <i>медаль I ст.</i>
Кр. 30.	4.	капитан	ЗАРИН В.К.	-	ст. пом. нач. оперотдела <i>медаль I ст.</i>
Кр. 30.	5.	майор	ВАСИНС К.И.	-	пом. нач. оперотдела
Кр. 30.	6.	ср. лейтен.	ЗЕЛИК Е.М.	-	пом. нач. оперотдела
Кр. 30.	7.	без в/зв	ЯКОВСКИЙ П.А.	-	пом. нач. оперотдела <i>мед. I ст.</i>
Кр. 30.	8.	подполковник	КАЛИН О.Я.	-	нач. разведотдела
Кр. 30.	9.	подполк. г/б	ВЕЦГАЛ А.Д.	-	зам. нач. разведотдела <i>мед. I ст.</i>
Кр. 30.	10.	подполковн.	СМЛКЕР Р.И.	-	пом. нач. разведотдела
Кр. 30.	11.	подполковн.	КАМАЛЯГИН А.Ф.	-	нач. отд. связи <i>мед. II ст.</i>
	12.	"	ПОКРЫШЕНКО П.И.	-	пом. нач. отдела связи
Кр. 30.	13.	полковник	КУСИН Э.И.	-	нач. ОК <i>мед. I ст.</i>
Кр. 30.	14.	гв. капитан а/с	АЗАН В.А.	-	пом. нач. ОК
Кр. 30.	15.	б/зв.	ХЕЛДЦ Ф.Д.	-	пом. нач. ОК
Кр. 30.	16.	майор и/с.	ПУЛОВИЦКИЙ А.М.	-	нач. отд. МТС <i>мед. I ст.</i>
	17.	"	ЯКОВСОН Г.М.	-	пом. нач. отд. МТС
Кр. 30.	18.	лейтен. и/с.	АМНАР А.К.	-	нач. финотделения <i>мед. II ст.</i>
Кр. 30.	19.	лейтенант	КРАТЧЕВ И.П.	-	нач. шифротделения
Кр. 30.	20.	капитан	БРЕДС В.И.	-	шифровальщик
	21.	лейтенант	РАПОПОРТ С.С.	-	"
	22.	мл. л-т г/б.	СЕМЕНОВ А.А.	-	"
Кр. 30.	23.	б/зв.	БЕЛОЦОВА Б.Г.	-	"
Кр. 30.	24.	капитан	НАНТАЛМОНОВ И.К.	-	нач. обще-секретного отд.
Кр. 30.	25.	капитан м/с.	ТУРЧИНСКИЙ И.Н.	-	военврач штаба
	26.	ст. сержант	ТУЛЬЧИНСКИЙ И.Н.	-	нач. АХО <i>мед. I ст.</i>
Кр. 30.	27.	ст. техн. л-т	ИВАНС В.М.	-	нач. Радио-узла
30. 30. 30.	28.	б/звания	ФЕДОРОВ С.Д.	-	пом. нач. р-узла
	29.	б/звания	СИЗОВ Г.С.	-	радиост-техник <i>мед. II ст.</i>
	30.	мл. т. л-т	ОВЧИНИЦОВ А.Т.	-	радио-техник
		УИХКНИ			

Найбисинин - *мед. I ст.* (представлен к Орд. Ленина)
 Фроменков - (представлен к Орд. Отец-Вайды, I ст.)

LPKŠ 15 virsnieku un 5 ierindnieku saraksts ieteikumam apbalvošanai ar ordeņiem un medaļām. 1945. gads (LVA, 302. f., 1. apr., 192. l., 78. lp.)

Ar kaujiniekiem apvienojušies aģenti ap Viļaku, Lubānu un Jēkabpils rajonā. Ķeguma spēkstaciju bija uzdots uzspridzināt Vācijas 16. armijai 1944. gada 6. oktobrī operācijas „Donnern 3” ietvaros.¹⁶ Taču viņi to nepaspēja izdarīt. Arī kaujinieki mazo spēku dēļ sēdēja mežos un spēkstaciju nespēja ieņemt.

¹⁶ LZAA, 40. f., 7. apr., 25. l., 99. lp.

Cīņu gaitu Latvijā 1944. gadā ietekmēja VAK 1944. gada 24. oktobra lēmums pārvietot Sarkanās armijas nozīmīgākos spēkus no Rīgas virziena uz Klaipēdas virzienu, kur pretiniekam spēku bija mazāk.¹⁷

1944. gada 30. oktobrī Vācijas armijas izlūkošanas grupa Nr. 317 ziņoja Vācijas armijas ģenerālštābam, ka Somijas izstāšanās no kara plašās latviešu aprindās rada neticību Vācijas uzvarai, taču vienlaikus noliedzot katru sadarbību ar boļševikiem. „Šīs novēršanās gaitā no Vācijas,” rakstīja minētā izlūkošanas grupa, „novērojama stabila iedzīvotāju pievēršanās nacionālajām bandām.” Rezultātā esot grūti atrast aktīvas „uzticamības personas” (*V. Leute*). Latviešu intelīģence gribot bēgt uz Zviedriju, jo Vācijā latviešus liekot smagos darbos.¹⁸

Kaut arī Sarkanarmijas rotās pēc lielākajiem uzbrukumiem ierindā palika pa 20–50 cilvēku, uzbrukumi sekoja cits citam. Tomēr J. Staļina pavēles ieņemt Liepāju 1944. gada 7. novembrī par godu Lielās Oktobra revolūcijas 27. gadadienai, ko vēlāk pārcēla uz 1944. gada 17. novembri un tad – uz 1944. gada 27. decembri par godu PSRS nodibināšanas 22. gadadienai, netika izpildītas. Cīņas Kurzēmē beidzās 1945. gada 8. maijā līdz ar Vācijas–PSRS karu.

Dokumenti, to vidū pašu PSRS kaujinieku atskaites un ziņojumi, liecina, ka PSRS kaujiniekiem – lai gan visas trīs brigādes bija izvietotas tiešā kara darbības tuvumā – kaujas iniciatīva pat 1944.–1945. gada sākumā Sarkanās armijas lieluzbrukuma laikā nepiederēja. Kaujinieki lielajos mežos „atsēdēja” un gaidīja Sarkanā armiju. Rezultātā ne Vācijas armija, ne Sarkanā armija padomju literatūrā aprakstītos „20 000 partizānus un visas tautas kustību” nepamanīja. Dažu simtu PSRS kaujinieku loma bija beigusies līdz ar izlūkziņojumu un tautas ienaidnieku sarakstu sastādīšanu.

2. Uzvaras, zaudējumi un sadale

Par kaujinieku cilvēku tiešajiem zaudējumiem uzskatāmi kritušie, ievainotie, bezvēsts pazudušie un dezertieri. Parasti ievainoto skaits 3–4 reizes pārsniedza kritušo skaitu. Taču, cik no ievainotajiem (*санитарные потери*) izdzīvoja un cik no bezvēsts pazudušajiem atgriezās, nebija droši zināms pat vienību komandieriem, kad tie sniedza darbības un gala atskaites pēc nonākšanas Sarkanās armijas aizmugurē. Otrkārt, kaujinieku patiesie zaudējumi reizēm bija zināmi pašās grupās, bet tos izpaust nedrīkstēja, lai nedemoralizētu pārējos un nepārmestu komandieriem neprofesionālu kaujas vadību.

Grūtības pētniekiem rada arī politisku apsvērumu dēļ dokumentos lietotā terminoloģija. Jēdzienā „izsišana no ierindas” ietilpa gan kritušie, gan ievainotie, gan gūstā kritušie, gan bezvēsts pazudušie, gan dezertieri. Pie tam atskaitēs pretinieka zaudējumi vienmēr palielināti, bet pašu zaudējumi – samazināti. Pēc CPKŠ datiem, 1943. gadā (līdz 1. decembrim) Latvijā partizāni „izsītuši” no ierindas 1102 pretinieka virsniekus un kareivjus, kas ir 0,3 % no pretinieka zaudējumiem (*184. tabula*).

Kaujinieki nedrīkstēja padoties gūstā. Tāpēc gūstā kritušos atskaitēs nereti uzrādīja par bezvēsts pazudušiem, pie kuriem kādreiz pieskaitīja arī dezertierus.

Ievērojot šos iemeslus, kaujinieku oficiālie cilvēku zaudējumi salīdzinājumā ar vācu un latviešu policijas sniegtajiem datiem oficiālajos pārskatos ir daudz mazāki. Biežāk dokumentos īstenībai tuvāki dati ir par cilvēku zaudējumiem atsevišķās kaujās, retāk to apkopojumos. Šādi apkopotu dati iegūti par 1943. gadu.

1943. gadā PSRS kaujinieki Latvijā, ja ticēt oficiālajai atskaitēi (izņemot decembri), bija zaudējuši 45 kaujiniekus, tātad 0,5 % no kaujinieku kopskaita 1944. gada 1. janvārī

¹⁷ История Великой Отечественной войны. – Т. 3. – Москва, 1999. – С. 165.

¹⁸ Tätigkeitsbericht AAGr 317. Oktober 1944. – VFA MA, RH 20/16, 560.

184. tabula

**PSRS kaujinieku Latvijā iznīcinātais pretinieka dzīvais spēks
(1943. gada 1. janvāris–1. decembris)¹⁹**

Nr.p.k.		Latvijā	PSRS
1	Policisti	744	9291
2	Vācieši	?	30 390
3	Ievainoti	295	79 163
4	Sagūstīti	20	4317
5	Pārgājuši partizānu pusē	43	8887
Kopā		1102	132 048

(184. tabula). Pēc šiem datiem partizānu zaudētie 45 cīnītāji sastādīja 4% no pretinieka zaudējumiem (185. tabula).

185. tabula

**PSRS kaujinieku zaudējumi Latvijā
(1943. gada 1. janvāris – 1943. gada 1. decembris)²⁰**

Nr.p.k.	Zaudējumi	Skaits	%
1	Krituši	20	44,4
2	Ievainoti	15	33,3
3	Bezvēsts pazuduši	6	13,3
4	Dezertējuši	4	8,8
Kopā		45	100,0

Kaujinieku zaudējumi kļuva lielāki 1944. gada sākumā, palielinoties viņu skaitam, pārvietošanās darbībām un cīņās pretkaujinieku operācijās. Dažkārt kaujinieki, 1944. gadā cīnoties pret aplencējiem, zaudēja lielu daļu no sastāva. O. Oškalna vienība 1944. gada 16. un 19. aprīlī zaudēja 41 partizānu, t.i., tik pat daudz, cik uzradīts 1943. gada atskaitē (186. tabula).

186. tabula

**O. Oškalna vienības zaudējumi
1944. gada 16. – 19. aprīlī²¹**

Nr.p.k.	Zaudējumi	Krituši	Ievainoti	Bez vēsts pazuduši	Padevušies gūstā	Kopā
1	1944. gada 16. aprīlis	12	1	6	–	19
2	1944. gada 19. aprīlis	11	2	8	1	22

Cīņās ar policiju V. Samsona vienībā 1944. gada 26.–30. jūnijā krita 10 partizāni.²²

O. Oškalna 3. LPB 1944. gada 10. augustā bija 392 partizāni, tātad zaudējums – 46 (11,7 %) cilvēki. Tas liecina, ka PSRS kaujinieku iekļūšana Viduslatvijā bija sevišķi grūta, un Kurzemē tos aizvietoja spegrupas.

¹⁹ Оперативная сводка ЦШПД от 01.01.1944. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 57. l., 3., 71. lp.

²⁰ Отчет о работе. – LVA, 101. f., 5. apr., 5. l., 169. lp.

²¹ LVA, 302. f., 1. apr., 172. l., 75. lp.

²² Оперсводка № 28. – LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 164. lp.

III LPB cilvēku zaudējumi (1943–1944)²³

Nr.p.k.	Zaudējumi	Skaitis	% no zaudētajiem
1	Krituši	21	45,7
2	Ievainoti	5	10,8
3	Bezvēsts pazuduši	5	10,8
4	Krituši gūstā	6	13,1
5	Dezertējuši	9	19,6
	Kopā	46	100,0

PSRS kaujinieku nelielais cilvēku zaudējumu skaits liecināja par viņu darbības galveno formu – „atsēdēšanu” lielos mežu masīvos.

Treškārt, Vācijas un PSRS karojošās puses centās pierakstīt lielākus pretinieka zaudējumus. PSRS kaujinieku un Vācijas Drošības policijas akcijās uzkrītoši mazais zaudējumu un lielais pretinieka zaudējumu skaits kā vienā, tā otrā pusē bija skaidrojams arī ar viltojumiem. Vācu pusē PSRS kaujinieku zaudējumos reizēm ierakstīja pat nošautos ebrejus.²⁴ Objektīvākie krievu vēsturnieki atzīst, ka lielākai daļai partizānu sniegtajām ziņām par iznīcināto vācu karavīru, tehnikas, sliežu un vilcienu skaitu nevar ticēt. Tā, piemēram, „Padomju informācijas birojs”, balstoties uz partizānu ziņojumiem, informēja, ka Ukrainā, Ugodskas rūpnīcā, partizānu vienība iznīcinājusi 500 vācu karavīru. Taču patiesībā partizāni šeit nošāva tikai divus vietējos policistus (0,4 %) no atskaitē minētā skaita. Lai noskaidrotu laikabiedru liecības, Ugodskas rūpnīcā ieradās PSKP CK Prezidija locekļa Pjotra Pospelova (1898–1979) vadītā komisija, kas vadīja Lielā Tēvijas kara vēstures izstrādāšanu. Komisija noskaidroja, ka neviens vācu karavīrs tur nav nošauts. P. Pospelovs lika minēto paragrāfu no PSRS Lielā Tēvijas kara vēstures izsvītrot.²⁵ Daudzie pretinieka zaudējumu pierakstīšanas gadījumi liecina, ka partizānu zaudējumu apzināšana jāsāk no sākuma.

Uz 1944. gada 1. janvāri zaudēto PSRS partizānu skaitu publicējis profesors B. Sokolovs. 1944. gada 1. janvārī PSRS bija 20 886 krituši partizāni un bez vēsts pazuduši 8680 partizāni, kopā 29 506 cilvēki. No viņiem 8487 bija zināmi uzvārdi un radnieku vārdi. Līdz kara beigām kritušo partizānu kopskaits gandrīz četrkārsējās, sasniedzot 100 000 cilvēku. Pēc prof. B. Sokolova publicētiem datiem, uz 1944. gada 1. janvāri Latvijā bija zaudēti 106 (0,35 %) partizāni (188. tabula). Taču šis skaitlis, kurš ņemts no oficiālajām PSRS atskaitēm, šķiet, vismaz desmit reizes samazināts.

PSRS partizānu zaudējumi uz 1944. gada 1. janvāri²⁶

Nr.p.k.	Vieta	Krituši	Pazuduši	Kopā	Zināmi uzvārdi
1	Igaunija	19	8	27	
2	Latvija	56	50	106	12
3	Lietuva	101	4	115	14
4	Baltkrievija	7814	513	8327	389
5	Smoļenskas apgabals	2618	1822	4400	2646

²³ Отчеты о боевой деятельности III ЛПБ. – LVA, 302. f., 2. apr., 26. l., 77. lp.

²⁴ Wilhelm H. H. Die Einsatzgruppe A. – 354. lpp.

²⁵ Боярский В. Партизанство вчера, сегодня, завтра.. – С. 224.

²⁶ Соколов Б. В. Оккупация.. – С. 103.

LPKŠ 2. Latvijas partizānu brigādes parāde Cesvaines mežos 1944. gada augustā
(LKM, 32937a neg.)

1944. gada pirmajos četros mēnešos partizāni bija zaudējuši 56 cilvēkus (*188. tabula*). Interesanti, ka gandrīz tajā pašā laikā 3. LPB vien bija zaudējusi 46 (82,2 %) cilvēkus. Raksturīgi, ka profesora B. Sokolova publicētais Latvijā kritušo skaits visai tuvs šiem datiem. Arī pēc 1. LPB 1944. gada 1. janvāra – 1. maija atskaites zaudēti 70 cilvēki (*189. tabula*).

189. tabula

**3. LPB (O. Oškalna) zaudējumi
(1944. gada 1. janvāris – 1944. gada 1. maijs)²⁷**

Nr.p.k.	Zaudējumi	Kritušo skaits	Ievainoto un bezvēsts pazudušo skaits
1	Krituši	10	40
2	Bezvēsts pazuduši	1	10
3	Gūstā	3	3
4	Dezertējuši	–	3
	Kopā	14	56

LPKŠ 1944. gada pārskatā minēts, ka 1943.–1944. gadā zaudēti 431 partizāns (*190. tabula*).

²⁷ Доклад ЛШПД за период времени с 1 января по 1 мая 1944 г. – LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 99.lp.

Padomju Savienības Varonis
Otomārs Oškals. 1946. gads

190. tabula

PSRS kritušo, ievainoto, dezertējušo un bezvēsts pazudušo partizānu skaits
divu gadu laikā (1942–1944)²⁸

Nr. p.k.	Vienība	Krituši		Ievainoti		Bezvēsts pazuduši		Dezertējuši		Kopā
		Skaits		Skaits		Skaits		Skaits		
1	1. brigāde	125		75		6		33		239
2	2. brigāde	35		50		6		8		49
3	3. brigāde	21		5		11		9		46
4	Bogdanova vienība	3		1		3		–		7
5	Kravčenko vienība	3		3		–		–		6
6	Savčenko Vienība	6		5		–		–		11
7	Bažukova vienība	13		4		6		–		23
Kopā		206		143		32		50		431

²⁸ Отчет ЛШПД 1946. – LVA, 302. f., 1. apr., 192. l., 37. lp.

Mītiņš Tukumā 1945. gada
jūnijā (LKM, 3790. neg.)

Taču patiesībā, kā redzējam III nodaļā, ja salīdzina LK(b)P CK iesūtīto kaujinieku skaitu 1941.–1945. gadā ar 1944. gada 7. janvārī dzīvi palikušo skaitu, zaudēto kaujinieku skaits bija ap 10 reizes lielāks. Ja salīdzina vienību un grupu ziņojumus LPKŠ par dezertieru skaitu ar šī štāba oficiālajā atskaitē 1946. gadā minēto dezertieru skaitu 1942.–1944. gadā – 50 dezertieri, – arī tas šķiet vairākkārt samazināts. Kaut arī, trūkstot visiem pārskatiem par dezertieriem un vienību komandieriem slēpjot kā kritušos, tā ievainotos un bezvēsts pazudušos zem viena jēdziena – neatgriezeniski zaudējumi (*безвозвратные потери*), nevar pierādīt pretējo, tomēr, šķiet, dezertieru skaits bija daudz lielāks. Dezertieru, pat nodevēju arī rūpīgi pārbaudīto partizānu vidū bija daudz. 1943. gada jūlijā Polockas apgabalā no lidmašīnas desantētais Viktors Utināns (1919) vēlāk brīvprātīgi pieteicās policijā un nodeva partizānus.²⁹ Pēteris Vērdiņš (1911) PSRS VDK diversantu un izlūku grupas „Sagrāve” (*Разгром*) sastāvā bija pārsviests vācu aizmugurē, bet uzdotos pienākumus nepildīja.³⁰ 2. Latvijas partizānu brigādes štāba sakarnieks Jānis Zālītis (1906) 1944. gada jūlijā nodeva visu partizānu brigādi. Alfrēds Zorenbergs (1923), A. Macpāna vienības dalībnieks, bija SD aģents, piedalījās kaujās pret Sarkanarmijas partizāniem.³¹ 1943. gada 25. septembrī partizānu komandieris H. Bendiks ziņoja, ka no Spuģa diversiju grupas partizāns Gruzītis izrādījies nodevējs, viņš griezies Madonas apriņķa Meirānu policijas iecirknī un padevies.³² V. Samsons 1944. gada 8. septembrī ziņoja, ka no viņa 1. LPB dezertējuši 10 cilvēki, pat

²⁹ LVA, 1986. f., 1. apr., 40456. l.

³⁰ Turpat, 11882. l.

³¹ Turpat, 6543. l.

³² KVSPVA, 69. f., 1. apr., 978. l., 19. lp.

viens VK(b)P biedrs.³³ No pirmās vienības arī bija dezertējuši 11 cilvēki, visi bezpartijiskie un galvenokārt latvieši.³⁴ 1944. gadā no A. Poča 1. vienības bija dezertējuši seši cilvēki, visi bezpartijiskie. Divi no dezertieriem bija leģionāri, divi – bijušie gūstekņi.³⁵ 3. vienībā 1944. gadā bijuši četri dezertieri, vienu no tiem notvēra un 9. maijā nošāva.³⁶ Arī A. Savicka vienībā no 1943. gada 25. augusta līdz 1944. gada 20. martam bijuši 7 dezertieri, četri notverti un sodīti ar nāvi.³⁷ Tātad jau šajā sarakstā minēts tuvu 50 dezertieriem. Dezertējuši pat Maskavas partizānu kursus beigušie kaujinieki, kaut arī 1944. gadā dezertēšana varēja ātri vien beigties bēdīgi. Kaujinieku darbības teritorija paplašinājās, tomēr kaujinieki, redzot savas bojāejas tuvās perspektīvas, dezertēja, parasti dodoties pie pazīstamiem un radiem. Visos dezertieru sarakstos un anketās bez pārējiem datiem minēta arī dezertiera adrese un piederīgie, kuri arī varēja ciest. Spriežot pēc LPKŠ dokumentiem, grupu komandieri un pretizlūkošanas un izlūkošanas darbinieki rūpīgi sekoja dezertieru gaitām un apmešanās vietām, jo kaujinieku radi un bijušie kaimiņi bija zināmi. Tāpēc daļu kaujinieku dezertieru partizāni sagūstīja un tiesāja partizānu brigāžu tribunālā. 1. LPB, pēc komisāra J. Riktera datiem, tribunālā izskatītas 10 lietas, pie tam visi desmit dezertieri nošauti.³⁸ Taču pēc kara tika konstatēts, ka vairāki bijušie bezvēsts pazudušie kaujinieki karu pārdzīvojuši pie radiem un tur pēc kara dzīvoja joprojām. Turpretī padomju literatūrā visi PSRS kaujinieki tika iztēloti par brīnumvaroņiem, kuri cīnījušies pret vācu okupācijas varu un latviešu buržuāziskajiem nacionālistiem. Patiesībā Latvijā iesūtītie PSRS kaujinieki, kā liecina arī Latvijas PSR izmeklēšanas dokumenti, ne visi gribēja mirt vai piedzīvot boļševiku varas atgriešanos; viņi labāk dezertēja.

A. Sproģa 1946. gadā parakstītajā 1942.–1944. gada pārskatā minēti (190. tabula) PSRS partizānu zaudējumi: 206 krituši, 143 ievainoti, 32 bezvēsts pazuduši un 50 dezertējuši, kopā 431 cilvēks (visai samazināti). Tos apgāž paša A. Sproģa iepriekš parakstītie dokumenti. LPKŠ arhīvā saglabājušās divas A. Sproģa pavēles liecina, ka 1942.–1943. gadā, ieskaitot aviokatastrofā 1943. gada 18.–19. decembrī bojā gājušos 9 cilvēkus, krituši 58 cilvēki, bet 1944. gadā – 187 partizāni.³⁹ Tātad tikai šajās divās pavēlēs jau minēti 245 (56,9 %) kritušie, nevis, kā norādīts minētajā pārskatā, 206 partizāni. Pavēļu par pārējo „partizānu izslēgšanu no ierindas” mūsu rīcībā nav. Arī kaujinieku vienību ziņojumi saglabājušies visai fragmentāri. Taču skaidrs, ka lielākā PSRS kaujinieku daļa kritusi 1944. gadā, nonākot Latvijā. Spriežot pēc V. Laiviņa ziņojuma, arī no 1942. gada decembra līdz 1943. gada oktobrim krituši 64 partizāni.⁴⁰ Lielākā daļa kaujinieku krituši vai nu aizstāvēšanās kaujās, vai arī uzbrukumos no slēpņiem. 1944. gadā palielinājās arī kritušo skaits kaujinieku operācijās. Spriežot pēc 1944. gada 31. decembrī LPKŠ veiktās oficiālās kritušo kaujinieku vārdu reģistrācijas, no 1942. gada janvāra līdz 1944. gada 31. decembrim krituši kaujās vai bezvēsts pazuduši 557 (129,3 %) PSRS kaujinieki Latvijā.⁴¹ Starp bezvēsts pazudušajiem varēja būt gan kaujas laikā nokļīdušie un pēc tam kritušie, gan arī dezertieri, kuri padevušies vai izdzīvojuši līdz

³³ Список погибших, пропавших без вести, дезертиров. – LVA, 302. f., 1. apr., 172. l., 6. lp.

³⁴ Список дезертиров 1-ого отряда. – LVA, 302. f., 1. apr., 172. l., 2. lp.

³⁵ Turpat, 8. lp.

³⁶ Turpat, 11. lp.

³⁷ Turpat, 12. lp.

³⁸ LVA, 302. f., 2. apr., 16. l., 41. lp.

³⁹ Списки погибших, пропавших без вести, дезертиров, раненных и больных по бригадам и отрядам. – LVA, 302. f., 1. apr., 172. l., 159.–172. lp.

⁴⁰ Список погибших партизан за время с декабря 1942 по 30 октября 1943 г. – LVA, 302. f., 1. apr., 172. l., 125.–126. lp.

⁴¹ Книга учета погибших и пропавших партизан, 1942–1944. – LVA, 302. f., 1. apr., 164. l., 1.–30. lp.

kara beigām pie radiem.⁴² Daži partizāni krituši, neuzmanīgi rīkojoties ar mīnām, daži – desantēšanas laikā neorientējoties apvidū. Nereti mežā aizturētie gāja bojā konvoješanas laikā tika nošauti.⁴³

191. tabulā, kas sastādīta pēc LKP CK Partijas vēstures institūtā veidotās kartotēkas, min drošākus datus nekā minētās oficiālās PSRS kaujinieku štābu atskaites. Tabulā redzam, ka kaujinieki zaudējuši 727 (14,4 %) cilvēkus, no kuriem apmēram puse (374 – 51,4 %) bija krituši. Tātad minētajā kartotēkā kritušo skaits bija gandrīz divreiz (181,6 %) lielāks nekā LPKŠ minētajā gada atskaitē. Taču kritušo skaits bija vēl lielāks, jo pie tiem jāpieskaita daļa bezvēsts pazudušo, gūstā kritušo un pēc tribunāla nošauto dezertieru, kuri šai pārskatā nav minēti. Rezultātā zaudēto PSRS kaujinieku kopskaits varēja tuvoties tūkstošim, t. i., ap 50 % no iesūtīto kaujinieku skaita.

191. tabula

PSRS kaujinieku zaudējumi Latvijā 1941.–1945. gadā⁴⁴

Nr.p.k.		Skaits	%
1	Krituši	374	51,4
2	Ievainoti	132	18,2
3	Krituši gūstā	39	5,4
4	Bezvēsts pazudušie	86	11,8
5	Dezertējuši	96	13,2
Kopā		727	100,0

Bojā gājušo PSRS kaujinieku skaita precizēšana turpināma. PSRS kaujinieku brigāžu un grupu pārskatos minētais iznīcināto, ievainoto un sagūstīto pretinieka karavīru skaits ir tik neticami liels, ka to nav iespējams izmantot par pamatu zinātniskai analīzei. Tāpēc pievērsīsimies tikai LPKŠ gala ziņojumā minētajam 1944. gada janvāra–septembra pretinieka zaudējumu kopsavilkumam Austrumlatvijā un Viduslatvijā (sk. 192. tabulu). Rēķinot, ka kājniece divīzijā Vācijas armijā bija 14 800 karavīru, PSRS kaujinieki atskaitījās, ka Latvijā astoņos mēnešos iznīcinājuši 2,7 karavīru divīzijas, t. i., 93,9 reizes vairāk nekā atskaitē minēti pašu partizānu zaudējumi (431 partizāns). Pēc Latviešu kartotēkas diezgan precīzajiem datiem, līdz mobilizācijai 1943. gadā brīvprātīgi policijas bataljonos bija aizgājuši 14 000 Latvijas vīriešu (15–20 % mobilizēto).⁴⁵ Pēc PSRS kaujinieku atskaitēm, 1944. gada pirmajā pusē vien viņi iznīcinājuši visus latviešu brīvprātīgos.

192. tabula

PSRS kaujinieku iznīcinātie un sagūstītie vācu virsnieki un karavīri, kā arī latviešu leģionāri un latviešu palīgpolicisti (1944. gada janvāris – septembris)⁴⁶

Nr.p.k.		Iznīcināti	Ievainoti	Sagūstīti	Kopā
1	Vācu virsnieki	183	32	4	219
2	Vācu karavīri	13 307	11 278	55	24 640
3	Latviešu brīvprātīgie	4 910	9 085	203	14 198
4	Latviešu palīgpolicija	676	725	13	1 414
Kopā		19 076	21 120	245	40 471

⁴² Jurgens A. – LVA, 302. f., 1. apr., 164. l., 1.–30. lp.

⁴³ Zars A., Dzenis K. Tajās dienās pie Abavas // Padomju Kuldīga. – 1959. – 9. maijs.

⁴⁴ LVA, 302. f., „Latvijas partizānu štābs” kartotēka. Skapis Nr. 3 (3.1).

⁴⁵ Neiburgs U. Latviešu leģiona formēšanās // Latviešu leģionāri. – Rīga, 2005. – 14. lpp.

⁴⁶ Отчет ЛШПД. – LVA, 302. f., 1. apr., 192. l., 64. lp.

192. tabulā redzam, ka, pēc A. Sproģa datiem, 1944. gada janvārī–septembrī vien PSRS partizāni "izsītuši" no ierindas 15 612 latviešus, t. i., apmēram 7% no vācu pusē karojošajiem latviešiem (110–115 000), kopā četras divīzijas.

Daudz pieticīgāku pretinieka iznīcināto karavīru skaitu savā gala ziņojumā minējusi O. Oškalna 3. LPB – tikai 1879 cilvēkus, t. i., 4,6% no visu PSRS kaujinieku Latvijā 1944. gadā iznīcināto pretinieka karavīru skaita. Kaut arī 3. LPB kaujas pārskatā iznīcinājusi aptuveni divus pulkus pretinieka karavīru, starp iznīcinātajiem bijis tikai 181 latvietis. Kopējā pārskatā (192. tabula) iznīcināto latviešu bija 15 612 (38,6%) no kopskaita, bet šajā brigādē to bija tikai 9,6%. Acīmredzot šeit mēģināts atspoguļot 3. LPB komandiera O. Oškalna neoficiālo rīkojumu „Latvietis uz latvieti pirmais nešauj” (193. tabula).

193. tabula

3. LPB iznīcināto pretinieka karavīru skaits (1943–1944)⁴⁷

Nr.p.k.		Krituši		Ievainoti		Kopā
		Skaits		Skaits		
1	Vācu virsnieki	10		2		12
2	Vācu karavīri	1134		232		1366
3	Latviešu policisti	9		6		15
4	Latviešu karavīri	104		62		166
5	Vlasovieši	280		40		320
	Kopā	1537		342		1879

Pašreiz par oficiāliem uzskatāmi CPKŠ 1944. gada 13. janvāra gala ziņojumi, kur apkopotī dati par visām PSRS partizānu vienībām, to skaitā LPKŠ partizānu darbības rezultātiem no 1941. gada 22. jūnija līdz 1944. gada 13. janvārim. Šie dati, kā redzam, ievērojami mērenāki nekā LPKŠ un tā brigāžu atskaitēs minētie dati (194. tabula).

194. tabula

PSRS kaujinieku Latvijā pretiniekam nodarītie zaudējumi no 1941. gada 22. jūnija līdz 1944. gada 13. janvārim⁴⁸

Nr.p.k.		Skaits	
I. Iznīcināti			
1	Ģenerāļi	–	
2	Virsnieki	5	
3	Karavīri	739	
4	Lidmašīnas	–	
5	Policisti un nodevēji	81	
	Kopā	825	
II. Sagūstīti vācu karavīri			
	KrAA karavīri	–	
	Kopā	20	

⁴⁷ O. Oškalna atskaite. – LVA, 302. f., 2. apr., 26. l., 1.–71. lp.

⁴⁸ Итоговая сводка ЦШПД о результатах боевых действий партизан с 22 июня 1941 г. по 13 января 1944 г. по республикам, областям и штабам. Январь 1944. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 68. l., 1.–4. lp.

Nr.p.k.		Skaitis	
III. Iznīcināti			
1	Vilcieni	64	
2	Lokomotīves	41	
3	Vagoni	459	
4	Sliedes	1774	1. operācijā – 0, 2. operācijā – 1774
5	Dzelzceļu tilti	2	
6	Šoseju tilti	6	
IV. Iegūtas trofejas			
1	Lidmašīnas	1	
2	Tanki	1	
3	Automāti	4	
4	Noliktavas uzspridzinātas	4	
5	Ložmetēji	3	
6	Šautenes	208	

195. tabulā redzam, ka pēc CPKŠ gala atskaites datiem PSRS kaujinieki Latvijā iznīcināja vai padarīja kaujasnespējīgus 825 pretinieka virsniekus un karavīrus, kas bija 0,1 % no PSRS partizānu pretiniekam nodarītajiem zaudējumiem.

195. tabula

**PSRS kaujinieku darbības rezultātā
iznīcinātie pretinieka virsnieki un karavīri
(1941. gada 22. jūnijs – 1944. gada 13. janvāris)⁴⁹**

Nr.p.k.		Latvijā	Kopā	% Latvijā
1	Ģenerāļi	–	37	–
2	Virsnieki	5	7264	0,07
3	Karavīri	739	570 975	0,1
4	Lidotāji	–	1563	–
5	Policisti un nodevēji	81	22 543	0,3
6	Sagūstīti	20	5628	0,3
Kopā		825	602 332	0,1

Visai nozīmīgi salīdzināt PSRS kaujinieku Vācijas armijai nodarītos zaudējumus ar PSRS un Vācijas cilvēku zaudējumiem Vācijas–PSRS kara laikā. CPKŠ apkopojumā par 1943. gada jūliju – augustu (196. tabula) redzam, ka PSRS partizāni „izcēlās” ar Latvijas policistu nogalināšanu, kas tuvu īstenībai, taču visumā to nodarītie zaudējumi svārstījās no 0,09 līdz 0,4 % no PSRS partizānu nodarītajiem zaudējumiem. Taču šādus datus CPKŠ vairs neapkopoja.

⁴⁹ Итоги боевых действий партизанских отрядов в период с 22 июня 1941 года по 13 января 1944 года. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 68. l., 1. lp.

PSRS partizānu Vācijas armijai nodarītie dzīvā spēka zaudējumi
(1943. gada jūlijs – oktobris)⁵⁰

Nr.p.k.		Kopā	To skaitā Latvijā	%
1	Iznīcināti vācu karavīri	121 549	134	0,1
2	Iznīcināti policisti	4347	45	1,03
3	Ievainoti pretinieki	35 713	34	0,09
4	Sagūstīti pretinieki	2554	11	0,4

СВЕДЕНИЯ

на поступившей записи от Наркоматов и местных властей Латвийской ССР об выделении в их распоряжение, для использования на работах в системе Народного хозяйства, партизан Латвийского штаба партизанского движения, вышедших из тыла фронта и соединившихся с частями Красной Армии.

Наименование организаций	Количество записанных людей	Количество выделенных людей.
НК КД/О Латвии	30 чел	30 чел
НК ЛКСМ Латвии	36 "	32 "
НКВД Латвийской ССР	388 "	392 "
Прокуратура Латв. ССР	4 "	3 "
СНК Латвийской ССР	3 "	3 "
Двинскому УКОМУ	22 "	23 "
Дудзенскому УК и УИКа	27 "	27 "
Абренский УК и УИКа	169 "	169 "
Валкекому УК и УИКа	59 "	59 "
Резекненскому УК и УИКа	15 "	15 "
Екабпилсскому УК и УИКа	31 "	31 "
НКШ	3 "	3 "
Управлению Наркомсвязи СССР по Латвийской ССР	32 "	32 "
Портрансзвена НКВД	7 "	7 "
Итого	826 "	815 "

LPKŠ pārskats par PSRS partizānu sadali darbā uz 1944. gada 24. augustu
(LVA, 302. f., 2. apr., 82. l., 37. lp.)

⁵⁰ Оперативная сводка ЦШПД от 03.11.1943. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., l., 154. lp.

PSRS historiogrāfijā apgalvots, ka „partizāni iznīcināja ap vienu miljonu vācu fašistisko iebrocēju”. Taču Vācijas demokrātiskie vēsturnieki, balstoties uz Vācijas arhīvu datiem, pārliecināti, ka PSRS partizānu darbības rezultātā gāja bojā vai pazuda bez vēsts 35–45 000 karavīru (3,5 – 4,5 % no minētiem skaitļiem).⁵¹ Arī kopējais Vācijas–PSRS karā zaudēto cilvēku skaits PSRS laikā bija valsts noslēpums. Lielā Tēvijas kara vēstures 6. sējumā minēto skaitli par 20 miljonu cilvēku zaudēšanu Lielajā Tēvijas karā PSRS GIP neļāva publicēt, tos publicēja pēc PSKP CK iejaukšanās, – varbūt arī tāpēc, ka iepriekšējos piecos sējumos G. Žukovs bija minēts 16, bet Ņ. Hruščovs – 126 reizes.⁵²

Līdz šim publicētie aprēķini liecina, ka PSRS Otrajā pasaules karā zaudēja ap 27 miljonus cilvēku. Kaut arī ģenerālštābs samazināja zaudējumus un tajos nav ieskaitīti nometnēs badā un darbā mirušie, grūti noticēt, ka nesagatavotības un nemākulīgās vadības dēļ Sarkanā armija 1941. gada divās nedēļās iztērēja visas savas rezerves. Uzvarētāji Austrumu frontē vien zaudēja no 12 līdz 19 miljoniem kritušo, bet vācieši, ieskaitot gūstekņus, kas gāja bojā krievu gūstā, – ap 3 miljoni cilvēku.⁵³ 1944. gada 1. janvārī PSRS partizānu oficiālie zaudējumi bija 20 886 kritušie, 8680 ievainotie un 29 566 bezvēsts pazudušie. Taču šie dati noteikti ir samazināti. Pēc 2000. gadā Krievijā publicētajiem datiem, Vācija 1939.–1945. gadā karā zaudēja 4 457 000 kritušos, mirušos no ievainojumiem, gājušus bojā katastrofās, devušos pašnāvībā vai nošautos pēc kara tiesas likumiem.⁵⁴ Pēc visu PSRS republiku un apgabalu PSRS partizānu štābu atskaitēm partizāni Vācijas–PSRS karā iznīcinājuši 1 995 638 vācu virsniekus un karavīrus,⁵⁵ t. i., 44,34 reizes vairāk nekā pēc vācu aprēķiniem. Ja atceras, ka visā Otrā pasaules kara laikā krita un gāja bojā 4,4 miljoni vācu virsnieku un karavīru, ir skaidrs, ka, palielinot PSRS partizānu skaitu divreiz, nebūtu vajadzīga ne Sarkanā armija, ne ASV, ne Anglijas armija, ne Otrā fronte. Tas liecina, ka Vācijas vēsturnieku publicētie dati ir tuvāki īstenībai nekā Krievijā pašreiz cirkulējušie dati.

PSRS kaujinieku savienošanās ar Sarkanā armiju Latvijā sākās 1944. gada 19. jūlijā līdz ar šīs armijas daļu ienākšanu Latvijā. Vairāki kaujinieki, kā redzējam, palīdzēja Sarkanās armijas vienībām cauri Vācijas armijas neminētajiem mežiem un purviem nonākt vācu armijas aizmugurē.

1944. gada 5. augustā LK(b)P CK Ludzā pieņēma lēmumu par mobilizācijai pakļauto vīriešu iesaukšanu Sarkanajā armijā Ludzas, Rēzeknes un Abrenes apriņķī.⁵⁶ Lielākā daļa jauno kaujinieku un rezervistu tika iesaukti Sarkanajā armijā, liela veco kaujinieku daļa – LPSR IeTK. No 122 Bogdanova vienības cilvēkiem 20 (16,4 %) ieskaitīja LPSR IeTK rīcībā, bet 68 (55,7 %) nodeva Kara komisariātam.⁵⁷ No „Daugavieša” vienības 1944. gada 7. augustā 52 cilvēki (52,5 %) aizgāja strādāt Daugavpils apriņķa IeTK daļā, bet 22 (22,2 %) nonāca Kara komisariāta rīcībā (*197. tabula*).

Tādējādi 1944. gada augustā PSRS kaujinieki ne tikai demobilizējās, bet arī tika mobilizēti, kas vēlreiz apliecina visu kaujinieku (kombatantu) raksturu. Jau 1944. gada 16. augustā

⁵¹ Александров К. Мы ещё не всё вспомнили, чтобы о чем-то забывать // Новое время. – 2005, № 19. – С. 11.

⁵² Андреев Дм., Бардюгов Г. Последний юбилей. – <http://politklass.ru/cgi-bin//iusse.pl?id=131>, 2005. g. 8.05.

⁵³ Александров К. Мы ещё не всё вспомнили.. – С. 12.

⁵⁴ Кто был кто в Великой Отечественной войне 1941–1945. – Москва, 2000. – С. 421.

⁵⁵ Жирнов Е. На оккупированных территориях // Коммерсант Власть. – Москва, 2001, 7 августа. – С. 60.

⁵⁶ LVA, 101. f., 3. apr., 10. l., 5.–6. lp.

⁵⁷ LVA, 302. f., 2. apr., 27. l., 69. lp.

„Daugavieša” partizānu vienības (Daugavpils apr.) izformēšana 1944. gada 7. augustā⁵⁸

Nr.p.k.		Skaitis	%
1	Daugavpils apriņķa kara komisariāts	22	22,2
2	Daugavpils apriņķa IeTK nodaļa	52	52,5
3	LPSR TKP	3	3,0
4	LĻKJS Daugavpils apriņķa komiteja	4	4,0
5	LPKŠ	2	2,0
6	Daugavpils dzelzceļa daļa	3	3,0
7	Višķu padome	3	3,0
8	Kritis	1	1,0
9	Slimi	3	3,0
10	Smeršs arestē	1	1,0
11	Bezvēsts pazudis	1	1,0
12	Dezertieri	3	3,0
Kopā		99	100,0

no 1. LPB 27 cilvēki⁵⁹ un no 3. LPB 56 cilvēki⁶⁰ tika ieskaitīti LPKŠ operatīvajā grupā, bet pavisam tur bija 106 vīri. LPKŠ operatīvā grupa atradās Daugavpilī. No 968 2. LPB vīriem 584 palika Sarkanarmijas aizmugurē, 354 (36,5 %) tika ieskaitīti Sarkanajā armijā.⁶¹ Pārējos nozīmēja LK(b)P, komjaunatnes, IeTK, prokuratūras darbā.

198. tabula

3. LPB sadale pēc iziešanas Sarkanās armijas aizmugurē 1944. gada 10. augustā⁶²

Nr.p.k.		Skaitis	%
1	Jēkabpils apriņķa kara komisariāts	163	53,8
2	LPKŠ	1	0,3
3	LPKŠ rezerve	57	18,8
4	IeTK darbā	20	6,6
5	Padomju darbā	35	11,5
6	4. armijas pretizlūkošanā	8	2,6
7	Atstāti mājās	9	3,0
8	Hospitālī	3	1,0
9	Koncentrācijas nometnē	7	2,3
Kopā		303	100,0

198. tabulā redzam, ka 53,8 % no O. Oškalna 3. LPB aizgāja Sarkanajā armijā un tikai neliela daļa (11,5 %) iekārtojās aizmugures darbā. No 340 3. LPB kaujiniekiem faktiski iekārtoja 297 (83,3 %), bet, kur atradās pārējie, nebija zināms.⁶³

⁵⁸ LVA, 302. f., 2. apr., 27. l., 30.–46. lp.

⁵⁹ Отчет о расформировании партизанских бригад и отрядов, 1 авг. – декабрь 1944 г. – LVA, 302. f., 2. apr., 82. l., 11. lp.

⁶⁰ Turpat, 15. lp.

⁶¹ Отчет 2-ой ЛПБ (с апреля по август 1944). – LVA, 302. f., 2. apr., 25. l.

⁶² Bez Vasiļonoka, Gaišonoka un Komarovska vienības. – LVA, 302. f., 2. apr., 26. l., 71. lp.

⁶³ LVA, 302. f., 2. apr., 26. l., 76. lp. O. Oškalna atskaite.

LPKŠ A. Sproģa vadībā 1944. gada 20. augustā ieradās Ludzā⁶⁴ un kārtoja partizānu sadali, kas atspoguļota kopējā pārskatā. Kā redzams no LPKŠ sarakstiem, 2235 vīrus norīkoja jaunā darbā, iedalot divās lielās grupās. 1944. gada pirmajā pusē jaunpienākušo 1101 (49,1 %) kaujinieku, t. i., galvenokārt bijušos Sarkanarmijas gūstekņus, krievu bēgļus, „zaļos leģionārus”, nosūtīja apriņķu kara komisariātu rīcībā ieskaitīšanai Sarkanajā armijā. Turpretim 903 (40,8 %) īstie pārbaudītie kaujinieki, kuri kā Sarkanās armijas sastāvdaļa tika desantēti vai iesūtīti Latvijā, tika norīkoti atbildīgos amatos. Tādējādi no 4072 VK(b)P CK 1944. gadā iesūtītajiem LPSR ierēdņiem 903 (22,1 %), t. i., gandrīz katrs ceturtais, bija kaujinieks. 199. tabulā redzams, ka 62 (6,9 %) PSRS kaujinieki aizgāja strādāt uz LK(b)P CK un LĻKJS. 435 (48,2 %) tika nosūtīti uz LK(b)P pilsētu un apriņķu komitejām un izpildkomitejām. 392 (17,5 %) PSRS kaujiniekus pārcēla pastāvīgā darbā LPSR IeTK. Tātad vismaz 1270 cilvēki Latvijas PSR okupācijas administrācijā 1944. gadā bija LPSR IeTK čekisti (31,4 %), kuriem darba bija pilnas rokas.

199. tabula

**PSRS kaujinieku sadale pēc apvienošanās ar Sarkanarmiju
1944. gada jūlijā – augustā⁶⁵**

Nr.p.k.	Iestāde	Pieprasīto skaits	Piešķirto skaits	% no kopskaita
1	Latvijas K(b)P CK	30	30	1,3
2	LĻKJS	36	32	1,4
3	Latvijas PSR IeTK	388	392	17,5
4	Latvijas PSR Prokuratūra	4	44	1,9
5	Latvijas PSR TKP	3	3	0,1
6	LK(b)P Daugavpils apriņķa komiteja	22	22	1,0
7	LK(b)P Ludzas AK un izpildkomiteja	27	27	12,1
8	Abrenes AK un izpildkomiteja	169	169	7,5
9	Madonas AK un izpildkomiteja	20	20	0,9
10	Valkas AK un izpildkomiteja	59	59	26,5
11	Valmieras AK un izpildkomiteja	60	60	2,7
12	Rēzeknes AK un izpildkomiteja	15	15	0,7
13	Jēkabpils AK un izpildkomiteja	31	31	1,4
14	LPSR Sakaru tautas komisariāts	32	32	1,4
15	Robežapsardzības karaspēks	7	7	0,3
16	SA Otrās Baltijas frontes „Smerš”	13	13	0,6
17	SA GŠ Izlūkošanas pārvalde	27	23	1,0
18	Uz mājām	52	52	2,3
19	Hospitāļos	37	37	1,6
20	Latvijas partizānu kustības štābs	106	106	4,7
21	Apriņķu kara komisariātos iesaukšanai SA	1101	1101	49,3
Kopā		2239	2235	100,0

⁶⁴ LVA, 302. f., 6. apr., 11. l., 191.–192. lp.

⁶⁵ Сведения на запросы от наркомов и местных властей Латв. ССР о выделении в их распоряжение для постоянной работы в сети Народного хозяйства партизан ЛШПД. – LVA, 302. f., 2. apr., 82. l., 29., 37. lp.

Arī saglabājušies vārdiskie saraksti par 1944. gada augustā–septembrī Sarkanajā armijā nosūtīto vairāk nekā 1101 PSRS kaujinieku liecina, ka uz fronti bija jāiet bijušajiem „jaunajiem” vai arī rezervistiem. No 1. LPB 238 nozīmētajiem Sarkanajā armijā iepretī vārdam un uzvārdam atzīmēts viņa iepriekšējais dienests. Ļoti daudziem ir ieraksts „Izbēga no vācu armijas”, „Izbēga no leģiona”, „Izbēga no krievu 314. bataljona”.⁶⁶ Domājams, ka pētnieki noskaidros, cik no pārbēdzējiem, sevišķi, ja viņi nebija krievi, aizgāja Sarkanajā armijā un cik turpināja izvairīties un nonāca nacionālajos partizānos. Taču iespējams, ka profesionāla pārbēdzēja un “nekur negājēja” sindroms zināmās aprindās saglabājās. Starp PSRS kaujiniekiem arī pēc iekļūšanas siltās vietnās Rīgā bija arī nelieši, kuri jaunās formās mēģināja iedzīvoties.

Līdzās VK(b)P atļautajam politiskajam teroram specdienestu un milicijas darbinieki nodarbojās ar iedzīvotāju aplaupīšanu, to maskējot ar politiskiem motīviem. Viena no spilgtākām ir LK(b)P CK Finanšu nodaļas vadītāja vietnieka, bijušā sarkano partizānu intendanta majora Arkadija Puhovicka lieta, kas saglabājusies LK(b)P CK slepenā sektora arhīvā „Ziņojumi un sarakste par prokuratūras orgānu darbību 1945. g.”⁶⁷ Latvijas PSR prokurors Vulfsons 1945. gada 10. februārī slepeni ziņoja LK(b)P CK sekretāram J. Kalnbērziņam un VK(b)P CK Latvijas biroja priekšsēdētājam N. Šataļinam, ka bijušo LPKŠ darbinieku 10 cilvēku grupa A. M. Puhovicka vadībā aplaupā Rīgā bēgļu atstātos un arī aizņemtos bagātāko iedzīvotāju dzīvokļus. A. M. Puhovicka laupītāju grupas darboņu vidū Vulfsons minēja bijušos LPKŠ darbiniekus seržantu Tuļčinski J. N., Rogozinu V. G., Rogozinu J. S., Ņikiforovu A. B., Brehovu P. V. u. c. Šī grupa, pirmkārt, ievākusies brīvajos dzīvokļos, turklāt viens cilvēks vienlaikus vairākos. A. M. Puhovickis piesavinājies Rīgā divus dzīvokļus, katru ar 5-6 istabām, kuros savāc salaupītās mantas un kārtu jautājumu vēl par trešā dzīvokļa piešķiršanu. Daļa salaupīto mantu glabājoties LPKŠ Rīgā. Kopā ar A. M. Puhovicki „banda” aplaupījusi līdz 16 dzīvokļiem Rīgā. Salaupītās mantas ar partizānu štāba mašīnu A. Puhovickis sūtījis uz Maskavu. 1944. gada novembrī uz Maskavu nosūtītas 8 rakstāmmašīnas un daudz citu vērtīgu mantu, galvenokārt uz A. M. Puhovicka dzīvokli Maskavā. „Banda” izlaupt un vedot uz Maskavu partizāniem paredzētos medikamentus. Mantas veda uz Maskavu arī tāpēc, lai LPKŠ partizānu štāba priekšniekam pulkvedim A. Sproģim ar kukuļdošanu izgādātu Suvorova pirmās šķiras ordeni. Ar salaupītajām mantām A. Sproģis un A. Puhovickis bijušajā P. Ratiņa partizānu brigādē apgādā kādus 100 cilvēkus no 800. Uz šī ziņojuma J. Kalnbērziņš uzlika rezolūciju: „Nosūtiet, atļaut izdarīt revīziju.”⁶⁸ Izmeklēšanā atklājās vēl jauni majora A. Puhovicka grupas noziegumi, un Latvijas PSR prokurors Aleksandrs Mišutins (1905–1988) 1945. gada martā apstiprināja apsūdzības slēdzieni.⁶⁹ Ar tiesas spriedumu Nr. 808 majoram A. M. Puhovickim piesprieda 7 gadus cietumā, bet pārējiem grupas dalībniekiem – 5–6 gadus.⁷⁰ Majora A. M. Puhovickis tika sodīts samērā viegli, ne bez LK(b)P CK ziņas, taču nesodīt nevarēja, jo viņa grupas darbība bija izvērtusies pārāk plaši. Bet cik laupīšanas lietu tika noklusēts?

1945. gada 10. martā Latvijas PSR prokurors A. Mišutins slepeni (Nr.422-s) rakstīja PSRS prokuroram K. Gorļaninam un J. Kalnbērziņam, ka pēdējā laikā ienāk sūdzības no daudziem Latvijas iedzīvotājiem par kļūdainiem arestiem, jo nereti viens brālis dienējis Sarkanajā armijā, bet otrs – aktīvi palīdzējis vācu okupantiem, tāpēc ir arestēts. Balstoties uz likumu par Sarkanās armijas karavīru ģimeņu aizsardzību, šie iedzīvotāji lūdz viņus aizstāvēt kā

⁶⁶ LVA, 302. f., 2. apr., 84. l., 4.–6., 21.–27., 38.–42., 90.–93. u. c. lp.

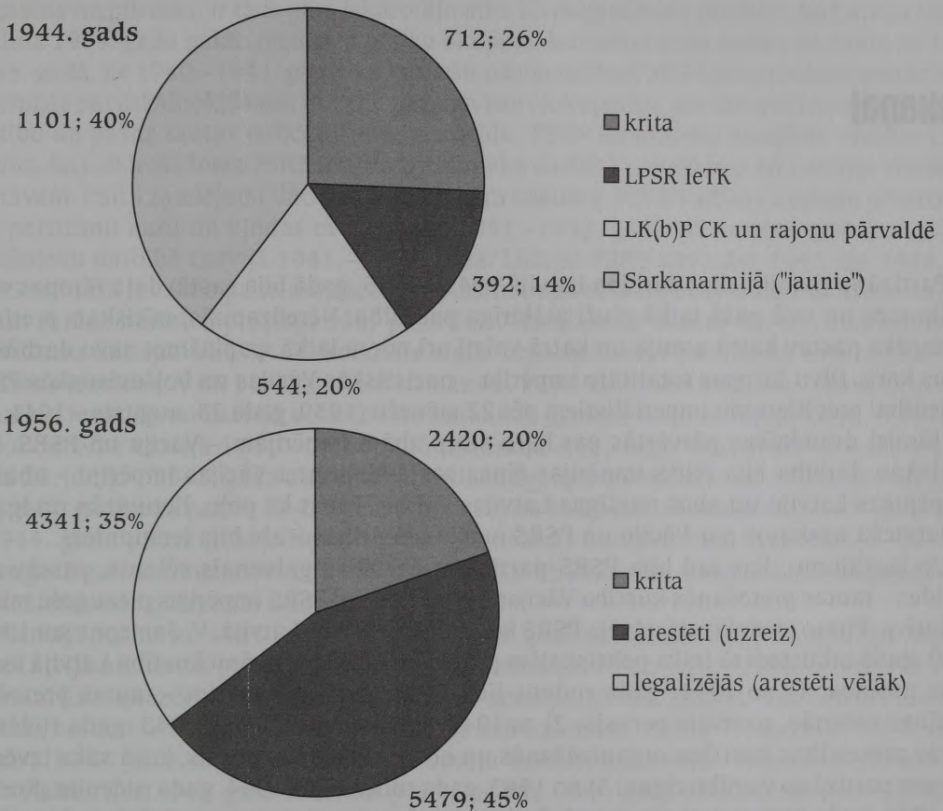
⁶⁷ LVA, 101. f., 8. apr., 20. l.

⁶⁸ LVA, 101. f., 8. apr., 20. l., 1.–4. lp.

⁶⁹ Turpat, 10.–19. lp.

⁷⁰ Turpat, 21.–26. lp.

PSRS un nacionālo partizānu likteņi

sarkanarmiešu ģimenēm piederīgos. A. Mišutins lūdza PSRS prokuroram padomu, ko šādos gadījumos darīt.⁷¹

392 no 815⁷² (17,5 %) PSRS kaujinieku iekļaušana PSRS IeTK dienestā un 1945. gadā vairāk nekā simta iedalīšana LK(b)P CK specgrupā cīņai pret nacionālajiem partizāniem⁷³ liek domāt, ka gandrīz puse veco partizānu Latvijā bija PSRS IeTK–VDTK vai vismaz specdienestiem tuvi darbinieki. Savus uzdevumus LK(b)P CK specgrupa Madonas, Jēkabpils un Daugavpils apriņķi pildīja, taču zaudēja vairākus bijušos kaujiniekus. Specgrupai uzdeva „viltus partizānu” uzdevumus Jēkabpils apriņķī un apriņķu grupās. Tā bijušie PSRS kaujinieki pēc kara ne tikai strādāja vadošos amatos, bet arī turpināja cīnīties pret „buržuāziski nacionālo pagrīdi”. Taču 1950. gados daudzi no viņiem nepārdzīvoja PSKP 20. kongresā Ņ. Hruščova uzsāktu PSKP darbības pārvērtēšanu vai pārvērtēja to vēl spēcīgāk, nekā bija atļauts pārvērtēt (arī rusifikāciju), kļuva par nacionālkomunistiem (1960. gados) un tika pakļauti slēptām un atklātām totalitārisma politpresijām.

⁷¹ Turpat, 41.–42. lpp.

⁷² Strods H. PSRS okupācijas administrācija Latvijā 1944 // Latvijas Okupācijas muzeja Gadagrāmata 2004. „Cīņa par Baltiju”. – Rīga, 2005. – 147. lpp.

⁷³ LK(b)P CK 1945. gada 28. maija sevišķi slepens lēmums par LK(b)P CK speckaujinieku grupas organizēšanu palīgā NKVD organizācijām cīņā pret nacionālajiem partizāniem Laiviņa un Oškalna vadībā // Latvijas Okupācijas muzeja Gadagrāmata 2000. „Komunistu un nacistu jūgā”. – Rīga, 2001. – 235.–241. lpp.

Izskanaī

Partizānu (kaujinieku) darbība Latvijā 1941.–1945. gadā bija sastāvdaļa Eiropas valstu notikumos un tajā pašā laikā gluži atšķirīga parādība. Neredzamais, mītiskais pretinieka karaspēks pastāv katrā armijā un katrā valstī arī miera laikā, paplašinot savu darbību jau pirms kara. Divu Eiropas totalitāro impēriju – nacistiskās Vācijas un boļševistiskās PSRS – savienība¹ pret Rietumu imperiālistiem pēc 22 mēnešu (1939. gada 23. augusts – 1941. gada 22. jūnijs) draudzības pārvērtās par karu starp abām impērijām – Vāciju un PSRS. PSRS partizānu darbība bija PSRS impērijas cīņas sastāvdaļa pret Vācijas impēriju – abas bija okupējušas Latviju un abas naidīgas Latvijas valstij. Tāpat kā poļu, lietuviešu un igauņu, arī latviešu uzskatos par Vāciju un PSRS nebija atšķirības – abi bija ienaidnieki.

Uz jautājumu, kas tad bija PSRS partizānu darbības galvenais cēlonis, pastāv divas atbildes – tautas pretošanās kustība Vācijas okupācijai vai PSRS impērijas pieaugošā militārā iniciatīva. Pirmo viedokli aizstāvēja PSRS kaujinieku vadītāji Latvijā. V. Samsons jau 1947.—1950. gadā atbilstoši tā laika politiskajām prasībām PSRS partizānu kustību Latvijā iedalīja trijos posmos: 1) no 1941. gada rudens līdz 1942. gada pavasarim – tautas pretošanās kustības rašanās, pasīvais periods; 2) no 1942. gada pavasara līdz 1943. gada rudenim – tautas pretestības kustības organizēšanās un nostiprināšanās posms, kurā sāka izvērsties bruņoto partizānu vienību cīņas; 3) no 1943. gada rudens līdz 1944. gada rudenim (Kurzemē līdz 1945. gada pavasarim) cīņas periods, kas aptvēra visus rajonus un aktīvā cīņā iesaistījās plašas darbaļaužu masas.² PSRS kaujinieku vadītāju rakstītā kaujinieku vēsture Latvijā 1944.–1990. gadā bija Sarkanarmijas uzvarētāju versijas piemērošanas mēģinājums Latvijai. Šī periodizācija, kā redzējam, neatspoguļoja reālos PSRS partizānu darbības notikumus, kaut arī jāpiekrīt V. Samsonam, ka partizānu kustība Latvijā varēja rasties un augt uz zināmas tautas pretestības kustības bāzes.³

Lielbritānijai Polijā izdevās organizēt pretošanās kustību, bet Vācijā tas neizdevās,⁴ kaut arī bija iesūtīti atsevišķi aģenti; abas tautas bija pret šo aģentu aicinājumiem. Līdzīgs stāvoklis bija PSRS kaujiniekiem Latvijā – atsevišķas grupas bija, bet kustības nebija. PSRS atsevišķu boļševiku aģentu un grupu graužošās darbības 1941.–1945. gadā nepārauga par tautas pretošanās kustību, jo atšķirībā no Francijas un Dienvidslāvijas PSRS specdienestiem neizdevās saorganizēt ne līderus, ne tautu, kura sekotu boļševisma idejām. Kaujinieku darbība Latvijā 1942.–1944. gadā pierādīja, ka bez tautas atbalsta kaujinieki nevar ne sekmīgi darboties, pārvērsties par partizānu kustību, ne – jo vairāk – par tautas kustību, jo boļševistiskās pretošanās kustības Latvijā 1941.–1945. gadā nebija. Komunistu propagandistu, vēsturnieku un PSRS partizānu komandieru mēģinājums pierādīt, ka PSRS kaujinieku

¹ Kanādas Mak-Gila Universitātes profesors Filips Longvorts to dēvē par ceturto Krievijas impēriju. – Longworth Philip. *Russia's Empires*. – John Muray Publishers, 2005.

² Samsons V. Partizānu kustība Ziemeļlatvijā. – Rīga, 1950. – 11. lpp.

³ Turpat.

⁴ Макензи Уильям. Секретная история УСО. – Москва, С. 852.

kustība 1941.–1945. gadā bija latviešu tautas masu kustība, kas aptvēra visus Latvijas pagastus un pilsētas, ir tāds pats iekarotāju mīts kā mēģinājums pierādīt, ka Latvija Hitlera–Stalīna 1939. gada pakta rezultātā netika okupēta, latviešu nācija netika nīcināta ne 1937.–1938. gadā, ne 1940.–1941. gadā, ka latviešu nācija mīlēja PSRS komunistisko totalitārismu un cīnījās par atkalnokļūšanu tā varā, par Latvijas reokupāciju, par tās tradicionālo eiropeisko vērtību un pašas tautas iznīcināšanu, genocīdu. PSRS kaujinieku kustības vēsture Latvijā liecina, ka izšķiroša loma PSRS iesūtīto kaujinieku darbībā Latvijā bija arī Latvijas etniskajam sastāvam. PSRS zaudējumi Vācijas un PSRS kara sākumā, PSRS vadības uzskatu primitīvisms par partizānu karu un kļūdas tā vadīšanā 1941.–1942. gadā arī noteica neveiksmes PSRS kaujinieku darbībā Latvijā 1941.–1942. gadā. Līdz ar PSRS uzvarām 1943. un 1944. gadā PSRS militārā ietekme palielinājās, arī paplašinot uz PSRS un austrumslāvu tautu nacionālajām jūtām balstīto propagandu, palielinot kaujinieku skaitu un viņu apbruņojuma iesūtīšanu Latvijā. VK(b)P CK komisija cīņas organizēšanai pretinieka aizmugurē, PSRS drošības iestādes, VAK pievērsa lielu uzmanību PSRS kaujinieku sagatavošanai, apbruņošanai un iesūtīšanai Latvijā atkarībā no Sarkanās armijas frontes vajadzībām. PSRS kaujinieku darbībā Latvijā 1941.–1945. gadā izšķirami trīs posmi: bezpartizānu posms (1941. gada 23. jūnijs – 1942. gada otrā puse), partizānu grupu iesūtīšanas neveiksmīgie mēģinājumi (1942. gada otrā puse – 1943. gada otrā puse) un kaujinieku iesūtīšana (1943. gada beigās – 1944. gada pirmā puse). Nevis tautas pretošanās kustība boļševiku vadībā, bet PSRS pieaugošā militārā iniciatīva bija PSRS kaujinieku kā Sarkanās armijas sastāvdaļas darbības paplašināšanās galvenais cēlonis.

Pirmajā posmā no 1941. gada jūlija līdz 1942. gada pavasarim PSRS kaujinieku izlūkgrupām Latvijā neizdevās pat saglabāties. Otrajā posmā no 1942. gada pavasara līdz 1943. gada rudenim Krievijā izdevās organizēt pulka „Par Padomju Latviju” gājienu līdz Latvijas austrumu robežai, bet tam Latvijā neizdevās nokļūt, – tas tika iznīcināts. LK(b)P CK un LPSR TKP Atsevišķā vienība 1943. gada rudenī arī tālāk par Osveju Baltkrievijā netika. Trešajā posmā no 1943. gada rudens līdz 1944. gada rudenim (Kurzemē līdz 1945. gada pavasarim) atsevišķām PSRS kaujinieku grupām ar robežpārkāpēju metodēm izdevās nokļūt, bet ne PSRS partizānu kustību, ne tautas cīņu par PSRS neizdevās izvērst līdz pat Vācijas – PSRS kara beigām.

No starptautiski pieņemtajiem partizānu cīņas mērķiem – nacionālā revolūcija, sociālā revolūcija vai sociālpolitiski mērķi⁵ – PSRS kaujiniekiem Latvijā ārēji bija sociālās revolūcijas un arī sociālpolitiski mērķi, bet būtībā – PSRS impērijas paplašināšana. Partizānu cīņas var vērsties pret okupācijas un koloniālo varu, pret nepieņemamu valsts iekārtu.⁶ PSRS kaujinieki cīnījās par PSRS boļševiku totalitārās okupācijas iekārtas atjaunošanu 1940. gadā okupētajā Latvijā. PSRS organizēja PSRS kaujiniekus Latvijā Sarkanarmijas stratēģisko un taktisko mērķu sasniegšanai 1943.–1944. gadā, veicot arī militāri politiskos pasākumus otrajai padomju okupācijai (reokupācijai).

PSRS kaujinieku darbība Latvijā nav saprotama, neņemot vērā vismaz trīs īpatnības. Pirmkārt, partizānu karu vēsture Latvijā 20. gadsimtā liecina, ka visā PSRS–Vācijas kara laikā PSRS partizānus PSRS bija viegli mobilizēt un sagatavot, bet grūti infiltrēt un izvietot, jo nebija tautas atbalsta. Arī pēckara gados (1944–1956) komunistiem bija grūti iznīcināt nacionālos partizānus, iekams, iznīcinot tautas patriotiskāko daļu, nebija zudis tautas atbalsts.

Tā kā Latvijā faktiski nebija boļševiku pagrīdes, kas veidotu partizānus, vienīgā iespēja izpildīt VK(b)P CK lēmumu un sākt partizānu darbību bija PSRS kaujiniekus desantēt no

⁵ Brockhaus. Die Enzyklopedie in vierundzwanzig Bänden. 20 Auflage. Bd. 9. – Mannheim, 1996. Guerilla, 270. lpp.

⁶ Turpat.

lidmašīnām vai iepludināt pāri Vācijas–PSRS kara frontes līnijai. Taču arī tā “partizāni” Latvijā 1942. gadā nespēja infiltrēties; ja nebija iznīcināti, bija spiesti atgriezties Krievijā. Partizāni „nespēja izveidot vajadzīgo atbalstītāju tīklu iedzīvotāju vidū. Nepietiekami plaši izrādījās arī mežu masīvi, kuros bija paredzēta grupu darbība”. Tāpēc partizāni „devās pāri robežai uz Baltkrievijas mežiem”.⁷ Rezultātā PSRS partizānu darbība Latvijā arī no 1943. gada bija PSRS partizānu kustības imitācija ar neredzām iesūtītajām PSRS militārpersonām. PSRS kaujinieku grupas veidoja vai nu atsevišķai teritorijai, vai atsevišķiem uzdevumiem, pēc kuru izpildīšanas partizāni parasti atgriezās Krievijas teritorijā.

Baltija laiku gaitā atradusies dažādu lielvalstu ģeopolitisko interešu zonā. Taču neviena no tām, izņemot PSRS, uz Baltiju nav eksportējusi savas militārpersonas, lai tie tēlotu tautas kustību un PSRS vēlāk nodibinātu savas valdības Baltijā.

Visi kaujinieku komandieri, kuri darbojās 1942.–1945. gadā Vācijas armijas aizmugurē Baltijā, bija Sarkanās armijas un slepenpolicijas militārpersonas un tikai retie – dezertieri un karagūstekņi 1944.–1945. gadā bija “partizāni”. Tāpēc dēvēt PSRS Latvijā iesūtītos militāristus par partizāniem nav iespējams, jo viņi bija galvenokārt komandosī. Šo nosaukumu var lietot kā nosacītu apzīmējumu, ar citu saturu. Otrā pasaules kara vēsture pierādīja, ka neregulārās vienības var pārvērsties par regulārās armijas vienībām, taču regulārās armijas vienības saukt par partizāniem šajā karā nav pieņemts.⁸ PSRS partizānu kustības imitācija Latvijā 1941.–1945. gadā bija būtībā tāda pati PSRS (Krievijas ceturtās) impērijas imitācija kā demokrātiskās vēlēšanas, Latvijas brīvprātīgā iestāšanās Padomju Savienībā, visas tautas piedalīšanās vienkandidāta vēlēšanās vai vēlāk presē un radio izsludinātā pārpilnība.

Pārliecinātais boļševiks Imants Sudmalis 1943. gadā rakstīja, ka pašas labākās partizānu kustības formas Krievijā, Baltkrievijā un Ukrainā Latvijā nav piemērojamas, jo te ir savas īpatnības, kas nosaka partizānu kustības sekmes.⁹ Pirmkārt, Latvijas iedzīvotāji partizānus uzlūkoja vispirms kā cīnītājus par padomju varu un tikai pēc tam – kā cīnītājus pret vāciešiem. Otrkārt, Latgale atšķīrās no pārējās Latvijas, taču arī šeit „latvieši ir kulaciskais virsslānis, naidīgs pret padomju varu. Ciemos dzīvojošie latgalieši, krievi un baltkrievi padomju varu uzskata par savu varu. Partizāniem vispirms palīdz latgalieši, krievi un baltkrievi. Bet ar latviešiem tur ir jābūt uzmanīgiem.”¹⁰ Latgalē aizsargu neredz, mežu daudz, sakari vāji. „Latgalē varētu darboties arī lielas partizānu vienības, ja tikai varētu nokārtot pārtikas jautājumu. Šī iemesla dēļ lielākajām vienībām jāsadalās sīkākās, lai pārtiktu. Tur pirmajā vietā jābūt diversiju darbam. Sākt cīņu ar ienaidnieku tur nozīmē izsaukt uz sevi gandrīz visus Latvijas šucmaņus.” Kurzemē un Vidzemē partizāniem jābūt mazās grupās un jāpārvietojas, uzbrūkot dažādās vietās, neatklājot savas bāzēšanās vietas. Būtu jāpanāk, lai dienā partizāni oficiāli strādātu, bet naktīs uzbrūktu dzelzceļiem, tiltiem, policistiem, automašīnām utt.¹¹

PSRS kaujiniekiem izdevās 1943. gada beigās un 1944. gadā iefiltrēties Latvijā, tikai atsakoties no PSRS partizānu līdz tam lietotās metodes. PSRS kaujinieku iespiešanās Latvijā 1944. gada sākumā bija Vācijas armijas militārās un politiskās sakāves rezultāts – daļa iedzīvotāju savas izdzīvošanas interesēs izlikās, ka „neredz” PSRS kaujiniekus.

PSRS infiltrēto partizānu neveiksmi Latvijā noteica Latvijas nācijas pretboļševistiskā nostāja un Vācijas okupācijas varas un latviešu policijas vienību profesionālā un adekvātā darbība 1941.–1945. gadā. Cīņā pret kaujiniekiem Latvijā Vācijas okupācijas vara veica vairākas darbības. Pirmkārt, tās bija: partizānu politiskās un sociālās bāzes iznīcināšana,

⁷ Latviešu tautas cīņa... – 280. lpp.

⁸ Маккензи Уильям. Секретная история УСО.. – С. 92.

⁹ Судмал И. Мое мнение о партизанской работе в Латвии. – KVSPVA, 69. f., 1. apr., 445. l., 82. lp.

¹⁰ Turpat, 83. lp.

¹¹ Turpat.

likvidējot 1940.–1941. gada aktīvistus un sarkanarmiešus, iesūtīto un desantēto kaujinieku grupu iznīcināšana 1942.–1943. gadā, Latvijas robežjoslas politiskā tīrīšana un apsargāšana 1943.–1944. gadā, uzbrukumi partizānu bāzēm Baltkrievijā un Krievijā no Latvijas teritorijas 1943.–1944. gadā, cīņas pastiprināšana ar PSRS partizāniem Baltkrievijā un viņu vajāšanu pastiprināšana pirms Sarkanarmijas lieluzbrukuma 1944.–1945. gadā. Otrkārt, kaujinieku darbību stipri ierobežoja atsevišķu partizānu grupu, PSRS IeTK – VDTK vai GIP izlūkošanas grupu, VK(b)P CK, LK(b)P CK pilnvaroto grupu slepenība un savstarpējā izolētība. Šīs vienības pat vienā teritorijā nezināja savu kaimiņu grupu paroles, darbības uzdevumus, ar kuriem varēja iepazīstināt tikai centra pārstāvji.¹² Kaujinieki nevarēja paši izlemt savu darbību, ziņnešiem bija jādodas pāri frontes līnijai uz „lielo zemi” vai arī jāsazinās ar priekšniecību, lai saņemtu norādījumus par turpmāko darbību.¹³

Treškārt, PSRS partizānu darbību traucēja VK(b)P CK un SZSA lēmums par partizānu pašapgādi ar Vācijas armijas ieročiem un munīciju. Šādu slepenu direktīvu P. Ponomarenko izdeva 1942. gada 18. augustā, kurā noteica: „Vispirms partizānu vienībām, izmantojot visas iespējas, jāapgādā sevi uz pretinieka rēķina,” – apsolut piegādāt raidstacijas, mīnas u. c.¹⁴ Vēlāk, 1965. gadā, pats P. Ponomarenko partizānu pašapgādi nosodīja.

Kaut arī kaujinieki Latvijā saņēma gan stratēģisku un militārizlūkošanas (Kurskas kauja) informāciju, gan militārtehnisku Sabiedroto valstu atbalstu – munīcija, mīnas, konservi u. c., partizānu transporta, medikamentu un pārtikas apgāde bija pilnīgi nepietiekama un radīja lielus zaudējumus.

PSKP CK Aģitācijas un propagandas pārvaldes uzdevumā padomju vēsturnieku izplatītie dati par PSRS partizānu skaitu un tā uzvarām bez zaudējumiem ir PSRS vēstures mitoloģijas sastāvdaļa. Pēc LK(b)P CK slepenajiem datiem, 1941.–1944. gadā uz Latviju nosūtīti 4055 pārbaudīti partizāni, bet 1944. gada 4. janvārī kopā ar rezervi kaujasspējīgie 812 partizāni liecināja, ka bojā gājuši un ierindā nederīgi bija 3243 (80 %) nosūtīto partizānu. Parasti „mazos karus” salīdzinājumā ar „lielajiem kariem” cilvēku zaudējumu un materiālo izdevumu jomā uzskata par daudz lētākiem nekā „lielos karus”, bet zaudējumi PSRS noziedzīgās darbības dēļ vairākkārtīgi pārsniedza partizānu gūtos rezultātus. No pašu PSRS kaujinieku Latvijā oficiālajām atskaitēm redzam, ka 1944. gada 7. janvārī, ieskaitot rezervi, bija 816 kaujinieku, bet 1944. gada vidū ar krievu karagūstekņiem, dezertieriem un bēgļiem kopā bija līdz 2600 partizānu. Tāpēc 20 000 PSRS kaujinieku skaitlis Latvijā bija boļševiku aģitpropagandas produkcija. Patiesais PSRS kaujinieku skaits 1944. gada augustā bija 2600, t. i., 13 % no padomju vēsturnieku minētā skaita. LPKŠ kartotēkas skaitlis – 5054 partizāni – veidojies ar LKP rajonu komiteju lēmumiem, pierakstot vēlāk konstatētos partizānus, kā arī Sarkanarmijas dezertierus, no dienesta izvairījušos un dezertierus no Vācijas armijas. Arī pēc LPKŠ kartotēkas PSRS partizānu bija tikai 25,7 % no propagandā minētajiem 20 000 “partizāniem”. Kaujinieku uzspridzināto ešelonu skaits bija 5–6 reizes mazāks (ne 61, bet 10 ešeloni) nekā CPKŠ atskaitēs.

PSRS kaujiniekiem okupētajās Baltijas valstīs, kā arī Rietumukrainā un Rietumbaltkrievijā bija aptuveni vienādi darbības rezultāti. Pirmkārt, PSRS kaujinieki Latvijā, galvenokārt ar algotu aģentu palīdzību, guva zināmus panākumus militārajā izlūkošanā, sastādīja „tautas ienaidnieku” sarakstus, veica vairākus uzbrukumus civiliestādēm (pagastvaldēm, pastu nodaļām), paramilitārām struktūrām (policijas iecirkņiem), nošāva vairākus pagastvecākos un policistus, radot bailes un nemieru vietējos iedzīvotājos. Vācijas karaspēka un PSRS

¹² Боевые действия партизан и подполья // Великая Отечественная война. – Т. 2. – Москва, 1998. – С. 347.

¹³ Latviešu tautas cīņa... – 283. lpp.

¹⁴ Соколов Б. В. Оккупация... – С. 41, 46.

partizānu cīņām, no PSRS puses, bija divi galvenie mērķi – radīt vāciešos pārliecību, ka Krievijā bija neparasti apstākļi un ka “sarkanie” liek galveno uzsvaru uz iebaidīšanas meto-
dēm.¹⁵

PSRS kaujinieki nerasniedza vadības iecerētos politiskos un militāros mērķus. Viņi neiedragāja Vācijas armijas pārliecību par savu iekšējo drošību ne garnizonos, ne pārdislo-
kācijas vietās, kaujinieki nerasgrāva Vācijas armijas sakaru sistēmu. PSRS kaujinieki nenodrošināja Sarkanarmijai maksimāli ātru virzišanos uz priekšu Latvijā un Kurzemes ieņem-
šanu.

1944. gada 5. augustā Vācijas 16. armijas virspavēlnieks savā „Mēneša ziņojumā Nr. 35” Vācijas armijas virspavēlniecībai rakstīja: „Viss apgabals rietumos no līnijas Jēkabpils –Madona–Smiltene–Valka ir brīvs no bandām. Bandu sablīvējumi atrodas tikai austrumu daļā, sevišķi ziemeļaustrumos no Lubānas ezera.”¹⁶ 1944. gada 31. janvārī Vācijas armijas aizmugures dienests Ostlandē ziņoja Vācijas armijas virspavēlniecībai: „Latvijas vidus un rietumdaļā nav gandrīz nekādas bandītu darbības.”¹⁷

Tāpat kā PSRS ārpolitikas, arī Vācijas–PSRS kara un partizānu darbības pamatā bija VK(b)P CK politbiroja izstrādātais impēriskais panslāvisma kurss, kuru nostiprina komunis-
tiskā ideoloģija.¹⁸ Taču ne totalitārais komunisms, ne panslāvisms nebija pieņemams latviešu nācijai. PSRS vadība nespēja Latvijas tautai nodrošināt labāko variantu dzīvei pēc kara, kaut arī centās to izdomāt tautas vietā. To pierādīja ne tikai Latvijā PSRS organizētās kaujinieku kustības neizdošanās, bet arī attiecības starp latviešu un krievu partizānu vienībām, starp Baltkrievijas partizāniem un Latgales iedzīvotājiem.

PSRS kaujinieku darbības formas un saturs 1943.–1944. gadā, it īpaši, spriežot pēc viņu minētajiem darbības rezultātiem, bija līdzīgs Lielbritānijas sauszemes karaspēka instrukcijā minētajiem speciālo operāciju uzdevumiem – iegūt izlūkošanas datus par pretinieku, slēpņu un citu traucējošu akciju organizēšana, diversiju, sabotāžu un slepkavību organizēšana.¹⁹

Latviešu nācija nebija bezpalīdzīgs divu totalitāro režīmu politikas upuris, tā bija aktīva līdzdalībiece savā liktenī, cik vien varēja un spēja. Baltijas nāciju vairākums, sevišķi inteli-
ģences aprindas, nekad nepieņēma ne kreiso, ne labējo fundamentālistu politiku un rīcību par tradicionālās sabiedrības pārkārtošanu varmācīgā veidā.

Tāpēc nevienai no radikālajām totalitārajām kustībām, ne PSRS, ne Lielvācijai, neizdevās piesaistīt savam partizānu karam Baltijas tautas,²⁰ kaut arī abas totalitārās varas to mēģināja darīt. PSRS nespēju organizēt partizānu karu radīja PSRS okupācija Latvijā 1939.–1940. gadā, kas ne tikai atklāja PSRS varmācību un atpalcību, bet jūtami iedragāja pašu okupētāju armiju. Vācijas–PSRS kara rezultātu noteica arī nacistu ideoloģija, kas izsludināja slāvu tautas par zemcilvēkiem. Tāpēc tautas nolēma vispirms cīnīties pret Hitleru un tad veikt reformas PSRS. PSRS propaganda būtībā bija vienīgā joma, kura, izmantojot nacistu kļūdas, PSRS un Vācijas karā uzvarēja, bet īslaicīgi. Pret partizānu kustību kā līdzvērtīgu cīņas līdzekli var izvirzīt tikai ideoloģiju. Ekonomiskie un politiskie, bet, it īpaši, militārie līdzekļi var tikai palīdzēt.

¹⁵ Хессе Эрик. Советско-русская партизанская война 1941–1944. – Геттинген-Цюрих-Франкфурт на Майне, 1969. – С. 38.

¹⁶ LZAA, 40. f., 5. apr., 46. l., 248. lp.

¹⁷ V. Samsona izraksts no Polijas arhīva. – PTR KVIA, T-311, R-60. – LZAA, 40. f., 5. apr., 46. l., 184. lp.

¹⁸ Кисинджер Г. Дипломатия. – Москва, 1997. – С. 229.

¹⁹ Антипартизанская война 1941–1944. – Москва, 2005. – С. 371.

²⁰ Александров К. М. Против Сталина. Власовцы и восточные добровольцы во второй мировой войне. – Санкт-Петербург, 2003.

PSRS kaujinieku darbība un neveiksme Latvijā bija nevis militārās, bet galvenokārt politiskās sakāves rezultāts. Militārā darbība frontēs, kā redzējām, ietekmēja kaujinieku militāro darbību, bet nedeva politiskās uzvaras. Latviešu nācijas vairākums ne tikai baidījās no PSRS kundzības atgriešanās, par ko cīnījās PSRS partizāni, bet ap 240 000 (12 %) latviešu devās brīvprātīgā trimdā uz Rietumiem un 125 000 (6,2 %) neatgriezās pēc Latvijas reokupācijas 1945. gadā. Arī karš pēc kara 1944.–1956. gadā, nevardarbīgā pretošanās, politsodīšana un masveida izvešana uz Sibīriju liecināja, ka Latvijas tauta bija pret PSRS totalitāro komunismu un okupāciju. Patiesie cīnītāji Latvijā 1941.–1945. gadā bija nevis kaujinieki, bet latviešu tautas vairākums, kurš noraidīja kuru katru, bet jo sevišķi boļševiku okupāciju. Protams, arī Latvijas iedzīvotāju vidū bija cilvēki, kuri ilgojās pēc primitīva egalitārisma, cerēja uz valsts patronālismu, naivi cerēja pēkšņi un ātri uzlabot savus dzīves apstākļus pēc boļševiku izstrādātā plāna. Šie cilvēki atbalstīja PSRS kaujiniekus.

Redzam, ka PSRS partizānu darbība Latvijā 1941.–1945. gadā nebija tautas pretošanās kustība par vienu iekarotāju (PSRS) un pret otru iekarotāju (Vācija). PSRS kaujinieki Latvijā bija PSRS teritorijā politisko, militāro un drošības orgānu komplektētās, apmācītās un apbruņotās, kā arī no PSRS teritorijas nelegāli iesūtītās militārās personas. Ap tām grupējās Sarkanarmijas karagūstekņi, kuri cerēja izdzīvot PSRS totalitārā komunisma sistēmā, kara laika piefrontē piespiedu un brīvprātīgie bēgļi, no karadienesta izvairījušies un dezertieri no Vācijas armijas. PSRS kaujinieki Latvijā, lai gan palielinājās PSRS atbalsts 1943. gada beigās un 1944. gada sākumā, nepārvērtās par tautas kustību un neapdraudēja Vācijas armijas aizmuguri nevienā Latvijas daļā 1944. un 1945. gadā. Uzbrukumi notika galvenokārt civilajiem un paramilitārajiem objektiem un personām. Jāpiekrīt padomju vēsturnieku atzinumam par PSRS partizānu kustību Latvijā: tās apjoms un partizānu skaits ir kārtējais komunistu propagandas mīts. Tāpat kā visa padomju jaunāko laiku vēstures konstrukcija, arī PSRS partizānu vēsture Latvijā ir boļševiku klonētās vēstures sastāvdaļa, kura gāja bojā līdz ar totalitārās valsts bojāeju.

Summary

At the end of the 1930's the nation of Latvia found itself within a geopolitical and ideological conflict, since two of Europe's totalitarian empires, Nazi Germany and Communist Russia, manipulated the nation with political and militaristic means in its territory. Germany refuted its interest in the Baltic States for the good of the Soviet Union with the secret pact conducted between Hitler and Stalin in 1939. The Soviet Union occupied the Baltic territories with military strength on June 1940, revoking their independence. After twenty-two months (from August 23 1939 till June 22 1940) the union of both totalitarian empires against the West turned into a war between the regimes themselves (1941-1945). In the months of June and July 1941 Nazi Germany occupied the Baltic States with military strength. As a result, the population of the Baltic States was viewed as occupants and enemies of the Soviet Union. The Russian Communists and German Fascists attempted to solve their conflicts with the exploitation of Baltic citizens in their military endeavors. One form of such exploitation was usage of partisans behind enemy lines to attack their enemy in "local wars."

Selection, preparation, armament and leadership of these recruits were the responsibility of the leadership of the Red Army, the Soviet special services, and the Communist Party of the USSR. The partisans behind enemy lines had an organized hierarchy system, a system of subordination, and a system of wages similar to that of the Red Army. According to statistics of CPL CC, from 1941 to 1944 4055 militarily trained, armed and tested soldiers, organizers and lookouts were deployed to Latvia from the USSR. On January 4th 1944, LPKŠ had 812 soldiers at its disposal near the border of Latvia. This testifies that 3243 (80%) of the soldiers early deployed by the USSR to Latvia either died, were wounded, or were declared missing in action. The soldiers who survived in late 1944 joined the attack lead by the Red Army and became high-rank officials of the political power and repressive system. They joined the administration, which had come from the Soviet Union and was already 4000 men strong. With the approach of the Army in 1944 in Eastern and Central Latvia approximately 1700 deserters and draft dodgers of the German army and others joined the ranks of the Soviet Army in its fight against Germany. After the war, the institute of the History of the Party of CPL CC created a list containing 5054 names of Red partisans. This list contained only 13% of the 20,000 Soviet partisans that Soviet propaganda mentioned later. The figure used for propaganda purposes actually included soldiers of Kurzeme, lookouts, and newly revealed partisans who were later included in the decisions of LSSR CM and CPL regional commission. Therefore, in January 4, 1944 the number of Soviet partisans in Latvia and its bordering regions was significantly smaller than the official postwar Soviet propaganda statistics because they incorporated Legionnaire deserters, draft dodgers and Russian refugees who hid in the woods.

First of all, from 1941 to 1945 Soviet partisans sent into Latvia behind enemy lines failed to create a partisan movement of resistance because that the majority of the Latvian population did not support the Red Army and Stalin's totalitarian form of Communism intended for Latvia's occupation.

Second, Soviet partisan activities in Latvia can be analyzed in three sections: a period of inactivity (June 23, 1941 – mid 1942), a period of inefficient Soviet military deployments (mid 1942 – late 1943), and a period when Latvia was swarmed by Soviet troops (end of 1943 – early 1945).

Third, the Soviet partisans in Latvia, except those in Liepna's and Kurland's woods and Lubana swamps, did not threaten the German Army and its military resources, but rather participated in acts of terror against civilians, served as lookouts for the Red Army, and created lists of enemies of the Soviet nation that were later used for the deportations and exterminations of countless civilians.

Fourth and final point being that the Soviet partisan failures in Latvia from 1941 to 1945 were a result of a number of mistakes made by the Soviet government:

1. The first military occupation of Latvia, the destruction of Latvia's independent culture, the deportation of its citizens, and the destruction of its social mechanism (1940- early 1941)
2. The willingness of the Soviet government to organize partisan movements in Latvia with non-local Communists (in the same way as the Socialist revolution of Latvia in 1940) not considering the will or interests of the Latvian population, considering Latvia and its inhabitants as a passive part of the Soviet Union.
3. Soviet political leaders sending large groups of Soviet troops into Latvia supplying them with weapons, yet making them responsible for providing their own sustenance.
4. The secrecy and lack of contact between lookouts and soldiers stationed behind enemy lines as well as the prohibition for soldiers to act without coordination with Latvian Staff of Partisan Movement, Central Staff of Partisan Movement of URRS and the Red Army.
5. The complications caused by Soviet soldiers' inability to speak Latvian and their being unfamiliar with their surroundings.
6. High Army officials coming from the CPR(b) CC association or former employees of the special services; as a result the leaders had a tendency to exaggerate their victories and belittle their failures, reporting false information to the Red Army and special services, thus creating an ineffective front.

No nation in Europe has fought for establishing totalitarianism instead of democracy. Soviet partisans in Latvia acted in an occupied territory, directed by the Soviet government and attempting to organize an "international partisan war," yet they failed.

Therefore Soviet partisans and lookouts sent in Latvia from 1941 to 1945 were unsuccessful in creating a partisan movement supported by the majority of Latvian civilians. However, their actions were later used by the Soviet government to create an illusion of such a movement. In the postwar years the CPSU propaganda agents, Soviet military commanders and Soviet historians tried to create a false history by manipulating facts according to Stalin's orders. Although Stalin died in 1953, the fictitious history he created still lingers and exists as a part of official Russian historiography to this day. Also in Latvia this interpretation of history is still accepted by many supporters of the former Soviet Union. Even today Russia assumes that the Soviet Union was the superior power in Second World War, a view that the United States and Great Britain have never officially protested against.

Today it is essential to discover the true history of the Soviet partisans. When creating its fictitious history, the Soviet Union hoped for world domination, and yet the ideological struggle and political stagnation in Russia lead to the collapse of the USSR. Along with the true history of the Second World War the true history of international relations will follow, and with it the enlightenment of history will come, essential not only for the world in general but also for our nation in particular.

Резюме

Латвийское государство к концу 30-ых годов XX века оказалось в зоне геополитических и идеологических конфликтов, которые две тоталитарные империи Европы того времени – нацистская Германия и большевистский СССР – решали как политическими, так и военными средствами. Согласно тайным протоколам Гитлера – Сталина от 23 августа 1939 года, Германия поступалась своими интересами в странах Прибалтики в пользу Советского Союза, который, используя войска, оккупировал их в июне 1940 года, лишив независимости. Через 22 месяца (23 августа 1939 года – 22 июня 1940 года), союз двух тоталитарных империй против Запада перешёл в войну между Германией и СССР (1941 – 1945). В июне – июле 1941 года Германия с помощью вооружённых сил оккупировала прибалтийские страны. В результате большинство населения Прибалтики считало врагами и оккупантами как большевистский СССР, так и нацистскую Германию. Однако и СССР, и Германия пытались решать взаимные конфликты с помощью народов Прибалтики, причём как одни, так и другие вовлекали эти народы в войну между СССР и Германией как на фронте, так и в тылу. Одним из приёмов была засылка боевиков в тыл врага Германией (операция „Цепелин“, „*Jagdverband Ostland*“) и СССР (советские боевики) для организации „малой войны“. Отбор, обучение, вооружение, забрасывание (десантирование), обеспечение и руководство советскими боевиками были возложены на руководство Красной армии и спецслужб СССР, некоторая роль была предоставлена также филиалам ВКП(б) – большевистским организациям Прибалтики (в Латвии – ЛКП(б)) и подконтрольному им руководству спецслужб. Боевики сохраняли предусмотренные в Красной Армии воинские звания, подчинённость, организацию и оплату спецслужб. По данным ЦК ЛКП(б), во-первых, в 1941 – 1944 году из СССР в Латвию было отправлено 4055 проверенных, обученных и вооружённых бойцов, организаторов, лазутчиков. На 4 января 1944 года в приграничной зоне Латвии в подчинении у ШПДЛ находилось 812 боевиков. Это свидетельствует, что из засылаемых 3243 (80?) либо погибли, либо выбыли из строя или пропали. Выжившие боевики в конце 1944 года объединились с вступившей в Латвию Красной Армией, и во время повторной оккупации Красной Армией стали, наряду с присланной в то время из СССР оккупационной администрацией численностью примерно в 4000 человек, руководящими работниками оккупационной политической власти и карательных структур. По мере приближения Красной Армии, в 1944 году в восточной и центральной части Латвии к отрядам боевиков присоединилось ещё примерно 1700 „новичков“ из дезертиров немецкой армии, саботажников призыва, беженцев и прочих, которые не были зачислены в упомянутую гвардию боевиков, а были в 1944 году мобилизованы в Красную Армию и, по большей части, погибли. В составленной в послевоенные годы ШПДЛ картотеке партизанов в Институте истории партии при ЦК ЛКП(б) отмечены 5054 персоны, т.е. только 13? из упоминаемых в советских пропагандистских изданиях 20000 советских партизанов Латвийской ССР; к тому же, учтены были также курземские боевики, разведчики, а также причисленные позднее решениями районных комитетов ЛКП и комиссии при Совмине ЛатвССР „новооткрытые“ партизаны. Таким образом, число советских боевиков в Латвии и приграничной зоне на 4 января 1944 года -812, без упоминаемых позднее „ищущих убежище“ и „приписанных“ партизанов, свидетельствует, что, прежде всего, засланным советским боевикам не удалось организовать в тылу немецкой армии в Латвии

широкое партизанское движение, поскольку латышский народ, в большинстве своём, не поддерживал намеченную Красной Армией и тоталитарным коммунизмом оккупацию Латвии.

Во-вторых, в деятельности советских боевиков в Латвии наблюдаются три этапа: период без боевиков (23 июня 1941 года – середина 1942 года); период неудачной засылки боевиков (середина 1942 года – вторая половина 1943 года) и период забрасывания (десантирования) боевиков (конец 1943 года – начало 1945 года).

В-третьих, советские боевики в Латвии, за исключением Лиепнских лесов, Лубанских болот и лесов на севере Курземе, не представляли угрозу для армии Германии и её средств связи, зато они осуществляли террористические акты против гражданского населения, вели армейскую разведку и составляли списки „врагов народа”, участвуя впоследствии в уничтожении упомянутых в списках.

В-четвёртых, неудачи советских боевиков в Латвии в 1941 – 1944 годах были обусловлены чередой ошибок руководства СССР:

- 1) военная оккупация Латвийского государства, широкомасштабное уничтожение независимости, социального устройства, населения и культуры Латвии в 1940 – первой половине 1941 года;
- 2) желание руководства СССР организовать деятельность своих боевиков в Латвии (подобно „социалистической революции” в Латвии в 1940 году), не считаясь с волей и интересами латышского народа, видя в Латвии и её народе только пассивный геополитический придаток СССР;
- 3) руководство СССР старалось посылать в Латвию отряды боевиков, не обеспечивая их оружием, а обеспечение продуктами возлагало на самих боевиков;
- 4) секретность деятельности и недостаток взаимных контактов у заброшенных из СССР боевиков и лазутчиков, а также запрет на действия боевиков без согласования с ШПДЛ, ЦШПД и Красной Армией;
- 5) набор советских боевиков и лазутчиков из людей, которые не знали латышского языка и не ориентировались в местных обстоятельствах;
- 6) руководителями боевиков назначали только членов ВКП(б) и работников спецслужб, которые в отчётах преувеличивали свои успехи и преуменьшали потери, таким образом нарушая обратную связь с руководством Красной Армии и спецслужб и способствуя неудачам на фронте.

Ни один народ нигде в Европе не сражался за установление тоталитаризма вместо демократии, а советские боевики действовали на не принадлежащей Советскому Союзу, оккупированной территории, и одним из видов насильственного „экспорта”, диктатуры тоталитарного коммунизма была попытка руководства СССР организовать „сверху” „всенародную партизанскую войну”, однако эта попытка потерпела неудачу.

Таким образом, засылка боевиков и армейских разведчиков в Латвию в 1941 – 1945 годах не превратилась в партизанское движение, которое поддерживала бы, по крайней мере, большая часть латышского народа, а осталась имитацией партизанской войны, обязательной для всех народов СССР. Эту организованную руководством СССР имитацию, грубо искажая факты, в послевоенные годы (чтобы доказать принадлежность Латвии советской империи) пытались выдать за партизанское движение советские пропагандисты, командиры советских боевиков и „советские историки” в определённых Сталиным рамках иллюзорной истории победителей. Хотя Сталин уже как полвека мёртв, его исторический миф при освещении деятельности партизан во Второй мировой войне продолжает современная официальная российская историография, и ей вторят также латвийские „красно-коричневые”. Прежде СССР (сейчас – Россия со своим мышлением времён Птолемея) лукавил, что один победил во Второй мировой войне. США и Англия, как бывшие союзники, против этого ещё официально не возразили. Пришла пора для прагматического периода и в интерпретации истории партизан, чтобы показать, как советский тоталитарный коммунизм надеялся возобладать в мире, а в реальности проиграл в России, разрушив СССР. Только когда историческая правда о 1941 – 1945 годах (в том числе и о деятельности советских боевиков) станет доступной и для мирового сообщества, сформируется историческое сознание, необходимое для существования нашей нации и государства.

Izmantotie avoti

Nepublicētie avoti

I. Latvija

1. Latvijas Valsts arhīvs – LVA
2. Latvijas Valsts vēstures arhīvs – LVVA
3. Latvijas Kinofotofonodokumentu arhīvs – LKFFA
4. Latvijas Zinātņu akadēmijas arhīvs – LZAA
5. Latvijas Kara muzejs – LKM
6. Latvijas Nacionālais vēstures muzejs – LNVM
7. Latvijas Okupācijas muzejs – LOM
8. Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs – TSDC
9. Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs –RVKM

II. Krievija

10. Krievijas Valsts sociālpolitiskās vēstures arhīvs – KVSPVA (Bijušais PSKP CK arhīvs) (Российский государственный архив социально политической истории)
11. Krievijas Federācijas Valsts arhīvs – KFVA (Bijušais PSRS Oktobra revolūcijas un sociālistiskās celtniecības arhīvs) (Государственный архив Российской Федерации)
12. Biedrības „Memoriāls” arhīvs – MBA (Архив общества Мемориал)
13. Krievijas Valsts kara arhīvs. Sevišķais (trofeju) arhīvs – KVKA SA (Российский Государственный военный архив. Особый (трофейный) архив)

III. Vācija

14. Vācijas Federālais arhīvs Berlīnē– VFA (Bundesarchiv Deutschland)
15. Vācijas Federālais arhīvs. Militārais arhīvs – VFA MA (Bundesarchiv Deutschland. Militärisches Archiv)

IV. Francija

16. Francijas Ārlietu ministrijas arhīvs – MAE (Ministere des Affaires Etrangères de France)

V. Lielbritānija

17. Lielbritānijas Valsts arhīvs – PRO (Public Record Office Great Britain)

VI. ASV

18. ASV Nacionālais arhīvs – NA USA

VII. Rokraksti

19. LZA akadēmiķa Viļa Samsona konsultāciju vēstules autoram, 2005.—2006.

Saīsinājumu skaidrojumi

Nr.p.k.	Saīsinājums	Skaidrojums latviešu valodā	Svešvalodā
1	2	3	4
1	A9	Izlūkošanas grupa Vācijas armijā	Abwehrgruppe
2	AC	Autotransporta mīna	
3	AK	Dzimtenes armija	Armia Krajowa
4	AOK	Armijas virspavēlniecība	Armee Oberkommando
5	„Barlat”	Spridzināmierīce	
6	BdO	Kārtības policijas priekšnieks	Befehlshaber der Ordnungspolizei
7	BdS	Drošības policijas priekšnieks	Befehlshaber der Sicherheitspolizei
8	BKA	Baltkrievijas Kara apgabals	Белорусский военный округ (БВО)
9	BMB	Spridzinātājs	подрывник
11	B/п	Karagūsteknis	военнопленный
12	„Bramita” ierīce	Spridzināmierīce	
13	БШ	Bikforda aukla	бикфордовый шнур
14	Бурки	Apšūti mīkstādas zābaki	
15	ЦШПД	Centrālais partizānu kustības štābs	Центральный штаб партизанского движения
16	ЧСВН	Tautas ienaidnieka ģimenes loceklis	член семьи врага народа
17	ДБР	Tālās darbības aviācija	дальнобойная авиация
18	ДГ	Diversiju izlūkošanas grupa	диверсионно-разведовательная группа
19	«Дуглас»	Duglasa tipa lidmašīna	
20	D/V	Lielbritānijas armijas diversiju daļa	
21	Ф1	Aizstāvēšanās rokasgranāta F1	защитная ручная граната Ф1
22	ФДГ komplekts	Automātiskās iedarbības uzspridzināšanas ierīce	
23	GFP	Karalauka slepenpolicija	Geheime Feldpolizei
25	ГУЛАГ	PSRS IeTK-IeM Galvenā nometņu pārvalde	Главное управление лагерей НКВД-МВД СССР
26	ИТЛ	Labošanas darbu nometne	Исправительно трудовой лагерь
27	КО	Kadru daļa	Кадровый отдел
28	КД	Kontrevolucionāra darbība	контрреволюционное действие
29	ЇБ	Īslaicīga partizānu mītne	Кочующая база
30	Корп.	Korpuss	Корпус
31	Korück	Aizmugures armijas apgabala komandieris	Komandeur des Rückwärtigen Heeres
32	KPN	Polijas neatkarības konfederācija	Konfederacyja Nepodlezności Polski
33	ЛМ	Pielipošā mīna	лепущая мина

1	2	3	4
34	ЛП	Nometnes nodaļa	лагерный пункт (лагпункт)
35	ЛВО	Ļeņingradas kara apgabals	Ленинградский военный округ
36	ЛШПД	Latvijas Partizānu kustības štābs	Латвийский штаб партизанского движения
37	Мина АС	Mīna autotransporta spridzināšanai	
38	МБ	Dzelzceļa mīna	
	ММ	Magnētiskā mīna	магнитная мина
39	МММ	Mazā magnētiskā mīna	малая магнетическая мина
40	МУВ	Mehānisks kājnieku mīnas uzspridzinātājs	
41	МЗД (1, 2, 4, 5)	Mīna ar laika degli	мина замедлительного действия
42	МЗД-4	Palēninātas darbības mīna-4	мина замедлительного действия-4
43	МЗД-5	Palēninātas darbības mīna-5	мина замедлительного действия-5
44	Nagans	Nagans-revolveris ar griežamu aptveri	
45	ОВ	Augstākais virspavēlnieks	Oberste Befehlshaber
46	Обмотки	Kājauti	Обмотки
47	ОГ	Operatīvā grupa (arī orggrupa)	оперативная группа
48	ОКА-16	Vācijas 16. armijas virspavēlniecība	Oberkomando der 16. Armees
49	ОКВ	Vācijas armijas virspavēlniecība	Oberkomando der Wehrmacht
50	ОО	sevišķā nodaļa (PSRS IeTK)	Особый отдел (НКВД СССР)
51	ОС	Operatīvais ziņojums	оперативное сообщение
52	Parabellums	vācu pistole (gatavs kaujai)	
53	Пароль-отзыв	Parole-atbilde	
54	ПБ	partizānu brigāde	партизанская бригада
55	ПДММ	Partizānu kustības munīcijas maisi (saiņi)	мешки мунitions партизанского движения
56	Пензов фитильный	Spridzekļa deglis	
57	ПИД	Politiski ideoloģiska diversija	политически идеологическая диверсия
58	ПИД	Pretkājnieku šķembu mīna	
60	ПМК40	Pretkājnieku kumulatīvā mīna	противопехотная кумулятивная мина
61	ПМС	Pretkājnieku mīna	противопехотная мина
62	ПМС	Pasažieru vilcienu mīna ar laika degli	мина пассажирского сообщения замедленного действия
63	П/О	Partizānu vienība	партизанский отряд
64	ПП	Kara lauka pasts, karalauka pasta numurs	полевая почта
65	П/П	Lidmašīnu nolaišanās laukums	посадочная площадка
66	ПП мина	Pretkājnieku mīna	противопехотная мина
67	ППШ	Špagina tipa automāts	пистолет-пулемет Шпагина
68	PRB	Policijas rezerves bataljons	Polizei Reserve Bataillon
69	ПТР	Prettanku šautene	противотанковое ружье
70	R-10-2	Raidstacija	Радиостанция
71	R-PO-2	Raidstacija	Радиостанция
72	РГ	Rokasgranāta	ручная граната

1	2	3	4
73	PG-42	1942. gada parauga rokasgranāta	ручная граната типа 1942 года
74	P-5	Lidmašīna partizānu desantēšanai un apgādei	
75	PG ГРУ ПШ	Ģenerālštāba Galvenās izlūkošanas pārvaldes izlūku grupa	разведгруппа Главного разведывательного управления Генерального штаба РККА
76	PGД	Degtereva rokasgranāta	ручная граната Дектерева
77	PKKA	Strādnieku-zemnieku sarkanā armija (SZSA)	Рабоче-крестьянская Красная армия
78	PM	Mīna ar atsperi	рычажная мина
79	PMA	Dzelzceļu sliežu neatmīnējamā mīna	рельсовая мина неразминируемая
80	PMC-1	Mīna ar laika degli un momentānu iedarbību	
81	PO	Izlūkošanas daļa	Разведотдел
82	ПП	Rokas ložmetējs	ручной пулемет
83	RSHA	Vācijas Valsts drošības Galvenā pārvalde	Reichssicherheitshauptamt
84	COЭ	Sociāli bīstams elements	социально опасный элемент
85	«Север»	Raidstacija 1941. gadā	
86	SIS	Slepenās informācijas pārvalde (Anglija)	Secret Information Service
87	SK	Īpašu uzdevumu komanda	Sonderkomando
88	CЗФ	Ziemeļrietumu fronte	Северо-западный фронт
89	Сексот	Slepens ziņotājs	секретный сотрудник
90	SD	Vācijas Drošības dienests	Sicherheitsdienst
91	SOD	Lielbritānijas speciālo operāciju pārvalde	Secret Operations Department
92	Smeršs	PSRS IeTK Pārvalde cīņai pret kontrrevolūciju	Смерш (Смерть шпионам)
93	CMЗД	Mīna ar uzspriecināšanas aizturi	
94	TB	Aizmugures karaspēks	тыловые войска
95	TMA	Prettanku mīna ar atmīnēšanas ierīci	
96	TMA-47	Tola automātiskā mīna	толовая мина автоматическая 1947
97	TMC-40	Fugasa prettanku mīna	
98	ТОЗ 8(9)	Šķembu mīna	
99	ТТ	Tokareva pistole	Тульский Токарев
100	TuLB	Darbības un stāvokļa pārskats	Tätigkeits und Lagebericht
101	У-2-1	Lidmašīna	Самолет
102	УГБ	Valsts Drošības pārvalde	Управление государственной безопасности
103	УКГБЛО	Valsts Drošības tautas komisariāta Ļeņingradas apgabala pārvalde	Управление Комитета государственной безопасности Ленинградской области
104	УТВ РККА	Sarkanās armijas aizmugures karaspēka pārvalde	Управление тыловых войск РККА
105	VD	Sakaru dienests	Verkehrsdienst
106	VAK	Valsts Aizsardzības komiteja	Государственный комитет обороны
107	VDGP	Valsts Drošības galvenā pārvalde	Главное управление госбезопасности (ГУГБ)

1	2	3	4
108	ВВС	Kara gaisaspēki	Военно-воздушные силы
109	ВН	Tautas ienaidnieks	враг народа
110	«Вода»	Raidstacija	
111	Вол.	Pagasts	Волость
112	ВОМ-6	Šķembu mīna	
113	Взрыватель П	Spridzeklis	взрыватель
114	ВМВ	Uzspridzinātājs	
115	ВМН	Nāvessods	высшая мера наказания
116	ВЧ	Augstāko frekvenču vadības telefona sakari	Правительственные связи высоких частот
117	ЗМ	Aizdedzinošā mīna	Зажигательная мина
118	I a	Vadības nodaļa	Leitungsabteilung
119	I c	Izlūkošanas daļa Vācijas armijā	Informations Abteilung

Personu rādītājs

A

- Abakans Aleksandrs – 83
Abajevs – 61
Afanasjevs Jurijs – 13, 359
Afērists – 221
Aganovs (Saša) – 119
Agafonovs Boriss – 237
Aizsilnieks Arnolds – 219
Akermanis V. – 347
Akmentiņš Aleksandrs – 331
Akmeņkalns Arturs – 183
Aleksandrovs Genadijs – 291
Aleksandrovs Georgijs – 32
Aleksandrovs Ivans – 238
Aleksandrovs K.M. – 15, 140, 272, 324,
349, 373, 382
Aleksandrovs Kirils – 17
Aleksejevs Fjodors – 238
Aleksejevs Ivans – 326
Aleksejevs Vladimirs – 238
Alksne Ilga – 297
Alksnis Pēteris – 238
Alničevs – 122
Ameriks Ernests – 18, 25, 51, 53, 54, 73,
78, 81, 87, 92, 95, 96, 99, 106, 107,
129, 131, 134, 218, 249, 258, 303
Andersons Voldemārs – 287
Andrejeva Anastasija – 238
Andrejevs (majors) – 59, 70
Andrejevs – 300
Andrejevs Andrejs – 51, 77, 107
Andrejevs Boriss – 238
Andrejevs Dm. – 373
Andrianovs V. – 15
Andžāns Alfonss – 111, 223, 228, 342
Aniščenko – 119
Antipovs – 177
Antonovs – 174
Aņisimovs – 289, 295, 304, 311
Apenis Ivans – 238
Apinītis – 318
Apse Jānis – 238
Aptekars Pāvels – 246
Apters Jēkabs – 96
Arājs Viktors – 110, 324, 340, 348
Arhimeds – 111
Arkliņš Voldemārs – 327
Arnītis A. – 244
Asars Žanis – 289
Asmolovs – 74
Asnis Jānis – 288
Asons Valfrīds – 238
Astahovs Fjodors – 101, 165, 207, 227
Augulis – 39
Augulis E. – 117,
Auguste Olga – 140
Auss Jānis – 314
Auziņš „Tigrs” – 177
Avdejevs V. K. – 237,
Avdjukevičs Longins – 74 – 76, 105, 107,
123, 354
Avtomatovs Pavls – 21
Āboliņš Aleksandrs – 237
Āboliņš Almārs – 237
Āboliņš Ernests „Griša” – 174, 176, 177,
179, 184
Ābrama I. – 9
Ārens Ivans – 238
Āriņš – 258

B

- Bagrads Ivans – 76, 77
Bagramjans Ivans – 118
Bahs–Celevskis Erihs von Erich von dem

- Bach-Zelewski – 334, 335, 348
Balamajevs A. – 203
Balans – 196
Balodis A. – 22,
Balodis A. – 76, 93, 204, 207
Balodis A.
Balodis Arturs – 122, 127, 223, 226, 227,
249, 286, 354
Baltina Birn Ruth – 349
Baltiņš – 258
Bangerskis Rūdolfs – 22, 162, 181, 324
Barankins (Bruskins F.) – 122, 123
Baranovskis – 121
Baranovskis – 258
Baranovskis Ivans – 72, 88, 89, 92, 96,
114, 127, 220
Bardadins N. – 38
Bardina K. – 135
Bardjugovs G. – 373
Barons Voldemārs – 183
Basmanovs Sergejs – 120
Bauline Marija – 82
Baumanis Pēteris – 12, 13
Baums – 192
Bazauskis – 103
Bažukovs – 223, 366
Bāliņš Pauls – 113, 114
Beleviņevs R. – 49.
Belovs J. – 135
Beļčenko S. – 33, 58, 59, 95, 103, 104, 108,
125, 159, 286, 300, 301, 305, 306,
309, 310, 319, 321, 324 – 326, 367
Beļenkisj Boriss – 10
Bendiks Hermanis – 72, 80, 92, 137, 199
Bergs Fricis „Rieksts Pēteris” – 279, 280,
298
Berija Lavrentijs – 29, 48, 59, 112, 258
Bezbaile A. – 119
Bezprozvanovs – 73
Bērziņš – 253
Bērziņš Jānis – 83
Bērziņš Jānis – 348
Bērziņš Voldemārs – 359
Bics – 281
Bierands Jēkabs 172
Bietags Jānis – 111
Biezais Haralds – 22, 153, 156, 158, 167,
213, 281
Bihalenko – 178
Birkenfelde (Dzērvīte) Milda „Maksis” – 95,
129
Bischof G. – 48
B. J. – 297
Blass I. – 237
Blāķis Ādolfs – 153, 156, 159
Blūms Rafaels – 105, 149, 232
Blūms–Blumhens Kārlis – 120
Bogadkins Vladimirs – 209
Bogdanovs – 228
Bogdanovs Ivans – 122
Bogdanovs Ivans – 124, 236, 290, 324,
366, 373
Bogdanovs Ivans – 295
Bogdanovs Nikolajs – 76, 342
Bogodistijs Ivans – 230
Bojarskis V. – 15, 16, 25, 41, 42, 43, 47,
60, 63, 67, 69, 141, 195, 253, 268, 364
Bolvarins – 174
Bonda Jānis – 76, 77, 80
Bonders E. – 158
Borbajs Jānis, ist. v. Savickis Francis – 289
Borinša Janina – 325
Borkovs V. – 303
Borodins – 356
Bortnikovs L. – 163
Bosadkins – 207
Bozovs N. – 303
Bosse von. – 345
Brasla (Brasls) Voldemārs – 342
Brauhičs Valters fon (Brauchitsch Walter
von) – 333
Brantkalns Detlavs – 70, 277
Brauns – 183
Bravins Nikandrs – 105, 106, 220, 221, 258
Brehovs P. – 326
Brēmers Valters – 97
Brežņevs Leonīds – 17, 39
Bricis Antons – 326
Bricis Stanislavs – 326
Briedis Pēteris – 56, 73, 81
Brisons Teodors – 105, 232, 351
Brockhaus – 9, 249
Brodskis V. – 44
Broitigams Otto – 152
Broks Aloizijs – 334
Broziņš Georgs – 135

Bruskis – 121
 Budiņš (seg. v.) – 293
 Buinovs N. – 77
 Bukcovs – 122
 Bukšs – 303
 Bulāns Vladislavs – 137, 290
 Buls A. – 303
 Buls S. – 303
 Burcevs Ivans – 136, 138, 161, 162, 169,
 223, 227, 228, 236, 342

C

Caunītis Aleksandrs (Petrovskis) – 286
 Ceipe Kārlis – 113
 Celovs (Cielavs) Kārlis – 54, 92, 93
 Ceriņš Ernests – 101
 Ciganovs Juris – 11
 Cīglers „Ziegler” – 331
 Classen Christoph – 23
 Cvetkovs A. – 137

Č

Čadajevs – 219
 Čeksters Donats – 326
 Čerkovskis J. – 301
 Čerkovskis Pāvels – 146, 221
 Černobajevs A. – 12
 Čerņavskis Jānis – 324
 Čertogonovs Vladimirs – 289
 Čipots Grigors – 295
 Čistjakovs Ivans – 119, 177
 Čugunovs – 121
 Čugunovs Konstantīns – 127
 Čugunovs Konstantīns (radists) – 92
 Čuhnovs J. – 303
 Čujevs Sergejs – 16
 Čulkstēns Rūdolfs – 76
 Čuprovs – 177
 Čūrišķis Jānis – 114

D

Dankers Oskars – 110, 324
 Daugavietis (īst. v. Meikšāns Kazimirs) –
 236
 Dārznieks Ādolfs – 326
 Demenšiks Ivans – 291

Derevjanskis Vladimirs – 51
 Derevjanskis (pulkv.) – 115
 Dergačs Pāvels – 72, 76, 111, 135, 143,
 220, 221
 Dimenšteins Samuils – 76
 Dingelis Eduards – 325
 Dišlers Jānis – 82., 244
 Dmitrijevs Aleksandrs – 289
 Dokšāns Vacslavs – 326
 Dombrauskis Jevgeņijs – 325
 Donga Antons – 326
 Dreimane Inese – 11
 Drekslers Otto Heinrihs – 36, 152, 349, 331
 Dubrovins (Kudravij) – 177
 Dubrovs Konstantīns – 324
 Dudarevs – 248
 Dukats „Motiļok” – 178
 Duks J. – 269
 Dzenis K. – 369
 Dzenītis–Zeniņš Kārlis – 353, 358
 Dzērve Ziedonis – 55
 Dzērve J. „Somov” – 177
 Dzintars Jānis – 18, 21, 38, 97

E

Eikamaiers sk. Tekemeijers – 324
 Einšteins Alberts – 2
 Eitingtons N. I. – 121
 Engelis – 303
 Engelss Arturs – 184
 Engots – 301
 Esserts Modris – 4
 Ezergailis Andrievs – 16
 Ezernieks Valdemārs – 76, 80, 82, 83, 97,
 106, 107, 135, 197, 211, 220, 250

Ē

Ērglis Dzintars – 142, 299

F

Fadejevs Aleksandrs – 338
 Fedorčuks „Orjol” – 178
 Fedosejevs Mihails (Petrovs) – 11, 226
 Feldmanis Inesis – 25
 Felkerzāms fon – 191
 Fendlers Lotars – 281
 „Feņa” – 294
 Filipskihs – 196

- Firstenbergs fon – 336
 Fjodorovs J. – 135
 Fogelis Augusts – 96
 Franko Francisko – 8, 64
 Fransuā Etjens Dr. – 25
 Freimanis Juris – 76
 Frisners (Frissner) H. – 359
 Frišfelds K. – 244
 Frunze Mihails – 40, 126
 Fuchs Dr. – 160, 219
 Furmans – 315
- G**
- Gaišonoks Stepans – 226, 229, 230, 371
 Gajeckis – 224
 Galkovs – 229
 Garokaters Jānis – 55
 Gašs (Gasch) – 166
 Gebelss Jozefs – 21
 Geks B. – 122
 Gelach Ch. – 223, 349
 Gelinders Pauls – 119
 Georgijs (Borisovs) – 253
 Gerasimovs – 354
 Gerčiks Grigorijš – 223, 226 – 230, 236, 342
 Gersdorfs V. – 190
 Gēlens (Gehlen Reinhard) – 194, 336
 Gēringš Hermanis – 106
 Gibzē – 148
 Girtbaka Lizete – 175
 Glantz David – 172
 Glišans – 137
 Globa Pauls – 26
 Gluščenko „Marss” – 178
 Glušņovs Lavrens – 47
 Glušņovs Radions – 47
 Glušņovs Vasilijš – 47,
 Goba A. – 56
 Goloveckis – 303
 Golubovs – 223
 Golls Šarls de – 243
 Golubovs – 223
 Goļikovs – 165
 Gonovskis Viktors – 178
 Gorkovs J. – 61
 Gothards V. F. – 8
- Gorļanins K. – 376
 Govorovs Leonīds – 258
 Grasis – 220
 Grefe Heincs (Graeve Heinz Dr) – 281, 299.
 Greidāns Konstantīns – 326
 Grenkevičš Leonīds D. – 17
 Gribačēnoks Jānis – 111, 129, 226, 253
 Grigorijš – 117
 Grigorjevs – 122
 Grindins V. – 113
 Grinbergs Teodors – 53
 Grīnvalds – 183
 Grīslis A. – 127
 Grīslis Hugo (Kostrovs) – 72, 92
 Groms Aleksandrs – 82, 93, 137, 165, 167, 169, 223, 227, 279, 286
 Grundulis Pēteris – 289,
 Gruzītis – 367
 Gundare I. – 25
 Gurejevs – 135
- H**
- Habekern Eugen – 8
 Hallars (Hallar) – 348
 Haritonovs Vasilijš (Zaslužennij) – 177, 179
 Hartmanis A. – 185
 Hartmanis – 339
 Hartmanis Kristians (Hartmann Ch.) – 357
 Hasselmans (leitn.) – 160, 167, 183
 Hesse Ēriks (Hesse Erich) – 23, 382
 Himlers Heinrihs – 43, 156, 161, 334, 335, 339
 Hirte (Hirt) Arvīds – 169
 Hitlers Ādolfs – 23, 52, 53, 78, 79, 147, 152, 158, 228, 277, 330, 334, 358, 379, 384, 386
 Hjuzovs (Halozovs) – 121
 Hofmans – 142
 Hohlovs (Gvardejec) – 178
 Hovell Edgar M. – 23
 Hruščovs Ņikita – 17, 39, 83, 373, 377
- I**
- Ibragimovs Usmans – 324
 Iklāvs Pēteris – 351
 Indriksons Arvīds – 159
 Infutins – 174

- Iščenkovs – 87
 Ivanovs – 293
 Ivanovs N. – 174
 Ivanovs Aleksandrs – 286
 Ivanovskis – 70
 Ivans – 324
 Ivbulis Antons – 326
 Izohs J. – 168
- J**
- Jablonskis Hermanis – 114
 Jakobsons – Raine Gusta – 38, 149, 289
 Jakovļevs – 174
 Jakovļevs Aleksandrs – 15
 Jakovļevs S. (Artumi) – 182
 Jakovļevs Valentīns („Bors”) – 184
 Jakubovskis N. – 16
 Jakubovskis V. – 16
 Jakušs Jāzeps – 326
 Jankavs Boriss – 191
 Jansons Augusts – 77,
 Janums Vilis – 22
 Januško – 282
 Jarbus – 137
 Jass – 248
 Jātniece (Pēda) Elvīra „Ziediņš” – 131, 137
 Jekelns Frīdrihs – 183, 349, 350 – 352, 357
 Jelagins V. – 203
 Jerjomenko Andrejs – 121, 258
 Jemčenko – 215
 Jermaks Broņislavs – 326
 Jermolovičs Viktors – 16
 Jeršovs – 354
 Jevdokimovs P. – 80
 Jēkabsons Ēriks – 243
 Jodls Alfrēds – 338, 341
 Jomčenko „Bajānists” – 177
 Jurčs Jānis – 93, 223, 286
 Jurevičs – 135
 Juris – 302, 303
 Jurgens Arturs – 369
 Jūlis Aleksandrs – 301, 324
- K**
- Kačanovs Fjodors – 289
 Kadiķis Kārlis – 114
 Kaganovičs Lazars – 49
 Kaičenko „Sokols” –
 Kalmikovs A. – 100, 108 – 110, 135, 270,
 300
 Kalmikovs I. – 92, 102
 Kalnbērziņš Jānis – 23, 51, 61, 64, 68, 70 –
 73, 77, 84, 87, 92, 96, 99, 104, 106,
 107, 121, 129, 134, 144, 158, 164,
 165, 193, 203, 204, 207, 209, 218,
 219, 227, 269, 303, 322, 376
 Kalniņš – 121, 221, 287, 297, 311, 324,
 326
 Kalvāns Donats – 105, 106, 109, 199, 204,
 220, 224, 225, 250, 258
 Kampiņš K. – 250
 Kampis Augusts – 80
 Kanaris Vilhelms (Canaris W.) – 281
 Kangeris Kārlis – 331, 350, 351
 Kantors – 223
 Kaņepe Vija – 4
 Kapusta F. – 83
 Kapustins Nikolajs – 173
 Kapustins – 115, 177,
 Kapustins – 270
 Karner S. – 48
 Karnaušenko – 270
 Karotams Nikolajs – 29, 64
 Karotnijs – 76
 Kasalītis Pēteris – 76
 Kašerauskis – 252
 Kaufmans – 294, 295, 324, 334, 351
 Kauliņš Kārlis – 23
 Kaupužs Dominiks – 76, 221, 224, 300
 Kaupužs Jevgenijs – 74, 107, 135
 Kazāks Pēteris – 76
 Kazancevs S. I. – 259
 Kažoks Bruno – 35
 Karl (Kārlis) – 162
 Keitels Vilhelms – 97, 150
 Kerenskis Aleksandrs – 10
 Kernovičs K. – 301, 324
 Kerstens – 334
 Kibišs – 223
 Kindocēvs – 115
 Kirhenšteins Augusts – 134, 279, 360
 Kirilovs Pēteris – 55
 Kiseļevs V. K. – 16
 Kisindžers Henrijs – 14, 382
 Kiste – 331

- Kiščenko Modests – 52
 Klementjevs – 122
 Klepšs (Klepsch) – 352
 Kļaviņš – 83
 Kļaviņš Imants – 35
 Klieve Arnolds – 172
 Kļementjevs – 145
 Knehts (Knecht) – 324, 350, 351
 Knēts Herberts – 34, 38
 Kočubejs Arkādijs – 281
 Kodoļevs Mihails – 52
 Kodošs – 325
 Kohs Fricis – 56
 Kojalo N. (Batja) – 213
 Kokins A. – 138
 Kolpakidi Aleksandrs – 40, 42, 45
 Koļesņikovs – 226, 229
 Komarovskis – 374
 Kononovs Vasilijs – 262
 Konstantīnovs Vladimirs – 111
 Kopels – 303
 Koptjevs (Dubins) Vladimirs – 322
 Korolševskis Jānis – 101
 Koroljevs – 301
 Korovins V. – 15
 Korunoss – 115
 Kosigins Aleksejs – 49
 Kostrovs – 88, 92, 258
 Kotovs – 356
 Kotovskis – 145
 Kovaļevskis – 282
 Kozlovs – 354, 356
 Kozlovs A. B. – 39
 Kozlovs V. A. – 17
 Kozlovskis A. – 232
 Koževņikovs – L. I. – 43
 Krampis Augusts – 76
 Krastiņš Jānis – 300
 Krastiņš Jānis (1919) – 324
 Krauklišs Jūlijs – 294
 Krauklišs Pāvels – 294
 Kraukliša māte – 294
 Kraukliša sieva – 294
 Kraukliša bērni – 294
 Kravčenko Aleksandrs – 146, 223, 228,
 236, 290, 366
 Krečmers (Kretschmer) – 353
 Krevalks Ernests – 164
 Kripēns Arvīds – 324
 Krišjansone Lilija – 168, 203, 282, 302
 Kriškāns – 163
 Krivickis – 223
 Krivokoritovs Anatolijs – 94, 223
 Kronbergs Žanis (Robis, Robka) – 190
 Krontāls Kārlis – 55
 Kruglovs Sergejs – 125
 Krūmiņš Gunārs – 11
 Krūmiņš Kārlis – 297
 Krupa Dmitrijs – 113 – 115, 123
 Krūtainis Viktors – 114
 Kubatkins – 121
 Kube Vilhelms – 259
 Kude Alfrēds – 172
 Kudlans Francis – 161
 Kuharenko K. – 303
 Kuks Mihails – 250
 Kumikovs („Smelij”) – 178
 Kurctušs Francis („Ernst”) – 119
 Kurelis Jānis – 160, 163, 169, 183, 244
 Kurkeļovs – 232
 Kurlovičs G. – 25
 Kurmis Mārtiņš – 281
 Kuroročkins Pāvels – 258
 Kurzemnieks – 303
 Kusins Eduards – 54
 Kusins – 130, 140
 Kušners Pēteris – 70
 Kutuzovs Mihails – 359
 Kuzmins D. – 127, 134, 223
 Kuzņecovs A. – 121
 Kuzņecovs Aleksejs („Kuzins”) – 182
 Kužeļevs Vasilijs – 62
 Kvaskovs Viktors – 288

K

Kūķis Krišs – 189

L

Labss („Dr”) – 332
 Laganovskis – 92
 Lagoškins – 137
 Laiviņš Vihelms („Lielais Vilis”) – 75 – 78,
 93, 94, 105, 145, 165, 170, 202, 204,
 206, 221, 222, 226, 227, 237, 241,
 251, 260, 263, 269, 270, 286, 301,

302, 305, 314, 316, 325, 326, 330,
354, 356, 357, 368
Lange Rūdolfis – 50, 110, 330, 351
Lapa A.
Lapa Alfrēds – 72, 88, 92, 96, 127, 220
Lapiņš – 248
Lapiņš („Janka”) – 293
Lapoško – 75
Larionovs Fjodors – 74, 137
Lasmanis Uldis – 158
Laurenovics Jānis
Laurenovičs A. – 76
Laurinoviča A. – 303
Lauzmanis Valdis – 76
Lavroks P. – 161
Lazarevs – 258
Lazda Jānis – 325
Lazdiņš – 101
Lazdiņš Pēteris – 76
Lācis Vilis – 23, 68, 72, 73, 107, 134, 279
Lācis Visvaldis – 50
Leiko – 253
Leja – 324
Letins – 258
Levko – 121
Lielkoks („Triumpfs”) – 177
Lielpēteris – 303
Lindemans – 278
Liepiņš – 168
Liepiņš Jānis – 169
Linins – 196
Lipovskis Klementijs – 76
Lisovskis – 354, 356
Lisovskis Vasilijis – 95
Lisovskis Sergejs – 95
Litovčenko Valentīna – 174
Līdaks – 300
Likops Vilis – 55
Liksne – 70
Likums V. – 115
Lobahs Grigorijis – 56
Longvorts Filips (Longworth Philip) – 7,
378
Lopitkins Lenka – 270
Lorencs Klāvs – 22
Loss A. – 49
Loss Werne – 36r
Loze Hinrihs (Lohse Hinrich) – 242, 330

Lurins Edvards – 52
Luriņš Aleksandrs
Luriņš Jāzejs – 326

L

Ļebedevs – 70
Ļeņins – 111
Ļitvinovs M. – 40 – 43
Ļubimovs („Bars”) – 178

M

Macpāns Andrejs („Ansis” „Vecais”) – 100,
134, 172, 176, 183, 184, 193, 208,
221, 223 – 225, 227, 228, 248, 252,
253, 286, 298, 367
Macuļevičs Mečislavs – 94, 223
Mačiņš Kārlis („Spartaks”) – 177, 236, 253
Majors – 339
Maķlarskis – 325
Maksimovs – 272
Maksimovs („Maks”) – 177
Maksimovs Jevgenijs – 223
Makenzi Viljams – 10, 40, 43, 50, 60, 146,
195, 197, 243, 254, 280, 289, 378, 380
Malašenoks Ivans – 135
Malašonoks Ivans („Boruns”) – 179
Malins Vladimirs – 27, 32, 212, 282
Maļenkovs Georgijs – 29, 42, 68, 72, 73,
101, 107, 108, 131, 164, 165, 203,
207, 337, 341
Mandel Ernst – 7
Mansurovs – 92
Maņuhins – 270
Margevics – 250
Margo – 95
Marinins Stefans – 47
Markina A. – 182
Markovs – 270
Markušenko Vladimirs („Garais”) – 134,
221, 224, 225, 285, 286,
Marlins Pauls Alfrēds – 181
Marnica Harijs – 153
„Marta” – 294
Martinaikene Tīne – 322
Maskaļenkovs – 129
Matvejevs („Ohotņik”) – 178
Maziere U. de –

Mazjēcis V. Sk. Savickis A. – 105
 Mazulis – 173
 Mednis Imants – 26
 Mednis Voldemārs – 96
 Meija Jevgeņijs – 72, 74, 93
 Meijers Hugo – 293
 Meikšāns Kazimirs („Daugavietis”) – 137,
 373, 374
 Meikšāns Leonards – 326
 Meyer – 7, 8
 Melans E. – 232 – 248
 Melāns Eduards – 263
 Melngalvis Arturs – 165
 Meļtjuhovs M. – 13, 14
 Mendviks – 281
 Meri – 143
 Merkulovs Vsevolods – 298, 300
 Merlins Pauls – 164, 183
 Mesvinskis – 248
 Mezencevs – 174
 Mežodess – 221
 Mičkāns – 248
 Mihailovs Andrejs – 55
 Mihailovs Ivans – 291
 Mihelsons – 33, 66, 109, 140
 Mikelis Jānis – 302
 Mikožans Anastass – 73
 Miķelsons Edgars – 340
 Milčs Boļeslavs – 325
 Milčs Jānis – 325
 Miliniemi (Myllyniemi) S. – 155, 156
 Millers Heinrihs – 119, 335
 Millers Pēteris
 Miroščenko N. – 117
 Missa Emma – 301
 Misiunas Romualds – 23
 Mišutins Aleksandrs – 376, 377
 Mitrevičs – 92
 Mīlmanis (Muhlmann) – 353
 Moisejenko – 354.
 Molotovs Vjačeslavs – 29, 215, 217, 218,
 258
 Monovs – 121
 Moņins A. – 75
 Morkojs Saša – 253
 Muravskis Mihails – 72, 76, 93, 105, 119
 Murray John – 7, 14, 378
 Muzikantiks Ivans – 35, 80, 105

Munkler H. – 8
 Mūrnieks – 248

N

Napoleons – 42
 Naumovs Ivans – 56
 Naumovs Mihails – 87, 100, 101, 108, 135,
 139
 Neiburgs Uldis – 25, 158, 166, 369
 Neškins Boriss – 274
 Niedre Jānis – 144
 Nikkeļo (Nikels) – 324
 Nikiforovs N. – 203
 Nikitins A. – 108
 Nikitins Mihails – 325
 Nikolajevs Grigorijis – 47
 Nikolajs I – 65
 Norins Ivans – 117
 Novackis – 221
 Novickis Arturs („Juris”) – 134, 135, 225,
 286
 Noviks Alfons – 25, 32, 43, 44, 48, 53, 124,
 128, 224, 283, 325
 Novoselovs Dmitrijs – 283

N

Ņikiforovs A. – 376
 Ņikitins A. – 134
 Ņikonovs Aleksandrs – 108

O

Obrante Anna – 76
 Obuhovs („Sibirjak”) – 177
 Ogurcovs Ivans („Sokols”) – 173, 182
 Okutajevs Fjodors – 289
 Oldenburgs Manfreds – 330
 „Orlovs” – 294
 Orlovs – 119
 Orlovs V. – 303
 Osinejevs – 342
 Osipovs G. – 45
 Osvalds O. – 76
 Oškals Otomārs („Mazais”) – 25, 66, 74 –
 76, 78 – 80, 93 – 96, 99, 105, 107,
 110, 118, 119, 129, 130, 131, 134,
 164, 170, 194, 204, 205, 209, 213,
 220, 221, 223 – 231, 236, 241, 245,

- 249, 251, 253, 258, 290, 297, 297,
306, 327, 363, 365, 366, 370, 374
- Otaņķis Andrejs – 212, 223, 228
- Ozoliņa Marianna („Ērika”) – 66, 95, 129,
- Ozoliņš Arturs – 165
- Ozoliņš Kārlis „Diegs” – 25, 32, 54, 64, 66,
73, 95, 96, 99, 104, 107, 129, 130,
131, 172, 173, 193, 269, 276, 278,
294, 298, 306, 309
- Ozols Antons – 168
- P**
- Paeglis Boļeslavs – 55
- Paeglis Voldemārs – 26, 220
- Paeglīte Dzidra – 4
- Pagasts Ernests – 189
- Paldiņa Ieva – 51, 74, 76 – 80
- Paldiņš Kārlis – 175,
- Palkovs Īgors – 76
- Pancigers Fridrihs (Panziger) – 357
- Panfilovs – 29
- Panins I. – 25
- Pankina („Raduga”) – 178
- Panovs (Grupa „Saša”) – 121
- Panovs – 146
- Parkšis Gatis – 169
- Pavlovičs („Lotoss”) – 177
- Pavlovičs Juris – 49
- Pālins Pāvels – 117
- Pechols Ādolfs – 55
- Pečaks Mārtiņš – 159
- Pečenkins A. – 324
- Peive Jānis – 23
- Pelše Arvīds – 51, 144
- Permjakovs I. – 24
- Peterse Grieta – 76, 79, 80
- Petrovs („Begun”) – 178
- Petrovs sk. Fedosejvs M. ,
- Petrovs Mihails – 129
- Petrovs Nikolajs = 56
- Petrovskis – 161
- Petuhovs 358
- Pērkons Jānis – 129, 226
- Pētersons – 223
- Pētersons Aivars – 358
- Pētersons Alberts – 172, 221
- Pētersons J. – 80
- Pieksis Edmund – 331s
- Pildiņš Augusts – 301
- Pilster Hans Christian – 7
- Pinksis Indriķis –
- Pizāns–Dravinskis – 293
- Pizāns Pāvels („Zaļums”) – 105, 106, 109,
138, 221, 224, 225, 269, 270, 354
- Pjatrņickis V. I. – 45, 193
- Pjotrs – 324
- Platonova Marija – 291
- Platonovs A. – 173
- Pļaviņš Auseklis – 173
- Plensners Aleksandrs – 22, 45
- Počas Antons – 63, 101, 223, 228, 231, 236
- Podnieks Juris – 26
- Poļāčenoks Antons – 326
- Poļakovs – 226
- Ponomarenko Panteleimons – 25, 27, 29,
31, 32, 43, 58 – 62, 64, 67 – 69, 77,
78, 80, 87, 91, 95, 98, 99, 100 – 102,
106 – 108, 129, 134, 135, 155, 158,
159, 196, 215, 218, 220, 249, 255,
258, 259, 269, 285, 294, 306, 314,
341, 353, 368, 381
- Popovs A. – 15, 41, 43, 44, 45, 49, 55, 59,
113, 115, 117, 216, 217, 258, 297, 301
- Popovs A. – 117
- Popovs Aleksejs – 16
- Popovs F. – 40
- Popovs F. – 40
- Popovs Gavriļs – 17
- Popovs Vasilij – 258
- Pormalis Raimonds – 259
- Pospelovs Pjotrs – 364
- Poltilicins („Veprs”) – 177
- Priede P. (Bendika grupā) – 137
- Priedītis – 253
- Prohorovs Dmitrijs – 40, 42, 45
- Probuks Julijans – 161
- Prokopenko Pēteris („Vētra”) – 301
- Pronins – 303
- Prostaks Alberts – 100
- Prošančovs Jakovs – 248
- Ptolemejs – 387
- Puhovickis Arkadijs – 376
- Pumpurs Jānis – 297
- Puska Jāzeps – 80
- Putins Vladimirs – 7, 286

Pūce Ijabs („Akmens”) – 781

R

Rakšnenoks Dominiks – 326

Raškevics Alfrēds – 13, 21, 33, 34, 36, 38, 39, 73. – 75, 77, 78, , 81 – 83, 95, 97, 105, 106, 159, 160, 211, 213, 221, 241, 250, 258, 260, 261, 278, 285, 293, 298, 327

Ratiņš Pēteris – 25, 51, 81, 97, 105, 106, 109, 121, 126, 131, 137, 165, 169, 170, 173, 194, 199, 204, 209, 213, 221, 223 – 229, 231, 232, 236, 248, 290, 376

Ratnieks Edmunds – 34, 77

Ratnieks St. – 164

Razumovs – 223

Rededelis Valdi – 331s

Redjko Vasilijs („Zaslužennij”) – 173, 174, 178, 179, 181, 182

Reinhardts (Reinhardt) – 348

Reinholds Jūlijs – 74, 76, 77, 220

Rekšņa Francis – 122, 137

Remanns Michaels – 299

Rendenieks Arvīds – 96

Repins V. – 42

Rezgalis Boļeslavs – 55

Ribakovskis L. L. – 46, 141

Riekstiņš Jānis – 26, 327

Rikards Pēteris – 331

Riktors Jānis („Jānis”) – 18, 76, 105, 106, 145, 159, 162, 221, 226, 236, 278, 298, 300, 303

Riņķis Ernests („Titans”) – 174, 177

Ritenbergs Jēkabs – 301

Rižovs – 124

Rjabčevs – 336

Rodionovs – 258

Rogozins J. S – 376

Rogozins V. G. – 376

Roks (Roqes) Francis fon – 332

Rokosovskis Konstantīns – 258

Romanovi – 65

Romanovs – 303

Romanovs K. – 154

Roze – 226, 229

Roze Edvards – 55

Rozenavs (Rosenau) – 353

Rozenbergs Alfrēds – 36, 153, 336, 351

Rozenblūms („Morskoj”) – 177

Rubenis A. – 327

Rubenis Roberts – 167, 179, 183, 184, 244

Rubens S. – 138

Rubulis Varfolomejs – 76, 77, 92

Rudens S. (Daugavietis ?)

Rudušs Klementjevs – 161

Rudzītis – 350

Ruševics D. – 297

Rutka Leontīne – 326

Ružko – 248

R. V. – 247

S

Saburovs (Saburova brigāde) – 349

Salmiņš Kārlis („Sniedzīņš”) – 179, 184, 185

Samsons Vilis („Dadzis”) – 11, 13, 14, 18, 19 – 21, 25, 26, 32 – 35, 38, 39 47 – 49, 51, 56, 63, 65, 66, 72, 73, 75, 77 – 82, 94, 95, 97, 103, 105, 106, 109 – 113, 115, 122, 123, 125, 128, 129, 138, 139, 140, 142, 148, 155, 158, 162, 167, 169, 170, 171, 173, 175, 176, 182 – 184, 189, 190, 204, 206 – 209, 215, 220 – 231, 236, 241, 242, 245, 250, 260, 262, 263, 268, 271, 274, 277 – 280, 282, 286, 290, 293, 300 – 302, 305, 306, 311, 313 – 317, 319, 322, 327, 334, 336, 340, 342, 350, 352, 354, 363, 367, 378, 382, 389

Sannikovs Georgijs – 219

Sans V. – 21

Sapožnikovs (specgrupa „Sagrāve”) – 117, 122, 124

Saulītis A. A. („Petrovskis”) – 134, 135, 285

Savčenko M. – 135, 232, 366

Savčenko U. – 49

Savčenko Vasilijs – 19, 20, 48, 81, 129

Savickis Anatolijs (kritis 06. 08. 44.) – 105, 223, 226, 253

Savickis Anatolijs („Mazjēcis”) – 105, 129, 223, 226, 228, 229 249, 253, 290, 293

Savickis Francis – 226, 272, 289

Sedihs I. – 80, 232

- Sedunovs A. – 40, 41, 42, 43
 Seilis Stefans – 131, 226, 232
 Selezņovs P. – 303
 Selicka – 289
 Semenovs – 189
 Semigonovskis Viktors („Vitja”) – 173,
 174, 178, 179, 182
 Semirjaga M. – 43
 Semjonovs Ivans – 76
 Semjonovs Vladimirs – 33, 144, 167, 168,
 169, 185, 189
 Sepps F. – 12
 Sergejenko – 92
 Sergijenko V. – 58, 87, 92, 282
 Serovs Ivans – 125
 Sēlis Roberts – 22
 Sidorovs – 356
 Sidorovs Aleksandrs – 47
 Sidorovs F. – 145, 146
 Sidorovs Ivans – 82
 Sikerskis – 196
 Sikorskis Vladislavs – 343
 Sieks Alberts – 44
 Silačevs – 120
 Silgailis Arturs – 22, 167, 170, 183
 Siliņš Aleksis – 175
 Silvers – 258
 Singirskis Bronislavs – 250
 Sivkovs – 255
 Skačkovs (Verners”) – 178
 Skaistlauks Voldemārs – 22
 Skačkovs „Verners” – 178
 Skangalis Ivans – 293
 Skorцени Otto – 191
 Skoromohins Pāvils – 253
 Skrīns – 249
 Skude A. – 175
 Slosmane Veronika – 100
 Sļeņņevs („Sidorov”) – 177
 Sniečkus Antanas – 29, 64
 Snurko Pjotrs – 324
 Sokolovs – 87
 Sokolovs – 270
 Sokolovs – 353, 355, 356
 Sokolovs B. V. – 15, 29, 41, 83, 106, 128,
 168, 22, 259, 264, 269, 289, 364, 365,
 381
 Sokolovskis Vasilijš – 258
 Solovjovs (Vienība) – 307
 Sopromjatņikovs Boriss – 291
 Sorokins (grupa) – 138
 Sproģis Arturs – 18, 22, 25, 26, 32, 33, 40,
 41, 42, 44, 45, 60, 64 – 66, 69, 96, 97,
 99, 100, 101, 103, 104, 106 – 108,
 121, 131, 134 – 136, 140, 145, 158,
 159, 161, 162, 164, 165, 169, 184,
 203, 204, 207, 209, 211, 221, 224,
 225, 227, 231, 232, 235, 243, 249,,
 252, 253, 259, 264, 269, 270, 286,
 289, 300, 305, 306, 309, 311, 316,
 322, 324, 325, 326, 354, 356, 357,
 360, 368, 370, 375, 376
 Sprūde Viesturs – 27
 Spure Žanis – 73, 85
 Spuģis Jēkabs („Jaška”) – 134, 135, 285,
 286, 367
 Staļins Jakovs – 47
 Staļins Josifs – 10, 12 – 15, 23, 29, 31, 32,
 42, 43, 44, 48, 52 – 54, 56, 62, 64, 67,
 68, 81, 83, 85, 100, 112, 128, 135,
 136, 166, 189, 198, 207, 220, 247,
 258, 259, 260, 274, 282, 289, 299,
 322, 337, 341, 362, 379, 384, 385, 387
 Stamms – 103
 Stankevičš – 115
 Starinovs Ilja – 15, 16, 25, 41, 43, 258, 268
 Starkovs I. – 69
 Staskevičš Vladimirs (Sagrāve) – 124
 Stradiņš – 137
 Stefanovičš – 115
 Stelze–Max B. – 48
 Stepiņš Augusts – 119
 Stepiņš („Dvina”) – 178
 Stolbovs Viktors – 185, 188, 189
 Strahovs – 169
 Straube Nikolajs – 121
 Strautmanis Andrejs – 172, 173, 175, 183,
 208
 Strautmanis Pēteris – 213, 228, 229, 231,
 279
 Strautnieks (bataljons) – 245
 Strazdiņš A. 289
 Streļņikovs Mihails – 47, 175
 Strods Heinrihs – 1 – 4, 8, 24, 46, 47, 49,
 50, 52, 125, 126, 141, 152, 159, 164,
 235, 359, 377

Strogonovs (vienība, grupa) – 250, 302
 Strokačs Timofejs – 237,
 Sudmalis Imants („Andersons”) – 48, 49,
 94, 100, 105, 126, 172, 183, 259, 294,
 298, 380
 Sudoplatovs Pāvels – 43, 44, 113 – 115,
 117, 121, 159, 283, 285
 Suslovs A. – 16
 Sutterlins Ingmars – 299
 Sužiedelis S. – 153
 Svarinska Leonora – 326
 Svarinskis Antons – 226, 231, 287

Š

Šacs (Schatz) – 353
 Šacs Pjers Pols („Versal”) – 119, 178
 Šapiro (izlūks) – 115,
 Šapiro (grupa) – 117, 122
 Šarifovs Boriss – 291
 Šarikovs 70
 Šataļins Nikolajs – 376
 Ščadenko Jefīms – 85
 Ščerbačevs – 29
 Ščemeļovs („Gromovoj”) – 178
 Šerners (Schorner) Ferdinands – 359
 Šerrers J. (Scherren Jutta) – 17
 Šestakovs – 87, 283
 Šers – 56
 Šimkevics V. – 289
 Širins A. – 45
 Širokovs Pjotrs („Bistrovs”) – 173, 174,
 178
 Šīle Karls – 331
 Škrabo Viktors – 203
 Šlemīns Ivans – 75
 Šlīters – 331
 Šneiders Rihards – 51, 97, 121, 126, 131,
 137, 213, 228, 287, 303
 Šponbergs Hansis – 72, 74, 93
 Šreders (Schroder) Valters – 324, 330, 336,
 339, 350, 351, 353
 Štālekers Valters – 53, 56
 Štamms Ivans – 98
 Štaras P. – 12
 Šteinbauma Līvija – 301
 Šernbergs (barons) – 248
 Šterns – 183

Šulcs Gerhards (Schulz Gerhard) – 7
 Švancels (Schwanzel) – 274
 Šverņiks Nikolajs – 51

T

Taberts (Tabbert) – 46
 Tagepers Reins – 23
 Tarass A. – 15, 356
 Tekamezmarks sk. Tekemeijers
 Tekemeijers – 324
 Tihomirovs Ivans – 289
 Timofejevs – 356
 Timofejevs Aleksandrs – 301
 Timošenko S. – 25, 42, 80
 Tiščenko – 87
 Titovs N. – 112
 Tīrums – 169, 302
 Tkačeva Nina – 301
 Tkačenko – 70
 Tolstojs Ļevs – 359
 Tomašūns A. – 25
 Tone Bruno – 327
 Topitsch Ernst – 23
 Treikmanis – 178
 Trēziņa Valija – 174
 Trofimovs P. – 126
 Tuļčinskis J. – 376
 Turčinskis Zigmārs – 120
 Turlajs Nikolajs – 114

U

Udalnīks Hermanis – 301
 Udenkovs D. – 202
 Ulass Aleksandrs – 301, 324
 Ulmanis Kārlis – 53
 Upleja Anita – 322
 Upmanis P. – 348
 Upsovs Žanis – 114
 Ustinovs Staņislavs – 203
 Utināns Viktors – 367
 Uvarovs – 124

Ū

Ūdre Aurora – 11, 18, 20, 34, 37, 52, 73,
 75, 77, 80, 82, 95, 105, 111, 127, 172,
 176, 222, 265

V

Vadanaja – 258
 Vaiders – 223
 Wallach Joseph Friedrich – 8
 Valdmanis Alfrēds – 351
 Vaļuma („Velta”) – 178
 Vaļuma Margarita – 174
 Vanags Anrons – 325
 Vanags Jānis – 165
 Vanags Jāzeps – 169
 Vanags Kārlis – 169
 Vaņkovs Ivans – 92
 Varaksovs – 356
 Vasermans – 331,
 Vasiļjevs A. F. – 46, 195, 210
 Vasiļjevs Nikolajs – 73, 77
 Vasiļonoks 226, 229, 230, 374
 Vasiļonoks („Rainis”) – 178
 Vatutins Nikolajs – 75
 Vavilovs – 289
 Važunovs – 342
 Vācietis Ernests – 88, 127, 134, 220
 Veide Jānis – 56, 90
 Veidemane Olga – 163
 Veikins Jānis – 70
 Veiss Voldemārs – 110
 Veismanis Alfrēds – 164
 Veiszauers Dr. – 157
 Veltmanis – 159
 Vents Tāļivaldis – 183
 Veriščagins Simons – 47
 Veļsbors (gr. Saša) – 121
 Vestermanis Marģers – 149, 164
 Vetbajevs – 270
 Vērdiņš Pēteris – 367
 Vēvers Jānis – 124, 325
 Vilciņš Tāļivaldis – 38
 Wilhelm Hans Heinrich – 23, 348, 364
 Vilks Ed. – 119
 Vilmans („Koršun”) – 178
 Vilnītis – 327
 Viļums Jānis – 110, 324
 Vinde Hugo – 76, 77, 79
 Viskers Antons – 174
 Višņevskis – 113
 „Vitja” (grupa) –
 Vīksne – 117

Vītols – 339
 Vītols Konstantīns – 115
 Vīziņš Tenis – 169
 Vlasovs Andrejs („Kaban”, „Kuilis”) – 103,
 148, 259, 382
 Voiteševskis (grupa) – 138
 Voitišeks – 129
 Volkogonovs Dmitrijs – 13, 14, 83
 Vorošilovs Klimentijs – 58, 85, 91, 155, 215
 Voskresenskis Sergejs – 53, 64
 Vožņesenskis Nikolajs – 29, 218, 219
 Vuds (Wood) Alans – 228
 Vulfsons – 376

Z

Z. A. – 297
 Zaharovs Ivans – 92, 126, 127, 269, 270,
 352, 354
 Zaiceva M. – 203
 Zaicevs G. – 135, 223
 Zakuts – 281
 Zaķis – 70
 Zaltāns Jānis – 269, 326
 Zaļeskis K. – 281
 Zaļums – sk. Pizāns P.
 Zandmanis Arnolds – 219
 Zandreitere I. – 9
 Zariņš Kārlis (sūtnis) – 152
 Zariņš Vilnis – 33, 236, 282, 302
 Zariņš V. (leitn.) – 190, 232, 233, 312, 313
 Zars A. – 369
 Zauers – 315
 Zālītis Jānis – 367
 Zālītis Raimonds – 178, 183
 Zelenkovs V. – 301
 Zelmanis – 166
 Zeļenkovs Vasiļijs – 324
 Zemītis Margonis – 55,
 Zinovjevs Aleksandrs – 14
 Zirnīs J. – 269
 Zīle – 248
 Zoltners – 258
 Zorenbergs Alfreds – 367
 Zujevs M. A. – 12
 Zunda Antonijs – 25
 Zvaigzne – 342
 Zvejnieks Arturs – 297

Zverevs Arsenijs – 215, 218, 219

Zvoncevs – 223

Ž

Žagars Andrejs – 324.

Žagars Ēriks – 225

Žarens H. (Guerin H.) – 152

Žirnovs Jevgenijs – 133, 264, 265, 286,
289, 301, 373

Žirnovs J. – 16, 149, 160, 271

Žirovs Nikolajs („Starkins”) – 173, 174,
178

Žubīte Krišjānis – 35

Žukovs – 145

Žukovs G. – 373

Žuravļovs [Georgijs] – 75

Žuravļovs („Sledopit”) – 178

Heinrichs Strauds PĀRS KAUNĪNIEKI LATVIJĀ
(1941-1945)
I daļa

Lipogājņa „Aizs-T”
Mansā ielā 79, Rīga, LV-1003.
Formas 70x100mm, 25,5 gr. iespied. Ražot. nr. H-719.

- Arcevs Arsenijs - 218, 248, 219
- Arcevs Nikolajs („Starkins”) - 173, 174
- Arcevs - 223
- Arcevs - 224
- Arcevs - 225
- Arcevs - 226
- Arcevs - 227
- Arcevs - 228
- Arcevs - 229
- Arcevs - 230
- Arcevs - 231
- Arcevs - 232
- Arcevs - 233
- Arcevs - 234
- Arcevs - 235
- Arcevs - 236
- Arcevs - 237
- Arcevs - 238
- Arcevs - 239
- Arcevs - 240
- Arcevs - 241
- Arcevs - 242
- Arcevs - 243
- Arcevs - 244
- Arcevs - 245
- Arcevs - 246
- Arcevs - 247
- Arcevs - 248
- Arcevs - 249
- Arcevs - 250
- Arcevs - 251
- Arcevs - 252
- Arcevs - 253
- Arcevs - 254
- Arcevs - 255
- Arcevs - 256
- Arcevs - 257
- Arcevs - 258
- Arcevs - 259
- Arcevs - 260
- Arcevs - 261
- Arcevs - 262
- Arcevs - 263
- Arcevs - 264
- Arcevs - 265
- Arcevs - 266
- Arcevs - 267
- Arcevs - 268
- Arcevs - 269
- Arcevs - 270
- Arcevs - 271
- Arcevs - 272
- Arcevs - 273
- Arcevs - 274
- Arcevs - 275
- Arcevs - 276
- Arcevs - 277
- Arcevs - 278
- Arcevs - 279
- Arcevs - 280
- Arcevs - 281
- Arcevs - 282
- Arcevs - 283
- Arcevs - 284
- Arcevs - 285
- Arcevs - 286
- Arcevs - 287
- Arcevs - 288
- Arcevs - 289
- Arcevs - 290
- Arcevs - 291
- Arcevs - 292
- Arcevs - 293
- Arcevs - 294
- Arcevs - 295
- Arcevs - 296
- Arcevs - 297
- Arcevs - 298
- Arcevs - 299
- Arcevs - 300
- Arcevs - 301
- Arcevs - 302
- Arcevs - 303
- Arcevs - 304
- Arcevs - 305
- Arcevs - 306
- Arcevs - 307
- Arcevs - 308
- Arcevs - 309
- Arcevs - 310
- Arcevs - 311
- Arcevs - 312
- Arcevs - 313
- Arcevs - 314
- Arcevs - 315
- Arcevs - 316
- Arcevs - 317
- Arcevs - 318
- Arcevs - 319
- Arcevs - 320
- Arcevs - 321
- Arcevs - 322
- Arcevs - 323
- Arcevs - 324
- Arcevs - 325
- Arcevs - 326
- Arcevs - 327
- Arcevs - 328
- Arcevs - 329
- Arcevs - 330
- Arcevs - 331
- Arcevs - 332
- Arcevs - 333
- Arcevs - 334
- Arcevs - 335
- Arcevs - 336
- Arcevs - 337
- Arcevs - 338
- Arcevs - 339
- Arcevs - 340
- Arcevs - 341
- Arcevs - 342
- Arcevs - 343
- Arcevs - 344
- Arcevs - 345
- Arcevs - 346
- Arcevs - 347
- Arcevs - 348
- Arcevs - 349
- Arcevs - 350
- Arcevs - 351
- Arcevs - 352
- Arcevs - 353
- Arcevs - 354
- Arcevs - 355
- Arcevs - 356
- Arcevs - 357
- Arcevs - 358
- Arcevs - 359
- Arcevs - 360
- Arcevs - 361
- Arcevs - 362
- Arcevs - 363
- Arcevs - 364
- Arcevs - 365
- Arcevs - 366
- Arcevs - 367
- Arcevs - 368
- Arcevs - 369
- Arcevs - 370
- Arcevs - 371
- Arcevs - 372
- Arcevs - 373
- Arcevs - 374
- Arcevs - 375
- Arcevs - 376
- Arcevs - 377
- Arcevs - 378
- Arcevs - 379
- Arcevs - 380
- Arcevs - 381
- Arcevs - 382
- Arcevs - 383
- Arcevs - 384
- Arcevs - 385
- Arcevs - 386
- Arcevs - 387
- Arcevs - 388
- Arcevs - 389
- Arcevs - 390
- Arcevs - 391
- Arcevs - 392
- Arcevs - 393
- Arcevs - 394
- Arcevs - 395
- Arcevs - 396
- Arcevs - 397
- Arcevs - 398
- Arcevs - 399
- Arcevs - 400

**Heinrihs Strods. PSRS KAUVINIEKI LATVIJĀ
(1941-1945)
I daļa**

Tipogrāfija "Alise-T",

Matīsa iela 79, Rīga, LV-1009.

Formāts 70x100/16; 25,5 fiz. iespiedl. Pasūt. nr. H-719.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307018687

12, -

